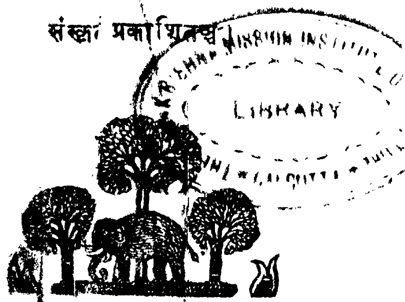
गरुडपुराणम् ।

महर्षिवेदव्यासप्रणीतम् ।

बि, ए उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

संस्कृतं प्रकाशितञ्च ।

कलिकातानगरे

सरस्वतीयन्त्रे मुद्रितम् ।

[illegible] १८९० ।

প্রকাশক—শ্রীজীবানন্দ বিদ্যাসাগর বি, এ,

২ নং রমানাথ মজুমদারের ষ্ট্রীট

কলিকাতা।

প্রিণ্টর—শ্রীক্ষেত্রমোহন মুখোপাধ্যায়

৫৫ নং আমহার্ষ্ট ষ্ট্রীট কলিকাতা।

अध्यायः	विषयः	पत्राङ्कः

गरुड़पुराणोत्तरखण्डस्य सूचीपत्रम्।

समाप्तम ।

गरुडपुराणम्।

प्रथमोऽध्यायः।

अजमजरमनन्तं ज्ञानरूपं महान्तं
शिवममलमनादिं भूतदेहादिहीनम्।
सकलकरणहीनं सर्वभूतस्थितं तं
हरिममलममायं सर्वगं वन्द एकम्॥ १॥

नमस्यामि हरिं रुद्रं ब्रह्माणञ्च गणाधिपम्।
देवीं सरस्वतीञ्चैव मनोवाक्कर्मभिः सदा॥ २॥
सूतं पौराणिकं शान्तं सर्वशास्त्रविशारदम्।
विष्णुभक्तं महात्मानं नैमिषारण्यमागतम्॥ ३॥
तीर्थयात्राप्रसङ्गेन उपविष्टं शुभासने।
ध्यायन्तं विष्णुमनघं तमभ्यर्च्यास्तुवन् कविम्॥ ४॥
शौनकाद्या महाभागा नैमिषीयास्तपोधनाः।
मुनयो रविसङ्काशाः शान्ता यज्ञपरायणाः॥ ५॥
ऋषय ऊचुः। सूत! जानासि सर्वं त्वं पृच्छामस्त्वामतो वयम्।
देवतानां हि को देव ईश्वरः पूज्य एव कः॥ ६॥
को ध्येयः को जगत्स्रष्टा जगत् पाति च हन्ति कः।
कस्मात् प्रवर्त्तते धर्मो दुष्टहन्ता च कः स्मृतः॥ ७॥
तस्य देवस्य किं रूपं जगत्सर्गः कथं मतः।
कैर्व्रतैः स तु तुष्टः स्यात् केन योगेन वाप्यते॥ ८॥
अवताराश्च के तस्य कथं वंशादिसम्भवः।

वर्णाश्रमादिधर्माणां कः पाता कः प्रवर्त्तकः ॥ ९ ॥
एतत् सर्वं तथान्यच्च ब्रूहि सूत ! महामते ! ।
नारायणकथाः सर्वाः कथयास्माकमुत्तमाः ॥१०॥
सूत उवाच । पुराणं गारुडं वक्ष्ये सारं विष्णुकथाश्रयम् ।
गरुडोक्तं कश्यपाय पुरा व्यासाच्छ्रुतं मया ॥११॥
एको नारायणो देवो देवानामीश्वरेश्वरः ।
परमात्मा परं ब्रह्म जगदस्य यतो भवेत् ॥१२॥
जगतो रक्षणार्थाय वासुदेवोऽजरोऽमरः ।
स कुमारादिरूपेण अवतारान् करोत्यजः ॥१३॥
हरिः स प्रथमं देवः कौमारं सर्गमाश्रितः ।
चचार दुश्चरं ब्रह्मन् ! ब्रह्मचर्य्यमखण्डितम् ॥१४॥
द्वितीयन्तु भवायास्य रसातलगतां महीम् ।
उद्धरिष्यन्नुपादत्त यज्ञेशः शौकरं वपुः ॥१५॥
तृतीयमृषिसर्गन्तु देवर्षित्वमुपेत्य सः ।
तन्त्रं सात्वतमाचष्ट नैष्कर्म्यं कर्म्मणां यतः ॥१६॥
नरनारायणौ भूत्वा तुर्य्ये तेपे तपो हरिः ।
धर्म्मसंरक्षणार्थाय पूजितः स सुरासुरैः ॥१७॥
पञ्चमः कपिलो नाम सिद्धेशः कालविप्लुतम् ।
प्रोवाचासुरये सांख्यं तत्त्वग्रामविनिर्णयम् ॥१८॥
षष्ठमत्रेरपत्यत्वं वृतः प्राप्तोऽनसूयया ।
आन्वीक्षिकीमलर्काय प्रह्लादादिभ्य ऊचिवान् ॥१९॥
ततः सप्तम आकूत्यां रुचेर्यज्ञोऽभ्यजायत ।
सत्याद्यैः सुरगणैरीजे स्वायम्भुवान्तरे ॥२०॥
अष्टमे मेरुदेव्यान्तु नाभेर्जात उरुक्रमः ।

दर्शयन् वर्त्म नारीणां सर्वाश्रमनमस्कृतम् ॥२१॥
ऋषिभिर्याचितो भेजे नवमं पार्थिवं वपुः ।
दुग्धैर्महौषधैर्विप्रास्तेन संजीविताः प्रजाः ॥२२॥
रूपं स जगृहे मात्स्यं चाक्षुषान्तरसंप्लवे ।
नाव्यारोप्य महीमय्यामपाद्वैवस्वतं मनुम् ॥२३॥
सुरासुराणामुदधिं मथ्नतां मन्दराचलम् ।
दध्रे कामठरूपेण पृष्ठ एकादशे विभुः ॥२४॥
धान्वन्तरं द्वादशमं त्रयोदशममेव च ।
आप्याययत् सुरानन्यान्मोहिन्या मोहयन् स्त्रिया ॥२५॥
चतुर्दशं नारसिंहं बिभ्रद्दैत्येन्द्रमूर्जितम् ।
ददार करजैरूरावेरकां कटकृद् यथा ॥२६॥
पञ्चदशं वामनकं कृत्वागादध्वरं बलेः ।
पादत्रयं याचमानः प्रत्यादित्सुस्त्रिपिष्टपम् ॥२७॥
अवतारे षोडशमे पश्यन् ब्रह्मद्रुहो नृपान् ।
त्रिःसप्तकृत्वः कुपितो निःक्षत्रामकरोन्महीम् ॥२८॥
ततः सप्तदशे जातः सत्यवत्यां पराशरात् ।
चक्रे वेदतरोः शाखा दृष्ट्वा पुंसोऽल्पमेधसः ॥२९॥
नरदेवत्वमापन्नः सुरकार्यचिकीर्षया ।
समुद्रनिग्रहादीनि चक्रे वीर्याण्यतः परम् ॥३०॥
एकोनविंशे विंशतिमे वृष्णिषु प्राप्य जन्मनी ।
रामकृष्णाविति भुवो भगवानहरद्भरम् ॥३१॥
ततः कलौ तु सन्ध्यान्ते सम्मोहाय सुरद्विषाम् ।
बुद्धो नाम्ना जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥३२॥
अथ सोऽष्टमसन्ध्यायां नष्टप्रायेषु राजसु ।

भविता विष्णुयशसो नाम्ना कल्की जगत्पतिः ॥३३॥
अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्त्वनिधेर्द्विजाः ।
मनुवेदविदो ह्याद्याः सर्वे विष्णुकलाः स्मृताः ॥३४॥
तस्मात् सर्गादयो जाताः संपूज्याश्च व्रतादिना ।
अष्टौ श्लोकसहस्राणि तथा चाष्टौ शतानि च ।
पुराणं गारुड़ं व्यासः पुराऽसौ मां ब्रवीदिदम् ॥३५॥
इति महापुराणे गारुड़े प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः । कथं व्यासेन कथितं पुराणं गारुड़ं तव ।
एतत् सर्वं समाख्याहि परं विष्णुकथाश्रयम् ॥१॥
सूत उवाच । अहं हि मुनिभिः सार्द्धं गतो वदरिकाश्रमम् ।
तत्र दृष्टो मया व्यासो ध्यायमानः परेश्वरम् ।
तं प्रणम्योपविष्टोऽहं पृष्टवान् हि मुनीश्वरम् ॥२॥
सूत उवाच । व्यास ! ब्रूहि हरेरूपं जगत्सर्गादिकं ततः ।
मन्ये ध्यायसि तं यस्मात्तस्माज्जानासि तं विभुम् ॥३॥
एवं पृष्टो यथा प्राह तथा विप्रा ! निबोधत ॥४॥
व्यास उवाच । शृणु सूत ! प्रवक्ष्यामि पुराणं गारुड़ं तव ।
सह नारददक्षाद्यैर्ब्रह्मा मामुक्तवान् यथा ॥५॥
सूत उवाच । दक्षनारदमुख्यैस्तु युक्तं त्वां कथमुक्तवान् ।
ब्रह्मा श्रीगारुड़ं पुण्यं पुराणं सारवाचकम् ॥६॥

व्यास उवाच ।

अहं हि नारदो दक्षो भृग्वाद्याः प्रणिपत्य तम् ।
सारं ब्रूहीति पप्रच्छुर्ब्रह्माणं ब्रह्मलोकगम् ॥७॥
ब्रह्मोवाच । पुराणं गारुड़ं सारं पुरा रुद्रश्च मां यथा ।

सुरैः सहाब्रवीद्विष्णुस्तथाहं व्यास ! वच्मि ते ॥८॥

व्यास उवाच। कथं रुद्रं सुरैः सार्द्धमब्रवीद्वा हरिः पुरा।

पुराणं गारुड़ं सारं ब्रूहि ब्रह्मन् ! महार्थकम् ॥९॥

ब्रह्मोवाच। अहं गतोऽद्रिकैलासमिन्द्राद्यैर्देवतैः सह।

तत्र दृष्टो मया रुद्रो ध्यायमानः परं पदम् ॥१०॥

दृष्टो नमस्कृतः किं त्वं देवं ध्यायसि शङ्कर !।

त्वत्तो नान्यं परं देवं जानामि ब्रूहि मां ततः।

सारात् सारतरं तत्त्वं श्रोतुकामः सुरैः सह ॥११॥

रुद्र उवाच। अहं ध्यायामि तं विष्णुं परमात्मानमीश्वरम्।

सर्वदं सर्वगं सर्वं सर्वप्राणिहृदिस्थितम् ॥१२॥

भस्मोद्धूलितदेहस्तु जटामण्डलमण्डितः।

विष्णोराराधनार्थं मे व्रतचर्य्या पितामह ! ॥१३॥

तमेव गत्वा पृच्छामः सारं यं चिन्तयाम्यहम्।

विष्णुं जिष्णुं पद्मनाभं हरिं देहविवर्जितम् ॥१४॥

शुचिं शुचिपदं हंसं तत्पदं परमेश्वरम्।

युक्त्वा सर्वात्मनात्मानं तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥१५॥

यस्मिन् विश्वानि भूतानि तिष्ठन्ति च विशन्ति च।

गुणभूतानि भूतेशे सूत्रे मणिगणा इव ॥१६॥

सहस्राक्षं सहस्राङ्घ्रिं सहस्रोरुं वराननम्।

अणीयसामणीयांसं स्थविष्ठञ्च स्थवीयसाम्।

गरीयसां गरिष्ठञ्च श्रेष्ठञ्च श्रेयसामपि ॥१७॥

यं वाक्येष्वनुवाक्येषु निषत्सूपनिषत्सु च।

गृणन्ति सत्यकर्माणं सत्यं सत्येषु सामसु ॥१८॥

पुराणपुरुषः प्रोक्तो ब्रह्मा प्रोक्तो द्विजातिषु।

भविता विष्णुयशसो नाम्ना कल्की जगत्पतिः ॥३३॥
अवतारा ह्यसंख्येया हरेः सत्त्वनिधेर्द्विजाः।
मनुवेदविदो ह्याद्याः सर्वे विष्णुकलाः स्मृताः ॥३४॥
तस्मात् सर्गादयो जाताः संपूज्यास्च व्रतादिना।
अष्टौ श्लोकसहस्राणि तथा चाष्टौ शतानि च।
पुराणं गारुड़ं व्यासः पुराऽसौ मां ब्रवीदिदम् ॥३५॥
इति महापुराणे गारुड़े प्रथमोऽध्यायः।

द्वितीयोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः। कथं व्यासेन कथितं पुराणं गारुड़ं तव।
एतत् सर्वं समाख्याहि परं विष्णुकथाश्रयम् ॥१॥
सूत उवाच। अहं हि मुनिभिः सार्द्धं गतो वदरिकाश्रमम्
तत्र दृष्टो मया व्यासो ध्यायमानः परेश्वरम्।
तं प्रणम्योपविष्टोऽहं पृष्टवान् हि मुनीश्वरम् ॥२॥
सूत उवाच। व्यास! ब्रूहि हरेरूपं जगत्सर्गादिकं ततः।
मन्ये ध्यायसि तं यस्मात्तस्माज्जानासि तं विभुम् ॥३॥
एवं पृष्टो यथा प्राह तथा विप्रा! निबोधत ॥४॥
व्यास उवाच। शृणु सूत! प्रवक्ष्यामि पुराणं गारुड़ं तव।
सह नारददक्षाद्यैर्ब्रह्मा मामुक्तवान् यथा ॥५॥
सूत उवाच। दक्षनारदमुख्यैस्तु युक्तं त्वां कथमुक्तवान्।
ब्रह्मा श्रीगारुड़ं पुण्यं पुराणं सारवाचकम् ॥६॥
व्यास उवाच।
अहं हि नारदो दक्षो भृग्वाद्याः प्रणिपत्य तम्।
सारं ब्रूहीति पप्रच्छुर्ब्रह्माणं ब्रह्मलोकगम् ॥७॥
ब्रह्मोवाच। पुराणं गारुड़ं सारं पुरा रुद्रस्च मां यथा।

सुरैः सहाब्रवीद्विष्णुस्तथाहं व्यास! वच्मि ते ॥८॥
व्यास उवाच। कथं रुद्रं सुरैः सार्द्धमब्रवीद्वा हरिः पुरा।
पुराणं गारुड़ं सारं ब्रूहि ब्रह्मन्! महार्थकम् ॥९॥
ब्रह्मोवाच। अहं गतोऽद्रिकैलासमिन्द्राद्यैर्दैवतैः सह।
तत्र दृष्टो मया रुद्रो ध्यायमानः परं पदम् ॥१०॥
दृष्टो नमस्कृतः किं त्वं देवं ध्यायसि शङ्कर!।
त्वत्तो नान्यं परं देवं जानामि ब्रूहि मां ततः।
सारात् सारतरं तत्त्वं श्रोतुकामः सुरैः सह ॥११॥
रुद्र उवाच। अहं ध्यायामि तं विष्णुं परमात्मानमीश्वरम्॥
सर्वदं सर्वगं सर्वं सर्वप्राणिहृदिस्थितम् ॥१२॥
भस्मोद्धूलितदेहस्तु जटामण्डलमण्डितः।
विष्णोराराधनार्थं मे व्रतचर्य्या पितामह! ॥१३॥
तमेव गत्वा प्रच्छामः सारं यं चिन्तयाम्यहम्।
विष्णुं जिष्णुं पद्मनाभं हरिं देहविवर्जितम् ॥१४॥
शुचिं शुचिपदं हंसं तत्पदं परमेश्वरम्।
युक्त्वा सर्वात्मनात्मानं तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥१५॥
यस्मिन् विश्वानि भूतानि तिष्ठन्ति च विशन्ति च।
गुणभूतानि भूतेशे सूत्रे मणिगणा इव ॥१६॥
सहस्राक्षं सहस्राङ्घ्रिं सहस्रोरुं वराननम्।
अणीयसामणीयांसं स्थविष्ठञ्च स्थवीयसाम्।
गरीयसां गरिष्ठञ्च श्रेष्ठञ्च श्रेयसामपि ॥१७॥
यं वाक्येष्वनुवाक्येषु निषत्सूपनिषत्सु च।
गृणन्ति सत्यकर्माणं सत्यं सत्येषु सामसु ॥१८॥
पुराणपुरुषः प्रोक्तो ब्रह्मा प्रोक्तो द्विजातिषु।

त्वये सङ्कर्षणः प्रोक्तस्तमुपास्यमुपास्महे ॥१९॥
यस्मिन् लोकाः स्फुरन्तीमे जलेषु शकुनो यथा।
ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म यत्तत् सदसतः परम्।
अर्चयन्ति च यं देवा यक्षराक्षसपन्नगाः ॥२०॥
यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्द्धा खं नाभिश्चरणौ क्षितिः।
चन्द्रादित्यौ च नयने तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२१॥
यस्य त्रिलोकी जठरे यस्य काष्ठाश्च बाहवः।
यस्योच्छ्वासश्च पवनः तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२२॥
यस्य केशेषु जीमूता नद्यः सर्वाङ्गसन्धिषु।
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२३॥
परः कालात् परो यस्मात् परः सदसतश्च यः।
अनादिरादिर्विश्वस्य तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२४॥
मनसश्चन्द्रमा यस्य चक्षुषोश्च दिवाकरः।
मुखादग्निश्च संजज्ञे तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२५॥
पद्भ्यां यस्य क्षितिर्जाता श्रोत्राभ्याञ्च तथा दिशः।
मूर्द्धभागाद्दिवं यस्य तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२६॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च।
वंशानुचरितं यस्मात् तं देवं चिन्तयाम्यहम् ॥२७॥
यं ध्यायाम्यहमेतस्माद् व्रजामः सारमीक्षितुम् ॥२८॥
ब्रह्मोवाच। इत्युक्तोऽहं पुरा रुद्रः श्वेतद्वीपनिवासिनम्।
स्तुत्वा प्रणम्य तं विष्णुं श्रोतुकामाः किल स्थिराः ॥२९
अस्माकं मध्यतो रुद्र उवाच परमेश्वरम्।
सारात् सारतरं विष्णुं दृष्टवांस्तं प्रणम्य वै ॥३०॥
ह्मोवाच। यथा पृच्छसि मां व्यासस्तथासौ भगवान् भवः

पप्रच्छ विष्णुं देवाद्यैः शृण्वतो मम वै सह ॥३१॥
रुद्र उवाच। हरे! कथय देवेश! देवदेवः क ईश्वरः।
को ध्येयः कश्च वै पूज्यः कैर्व्रतैस्तुष्यते परः ॥३२॥
कैर्धर्मैः कैश्च नियमैः कया वा धर्मपूजया।
केनाचारेण तुष्टः स्यात् किं तद्रूपञ्च तस्य वै ॥३३॥
कस्माद्देवाज्जगज्जातं जगत् पालयते च कः।
कीदृशैरवतारैश्च कस्मिन् याति लयं जगत् ॥३४॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च।
कस्माद्देवात् प्रवर्त्तन्ते कस्मिन्नेतत् प्रतिष्ठितम्।
एतत् सर्वं हरे! ब्रूहि यच्चान्यदपि किञ्चन ॥३५॥
परमेश्वरमाहात्म्यं युक्तयोगादिकन्तथा।
तथाष्टादशविद्याश्च हरीरुद्रं ततोऽब्रवीत् ॥३६॥
हरिरुवाच। शृणु रुद्र! प्रवक्ष्यामि ब्रह्मणा च सुरैः सह
अहं हि देवो देवानां सर्वलोकेश्वरेश्वरः ॥३७॥
अहं ध्येयश्च पूज्यश्च स्तुत्योऽहं स्तुतिभिः सुरैः।
अहं हि पूजितो रुद्र! ददामि परमां गतिम् ॥३८॥
नियमैश्च व्रतैस्तुष्ट आचारेण च मानवैः।
जगत्स्थितेरहं वीजं जगत्कर्त्ता त्वहं शिव! ॥३९॥
दुष्टनिग्रहकर्त्ता हि धर्मगोप्ता त्वहं हर!।
अवतारैश्च मत्स्याद्यैः पालयाम्यखिलं जगत् ॥४०॥
अहं मन्त्राश्च मन्त्रार्थः पूजाध्यानपरो ह्यहम्।
स्वर्गादीनाञ्च कर्त्ताहं स्वर्गादीन्यहमेव च ॥४१॥
ज्ञाता श्रोता तथा मन्ता वक्ता वक्तव्यमेव च।
सर्वः सर्वात्मको देवो भुक्तिमुक्तिकरः परः ॥४२॥

ध्यानं पूजोपहारोऽहं मण्डलान्यहमेव च।
इतिहासान्यहं रुद्र! सर्वदेवो ह्यहं शिव! ॥४३॥
सर्वस्नानान्यहं शम्भो! ब्रह्मात्मकमहं शिव!।
अहं ब्रह्मा सर्वलोकः सर्वदेवात्मको ह्यहम् ॥४४॥
अहं साक्षात् सदाचारो धर्मोऽहं वैष्णवो ह्यहम्।
वर्णाश्रमास्तथा चाहं तद्धर्मोऽहं पुरातनः ॥४५॥
यमोऽहं नियमो रुद्र! व्रतानि विविधानि च।
अहं सूर्य्यस्तथा चन्द्रो मङ्गलादीन्यहं तथा ॥४६॥
पुरा मां गरुड़ः पक्षी तपसाराधयद् भुवि।
तुष्ट ऊचे वरं ब्रूहि मत्तो वव्रे वरं स च ॥४७॥
गरुड़ उवाच। मम माता च विनता नागैर्दासीकृता हरे!
यथाहं देवतान् जित्वा चामृतं ह्यानयामि तत् ॥४८॥
दास्याद्विमोक्षयिष्यामि यथाहं वाहनस्तव।
महाबलो महावीर्य्यः सर्वज्ञो नागदारणः।
पुराणसंहिताकर्त्ता यथाऽहं स्यां तथा कुरु ॥४९॥
विष्णुरुवाच। यथा त्वयोक्तं गरुड़! तथा सर्वं भविष्यति।
नागदास्यान्मातरं त्वं विनतां मोक्षयिष्यसि ॥५०॥
देवादीन् सकलान् जित्वा चामृतं ह्यानयिष्यसि।
महाबलो वाहनस्त्वं भविष्यसि विषार्द्दनः ॥५१॥
पुराणं मत्प्रसादाच्च मम माहात्म्यवाचकम्।
यदुक्तं मत्स्वरूपञ्च तव चाविर्भविष्यति ॥५२॥
गारुड़ं तव नाम्ना तल्लोके ख्यातिं गमिष्यति।
यथाहं देवदेवानां श्रीः ख्याता विनतासुत!।
तथा ख्यातिं पुराणेषु गारुड़ं गरुड़ैष्यति ॥५३॥

यथाहं कीर्त्तनीयोऽथ तथा त्वं गरुडात्मना।
मां ध्यात्वा पक्षिमुख्येदं पुराणं गद गारुडम् ॥५४॥
इत्युक्तो गरुडो रुद्र! कश्यपायाह पृच्छते।
कश्यपो गारुडं श्रुत्वा वृक्षं दग्धमजीवयत् ॥५५॥
स्वयञ्चान्यमना भूत्वा विद्ययान्यान्यजीवयत्।
यक्षि ओं उ' स्वाहा जापी विद्येयं गारुडी परा।
गरुड़ोक्तं गारुडं हि शृणु रुद्र! महात्मकम् ॥५६॥
इति महापुराणे गारुड़े प्रश्नाध्यायो नाम द्वितीयोऽध्यायः।

तृतीयोऽध्यायः।

सूत उवाच। इति रुद्राजजौ विष्णोः शुश्राव ब्रह्मणो मुनिः।
व्यासो व्यासादहं वक्ष्येऽहन्त शौनक! नैमिषे ॥१॥
मुनीनां शृण्वतां मध्ये सर्गाद्यं देवपूजनम्।
तीर्थं भुवनकोषञ्च मन्वन्तरमिहोच्यते ॥२॥
वर्णाश्रमादिधर्मांश्च दानराज्यादिधर्मकाः।
व्यवहारो व्रतं वंशा वैद्यकं सनिदानकम् ॥३॥
अङ्गानि प्रलयो धर्मकामार्थज्ञानमुत्तमम्।
सप्रपञ्चं निष्प्रपञ्चं कृतं विष्णोर्निगद्यते।
पुराणे गारुड़े सर्वं गरुड़ो भगवान् अथ ॥४॥
वासुदेवप्रसादेन सामर्थ्यातिशयैर्युतः।
भूत्वा हरेर्वाहनञ्च सर्गादीनाञ्च कारणम्।
देवान् विजित्य गरुड़ो ह्यमृताहरणस्तथा ॥५॥
चक्रे सुधाहृतं यस्य ब्रह्माण्डमुदरे हरेः।
यं दृष्ट्वा स्मृतमात्रेण नागादीनाञ्च संक्षयम् ॥६॥
कश्यपो गारुडाद् वृक्षं दग्धं चाजीवयद् यतः।

गरुड़: स हरिस्तेन प्रोक्तं श्रीकश्यपाय च ॥७॥
तत् श्रीमद्गारुड़ं पुण्यं सर्वदं पठितं तव।
हरिरित्यश्च रुद्राय शृणु शौनक! तद् यथा ॥८॥
इति महापुराणे गारुड़े तृतीयोऽध्याय:।

चतुर्थोऽध्याय:।

रुद्र उवाच। सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च।
वंशानुचरितञ्चैव एतद् ब्रूहि जनार्दन! ॥१॥
हरिरुवाच। शृणु रुद्र। प्रवक्ष्यामि सर्गादीन् पापनाशना
सर्गस्थितिप्रलयान्तां विष्णो: क्रीड़ां पुरातनीम् ॥२॥
नरनारायणो देवो वासुदेवो निरञ्जन:।
परमात्मा परंब्रह्म जगज्जनिलयादिकृत् ॥३॥
तदेतत् सर्वमेवैतद्व्यक्ताव्यक्तस्वरूपवत्।
तथा पुरुषरूपेण कालरूपेण च स्थितम् ॥४॥
व्यक्तं विष्णुस्तथाव्यक्तं पुरुष: काल एव च।
क्रीड़तो बालकस्येव चेष्टास्तस्य निशामय ॥५॥
अनादिनिधनो धाता त्वनन्त: पुरुषोत्तम:।
तस्माद्भवति चाव्यक्तं तस्मादात्मापि जायते ॥६॥
तस्माद् बुद्धिर्मनस्तस्मात्तत: खं पवनस्तत:।
तस्मात् तेजस्ततस्त्वापस्ततो भूमिस्ततोऽसृजत् ॥७॥
अण्डो हिरण्मयो रुद्र! तस्यान्त: स्वयमेव हि।
शरीरग्रहणं पूर्वं सृष्ट्यर्थं कुरुते प्रभु: ॥८॥
ब्रह्मा चतुर्मुखो भूत्वा रजोमात्राधिक: सदा।
शरीरग्रहणं कृत्वाऽसृजदेतच्चराचरम् ॥९॥
अण्डस्यान्तर्जगत् सर्वं सदेवासुरमानुषम्।

स्रष्टा सृजति चात्मानं विष्णुः पाल्यञ्च पाति च।
उपसंह्रियते चान्ते संहर्त्ता च स्वयं हरिः॥१०॥
ब्रह्मा भूत्वासृजद्विष्णुर्जगत् पाति हरिः स्वयम्।
रुद्ररूपी च कल्पान्ते जगत् संहरते प्रभुः॥११॥
ब्रह्मा तु सृष्टिकालेऽस्मिन् जलमध्यगतां महीम्।
दंष्ट्रयोद्धरति ज्ञात्वा वाराहीमास्थितस्तनूम्॥१२॥
देवादिसर्गान्वक्ष्येऽहं संक्षेपाच्छृणु शङ्कर!।
प्रथमो महतः सर्गो विरूपो ब्रह्मणस्तु सः॥१३॥
तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गो हि सः स्मृतः।
वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गश्चेन्द्रियकः स्मृतः॥१४॥
इत्येषः प्राकृतः सर्गः सम्भूतो बुद्धिपूर्वकः।
मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः॥१५॥
तिर्य्यक्स्रोतस्तु यः प्रोक्तस्तिर्य्यग्योन्यः स उच्यते।
तदूर्द्ध्वस्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः॥१६॥
ततोऽर्वाक्स्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः।
अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्त्विकस्तामसस्तु सः॥१७॥
पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः।
प्राकृतो वैकृतश्चापि कौमारो नवमः स्मृतः॥१८॥
स्थावरान्ताः सुराद्यास्तु प्रजा रुद्र! चतुर्विधाः।
ब्रह्मणः कुर्वतः सृष्टिं जज्ञिरे मानसाः सुताः॥१९॥
ततो देवासुरपितॄन् मानुषांश्च चतुष्टयम्।
सिसृक्षुरम्भांस्येतानि स्वमात्मानमपूजयत्॥२०॥
युक्तात्मनस्तु मात्रायामुद्रिक्ताभूत् प्रजापतेः।
सिसृक्षोर्जघनात् पूर्वमसुरा जज्ञिरे ततः॥२१॥

उत्ससर्ज ततस्तान्तु तमोमात्रात्मिकां तनूम्।
तमोमात्रा तनुस्त्यक्ता शङ्कराभूद्विभावरी ॥२२॥
सिसृक्षुरन्यदेहस्थः प्रीतिमाप ततः सुराः।
सत्त्वोद्रिक्तास्तु मुखतः संभूता ब्रह्मणो हर ! ॥२३॥
सत्त्वप्राया तनुस्तेन सन्त्यक्ता साप्यभूद् दिनम्।
ततो हि बलिनो रात्रावसुरा देवता दिवा ॥२४॥
सत्त्वमात्रान्तरं गत्वा पितरश्च ततोऽभवन्।
सा चोत्सृष्टाभवत् सन्ध्या दिननक्तान्तरस्थिता ॥२५॥
रजोमात्रान्तरं गत्वा मनुष्यास्त्वभवंस्ततः।
सा त्यक्ता चाभवज्ज्योत्स्ना प्राक्सन्ध्या याभिधीयते ॥२६॥
ज्योत्स्ना रात्र्यहनी सन्ध्या शरीराणि तु तस्य वै।
रजोमात्रान्तरं गत्वा क्षुदभुत् कोप एव च ॥२७॥
क्षुत्क्षामानसृजद् ब्रह्मा राक्षसान् रक्षणाच्च सः।
यक्षाख्या यक्षणाज्ज्ञेयाः सर्पा वै केशसर्पणात् ॥२८॥
जाताः कोपेन भूताद्या गन्धर्वा जज्ञिरे ततः।
गायन्तो जज्ञिरे वाचं गन्धर्वास्तेन तेऽनघ ! ॥२९॥
अवयोवक्षसश्चक्रे मुखतोऽजाः स सृष्टवान्।
सृष्टवानुदराद्गाश्च पार्श्वाभ्याञ्च प्रजापतिः ॥३०॥
पद्भ्याञ्चाश्वान् स मातङ्गान् गर्दभोष्ट्रादिकांस्तथा।
ओषध्यः फलमूलिन्यो रोमभ्यस्तस्य जज्ञिरे ॥३१॥
गौरजः पुरुषो मेषः अश्वाश्वतरगर्दभाः।
एतान् ग्राम्यान् पशून् प्राहुरारण्यांश्च निबोध मे ॥३२॥
श्वापदं द्विखुरं हस्तिवानराः पक्षिपञ्चमाः।
औदकाः पशवः षष्ठाः सप्तमाश्च सरीसृपाः ॥३३॥

पूर्वादिभ्यो मुखेभ्यस्तु ऋग्वेदाद्याः प्रजज्ञिरे।
आस्याद् वै ब्राह्मणा जाता बाहुभ्यां क्षत्रियाः स्मृताः।
ऊरुभ्यान्तु विशः सृष्टाः शूद्रः पद्भ्यामजायत ॥ ३४ ॥
ब्राह्मो लोको ब्राह्मणानां शाक्रः क्षत्रियजन्मनाम्।
मारुतञ्च विशां स्थानं गान्धर्वं शूद्रजन्मनाम् ॥ ३५ ॥
ब्रह्मचारिव्रतस्थानां ब्रह्मलोकः प्रजायते।
प्राजापत्यं गृहस्थानां यथाविहितकारिणाम् ॥ ३६ ॥
स्थानं सप्त ऋषीणाञ्च तथैव वनवासिनाम्।
यतीनामक्षयं स्थानं यदृच्छागामिनां सदा ॥ ३७ ॥

इति महापुराणे गारुड़े चतुर्थोऽध्यायः।

पञ्चमोऽध्यायः।

हरिरुवाच। कल्पेषामूर्त्तसंस्थानं प्रजासर्गन्तु मानसम्।
अथासृजत् प्रजाकर्त्तॄन् मानसांस्तनयान् प्रभुः ॥ १ ॥
धर्मं रुद्रं मनुञ्चैव सनकं ससनातनम्।
भृगुं सनत्कुमारञ्च रुचिं श्रद्धं तथैव च ॥ २ ॥
मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम्।
वशिष्ठं नारदञ्चैव पितॄन् बर्हिषदस्तथा ॥ ३ ॥
अग्निष्वात्तांश्च कव्यादानाज्यपांश्च सुकालिनः।
उपहूतांस्तथा दीप्यांस्त्रींश्चमूर्त्तिविवर्ज्जितान् ॥ ४ ॥
चतुरो मूर्त्तियुक्तांश्च दक्षं चक्रेऽथ दक्षिणात्।
वामाङ्गुष्ठात्तस्य भार्य्यामसृजत् पद्मसम्भवः ॥ ५ ॥
तस्यान्तु जनयामास दक्षो दुहितरः शुभाः।
ददौ ता ब्रह्मपुत्रेभ्यः सतीं रुद्राय दत्तवान्।
रुद्रपुत्रा बभूवुर्हि असंख्याता महाबलाः ॥ ६ ॥
भृगवे च ददौ ख्यातिं रूपेणाप्रतिमां शुभाम्।

भृगोर्धाता विधातारौ जनयामास सा शुभा ॥ ७ ॥
श्रियञ्च जनयामास पत्नी नारायणस्य या।
तस्यां वै जनयामास बलोन्मादौ हरिः स्वयम् ॥ ८ ॥
आयतिर्नियतिश्चैव मनोः कन्ये महात्मनः।
धाता विधात्रोस्ते भार्य्ये तयोर्जातौ सुतावुभौ।
प्राणश्चैव मृकण्डुश्च मार्कण्डेयो मृकण्डुतः ॥ ९ ॥
पत्नी मरीचेः सम्भूतिः पौर्णमासमसूयत।
विरजः सर्वगश्चैव तस्य पुत्रौ महात्मनः ॥ १० ॥
स्मृतिश्चाङ्गिरसः पुत्राः प्रसूताः कन्यकास्तथा।
सिनीवाली कुहूश्चैव राका चानुमतिस्तथा ॥ ११ ॥
अनसूया तथैवात्रेर्जज्ञे पुत्रानकल्मषान्।
सोमं दुर्वाससञ्चैव दत्तात्रेयञ्च योगिनम् ॥ १२ ॥
प्रीत्यां पुलस्त्यभार्य्यायां दत्तोलिस्तत्सुतोऽभवत्।
कर्म्मणश्चार्थवीरश्च सहिष्णुश्च सुतत्रयम्।
क्षमा तु सुषुवे भार्य्या पुलहस्य प्रजापतेः ॥ १३ ॥
क्रतोश्च सुमतिर्भार्य्या बालिखिल्यानसूयत।
षष्टिं बालिसहस्राणि ऋषीणामूर्द्ध्वरेतसाम्।
अङ्गुष्ठपर्वमात्राणां ज्वलद्भास्करवर्चसाम् ॥ १४ ॥
ऊर्ज्जायान्तु वशिष्ठस्य सप्ता जायन्त वै सुताः।
रजोगात्रोर्द्ध्वबाहुश्च शरणश्चानघस्तथा।
सुतपाः शुक्र इत्येते सर्वे सप्तर्षयो मताः ॥ १५ ॥
स्वाहां प्रादात् स दक्षोऽपि सशरीराय वह्नये।
तस्मात् स्वाहा सुतान् लेभे त्रीनुदारौजसो हर!।
पावकं पवमानञ्च शुचिञ्चापि जलाशिनः ॥ १६ ॥
पितृभ्यश्च स्वधा जज्ञे मेनां वैतरणीं तथा।
ते उभे ब्रह्मवादिन्यौ मेनागास्तु हिमाचलम् ॥ १७ ॥

ततो ब्रह्मात्मसम्भूतं पूर्वं स्वायम्भुवं प्रभुः।
आत्मानमेव कृतवान् प्रजापाल्ये मनुं हर! ॥ १८ ॥
शतरूपाञ्च तां नारीं तपोनिहतकल्मषाम्।
स्वायम्भुवो मनुर्देवः पत्नीत्वे जगृहे ततः ॥ १९ ॥
तस्माच्च पुरुषाद्देवी शतरूपा व्यजायत।
प्रियव्रतोत्तानपादौ प्रसूत्याकूतिसंज्ञिते ॥ २० ॥
देवहूतिं मनुस्तासु आकूतिं रुचये ददौ।
प्रसूतिञ्चैव दक्षाय देवहूतिञ्च कर्दमे ॥ २१ ॥
रुचेर्यज्ञो दक्षिणाभूद्दक्षिणायाञ्च यज्ञतः।
अभवन् द्वादशसुता यमो नाम महाबलाः ॥ २२ ॥
चतुर्विंशतिकन्याश्च सृष्टवान् दक्ष उत्तमः।
श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा क्रिया तथा ॥ २३ ॥
बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिऋद्धिः कीर्त्तिस्त्रयोदशी।
पत्न्यर्थं प्रतिजग्राह धर्मो दाक्षायणः प्रभुः ॥ २४ ॥
ख्यातिः सत्यथ सम्भूतिः स्मृतिः प्रीतिः क्षमा तथा।
सन्नतिश्चानसूया च ऊर्ज्जा स्वाहा स्वधा तथा ॥ २५ ॥
भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवाङ्गिरा मुनिः।
पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुश्चर्षिवरस्तथा ॥ २६ ॥
अत्रिर्वशिष्ठो वह्निश्च पितरश्च यथाक्रमम्।
ख्याताद्या जगृहुः कन्या मुनयो मुनिसत्तमाः ॥ २७ ॥
श्रद्धा कामं चला दर्पं नियमं धृतिरात्मजम्।
सन्तोषञ्च तथा तुष्टिर्लोभं पुष्टिरसूयत ॥ २८ ॥
मेधा श्रुतं क्रिया दण्डं लयं विनयमेव च।
बोधं बुद्धिस्तथा लज्जा विनयं वपुरात्मजम् ॥ २९ ॥
व्यवसायं प्रजज्ञे वै क्षेमं शान्तिरसूयत।
सुखमृद्धिर्यशः कीर्त्ति रित्येते धर्मसूनवः।

कामस्य च रतिर्भार्य्या तत्पुत्रो हर्ष उच्यते ॥ ३० ॥
ईजे कदाचिद् यज्ञेन हयमेधेन दक्षकः।
तस्य जामातरः सर्वे यज्ञं जग्मुर्निमन्त्रिताः ॥ ३१ ॥
भार्य्याभिः सहिताः सर्वे रुद्रं देवीं सतीं विना।
अनाहूता सती प्राप्ता दक्षेणैवावमानिता ॥ ३२ ॥
त्यक्त्वा देहं पुनर्जाता मेनायान्तु हिमालयात्।
शम्भोर्भार्य्या भवद् गौरी तस्या जज्ञे विनायकः ॥ ३३ ॥
कुमारश्चैव भृङ्गीशः क्रुद्धो रुद्रः प्रतापवान्।
विध्वंस्य यज्ञं दक्षन्तु तं शशाप पिनाकधृक्।
ध्रुवस्यान्वयसम्भूतो मनुष्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ३४ ॥

इति गारुड़े महापुराणे पञ्चमोऽध्यायः।

षष्ठोऽध्यायः।

हरिरुवाच। उत्तानपादादभवत् सुरुच्यामुत्तमः सुतः।
सुनीत्यान्तु ध्रुवः पुत्रः स लेभे स्थानमुत्तमम् ॥ १ ॥
मुनिप्रसादादाराध्य देवदेवं जनार्दनम्।
ध्रुवस्य तनयः श्लिष्टिर्महाबलपराक्रमः ॥ २ ॥
तस्य प्राचीनवर्हिस्तु पुत्रस्तस्याप्युदारधीः।
दिवञ्जयस्तस्य सुतस्तस्य पुत्रो रिपुः स्मृतः ॥ ३ ॥
रिपोः पुत्रस्ततः श्रीमांश्चाक्षुषः कीर्त्तितो मनुः।
रुरुस्तस्य सुतः श्रीमानङ्गस्तस्य तथात्मजः ॥ ४ ॥
अङ्गस्य वेणः पुत्रस्तु नास्तिको धर्म्मवर्जितः।
अधर्म्मकारी वेणश्च मुनिभिश्च कुशैर्हतः ॥ ५ ॥
ऊरुं ममन्थुः पुत्रार्थे ततोऽस्य तनयोऽभवत्।
ह्रस्वोऽतिमात्रः कृष्णाङ्गो निषीदेति ततोऽब्रुवन्।
निषादस्तेन वै जातो विन्ध्यशैलनिवासकः ॥ ६ ॥

ततोऽस्य दक्षिणं पाणिं ममन्थुः सहसा द्विजाः।
तस्मात्तस्य सुतो जातो विष्णोर्मानसरूपधृक् ॥ ७ ॥
पृथुरित्येव नाम्ना स वेणः पुत्राद्दिवं ययौ।
दुदोह पृथिवीं राजा प्रजानां जीवनाय हि ॥ ८ ॥
अन्तर्द्धानः पृथोः पुत्रो हविर्द्धानस्तदात्मजः।
प्राचीनबर्हिस्तत्पुत्रः पृथिव्यामेकराड् बभौ ॥ ९ ॥
उपयेमे समुद्रस्य लवणस्य स वै सुताम्।
तस्मात् सुषाव सामुद्री दश प्राचीनबर्हिषः ॥ १० ॥
सर्वे प्राचेतसो नाम धनुर्वेदस्य पारगाः।
अपृथग् धर्मचरणास्तेऽतप्यन्त महत्तपः ॥ ११ ॥
दशवर्षसहस्राणि समुद्रसलिलेशयाः।
प्रजापतित्वं संप्राप्ता भार्य्या तेषाञ्च मारिषा ॥ १२ ॥
अभवद् भवशापेन तस्यां दक्षोऽभवत्ततः।
असृजन्मनसा दक्षः प्रजाः पूर्वं चतुर्विधाः ॥ १३ ॥
नावर्द्धन्त च तास्तस्य अपध्याता हरेण तु।
मैथुनेन ततः सृष्टिं कर्त्तुमैच्छत् प्रजापतिः ॥ १४ ॥
असिक्नीमावहद्भार्य्यां वीरणस्य प्रजापतेः।
तस्य पुत्रसहस्रन्तु वैरण्यां समपद्यत ॥ १५ ॥
नारदोक्ता भुवस्यान्तं गता भ्रातुश्च नागताः।
दक्षपुत्रसहस्रञ्च तेषु नष्टेषु सृष्टवान् ॥ १६ ॥
शवलाश्वास्तेऽपि गता भ्रातॄणां पदवीं हर!।
दक्षः क्रुद्धः शशापाथ नारदं जन्म चाप्स्यसि ॥ १७ ॥
नारदो ह्यभवत् पुत्रः काश्यपस्य मुनेः पुनः।
यज्ञे ध्वस्तेऽथ दक्षोऽपि शशापोग्रं महेश्वरम् ॥ १८ ॥
यष्ट्वा त्वामुपचारैश्च अपसव्यन्ति हि द्विजाः।
जन्मान्तरेऽपि वैराणि न विनश्यन्ति शङ्कर! ॥ १९ ॥

असिक्न्यां जनयामास दक्षो दुहितरं ह्यथ।
षष्टिं कन्यां रूपयुतां द्वे चैवाङ्गिरसे ददौ॥ २०॥
द्वे प्रादात् स कृशाश्वाय दश धर्म्माय चाप्यथ।
त्रयोदश काश्यपाय सप्तविंश तथेन्दवे॥ २१॥
प्रददौ बहुपुत्राय सुप्रभां भामिनीं तथा।
मनोरमां भानुमतीं विशालां बहुदामथ॥ २२॥
दक्षः प्रादान्महादेव! चतस्रोऽरिष्टनेमिने।
स कृशाश्वाय च प्रादात् सुप्रजाञ्च तथा जयाम्॥ २३॥
अरुन्धती वसुर्यामी लम्बा भानुर्मरुद्वती।
सङ्कल्पा च मुहूर्त्ता च साध्या विश्वा च ता दश॥ २४॥
धर्म्मपत्न्यः समाख्याताः काश्यपस्य वदाम्यहम्।
अदितिर्दितिर्दनुः काला ह्यनायुः सिंहिका मुनिः।
कद्रुः प्राधा इरा क्रोधा विनता सुरभिः खगा॥ २५॥
विश्वे देवास्तु विश्वायाः साध्या साध्यान् व्यजायत।
मरुद्वत्यां मरुद्वन्तो वसोस्तु वसवस्तथा॥ २६॥
भानोस्तु भानवो रुद्र! मुहूर्त्ताश्च मुहूर्त्तजाः।
लम्बायाश्चैव घोषोऽथ नागवीथिस्तु यामितः॥ २७॥
पृथिवीविषयं सर्वमरुन्धत्यां व्यजायत।
सङ्कल्पायास्तु सर्वात्मा जज्ञे सङ्कल्प एव हि॥ २८॥
आपो ध्रुवश्च सोमश्च धवश्चैवानिलोऽनलः।
प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवो नामभिः स्मृताः॥ २९॥
आपस्य पुत्रो वैतुण्ड्यः श्रमः श्रान्तो ध्वनिस्तथा।
ध्रुवस्य पुत्रो भगवान् कालो लोकस्य कालनः।
सोमस्य भगवान् वर्च्चा वर्च्चस्वी येन जायते॥ ३०॥
धवस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा।
मनोहरायां शिशिरः प्राणोऽथ रमणस्तथा॥ ३१॥

अनिलस्य शिवा भार्य्या तस्याः पुत्त्रः पुलोमजः ।
अविज्ञातगतिश्चैव द्वौ पुत्त्रावनिलस्य तु ॥ ३२ ॥
अग्निपुत्त्रः कुमारस्तु शरस्तम्बे व्यजायत ।
तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठतः ।
अपत्यं कृत्तिकानान्तु कार्त्तिकेय इति स्मृतः ॥ ३३ ॥
प्रत्यूषस्य विदुः पुत्त्रमृषिं नाम्ना तु देवलम् ।
विश्वकर्म्मा प्रभासस्य विख्यातो देववर्द्धकिः ॥ ३४ ॥
अजैकपादहिर्बुध्न्यस्त्वष्टा रुद्रश्च वीर्य्यवान् ।
त्वष्टुश्चाप्यात्मजः पुत्त्रो विश्वरूपो महातपाः ।
हरश्च बहुरूपश्च त्र्यम्बकश्चापराजितः ॥ ३५ ॥
वृषाकपिश्च शम्भुश्च कपर्द्दी रैवतस्तथा ।
मृगव्याधश्च शर्वश्च कपाली च महामुने ! ।
एकादशैते कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ ३६ ॥
सप्तविंशति सोमस्य पत्न्यो नक्षत्रसंज्ञिताः ।
अदित्यां कश्यपाच्चैव सूर्य्या द्वादश जज्ञिरे ।
विष्णुः शक्रोऽर्य्यमा धाता त्वष्टा पूषा तथैव च ॥ ३७ ॥
विवस्वान् सविता चैव मित्रो वरुण एव च ।
अंशुमांश्च भगश्चैव आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ ३८ ॥
हिरण्यकशिपुर्दित्यां हिरण्याक्षोऽभवत्तदा ।
सिंहिका चाभवत् कन्या विप्रचित्तिपरिग्रहा ॥ ३९ ॥
हिरण्यकशिपोः पुत्त्राश्चत्वारः पृथुलौजसः ।
अनुह्लादश्च ह्लादश्च प्रह्लादश्चैव वीर्य्यवान् ।
संह्लादश्चाभवत्तेषां प्रह्लादो विष्णुतत्परः ॥ ४० ॥
संह्लादपुत्त्र आयुष्मान् शिविर्वास्कल एव च ।
विरोचनश्च प्राह्लादिर्बलिर्जज्ञे विरोचनात् ।
बलेः पुत्त्रशतं त्वासीद्बाणज्येष्ठं वृषध्वज ! ॥ ४१ ॥

हिरण्याक्षसुतांश्चासन् सर्व एव महाबलाः ।
उत्कुरः शकुनिश्चैव भूतसन्तापनस्तथा ।
महानाभो महाबाहुः कालनाभस्तथापरः ॥ ४२ ॥
अभवन् दनुपुत्राश्च द्विमूर्द्धा शङ्करस्तथा ।
अयोमुखः शङ्कुशिराः कपिलः सम्बरस्तथा ॥ ४३ ॥
एकचक्रो महाबाहुस्तारकश्च महाबलः ।
स्वर्भानुर्वृषपर्वा च पुलोमा च महासुरः ।
एते दनोः सुताः ख्याता विप्रचित्तिश्च वीर्य्यवान् ॥ ४४ ॥
स्वर्भानोः सुप्रभा कन्या शर्मिष्ठा वार्षपार्वणी ।
उपदानवी ह्यशिराः प्रख्याता वरकन्यकाः ॥ ४५ ॥
वैश्वानरसुते चोभे पुलोमा कालका तथा ।
उभे ते तु महाभागे मारीचेस्तु परिग्रहः ॥ ४६ ॥
ताभ्यां पुत्रसहस्राणि षष्टिर्दानवसत्तमाः ।
पौलोमाः कालकञ्जाश्च मारीचतनयाः स्मृताः ॥ ४७ ॥
सिंहिकायां समुत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्तथा ।
व्यंशः शल्यश्च बलवान् नभश्चैव महाबलः ॥ ४८ ॥
वातापिर्नमुचिश्चैव इल्वलः खसृमस्तथा ।
अञ्जको नरकश्चैव कालनाभस्तथैव च ।
निवातकवचा दैत्याः प्रह्लादस्य कुलेऽभवन् ॥ ४९ ॥
षट्सुताश्च महासत्त्वास्ताम्रायाः परिकीर्त्तिताः ।
शुकी श्येनी च भासी च सुग्रीवी शुचिगृध्रिका ॥ ५० ॥
शुकी शुकानजनयदुलूकी प्रत्यलूककान् ।
श्येनी श्येनांस्तथा भासी भासान् गृध्रांश्च गृध्र्यपि ॥ ५१ ॥
शुच्यौदकान् पक्षिगणान् सुग्रीवी तु व्यजायत ।
अश्वानुष्ट्रान् गर्दभांश्च ताम्रावंशः प्रकीर्त्तितः ॥ ५२ ॥
विनतायास्तु पुत्रौ द्वौ विख्यातौ गरुडारुणौ ।

सुरसायां सहस्रन्तु सर्पाणाममितौजसाम्॥ ५३॥
काद्रवेयाश्च फणिनः सहस्रममितौजसः।
तेषां प्रधानो भूतेश ! शेषवासुकितक्षकाः॥ ५४॥
शङ्खः श्वेतो महापद्मः कम्बलाश्वतरौ तथा।
एलापत्रस्तथा नागः कर्कोटकधनञ्जयौ।
गणं क्रोधवशं विद्धि ते च सर्वे च दंष्ट्रिणः॥ ५५॥
क्रोधा तु जनयामास पिशाचांश्च महाबलान्।
गास्तु वै जनयामास सुरभिर्महिषांस्तथा॥ ५६॥
इरा वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्च सर्वशः।
खगा च यक्षरक्षांसि मुनिरप्सरसस्तथा॥
अरिष्टा तु महासत्त्वान् गन्धर्वान् समजीजनत्॥ ५७॥
देवा एकोनपञ्चाशन्मरुतो ह्यभवन्निति।
एकज्योतिर्द्विज्योतिश्च त्रिचतुर्ज्योतिरेव च॥ ५८॥
एकशक्रो द्विशक्रश्च त्रिशक्रश्च महाबलः।
ईदृक् चान्यादृक् सदृक् च ततः प्रतिसदृक् तथा॥५९॥
मितश्च समितश्चैव सुमितश्च महाबलः।
ऋतजित् सत्यजिच्चैव सुषेणः सेनजित्तथा॥ ६०॥
अतिमित्रोऽप्यमित्रश्च दूरमित्रोऽजितस्तथा।
ऋतश्च ऋतधर्म्मा च विहर्त्ता वरुणो ध्रुवः॥ ६१॥
विधारणश्चतुर्थोऽयं गणश्चैकगणः स्मृतः।
ईदृक्षश्च सदृक्षश्च एतादृक्षो मिताशनः॥ ६२॥
एतनः प्रसदृक्षश्च सुरतश्च महातपाः।
तादृगुग्रो ध्वनिर्भासो विमुक्तो विक्षिपः सहः॥ ६३॥
द्युतिर्वसुर्बलाधृष्यो लाभः कामो जयी विराट्।
उद्देषणो गणो नाम वायुस्कन्धे तु सप्तमे॥ ६४॥
एतत्सर्वं हरेरूपं राजानो दानवाः सुराः।

सूर्य्यादिपरिवारेण मन्वाद्या यजिरे हरिम् ॥ ६५ ॥

इति गारुड़े महापुराणे षष्ठोऽध्यायः।

सप्तमोऽध्यायः।

रुद्र उवाच। सूर्य्यादिपूजनं ब्रूहि स्वायम्भुवादिभिः कृतम्।
भुक्तिमुक्तिप्रदं सारं व्यास! संक्षेपतः शृणु ॥ १ ॥
हरिरुवाच। सूर्य्यादिपूजां वक्ष्यामि धर्मकामादिकारिकाम् ॥२
ओँ सूर्य्यासनाय नमः ओँ नमः सूर्य्यमूर्त्तये ओँ ह्रां ह्रीं
सः सूर्य्याय नमः। ओँ सोमाय नमः ओँ मङ्गलाय नमः ओँ
बुधाय नमः ओँ वृहस्पतये नमः ओँ शुक्राय नमः ओँ शनै
श्चराय नमः ओँ राहवे नमः ओँ केतवे नमः। ओँ तेज
श्चण्डाय नमः॥ ३ ॥
आसनावाहनं पाद्यमर्घ्यमाचमनं तथा।
स्नानं वस्त्रोपवीतञ्च गन्धपुष्पञ्च धूपकम् ॥ ४ ॥
दीपकञ्च नमस्कारं प्रदक्षिणविसर्ज्जने।
सूर्य्यादीनां सदा कुर्य्यादिति मन्त्रैर्वृषध्वज! ॥ ५ ॥
वातापिनशिवासनाय नमः। ओँ ह्रां शिवमूर्त्तये नमः
अङ्गको नः नमः। ओँ ह्रीं शिरसे स्वाहा। ओँ ह्रूं शिखायै
निवातन कवचाय हुं ओँ ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ओँ ह्र
षट्सम्भः। ओँ ह्रां सद्योजाताय नमः। ओँ ह्रीं वाम
ग्र नमः। ओँ ह्रूं अघोराय नमः। ओँ ह्रैं तत्पुरुषाय
भः। ओँ ह्रौं ईशानाय नमः। ओँ ह्रां गौर्य्यै नमः ओँ
ह्रां गुरुभ्यो नमः ओँ ह्रां इन्द्राय नमः ओँ ह्रां चण्डाय नम
ओँ ह्रां अघोराय नमः। ओँ वासुदेवासनाय नमः ओँ वासु
देवमूर्त्तये नमः। ओँ अं ओँ नमो भगवते वासुदेवाय नमः
ओँ आं ओँ नमो भगवते सङ्कर्षणाय नमः। ओँ अं ओँ

नो भगवते प्रद्युम्नाय नमः। ओं अं ओं नमो भगवते अ-
रुद्धाय नमः। ओं नारायणाय नमः ओं तत्सद्ब्रह्मणे
मः ओं ह्रूं विष्णवे नमः ओं क्ष्रौं नमो भगवते नरसिंहाय
मः। ओं भूः ओं नमो भगवते वराहाय नमः। ओं कं
पं यं वैनतेयाय नमः ओं जं खं वं सुदर्शनाय नमः ओं
ठं फं षं गदायै नमः ओं वं लं मं क्षं पाञ्चजन्याय नमः
घं ढं भं हं श्रियै नमः ओं गं डं वं सं पुष्ट्यै नमः
धं षं वं सं वनमालायै नमः ओं सं दं लं श्रीवत्साय
मः ओं ठं चं भं यं कौस्तुभाय नमः। ओं गुरुभ्यो नमः
इन्द्रादिभ्यो नमः ओं विष्वक्सेनाय नमः ॥ ६ ॥

आसनादीन् हरेरेतैर्मन्त्रैर्दद्याद् वृषध्वज!
विष्णुशक्त्याः सरस्वत्याः पूजां शृणु शुभप्रदाम् ॥ ७ ॥

ओं ह्रीं सरस्वत्यै नमः ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं
रसे नमः ओं ह्रूं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः
ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः ॥ ८ ॥

श्रद्धा ऋद्धिः कला मेधा तुष्टिः पुष्टिः प्रभा मतिः।
ओंकाराद्या नमोऽन्ताश्च सरस्वत्याश्च शक्तयः ॥ ९ ॥

ओं क्षेत्रपालाय नमः ओं गुरुभ्यो नमः ओं परमगुरुभ्यो
नः ॥ १० ॥

पद्मस्थायाः सरस्वत्या आसनाद्यं प्रकल्पयेत्।
सूर्य्यादीनां स्वकैर्मन्त्रैः पवित्रारोहणन्तथा ॥ ११ ॥

इति महापुराणे गारुड़े सप्तमोऽध्यायः।

अष्टमोऽध्यायः।

रुवाच। भूमिष्ठे मण्डपे कृत्वा मण्डले विष्णुमर्चयेत्।
पञ्चरङ्गिकचूर्णेन वज्रनाभन्तु मण्डलम् ॥ १ ॥

षोडशैः कोष्ठकैस्तत्र सम्मितं रुद्र ! कारयेत्।
चतुर्थपञ्चकोणेषु सूत्रपातन्तु कारयेत्॥ २॥
कोणसूत्रादुभयतः कोणा ये तत्र संस्थिताः।
तेषु चैव प्रकुर्वीत सूत्रपातं विचक्षणः॥ ३॥
तदनन्तरकोणेषु एवमेव हि कारयेत्।
प्रथमा नाभिरुद्दिष्टा मध्ये रेखाप्रसङ्गमे॥ ४॥
अन्तरेषु च सर्वेषु अष्टौ चैव तु नाभयः।
पूर्वमध्यमनाभिभ्यामथ सूत्रन्तु भ्रामयेत्॥ ५॥
अन्तरेषु द्विजश्रेष्ठः पादोनं भ्रामयेत् हर !।
अनेन नाभिसूत्रस्य कर्णिकां भ्रामयेत् शिव !॥ ६॥
कर्णिकाया द्विभागेन केशराणि विचक्षणः।
तदग्रेण सदा विद्वान् दलान्येव समालिखेत्॥ ७॥
सर्वेषु नाभिक्षेत्रेषु मानेनानेन सुव्रत !।
पद्मानि तानि कुर्वीत देशिकः परमार्थवित्॥ ८॥
आदिसूत्रविभागेन द्वाराणि परिकल्पयेत्।
द्वारशोभां तथा तत्र तदर्द्धेन तु कल्पयेत्॥ ९॥
कर्णिकां पीतवर्णेन सितरक्तादिकेशरान्।
अन्तरं नीलवर्णेन दलानि असितेन च॥ १०॥
कृष्णवर्णेन रजसा चतुरस्रं प्रपूरयेत्।
द्वाराणि शुक्लवर्णेन रेखाः पञ्च च मण्डले॥ ११॥
सिता रक्ता तथा पीता कृष्णा चैव यथाक्रमम्।
कृत्वैव मण्डलञ्चादौ न्यासं तत्रार्चयेद्धरिम्॥ १२॥
हृन्मध्ये तु न्यसेद्विष्णुं मध्ये सङ्कर्षणं तथा।
प्रद्युम्नं शिरसि न्यस्य शिखायामनिरुद्धकम्॥ १३॥
ब्रह्माणं सर्वगात्रेषु करयोः श्रीधरं तथा।
अहं विष्णुरिति ध्यात्वा कर्णिकायां न्यसेद्धरिम्॥ १४॥

न्यसेत् सङ्कर्षणं पूर्वे प्रद्युम्नञ्चैव दक्षिणे।
अनिरुद्धं पश्चिमे च ब्रह्माणञ्चोत्तरे न्यसेत् ॥ १५ ॥
श्रीधरं रुद्रकोणेषु इन्द्रादीन् दिक्षु विन्यसेत्।
ततोऽभ्यर्च्य च गन्धाद्यैः प्राप्नुयात् परमं पदम् ॥ १६ ॥
इति गारुड़े महापुराणे अष्टमोऽध्यायः।

नवमोऽध्यायः।

हरिरुवाच। समये दीक्षितः शिष्यो बद्धनेत्रस्तु वाससा।
अष्टाहुतिं शतं तस्य मूलमन्त्रेण होमयेत् ॥ १ ॥
द्विगुणं पुत्रके होमं त्रिगुणं साधके मतम्।
निर्वाणदेशिके रुद्र! चतुर्गुणमुदाहृतम्।
गुरुविष्णुद्विजस्त्रीणां हन्ता वध्यस्त्वदीक्षितैः ॥ २ ॥
अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि धर्माधर्मक्षयङ्करीम्।
उपवेश्य बहिः शिष्यान् धारणां तेषु कारयेत् ॥ ३ ॥
वायव्या कलया रुद्र! शोष्यमाणान् विचिन्तयेत्।
आग्नेय्या दह्यमानांश्च प्लावितान् चाम्भसा पुनः ॥ ४ ॥
तेजस्तेजसि तं जीवमेकीकृत्य समाक्षिपेत्।
प्रणवं चिन्तयेद् व्योम्नि शरीरेऽव्यक्तु कारणम् ॥ ५ ॥
एकैकं योजयेत्तत्र क्षेत्रज्ञं देहकारणात्।
उत्पाद्य योजयेत् पश्चादेकैकं वृषभध्वज! ॥ ६ ॥
मण्डलादिष्वथाज्ञस्तु कल्पयित्वाऽर्चयेत् हरिम्।
चतुर्द्वारं भवेत्तच्च ब्रह्मतीर्थादनुक्रमात् ॥ ७ ॥
हस्तं पद्मं समाख्यातं पत्राण्यङ्गुलयः स्मृताः।
कर्णिकातलहस्तन्तु नखान्यस्य तु केशराः ॥ ८ ॥
तत्रार्चयेत् हरिं ध्यात्वा सूर्येन्द्वग्न्यन्तरेव च।
तं हस्तं पातयेन्मूर्ध्नि शिष्यस्य तु समाहितः ॥ ९ ॥

हस्ते विष्णुः स्थितो यस्माद् विष्णुहस्तस्ततस्त्वयम्।
नश्यन्ति स्पर्शनात्तस्य पातकान्यखिलानि च ॥ १० ॥
गुरुः शिष्यं समभ्यर्च्य नेत्रे बध्वा तु वाससा।
देवस्य प्रमुखं कृत्वा पुष्पाणि मोचयेत्ततः।
पुष्पं निपतितं यत्र मूर्त्तौ देवस्य शार्ङ्गिणः॥ ११ ॥
तन्नाम कारयेत्तस्य स्त्रीणां नामाङ्कितं स्वकम्।
शूद्राणां दाससंयुक्तं कारयेत्तु विचक्षणः॥ १२ ॥
इति गारुड़े महापुराणे नवमोऽध्यायः।

दशमोऽध्यायः।

हरिरुवाच। अथादिपूजां प्रवक्ष्यामि स्थण्डिलादिषु सिद्धये।
ओं श्रीं महालक्ष्म्यै नमः। आं श्रीं श्रूं श्रैं श्रौं श्रः
क्रमाद्धृदयञ्च शिरः शिखां कवचम्। नेत्रमस्त्रञ्च आसनं मूर्त्ति-
मर्चयेत्॥ १ ॥
मण्डले पद्मगर्भे च चतुर्द्वारि रजोऽन्विते।
चतुष्कोणमष्टादि स्वान्तेस्वान्यादि मण्डलम्।
सोमेन्दुसूर्य्यगं सर्वं स्वादिविदेन्दुवर्त्तनात्॥ २ ॥
लक्ष्मीमङ्गानि चैकस्मिन् कोणे दुर्गां गणं गुरुम्।
क्षेत्रपालमथाग्न्यादौ शोमाग्नुशाव कामभागम्।
ओं घं टं डं हं महालक्ष्म्यै नमः।
अनेन पूजयेल्लक्ष्मीं पूर्वोक्तपरिवारकैः॥ ३ ॥
ओं सौं सरस्वत्यै नमः। ओं ह्रीं सौं सरस्वत्यै नमः। ओं
ह्रीं वद वद वाग्वादिनि स्वाहा। ओं ह्रीं सरस्वत्यै नमः ॥४॥
इति महापुराणे गारुड़े दशमोऽध्यायः।

एकादशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं कश्यपाय हि ।
जीवमुत्क्षिप्य सुषुम्णा नाड्यां व्योम्नि निवेशयेत् ॥ १ ॥
ततो रमिति बीजेन दहेद्भूतात्मकं वपुः ।
यमित्यनेन बीजेन तच्च सर्वं विनाशयेत् ॥ २ ॥
लमित्यनेन बीजेन प्लावयेत् सचराचरम् ।
वमित्यनेन बीजेन चिन्तयेदमृतं ततः ॥ ३ ॥
ततो बुद्बुदमध्ये तु पीतवासाश्चतुर्भुजः ।
अहं सततया ध्यानं ध्यानेन परिचिन्तयेत् ॥ ४ ॥
मन्त्रन्यासं ततः कुर्यात् त्रिविधं करदेहयोः ।
द्वादशाक्षरबीजेन षडङ्गेनाथ वाऽनन्तरम् ।
षडङ्गेन ततः कुर्यात् साक्षात् येन हरिर्भवेत् ॥ ५ ॥
दक्षिणाङ्गुष्ठमारभ्य मध्याङ्गुष्ठं दले न्यसेत् ।
मध्ये बीजद्वयं न्यस्य न्यसेदङ्गं ततः पुनः ॥ ६ ॥
हृच्छिरसि शिखावर्मवक्त्राक्षुदरपृष्ठतः ।
बाह्वोश्च करयोर्जान्वोः पादयोश्चापि विन्यसेत् ॥ ७ ॥
पद्माकारौ करौ कृत्वा मध्येऽङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
चिन्तयेत्तत्र सर्वेशं परं तत्त्वमनामयम् ॥ ८ ॥
क्रमाद्बीजानि बीजानि तर्जन्यादिषु विन्यसेत् ।
ततो मूर्धाक्षिवक्त्रेषु कण्ठेषु हृदये तथा ।
नाभौ गुह्ये तथा जान्वोः पादयोर्विन्यसेत् क्रमात् ॥ ९ ॥
पाण्योः षडङ्गबीजानि न्यस्य काये ततो न्यसेत् ।
अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं विन्यसेद् बीजपञ्चकम् ॥ १० ॥
करमध्ये नेत्रबीजमङ्गन्यासोऽयं क्रमः ।
हृदये हृदयं न्यस्य शिरः शिरसि विन्यसेत् ॥ ११ ॥

शिखायान्तु शिखां न्यस्य कवचं सर्वतस्तनौ।
नेत्रे नेत्रे विधातव्ये अस्त्रञ्च करयोर्द्वयोः॥ १२॥
तेनैव च दिशो बद्धा पूजाविधिमथारभेत्।
हृदये चिन्तयेत् पूर्वं योगपीठं समाहितः॥ १३॥
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यञ्च यथाक्रमम्।
आग्नेयादौ च पूर्वादावधर्मादींश्च विन्यसेत्॥ १४॥
एभिः परिच्छन्नतनुं पीठभूतं तदात्मकम्।
अनन्तं विन्यसेत् पश्चात् पूर्वकायोन्नतं स्थितम्॥ १५॥
ततो विद्या सरो जातं दलाष्टसमदिग्दलम्।
सिताब्जं शतपादाब्जं विप्रकीर्णोद्ध कर्णिकम्॥ १६॥
ध्यात्वा वेदादिना पश्चात् सूर्य्यसोमानलात्मनाम्।
मण्डलानि क्रमादेवमुपर्य्युपरि चिन्तयेत्॥ १७॥
ततः पूर्वादिदिक्संस्थाः शक्तीः केशवगोचराः।
विमलाद्या न्यसेदष्टौ नवमीं कर्णिकागताम्॥ १८॥
एवं ध्यात्वा समभ्यर्च्य योगपीठमनन्तरम्।
मनसावाह्य तत्रेशं हरिं शार्ङ्गं न्यसेत् पुनः॥ १९॥
हृदयादीनि पूर्वादिचतुर्दिग्दलयोगतः।
मध्ये नेत्रन्तु कोणेषु अस्त्रमन्त्रं न्यसेत्ततः॥ २०॥
सङ्कर्षणादिबीजानि पूर्वादिक्रमयोगतः।
द्वारि पूर्वे परे चैव वैनतेयन्तु विन्यसेत्॥ २१॥
सुदर्शनं सहस्रारं दक्षिणे द्वारि विन्यसेत्।
श्रियं दक्षिणतो न्यस्य लक्ष्मीमुत्तरतस्तथा॥ २२॥
द्वार्य्युत्तरे गदां न्यस्य शङ्खं कोणेषु विन्यसेत्।
देवदक्षिणतः शार्ङ्गं वामे चैव सुधीर्न्यसेत्॥ २३॥
तद्वत् खड्गं तथा चक्रं न्यसेत् पार्श्वद्वयोर्द्वयम्।
ततोऽन्तर्लोकपालांश्च स्वदिग्भेदेन विन्यसेत्॥ २४॥

वज्रादीन्यायुधानीव तथैव विनिवेशयेत्।
ऊर्द्ध्वं ब्रह्म तथानन्तमधश्च परिचिन्तयेत् ॥ २५ ॥
सर्वं ध्यात्वेति संपूज्य मुद्राः सम्दर्शयेत्ततः।
अञ्जलिः प्रथमा मुद्रा क्षिप्रं देवप्रसादनी ॥ २६ ॥
वन्दनी हृदयाग्रस्था साद्धं दक्षिण उन्नता।
ऊर्द्ध्वाङ्गुष्ठा वाममुष्टिर्दक्षिणाङ्गुष्ठबन्धनः ॥ २७ ॥
सव्यस्य तस्य चाङ्गुष्ठो यः स ऊर्द्ध्वः प्रकीर्त्तितः।
तिस्रः साधारणा ह्येता मूर्त्तिभेदेन कल्पिताः ॥ २८ ॥
कनिष्ठादिप्रयोगेण अष्टौ मुद्रा यथाक्रमम्।
अष्टानां पूर्ववीजानां क्रमशस्त्ववधारयेत् ॥ २९ ॥
अङ्गुष्ठेन कनिष्ठान्तं नामयित्वाङ्गुलित्रयम्।
मुद्रेयं नरसिंहस्य न्युब्जं कृत्वा करद्वयम् ॥ ३० ॥
सव्यहस्तं तथोत्तानं कृत्वोर्द्ध्वं भ्रामयेत् शनैः।
नवमीयं स्मृता मुद्रा वराहाभिमता सदा ॥ ३१ ॥
मुष्टिद्वयमथोत्तानमृज्व्येकैकेन मोचयेत्।
कुञ्चयेत् सर्वमुद्राश्च अङ्गमुद्रेयमुच्यते ॥ ३२ ॥
मुष्टिद्वयमथो बद्धा एवमेवानुपूर्वशः।
दशानां लोकपालानां मुद्राश्च क्रमयोगतः ॥ ३३ ॥
स्वरमाद्यं द्वितीयञ्च उपान्त्यञ्चान्तमेव च।
वासुदेवो बलः कामो ह्यनिरुद्धो यथाक्रमम् ॥ ३४ ॥
प्रणवस्तत्सदित्येतत् हुं क्षौं भूरिति मन्त्रकाः।
नारायणस्तथा ब्रह्मा विष्णुः सिंहो वराहराट् ॥ ३५ ॥
सितारुणहरिद्राभा नीलश्यामललोहिताः।
मेघाग्निमधुपिङ्गाभा वर्णतो नवनामकाः ॥ ३६ ॥
कं टं जं पं शं गरुत्मान् स्यात् जं खं वं सुदर्शनम्।
खं चं फं षं गदा देवी वं लं मं क्षं च शङ्खकम् ॥ ३७ ॥

धं ढं वं भं हं भवेत् श्रीश गं बं डं सं यं च पुष्टिका।
धं वं च वनमाला स्यात् श्रीवत्सं छं सं भवेत् ॥ ३८ ॥
छं डं पं यं कौस्तुभः प्रोक्तमानन्तो ब्रह्ममेव च।
इत्यङ्गानि यथायोगं देवदेवस्य वै हर ॥ ३९ ॥
गरुडोऽम्बुजसङ्काशो गदा चैवासिताकृतिः।
पुष्टिः शिरीषपुष्पाभा लक्ष्मीः काञ्चनसन्निभा ॥ ४० ॥
पूर्णचन्द्रनिभः शङ्खः कौस्तुभस्त्वरुणद्युतिः।
चक्रं सूर्य्यसहस्राभं श्रीवत्सः कुन्दसन्निभः।
पञ्चवर्णनिभा माला अनन्तो मेघसन्निभः ॥ ४१ ॥
विद्युद्रूपाणि चास्त्राणि यानि कोक्तानि वर्णतः।
अर्घ्यपाद्यादि वै दद्यात् पुण्डरीकाक्षविद्यया ॥ ४२ ॥

इति महापुराणे गारुडे एकादशोऽध्यायः।

108534

द्वादशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। पूजानुक्रमसिद्ध्यर्थं पूजानुक्रम उच्यते।
ओं नम इत्यादौ परमात्मनः संस्मृतिः ॥ १ ॥
यं वं लं रमिति कायशुद्धिः।
ओं नम इति चतुर्भुजात्मनिर्माणम् ॥ २ ॥

ततस्त्रिविधाकारविन्यासः। ततो हृदिस्थयोगपीठपूजा
ओं अनन्ताय नमः, ओं धर्माय नमः, ओं ज्ञानाय न
ओं वैराग्याय नमः, ओं ऐश्वर्य्याय नमः, ओं अधर्म्माय न
ओं अज्ञानाय नमः, ओं अवैराग्याय नमः, ओं अनैश्वर्य
नमः, ओं पद्माय नमः, ओं आदित्यमण्डलाय नमः, ओं च
मण्डलाय नमः, ओं वह्निमण्डलाय नमः, ओं विमलायै न
ओं उत्कर्षिण्यै नमः, ओं ज्ञानाय नमः, ओं क्रियायै न
ओं अज्ञानाय नमः, ओं अक्रियायै नमः, ओं योगायै न

ों प्रज्ञायै नमः, ओं सत्यायै नमः, ओं ईशानायै नमः, ओं
र्वतोमुख्यै नमः, साङ्गोपाङ्गाय शरीरासनाय नमः। ततः कर्णि-
ायां अं वासुदेवाय नमः, आं हृदयाय नमः, ईं शिरसे नमः,
ं शिखायै नमः, ऐं कवचाय नमः, औं नेत्रत्रयाय नमः, अः
ट् अस्त्राय नमः। आं सङ्कर्षणाय नमः, अं प्रद्युम्नाय नमः,
: अनिरुद्धाय नमः, ओं अः नारायणाय नमः। ओं तत्सत्
ह्मणे नमः, ओं हुं विष्णवे नमः क्ष्रौं नरसिंहाय भूर्वराहाय
ं टं जं ग्रं वैनतेयाय जं खं वं सुदर्शनाय खं चं फं षं
दायै वं लं सं वं पाञ्चजन्याय घं ढं भं हं श्रियै गं डं वं शं
ष्ट्यै धं वं वनमालायै दं शं श्रीवत्साय छं डं यं कौस्तुभाय
ं शार्ङ्गाय इं इषुधिभ्यां चं चर्मणे खं खड्गाय सुराधिपतये धां
नदाय धनाधिपतये हां ईशानाय विद्याधिपतये ओं वज्राय
ों शक्त्यै ओं दण्डाय ओं खड्गाय ओं पाशाय ध्वजाय गदायै
त्रशूलाय लं अनन्ताय पातालाधिपतये खं ब्रह्मणे सर्वलोका-
धिपतये ओं नमो भगवते वासुदेवाय नमः। ओं ओं नमः ओं
ं नमः ओं मों नमः ओं भं नमः ओं गं नमः ओं वं नमः
ों तें नमः ओं वां नमः ओं सुं नमः ओं दें नमः ओं वां
मः ओं यं नमः। ओं ओं नमः ओं नं नमः ओं मों नमः ओं
ां नमः ओं रां नमः ओं यं नमः ओं णां नमः ओं यं नमः।
ों नमो नारायणाय ओं नमः पुरुषोत्तमाय नमः॥ ४॥

नमस्ते पुण्डरीकाक्ष! नमस्ते विश्वभावन!।
सुब्रह्मण्य! नमस्तेऽस्तु महापुरुष! पूर्वज!॥ ५॥
होमकर्मणि चैतेषां स्वाहान्तमुपकल्पयेत्।
एवं जप्त्वा विधानेन शतमष्टोत्तरं तथा।
अर्घं दत्त्वा जितं तेन प्रणाम्य च पुनः पुनः॥ ६॥
ततोऽग्नावपि सम्पूज्य तं यजेत यथाविधि।

देवदेवं स्ववीजेन अङ्गादिभिरथाच्युतम् ॥ ७ ॥
पूर्वमुद्दीप्य चाभ्युक्ष्य प्रणवेन तु मन्त्रवित्।
भ्रामयित्वानलं कुण्डे पूजयेच शुभैः फलैः ॥ ८ ॥
पूर्वं तत् सकलं ध्यात्वा मण्डले मनसा न्यसेत्।
वासुदेवाख्यतत्त्वेन हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम् ॥ ९ ॥
सङ्कर्षणादिबीजेन यजेत् षट्कं तथैव च।
त्रयं त्रयं तथाङ्गानामेकैकां दिक्पतींस्तथा ॥ १० ॥
पूर्णाहुतिं तथैवान्ते दद्यात् सम्यगुपस्थितः।
वागतीते परे तत्त्वे आत्मानञ्च लयं नयेत् ॥ ११ ॥
उपविश्य पुनर्मुद्रां दर्शयित्वा नमेत् पुनः।
नित्यमेवंविधं होमं नैमित्तं द्विगुणं भवेत् ॥ १२ ॥
गच्छ गच्छ परं स्थानं यत्र देवो निरञ्जनः।
गच्छन्तु देवताः सर्वाः स्वस्थानस्थितिहेतवे ॥ १३ ॥
सुदर्शनः श्रीहरिश्च अच्युतः स त्रिविक्रमः।
चतुर्भुजो वासुदेवः षष्ठः प्रद्युम्न एव च ॥ १४ ॥
सङ्कर्षणः पुरुषोऽथ नवव्यूहो दशात्मकः।
अनिरुद्धो द्वादशात्मा अत ऊर्द्ध्वमनन्तकः ॥ १५ ॥
एते एकादिभिश्चक्रैर्विज्ञेयो लक्षिताः सुराः।
चक्राङ्कितैः पूजितैः स्याद् गृहे राक्षसदानवैः ॥ १६ ॥

ओं चक्राय स्वाहा ओं विचक्राय स्वाहा ओं सुचक्रा स्वाहा ओं महाचक्राय स्वाहा ओं असुरान्तकृत् हुं फट् ओं हुं सहस्रार हुं फट्।

द्वारकाचक्रपूजेयं गृहे रक्षाकरी शुभा ॥ १७ ॥

इति महापुराणे गारुड़े द्वादशोऽध्यायः।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

हवाच । प्रवक्ष्याम्यधुना ह्येतद्वैष्णवं पञ्जरं शुभम् ।
नमो नमस्ते गोविन्द ! चक्रं गृह्य सुदर्शनम् ।
प्राच्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ १ ॥
गदां कौमोदकीं गृह्य पद्मनाभ ! नमोऽस्तु ते ।
याम्यां रक्षस्व मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ २ ॥
हलमादाय सौनन्दं नमस्ते पुरुषोत्तम ! ।
प्रतीच्यां रक्ष मां विष्णो ! त्वामहं शरणं गतः ॥ ३ ॥
मुषलं शातनं गृह्य पुण्डरीकाक्ष ! रक्ष माम् ।
उत्तरस्यां जगन्नाथ ! भवन्तं शरणं गतः ॥ ४ ॥
खड्गमादाय चर्म्माथ अस्त्रशस्त्रादिकं हरे ! ।
नमस्ते रक्ष रक्षोघ्न ! ऐशान्यां शरणं गतः ॥ ५ ॥
पाञ्चजन्यं महाशङ्खमनुघोषञ्च पङ्कजम् ।
प्रगृह्य रक्ष मां विष्णो ! आग्नेय्यां रक्ष शूकर ! ॥ ६ ॥
चन्द्रसूर्य्यं समागृह्य खड्गं चान्द्रमसं तथा ।
नैर्ऋत्यां माञ्च रक्षस्व दिव्यमूर्त्ते ! नृकेशरिन् ! ॥ ७ ॥
वैजयन्तीं सम्प्रगृह्य श्रीवत्सं कण्ठभूषणम् ।
वायव्यां रक्ष मां देव ! हयग्रीव ! नमोऽस्तु ते ॥ ८ ॥
वैनतेयं समारुह्य त्वन्तरीक्षे जनार्द्दन ! ।
माञ्च रक्षाजित ! सदा नमस्तेऽस्त्वपराजित ! ॥ ९ ॥
विशालाक्षं समारुह्य रक्ष मां त्वं रसातले ।
अकूपार ! नमस्तुभ्यं महामीन ! नमोऽस्तु ते ॥ १० ॥
करशीर्षाद्यङ्गुलिषु सत्य ! त्वं बाहुपञ्जरम् ।
कृत्वा रक्षस्व मां विष्णो ! नमस्ते पुरुषोत्तम ! ॥ ११ ॥
एवमुक्तं शङ्कराय वैष्णवं पञ्जरं महत् ।

पुरा रक्षार्थमीशान्याः कात्यायन्या वृषध्वज ! ॥ १२ ॥
नाशयामास सा येन चामरं महिषासुरम्।
दानवं रक्तबीजञ्च अन्यांश्च सुरकण्टकान्।
एतज्जपपरो भक्त्या शत्रून् विजयते सदा ॥ १३ ॥
इति महापुराणे गारुड़े त्रयोदशोऽध्यायः।

चतुर्द्दशोऽध्यायः

हरिरुवाच। अथ योगं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकरं परम्।
ध्यायिभिः प्रोच्यते ध्येयो ध्यानेन हरिरीश्वरः ॥ १ ॥
तत् शृणुष्व महेशान। सर्व्वपापविनाशनः।
विष्णुः सर्व्वेश्वरोऽनन्तः षड्‌मिपरिवर्ज्जितः ॥ २ ॥
वासुदेवो जगन्नाथो ब्रह्मात्माहमेव हि।
देहिदेहस्थितो नित्यः सर्व्वदेहविवर्ज्जितः ॥ ३ ॥
देहधर्म्मविहीनश्च चराचरविवर्ज्जितः।
षड्विधेषु स्थितो द्रष्टा श्रोता घ्राता ह्यतीन्द्रियः ॥ ४ ॥
तद्धर्म्मरहितः स्रष्टा नामगोत्रविवर्ज्जितः।
मन्ता मनःस्थितो देवो मनसा परिवर्ज्जितः ॥ ५ ॥
मनोधर्म्मविहीनश्च विज्ञानं ज्ञानमेव च।
बोद्धा बुद्धिस्थितः साक्षी सर्व्वज्ञो बुद्धिवर्ज्जितः ॥ ६ ॥
बुद्धिधर्म्मविहीनश्च सर्व्वः सर्व्वगतो मनः।
सर्व्वप्राणिविनिर्मुक्तः प्राणधर्म्मविवर्ज्जितः ॥ ७ ॥
प्राणिप्राणो महाशान्तो भयेन परिवर्ज्जितः।
अहङ्कारादिहीनश्च तद्धर्म्मपरिवर्ज्जितः ॥ ८ ॥
तत्साक्षी तन्नियन्ता च परमानन्दरूपकः।
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिस्थस्तत्साक्षी तद्विवर्ज्जितः ॥ ९ ॥
तुरीयः परमो धाता दृग्रूपो गुणवर्ज्जितः।

मुक्तो बुधोऽजरो व्याधी सत्व आत्माऽस्मद्दं प्रियः ॥ १० ॥
एवं ये मानवा विप्रा ध्यायन्तीशं परं पदम्।
प्राप्नुयुस्ते च तद्रूपं नात्र कार्या विचारणा ॥ ११ ॥
इति ध्यानं समाख्यातं तव शङ्कर! सुव्रत!।
पठेद् य एतत् सततं विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १२ ॥

इति गारुडे महापुराणे चतुर्दशोऽध्यायः।

पञ्चदशोऽध्यायः।

उवाच। संसारसागराद् घोरान्मुच्यते किं जपन् प्रभो!।
नरस्तन्मे परं जप्यं कथय त्वं जनार्दन! ॥ १ ॥
रुवाच। ईश्वरं परमं ब्रह्म परमात्मानमव्ययम्।
विष्णुं नामसहस्रेण स्तुवन् मुक्तो भवेन्नरः ॥ २ ॥
यत् पवित्रं परं जप्यं कथयामि वृषध्वज!।
शृणुष्वावहितो भूत्वा सर्वपापविनाशनम् ॥ ३ ॥
वासुदेवो महाविष्णुर्वामनो वासवो वसुः।
बालचन्द्रनिभो बालो बलभद्रो बलाधिपः ॥ ४ ॥
बलिबन्धनकृद्वेधा वरेण्यो वेदवित् कविः।
वेदकर्त्ता वेदरूपो वेद्यो वेदपरिप्लुतः ॥ ५ ॥
वेदाङ्गवेत्ता वेदेशो बलाधारो बलार्दनः।
अविकारो वरेशश्च वरदो वरुणाधिपः ॥ ६ ॥
वीरहा च बृहद्वीरो वन्दितः परमेश्वरः।
आत्मा च परमात्मा च प्रत्यगात्मा वियत् परः ॥ ७ ॥
पद्मनाभः पद्मनिधिः पद्महस्तो गदाधरः।
परमः परभूतश्च पुरुषोत्तम ईश्वरः ॥ ८ ॥
पद्मजङ्घः पुण्डरीकः पद्ममालाधरः प्रियः।
पद्माक्षः पद्मगर्भश्च पर्जन्यः पद्मसंस्थितः ॥ ९ ॥

अपारः परमार्थश्च पराणाञ्च परः प्रभुः।
पण्डितः पण्डितेभ्यश्च पवित्रः पापमर्दकः॥ १०॥
शुद्धः प्रकाशरूपश्च पवित्रः परिरक्षकः।
पिपासावर्जितः पाद्यः पुरुषः प्रकृतिस्तथा॥ ११॥
प्रधानं पृथिवीपद्मं पद्मनाभः प्रियप्रदः।
सर्वेशः सर्वगः सर्वः सर्ववित् सर्वदः परः॥ १२॥
सर्वस्य जगतो धाम सर्वदर्शी च सर्वभृत्।
सर्वानुग्रहकृद्देवः सर्वभूतहृदिस्थितः॥ १३॥
सर्वपः सर्वपूज्यश्च सर्वदेवनमस्कृतः।
सर्वस्य जगतोमूलं सकलो निष्कलोऽनलः॥ १४॥
सर्वगोप्ता सर्वनिष्ठः सर्वकारणकारणम्।
सर्वध्येयः सर्वमित्रः सर्वदेवस्वरूपधृक्॥ १५॥
सर्वाध्यायः सुराध्यक्षः सुरासुरनमस्कृतः।
दुष्टानाञ्चासुराणाञ्च सर्वदा घातकोऽन्तकः॥ १६॥
सत्यपालश्च सन्नाभः सिद्धेशः सिद्धवन्दितः।
सिद्धसाध्यः सिद्धसिद्धः साध्यसिद्धो हृदीश्वरः॥ १७॥
शरणं जगतश्चैव श्रेयः क्षेमस्तथैव च।
शुभकृच्छोभनः सौम्यः सत्यः सत्यपराक्रमः॥ १८॥
सत्यस्थः सत्यसङ्कल्पः सत्यवित् सत्यदस्तथा।
धर्मो धर्म्मी च कर्म्मी च सर्वकर्म्मविवर्जितः॥ १९॥
कर्म्मकर्त्ता च कर्म्मैव क्रियाकार्य्यं तथैव च।
श्रीपतिर्नृपतिः श्रीमान् सर्वस्य पतिरूर्जितः॥ २०॥
स देवानां पतिश्चैव वृष्णीनां पतिरीरितः।
पतिर्हिरण्यगर्भस्य त्रिपुरान्तपतिस्तथा॥ २१॥
पशूनाञ्च पतिः प्रायो वसूनां पतिरेव च।
पतिराखण्डलस्यैव वरुणस्य पतिस्तथा॥ २२॥

वनस्पतीनाञ्च पतिरनिलस्य पतिस्तथा ।
अनलस्य पतिश्चैव यमस्य पतिरेव च ॥ २३ ॥
कुवेरस्य पतिश्चैव नक्षत्राणां पतिस्तथा ।
ओषधीनां पतिश्चैव वृक्षाणाञ्च पतिस्तथा ॥ २४ ॥
नागानां पतिरर्कस्य दक्षस्य पतिरेव च ।
सुहृदाञ्च पतिश्चैव नृपाणाञ्च पतिस्तथा ॥ २५ ॥
गन्धर्वाणां पतिश्चैव वसूनां पतिरुत्तमः ।
पर्वतानां पतिश्चैव निम्नगानां पतिस्तथा ॥ २६ ॥
सुराणाञ्च पतिः श्रेष्ठः कपिलस्य पतिस्तथा ।
लतानाञ्च पतिश्चैव वीरुधाञ्च पतिस्तथा ॥ २७ ॥
मुनीनाञ्च पतिश्चैव सूर्य्यस्य पतिरुत्तमः ।
पतिश्चन्द्रमसः श्रेष्ठः शुक्रस्य पतिरेव च ॥ २८ ॥
ग्रहाणाञ्च पतिश्चैव राक्षसानां पतिस्तथा ।
किन्नराणां पतिश्चैव द्विजानां पतिरुत्तमः ॥ २९ ॥
सरिताञ्च पतिश्चैव समुद्राणां पतिस्तथा ।
सरसाञ्च पतिश्चैव भूतानाञ्च पतिस्तथा ॥ ३० ॥
वेतालानां पतिश्चैव कुष्माण्डानां पतिस्तथा ।
पक्षिणाञ्च पतिः श्रेष्ठः पशूनां पतिरेव च ॥ ३१ ॥
महात्मा मङ्गलो मेयो मन्दरो मन्दरेश्वरः ।
मेरुर्माता प्रमाणञ्च माधवो मनोवर्जितः ॥ ३२ ॥
मालाधरो महादेवो महादेवेन पूजितः ।
महाशान्तो महाभागो मधुसूदन एव च ॥ ३३ ॥
महावीर्य्यो महाप्राणो मार्कण्डेयप्रवन्दितः ।
मायात्मा मायया बद्धो मायया तु विवर्जितः ॥ ३४ ॥
मुनिस्तुतो मुनिर्मैत्रो महानासो महाहनुः ।
महाबाहुर्महादन्तो मरणेन विवर्जितः ॥ ३५ ॥

महावक्त्रो महात्मा च महाकायो महोदरः।
महापादो महाग्रीवो महामानी महामनाः ॥ ३६ ॥
महामतिर्महाकीर्त्तिर्महारूपो महासुरः।
मधुश्च माधवश्चैव महादेवो महेश्वरः ॥ ३७ ॥
मखेष्टो मखरूपी च माननीयो मखेश्वरः।
महावातो महाभागो महेशोऽतीतमानुषः ॥ ३८ ॥
मानवश्च मनुश्चैव मानवानां प्रियङ्करः।
मृगश्च मृगपूज्यश्च मृगाणाञ्च पतिस्तथा ॥ ३९ ॥
बुधस्य तु पतिश्चैव पतिश्चैव बृहस्पतेः।
पतिः शनैश्चरस्यैव राहोः केतोः पतिस्तथा ॥ ४० ॥
लक्ष्मणो लक्षणश्चैव लम्बौष्ठो ललितस्तथा।
नानालङ्कारसंयुक्तो नानाचन्दनचर्च्चितः ॥ ४१ ॥
नानारसोज्ज्वलद्वक्त्रो नानापुष्पोपशोभितः।
रामो रमापतिश्चैव सभार्य्यः परमेश्वरः ॥ ४२ ॥
रत्नदो रत्नहर्त्ता च रूपी रूपविवर्जितः।
महारूपोग्ररूपश्च सौम्यरूपस्तथैव च ॥ ४३ ॥
नीलमेघनिभः शुद्धः कालमेघनिभस्तथा।
धूमवर्णः पीतवर्णो नानारूपो ह्यवर्णकः ॥ ४४ ॥
विरूपो रूपदश्चैव शुक्लवर्णस्तथैव च।
सर्ववर्णो महायोगी यज्ञो यज्ञकृदेव च ॥ ४५ ॥
सुवर्णो वर्णवांश्चैव सुवर्णाख्यस्तथैव च।
सुवर्णावयवश्चैव सुवर्णः स्वर्णमेखलः ॥ ४६ ॥
सुवर्णस्य प्रदाता च सुवर्णांशस्तथैव च।
सुवर्णस्य प्रियश्चैव सुवर्णाढ्यस्तथैव च ॥ ४७ ॥
सुपर्णी च महापर्णः सुपर्णस्य च कारणम्।
वैनतेयस्तथादित्य आदिरादिकरः शिवः ॥ ४८ ॥

कारणं मन्वन्तरस्यैव पुराणस्य च कारणम्।
बुद्धीनां कारणञ्चैव कारणं मनसस्तथा ॥ ४८ ॥
कारणं चेतसश्चैव अहङ्कारस्य कारणम्।
भूतानां कारणं तद्वत् कारणञ्च विभावसोः ॥ ५० ॥
आकाशकारणं तद्वत् पृथिव्याः कारणं परम्।
अण्डस्य कारणञ्चैव प्रकृतेः कारणं तथा ॥ ५१ ॥
देहस्य कारणञ्चैव चक्षुषश्चैव कारणम्।
श्रोत्रस्य कारणं तद्वत् कारणञ्च त्वचस्तथा ॥ ५२ ॥
जिह्वायाः कारणञ्चैव प्राणस्यैव च कारणम्।
हस्तयोः कारणं तद्वत् पादयोः कारणं तथा ॥ ५३ ॥
वाचश्च कारणं तद्वत् पायोश्चैव तु कारणम्।
इन्द्रस्य कारणञ्चैव कुबेरस्य च कारणम् ॥ ५४ ॥
यमस्य कारणञ्चैव ईशानस्य च कारणम्।
यक्षाणां कारणञ्चैव रक्षसां कारणं परम् ॥ ५५ ॥
भूषाणां कारणं श्रेष्ठं धर्मस्यैव तु कारणम्।
जन्तूनां कारणञ्चैव वसूनां कारणं परम् ॥ ५६ ॥
मनूनां कारणञ्चैव पक्षिणां कारणं परम्।
मुनीनां कारणं श्रेष्ठं योगिनां कारणं परम् ॥ ५७ ॥
सिद्धानां कारणञ्चैव यक्षाणां कारणं परम्।
कारणं किन्नराणाञ्च गन्धर्वाणाञ्च कारणम् ॥ ५८ ॥
नदानां कारणञ्चैव नदीनां कारणं परम्।
कारणञ्च समुद्राणां वृक्षाणां कारणं तथा ॥ ५९ ॥
कारणं विरुधाञ्चैव लोकानां कारणं तथा।
पातालकारणञ्चैव देवानां कारणं तथा ॥ ६० ॥
सर्पाणां कारणञ्चैव श्रेयसां कारणं तथा।
पशूनां कारणञ्चैव सर्वेषां कारणन्तथा ॥ ६१ ॥

देहात्मा चेन्द्रियात्मा च आत्मा बुद्धिस्तथैव च।
मनसश्च तथैवात्मा चात्माहङ्कारचेतसः॥ ६२॥
जाग्रतः स्वपतश्चात्मा महदात्मा परस्तथा।
प्रधानस्य परात्मा च आकाशात्मा ह्यपां तथा॥ ६३॥
पृथिव्याः परमात्मा च रसस्यात्मा तथैव च।
गन्धस्य परमात्मा च रूपस्यात्मा परस्तथा॥ ६४॥
शब्दात्मा चैव वागात्मा स्पर्शात्मा पुरुषस्तथा।
श्रोत्रात्मा च त्वगात्मा च जिह्वायाः परमस्तथा॥ ६५॥
घ्राणात्मा चैव हस्तात्मा पादात्मा परमस्तथा।
उपस्थस्य तथैवात्मा पाय्वात्मा परमस्तथा॥ ६६॥
इन्द्रात्मा चैव ब्रह्मात्मा रुद्रात्मा च मनोस्तथा।
दक्षप्रजापतेरात्मा सत्यात्मा परमस्तथा॥ ६७॥
ईशात्मा परमात्मा च रौद्रात्मा मोक्षविद् यतिः।
यत्नवांश्च तथा यत्नश्चर्मी खड्गासुरान्तकः॥ ६८॥
ह्रीप्रवर्त्तनशीलश्च यतीनाञ्च हिते रतः।
यतिरूपी च योगी च योगिध्येयो हरिः शितिः॥ ६९॥
संविन्मेधा च कालश्च ऊष्मा वर्षा मतिस्तथा।
संवत्सरो मोक्षकरो मोहप्रध्वंसकस्तथा॥ ७०॥
मोहकर्त्ता च दुष्टानां माण्डव्यो वड़वामुखः।
संवर्त्तकः कालकर्त्ता गौतमो भृगुरङ्गिराः॥ ७१॥
अत्रिर्वशिष्ठः पुलहः पुलस्त्यः कुत्स एव च।
याज्ञवल्क्यो देवलश्च व्यासश्चैव पराशरः॥ ७२॥
शर्म्मदश्चैव गाङ्गेयो हृषीकेशो बृहत् श्रवाः।
केशवः क्लेशहन्ता च सुकर्णः कर्णवर्जितः॥ ७३॥
नारायणो महाभागः प्राणस्य पतिरेव च।
अपानस्य पतिश्चैव व्यानस्य पतिरेव च॥ ७४॥

उदानस्य पतिः श्रेष्ठः समानस्य पतिस्तथा।
शब्दस्य च पतिः श्रेष्ठः स्पर्शस्य पतिरेव च ॥ ७५ ॥
रूपाणां चपतिश्चाद्यः खड्गपाणिर्हलायुधः।
चक्रपाणिः कुण्डली च श्रीवत्साङ्कस्तथैव च ॥ ७६ ॥
प्रकृतिः कौस्तुभग्रीवः पीताम्बरधरस्तथा।
सुमुखो दुर्मुखश्चैव मुखेन तु विवर्जितः ॥ ७७ ॥
अनन्तोऽनन्तरूपश्च सुनखः सुरसुन्दरः।
सुकलापो विभुर्जिष्णुर्भ्राजिष्णुश्चेषुधीस्तथा ॥ ७८ ॥
हिरण्यकशिपोर्हन्ता हिरण्याक्षविमर्दकः।
निहन्ता पूतनायाश्च भास्करान्तविनाशनः ॥ ७९ ॥
केशिनो दलनश्चैव मुष्टिकस्य विमर्दकः।
कंसदानवभेत्ता च चानूरस्य प्रमर्दकः ॥ ८० ॥
अरिष्टस्य निहन्ता च अक्रूरप्रिय एव च।
अक्रूरः क्रूररूपश्च अक्रूरप्रियवन्दितः ॥ ८१ ॥
भगहा भगवान् भानुस्तथा भागवतः स्वयम्।
उद्धवश्चोद्धवस्येशो ह्युद्धवेन विचिन्तितः ॥ ८२ ॥
चक्रधृक् चञ्चलश्चैव चलाचलविवर्जितः।
अहङ्कारो मतिश्चित्तं गगनं पृथिवी जलम् ॥ ८३ ॥
वायुश्चक्षुस्तथा श्रोत्रं जिह्वा च घ्राणमेव च।
वाक् पाणिपादोजवनः पायूपस्थस्तथैव च ॥ ८४ ॥
शङ्करश्चैव खर्वश्च क्षान्तिदः क्षान्तिकृन्नरः।
भक्तप्रियस्तथा भर्त्ता भक्तिमान् भक्तिवर्द्धनः ॥ ८५ ॥
भक्तस्तुतो भक्तपरः कीर्त्तिदः कीर्त्तिवर्द्धनः।
कीर्त्तिर्दीप्तिः क्षमा कान्तिर्भक्तश्चैव दया परा ॥ ८६ ॥
दानं दाता च कर्त्ता च देवदेवप्रियः शुचिः।
शुचिमान् सुखदो मोक्षः कामश्चार्थः सहस्रपात् ॥ ८७ ॥

सहस्रशीर्षा वैद्यश्च मोक्षद्वारस्तथैव च।
प्रजाद्वारं सहस्रान्तः सहस्रकर एव च॥ ८८॥
शुक्रश्च सुकिरीटी च सुग्रीवः कौस्तुभस्तथा।
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च हयग्रीवश्च शूकरः॥ ८९॥
मत्स्यः परशुरामश्च प्रह्लादो बलिरेव च।
शरण्यश्चैव नित्यश्च बुद्धो मुक्तः शरीरभृत्॥ ९०॥
खरदूषणहन्ता च रावणस्य प्रमर्दनः।
सीतापतिश्च वर्द्धिष्णुर्भरतश्च तथैव च॥ ९१॥
कुम्भेन्द्रजिन्निहन्ता च कुम्भकर्णप्रमर्दनः।
नरान्तकान्तकश्चैव देवान्तकविनाशनः॥ ९२॥
दुष्टासुरनिहन्ता च शम्बरारिस्तथैव च।
नरकस्य निहन्ता च त्रिशीर्षस्य विनाशनः॥ ९३॥
यमलार्जुनभेत्ता च तपो हितकरस्तथा।
वादित्रश्चैव वाद्यश्च बुद्धश्च वै वरप्रदः॥ ९४॥
सारः सारप्रियः सौरः कालहन्ता निकृन्तनः।
अगस्त्यो देवलश्चैव नारदो नारदप्रियः॥ ९५॥
प्राणोऽपानस्तथा व्यानो रजः सत्त्वं तमः तमः शरत्।
उदानश्च समानश्च भेषजश्च भिषक् तथा॥ ९६॥
कूटस्थः स्वच्छरूपश्च सर्वदेहविवर्जितः।
चक्षुरिन्द्रियहीनश्च वागिन्द्रियविवर्जितः॥ ९७॥
हस्तेन्द्रियविहीनश्च पादाभ्याञ्च विवर्जितः।
पायूपस्थविहीनश्च महातपो विवर्जितः॥ ९८॥
प्रबोधेन विहीनश्च बुद्ध्या चैव विवर्जितः।
चेतसा विगतश्चैव प्राणेन च विवर्जितः॥ ९९॥
अपानेन विहीनश्च व्यानेन च विवर्जितः।
उदानेन विहीनश्च समानेन विवर्जितः॥ १००॥

आकाशेन विहीनश्च वायुना परिवर्जितः ।
अग्निना च विहीनश्च उदकेन विवर्जितः ॥ १०१ ॥
पृथिव्या च विहीनश्च शब्देन च विवर्जितः ।
स्पर्शेन च विहीनश्च सर्वरूपविवर्जितः ॥ १०२ ॥
रागेण विगतश्चैव अघेन परिवर्जितः ।
शोकेन रहितश्चैव वचसा परिवर्जितः ॥ १०३ ॥
रजोविवर्जितश्चैव विकारैः षड्भिरेव च ।
कामेन वर्जितश्चैव क्रोधेन परिवर्जितः ॥ १०४ ॥
लोभेन विगतश्चैव दम्भेन च विवर्जितः ।
सूक्ष्मश्चैव सुसूक्ष्मश्च स्थूलात् स्थूलतरस्तथा ॥ १०५ ॥
विशारदो बलाध्यक्षः सर्वस्य क्षोभकस्तथा ।
प्रकृतेः क्षोभकश्चैव महतः क्षोभकस्तथा ॥ १०६ ॥
भूतानां क्षोभकश्चैव बुद्धेश्च क्षोभकस्तथा ।
इन्द्रियाणां क्षोभकश्च विषयक्षोभकस्तथा ॥ १०७ ॥
ब्रह्मणः क्षोभकश्चैव रुद्रस्य क्षोभकस्तथा ।
अगम्यश्चक्षुरादेश्च श्रोत्रागम्यस्तथैव च ॥ १०८ ॥
त्वचा न गम्यः कूर्मश्च जिह्वाग्राह्यस्तथैव च ।
घ्राणेन्द्रियागम्य एव वाचा ग्राह्यस्तथैव च ॥ १०९ ॥
अगम्यश्चैव पाणिभ्यां पादागम्यस्तथैव च ।
अग्राह्यो मनसश्चैव बुद्ध्या ग्राह्यो हरिस्तथा ॥ ११० ॥
अहं बुद्ध्या तथा ग्राह्यश्चेतसा ग्राह्य एव च ।
शङ्खपाणिरव्ययश्च गदापाणिस्तथैव च ॥ १११ ॥
शार्ङ्गपाणिश्च कृष्णश्च ज्ञानमूर्त्तिः परन्तपः ।
तपस्वी ज्ञानगम्यो हि ज्ञानी ज्ञानविदेव च ॥ ११२ ॥
ज्ञेयश्च ज्ञेयहीनश्च ज्ञप्तिश्चैतन्यरूपकः ।
भावो भाव्यो भवकरो भावनो भवनाशनः ॥ ११३ ॥

गोविन्दो गोपतिर्गोपः सर्वगोपीसुखप्रदः।
गोपालो गोपतिश्चैव गोमतिर्गोधरस्तथा ॥ ११४ ॥
उपेन्द्रश्च नृसिंहश्च शौरिश्चैव जनार्दनः।
आरणेयो बृहद्भानुर्बृहद्दीप्तस्तथैव च ॥ ११५ ॥
दामोदरस्त्रिकालश्च कालज्ञः कालवर्जितः।
त्रिसन्ध्यो द्वापरं त्रेता प्रजाद्वारं त्रिविक्रमः ॥ ११६ ॥
विक्रमो दण्डहस्तश्च ह्येकदण्डी त्रिदण्डधृक्।
सामभेदस्तथोपायः सामरूपी च सामगः ॥ ११७ ॥
सामवेदो ह्यथर्वश्च सुकृतः सुखरूपी च।
अथर्ववेदविच्चैव ह्यथर्वाचार्य्य एव च ॥ ११८ ॥
ऋग्रूपी चैव ऋग्वेद ऋग्वेदेषु प्रतिष्ठितः।
यजुर्वेत्ता यजुर्वेदो यजुर्वेदविदेकपात् ॥ ११९ ॥
बहुपाच्च सुपाच्चैव तथा चैव सहस्रपात्।
चतुष्पाच्च द्विपाच्चैव स्मृतिर्न्यायोपमो बली ॥ १२० ॥
सन्न्यासी चैव सन्न्यासश्चतुराश्रम एव च।
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वाणप्रस्थश्च भिक्षुकः ॥ १२१ ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वर्णस्तथैव च।
शीलदः शीलसम्पन्नो दुःशीलपरिवर्जितः ॥ १२२ ॥
मोक्षोऽध्यात्मसमाविष्टः स्तुतिः स्तोता च पूजकः।
पूज्यो वाक् करणञ्चैव वाच्यश्चैव तु वाचकः ॥ १२३ ॥
वेत्ता व्याकरणञ्चैव वाक्यञ्चैव च वाक्यवित्।
वाक्यगम्यस्तीर्थवासी तीर्थस्तीर्थी च तीर्थवित् ॥ १२४ ॥
तीर्थादिभूतः साङ्ख्यश्च निरुक्तं त्वधिदैवतम्।
प्रणवः प्रणवेशश्च प्रणवेण प्रवन्दितः ॥ १२५ ॥
प्रणवेन च लक्ष्यो वै गायत्री च गदाधरः।
शालग्रामनिवासी च शालग्रामस्तथैव च ॥ १२६ ॥

तलशायी योगशायी शेषशायी कुशेशयः।
महीभर्त्ता च कार्य्यञ्च कारणं पृथिवीधरः॥ १२७॥
प्रजापतिः शाश्वतश्च काम्यः कामयिता विराट्।
सम्राट् पूषा तथा स्वर्गो रथस्थः सारथिर्बलम्॥ १२८॥
धनी धनप्रदो धन्यो यादवानां हिते रतः।
अर्जुनस्य प्रियश्चैव ह्यर्जुनो भीम एव च॥ १२९॥
पराक्रमो दुर्विसहः सर्वशास्त्रविशारदः।
सारस्वतो महाभीष्मः पारिजातहरस्तथा॥ १३०॥
अमृतस्य प्रदाता च क्षीरोदः क्षीर एव च।
इन्द्रात्मजस्तस्य गोप्ता गोवर्द्धनधरस्तथा॥ १३१॥
कंसस्य नाशनस्तद्वद् हस्तिपो हस्तिनाशनः।
शिपिविष्टः प्रसन्नश्च सर्वलोकार्त्तिनाशनः॥ १३२॥
मुद्रो मुद्राकरश्चैव सर्वमुद्राविवर्जितः।
देही देहस्थितश्चैव देहस्य च नियामकः॥ १३३॥
श्रोता श्रोत्रनियन्ता च श्रोतव्यः श्रवणस्तथा।
त्वक्स्थितश्च स्पर्शयिता स्पृश्यञ्च स्पर्शनं तथा॥ १३४॥
चक्षुःस्थो रूपद्रष्टा च नियन्ता चक्षुषस्तथा।
दृश्यश्चैव तु जिह्वास्थो रसज्ञश्च नियामकः॥ १३५॥
घ्राणस्थो घ्राणकृद् घ्राता घ्राणेन्द्रियनियामकः।
वाक्स्थो वक्ता च वक्तव्यो वचनं वाङ्नियामकः॥ १३६॥
प्राणिस्थः शिल्पकृच्छिल्पो हस्तयोश्च नियामकः।
पदव्यश्चैव गन्ता च गन्तव्यं गमनं तथा॥ १३७॥
नियन्ता पादयोश्चैव पाय्वभाक् च विसर्गकृत्।
विसर्गस्य नियन्ता च ह्युपस्थस्थः सुखस्तथा॥ १३८॥
उपस्थस्य नियन्ता च तदानन्दकरश्च ह।
शत्रुघ्नः कार्त्तवीर्य्यश्च दत्तात्रेयस्तथैव च॥ १३९॥

अलर्कस्य हितश्चैव कार्त्तवीर्य्यनिकृन्तनः ।
कालनेमिर्महानेमिर्मेघो मेघपतिस्तथा ॥ १४० ॥
अन्नप्रदोऽन्नरूपी च ह्यन्नादोऽन्नप्रवर्त्तकः ।
धूमकृद्धूमरूपश्च देवकीपुत्र उत्तमः ॥ १४१ ॥
देवक्यानन्दनो नन्दो रोहिण्याः प्रिय एव च ।
वसुदेवप्रियश्चैव वसुदेवसुतस्तथा ॥ १४२ ॥
दुन्दुभिर्हासरूपश्च पुष्पहासस्तथैव च ।
अट्टहासप्रियश्चैव सर्वाध्यक्षः क्षरोऽक्षरः ॥ १४३ ॥
अच्युतश्चैव सत्येशः सत्यायाश्च प्रियो वरः ।
रुक्मिण्याश्च पतिश्चैव रुक्मिण्या वल्लभस्तथा ॥ १४४ ॥
गोपीनां वल्लभश्चैव पुण्यश्लोकश्च विश्रुतः ।
वृषाकपिर्यमो गुह्यो मङ्गलश्च बुधस्तथा ॥ १४५ ॥
राहुः केतुर्ग्रहो ग्राहो गजेन्द्रमुखमेलकः ।
ग्राहस्य विनिहन्ता च ग्रामणी रक्षकस्तथा ॥ १४६ ॥
किन्नरश्चैव सिद्धश्च छन्दः स्वच्छन्द एव च ।
विश्वरूपो विशालाक्षो दैत्यसूदन एव च ॥ १४७ ॥
अनन्तरूपो भूतस्थो देवदानवसंस्थितः ।
सुषुप्तिस्थः सुषुप्तिश्च स्थानं स्थानान्त एव च ॥ १४८ ॥
जगत्स्थश्चैव जागर्त्ता स्थानं जागरितं तथा ।
स्वप्नस्थः स्वप्नवित् स्वप्नं स्थानस्थः सुप्त एव च ॥ १४९
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तेश्च विहीनो वै चतुर्थकः ।
विज्ञानं चैवरूपश्च जीवो जीवयिता तथा ॥ १५० ॥
भुवनाधिपतिश्चैव भुवनानां नियामकः ।
पातालवासी पातालं सर्वज्वरविनाशनः ॥ १५१ ॥
परमानन्दरूपी च धर्म्माणाञ्च प्रवर्त्तकः ।
सुलभो दुर्लभश्चैव प्राणायामपरस्तथा ॥ १५२ ॥

आहारो धारकश्च प्रत्याहारकारस्तथा।
भा कान्तिस्तथा चार्चिः शुक्रः स्फटिकसन्निभः॥ १५३॥
प्राह्यश्चैव गौरश्च सर्वः शुचिरभिष्टुतः।
वषट्कारो वषट् वौषट् स्वधा स्वाहा रतिस्तथा॥ १५४॥
ता नन्दयिता भोक्ता बोद्धा भावयिता तथा।
नात्मा चैव ज्ञानात्मा भूमा सर्वेश्वरेश्वरः॥ १५५॥
ही नन्दी च नन्दीशो भारतस्तरुनाशनः।
ऋपः श्रीपतिश्चैव नृपश्च चक्रवर्त्तिनाम्॥ १५६॥
शश्च सर्वदेवानां द्रावकाणां स्थितस्तथा।
पुष्करः पुष्कराध्यक्षः पुष्करद्वीप एव च॥ १५७॥
भरतो जनको जन्यः सर्वाकारविवर्जितः।
निराकारो निर्निमित्तो निरातङ्को निराश्रयः॥ १५८॥
इति नामसहस्रन्ते वृषभध्वज! कीर्त्तितम्।
देवस्य विष्णोरीशस्य सर्वपापविनाशनम्॥ १५९॥
पठन् द्विजश्च विष्णुत्वं चत्रियो जयमाप्नुयात्।
वैश्यो धनं सुखं शूद्रो विष्णुभक्तिसमन्वितः॥ १६०॥
इति गारुड़े महापुराणे श्रीविष्णोः सहस्रनामस्तोत्रं
पञ्चदशोऽध्यायः।

षोड़शोऽध्यायः।

उवाच। पुनर्ध्यानं समाचक्ष्व शङ्खचक्रगदाधर!।
विष्णोरीशस्य देवस्य शुद्धस्य परमात्मनः॥ १॥
उवाच। शृणु रुद्र! हरेर्ध्यानं संसारतरुनाशनम्।
अदृष्टरूपश्चात्मा च सर्वव्याप्यजमव्ययम्॥ २॥
अक्षयं सर्वगं नित्यं महद्ब्रह्मास्ति केवलम्।
सर्वस्य जगतो मूलं सर्वेशं परमेश्वरम्॥ ३॥

सर्वभूतहृदिस्थं वै सर्वभूतमहेश्वरम्।
सर्वाधारं निराधारं सर्वकारणकारणम्॥ ४॥
अलेपकं तथा मुक्तं मुक्तयोगिविचिन्तितम्।
स्थूलदेहविहीनञ्च चक्षुषा परिवर्जितम्॥ ५॥
प्राणेन्द्रियविहीनञ्च प्राणिधर्म्मविवर्जितम्।
पायूपस्थविहीनञ्च सर्वेन्द्रियविवर्जितम्॥ ६॥
मनोविरहितं तद्वन्मनोधर्म्मविवर्जितम्।
बुद्ध्या विहीनं देवेशं चेतसा परिवर्जितम्॥ ७॥
अहङ्कारविहीनं वै बुद्धिधर्म्मविवर्जितम्।
प्राणेन रहितञ्चैव ह्यपानेन विवर्जितम्॥
प्राणाख्यवायुहीनं वै प्राणधर्म्मविवर्जितम्॥ ८॥

हरिरुवाच। पुनः सूर्य्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं भृगवे पुरा।
ओं खखोल्काय नमः।
सूर्य्यस्य मूलमन्त्रोऽयं भुक्तिमुक्तिप्रदायकः॥ ९॥

ओं खखोल्काय विदग्राय नमः। ओं विचि ठठ शि
नमः। ओं ज्ञानिने ठठ शिखायै नमः। ओं सहस्ररश्
ठठ कवचाय नमः॥ १०॥

ओं सर्वतेजोऽधिपतये ठठ अस्त्राय नमः।
ओं ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल ठठ नमः।
अग्निप्रकारमन्त्रोऽयं सूर्य्यस्याघविनाशनः॥ ११॥

ओं आदित्याय विद्महे विश्वभावाय धीमहि तन्नः
प्रचोदयात्॥ १२॥

सकलीकरणं कुर्य्याद्ध गायत्र्या भास्करस्य च।
धर्म्मात्मने च पूर्वस्मिन् यमायेति च दक्षिणे॥ १३॥
दण्डनायकाय ततो वैश्रवणायेति चोत्तरे।
श्यामपिङ्गलमैशान्यामाग्नेय्यां दीक्षितं यजेत्॥ १४॥

शअपार्थिवश्च नैऋर्त्यां भूर्भुवः स्वश्च वायवे ॥ १५ ॥
ओं चन्द्राय नक्षत्राधिपतये नमः । ओं अङ्गारकाय क्षिति-
य नमः । ओं बुधाय सोमपुत्राय नमः । ओं वागीश्वराय
वेद्याधिपतये नमः । ओं शुक्राय महर्षये भृगुसुताय नमः ।
शनैश्चराय सूर्य्यात्मजाय नमः । ओं राहवे नमः । ओं
वे नमः ।
पूर्वादीशानपर्य्यन्ता एते पूज्या वृषध्वज ! ॥ १६ ॥
ओं अनुरक्ताय नमः ओं प्रमथनाथाय नमः ओं बुद्धाय
॥ १७ ॥
ओं भगवन् ! परिमितमयूखमालिन् ! सकलजगत्पते !
श्ववाहन ! चतुर्भुज ! परमसिद्धिप्रद ! विस्फुलिङ्गपिङ्गल !
! एह्येहि इदमर्घ्यं नमः शिरसि गतं गच्छ गच्छ तेज उग्र-
म् अनन्त ! ज्वल ज्वल ठठ नमः ॥ १८ ॥
अनेनावाह्य मन्त्रेण ततः सूर्य्यं विसर्जयेत् ।
ओं नमो भगवते आदित्याय सहस्रकिरणाय गच्छ सुखं
रागमनायेति ॥ १९ ॥

इति महापुराणे गारुड़े षोड़शोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

रुवाच । पुनः सूर्य्यार्चनं वक्ष्ये यदुक्तं धनदाय हि ।
अष्टपत्रं लिखेत् पद्मं शुचौ देशे सकर्णिकम् ॥ १ ॥
आवाहनीं ततो बद्ध्वा मुद्रामावाहयेद्रविम् ।
खखोल्कं स्थापयेन्मध्ये स्नापयेद् यन्त्ररूपिणम् ॥ २ ॥
आग्नेय्यां दिशि देवस्य हृदयं स्थापयेच्छिव ! ।
ऐशान्यान्तु शिरः स्थाप्यं नैऋर्त्यां विन्यसेत् शिखाम् ॥ ३ ॥
पौरन्दर्य्यां न्यसेद्वर्म्ममेकाग्रस्थितमानसः ।

वायव्याञ्चैव नेत्रन्तु वारुण्यामस्त्रमेव च ॥ ४ ॥
ऐशान्यां स्थापयेत् सोमं पौरन्दर्थ्यान्तु लोहितम्।
आग्नेय्यां सोमतनयं याम्याञ्चैव बृहस्पतिम् ॥ ५ ॥
नैर्ऋत्यां दानवगुरुं वारुण्यान्तु शनैश्चरम्।
वायव्याञ्च तथा केतुं कौवेर्य्यां राहुमेव च ॥ ६ ॥
द्वितीयायान्तु कक्षायां सूर्य्यान् द्वादश पूजयेत्।
भगः सूर्य्योऽर्य्यमा चैव मित्रो वै वरुणस्तथा ॥ ७ ॥
सविता चैव धाता च विवस्वांश्च महाबलः।
त्वष्टा पूषा तथा चेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ॥ ८ ॥
पूर्वादावर्चयेद्देवान् इन्द्रादीन् श्रद्धया नरः।
जया च विजया चैव जयन्ती चापराजिता।
शेषश्च वासुकिश्चैव नागानित्यादि पूजयेत् ॥ ९ ॥

अष्टादशोऽध्यायः।

सूत उवाच। गरुड़ोक्तं काश्यपाय वक्ष्ये मृत्युञ्जयार्चनम्।
उङ्कारपूर्वकं पुण्यं सर्वदेवमयं मतम् ॥ १ ॥
ओङ्कारं पूर्वमुद्धृत्य जुङ्कारं तदनन्तरम्।
सविसर्गं तृतीयं स्यान्मृत्युदारिद्र्यमर्दनम् ॥ २ ॥
अमृतेशं महामन्त्रं त्र्यक्षरं पूजनं समम्।
जपनान् मृत्युहीनाः स्युः सर्वपापविवर्जिताः ॥ ३ ॥
शतजप्याद् वेदफलं यज्ञतीर्थफलं लभेत्।
अष्टोत्तरशतं जप्यं त्रिसन्ध्यं मृत्युशत्रुजित् ॥ ४ ॥
ध्यायेच्च सितपद्मस्थं वरदञ्चाभयं करे।
द्वाभ्याञ्चामृतकुम्भन्तु चिन्तयेदमृतेश्वरम् ॥ ५ ॥
तस्यैवाङ्कगतां देवीममृतामृतभाषिणीम्।
कलसं दक्षिणे हस्ते वामहस्ते सरोरुहम् ॥ ६ ॥

जपेदष्टसंहस्रं वै त्रिसन्ध्यं मासमेकतः।
जरामृत्युमहाव्याधिशत्रुजिज्जीवशान्तिदः॥ ७॥
आस्थानं स्थापनं रोधं सन्निधानं निवेशनम्।
पाद्यमाचमनं स्नानमर्घ्यमनुलेपनम्।
दीपाम्बरं भूषणञ्च नैवेद्यं प्राणजीवनम्॥ ८॥
मात्रा मुद्रा जपं ध्यानं दक्षिणाञ्चाहुतिः स्तुतिः।
वाद्यं गीतञ्च नृत्यञ्च न्यासं योगं प्रदक्षिणम्।
प्रणतिं मन्त्र शय्या च वन्दनञ्च विसर्जनम्॥ ९॥
षडङ्गादिप्रकारेण पूजनन्तु क्रमोदितम्।
परमेशमुखोदीर्णं यो जानाति स पूजकः॥ १०॥
अर्घ्यं पाद्यार्चनस्यादौ वस्त्रेणैव तु ताड़नम्।
शोधनं कवचेनैव अमृतीकरणं ततः॥ ११॥
पूजा चाधारशक्त्यादेः प्राणायामं तथासने।
पिण्डशुद्धिं ततः कुर्य्यात् शोषणाद्यैस्ततः स्मरेत्॥ १२॥
आत्मानं देवरूपञ्च कराङ्गन्यासकञ्चरेत्।
आत्मानं पूजयेत् पश्चाज्ज्योतीरूपं हृदब्जतः॥ १३॥
मूर्त्तौ वा स्थण्डिले वापि क्षिपेत् पुष्पन्तु भास्वरम्।
आत्मानं द्वारपूजार्थं पूजा चाधारशक्तिजा॥ १४॥
सान्निध्यकरणं देवे परिवारस्य पूजनम्।
अङ्गषट्कस्य पूजार्थं कर्त्तव्या दिग्विभागतः॥ १५॥
धर्मादयश्च शक्राद्याः सायुधाः परिवारकाः।
ऋग्वेदमुख्यास्तीर्थ पूजेयं भुक्तिमुक्तिकृत्॥ १६॥
मातृकाया गणश्चादौ नन्दिगङ्गे च पूजयेत्।
महाकालञ्च यमुनां देहल्यां पूजयेत् पुरा॥ १७॥
ओं अमृतेश्वरभैरवाय नमः। एवं ओं जुं सः सूर्य्याय नमः।
एवं शिवाय कृष्णाय ब्रह्मणे च गणाय च।

चण्डिकायै सरस्वत्यै महालक्ष्म्यादि पूजयेत् ॥ १८ ॥

इति महापुराणे गारुड़े अमृतेशपूजनं नाम

अष्टादशोऽध्यायः।

ऊनविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। प्राणेश्वरं गारुड़ञ्च शिवोक्तं प्रवदाम्यहम्।

स्थानान्यादौ प्रवक्ष्यामि नागदष्टो न जीवति ॥ १ ॥

चितावल्मीकशैलादौ कूपे च विवरे तरोः।

दंशे रेखात्रयं यस्य प्रच्छन्नं स न जीवति ॥ २ ॥

षष्ठ्याञ्च कर्कटे मेषे मूलाश्लेषामघादिषु।

कक्षाश्रोणिगले सन्धौ शङ्खकर्णोदरादिषु ॥ ३ ॥

दण्डी शस्त्रधरो भिक्षुर्नग्नादिः कालदूतकः।

वक्त्रे बाह्वौ च ग्रीवायां पृष्ठे च न हि जीवति ॥ ४ ॥

पूर्वं दिनपतिर्भुङ्क्ते अर्द्धयामं ततोऽपरे।

शेषाग्रहाः प्रतिदिनं षट्संख्यापरिवर्त्तनैः ॥ ५ ॥

नागभोगः क्रमाज्ज्ञेयो रात्रौ बाणविवर्त्तनैः।

शेषोऽर्कः फणिपश्चन्द्रस्तक्षको भौम ईरितः ॥ ६ ॥

कर्कोटोज्ञो गुरुः पद्मो महापद्मश्च भार्गवः।

शङ्खः शनैश्चरो राहुः कुलिकश्चाहयो ग्रहाः ॥ ७ ॥

रात्रौ दिवा सुरगुरोर्भागे स्यादमरान्तकः।

पङ्क्तेः कालो दिवा राहुः कुलिकेन सह स्थितः।

यामार्द्धार्द्धसन्धिसंस्थः वेलां कालवतीञ्चरेत् ॥ ८ ॥

बाणद्विषट्वह्निवाजियुगभूरेकभागतः।

दिवा षड्वेदनेत्राद्रिपञ्चत्रिमातुर्भागके ॥ ९ ॥

पादाङ्गुष्ठे पादपृष्ठे गुल्फे जानुनि लिङ्गके।

नाभौ हृदि स्तनपुटे कण्ठे नासापुटेऽक्षिणि।

कर्णयोश्च भ्रुवोः प्राहे मस्तके प्रतिपत् क्रमात् ॥ १० ॥
तिष्ठेच्चन्द्रश्च जीवेश्च पुंसो दक्षिणभागके।
कायस्य वामभागे तु स्त्रिया वायुवहात् करात्।
अमवस्यत् कतो मोहो निवर्त्तेत च मर्दनात् ॥ ११ ॥
आत्मनः परमं बीजं हंसाख्यं स्फटिकामलम्।
ज्ञातव्यं विषपापघ्नं बीजं तस्य चतुर्विधम् ॥ १२ ॥
विन्दुपञ्चस्वरयुतमाद्यमुक्तं द्वितीयकम्।
षष्ठारूढ़ं तृतीयं स्यात् सविसर्गं चतुर्थकम् ॥ १३ ॥
ओं कुरु कुल्ले स्वाहा।
विद्या त्रैलोक्यरक्षार्थं गरुड़ेन धृता पुरा ॥ १४ ॥
वर्धेप्सुर्नागनागानां मुखेऽथ प्रणवं न्यसेत्।
गले कुरु न्यसेद्धीमान् कुल्ले च गुल्फयोः स्मृतः।
स्वाहा पादयुगे चैव युगहा न्यास ईरितः ॥ १५ ॥
गृहेऽपि लिखितो यत्र तन्नागाः सन्त्यजन्ति च।
सहस्रमन्त्रं जप्त्वा तु कर्णे सूत्रं धृतं तथा ॥ १६ ॥
यद् गृहे शर्करा जप्ता क्षिप्ता नागास्त्यजन्ति तम्।
सप्तलक्षस्य जप्याद्धि सिद्धिः प्राप्ता सुरासुरैः ॥ १७ ॥
ओं सुवर्णरेखे कुक्कुटविग्रहरूपिणि स्वाहा।
एवञ्चाष्टदले पद्मे दले वर्णयुगं लिखेत्।
नाम्नैतद्वारिधाराभिः स्नातो दष्टो विषं त्यजेत् ॥ १८ ॥
ओं पक्षि स्वाहा।
अङ्गुष्ठादि कनिष्ठान्तं करे न्यस्याथ देहके।
के वक्त्रे हृदि लिङ्गे च पादयोर्गरुड़ः स हि ॥ १९ ॥
नाक्रामन्ति च तच्छायां स्वप्नेऽपि विषपन्नगाः।
यस्तु लक्षं जपेत्त्वास्याः स दृष्ट्वा नाशयेद्विषम् ॥ २० ॥
ओं क्रों क्रौं क्रीं भिरुण्डाये स्वाहा।

कर्णे जप्ता स्त्रियं विद्या दष्टकस्य विषं हरेत्॥ २१॥
अ आ न्यसेत्तु पादाग्रे इ ई गुल्फेऽथ जानुनि।
उ ऊ ए ऐ कटितटे ओ नाभौ हृदि औ न्यसेत्॥ २२॥
वक्त्रे अमुत्तमाङ्गे अः न्यसेच्च हंससंयुताः।
हंसो विषादि च हरेज्जप्तो ध्यातोऽथ पूजितः॥ २३॥
गरुड़ोऽहमिति ध्यात्वा कुर्य्याद्विषहरीं क्रियाम्।
हं मन्त्रं गात्रविन्यस्तं विषादिहरमीरितम्॥ २४॥
न्यस्य हंसं वामकरे नासामुखनिरोधकृत्।
मन्त्रो हरेद्दष्टकस्य त्वङ्मांसादिगतं विषम्॥ २५॥
स वायुना समाकृष्य दष्टानां गरलं हरेत्।
तनौ न्यसेद्दष्टकस्य नीलकण्ठादि संस्मरेत्॥ २६॥
पीतं प्रत्यङ्गिरामूलं तण्डुलाम्भोविषापहम्।
पुनर्नवाफलिनीनां मूलं चक्रजमोद्भवम्॥ २७॥
मूलं शुक्लबृहत्यास्तु कर्कोट्यागैरिकर्णिकम्।
अक्षिघृष्टं घृतोपेतं लेपोऽयं विषमर्दनः॥ २८॥
विषवृद्धिं न व्रजेच्च उष्णं पिबति यो घृतम्।
पञ्चाङ्गन्तु शिरीषस्य मूलं गृञ्जनजं तथा॥ २९॥
सर्वाङ्गलेपतश्चापि पानाद्वा विषहृद्भवेत्।
क्रौं गोनसादिविषहृत्॥ ३०॥
हृल्ललाटविसर्गान्तं ध्यातं वश्यादिकृद्भवेत्।
न्यस्तं योनौ वशेत् कन्यां कुर्य्यान्मदजलाविलाम्॥ ३१॥
जप्ता समाष्टसाहस्रं गरुत्मानिव सर्वगः।
कविः स्याच्छ्रुतिधारी च वश्या स्त्री च समाप्नुयात्।
विषहृत् स्यात् कथा तत्त्वं सुनेर्व्यासस्य ते ध्रुवम्॥ ३२॥

इति महापुराणे गारुड़े प्राणेश्वरं समास-
मूनविंशोऽध्यायः।

विंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। वक्ष्ये तत्परमं गुह्यं शिवोक्तं मन्त्रवृन्दकम्।
पाशं धनुश्च चक्रञ्च मुद्गरं शूलपट्टिशम्।
एतैरेवायुधैर्युद्धे मन्त्रैः शत्रुं जयेन्नृपः॥ १॥
मन्त्रोद्धारं पद्मपत्रे आदि पूर्वादिके लिखेत्।
अष्टवर्गञ्चाष्टमञ्च ख्यातमीशानपत्रके॥ २॥
ओङ्कारो ब्रह्मबीजं स्यात् ह्रींकारो विष्णुरेव च।
क्षीङ्कारश्च शिवः शूलिन् विलिखेत् तत् क्रमान्न्यसेत्।
ओं ह्रीं क्षीं॥ ३॥
शूलं गृहीत्वा हस्तेन भ्राम्य चाकाशसम्मुखम्।
तद्दर्शनाद् ग्रहा नागा दुष्टा वा नाशमाप्नुयुः॥ ४॥
धूम्रं धनुः करमध्ये धृत्वा खे चिन्तयेन्नरः।
दुष्टा नागा ग्रहा मेघा विनश्यन्ति च राक्षसाः।
त्रिलोकान् रक्षयेन्मन्त्रो मर्त्यलोकस्य का कथा॥ ५॥
ओं जूं सूं हुं फट्।
खादिरान् कीलकानष्टौ क्षेत्रे संमन्त्र्य विन्यसेत्।
न तत्र वज्रपातस्तु स्फुर्जथ्वादेरुपद्रवः॥ ६॥
गरुड़ोक्तं महामन्त्रं कीलकानष्टमन्त्रयेत्।
एकविंशतिवाराणि क्षेत्रे तु निखनेत्त्रिषि।
विद्युन्मूषिकवज्रादि समुपद्रव एव च॥ ७॥
हरचरमलवषट् विन्दुयुक्तः सदाशिवः।
ओं क्षां सदाशिवाय नमः।
तर्जन्या विन्यसेत् पिण्डं दाड़िमी कुसुमप्रभम्॥ ८॥
तस्यैव दर्शनाद् दुष्टा मेघविद्युद्विषादयः।
राक्षसा भूतडाकिन्यः प्रद्रवन्ति दिशो दश॥ ९॥

ओं क्लीं गणेशाय नमः। ओं क्लीं स्तम्भनादिचक्राय नमः।
ओं ऐं यौं त्रैलोक्यडामराय नमः।
भैरवं पिण्डमाख्यातं विषपापग्रहापहम्।
क्षेत्रस्य रक्षणं भूतराक्षसादेः प्रमर्दनम्॥ १०॥
ओं नमः। इन्द्रवज्रं करे ध्यात्वा दुष्टमेघादिवारणम्।
विषशत्रुगणा भूता नश्यन्ति वज्रमुद्रया॥ ११॥
ओं क्षुं नमः। स्मरेत् पाशं वामहस्ते विषभूतादि नश्यति॥१२॥
ओं क्लां नमः। हरिदुच्चारणान्मन्त्रो विषमेघग्रहादिकान्।
ध्यात्वा क्षतान्तश्च दष्टैश्छेदकात्मेण वै जगत्॥ १३॥
ओं ख्य नमः। ध्यात्वा तु भैरवं कुर्य्याद् ग्रहभूतविषापहम्॥१४॥
ओं लसद्विजिह्वाक्ष स्वाहा।
मेघादिग्रहभूतादिविषपक्षिनिवारणम्॥ १५॥
ओं क्षां नमः। रक्तेन पटहे लिख्य शब्दस्तेन ग्रहादयः॥ १६॥
ओं मर मर मारय मारय स्वाहा। ओं हुं फट् स्वाहा।
शूलखाष्टशतैर्मन्त्रः मनसा शत्रुमुन्दहेत्॥ १७॥
ऊर्द्ध शक्तिनिपातेन अधःशक्तिं निकुञ्चयेत्।
पूरके पूरिता मन्त्राः कुम्भकेन सुमन्त्रिताः॥ १८॥
प्रणवेनाप्यायितस्तेन अनेन तत्तदीरिताः।
एवमाप्यायिता मन्त्रा भृत्यवत् फलदायकाः॥ १९॥
इति महापुराणे गारुड़े विंशोऽध्यायः।

एकविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। पञ्चवक्त्रार्च्चनं वक्ष्ये पृथग् यद् भुक्तिमुक्तिदम्।
ओं भूर्विष्णवे आदिभूताय सर्वाधाराय मूर्त्तये स्वाहा।
सद्योजातस्य चाह्वानमनेन प्रथमञ्चरेत्॥ १॥
ओं ह्रां सद्योजातायैव कला ह्यष्टौ प्रकीर्त्तिताः।

सिद्धिर्ऋद्धिर्धृतिर्लक्ष्मीर्मेधा कान्तिः स्वधा स्थितिः॥ २॥
ओं ह्रां वामदेवायैव कला ह्यस्य त्रयोदश।
रजा रक्षा रतिः पाल्या कान्तिस्तृष्णा मतिः क्रिया।
कामा बुद्धिश्च रात्रिश्च त्रासनी मोहिनी तथा॥ ३॥
मनोन्मनी अघोरा च तथा मोहा क्षुधा कला।
निद्रा मृत्युश्च माया च अष्टसंख्या भयङ्करा॥ ४॥
ओं ह्रैं तत्पुरुषायैव।
निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिर्न केवला॥ ५॥
ओं ह्रौं ईशानाय नमो निश्चला च निरञ्जना।
शशिनी चाङ्गना चैव मरीचिर्ज्वालिनी तथा॥ ६॥
इति महापुराणे गारुडे पञ्चवक्त्रपूजनं एकविंशोऽध्यायः।

द्वाविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। शिवार्चनं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिकरं परम्।
शान्तं सर्वगतं शून्यं मात्रा द्वादशके स्थितम्।
पञ्चवक्त्राणि ह्रस्वानि दीर्घाण्यङ्गानि विन्दुना॥ १॥
सविसर्गं वदेदस्त्रं शिव ऊर्द्ध्वं तथा पुनः।
षष्ठेनाधो महामन्त्रो ह्रौमित्येवाखिलार्थदः॥ २॥
हस्ताभ्यां संस्पृशेत् पादावूर्द्ध्वं पादान्तमस्तकम्।
महामुद्रा हि सर्वेषां कराङ्गन्यासमाचरेत्॥ ३॥
तालहस्तेन पृष्ठञ्च अस्त्रमन्त्रेण शोधयेत्।
कनिष्ठामादितः कृत्वा तर्जन्यङ्गानि विन्यसेत्॥ ४॥
पूजनं संप्रवक्ष्यामि कर्णिकायां हृदम्बुजे।
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यादि हृदार्चयेत्॥ ५॥
आवाहनं स्थापनञ्च पाद्यमर्घ्यं हृदार्पयेत्।
आचामं स्नपनं पूजाम् एकाधारचतुष्ककाम्॥ ६॥

अग्निकार्य्यविधिं वक्ष्ये मन्त्रेणोक्तं खनं चरेत्।
वर्म्मणाभ्युक्षणं कार्य्यं शक्तिन्यासं हृदाचरेत्॥ ७॥
हृदि वा शक्तिगर्त्ते च प्रक्षिपेज्जातवेदसम्।
गर्भाधानादिकं कृत्वा निष्कृतिञ्चास्य पश्चिमाम्॥ ८॥
हृदा कृत्वा सर्वकर्म्म शिवं साङ्गन्तु होमयेत्।
पूजयेन्मण्डले शम्भुं पद्मगर्भे गवाह्नितम्॥ ९॥
चतुःषष्ठ्यन्तमष्टादि खाग्निखाब्ध्यादिमण्डलम्।
खाग्नीन्द्रसूर्य्यगं सर्वखादि वेदेन्दुवर्त्तनात्॥ १०॥
आग्नेय्यां कारयेत् कुण्डमर्द्धचन्द्रनिभं शुभम्।
अग्नीशास्त्र परा शस्त्र हृदयादिगणोच्यते।
अस्त्रं दिशासुपान्तेषु कर्णिकायां सदाशिवम्॥ ११॥
दीक्षां वक्ष्ये पञ्चतत्त्वे स्थितां भूम्यादिकां परे।
निवृत्तिर्भूः प्रतिष्ठा च विद्याग्निः शान्तिरम्बरः॥ १२॥
शान्त्यतीतं भवेद्वोमि तत्परं शान्तमव्ययम्।
एकैकस्य शतं होममित्येवं पञ्च होमयेत्।
पश्चात् पूर्णाहुतिं दत्त्वा प्रासादेन शिवं स्मरेत्॥ १३॥
प्रायश्चित्तविशुद्ध्यर्थमेकैकमाहुतिं क्रमात्।
होमयेदस्त्रबीजेन एवं दीक्षा समाप्यते॥ १४॥
यजनव्यतिरेकेण गोप्यं संस्कारमुत्तमम्।
एवं संस्कारशुद्धस्य शिवत्वं जायते ध्रुवम्॥ १५॥
इति महापुराणे गारुड़े द्वाविंशोऽध्यायः।

त्रयोविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। शिवार्च्चनं प्रवक्ष्यामि धर्म्मकामादिसाधनम्।
त्रिभिर्मन्त्रैराचामेत् स्वाहान्तैः प्रणवादिकैः॥ १॥
ओँ ह्रां आत्मतत्त्वाय विद्यातत्त्वाय ह्रीं तथा।

ओं हं शिवतत्त्वाय स्वाहा हृदा स्यात् औषवन्दनम् ॥ २ ॥
अस्त्रस्नानं तर्पणञ्च ओं ह्रां यां स्वाहा सर्वमन्त्रकाः।
सर्वे देवाः सर्वमुनिर्नमोऽन्तो वौषडन्तकः।
स्वधान्ताः सर्वपितरः स्वधान्ताश्च पितामहाः ॥ ३ ॥
ओं ह्रां प्रपितामहेभ्यस्तथा मातामहादयः।
ह्रां नमः सर्वमातृभ्यस्ततः स्यात् प्राणसंयमः ॥ ४ ॥
आचामं मार्जनञ्चाथो गायत्रीञ्च जपेत्ततः।
ओं ह्रां तन्महेशाय विद्महे वाग्विशुद्धाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ ५ ॥
सूर्य्योपस्थापनं कृत्वा सूर्य्यमन्त्रैः प्रपूजयेत्।
ओं ह्रां ह्रीं ह्रूं ह्रैं ह्रौं ह्रः शिवसूर्य्याय नमः। ओं हं खखोल्काय सूर्य्यमूर्त्तये नमः। ओं ह्रां ह्रीं सः सूर्य्याय नमः।
दण्डिने पिङ्गले त्वतिभूतानि नियमं स्मरेत्।
अग्न्यादौ विमलेशानमाराध्य परमं सुखम् ॥ ६ ॥
यजेत् पद्माञ्च रां दीप्तां रीं सूक्ष्मां रूं जयाञ्च रें।
भद्राञ्च रैं विभूतिं रों विमलां रौममोघिकाम् ॥ ७ ॥
रं विद्युताञ्च पूर्वादौ रो मध्ये रं सर्वतो मुखीम्।
अर्कासनं सूर्य्यमूर्त्तिं ह्रां ह्रूं सः सूर्य्यमर्चयेत् ॥ ८ ॥
ओं आं हृदयार्काय च शिरःशिखाय च भूर्भुवः स्वरौम् ॥ ९ ॥
ज्वालिनीं हुं कवचस्य चास्त्रं राज्ञीञ्च दीक्षिताम्।
यजेत् सूर्य्यहृदा सर्वान् सों सोमञ्च मं मङ्गलम् ॥ १० ॥
बं बुधं बृं बृहस्पतिं भं भार्गवं शं शनैश्वरम्।
रं राहुं कं यजेत् केतुं ओं तेजश्चण्डमर्चयेत् ॥ ११ ॥
सूर्य्यमभ्यर्च्य चाचम्य कनिष्ठातोऽङ्गकान् न्यसेत्।
ह्रां ह्रीं शिरो हूं शिखा हैं वर्म्म ह्रौं च नेत्रकाम्।
ह्रोऽस्त्रं शक्तिस्थितिं कृत्वा भूतशुद्धिं पुनर्न्यसेत् ॥ १२ ॥

अर्घ्यपात्रं ततः कृत्वा तदद्भिः प्रोक्षयेद् यजेत्।
आत्मानं पद्मसंस्थञ्च ह्रौं शिवाय ततो बहिः॥ १३॥
द्वारे नन्दिमहाकालौ गङ्गा च यमुनाथ गौः।
श्रीवत्सं वास्त्वधिपतिं ब्रह्माणञ्च गणं गुरुम्॥ १४॥
शक्त्यनन्तौ यजेन्मध्ये पूर्वादौ धर्म्मकादिकम्।
अधर्म्माद्यञ्च वह्न्यादौ मध्ये पद्मस्य कर्णिके।
वामा ज्येष्ठा च पूर्वादौ रौद्री काली शिवासिता॥ १५॥
ओं ह्रौं कलविकरिण्यै बलविकरिणी ततः।
बलप्रमथिनी सर्वभूतानां दमनी ततः॥ १६॥
मनोन्मनी यजेदेताः पीठमध्ये शिवाश्रतः।
शिवासनमहामूर्त्तिं मूर्त्तिमध्ये शिवाय च॥ १७॥
आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानं निरोधनम्।
सकलीकरणं मुद्रा दर्शनं चार्घ्यपाद्यकम्॥ १८॥
आचामाभ्यङ्गमुद्वर्त्तं स्नानं निर्म्मञ्छनं चरेत्।
वस्त्रं विलेपनं पुष्पं धूपं दीपं चरुं ददेत्॥ १९॥
आचामं मुखवासञ्च ताम्बूलं हस्तशोधनम्।
छत्रचामरोपवीतं परमीकरणं चरेत्॥ २०॥
रूपकल्पनकैकत्वे जपो जपसमर्पणम्।
स्तुतिर्नतिर्हृदाद्यैश्च ज्ञेयं नामाङ्गपूजनम्॥ २१॥
अग्नीश रक्षो वायव्ये मध्ये पूर्वादितस्त्रकम्।
इन्द्राद्यांश्च यजेच्चण्डं तस्मै निर्म्माल्यमर्पयेत्॥ २२॥
गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत् कृतं जपम्।
सिद्धिर्भवतु मे देव! तत्प्रसादात् त्वयि स्थिते॥ २३॥
यत्किञ्चित् कर्म्म हे देव! सदा सुकृतदुष्कृतम्।
तन्मे शिवपदस्थस्य क्षयं कुरु यशस्कर!॥ २४॥
शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत्।

शिवो जयति सर्वत्र यः शिवः सोऽहमेव च ॥ २५ ॥
यत् कृतं यत् करिष्यामि तत् सर्वं सुकृतं तव।
त्वं त्राता विश्वनेता च नान्यो नाथोऽस्ति मे शिव! ॥ २६ ॥
अथान्येन प्रकारेण शिवपूजां वदाम्यहम्।
गणः सरस्वती नन्दी महाकालोऽथ गङ्गया ॥ २७ ॥
यमुना तु वास्तुधिपो द्वारि पूर्वादितस्त्विमे।
इन्द्राद्याः पूजनीयाश्च तत्त्वानि पृथिवी जलम् ॥ २८ ॥
तेजो वायुर्व्योमगन्धौ रसरूपे च शब्दकः।
स्पर्शो वाक् पाणिपादौ च पायूपस्थं श्रुतित्वचौ ॥ २९ ॥
चक्षुर्जिह्वा घ्राणमनोबुद्धिश्चाहं प्रकृत्यपि।
पुमान् रागो द्वेषविद्ये कालाकालौ नियत्यपि ॥ ३० ॥
माया च शुद्धविद्या च ईश्वरश्च सदाशिवः।
शक्तिः शिवश्च तान् ज्ञात्वा मुक्तो ज्ञानी शिवो भवेत् ॥३१॥
यः शिवः स हरिर्ब्रह्मा सोऽहं ब्रह्मास्मि मुक्तितः ॥ ३२ ॥
भूतशुद्धिं प्रवक्ष्यामि यया शुद्धः शिवो भवेत्।
हृत्पद्म सद्यो मन्त्रः स्यान्निवृत्तिश्च कला इड़ा ॥ ३३ ॥
पिङ्गला द्वे च नाड्यौ च प्राणोऽपानश्च मारुतौ।
इन्द्रदेहो ब्रह्मदेहश्चतुरस्रञ्च मण्डलम् ॥ ३४ ॥
वज्रेण लाञ्छितं दीप्तमेकोद्घातगुणाः शराः।
हृत्स्थानसातूणहनं शतकोष्ठप्रविस्तरम् ॥ ३५ ॥
ओं ह्रीं प्रतिष्ठायै हुं हः फट् ओं ह्रं विद्यायै ह्रं हः फट्।
चतुरशीतिकोटीनामुच्छ्रयं भूमितन्त्रकम्।
तन्मध्ये भवत्तत्त्वञ्च आत्मानञ्च विचिन्तयेत् ॥ ३६ ॥
अधोमुखीं ततः पृथ्वीं तत्तत् शुद्धं भवेद् ध्रुवम्।
वामादेवी प्रतिष्ठा च सुषुम्ना धारिका तथा ॥ ३७ ॥
समानोदानवरुणौ देवता विष्णुकारणम्।

उद्घाताश्च गुणं भेदाः श्वेता ध्यानं तथैव च ॥ ३८ ॥
एवं कुर्य्यात् कण्ठपद्मभईचन्द्राख्यमण्डलम्।
पद्माङ्कितं द्विशतकं कोटिविस्तीर्णवां स्मरेत् ॥ ३९ ॥
चतुर्नवत्युच्छ्रयञ्च आत्मानञ्च अधोमुखम्।
तासु स्थानञ्च पद्मञ्च अघोरो विद्ययान्वितः ॥ ४० ॥
नाभ्योष्ठया हस्तिजिह्वा ध्यानो नागोऽग्निदेवता।
रुद्रहेतुस्त्रिरुद्घातास्त्रिगुणा रक्तवर्णकम् ॥ ४१ ॥
ज्वालाकृते त्रिकोणञ्च चतुःकोटिशतानि च।
विस्तीर्णञ्च समुत्सेधं रुद्रतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४२ ॥
ललाटे तु तत्पुरुषः शक्तिर्यः शाद्वलं बुधाः।
कूर्मश्च कृकरो वायुर्देव ईश्वरकारणम् ॥ ४३ ॥
द्विरुद्घातगुणौ द्वौ च वृषं षट्कोणमण्डलम्।
विन्द्वङ्कितञ्चाष्टकोटिविस्तीर्णञ्चोच्छ्रयस्तथा।
चतुर्दशाधिकं कोटि वायुतत्त्वं विचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
द्वादशान्ते सरसिजे शान्त्यतीतास्तथेश्वराः।
कुहुश्च शङ्खिनी नाड्यो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
शिखेशानकारणञ्च सदाशिव इति स्मृतः।
गुण एकस्तथोद्घातं शुद्धस्फटिकवत् स्मरेत् ॥ ४६ ॥
षोड़शं कोटिविस्तीर्णं पञ्चविंशति चोच्छ्रयम्।
वर्त्तुलं चिन्तयेद्वाम भूतशुद्धिरुदाहृता ॥ ४७ ॥
गणगुरुर्वीजगुरुः शक्त्यनन्तौ च धर्म्मकः।
ज्ञानवैराग्यमैश्वर्य्यैस्ततः पूर्वादिपत्रके ॥ ४८ ॥
अधोर्द्धवदने द्वे च पद्मकर्णिककेशरम्।
वामाद्या आत्मविद्या च सदा ध्यायेत् शिवाख्यकम्।
तत्त्वं शिवासने मूर्त्तिर्ह्रौं ह्रौं विद्यादेहाय नमः ॥ ४९ ॥
बद्धपद्मासनासीनः सितः षोड़षवर्षकः।

पञ्चवक्त्रः कराग्रैः स्वैर्दशभिश्चैव धारयन् ॥ ५० ॥
अभयप्रसादशक्तिं शूलं खट्वाङ्गमीश्वरः ।
दक्षैः करैर्वामकैश्च भुजगञ्चाक्षसूत्रकम् ।
डमरुकं नीलोत्पलं बीजपूरकमुत्तमम् ॥ ५१ ॥
इच्छा ज्ञाना क्रिया शक्तिस्त्रिनेत्रो हि सदाशिवः ।
एवं शिवार्चनध्यानी सर्वदा कालवर्जितः ॥ ५२ ॥
इडाहोरात्रिचारेण त्रीणि वर्षाणि जीवति ।
दिनद्वयस्य चारेण जीवेद्वर्षद्वयं नरः ॥ ५३ ॥
दिनत्रयस्य चारेण वर्षमेकं स जीवति ।
नाकाले शीतले मृत्युरुष्णे चैव तु कारके ॥ ५४ ॥
इति महापुराणे गारुड़े शिवादिपूजासमाप्ता त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । वक्ष्ये गणादिकाः पूजाः सर्वदाः स्वर्गदाः पराः ।
गणासनं गणमूर्त्तिं गणाधिपतिमर्च्चयेत् ॥ १ ॥
गामादिहृदयाद्यङ्गं दुर्गाया गुरुपादुकाः ।
दुर्गासनञ्च तन्मूर्त्तिं ह्रीं दुर्गे रक्षणीति च ॥ २ ॥
हृदादिकं अष्टशक्त्यो रुद्रचण्डा प्रचण्डया ।
चण्डोग्रा चण्डनायिका चण्डा चण्डवती क्रमात् ।
चण्डरूपा चण्डिकाख्या दुर्गे दुर्गेऽय रक्षिणि ॥ ३ ॥
वज्रखड्गादिका मुद्रा शिवाद्या वह्निदेशतः ।
सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनमथापि वा ॥ ४ ॥
ऐं क्लीं सौस्त्रिपुरायै नमः । श्रीं क्रां क्रीं ध्वें ध्वैं स्वीं स्क्रौं
रौं स्कें स्क्रौं शां पद्मासनञ्च त्रिपुराहृदयादिकम् ॥ ५ ॥
पीठाम्बुजे तु ब्राह्म्यादीर्ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
कौमारी वैष्णवी पूज्या वाराही चेन्द्रदेवता ।

चामुण्डा चण्डिका पूज्या भैरवाख्यांस्ततो यजेत् ॥ ६ ॥
असिताङ्गो रुरुश्चण्डः क्रोध उन्मत्तभैरवः।
कपाली भीषणश्चैव संहाराश्चाष्टभैरवाः ॥ ७ ॥
रतिः प्रीतिः कामदेवः पञ्चबाणाश्च योगिनी।
वटुकं दुर्गया विघ्नराजो गुरुश्च क्षेत्रपः ॥ ८ ॥
पद्मगर्भे मण्डले च त्रिकोणे चिन्तयेद् हृदि।
शुक्लां वराक्षसूत्रपुस्तकाभयसमन्विताम्।
लक्षजप्याच्च होमाच्च त्रिपुरा सिद्धिदा भवेत् ॥ ९ ॥

इति महापुराणे गारुड़े त्रिपुरादिपूजा चतुर्विंशोऽध्यायः।

पञ्चविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। ऐं क्लीं श्रीं स्फें क्षौं अनन्तशक्तिपादुकां पूजयामि नमः ॥ १ ॥

ऐं क्लीं श्रीं फ्रौं म्रौं आधारशक्तिपादुकां पूजयामि नमः ॥२॥

ओं ह्रं कालाग्निरुद्रपादुकां पूजयामि नमः ॥ ३ ॥

ओं क्लीं हुं हाटकेश्वरदेवपादुकां पूजयामि नमः ॥ ४ ॥

ओं क्लीं शेषभट्टारकपादुकां पूजयामि नमः ॥ ५ ॥

ओं क्लीं श्रीं पृथिवी तद्वर्णभुवनद्वीपससमुद्रदिशां अनन्ताख्यमासनं पूजयामि नमः ॥ ६ ॥

क्लीं श्रीं निवृत्त्यादिकला पृथिव्यादितत्त्वम् अनन्तादिभुवनमोङ्कारादिवर्णं हकारादिनवात्मकः पदः सद्योजातादिमन्त्रः ॥ ७ ॥

ह्रां हृदयाद्यङ्गः।

एवं माहेश्वरो मन्त्रः सिद्धविद्यात्मकः परामृतार्णवः ॥ ८ ॥

सर्वतो दिक्समस्तेषु षडङ्गं सदाशिवार्णवपयःपूर्णोदधिपद्मं श्रीशानाद्यष्टात्मकः ॥ ९ ॥

विद्योमा पूर्णशक्तिकर्त्तृकात्वलम्बणज्येष्ठारूपचक्रदुद्रशक्त्यात्म-
कर्णिको नवशक्तिशिवादिचित्रमूलमण्डलत्रयः॥ १० ॥

पङ्कजात्मको न्यस्तपद्मासनपादुकां पूजयामि नमः ॥ ११ ॥

इति महापुराणे गारुड़े आसनपूजा पञ्चविंशोऽध्यायः।

षड्विंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। अनन्तरं करन्यासः विद्याकरी शुद्धिः कार्य्या पद्म-
मुद्रां बद्धा मन्त्रन्यासं कुर्य्यात्। कौं कनिष्ठायै नमः। नौं
अनामिकायै नमः। मौं मध्यमायै नमः। तौं तर्जन्यै नमः।
अं अङ्गुष्ठायै नमः। लां करतलायै नमः। वां करपृष्ठायै
नमः॥ १ ॥

अथ देहन्यासः। कं मणिबन्धाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं कार-
स्कराय नमः। महातेजोरूपं हुंहुंकारेण करचालनं कुर्य्यात् ॥२

ऐं क्लीं क्लीं श्रीं क्रैं स्फें नमो भगवते स्फैं कुब्जिकायै नमः।
क्रूं क्रीं क्रौं ङञणनमे अघोरामुखि ह्रां ह्रीं किलिकिलि
विद्येश्वी व्यङ्गश्वी क्लीं क्लीं श्रीं ऐं नमो भगवते ऊर्द्ध्ववक्त्राय
नमः। स्फौं कुब्जिकायै पूर्ववक्त्राय नमः। क्लीं श्रीं क्लीं ङञण-
नमेति दक्षिणवक्त्राय नमः। श्रीं क्लीं श्रीं किलिकिलि पश्चिम-
वक्त्राय नमः। श्रीं अघोरामुखि उत्तरवक्त्राय नमः। श्रीं नमो
भगवते हृदयाय नमः। च्लें ऐं कुब्जिकायै शिरसे स्वाहा। क्लीं
क्रों क्लीं प्रां ङ ञ ण नमे शिखायै अघोरमुखि कवचाय हुं।
हैं हैं ह्रूं नेत्रत्रयाय वौषट्। किलिकिलि विच्चे अस्त्राय
फट्॥ ३ ॥

ऐं क्लीं श्रीं अखण्डमण्डलाकारमहामूलमण्डलाय नमः।
ऐं क्लीं श्रीं वायुमण्डलाय नमः। ऐं क्लीं श्रीं सोममण्डलाय
नमः। ऐं क्लीं श्रीं महाकुलबोधावलिमण्डलाय नमः। ऐं

ह्रीं श्रीं कौलमण्डलाय नमः। ऐं ह्रीं श्रीं गुरुमण्डलाय नमः। ऐं ह्रीं ह्रीं सोममण्डलाय नमः। ऐं ह्रीं श्रीं समग्रसिद्धयोगिनीपीठोपपीठक्षेत्रोपक्षेत्रसन्तानमण्डलाय नमः। एवं मण्डलानां द्वादशकं क्रमेण पूज्यम्॥ ४॥

इति महापुराणे गारुड़े कुब्जिकापूजा षड्विंशोऽध्यायः।

सप्तविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। ओं कालविकालकङ्कालि! चर्विणि! भूतहारिणि! फणिविषिणि! विरथनारायणि! उमे! दहदह हस्ते! चण्डे! रौद्रि! माहेश्वरि! महामुखि! ज्वालामुखि! शङ्कुकर्णि! शुकमुण्डे! शत्रुं हनहन सर्वनाशिनि! स्वेदय सर्वाङ्गशोणितं तन्निरीक्षसि! मनसादेवि! सम्मोहय सम्मोहय रुद्रस्य हृदये जाता रुद्रस्य हृदये स्थिता रुद्रो रौद्रेण रूपेण त्वं देवि! रक्षरक्ष मां ह्रूं मां फफ ठठ स्कन्दमेखलावान् ग्रहशत्रुविषहारि! शाले! माले! हर हर विषोक! ह्रां ह्रां शवरि! हुं शवरि! प्रकोणविशरे! सर्वे! विश्वमेघ! मिले! सर्वनागादिविषहरणम्॥ १॥

इति महापुराणे गारुड़े सप्तविंशोऽध्यायः।

अष्टाविंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। गोपालपूजां वक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम्।
द्वारे धाता विधाता च गङ्गा यमुनया सह॥ १॥
शङ्खपद्मनिधी चैव शारङ्गः शरभः श्रिया।
पूर्वे भद्रः सुभद्रो द्वौ दक्षे चण्डप्रचण्डकौ॥ २॥
पश्चिमे बलप्रबलौ जयश्च विजयो यजेत्।
उत्तरे श्रीश्चतुर्द्वारे गणो दुर्गा सरस्वती॥ ३॥

वैनतेयमाग्न्यादिकोणेषु दिक्षु नारदपूर्वकम् ।
सिद्धो गुरुर्नलकूवरं कोणे भागवतं यजेत् ॥ ४ ॥
पूर्वे विष्णुं विष्णुतपो विष्णुशक्तिं समर्चयेत् ।
ततो विष्णुपरीवारं मध्ये शक्तिञ्च कूर्म्मकम् ॥ ५ ॥
अनन्तं पृथिवीधर्मं ज्ञानं वैराग्यमन्वितः ।
ऐश्वर्य्यं वायुपूर्वञ्च प्रकाशात्मानमुत्तरे ॥ ६ ॥
सत्त्वाय प्रकृतात्मने रजसे मोहरूपिणे ।
तमसे पद्माय यजेदहङ्कारकतत्त्वकम् ॥ ७ ॥
विद्यातत्त्वं परं तत्त्वं सूर्य्येन्दुवह्निमण्डलम् ।
विमलाद्या आसनञ्च प्राच्यां श्रीं क्लीं संपूजयेत् ।
गोपीजनवल्लभाय स्वाहान्तो मनुरुच्यते ॥ ८ ॥
अङ्गानि यथा—आचक्रञ्च सुचक्रञ्च विचक्रञ्च तथैव च ।
त्रैलोक्यरक्षणं चक्रमसुरारिसुदर्शनम् ॥ ९ ॥
हृदादिपूर्वकोणेषु अस्त्रं शक्तिञ्च पूर्वतः ।
रुक्मिणी सत्यभामा च सुनन्दा नाग्नजित्यपि ॥ १० ॥
लक्ष्मणा मित्रवृन्दा च जाम्बवत्या सुशीलया ।
शङ्खचक्रगदापद्मं मुषलं शार्ङ्गमर्चयेत् ॥ ११ ॥
खड्गं पाशाङ्कुशं प्राच्यां श्रीवत्सं कौस्तुभं यजेत् ।
मुकुटं वनमालाञ्च इन्द्राद्यान् ध्वजमुख्यकान् ॥ १२ ॥
कुमुदाद्यान् विष्वक्सेनं कृष्णं श्रिया सहार्चयेत् ।
जप्याद्ध्यानात् पूजनाच्च सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
इति गारुड़े महापुराणे श्रीकृष्णपूजनमष्टाविंशोऽध्यायः ।

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । त्रैलोक्यमोहिनीं वक्ष्ये पुरुषोत्तममुख्यकाम् ।
पूजा मन्त्रान् श्रीधराद्यान् धर्म्मकामादिदारकान् ॥ १ ॥

ओं ह्रीं श्रीं क्लीं ह्रूं ओं नमः। पुरुषोत्तम! अप्रतिरूप! लक्ष्मीनिवास! सकलजगत्क्षोभन! सर्वस्त्रीहृदयविदारण! त्रिभुवनमदोन्मादनकर! सुरासुरसुन्दरीजनमनांसि तापय तापय शोषय शोषय मारय मारय स्तम्भय स्तम्भय द्रावय द्रावय आकर्षय आकर्षय, परमसुभग! सौभाग्यकर! सर्वकामप्रद! अमुकं हन हन चक्रेण गदया खड्गेन सर्वबाणैर्भिन्धि भिन्धि पाशेन कट्ट कट्ट अङ्कुशेन ताड़य ताड़य तुरु तुरु किं तिष्ठसि? तारय तारय यावत् समीहितं मे सिद्धं भवति ह्रूं फट् नमः॥ २॥

श्रीं श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय नमः। क्लीं पुरुषोत्तमाय त्रैलोक्यमोहनाय नमः॥ ३॥

ह्रं विष्णवे त्रैलोक्यमोहनाय नमः। ओं श्रीं ह्रीं क्लीं त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः॥ ४॥

त्रैलोक्यमोहना मन्त्राः सर्वे सर्वार्थसाधकाः।
सर्वे चिन्त्याः पृथग् वापि व्याससंक्षेपतोऽथ वा॥ ५॥
आसनं मूर्त्तिमन्त्रञ्च होमाद्यङ्गषड़ङ्गकम्।
चक्रं गदाञ्च खड्गञ्च मुषलं शङ्खशार्ङ्गकम्॥ ६॥
शरं पाशमङ्कुशञ्च लक्ष्मीगरुड़संयुतम्।
विष्वक्सेनं विस्तराद्वा नरः सर्वमवाप्नुयात्॥ ७॥

इति गारुड़े महापुराणे मोहिनीपूजनमेकोनत्रिंशोऽध्यायः।

त्रिंशोऽध्यायः।

सूत उवाच। विस्तरेण प्रवक्ष्यामि श्रीधरस्यार्चनं शुभम्।
परिवारश्च सर्वेषां समो ज्ञेयो हि पण्डितैः॥ १॥
ओं श्रां हृदयाय नमः। ओं श्रीं शिरसे स्वाहा। ओं श्रं

शिखायै वषट्। ओँ श्रैं कवचाय हुं। ओँ श्रौं नेत्रत्रयाय वौषट्।
ओँ श्रः अस्त्राय फट्॥ २॥

इति दर्शयेदात्मनो मुद्रां शङ्खचक्रगदादिकाम्।
ध्यात्वात्मानं श्रीधराख्यं शङ्खचक्रगदाधरम्॥ ३॥
ततस्तं पूजयेद्देवं मण्डले स्वस्तिकादिके।
आसनं पूजयेदादौ देवदेवस्य शार्ङ्गिणः।
एभिर्मन्त्रैर्महादेव! तान् मन्त्रान् शृणु शङ्कर!॥ ४॥

ओँ श्रीधरासनदेवता आगच्छत। ओँ समस्तपरिवाराया-
च्युतासनाय नमः॥ ५॥

ओँ धात्रे नमः। ओँ विधात्रे नमः। ओँ गङ्गायै नमः।
ओँ यमुनायै नमः। ओँ आधारशक्त्यै नमः। ओँ कूर्म्माय नमः।
ओँ अनन्ताय नमः। ओँ पृथिव्यै नमः। ओँ धर्म्माय नमः।
ओँ ज्ञानाय नमः। ओँ वैराग्याय नमः। ओँ ऐश्वर्य्याय नमः।
ओँ अधर्म्माय नमः। ओँ अज्ञानाय नमः। ओँ अवैराग्याय
नमः। ओँ अनैश्वर्य्याय नमः। ओँ स्कन्दाय नमः। ओँ नालाय
नमः। ओँ पद्माय नमः। ओँ विमलायै नमः। ओँ उत्कर्षिण्यै
नमः। ओँ ज्ञानायै नमः। ओँ क्रियायै नमः। ओँ योगायै
नमः। ओँ पुल्व्यै नमः। ओँ प्रह्व्यै नमः। ओँ सत्यायै नमः।
ओँ ईशानायै नमः। ओँ अनुग्रहायै नमः॥ ६॥

अर्चयित्वा समं रुद्र! हरिमावाह्य संयजेत्।
मन्त्रैरेभिर्महाप्राज्ञः सर्वपापप्रणाशनैः।
ओँ ह्रीँ श्रीधराय त्रैलोक्यमोहनाय विष्णवे नमः॥ ७॥

ओँ श्रियै नमः। ओँ श्रां हृदयाय नमः। ओँ श्रीँ शिरसे
नमः। ओँ श्रूं शिखायै नमः। ओँ श्रैं कवचाय नमः। ओँ श्रौं
नेत्रत्रयाय नमः। ओँ श्रः अस्त्राय नमः। ओँ शङ्खाय नमः।
ओँ पद्माय नमः। ओँ चक्राय नमः। ओँ गदायै नमः। ओँ

श्रीवत्साय नमः। श्रीं कौस्तुभाय नमः। श्रीं वनमालायै नमः।
श्रीं पीताम्बराय नमः। श्रीं ब्रह्मणे नमः। श्रीं नारदाय नमः।
श्रीं गुरुभ्यो नमः। श्रीं इन्द्राय नमः। श्रीं अग्नये नमः। श्रीं
यमाय नमः। श्रीं निर्ऋतये नमः। श्रीं वरुणाय नमः। श्रीं
वायवे नमः। श्रीं सोमाय नमः। श्रीं ईशानाय नमः। श्रीं
अनन्ताय नमः। श्रीं ब्रह्मणे नमः। श्रीं सत्त्वाय नमः। श्रीं
रजसे नमः। श्रीं तमसे नमः। श्रीं विष्वक्सेनाय नमः॥ ८॥

अभिषेकं तथा वस्त्रं ततो यज्ञोपवीतकम्।
गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपमन्नं प्रदक्षिणम्॥ ९॥
दद्यादेभिर्महामन्त्रैः समभ्यर्च्याथ जपेन्मनुम्।
शतमष्टोत्तरञ्चापि जप्त्वा ह्यथ समर्पयेत्॥ १०॥
ततो मुहूर्त्तमेकन्तु ध्यायेद्देवं हृदिस्थितम्।
शुद्धस्फटिकसङ्काशं सूर्य्यकोटिसमप्रभम्॥ ११॥
प्रसन्नवदनं सौम्यं स्फुरन्मकरकुण्डलम्।
किरीटिनमुदाराङ्गं वनमालासमन्वितम्।
परंब्रह्मस्वरूपञ्च श्रीधरं चिन्तयेत् सुधीः॥ १२॥
अनेन चैव स्तोत्रेण स्तुवीत परमेश्वरम्।
श्रीनिवासाय देवाय नमः श्रीपतये नमः॥ १३॥
श्रीधराय सशार्ङ्गाय श्रीप्रदाय नमो नमः।
श्रीवल्लभाय शान्ताय श्रीमते च नमो नमः॥ १४॥
श्रीपर्वतनिवासाय नमः श्रेयस्कराय च।
श्रेयसाम्पतये चैव ह्याश्रमाय नमो नमः॥ १५॥
नमः श्रेयःस्वरूपाय श्रीकराय नमो नमः।
शरण्याय वरेण्याय नमो भूयो नमो नमः॥ १६॥
स्तोत्रं कृत्वा नमस्कृत्य देवदेवं विसर्जयेत्।
इति रुद्र! समाख्याता पूजा विष्णोर्महात्मनः॥ १७॥

य: करोति महाभक्त्या स यातिं परमं पदम्।
इमं य: पठतेऽध्यायं विष्णुपूजाप्रकाशकम्।
स विधूयेत पापानि याति विष्णो: परं पदम्॥ १८॥
इति गारुड़े महापुराणे विंशोऽध्याय:।

एकविंशोऽध्याय:।

रुद्र उवाच। भूय एव जगन्नाथपूजां कथय मे प्रभो!।
यया तरेयं संसारसागरं ह्यतिदुष्करम्॥ १॥
हरिरुवाच। अर्च्चनं विष्णुदेवस्य वक्ष्यामि वृषभध्वज!।
तच्छृणुष्व महाभाग! भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम्॥ २॥
कृत्वा स्नानं तत: सन्ध्यां ततो यागगृहं व्रजेत्।
प्रक्षाल्य पाणी पादौ च आचम्य च विशेषत:॥ ३॥
मूलमन्त्रं समस्तन्तु हस्तयोर्व्यापकं न्यसेत्।
मूलमन्त्रश्च देवस्य शृणु रुद्र! वदामि ते॥ ४॥
ओं श्रीं ह्रीं श्रीधराय विष्णवे नम:।
अयं मन्त्र: सुरेशस्य विष्णोरीशस्य वाचक:॥ ५॥
सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वग्रहहरस्तथा।
सर्वपापहरश्चैव भुक्तिमुक्तिप्रदायक:॥ ६॥
अङ्गन्यासं तत: कुर्य्यादेभिर्मन्त्रैर्विचक्षण:।
ओं ह्रां हृदयाय नम:, ओं ह्रीं शिरसे स्वाहा, ओं ह्रूं शिखायै वषट्, ओं ह्रैं कवचाय हूं, ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट्, ओं ह्र: अस्त्राय फट्॥ ७॥
इति मन्त्र: समाख्यातो मया ते प्रभविष्णुना।
न्यासं कृत्वात्मनो मुद्रां दर्शयेद्विजितात्मवान्॥ ८॥
ततो ध्यायेत् परं विष्णुं हृत्कोटरसमाश्रितम्।
शङ्खचक्रसमायुक्तं कुन्देन्दुधवलं हरिम्॥ ९॥

श्रीवत्सकौस्तुभयुतं वनमालासमन्वितम्।
रत्नहारकिरीटेन संयुक्तं परमेश्वरम्।
अहं विष्णुरिति ध्यात्वा ज्ञात्वा वै शोधनादिकाम् ॥ १० ॥
यं क्षं रमिति वीजैश्च कठिनीकृत्य नामभिः।
अण्डमुत्पाद्य च ततः प्रणवेनैव भेदयेत् ॥ ११ ॥
तत्र पूर्वोक्तरूपस्तु भावयित्वा वृषध्वज !।
आत्मपूजां ततः कुर्य्याद् गन्धपुष्पादिभिः शुभैः ॥ १२ ॥
आवाह्य पूजयेत् सर्वा देवता आसनस्य याः।
मन्त्रैरेभिर्महादेव ! तन्मन्त्रं शृणु शङ्कर ! ॥ १३ ॥

विष्णासनदेवता आगच्छत। ओं समस्तपरिवारायाच्युताय नमः। ओं धात्रे नमः, ओं विधात्रे नमः, ओं गङ्गायै नमः, ओं यमुनायै नमः। ओं शङ्खनिधये नमः, ओं पद्मनिधये नमः, ओं चण्डाय नमः, ओं प्रचण्डाय नमः, ओं द्वारश्रियै नमः, ओं आधारशक्त्यै नमः। ओं कूर्म्माय नमः, ओं अनन्ताय नमः, ओं श्रियै नमः, ओं धर्म्माय नमः, ओं ज्ञानाय नमः, ओं वैराग्याय नमः, ओं ऐश्वर्य्याय नमः, ओं अधर्म्माय नमः, ओं अज्ञानाय नमः, ओं अवैराग्याय नमः, ओं अनैश्वर्य्याय नमः। ओं सं सत्त्वाय नमः, ओं रं रजसे नमः, ओं तं तमसे नमः, ओं कं स्कन्दाय नमः, ओं नं नीलाय नमः, ओं लां पद्माय नमः, ओं अं अर्कमण्डलाय नमः, ओं सं सोममण्डलाय नमः, ओं वं वह्निमण्डलाय नमः, ओं विमलायै नमः, ओं उत्कर्षिण्यै नमः, ओं ज्ञानायै नमः, ओं क्रियायै नमः, ओं योगायै नमः, ओं प्रह्व्यै नमः, ओं सत्यै नमः, ओं ईशानायै नमः, ओं अनुग्रहायैः नमः ॥ १४ ॥

गन्धपुष्पादिभिस्त्वेतैर्मन्त्रैरेतास्तु पूजयेत्।
पूजयित्वा ततो विष्णुं सृष्टिसंहारकारिणम् ॥ १५ ॥

आवाह्य मण्डले रुद्र ! पूजयेत् परमेश्वरम्।
अनेन विधिना रुद्र ! सर्वपापहरं हरिम् ॥ १६ ॥
यथात्मनि तथा देवे न्यासं कुर्वीत चादितः।
मुद्रां प्रदर्शयेत् पश्चादर्घ्यादि दर्शयेत्ततः ॥ १७ ॥
स्नानं कुर्य्यात्ततो वस्त्रं दद्यादाचमनं ततः।
गन्धपुष्पं तथा धूपं दीपं दद्याच्चरुं ततः ॥ १८ ॥
प्रदक्षिणं ततो जप्यं ततस्तस्मिन् समर्पयेत्।
अङ्गादीनां स्वमन्त्रैश्च पूजां कुर्वीत साधकः ॥ १९ ॥
देवस्य मूलमन्त्रेण होति विद्धि वृषध्वज !।
मन्त्रान् शृणु त्रिनेत्र ! त्वं कथ्यमानान् मयाधुना ॥ २० ॥

ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे नमः ओं ह्रुं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः। ओं श्रियै नमः ओं शङ्खाय नमः ओं पद्माय नमः ओं चक्राय नमः ओं गदायै नमः ओं श्रीवत्साय नमः ओं कौस्तुभाय नमः ओं वनमालायै नमः ओं पीताम्बराय नमः ओं खड्गाय नमः ओं मुषलाय नमः ओं पाशाय नमः ओं अङ्कुशाय नमः ओं शार्ङ्गाय नमः ओं शराय नमः ओं ब्रह्मणे नमः ओं नारदाय नमः ओं सर्वसिद्धेभ्यो नमः ओं भागवतेभ्यो नमः ओं गुरुभ्यो नमः ओं परमगुरुभ्यो नमः ओं इन्द्राय सुराधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः ओं अग्नये तेजोऽधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं यमाय प्रेताधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं निर्ऋतये रक्षोऽधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वरुणाय जलाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वायवे प्राणाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं सोमाय नक्षत्राधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं ईशानाय विद्याधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं अनन्ताय नागाधिप-

तये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं ब्रह्मणे लोकाधिपतये सवाहनपरिवाराय नमः। ओं वज्राय हुं फट् नमः ओं शक्त्यै हुं फट् नमः। ओं दण्डाय हुं फट् नमः ओं खड्गाय हुं फट् नमः। ओं पाशाय हुं फट् नमः ओं ध्वजाय हुं फट् नमः ओं गदायै हुं फट् नमः ओं त्रिशूलाय हुं फट् नमः ओं चक्राय हुं फट् नमः ओं पद्माय हुं फट् नमः ओं वौं विष्वक्सेनाय नमः ॥ २१ ॥

एभिर्मन्त्रैर्महादेव ! पूजा ब्रह्मादयो नरैः।
पूजयित्वा महात्मानं विष्णुं ब्रह्मस्वरूपिणम्।
स्तवीत चानया स्तुत्या परमात्मानमव्ययम् ॥ २२ ॥
विष्णवे देवदेवाय नमो वै प्रभविष्णवे।
विष्णवे वासुदेवाय नमः स्थितिकराय च ॥ २३ ॥
ग्रसिष्णवे नमश्चैव नमः प्रलयशायिने।
देवानां प्रभवे चैव यज्ञानां प्रभवे नमः ॥ २४ ॥
मुनीनां प्रभवे नित्यं यक्षाणां प्रभविष्णवे।
जिष्णवे सर्वदेवानां सर्वगाय महात्मने ॥ २५ ॥
ब्रह्मेन्द्ररुद्रवन्द्याय सर्वेशाय नमो नमः।
सर्वलोकहितार्थाय लोकाध्यक्षाय वै नमः ॥ २६ ॥
सर्वगोप्त्रे सर्वकर्त्रे सर्वदुष्टविनाशिने।
वरप्रदाय शान्ताय वरेण्याय नमो नमः।
शरण्याय स्वरूपाय धर्मकामार्थदायिने ॥ २७ ॥
स्तुत्वा ध्यायेत् स्वहृदये ब्रह्मरूपिणमव्ययम्।
एवन्तु पूजयेद्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ २८ ॥
मूलमन्त्रं जपेद्वापि यः स याति नरो हरिम्।
एतत् ते कथितं रुद्र ! विष्णोरर्चनमुत्तमम् ॥ २९ ॥
रहस्यं परमं गुह्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं परम्।

एतद् यश्च पठेद्विद्वान् विष्णुभक्तः पुमान् हर ! ।
शृणुयात् श्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३० ॥
इति गारुडे महापुराणे एकत्रिंशोऽध्यायः ।

द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

महेश्वर उवाच । पञ्चतत्त्वार्चनं ब्रूहि शङ्खचक्रगदाधर ! ।
येन विज्ञानमात्रेण नरो याति परं पदम् ॥ १ ॥
हरिरुवाच । पञ्चतत्त्वार्चनं वक्ष्ये तव शङ्कर ! सुव्रत ! ।
मङ्गल्यं मङ्गलं दिव्यं रहस्यं कामदं परम् ।
तच्छृणुष्व महादेव ! पवित्रं कलिनाशनम् ॥ २ ॥
एक एवाव्ययः शान्तः परमात्मा सनातनः ।
वासुदेवो ध्रुवः शुद्धः सर्वव्यापी निरञ्जनः ॥ ३ ॥
स एव मायया देव ! पञ्चधा संस्थितो हरिः ।
लोकानुग्रहकृद्विष्णुः सर्वदुष्टविनाशनः ॥ ४ ॥
वासुदेवस्वरूपेण तथा सङ्कर्षणेन च ।
तथा प्रद्युम्नरूपेणानिरुद्धाख्येन च स्थितः ।
नारायणस्वरूपेण पञ्चधा च ह्ययं स्थितः ॥ ५ ॥
एतेषां वाचका मन्त्रा एतान् शृणु वृषध्वज ! ।
ओं अं वासुदेवाय नमः ओं आं सङ्कर्षणाय नमः ओं अं
प्रद्युम्नाय नमः ओं अनिरुद्धाय नमः ओं नारायणाय नमः ॥६॥
पञ्चमन्त्राः समाख्याता देवानां वाचकास्तव ।
सर्वपापहराः पुण्याः सर्वरोगविनाशनाः ॥ ७ ॥
अधुना संप्रवक्ष्यामि पञ्चतत्त्वार्चनं शुभम् ।
विधिना येन कर्त्तव्यं यैर्वा मन्त्रैश्च शङ्कर ! ॥ ८ ॥
आदौ स्नानं प्रकुर्वीत स्नात्वा सन्ध्यां समाचरेत् ।

अर्चनागारमासाद्य प्रक्षाल्याङ्घ्र्यादिकं तथा ॥ ९ ॥
आचम्योपविशेत् प्राज्ञो बद्धासनमभीप्सितम्।
शोषणादि ततः कुर्य्यात् यं क्षौं रमिति मन्त्रकैः ॥१०॥
सामान्यकठिनीकृत्य चाण्डमुत्पादयेत्ततः।
विभिद्याण्डं ततो ह्यण्डे भावयेत् परमेश्वरम् ॥११॥
वासुदेवं जगन्नाथं पीतकौषेयवाससम्।
सहस्रादित्यसङ्काशं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ १२ ॥
आत्मनो हृदि पद्मे तु ध्यायेत् तु परमेश्वरम्।
ततः सङ्कर्षणं देवमात्मानं चिन्तयेत् प्रभुम्।
प्रद्युम्नमनिरुद्धञ्च श्रीमन्नारायणं ततः ॥ १३ ॥
इन्द्रादींश्च सुरांस्तस्माद् देवदेवात् समुत्थितान्।
चिन्तयेच्च ततो न्यासं कुर्य्याद् वै करयोर्द्वयोः ॥ १४ ॥
व्यापकं मूलमन्त्रेण चाङ्गन्यासं ततःपरम्।
अङ्गमन्त्रैर्महादेव! तन्मन्त्रान् शृणु सुव्रत! ॥ १५ ॥

ओं आं हृदयाय नमः ओं ईं शिरसे नमः ओं ऊं शिखायै नमः ओं ऐं कवचाय नमः ओं औं नेत्रत्रयाय नमः ओं अः अस्त्राय फट् ॥ १६ ॥

ओं समस्तपरिवारायाच्युताय नमः ओं धात्रे नमः ओं विधात्रे नमः ओं आधारशक्त्यै नमः ओं कूर्माय नमः ओं अनन्ताय नमः ओं पृथिव्यै नमः ओं धर्माय नमः ओं ज्ञानाय नमः ओं वैराग्याय नमः ओं ऐश्वर्य्याय नमः। ओं अधर्माय नमः अज्ञानाय नमः। ओं अनैश्वर्य्याय नमः ओं अर्कमण्डलाय नमः ओं सोममण्डलाय नमः ओं मं वह्निमण्डलाय नमः ओं वं वासुदेवाय परमब्रह्मणे शिवाय तेजोरूपाय व्यापिने सर्वदेवाधिदेवाय नमः। ओं पाञ्चजन्याय नमः ओं सुदर्शनाय नमः ओं गदायै नमः ओं पद्माय नमः ओं श्रियै नमः ओं

श्रियायै नमः ओं पुष्ट्यै नमः ओं मत्यै नमः ओं प्रीत्यै नमः ओं इन्द्राय नमः ओं अग्नये नमः ओं यमाय नमः ओं नैर्ऋताय नमः ओं वरुणाय नमः ओं वायवे नमः ओं सोमाय नमः ओं ईशानाय नमः ओं अनन्ताय नमः ओं ब्रह्मणे नमः ओं विष्वक्सेनाय नमः ओं पद्माय नमः ॥ १७ ॥

एते मन्त्राः समाख्यातास्तव रुद्र ! समासतः ।
पूजा चैव प्रकर्त्तव्या मण्डले स्वस्तिकादिके ॥ १८ ॥
अङ्गन्यासञ्च कृत्वा तु मुद्राः सर्वाः प्रदर्शयेत् ।
आत्मानं वासुदेवञ्च ध्यात्वा चैव परेश्वरम् ॥ १९ ॥
आसनं पूजयेत् पश्चादावाह्य विधिवन्नरः ।
द्वारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्य्या वृषध्वज ! ॥ २० ॥
गरुड़ं पूजयेदग्रे वासुदेवस्य शङ्कर ! ।
शङ्खादिपद्मपर्य्यन्तं मध्यदेशे प्रपूजयेत् ॥ २१ ॥
धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्य्यं पूर्वदेशतः ।
आग्नेयादिष्वर्चयेद्वै अधर्मादि चतुष्टयम् ॥ २२ ॥
मण्डलत्रयमध्ये तु कीर्त्तिता ह्यासनस्थितिः ।
पूर्वादिपद्मपत्रेषु पूज्याः सङ्कर्षणादयः ॥ २३ ॥
कर्णिकायां वासुदेवं पूजयेत् परमेश्वरम् ।
पाञ्चजन्यादयः पूज्याः ऐशान्यादिषु संस्थिताः ॥ २४ ॥
शक्तयश्चैव पूर्वादौ देवदेवस्य शङ्कर ! ।
इन्द्रादयो लोकपालाः पूज्याः पूर्वादिषु स्थिताः ॥ २५ ॥
अधोनागं तदूर्द्ध्वन्तु ब्रह्माणं पूजयेत् सुधीः ।
इति स्थानक्रमो ज्ञेयो मण्डले शङ्कर ! त्वया ॥ २६ ॥
आवाह्य मण्डले देवं कृत्वा न्यासन्तु तस्य च ।
मुद्रां प्रदर्श्य पाद्यादीन् दद्यान्मूलेन शङ्कर ! ॥ २७ ॥
स्नानं वस्त्रं तथाचामं नमस्कारं प्रदक्षिणम् ।

कुर्य्याच्छङ्कर! मूलेन जपञ्चापि समर्पयेत् ॥ २८ ॥
इदं स्तोत्रं जपेत् पश्चाद्वासुदेवमनुस्मरन्।
ओं नमो वासुदेवाय नमः सङ्कर्षणाय च ॥ २९ ॥
प्रद्युम्नायादिदेवायानिरुद्धाय नमो नमः।
नमो नारायणायैव नराणां पतये नमः ॥ ३० ॥
नरपूज्याय कीर्त्याय स्तुत्याय वरदाय च।
अनादिनिधनायैव पुराणाय नमो नमः ॥ ३१ ॥
सृष्टिसंहारकर्त्रे च ब्रह्मणः पतये नमः।
नमो वै वेदवेद्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ३२ ॥
कलिकल्मषहर्त्रे च सुरेशाय नमो नमः।
संसारवृक्षच्छेत्रे च मायाभेत्रे नमो नमः ॥ ३३ ॥
बहुरूपाय तीर्थाय त्रिगुणाय नमो नमः।
ब्रह्मविष्णीशरूपाय मोक्षदाय नमो नमः ॥ ३४ ॥
मोक्षद्वाराय धर्माय निर्वाणाय नमो नमः।
सर्वकामप्रदायैव परं ब्रह्मस्वरूपिणे ॥ ३५ ॥
संसारसागरे घोरे निमग्नं मां समुद्धर।
त्वदन्यो नास्ति देवेश! नास्ति त्राता जगत्प्रभो! ॥ ३६ ॥
त्वामेव सर्वगं विष्णुं गतोऽहं शरणं गतः।
ज्ञानदीपप्रदानेन तमोमुक्तं प्रकाशय ॥ ३७ ॥
एवं स्तवीत देवेशं सर्वक्लेशविनाशनम्।
अन्यैश्च वैदिकैः स्तोत्रैः स्तुत्वा च नीललोहित! ॥ ३८ ॥
पञ्चतत्त्वसमायुक्तं ध्यायेद्विष्णुं नरो हृदि।
विसर्जयेत्ततो देवमिति पूजा प्रकीर्त्तिता ॥ ३९ ॥
सर्वकामप्रदा श्रेष्ठा वासुदेवस्य शङ्कर!।
एतत्पूजनमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ४० ॥
इदञ्च यः पठेद्रुद्र! पञ्चतत्त्वार्चनं नरः।

शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ४१ ॥

इति गारुड़े महापुराणे द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । सुदर्शनस्य पूजां मे वद शङ्खगदाधर ! ।
ग्रहरोगादिकं सर्वं यत् कृत्वा नाशमेति वै ॥ १ ॥
हरिरुवाच । सुदर्शनस्य चक्रस्य शृणु पूजां वृषध्वज ! ।
स्नानमादौ प्रकुर्वीत पूजयेच्च हरिं ततः ॥ २ ॥
मूलमन्त्रेण वै न्यासं मूलमन्त्रं शृणुष्व च ।
सहस्रारं हुं फट् नमो मन्त्रः प्रणवपूर्वकः ।
कथितः सर्वदुष्टानां नाशको मन्त्रभेदकः ॥ ३ ॥
ध्यायेत् सुदर्शनं देवं हृदि पद्मेऽमले शुभे ।
शङ्खचक्रगदापद्मधरं सौम्यं किरीटिनम् ॥ ४ ॥
आवाह्य मण्डले देवं पूर्वोक्तविधिना हर ! ।
पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैरुपचारैर्महेश्वर ! ॥ ५ ॥
पूजयित्वा जपेन्मन्त्रं शतमष्टोत्तरं नरः ।
एवं यः कुरुते रुद्र ! चक्रस्यार्च्चनमुत्तमम् ॥ ६ ॥
सर्वरोगविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं समाप्नुयात् ।
एतत् स्तोत्रं जपेत् पश्चात् सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ७ ॥
नमः सुदर्शनायैव सहस्रादित्यवर्चसे ।
ज्वालामालाप्रदीप्ताय सहस्राराय चक्षुषे ॥ ८ ॥
सर्वदुष्टविनाशाय सर्वपातकमर्दिने ।
सुचक्राय विचक्राय सर्वमन्त्रविभेदिने ॥ ९ ॥
प्रसवित्रे जगद्धात्रे जगद्विध्वंसिने नमः ।
पालनार्थाय लोकानां दुष्टासुरविनाशिने ॥ १० ॥
उग्राय चैव सौम्याय चण्डाय च नमो नमः ।

नमश्चक्रस्वरूपाय संसारभयभेदिने ॥ ११ ॥
मायापञ्जरभेत्त्रे च शिवाय च न नमो नमः।
ग्रहातिग्रहरूपाय ग्रहाणां पतये नमः ॥ १२ ॥
कालाय मृत्यवे चैव भीमाय च नमो नमः।
भक्तानुग्रहदात्रे च भक्तगोप्त्रे नमो नमः ॥ १३ ॥
विष्णुरूपाय शान्ताय चायुधानां धराय च।
विष्णुशस्त्राय चक्राय नमो भूयो नमो नमः ॥ १४ ॥
इति स्तोत्रं महापुण्यं चक्रस्य तव कीर्त्तितम्।
यः पठेत् परया भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १५ ॥
चक्रपूजाविधिं यश्च पठेद्रुद्र! जितेन्द्रियः।
स पापं भस्मसात् कृत्वा विष्णुलोकाय कल्पते ॥ १६ ॥
इति महापुराणे गारुड़े त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

रुद्र उवाच। पुनर्देवार्चनं ब्रूहि हृषीकेश गदाधर!।
शृण्वतो नास्ति तृप्तिर्मे गदतस्तव पूजनम् ॥ १ ॥
हरिरुवाच। हयग्रीवस्य देवस्य पूजनं कथयामि ते।
तच्छृणुष्व जगन्नाथो येन विष्णुः प्रतुष्यति ॥ २ ॥
मूलमन्त्रं महादेव! हयग्रीवस्य वाचकम्।
प्रवक्ष्यामि परं पुण्यं तदादौ शृणु शङ्कर! ॥ ३ ॥
औं क्षौं च्रौं शिरसे नमः इति प्रणवसंयुतः।
अयं नवाक्षरो मन्त्रः सर्वविद्याप्रदायकः ॥ ४ ॥
अस्याङ्गानि महादेव! तान् शृणुष्व वृषध्वज!।
औं च्रां हृदयाय नमः औं क्रीं शिरसे स्वाहायुक्तं
शिरः प्रोक्तं च्रूं वषट् तथा ॥ ५ ॥
औंकारयुक्ता देवस्य शिखा ज्ञेया वृषध्वज!।

ओं ह्रैं कवचाय हुं वै कवचं परिकीर्त्तितम् ॥ ६ ॥
ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् नेत्रं देवस्य कीर्त्तितम् ।
ओं हः अस्त्राय फट् अस्त्रं देवस्य कीर्त्तितम् ॥ ७ ॥
पूजाविधिं प्रवक्ष्यामि तस्मै निगदतः शृणु ।
आदौ स्नात्वा तथाचम्य ततो यागगृहं व्रजेत् ॥ ८ ॥
ततः प्रविश्य विधिवत् कुर्य्याद्वै शोषणादिकम् ।
यं क्ष्रौं रमिति वीजैश्च कठिनीकृत्य लमिति ॥ ९ ॥
अण्डमुत्पाद्य च ततः ओंकारेणैव भेदयेत् ।
अण्डमध्ये हयग्रीवमात्मानं परिचिन्तयेत् ॥ १० ॥
शङ्खकुन्देन्दुधवलं मृणालरजतप्रभम् ।
शङ्खं चक्रं गदां पद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ॥ ११ ॥
किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालासमन्वितम् ।
सुरक्तं सुकपोलञ्च पीताम्बरधरं विभुम् ॥ १२ ॥
भावयित्वा महात्मानं सर्वदेवैः समन्वितम् ।
अङ्गमन्त्रैस्ततो न्यासं मूलमन्त्रेण वै तथा ॥ १३ ॥
ततश्च दर्शयेन्मुद्रां शङ्खपद्मादिकां शुभाम् ।
ध्यायेद् ध्यात्वार्चयेद्विष्णुं मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ १४ ॥
ततश्चावाहयेद्रुद्र ! देवता आसनस्य याः ।
ओं हयग्रीवासनस्य आगच्छत च देवताः ॥ १५ ॥
आवाह्य मण्डले तास्तु पूजयेत् स्वस्तिकादिके ।
द्वारे धातुर्विधातुश्च पूजा कार्य्या वृषध्वज ! ॥ १६ ॥
समस्तपरिवाराय अच्युताय नम इति ।
अस्य मध्येऽर्चनं कार्य्यं द्वारे गङ्गाञ्च पूजयेत् ॥ १७ ॥
यमुनाञ्च महादेवीं शङ्खपद्मनिधी तथा ।
गरुड़ं पूजयेदग्रे मध्ये शक्तिञ्च पूजयेत् ॥ १८ ॥
आधाराख्यां महादेव ! ततः कूर्मं समर्चयेत् ।

अनन्तं पृथिवीं पश्चाद् धर्मज्ञानौ ततोऽर्चयेत् ।
वैराग्यमथ चैश्वर्य्यमाग्नेयादिषु पूजयेत् ॥ १९ ॥
अधर्माज्ञानावैराग्यानैश्वर्य्यादींस्तु पूर्ववत् ।
सत्त्वं रजस्तमश्चैव मध्यदेशेऽथ पूजयेत् ॥ २० ॥
कन्दं नालञ्च पद्मञ्च मध्ये चैव प्रपूजयेत् ।
अर्कसोमाग्निसंज्ञानां मण्डलानां हि पूजनम् ।
मध्यदेशे प्रकर्त्तव्यमिति रुद्र ! प्रकीर्त्तितम् ॥ २१ ॥
विमलोत्कर्षिणी ज्ञाना क्रियायोगे वृषध्वज ! ।
प्रह्वी सत्या तथेशानानुग्रहाः शक्तयो ह्यमूः ॥ २२ ॥
पूर्वादिषु च पत्रेषु पूज्याश्च विमलादयः ।
अनुग्रहा कर्णिकायां पूज्या श्रेयोऽर्थिभिर्नरैः ॥ २३ ॥
प्रणवाद्यैर्नमोऽन्तैश्च चतुर्थ्यन्तैश्च नामभिः ।
मन्त्रैरेतैर्महादेव ! आसनं परिपूजयेत् ॥ २४ ॥
स्नानगन्धप्रदानेन पुष्पधूपप्रदानतः ।
दीपनैवेद्यदानेन आसनस्यार्चनं शुभम् ॥ २५ ॥
कर्त्तव्यं विधिनानेन इति हर ! प्रकीर्त्तितम् ।
ततश्चावाहयेद् देवं हयग्रीवं सुरेश्वरम् ॥ २६ ॥
वामनासापुटेनैव आगच्छन्तं विचिन्तयेत् ।
आगच्छतः प्रयोगेण मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ॥ २७ ॥
आवाहनं प्रकर्त्तव्यं देवदेवस्य शङ्किनः ।
आवाह्य मण्डले तस्य न्यासं कुर्य्यादतन्द्रितः ॥ २८ ॥
न्यासं कृत्वा च तत्रस्थं चिन्तयेत् परमेश्वरम् ।
हयग्रीवं महादेवं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ २९ ॥
इन्द्रादिलोकपालैश्च संयुक्तं विष्णुमव्ययम् ।
ध्यात्वा प्रदर्शयेन्मुद्राः शङ्खचक्रादिकाः शुभाः ॥ ३० ॥
पाद्यार्घाचमनीयानि ततो दद्याच्च विष्णवे ।

स्नापयेच्च ततो देवं पद्मनाभमनामयम् ॥ ३१ ॥
देवं संस्थाप्य विधिवद्वस्त्रं दद्याद् वृषध्वज ! ।
ततोऽप्याचमनं दद्यादुपवीतं ततः शुभम् ॥ ३२ ॥
ततश्च मण्डले रुद्र ! ध्यायेद् देवं परेश्वरम् ।
ध्यात्वा पाद्यादिकं भूयो दद्याद् देवाय शङ्कर ! ॥ ३३ ॥
दद्याद् भैरवदेवाय मूलमन्त्रेण शङ्कर ! ।
ओं ह्रां हृदयाय नमः अनेन हृदयं यजेत् ॥ ३४ ॥
ओं ह्रीं शिरसे नमश्च शिरसः पूजनं भवेत् ।
ओं ह्रूं शिखायै नमश्च शिखामनेन पूजयेत् ॥ ३५ ॥
ओं ह्रैं कवचाय नमः कवचं परिपूजयेत् ।
ओं ह्रौं नेत्राय नमश्च नेत्रस्थानेन पूजयेत् ॥ ३६ ॥
ओं ह्रः अस्त्राय नमः इति अस्त्रस्थानेन पूजयेत् ।
हृदयञ्च शिरश्चैव शिखाञ्च कवचन्तथा ॥ ३७ ॥
पूर्वादिषु प्रदेशेषु ह्येतास्तु परिपूजयेत् ।
कोणेष्वस्त्रं यजेद्रुद्र ! नेत्रं मध्ये प्रपूजयेत् ॥ ३८ ॥
पूजयेत् परमां देवीं लक्ष्मीं लक्ष्मीप्रदां शुभाम् ।
शङ्खं पद्मं तथा चक्रं गदां पूर्वादितोऽर्चयेत् ॥ ३९ ॥
खड्गञ्च मुषलं पाशमङ्कुशं सशरं धनुः ।
पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! एभिर्मन्त्रैः स्वनामकैः ॥ ४० ॥
श्रीवत्सं कौस्तुभं मालां तथा पीताम्बरं शुभम् ।
पूजयेत् पूर्वतो रुद्र ! शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ४१ ॥
ब्रह्माणं नारदं सिद्धं गुरुं परगुरुन्तथा ।
गुरोश्च पादुके तद्वत् परमस्य गुरोस्तथा ॥ ४२ ॥
इन्द्रं सवाहनं वाथ परिवारयुतन्तथा ।
अग्निं यमं निऋतिञ्च वरुणं वायुमेव च ॥ ४३ ॥
सोममीशाननामञ्च ब्रह्माणं परिपूजयेत् ।

पूर्वादि चोर्द्ध पर्य्यन्तं पूजयेद् वृषभध्वज ! ॥ ४४ ॥
वज्रं शक्तिं तथा दण्डं खड्गं पाशं ध्वजं गदाम्।
त्रिशूलचक्रपद्मे च आयुधान्यथ पूजयेत् ॥ ४५ ॥
विष्वक्सेनं ततो देवमैशान्यां दिशि पूजयेत्।
एभिर्मन्त्रैर्नमोऽन्तैश्च प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥४६ ॥
पूजा कार्य्या महादेव ! ह्यनन्तस्य वृषध्वज !।
देवस्य मूलमन्त्रेण पूजा कार्य्या वृषध्वज !।
गन्धं पुष्पं तथा धूपं दीपं नैवेद्यमेव च ॥ ४७ ॥
प्रदक्षिणं नमस्कारं जप्यं तस्मै समर्पणम्।
स्तवीत चानया स्तुत्या प्रणवाद्यैर्वृषध्वज ! ॥ ४८ ॥
ओं नमो हयशिरसे विद्याध्यक्षाय वै नमः।
नमो विद्यास्वरूपाय विद्यादात्रे नमो नमः॥ ४९ ॥
नमः शान्ताय देवाय त्रिगुणायात्मने नमः।
सुरासुरनिहन्त्रे च सर्वदुष्टविनाशिने ॥ ५० ॥
सर्वलोकाधिपतये ब्रह्मरूपाय वै नमः।
नमस्येश्वरवन्द्याय शङ्खचक्रधराय च ॥ ५१ ॥
नम आद्याय दान्ताय सर्वसत्त्वहिताय च।
त्रिगुणायागुणायैव ब्रह्मविष्णुस्वरूपिणे।
कर्त्रे हर्त्रे सुरेशाय सर्वगाय नमो नमः॥ ५२ ॥
इत्येवं संस्तवं कृत्वा देवदेवं विचिन्तयेत्।
हृत्पद्मे विमले रुद्र ! शङ्खचक्रं गदाधरम् ॥ ५३ ॥
सूर्य्यकोटिप्रतीकाशं सर्वावयवसुन्दरम्।
हयग्रीवं महेशेश ! परमात्मानमव्ययम् ॥ ५४ ॥
इति ते कथिता पूजा हयग्रीवस्य शङ्कर !।
यः पठेत् परया भक्त्या स गच्छेत् परमं पदम् ॥ ५५ ॥

इति गारुड़े महापुराणे चतुर्दशोऽध्यायः।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। न्यासादिकं प्रवक्ष्यामि गायत्र्याश्छन्द एव च।
विश्वामित्रऋषिश्चैव सविता चाथ देवता॥ १॥
ब्रह्मशीर्षा रुद्रशिखा विष्णोर्हृदयसंश्रिता।
विनियोगैकनयना कात्यायनसगोत्रजा॥ २॥
त्रैलोक्यचरणा ज्ञेया पृथिवीकुक्षिसंस्थिता।
एवं ज्ञात्वा तु गायत्रीं जपेद्द्वादशलक्षकम्॥ ३॥
त्रिपदाष्टाक्षरा ज्ञेया चतुष्पादा षड़क्षरा।
जपेच्च त्रिपदा प्रोक्ता अर्चने च चतुष्पदा॥ ४॥
न्यासे जपे तथा ध्याने अग्निकार्य्ये तथार्चने।
गायत्रीं विन्यसेन्नित्यं सर्वपापप्रणाशिनीम्॥ ५॥
पादाङ्गुष्ठे गुल्फमध्ये जङ्घयोर्विद्धि जानुनोः।
ऊर्वोर्गुह्ये च वृषणे नाभ्यां नाभौ तनूदरे॥ ६॥
स्तनयोर्हृति कण्ठौष्ठमुखे तालुनि वांशयोः।
नेत्रे भ्रुवोर्ललाटे च पूर्वस्यां दक्षिणोत्तरे।
पश्चिमे मूर्ध्नि चाकारं न्यसेद्वर्णान् वदाम्यहम्॥ ७॥
इन्द्रनीलश्च वह्निश्च पीतं श्यामश्च कापिलम्।
श्वेतं विद्युत्प्रभं तारं कृष्णं रक्तं क्रमेण तत्॥ ८॥
श्यामं शुक्लं तथा पीतं श्वेतं वै पद्मरागमत्।
शङ्खवर्णं पाण्डरञ्च रक्तञ्चासवसन्निभम्।
चर्कवर्णं समं सौम्यं शङ्खभं श्वेतमेव च॥ ९॥
यद् यत् स्पृश्यति हस्तेन यच्च पश्यति चक्षुषा।
पूतं भवति तत् सर्वं गायत्र्या न परं विदुः॥ १०॥

इति गारुड़े महापुराणे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । सन्ध्याविधिं प्रवक्ष्यामि शृणु रुद्राघनाशनम् ।
प्राणायामत्रयं कृत्वा सन्ध्यास्नानमुपक्रमेत् ॥ १ ॥
सप्रणवां सव्याहृतिं गायत्रीं शिरसा सह ।
त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उच्यते ॥ २ ॥
मनोवाक्कायजं दोषं प्राणायामैर्दहेद् द्विजः ।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु प्राणायामपरो भवेत् ॥ ३ ॥
सायमग्निश्च मेत्युक्त्वा प्रातः सूर्य्येत्यपः पिबेत् ।
आपः पुनन्तु मध्याह्ने उपस्पृश्य यथाविधि ॥ ४ ॥
आपोहिष्ठेत्यृचा कुर्य्यान्मार्जनन्तु कुशोदकैः ।
प्रणवेन तु संयुक्तं क्षिपेद्वारि पदे पदे ॥ ५ ॥
रजस्तमःस्वमोहोत्थान् जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिजान् ।
वाङ्मनःकर्मजान् दोषान् नवैतान्नवभिर्दहेत् ॥ ६ ॥
समुद्धृत्योदकं पाणौ जप्त्वा च द्रुपदाक्षिपेत् ।
त्रिषड़ष्टौ द्वादशधा वर्त्तयेदघमर्षणम् ॥ ७ ॥
उदुत्यं चित्रमित्याभ्यामुपतिष्ठेद् दिवाकरम् ।
दिवारात्रौ च यत् पापं सर्वं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ८ ॥
पूर्वसन्ध्यां जपंस्तिष्ठेत् पश्चिमामुपविश्य च ।
महाव्याहृतिसंयुक्तां गायत्रीं प्रणवान्विताम् ॥ ९ ॥
दशभिर्जन्मजनितं शतेन तु पुराकृतम् ।
त्रियुगन्तु सहस्रेण गायत्री हन्ति दुष्कृतम् ॥ १० ॥
रक्ता भवति गायत्री सावित्री शुक्लवर्णिका ।
कृष्णा सरस्वती ज्ञेया सन्ध्यात्रयमुदाहृतम् ॥ ११ ॥
ओं भूर्विन्यसेद् हृदये ओं भुवः शिरसि न्यसेत् ।
ओं स्वरिति शिखायाञ्च गायत्र्याः प्रथमं पदम् ॥ १२ ॥

विन्यसेत् कवचं विद्वान् द्वितीयं नेत्रयोर्न्यसेत्।
तृतीयेनाङ्गविन्यासं चतुर्थं सर्वतो न्यसेत्॥ १३॥
सन्ध्याकाले तु विन्यस्य जपेद्वै वेदमातरम्।
शिवस्तस्यास्तु सर्वाङ्गे प्राणायामपरं न्यसेत्॥ १४॥
त्रिपदा या तु गायत्री ब्रह्मविष्णुमहेश्वरी।
विनियोगमृषिच्छन्दो ज्ञात्वा तु जपमारभेत्।
सर्वपापविनिर्मुक्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात्॥ १५॥
परोरजसि सारं तं तुरीयपदमीरितम्।
तं हन्ति सूर्य्यः सन्ध्यायां नोपास्तिं कुरुते तु यः॥ १६॥
तुरीयस्य पदस्यापि ऋषिर्निर्मल एव च।
छन्दस्तु देवी गायत्री परमात्मा च देवता॥ १७॥
इति गारुडे महापुराणे सन्ध्याविधिः षट्त्रिंशोऽध्यायः।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। गायत्री परमा देवी भुक्तिमुक्तिप्रदा च ताम्।
यो जपेत् तस्य पापानि विनश्यन्ति महान्त्यपि॥ १॥
गायत्रीकल्पमाख्यास्ये भुक्तिमुक्तिप्रदञ्च तत्।
अष्टोत्तरं सहस्रं वा अथवाष्टशतं जपेत्।
त्रिसन्ध्यं ब्रह्मलोकी स्यात्छतजप्तं जलं पिबेत्॥ २॥
सन्ध्यायां सर्वपापघ्नीं देवीमावाह्य पूजयेत्।
भूर्भुवः स्वः स्वमन्त्रेण युतां द्वादशनामभिः॥ ३॥
गायत्र्यै नमः सावित्र्यै सरस्वत्यै नमो नमः।
वेदमात्रे च सांकृत्यै ब्रह्माणी कौशिकी क्रमात्॥ ४॥
साध्व्यै सर्वार्थसाधिन्यै सहस्राक्ष्यै भूर्भुवः।
स्वरेव जुहुयादग्नौ समिधाज्यं हविस्तिलम्॥ ५॥
अष्टोत्तरसहस्रं वाप्यथवाष्टशतं हुतम्।

धर्मकामादिसिद्ध्यर्थं जुहुयात् सर्वकर्मसु ॥ ६ ॥
प्रतिमां चन्दनस्वर्णनिर्मितां प्रतिपूज्य च ।
यथा लक्षन्तु जप्तव्यं पयोमूलफलाशनैः ।
अयुतद्वयहोमेन सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
उत्तरे शिखरे जाता भूम्यां पर्वतवासिनी ।
ब्रह्मणा समनुज्ञाता गच्छ देवि ! यथासुखम् ॥ ८ ॥
इति गारुडे महापुराणे गायत्रीमाहात्म्यं सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । नवम्यादौ यजेद् दुर्गां ह्रीं दुर्गे रक्षिणीति च ।
मातर्मातर्वरे दुर्गे सर्वकामार्थसाधने ! ।
अनेन बलिदानेन सर्वकामान् प्रयच्छ मे ॥ १ ॥
गौरी काली उमा दुर्गा भद्रा कान्तिः सरस्वती ।
मङ्गला विजया लक्ष्मीः शिवा नारायणी क्रमात् ।
मार्गे तृतीयामारभ्य पूजयेन्न वियोगभाक् ॥ २ ॥
अष्टादशभुजां खेटकं घण्टां दर्पणं तर्जनीम् ।
धनुर्ध्वजं डमरुकं परशुं पाशमेव च ॥ ३ ॥
शक्तिमुषलशूलानि कपालवज्रकाङ्कुशान् ।
शरं चक्रं शलाकाञ्च अष्टादशभुजां स्मरेत् ॥ ४ ॥
मन्त्रैः श्रीभगवत्याश्च प्रवक्ष्यामि जपादिकम् ।

ओं नमो भगवति चामुण्डे श्मशानवासिनि कपालहस्ते महाप्रेतसमारूढ़े महाविमानमालाकुले कालरात्रि बहुगणपरिवृते महामुखे बहुभुजे घण्टाडमरुकिङ्किणीके अट्टाट्टहासे किलि किलि हुं सर्वनादशब्दबहुले गजचर्मप्रावृतशरीरे रुधिरमांसदिग्धे लोलोग्रजिह्वे महाराक्षसि रौद्रदंष्ट्राकराले भीमाट्टहासे स्फुरितविद्युत्समप्रभे चल चल करालनेत्रे हिलि

ह्निलि नलं प्रवेशय हुं जिह्वे चिं भ्रुकुटिमुखि भीकामभद्रासने कपालमालावेष्टिते जटामुकुटशशाङ्कधारिणि महाट्टहासे किलि किलि हुं हुं दंष्ट्राघोरान्धकारिणि सर्वविघ्नविनाशिनि इदं कर्म साधय साधय शीघ्रं कुरु कुरु कह कह अङ्कुशेन समनुप्रवेशय वङ्ग वङ्ग कम्पय कम्पय चल चल चालय चालय रुधिरमांसमद्यप्रिये हन हन कुट्ट कुट्ट छिन्द छिन्द मारय मारय अनुक्रम वज्रशरीरं साधय साधय त्रैलोक्यगतमपि दुष्टं वा गृहीतमगृहीतं आवेशय आवेशय क्रामय क्रामय नृत्य नृत्य बन्ध बन्ध वल्ग वल्ग कोटराक्षि ऊर्द्धकेशि उलूकवदने करङ्किणि करङ्कमालाधारिणि दह दह पच पच गृह्ण गृह्ण मण्डलमध्ये प्रवेशय प्रवेशय किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन विष्णुसत्येन ऋषिसत्येन रुद्रसत्येन आवेशय आवेशय किलि किलि खिलि खिलि मिलि मिलि चिलि चिलि विकृतरूपधारिणि कृष्णभुजङ्गवेष्टितशरीरे सर्वग्रहावेशिनि प्रलम्बोष्ठि भ्रूभग्ननासिके विकटमुखि कपिलजटे ब्राह्मि भञ्ज भञ्ज ज्वल ज्वल कालमुखि खल खल पातय पातय रक्ताक्षि घूर्णय घूर्णय भूमिं पातय पातय शिरो गृह्ण गृह्ण चक्षुर्मीलय मीलय भञ्ज भञ्ज पादौ गृह्ण गृह्ण मुद्रां स्फोटय स्फोटय हुं हुं फट् विदारय विदारय त्रिशूलेन भेदय भेदय वज्रेण हन हन दण्डेन ताड़य ताड़य चक्रेण छेदय छेदय शक्तिना भेदय भेदय दंष्ट्रया दंष्टय दष्टय कीलकेन कीलय कीलय कर्त्तृकया पाटय पाटय अङ्कुशेन गृह्ण गृह्ण शिरोऽक्षिज्वरमैकाहिकं द्व्याहिकं त्र्याहिकं चातुर्थिकं डाकिनीस्कन्दग्रहान् मुञ्चापय मुञ्चापय लन लन उत्थापय उत्थापय भूमिं पातय पातय गृह्ण गृह्ण ब्रह्माणि एहि एहि माहेश्वरि एहि एहि कौमारि एहि एहि वाराहि एहि एहि ऐन्द्रि एहि एहि चामुण्डे एहि एहि वैष्णवि एहि

एहि नारसिंहि एहि एहि शिवदूति एहि एहि कापालिनि एहि एहि महाकालि एहि एहि रेवति एहि एहि शुष्करेवति एहि एहि आकाशरेवति एहि एहि हिमवन्तचारिणि एहि एहि कैलासचारिणि एहि एहि परमन्त्रं छिन्धि छिन्धि किलि किलि विच्चे अघोरे घोररूपिणि चामुण्डे रुद्रक्रोधाग्निविनिःसृते असुरक्षयंकरि आकाशगामिनि, पाशेन बन्ध बन्ध समयं तिष्ठ तिष्ठ मण्डलं प्रवेशय प्रवेशय पातय पातय गृह्ण गृह्ण मुखं बन्ध बन्ध चक्षुर्बन्धय बन्धय हृदयं बन्ध बन्ध हस्तपादौ बन्ध बन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् बन्ध बन्ध दिशां बन्ध बन्ध विदिशां बन्ध बन्ध ऊर्द्धं बन्ध बन्ध, अधस्ताद् बन्ध बन्ध भस्मना पानीयेन मृत्तिकया सर्षपैर्वा आविशय आविशय पातय पातय चामुण्डे किलि किलि विच्चे हुं फट् स्वाहा।

अष्टोत्तरपदानां हि मालामन्त्रमहो जपः॥ ५॥

एकैकपदमष्टसहस्रधा त्रिमधुराक्ततिलाष्टसहस्रहोमः। महामांसेन त्रिमधुराक्तेन अष्टोत्तरसहस्रञ्च एकैकञ्च पदं जपेत्।

तिलांस्त्रिमधुराक्तांश्च सहस्राष्टञ्च होमयेत्।
महामांसं त्रिमधुरादथवा सर्वकर्मकृत्।
वारिसर्षपभस्मादिक्षेपाद् युद्धादिके जयः॥ ६॥
अष्टाविंशभुजा ध्येया अष्टादशभुजाथवा।
द्वादशाष्टभुजा वापि ध्येया वापि चतुर्भुजा॥ ७॥
असिखेटान्वितौ हस्तौ गदादण्डयुतौ परौ।
शरचापयुतौ चान्यौ खड्गमुद्गरसंयुतौ॥ ८॥
शङ्खघण्टान्वितौ चान्यौ ध्वजदण्डयुतौ परौ।
अन्यौ परशुचक्राढ्यौ डमरुदर्पणान्वितौ॥ ९॥
शक्तिहस्ताश्रितौ नटन्तौ चान्यौ मूषलान्वितौ।
पाशतोमरसंयुतौ ढक्कापणवसंयुतौ॥ १०॥

तर्जयन्ती परेणैव अन्यत् कलकलध्वनिम् ।
अभयस्वस्तिकाढ्यौ च महिषघ्नी च सिंहगा ॥ ११ ॥
जय त्वं कालभूतेशि सर्वभूतसमावृते ! ।
रक्ष मां निजभूतेभ्यो बलिं गृह्ण नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥
इति गारुडे महापुराणे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

रुद्र उवाच । पुनर्देवार्चनं ब्रूहि संक्षेपेण जनार्दन ! ।
सूर्य्यस्य विष्णुरूपस्य भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ १ ॥

वासुदेव उवाच । शृणु सूर्य्यस्य रुद्र ! त्वं पुनर्वक्ष्यामि पूजनम् ॥
ओँ उच्चैःश्रवसे नमः ओँ अरुणाय नमः ओँ दण्डिने नमः ओँ पिङ्गलाय नमः । एते द्वारे प्रपूज्या वै एभिर्मन्त्रैर्वृषध्वज ! ॥२॥

ओँ अं भूताय नमः । इमन्तु पूजयेन्मध्ये प्रभूतामलसंज्ञकम् । ओँ अं विमलाय नमः ओँ अं साराय नमः ओँ अं आधाराय नमः ओँ अं परमसुखाये नमः । इत्याग्नेयादिकोणेषु पूज्या वै विमलादयः ॥ ३ ॥

ओँ पद्माय नमः ओँ कर्णिकायै नमः । मध्ये तु पूजयेद्रुद्र ! पूर्वादिषु तथैव च । दीप्ताद्याः पूजयेन्मध्ये पूजयेत् सर्वतोमुखीम् । ओँ वां दीप्तायै नमः ओँ वीं सूक्ष्मायै नमः ओँ वूं भद्रायै नमः ओँ वैं जयायै नमः ओँ वौं विभूत्यै नमः ओँ वं अघोरायै नमः ओँ वं विद्युतायै नमः ओँ वः विजयायै नमः । ओँ सर्वतोमुख्यै नमः ॥ ४ ॥

ओँ अर्कासनाय नमः ओँ ह्रां सूर्य्यमूर्त्तये नमः । एतास्तु पूजयेन्मध्ये इमान्मन्त्रान् शृणु शङ्कर ! । ओँ हं सं खं खखोल्काय ह्रां ह्रीं सः स्वाहा । सूर्य्यमूर्त्तये नमः । अनेनावाहनं कुर्य्यात् स्थापनं सन्निधानकम् । सन्निरोधनमन्येन सकलीकरणन्तथा ॥५॥

मुद्राया दर्शनं रुद्र ! मूलमन्त्रेण पूजयेत्।
तेजोरूपं रक्तवर्णं सितपद्मोपरि स्थितम्।
एकचक्ररथारूढ़ं द्विबाहुं धृतपङ्कजम् ॥ ६ ॥
एवं ध्यायेत् सदा सूर्य्यं मूलमन्त्रं शृणुष्व च।
ओं ह्रां ह्रीं सः सूर्य्याय नमः ॥ ७ ॥

वारत्रयं पद्ममुद्रां विम्बमुद्राञ्च दर्शयेत्। ओं आं हृदयाय नमः ओं अर्काय शिरसे स्वाहा ओं अः भूर्भुवः स्वः ज्वालिनि शिखायै वषट् ओं हुं कवचाय हुं ओं भां नेत्राभ्यां वौषट् ओं वः अस्त्राय फट् इति ॥ ८ ॥

आग्नेय्यामथवैशान्यां नैर्ऋत्यामर्चयेद्धर !।
हृदयादि हि वायव्यां तथास्त्रः प्रपूजयेत् ॥९॥
दिक्ष्वस्त्रं पूजयेद्रुद्र ! सोमन्तु श्वेतवर्णकम्।
दले पूर्वेऽर्चयेद्रुद्र ! बुधं चामीकरप्रभम् ॥१०॥
दक्षिणे पूजयेद्रुद्र ! पीतवर्णं गुरुं यजेत्।
पश्चिमे चैव भूतेशं उत्तरे भार्गवं सितम् ॥११॥
रक्तमङ्गारकञ्चैव आग्नेये पूजयेद्धर !।
शनैश्चरं कृष्णवर्णं नैर्ऋत्यां दिशि पूजयेत् ॥१२॥
राहुं वायव्यदेशे तु नन्द्यावर्त्तनिभं हर !।
ऐशान्यां धूमवर्णन्तु केतुं संपरिपूजयेत् ॥१३॥
एभिर्मन्त्रैर्महादेव ! तच्छृणुष्व च शङ्कर !।

ओं सौं सोमाय नमः ओं बुं बुधाय नमः ओं बृं बृहस्पतये नमः ओं भं भार्गवाय नमः ओं अं अङ्गारकाय नमः ओं शं शनैश्चराय नमः ओं रं राहवे नमः ओं कं केतवे नमः इति ॥१४॥

पाद्यादीन् मूलमन्त्रेण दत्त्वा सूर्य्याय शङ्कर !।
नैवेद्यान्ते धेनुमुद्रां दर्शयेत् साधकोत्तमः ॥१५॥
जप्त्वा चाष्टसहस्रन्तु तच्च तस्मै समर्पयेत्।

ऐशान्यादिषु भूतेश ! तेजश्चण्डन्तु पूजयेत् ।
ओं तेजश्चण्डाय हुं फट् स्वधा स्वाहा वौषट् ।
निर्माल्यञ्चार्पयेत्तस्मै ह्यर्घ्यं दद्यात्तनो हर ! ॥१६॥
तिलतण्डुलसंयुक्तं रक्तचन्दनचर्चितम् ।
गन्धोदकेन संमिश्रं पुष्पधूपसमन्वितम् ॥१७॥
कृत्वा शिरसि तत्पात्रं जानुभ्यामवलिङ्गितः ।
दद्यादर्घ्यन्तु सूर्य्याय ह्रमन्त्रेण वृषध्वज ! ॥१८॥
गणं गुरून् प्रपूज्याथ सर्वान् देवान् प्रपूजयेत् ।
ओं गं गणपतये नमः । ओं अं गुरुभ्यो नमः ।
सूर्य्यस्य कथिता पूजा कृत्वैतां विष्णुलोकभाक् ॥१९॥
इति गारुड़े महापुराणे ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शङ्कर उवाच । माहेश्वरीञ्च मे पूजां वद शङ्खगदाधर ! ।
यां ज्ञात्वा मानवाः सिद्धिं गच्छन्ति परमेश्वर ! ॥ १ ॥
हरिरुवाच । शृणु माहेश्वरीं पूजां कथ्यमानां वृषध्वज ! ।
आदौ स्नात्वा तथाचम्य ह्यासने चोपविश्य च ।
न्यासं कृत्वा मण्डले वै पूजयेच्च महेश्वरम् ॥ २ ॥
मन्त्रैरेतैर्महेशान ! परिवारयुतं हरम् ।
ओं हां शिवासनदेवता आगच्छत इति ।
अनेनावाहयेद्रुद्र ! देवता आसनस्य याः ॥ ३ ॥
ओं हां गणपतये नमः ओं हां सरस्वत्यै नमः ओं हां
नन्दिने नमः ओं हां महाकालाय नमः ओं हां गङ्गायै नमः
ओं हां लक्ष्म्यै नमः ओं हां अस्त्राय नमः इति ।
एते द्वारे प्रपूज्या वै आसनगन्धादिभिर्हर ! ॥ ४ ॥

ओं ह्रां ब्रह्मणे वास्त्वधिपतये नमः। ओं ह्रां गुरुभ्यो नमः ओं ह्रां आधारशक्त्यै नमः ओं ह्रां अनन्ताय नमः ओं ह्रां ज्ञानाय नमः ओं ह्रां वैराग्याय नमः ओं ह्रां ऐश्वर्य्याय नमः ओं ह्रां अधर्माय नमः ओं ह्रां अज्ञानाय नमः ओं ह्रां अवैराग्याय नमः ओं ह्रां अनैश्वर्य्याय नमः। ओं ह्रां ऊर्द्ध्वच्छन्दाय नमः ओं ह्रां अधश्छन्दाय नमः ओं ह्रां पद्माय नमः ओं ह्रां कर्णिकायै नमः ओं ह्रां वामायै नमः ओं ह्रां ज्येष्ठायै नमः ओं ह्रां रौद्र्यै नमः। ओं ह्रां काल्यै नमः ओं ह्रां कालविकरिण्यै नमः ओं ह्रां बलप्रमथिन्यै नमः। ओं ह्रां सर्वभूतदमन्यै नमः ओं ह्रां मनोन्मन्यै नमः ओं ह्रां मण्डलत्रितयाय नमः ओं ह्रां ह्रौं हं शिवमूर्त्तये नमः ओं ह्रां विद्याधिपतये नमः ओं ह्रां ह्रीं ह्रौं शिवाय नमः ओं ह्रां हृदयाय नमः ओं ह्रीं शिरसे नमः ओं ह्रूं शिखायै नमः ओं ह्रैं कवचाय नमः ओं ह्रौं नेत्रत्रयाय नमः ओं ह्रः अस्त्राय नमः ओं सद्योजाताय नमः ॥ ५ ॥

ओं ह्रां सिद्ध्यै नमः ओं ह्रां ऋद्ध्यै नमः ओं ह्रां द्युतायै नमः ओं ह्रां लक्ष्म्यै नमः ओं ह्रां बोधायै नमः ओं ह्रां काल्यै नमः ओं ह्रां स्वधायै नमः ओं ह्रां प्रभायै नमः।

सत्यस्याष्टौ कला ज्ञेयाः पूर्वपूर्वादिषु स्थिताः ॥ ६ ॥

ओं ह्रां वामदेवाय नमः। ओं ह्रां रजसे नमः ओं ह्रां रक्षायै नमः ओं ह्रां रत्यै नमः ओं ह्रां कान्यायै नमः ओं ह्रां कामायै नमः ओं ह्रां सजन्यै नमः ओं ह्रां क्रियायै नमः ओं ह्रां वृद्ध्यै नमः ओं ह्रां कार्य्यायै नमः ओं ह्रां रात्र्यै नमः ओं ह्रां भ्राम्यै नमः ओं ह्रां मोहिन्यै नमः ओं ह्रां त्वरायै नमः।

वामदेवकला ज्ञेयास्त्रयोदश वृषध्वज ! ॥ ७ ॥

ओं ह्रां तत्पुरुषाय नमः। ओं ह्रां वृत्त्यै नमः ओं ह्रां

प्रतिष्ठायै नमः ओं हां विद्यायै नमः ओं हां शान्त्यै नमः ।
श्रेयास्तत्पुरुषस्यैव चतस्रो वृषभध्वज ! ॥ ८ ॥

ओं हां अघोराय नमः । ओं हां उमायै नमः ओं हां क्षमायै नमः ओं हां निद्रायै नमः ओं हां व्याध्यै नमः ओं हां क्षुधायै नमः ओं हां तृष्णायै नमः । कलाषट्कं ह्यघोरस्य विज्ञेयं भैरवं हर ! ॥ ८ ॥

ओं हां ईशानाय नमः । ओं हां समित्यै नमः ओं हां अङ्गदायै नमः ओं हां कृष्णायै नमः ओं हां मरिच्यै नमः ओं हां ज्वालायै नमः । ईशानस्य कलाः पञ्च जानीहि वृषभध्वज ! ॥ १० ॥

ओं हां शिवपरिवारेभ्यो नमः । ओं हां इन्द्राय सुराधिपतये नमः । ओं हां अग्नये तेजोऽधिपतये नमः । ओं हां यमाय प्रेताधिपतये नमः । ओं हां नैऋताय रक्षोऽधिपतये नमः । ओं हां वरुणाय जलाधिपतये नमः । ओं हां वायवे प्राणाधिपतये नमः । ओं हां सोमाय नेत्राधिपतये नमः । ओं हां ईशानाय सर्वविद्याधिपतये नमः । ओं हां अनन्ताय नागाधिपतये नमः । ओं हां ब्रह्मणे सर्वलोकाधिपतये नमः ॥ ११ ॥

ओं हां धूलिचण्डेश्वराय नमः इति ।
आवाहनं स्थापनञ्च सन्निधानञ्च शङ्कर ! ।
सन्निरोधं तथा कुर्य्यात् सकलीकरणं तथा ।
तत्त्वन्यासश्च मुद्राया दर्शनं ध्यानमेव च ॥ १२ ॥
पाद्यमाचमनं चार्घ्यं पुष्पाद्यभ्यङ्गदानकम् ।
तत उद्वर्त्तनं स्नानं सुगन्धञ्चानुलेपनम् ।
वस्त्रालङ्कारभोगांश्च अङ्गन्यासञ्च धूपकम् ।
दीपं नैवेद्यदानञ्च हस्तोद्वर्त्तनमेव च ।

पाद्यार्घ्याचमनं गन्धं ताम्बूलं गीतवादनम् ॥ १३ ॥
नृत्यं छत्रादिकरणं मुद्राणां दर्शनं तथा ।
रूपं ध्यानं जपश्चाथ एकवक्त्राव एव च ।
मूलमन्त्रेण वै कुर्य्याज्जपपूजासमर्पणम् ।
माहेशी कथिता पूजा रुद्र! पापविनाशिनी ॥१४॥

इति गारुड़े महापुराणे चत्वारिंशोऽध्यायः ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

वासुदेव उवाच । ओं विश्वावसुर्नाम गन्धर्वः कन्यानामधिपतिर्लभामि ते । कन्यां समुत्पाद्य तस्मै विश्वावसवे स्वाहा । स्त्रीलाभो मन्त्रजप्याच्च कालरात्रीं वदाम्यहम् ॥ १ ॥

ओं नमो भगवति ऋक्षकर्णि चतुर्भुजे । अर्द्धकेशि त्रिनयने कालरात्रि मानुषाणां वसारुधिरभोजने अमुकस्य प्राप्तकालस्य मृत्युप्रदे हुं फट् हन हन दह दह मांसरुधिरं पच पच ऋक्षपक्षि स्वाहा । न तिथिर्न च नक्षत्रं नोपवासो विधीयते ॥ २ ॥

क्रुद्धो रक्तेन संमार्ज्य करौ ताभ्यां प्रगृह्य च । प्रदोषे संजपेत् लिङ्गं आमपात्रञ्च मारयेत् । ओं नमः सर्वतो यन्त्राण्येतद् यथा जम्भनि मोहनि सर्वशत्रुविदारिणि रक्ष रक्ष माममुकं सर्वभयोपद्रवेभ्यः स्वाहा । शुक्रे नष्टे महादेव ! वक्ष्येऽहं द्विजपादिह ॥ ३ ॥

इति गारुड़े महापुराणे नानाविद्या समाप्ता
एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पवित्रारोहणं वक्ष्ये शिवस्याशिवनाशनम् ।

आचार्य्यः साधकः कुर्य्यात् पुस्तकः समयी हर ! ॥ १ ॥
संवत्सरकृतां पूजां विघ्नेशो हरतेऽन्यथा।
आषाढ़े श्रावणे माघे कुर्य्याद् भाद्रपदेऽपि वा ॥ २ ॥
सौवर्णरौप्यताम्रञ्च सूत्रं कार्पासिकं क्रमात्।
ज्ञेयं कृतादौ संगृह्य कन्यया कर्त्तितञ्च यत् ॥३॥
त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य ततः कुर्य्यात् पवित्रकम्।
ग्रन्थयो वामदेवेन सत्येन चालयेच्छिव ! ॥४॥
अघोरेण तु संशोध्य बद्धस्तत्पुरुषाद्भवेत्।
धूपयेदीशमन्त्रेण तन्तुदेवा इति स्मृताः ॥५॥
ओंकारश्चन्द्रमा वह्निर्ब्रह्मा नागः शिखिध्वजः।
रविर्विष्णुः शिवः प्रोक्ताः क्रमात्तन्तुषु देवताः ॥६॥
अष्टोत्तरशतं कुर्य्यात् पञ्चाशत् पञ्चविंशतिम्।
रुद्रोऽहन्तमादि विज्ञेयं मानञ्च ग्रन्थयो दश ॥ ७ ॥
चतुरङ्गुलान्तरालाः स्युर्ग्रन्थिनामानि च क्रमात्।
प्रकृतिः पौरुषी वीरा चतुर्थी चापराजिता ॥ ८ ॥
जया च विजया रुद्रा अजिता च सदाशिव !।
मनोन्मनी सर्वमुखी द्व्यङ्गुलाङ्गुलतोऽथवा ॥ ९ ॥
रञ्जयेत् कुङ्कुमाद्यैस्तु कुर्य्याद्गन्धैः पवित्रकम्।
सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां शुक्लपक्षे तथेतरे ॥ १० ॥
क्षीरादिभिश्च संस्नाप्य लिङ्गं गन्धादिभिर्यजेत्।
दद्याद्गन्धपवित्रन्तु आत्मने ब्रह्मणे हर ! ॥११॥
पुष्पं गन्धयुतं दद्यान्मूलेनेशानगोचरे।
पूर्वे च दण्डकाष्ठन्तु उत्तरे चामलकीफलम् ॥१२॥
मृत्तिकां पश्चिमे दद्याद्दक्षिणे भस्मभूतयः।
नैरृते त्वगुरुं दद्याच्छिखामन्त्रेण मन्त्रवित्।
वायव्यां सर्षपं दद्यात् कवचेन वृषध्वज ! ॥१३॥

गृहं संवेष्ट्य सूत्रेण दद्याद्गन्धपवित्रकम्।
होमं कृत्वाग्नये दत्त्वा दद्याद् भूतबलिं तथा ॥१४॥
आमन्त्रितोऽसि देवेश! गणैः सार्द्धं महेश्वर!।
प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि अत्र सन्निहितो भव ॥१५॥
निमन्त्र्यानेन तिष्ठेत् तु कुर्वन् गीतादिकं निशि।
मन्त्रितानि पवित्राणि स्थापयेद्देवपार्श्वतः ॥१६॥
स्नात्वादित्यं चतुर्दश्यां प्राक् रुद्रञ्च प्रपूजयेत्।
ललाटस्थं विश्वरूपं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत् ॥१७॥
अस्त्रेण प्रोक्षितान्येवं हृदयेनार्चितान्यथ।
संहितामन्त्रितान्येव धूपितानि समर्पयेत् ॥१८॥
शिवतत्त्वात्मकं चादौ विद्यातत्त्वात्मकं ततः।
आत्मतत्त्वात्मकं पश्चाद्देवकाख्यं ततोऽर्चयेत्।
ओं हौं शिवतत्त्वाय नमः। ओं हीं विद्यातत्त्वाय नमः।
ओं हां आत्मतत्त्वाय नमः ॥१९॥
ओं हां हीं हूं क्षौं सर्वतत्त्वाय नमः।
ओं कालात्मना त्वया देव! यद् दृष्टं मामके विधौ।
कृतं क्लिष्टं समुत्सृष्टं हुतं गुप्तञ्च यत् कृतम्।
सर्वात्मनात्मना शम्भो! पवित्रेण त्वदिच्छया।
ओं पूरय पूरय मखव्रतं तन्नियमेश्वराय सर्वतत्त्वात्मकाय सर्वकारणपालिताय ओं हां हीं हूं हैं हौं शिवाय नमः ॥ २० ॥
पूर्वैरनेन यो दद्यात् पवित्राणां चतुष्टयम्।
दत्त्वा वक्त्रैः पवित्रञ्च गुरवे दक्षिणां दिशेत्।
बलिं दत्त्वा द्विजान् भोज्य चण्डं प्रार्च्य विसर्जयेत् ॥२१॥
इति गारुड़े महापुराणे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः।

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। पवित्रारोपणं वक्ष्ये भुक्तिमुक्तिप्रदं हरे!।

पुरा देवासुरे युद्धे ब्रह्माद्याः शरणं ययुः।
विष्णुश्च तेषां देवानां ध्वजं ग्रैवेयकं ददौ॥ १॥
एतौ दृष्ट्वा विजघ्नन्ति दानवानब्रवीद्धरिः।
विष्णूक्तो ह्यब्रवीन्नागो वासुकेरनुजस्तदा॥ २॥
वृणीत च पवित्राख्यं वरश्चेदं वृषध्वज!।
ग्रैवेयं हरिदत्तन्तु मन्नाम्ना ख्यातिमेष्यति।
इत्युक्तो तेन देवांस्तान्नाम्ना च तद्वरं ददौ॥ ३॥
प्रावृट्काले तु ये मर्त्या नार्चिष्यन्ति पवित्रकैः।
तेषां सांवत्सरी पूजा विफला च भविष्यति।
तस्मात् सर्वेषु देवेषु पवित्रारोहणं क्रमात्॥ ४॥
प्रतिपत् पौर्णमास्यान्ता यस्य या तिथिरुच्यते।
द्वादश्यां विष्णवे कार्य्यं शुक्ले कृष्णेऽथवा हर!॥ ५॥
व्यतीपातेऽयने चैव चन्द्रसूर्य्यग्रहे शिव!।
विष्णवे वृद्धिकार्य्ये च गुरोरागमने तथा।
नित्यं पवित्रमुद्दिष्टं प्रावृट्काले त्ववश्यकम्॥ ६॥
कौषेयं पट्टसूत्रं वा कार्पासं क्षौममेव वा।
कुशसूत्रं द्विजानां स्याद्राज्ञां कौषेयपट्टकम्॥ ७॥
वैश्यानाञ्चौर्णकं क्षौमं शूद्राणां नववल्कजम्।
कार्पासं पद्मजञ्चैव सर्वेषां शस्तमीश्वर!॥ ८॥
ब्राह्मण्या कर्त्तितं सूत्रं त्रिगुणं त्रिगुणीकृतम्।
ओंकारोऽथ शिवः सोमो ह्यग्निर्ब्रह्मा फणी रविः॥ ९॥
विघ्नेशो विष्णुरित्येते स्थितास्तन्तुषु देवताः।
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रिसूत्रे देवता स्मृताः॥ १०॥

सौवर्णे राजते ताम्रे वैणवे मृण्मये न्यसेत्।
अङ्गुष्ठेन चतुःषष्टिः श्रेष्ठं मध्यं तदर्द्धतः॥ ११॥
तदर्द्धा तु कनिष्ठा स्यात् सूत्रमष्टोत्तरं शतम्।
उत्तमं मध्यमञ्चैव कन्यसं पूर्ववत् क्रमात्॥ १२॥
उत्तमोऽङ्गुष्ठमानेन मध्यमो मध्यमेन तु।
कन्यसे च कनिष्ठेन अङ्गुल्या ग्रन्थयः स्मृताः।
विमाने स्थण्डिले चैव एतत् सामान्यलक्षणम्॥ १३॥
शिवोद्धतं पवित्रन्तु प्रतिमायाञ्च कारयेत्।
स्तनाभिरूरुमानेन जानुभ्यामवलम्बिनी॥ १४॥
अष्टोत्तरसहस्रेण चत्वारो ग्रन्थयः स्मृताः।
षट्त्रिंशच्च चतुर्विंश द्वादश ग्रन्थयोऽथवा॥ १५॥
उत्तमादिषु विज्ञेयाः पर्वभिर्वा पवित्रकम्।
चर्चितं कुङ्कुमेनैव हरिद्राचन्दनेन वा॥ १६॥
सोपवासः पवित्रन्तु पात्रस्थमधिवासयेत्।
अश्वत्थपत्रपुटके अष्टदिक्षु निवेशितम्॥ १७॥
दण्डकाष्ठं कुशाग्रञ्च पूर्वे सङ्कर्षणेन तु।
रोचनाकुङ्कुमेनैव प्रद्युम्नेन तु दक्षिणे॥ १८॥
युद्धार्थी फलसिद्ध्यर्थमनिरुद्धेन पश्चिमे।
चन्दनं नीलयुक्तञ्च तिलभस्माक्षतं तथा।
आग्नेयादिषु कोणेषु श्रियादीनां क्रमान्न्यसेत्॥ १९॥
पवित्रं वासुदेवेन अभिमन्त्र्य सकृत् सकृत्।
दृष्ट्वा पुनः प्रपूज्याथ वस्त्रेणाच्छाद्य यत्नतः॥ २०॥
देवस्य पुरतः स्थाप्यं प्रतिमामण्डलस्य वा।
पश्चिमे दक्षिणे चैव उत्तरे पूर्ववत् क्रमात्॥ २१॥
ब्राह्मणादींश्च संस्थाप्य कालसख्याथ पूजयेत्।
[illegible] [illegible] कृत्वा नैवेद्यञ्च समर्पयेत॥ २२॥

अधिवास्य पवित्रन्तु त्रिसूत्रेण नवेन वा।
वेदिकां वेष्टयित्वा तु आत्मानं कलसं युतम्॥ २३॥
अग्निकुण्डं विमानञ्च मण्डपं गृहमेव च।
सूत्रमेकन्तु संगृह्य दद्याद् देवस्य मूर्धनि॥ २४॥
दत्त्वा पठेदिमं मन्त्रं पूजयित्वा महेश्वरम्।
आवाहितोऽसि देवेश! पूजार्थं परमेश्वर!।
तत् प्रभातेऽर्चयिष्यामि सामग्र्याः सन्निधीभव॥ २५॥
एकरात्रं त्रिरात्रं वा अधिवास्य पवित्रकम्।
रात्रौ जागरणं कृत्वा प्रातः संपूज्य केशवम्॥ २६॥
आरोपयेत् क्रमेणैव ज्येष्ठमध्यकनीयसम्।
धूपयित्वा पवित्रन्तु मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत्॥ २७॥
प्रजप्तग्रन्थिकञ्चैव पूजयेत् कुसुमादिभिः।
गायत्र्या चार्चितं तेन देवं संपूज्य दापयेत्॥ १८॥
मम पुत्रकलत्राद्यैः सूत्रपुच्छन्तु धारयेत्।
विशुद्धग्रन्थिकं रम्यं महापातकनाशनम्।
सर्वपापक्षयं देव! तवाग्रे धारयाम्यहम्॥ २९॥
एवं धूपादिनाभ्यर्च्य मध्यमादीन् समर्पयेत्।
पवित्रं वैष्णवं तेजः सर्वपातकनाशनम्।
धर्मकामार्थसिद्ध्यर्थं स्वकण्ठे धारयाम्यहम्॥ ३०॥
वनमालां समभ्यर्च्य स्वेन मन्त्रेण दापयेत्।
नैवेद्यं विविधं दत्त्वा कुसुमादैर्बलिं हरेत्॥ ३१॥
अग्निं सन्तर्प्य तत्रापि द्वादशाङ्गुलमानतः।
अष्टोत्तरशतेनैव दद्यादेकपवित्रकम्॥ ३२॥
आदौ दत्त्वार्घ्यमादित्ये तत्र चैकं पवित्रकम्।
विष्वक्सेनं ततः प्रार्च्य गुरुमर्घ्यादिभिर्हर!।
देवस्याग्रे पठेन्मन्त्रं कृताञ्जलिपुटस्थितः॥ ३३॥

ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि पूजनादि कृतं मया ।
तत् सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादात् सुरेश्वर ! ॥ ३४ ॥
मणिविद्रुममालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ।
इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु गरुड़ध्वज ! ॥ ३५ ॥
वनमाला यथा देव ! कौस्तुभं सततं हृदि ।
तद्वत् पवित्रं तन्तूनां मालां त्वं हृदये धर ॥ ३६ ॥
एवं प्रार्थ्य द्विजान् भोज्य दत्त्वा तेभ्यश्च दक्षिणाम् ।
विसर्जयेत् तु तेनैव सायाह्ने त्वपरेऽहनि ॥ ३७ ॥
सांवत्सरीमिमां पूजां सम्पाद्य विधिवन्मया ।
व्रज पवित्रकेदानीं विष्णुलोकं विसर्जितः ॥ ३८ ॥

इति गारुडे महापुराणे त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

हरिरुवाच । पूजयित्वा पवित्राद्यैर्ब्रह्म ध्यात्वा हरिर्भवेत् ।
ब्रह्मध्यानं प्रवक्ष्यामि मायायन्त्रप्रमर्दकम् ॥ १ ॥
यच्छेद्वाङ्मनसा प्राज्ञस्तं यजेत् ज्ञानमात्मनि ।
ज्ञानं महति संयच्छेद् य इच्छेद् ज्ञानमात्मनि ॥ २ ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ।
वर्जितं भूततन्मात्रैर्गुणजन्माशनादिभिः ॥ ३ ॥
स्वप्रकाशं निराकारं सदानन्दमनादि यत् ।
नित्यं शुद्धं बुद्धमुक्तं सत्यमानन्दमद्वयम् ॥ ४ ॥
तुरीयमक्षरं ब्रह्म अहमस्मि परं पदम् ।
अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिरपि गीयते ॥ ५ ॥
आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयास्तेषु गोचराः ॥ ६ ॥
आत्मेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ।

यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा।
स तु तत्पदमाप्नोति स हि भूयो न जायते ॥ ७ ॥
विज्ञानसारथिर्यस्य मनःप्रग्रहवान्नरः।
स्वर्धुन्याः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ८ ॥
अहिंसादि यमः प्रोक्तः शौचादि नियमः स्मृतः।
पद्माद्युक्तं आसनञ्च प्राणायामो मरुज्जयः ॥ ९ ॥
प्रत्याहारो जयः प्रोक्तो ध्यानमीश्वरचिन्तनम्।
मनोधृतिर्धारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ॥ १० ॥
अमूर्त्तौ चेत् अशक्तः स्यात् तु ततो मूर्त्तिं विचिन्तयेत्।
हृत्पद्मकर्णिकामध्ये शङ्खचक्रगदाधरः ॥ ११ ॥
श्रीवत्सकौस्तुभयुतो वनमालाश्रिया युतः।
नित्यः शुद्धो बुद्धियुक्तः सत्यानन्दाद्वयः परः ॥ १२ ॥
आत्माहं परमं ब्रह्म परमज्योतिरेव तु।
चतुर्विंशतिमूर्त्तिः स शालग्रामशिलास्थितः ॥ १३ ॥
द्वारकादिशिलासंस्थो ध्येयः पूज्योऽपि वा हरिः।
मनसोऽभीप्सितं प्राप्य देवो वैमानिको भवेत्।
निष्कामो मुक्तिमाप्नोति मूर्त्तिं ध्यायन् स्तुवन् जपन् ॥१४॥
इति गारुडे महापुराणे चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः।

पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। प्रसङ्गात् कथयिष्यामि शालग्रामस्य लक्षणम्।
शालग्रामशिलास्पर्शात् कोटिजन्माघनाशनम् ॥ १ ॥
शङ्खचक्रगदापद्मी केशवाख्यो गदाधरः।
साब्जकौमोदकीचक्रशङ्खी नारायणो विभुः ॥ २ ॥
सचक्रशङ्खाब्जगदो माधवः श्रीगदाधरः।
गदाब्जशङ्खचक्री वा गोविन्दोऽर्च्यो गदाधरः ॥ ३ ॥

पद्मशङ्खारिगदिने विष्णुरूपाय ते नमः।
सशङ्खाब्जगदाचक्रमधुसूदनमूर्त्तये ॥ ४ ॥
नमो गदारिशङ्खाब्जमूर्त्तिने विक्रमाय च।
सारिकौमोदकीपद्मशङ्खवामनमूर्त्तये ॥ ५ ॥
चक्राब्जशङ्खगदिने नमः श्रीधरमूर्त्तये।
हृषीकेशायाब्जगदाशङ्खिने चक्रिणे नमः ॥ ६ ॥
साब्जचक्रगदाशङ्खपद्मनाभस्वरूपिणे।
दामोदरशङ्खचक्रगदापद्मिन्नमोनमः ॥ ७ ॥
सारिशङ्खगदाब्जाय वासुदेवाय वै नमः।
शङ्खाब्जचक्रगदिने नमः सङ्कर्षणाय च ॥ ८ ॥
सुशङ्खसुगदाब्जारिधृते प्रद्युम्नमूर्त्तये।
नमोऽनिरुद्धाय गदाशङ्खाब्जारिविधारिणे ॥ ९ ॥
साब्जशङ्खगदाचक्रपुरुषोत्तममूर्त्तये।
नमोऽधोऽक्षजरूपाय गदाशङ्खारिपद्मिने ॥१०॥
नृसिंहमूर्त्तये पद्मगदाशङ्खारिधारिणे।
पद्मारिशङ्खगदिने नमोऽस्त्वच्युतमूर्त्तये ॥११॥
सशङ्खचक्राब्जगदं जनार्दनमिहानये।
उपेन्द्रं सगदं सारिं पद्मशङ्खिन्नमो नमः ॥१२॥
सुचक्राब्जगदाशङ्खयुताय हरिमूर्त्तये।
सगदाब्जारिशङ्खाय नमः श्रीकृष्णमूर्त्तये ॥१३॥
शालग्रामशिलाद्वारगतलग्नद्विचक्रधृक्।
शुक्लाभो वासुदेवाख्यः सोऽव्याद्वः श्रीगदाधरः ॥१४॥
लग्नद्विचक्रो रक्ताभः पूर्वभागन्तु पद्मभृत्।
सङ्कर्षणोऽथ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतकः ॥१५॥
सदीर्घः सशिरश्छिद्रो योऽनिरुद्धस्तु वर्तुलः।
[illegible] नारायणोऽमितः ॥१६॥

मध्ये गदाकृतीरेखा नाभिचक्रो महोन्नतः ।
पृथुवक्षो नृसिंहो वः कपिलोऽव्यात्रिबिन्दुकः ॥१७॥
अथवा पञ्चबिन्दुस्तत् पूजनं ब्रह्मचारिणः ।
वराहश्शक्तिलिङ्गोऽव्याद्विषमद्वयचक्रकः ॥ १८ ॥
नीलस्त्रिरेखः स्थूलोऽथ कूर्ममूर्त्तिः स बिन्दुमान् ।
कृष्णः स वर्त्तुलावर्त्तः पातु वो नतपृष्ठकः ॥ १९ ॥
श्रीधरः पञ्चरेखोऽव्याद्वनमाली गदाङ्कितः ।
वामनो वर्त्तुलो ह्रस्वो वामचक्रः सुरेश्वरः ॥ २० ॥
नानावर्णोऽनेकमूर्त्तिर्नागभोगी त्वनन्तकः ।
स्थूलो दामोदरो नीलो मध्ये चक्रः सुनीलकः ॥ २१ ॥
सङ्कीर्णद्वारको वाव्यादथ ब्रह्मा सुलोहितः ।
सदीर्घरेखः शुषिर एकचक्राम्बुजः पृथुः ॥ २२ ॥
पृथुच्छिद्रः स्थूलचक्रः कृष्णो बिन्दुश्च बिन्दुमत् ।
हयग्रीवोऽङ्कुशाकारः पञ्चरेखः सकौस्तुभः ॥ २३ ॥
वैकुण्ठो मणिरत्नाभ एकचक्राम्बुजोऽसितः ।
मत्स्यो दीर्घोऽम्बुजाकारो द्वाररेखश्च पातु वः ॥ २४ ॥
रामचक्रो दक्षरेखः श्यामो वोऽव्यात्त्रिविक्रमः ।
शालग्रामे द्वारकायां स्थिताय गदिने नमः ॥ २५ ॥
एकद्वारे चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् ।
स्वर्णरेखासमायुक्तं गोष्पदेन विराजितम् ।
कदम्बकुसुमाकारं लक्ष्मीनारायणोऽवतु ॥ २६ ॥
एकेन लक्षितो योऽव्याद्गदाधारी सुदर्शनः ।
लक्ष्मीनारायणो द्वाभ्यां त्रिभिर्मूर्त्तेस्त्रिविक्रमः ॥ २७ ॥
चतुर्भिश्च चतुर्व्यूहो वासुदेवश्च पञ्चभिः ।
प्रद्युम्नः षड्भिरेव स्यात् सङ्कर्षण इतस्ततः ॥ २८ ॥
पुरुषोत्तमोऽष्टाभिः स्यान्नवव्यूहो नवाङ्कितः ।

दशावतारो दशभिरनिरुद्धोऽवतादथ ॥ २९ ॥
द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्द्ध्वमनन्तकः।
विष्णोर्मूर्त्तिमयं स्तोत्रं यः पठेत् स दिवं व्रजेत् ॥ ३० ॥
ब्रह्मा चतुर्मुखो दण्डी कमण्डलुयुगान्वितः।
महेश्वरः पञ्चवक्त्रो दशबाहुर्वृषध्वजः ॥ ३१ ॥
यथायुधस्तथा गौरी चण्डिका च सरस्वती।
महालक्ष्मीर्मातरश्च पद्महस्तो दिवाकरः ॥ ३२ ॥
गजास्यश्च गणः स्कन्दः षण्मुखोऽनेकधागुणाः।
एतेऽर्चिताः स्थापिताश्च प्रासादे वास्तुपूजिते।
धर्मार्थकाममोक्षाद्याः प्राप्यन्ते पुरुषेण च ॥ ३३ ॥
इति गारुडे महापुराणे वासुदेवमूर्त्तयः पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः।

हरिरुवाच। वास्तुं संक्षेपतो वक्ष्ये गृहादौ विघ्ननाशनम्।
ईशानकोणादारभ्य ह्येकाशीतिपदे यजेत् ॥ १ ॥
ईशाने च शिरः पादौ नैरृतेऽग्न्यनिले करौ।
आवासवासवेश्मादौ पुरे ग्रामे वणिक्पथे ॥ २ ॥
प्रासादारामदुर्गेषु देवालयमठेषु च।
द्वाविंशत् तु सुरान् वाह्ये तदन्तश्च त्रयोदश ॥ ३ ॥
ईशश्चैवाथ पर्जन्यो जयन्तः कुलिशायुधः।
सूर्य्यः सत्यो भृगुश्चैव आकाशो वायुरेव च ॥ ४ ॥
पूषा च वितथश्चैव ग्रहक्षेत्रयमावुभौ।
गन्धर्वो भृगुराजस्तु मृगः पितृगणस्तथा ॥ ५ ॥
दौवारिकोऽथ सुग्रीवः पुष्पदन्तो गणाधिपः।
असुरः शेषपादौ च रोगोऽहिमुख्य एव च ॥ ६ ॥
[illegible] सोमसर्पौ च अदितिश्च दितिस्तथा।

वैहिर्द्वात्रिंशद्देवे तु तदन्तश्चतुरः शृणु ॥ ७ ॥
ईशानादिचतुष्कोणसंस्थितान् पूजयेद् बुधः।
आपश्चैवाथ सावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च॥ ८ ॥
मध्ये नवपदे ब्रह्मा तस्याष्टौ च समीपगान्।
देवानेकोत्तरानेतान् पूर्वादौ नामतः शृणु ॥ ९ ॥
अर्य्यमा सविता चैव विवस्वान् विबुधाधिपः।
मित्रोऽथ राजयच्मा च तथा पृथ्वीधरः क्रमात्।
अष्टमश्चापवत्सश्च परितो ब्रह्मणः स्मृताः ॥ १० ॥
ईशानकोणादारभ्य दुर्गे च वंश उच्यते।
आग्नेयकोणादारभ्य वंशो भवति दुर्द्धरः ॥११॥
अदितिं हिमवन्तञ्च जयन्तञ्च इदं त्रयम्।
नायिका कलिका नाम शक्राद्गन्धर्वगाः पुनः।
वास्तुदेवान् पूजयित्वा गृहप्रासादकृद्भवेत् ॥१२॥
सुरेज्यः पुरतः कार्य्योदिश्याग्नेय्यां महानसम्।
कपिनिर्गमणे येन पूर्वतः सत्रमण्डपम् ॥१३॥
गन्धपुष्पगृहं कार्य्यमैशान्यां पट्टसंयुतम्।
भाण्डागारञ्च कौवेर्य्यां गोष्ठागारञ्च वायवे ॥१४॥
उदगाश्रयं वारुण्यां वातायनसमन्वितम्।
समित्कुशेन्धनस्थानमायुधामाञ्च नैरृते ॥१५॥
अभ्यागतालयं रम्यं सशय्यासनपादुकम्।
तोयाग्निदीपसद्भृत्यैर्युक्तं दक्षिणतो भवेत् ॥१६॥
गृहान्तराणि सर्वाणि सजलैः कदलीगृहैः।
पञ्चवर्णैश्च कुसुमैः शोभितानि प्रकल्पयेत् ॥१७॥
प्राकारन्तद्बहिर्दद्यात् पञ्चहस्तप्रमाणतः।
एवं विष्ण्वाश्रमं कुर्य्याद्वनैश्चोपवनैर्युतम् ॥१८॥
चतुःषष्टिपदो वास्तुः प्रासादादौ प्रपूजितः।

मध्ये चतुष्पदो ब्रह्मा द्विपदास्त्वर्य्यमादयः ॥१९॥
कर्णे चैवाथ शिख्याद्यास्तथा देवाः प्रकीर्त्तिताः।
तेभ्यो ह्युभयतः सार्द्धादन्येऽपि द्विपदाः सुराः।
चतुःषष्टिपदा देवा इत्येव परिकीर्त्तिताः ॥२०॥
चरकी च विदारी च पूतना पापराक्षसी।
ईशानाद्यास्ततो वाह्ये देवाद्या हेतुकादयः ॥ २१ ॥
हेतुकस्त्रिपुरान्तश्च अग्निवेतालकौ यमः।
अग्निजिह्वः कालकश्च करालो ह्येकपादकः ॥ २२ ॥
ऐशान्यां भीमरूपस्तु पाताले प्रेतनायकः।
आकाशे गन्धमाली स्यात् क्षेत्रपालांस्ततो यजेत् ॥ २३ ॥
विस्ताराभिहतं दैर्घ्यं राशिं वास्तोस्तु कारयेत्।
कृत्वा च वसुभिर्भागं शेषञ्चैवायमादिशेत् ॥ २४ ॥
पुनर्गुणितमष्टाभिर्ऋक्षभागन्तु भाजयेत्।
यच्छेषं तद्भवेदृक्षं भागैर्हृत्वा व्ययं भवेत् ॥ २५ ॥
ऋक्षं चतुर्गुणं कृत्वा नवभिर्भागहारितम्।
शेषमंशं विजानीयाद् देवलस्य मतं यथा ॥ २६ ॥
अष्टाभिर्गुणितं पिण्डं षष्टिभिर्भागहारितम्।
यच्छेषं तद्भवेज्जीवं मरणं भूतहारितम् ॥ २७ ॥
वास्तुक्रोड़े गृहं कुर्य्यान्न पृष्ठे मानवः सदा।
वामपार्श्वेन स्वपिति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ २८ ॥
सिंहकन्यातुलायाञ्च द्वारं शुद्धेदथोत्तरम्।
एवञ्च वृश्चिकादौ स्यात् पूर्वदक्षिणपश्चिमम् ॥२९॥
द्वारं दीर्घार्द्धविस्तारं द्वाराण्यष्टौ स्मृतानि च ॥३०॥
स्वतल्पे श्रवनीचत्वं सर्पेण सूत्रभाजनम्।
पुत्रहीनन्तु रौद्रेण वीर्य्यघ्नं दक्षिणे तथा ॥३१॥

धनदे नृपपीड़ादं बन्धनं रोगदं जले ॥२२॥
नृपभीतिर्मृतापत्यं धनपत्यञ्च वैरिदम् ।
अर्थदे चार्थहानिश्च दोषदं पुत्त्रमृत्युदम् ।
द्वाराण्युत्तरसंज्ञानि पूर्वद्वाराणि वच्म्यहम् ॥२३॥
अग्निभीतिर्बहुकन्या धनसम्मानकं पदम् ।
राजघ्नं रोगदं पूर्वं फलतो द्वारमीरितम् ॥ २४ ॥
ईशानादौ भवेत् पूर्वमाग्नेयादौ तु दक्षिणम् ।
नैर्ऋत्यादौ पश्चिमं स्याद्वायव्यादौ तु चोत्तरम् ।
अष्टभागे कृते भागे द्वाराणाञ्च फलाफलम् ॥ २५ ॥
अश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधाः पूर्वादौ स्यादुडुम्बरः ।
गृहस्य शोभनः प्रोक्त ईशाने चैव शाल्मलिः ।
पूजितो विघ्नहारी स्यात् प्रासादस्य गृहस्य च ॥ २६ ॥

इति महापुराणे गारुड़े वास्तुमानलक्षणं
षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच । प्रासादानां लक्षणञ्च वक्ष्ये शौनक ! तच्छृणु ।
चतुःषष्टिपदं कृत्वा दिग्विदिक्षूपलक्षितम् ॥ १ ॥
चतुष्कोणं चतुर्भिश्च द्वाराणि सूर्य्यसंख्यया ।
चत्वारिंशाष्टभिश्चैव भित्तीनां कल्पना भवेत् ॥ २ ॥
ऊर्द्ध्वं क्षेत्रसमा जङ्घा तदूर्द्ध्वं द्विगुणं भवेत् ।
गर्भविस्तारविस्तीर्णा शुकाङ्घ्रिश्च विधीयते ॥ ३ ॥
तत्त्रिभागेन कर्त्तव्यः पञ्चभागेन वा पुनः ।
निर्गमस्तु शुकाङ्घ्रेश्च उच्छ्रायः शिखरार्द्धगः ॥ ४ ॥
चतुर्द्धा शिखरं कृत्वा त्रिभागे वेदिबन्धनम् ।
चतुर्थे पुनरस्यैव कण्ठमामलसाधनम् ॥ ५ ॥

अथवापि समं वास्तु कृत्वा षोड़शभागिकम्।
तस्य मध्ये चतुर्भागमादौ गर्भन्तु कारयेत्॥ ६॥
भागद्वादशिकां भित्तिं ततश्च परिकल्पयेत्।
चतुर्भागेन भित्तीनामुच्छ्रायः स्यात् प्रमाणतः॥ ७॥
द्विगुणः शिखरोच्छ्रायो भित्त्युच्छ्रायाच्च मानतः।
शिखरार्द्धस्य चार्द्धेन विधेयास्तु प्रदक्षिणाः॥ ८॥
चतुर्दिक्षु तथा ज्ञेयो निर्गमस्तु तथा बुधैः।
पञ्चभागेन संभज्य गर्भमानं विचक्षणः॥ ८॥
भागमेकं गृहीत्वा तु निर्गमं कल्पयेत् पुनः।
गर्भसूत्रसमो भागादग्रतो मुखमण्डपः।
एतत् सामान्यमुद्दिष्टं प्रासादस्य हि लक्षणम्॥ १०॥
लिङ्गमानमथो वक्ष्ये पीठो लिङ्गसमो भवेत्।
द्विगुणेन भवेद् गर्भः समन्ताच्छौनक ! ध्रुवम्।
तद्विधा च भवेद् भित्तिर्जङ्घा तद्विस्तरार्द्धगा॥ ११॥
द्विगुणं शिखरं प्रोक्तं जङ्घायाश्चैव शौनक !।
पीठगर्भावरं कर्म तन्मानेन शुकाङ्घ्रिकाम्॥ १२॥
निर्गमस्तु समाख्यातः शेषं पूर्ववदेव तु।
लिङ्गमानः स्मृतो ह्येष द्वारमानमथोच्यते॥ १३॥
कराग्रं वेदवत् कृत्वा द्वारं भागाष्टमं भवेत्।
विस्तरेण समाख्यातं द्विगुणं स्वेच्छया भवेत्॥ १४॥
द्वारवत् पीठमध्ये तु शेषं शुषिरकं भवेत्।
पादिकं शेषिकं भित्तिर्द्वारार्द्धेन परिग्रहात्॥ १५॥
तद्विस्तारसमा जङ्घा शिखरं द्विगुणं भवेत्।
शुकाङ्घ्रिः पूर्ववज्ज्ञेया निर्गमोच्छ्रायकं भवेत्।
उक्तं मण्डपमानन्तु स्वरूपं चापरं वद॥ १६॥

इत्थं कृतेन मानेन बाह्यभागविनिर्गतम् ॥ १७ ॥
नेमिः पादेन विस्तीर्णा प्रासादस्य समन्ततः।
गर्भन्तु द्विगुणं कुर्य्यान्नेम्या मानं भवेदिह।
स एव भित्तेरुत्सेधो शिखरो द्विगुणो मतः ॥१८ ॥
प्रासादानाञ्च वक्ष्यामि मानं योनिञ्च मानतः।
वैराजः पुष्पकाख्यश्च कैलासो मालिकाह्वयः।
त्रिपिष्टपञ्च पञ्चैते प्रासादाः सर्वयोनयः ॥ १९ ॥
प्रथमश्चतुरस्रो हि द्वितीयस्तु तदायतः।
वृत्तो वृत्तायतश्चान्योऽष्टास्रश्चेह च पञ्चमः ॥ २० ॥
एतेभ्य एव सम्भूताः प्रासादाः सुमनोहराः।
सर्वप्रकृतिभूतेभ्यश्चत्वारिंशच्च एव च ॥ २१ ॥
मेरुश्च मन्दरश्चैव विमानश्च तथापरः।
भद्रकः सर्वतोभद्रो रुचको नन्दनस्तथा ॥ २२ ॥
नन्दिवर्द्धनसंज्ञश्च श्रीवत्सश्च नवेत्यमी।
चतुरस्राः समुद्भूता वैराजादिति गम्यताम् ॥ २३ ॥
वड़भी गृहराजश्च शालागृहञ्च मन्दिरम्।
विमानञ्च तथा ब्रह्ममन्दिरं भवनं तथा।
उत्तम्भं शिविकावेश्म नवैते पुष्पकोद्भवाः ॥ २४ ॥
वलयो दुन्दुभिः पद्मो महापद्मस्तथापरः।
मुकुली चास्य उष्णीषी शङ्खश्च कलसस्तथा।
गुवावृक्षस्तथान्यश्च वृत्ताः कैलाससम्भवाः ॥ २५ ॥
गजोऽथ वृषभो हंसो गरुड़ः सिंहनामकः।
भूमुखो भूधरश्चैव श्रीजयः पृथिवीधरः।
वृत्तायताः समुद्भूता नवैते मालकाह्वयात् ॥ २६ ॥
वज्रं चक्रं तथान्यच्च मुष्टिकं बभ्रुसंज्ञितम्।
वक्रः स्वस्तिकखड्गौ च गदा श्रीवृक्ष एव च।

विजयो नामतः श्वेतस्त्रिपिष्टिपसमुद्भवाः ॥ २७ ॥
त्रिकोणं पद्ममर्द्धेन्दुश्चतुष्कोणं द्विरष्टकम्।
यत्र तत्र विधातव्यं संस्थानं मण्डपस्य तु ॥ २८ ॥
राज्यञ्च विभवश्चैव ह्यायुर्वर्द्धनमेव च।
पुत्रलाभः स्त्रियः पुष्टिस्त्रिकोणादिक्रमाद्भवेत् ॥ २९ ॥
कुर्य्याद् ध्वजादिकं ख्याता द्वारि गर्भगृहं तथा।
मण्डपः समसंख्याभिर्गुणितः सूत्रतस्तथा ॥ ३० ॥
मण्डपस्य चतुर्थांशाद्भद्रः कार्य्यो विजानता।
सार्द्धगवाक्षकोपेतो निर्गवाक्षोऽथवा भवेत् ॥ ३१ ॥
सार्द्धभित्तिप्रमाणेन भित्तिमानेन वा पुनः।
भित्तेर्द्विगुणतो वापि कर्त्तव्या मण्डपाः क्वचित् ॥ ३२ ॥
प्रासादे मञ्जरी कार्य्या चित्रा विषमभूमिका।
परिमाणविरोधेन रेखा वैषम्यभूषिता ॥ ३३ ॥
आधारस्तु चतुर्द्वारश्चतुर्मण्डपशोभितः।
शतशृङ्गसमायुक्तो मेरुः प्रासाद उत्तमः ॥ ३४ ॥
मण्डपास्तस्य कर्त्तव्या भद्रैस्त्रिभिरलङ्कृताः।
गठनाकारमानानां भिन्नाङ्गिन्ना भवन्ति ते ॥ ३५ ॥
कियन्तो येषु चाधारा निराधाराश्च केचन।
प्रतिच्छन्दकभेदेन प्रासादाः सम्भवन्ति ते ॥ ३६ ॥
अन्यान्यसंस्कारात्तेषां गठनानामभेदतः।
देवतानां विशेषाय प्रासादा बहवः स्मृताः ॥ ३७ ॥
प्रासादे नियमो नास्ति देवतानां स्वयम्भुवाम्।
तानेव देवतानाञ्च पूर्वमानेन कारयेत् ॥ ३८ ॥
चतुरस्रायतास्तत्र चतुष्कोणसमन्विताः।
चन्द्रशालान्विता कार्य्या भेरीशिखरसंयुता ॥ ३९ ॥
पुरतो वाहनानाञ्च कर्त्तव्या लघुमण्डपाः।

नाट्यशाला च कर्त्तव्या द्वारदेशसमाश्रया ॥ ४० ॥
प्रासादे देवतानाञ्च कार्य्या दिक्षु विदिक्ष्वपि ।
द्वारपालाश्च कर्त्तव्या मुख्या गत्वा पृथक् पृथक् ॥ ४१ ॥
किञ्चिददूरतः कार्य्या मठास्तत्रोपजीविनाम् ।
प्रावृता जगती कार्य्या फलपुष्पजलान्विता ॥ ४२ ॥
प्रासादेषु सुरान् स्थाप्यान् पूजाभिः पूजयेन्नरः ।
वासुदेवः सर्वदेवः सर्वभाक् तद्गृहादिकृत् ॥ ४३ ॥
इति महापुराणे गारुड़े प्रासादकीर्त्तनं नाम
सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

त उवाच । प्रतिष्ठां सर्वदेवानां संक्षेपेण वदाम्यहम् ।
सुतिथ्यादौ सुरस्याश्च प्रतिष्ठां कारयेद् गुरुः ॥ १ ॥
ऋत्विग्भिः सह चाचार्य्यं वरयेन्मध्यदेशगम् ।
स्वशाखोक्तविधानेन अथवा प्रणवेन तु ॥ २ ॥
पञ्चभिर्बहुभिर्वाथ कुर्य्यात् पाद्यार्घमेव च ।
मुद्रिकाभिस्तथा वस्त्रैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ।
मन्त्रन्यासं गुरुः कृत्वा ततः कर्म समारभेत् ॥ ३ ॥
प्रासादस्याग्रतः कुर्य्यान्मण्डपं दशहस्तकम् ।
कुर्य्याद्द्वादशहस्तं वा स्तम्भैः षोड़शभिर्युतम् ।
ध्वजाष्टकैश्चतुर्हस्तां मध्ये वेदिञ्च कारयेत् ॥ ४ ॥
नदीसङ्गमतीरोत्थां वालुकां तत्र दापयेत् ।
चतुरस्रं कार्मुकाभं वर्त्तुलं कमलाकृतिः ॥ ५ ॥
पूर्वादितः समारभ्य कर्त्तव्यं कुण्डपञ्चकम् ।
अथवा चतुरस्राणि सर्वाण्येतानि कारयेत् ॥ ६ ॥
शान्तिकर्मविधानेन सर्वकामार्थसिद्धये ।

शिरःस्थाने तु देवस्य आचार्य्यो होममाचरेत्।
ऐशान्यां केचिदिच्छन्ति उपलिप्यावनीं शुभाम् ॥७॥
द्वाराणि चैव चत्वारि कृत्वा वै तोरणान्तिके।
न्यग्रोधोडुम्बुराश्वत्थवैल्वपालाशखादिराः ॥ ८ ॥
तोरणाः पञ्चहस्ताश्च वस्त्रपुष्पाद्यलङ्कृताः।
निखनेद्वस्त्रमेकैकं चत्वारश्चतुरो दिशः ॥ ९ ॥
पूर्वद्वारे मृगेन्द्रन्तु हयराजन्तु दक्षिणे।
पश्चिमे गोपतिर्नाम सुरशार्दूलमुत्तरे ॥ १० ॥
अग्निमीलेति मन्त्रेण प्रथमं पूर्वतो न्यसेत्।
ईषेत्वेति च मन्त्रेण दक्षिणस्यां द्वितीयकम् ॥११॥
अग्नआयाहि मन्त्रेण पश्चिमस्यां तृतीयकम्।
शन्नोदेवीतिमन्त्रेण उत्तरस्यां चतुर्थकम् ॥१२॥
पूर्वे अम्बुदवत् कार्य्या आग्नेय्यां धूमरूपिणी।
याम्यां वै कृष्णरूपा तु नैरृत्यां श्यामला भवेत् ॥१३॥
वारुण्यां पाण्डरा ज्ञेया वायव्यां पीतवर्णिका।
उत्तरे रक्तवर्णा तु शुक्लैशी च पताकिका।
बहुरूपा तथा मध्ये इन्द्रविद्येति पूर्विका ॥१४॥
अग्निं संसुप्तिमन्त्रेण यमोनागेति दक्षिणे।
पूज्या रक्षोहनावेति पश्चिमे उत्तरेऽपि च ॥१५॥
वातइत्यभिषिच्याथ आप्यायस्वेति चोत्तरे।
तमीशानमतश्चैव विष्णुर्लोकेति मध्यमे ॥ १६ ॥
कलसौ तु ततो द्वौ द्वौ निवेश्यौ तोरणान्तिके।
वस्त्रयुग्मसमायुक्ताश्चन्दनाद्यैः स्वलङ्कृताः ॥ १७ ॥
पुष्पैर्वितानैर्बहुलैरादिवर्णाभिमन्त्रिताः।
दिक्पालाश्च ततः पूज्याः शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥१८॥
त्रातारमिन्द्रमन्त्रेण अग्निर्मूर्द्धेति चापरे।

अस्मिन् वृक्ष इतश्चैव प्रचारीति परा स्मृता ॥१९॥
किञ्चिद्दधातु आचत्वा भिन्नादेवीति सप्तमी ।
इमारुद्रेति दिक्पालान् पूजयित्वा विचक्षणः ।
होमद्रव्याणि वायव्ये कुर्य्यात् सोपस्कराणि च ॥२०॥
शङ्गान् शास्त्रोदितान् श्वेतान् नेत्राभ्यां विन्यसेद् गुरुः ।
आलोकनेन द्रव्याणि शुद्धिं यान्ति न संशयः ॥२१॥
हृदयादीनि चाङ्गानि व्याहृतिप्रणवेन च ।
अस्त्रञ्चैव समस्तानां न्यासोऽयं सर्वकामिकः ॥२२॥
अक्षतान् विष्टरञ्चैव अस्त्रेणैवाभिमन्त्रितान् ।
विष्टरेण स्पृशेद्द्रव्यान् यागमण्डपसंयुतान् ।
अक्षतान् विकिरेत् पश्चात् अस्त्रपूतान् समन्ततः ॥२३॥
शाक्रीं दिशमथारभ्य यावदीशानगोचरम् ।
अवकीर्य्याक्षतान् सर्वान् लेपयेन्मण्डपं ततः ॥२४॥
गन्धाद्यैरर्घ्यपात्रे च मन्त्रग्रामं न्यसेद् गुरुः ।
तेनार्घ्यपात्रतोयेन प्रोक्षयेद् यागमण्डपम् ॥२५॥
प्रतिष्ठा यस्य देवस्य तदाख्यं कलसं न्यसेत् ।
ऐशान्यां पूजयेद् याम्ये अस्त्रेणैव च वर्द्धनीम् ।
कलसं वर्द्धनीञ्चैव ग्रहान् वास्तोष्पतिन्तथा ॥२६॥
आसने तानि सर्वाणि प्रणवाख्यं जपेद् गुरुः ।
सूत्रग्रीवं रत्नगर्भं वस्त्रमुख्येन वेष्टितम् ।
सर्वौषधि गन्धलिप्तं पूजयेत् कलसं गुरुः ॥२७॥
देवस्तु कलसे पूज्यो वर्द्धन्या वस्त्रमुत्तमम् ।
वर्द्धन्या तु समायुक्तं कलसं भ्रामयेदनु ॥२८॥
वर्द्धनीधारया सिञ्चन्नग्रतो धारयेत्ततः ।
अभ्यर्च्य वर्द्धनीं कुम्भं स्थण्डिले देवमर्चयेत् ॥२९॥
घटञ्चावाह्य वायव्यां गणामोऽस्त्वेति सन्नणम् ।

देवमीशानकोणे तु जपेद्वास्तुपतिं बुधः।
वास्त्वोष्पतीतिमन्त्रेण वास्तुदोषोपशान्तये ॥३०॥
कुम्भस्य पूर्वतो भूतं गणदेवं बलिं हरेत्।
पठेदिति च विद्यांश्च कुर्य्यादालम्भनं बुधः ॥३१॥
योगे योगेति मन्त्रेण संस्तरन् ज्वलनैः कुशैः।
आचार्य्य ऋत्विजैः सार्द्धं स्नानपीठे हरस्तथा ॥३२॥
विविधैर्ब्रह्मघोषैश्च पुण्याहजयमङ्गलैः।
कृत्वा ब्रह्मरथे देवं प्रतिष्ठन्ति ततो द्विजाः ॥३३॥
ऐशान्यामानयेत् पीठं मण्डपे विन्यसेद् गुरुः।
भद्रं कर्णेत्यथ स्नात्वा सूत्रबन्धनजेन तु।
संस्थाप्य लक्षणे द्वारं कुर्य्याद् दूराभिवादनैः ॥३४॥
मधुसर्पिःसमायुक्तं कांस्ये वा ताम्रभाजने।
अक्षिणी चाञ्जयेच्चास्य सुवर्णस्य शलाकया ॥३५॥
अग्निर्ज्योतीतिमन्त्रेण नेत्रोद्घाटन्तु कारयेत्।
लक्षणे क्रियमाणे तु नाम्नैकं स्थापको वदेत् ॥३६॥
इमम्मे गाङ्गमन्त्रेण नेत्रयोः शीतलक्रिया।
अग्निर्मूर्द्धेतिमन्त्रेण दद्याद्वल्मीकमृत्तिकाम् ॥३७॥
विल्वोडुम्बरमश्वत्थं वटं पालाशमेव च।
यज्ञायज्ञेति मन्त्रेण दद्यात् पञ्चकषायकम् ॥३८॥
पञ्चगव्यैः स्नापयेच्च सहदेव्यादिभिस्ततः।
सहदेवी बला चैव शतमूली शतावरी ॥३९॥
कुमारी च गुडूची च सिंही व्याघ्री तथैव च।
याश्रोषधीति मन्त्रेण स्नानमोषधिमज्जलैः।
याः फलीनीति मन्त्रेण फलस्नानं विधीयते ॥४०॥
द्रुपदादिवेति मन्त्रेण कार्य्यमुद्वर्त्तनं बुधैः।
कलशेषु च विन्यस्य उत्तरादिष्वनुक्रमात्।

रत्नानि चैव धान्यानि ओषधीं शतपुष्पिकाम् ॥४१॥
समुद्रांश्चैव विन्यस्य चतुरश्चतुरो दिशः ।
क्षीरं दधि क्षीरोदस्य घृतोदस्येति वा पुनः ॥४२॥
आप्यायस्व दधिक्राव्णो या ओषधीरितीति च ।
तेजोऽसीति च मन्त्रैश्च कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
समुद्राख्यैश्चतुर्भिश्च स्नापयेत् कलसैः पुनः ॥४३॥
स्नातश्चैव सुवेशश्च धूपो देयश्च गुग्गुलुः ।
अभिषेकाय कुम्भेषु तत्तत्तीर्थानि विन्यसेत् ॥४४॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि सरितः सागरास्तथा ।
या ओषधीति मन्त्रेण कुम्भश्चैवाभिमन्त्रयेत् ।
तेन तोयेन यः स्नायात् स मुच्येत् सर्वपातकैः ॥४५॥
अभिषिच्य समुद्रेश्च चार्घ्यं दद्यात्ततः पुनः ।
गन्धद्वारेति गन्धश्च न्यासं वै वेदमन्त्रकैः ॥४६॥
स्वशास्त्रविहितैः प्रार्मेरिमं मन्त्रेति वस्त्रकम् ।
कविर्ह्यावितिमन्त्रेण आनयेन्मण्डपं शुभम् ॥४७॥
शम्भवायेति मन्त्रेण शय्यायां विनिवेशयेत् ।
विश्वतश्चक्षुमन्त्रेण कुर्य्यात् सकलनिष्कलम् ॥४८॥
स्थित्वा चैव परे तत्त्वे मन्त्रन्यासन्तु कारयेत् ।
स्वशास्त्रविहितो मन्त्रो न्यासस्तस्मिंस्तथोदितः ॥४९॥
वस्त्रेणाच्छादयित्वा तु पूजनीयः स्वभावतः ।
यथाशास्त्रं निवेद्यानि पादमूले तु दापयेत् ॥५०॥
अथ प्रणवसंयुक्तं वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् ।
कलसं सहिरण्यञ्च शिरःस्थाने निवेदयेत् ॥५१॥
स्थित्वा कुण्डसमीपेऽथ अग्नेः स्थापनमाचरेत् ।
स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैर्वेदोक्तैर्वाथवा गुरुः ॥५२॥
श्रीसूक्तं पावमानञ्च वासं दास्यं सहाजिनम् ।

वृषाकपिञ्च मित्रञ्च बह्वृचः पूर्वतो जपेत् ॥५३॥
रुद्रं पुरुषसूक्तञ्च श्लोकाध्यायञ्च सुक्रियः।
ब्राह्मणं पितृमैत्रञ्च अध्वर्य्यु र्दक्षिणे जपेत् ॥५४॥
वेदव्रतं वामदेव्यं ज्येष्ठसामरथन्तरम्।
भेरुण्डानि च सामानि छन्दोगः पश्चिमे जपेत् ॥५५॥
अथर्वशिरसश्चैव कुम्भसूक्तमथर्वणः।
नीलरुद्रांश्च मैत्रञ्च अथर्वश्चोत्तरे जपेत् ॥५६॥
कुण्डं चास्त्रेण संप्रोक्ष्य आचार्य्यस्तु विशेषतः।
ताम्रपात्रे शरावे वा यथाविभवतोऽपि वा।
जातवेदं समानीय अग्रतस्तन्निवेशयेत् ॥५७॥
अस्त्रेण ज्वालयेद्वह्निं कवचेन तु वेष्टयेत्।
अमृतीकृत्य तं पश्चान्मन्त्रैः सर्वैश्च देशिकः ॥५८॥
पात्रं गृह्य कराभ्याञ्च कुण्डं भ्राम्य ततः पुनः।
वैष्णवेन तु योगेन परं तेजस्तु निक्षिपेत् ॥५९॥
दक्षिणे स्थापयेद् ब्रह्म प्रणीताञ्चोत्तरेण तु।
साधारणेन मन्त्रेण स्वशास्त्रविहितेन वा।
दिक्षु दिक्षु ततो दद्यात् परिधिं विष्टरैः सह ॥६०॥
ब्रह्मविष्णुहरेशानाः पूज्याः साधारणेन तु।
दर्भेषु स्थापयेद्वह्निं दर्भैश्च परिवेष्टितम्।
दर्भतोयेन संस्पृष्टो मन्त्रहीनोऽपि शुध्यति ॥६१॥
प्रागग्रैरुदगग्रैश्च प्रत्यगग्रैरखण्डितैः।
विततैर्वेष्टितो वह्निः स्वयं सान्निध्यतां व्रजेत् ॥६२॥
अग्नेस्तु रक्षणार्थाय यदुक्तं कर्ममन्त्रवित्।
आचार्य्याः केचिदिच्छन्ति जातकर्मादनन्तरम् ॥६३॥
पवित्रन्तु ततः कृत्वा कुर्य्यादाज्यस्य संस्कृतिम्।
आचार्य्योऽथ निरीक्ष्यापि नीराजमभिमन्त्रितम् ॥६४॥

आज्यभागाभिघारान्तमवेच्चेताज्यसिद्धये।
पञ्च पञ्चाहुतीर्हुत्वा आज्येन तदनन्तरम् ॥६५॥
गर्भाधानादितस्तावद् यावद् गोदानिकं भवेत्।
स्वशास्त्रविहितैर्मन्त्रैः प्रणवेनाथ होमयेत् ॥६६॥
ततः पूर्णाहुतिं दत्त्वा पूर्णात् पूर्णमनोरथः।
एवमुत्पादितो वह्निः सर्वकर्मसु सिद्धिदः ॥६७॥
पूजयित्वा ततो वह्निं कुण्डेषु विहरेत्तथा।
इन्द्रादीनां समभ्यर्च्य तथाहुतिशतं शतम् ॥६८॥
पूर्णाहुतिं शतस्यान्ते सर्वेषाञ्चैव होमयेत्।
सामाहुतिमथाज्येषु होता तत्कलसे न्यसेत् ॥६९॥
देवताश्चैव मन्त्रांश्च तथैव जातवेदसम्।
आत्मानमेकतः कृत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥७०॥
निष्कृष्य वहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत्।
भूतानाञ्चैव देवादौ नागानाञ्च प्रयोगतः ॥७१॥
तिलाश्च समिधश्चैव होमद्रव्यं द्वयं स्मृतम्।
आज्यं तयोः सहकारि तत्प्रदानं यदङ्गयोः ॥ ७२ ॥
पुरुषसूक्तं पूर्वेणैव रुद्रञ्चैव तु दक्षिणे।
ज्येष्ठसाम च भोरुण्डं तन्नयामीति पश्चिमे ॥ ७३ ॥
नीलरुद्रो महामन्त्रः कुम्भसूक्तमथर्वणः।
हुत्वा सहस्रमेकैकं देवं शिरसि कल्पयेत् ॥ ७४ ॥
एवं मध्ये तथा पादे पूर्णाहुत्या तथा पुनः।
शिरःस्थानेषु जुहुयादाविशेच्च अनुक्रमात् ॥ ७५ ॥
देवानामादिमन्त्रैर्वा मन्त्रैर्वा अथवा पुनः।
स्वशास्त्रविहितैर्वापि गायत्र्या वाथ ते द्विजाः।
गायत्र्या वाथवा चार्य्यो व्याहृतिप्रणवेन तु ॥ ७६ ॥
एवं होमविधिं कृत्वा न्यसेन्मन्त्रांस्तु देशिकः।

चरणावग्निमीले तु ईषेत्वो गुल्फयोः स्थिताः ॥ ७७ ॥
अग्नआयाहि जङ्घे द्वे शन्नोदेवीति जानुनी।
वृहद्रथन्तरे ऊरू उदरेष्वातिलो न्यसेत् ॥ ७८ ॥
दीर्घायुष्टाय हृदये श्रीश्च ते गलके न्यसेत्।
त्रातारमिन्द्रं वक्षे च नेत्राभ्यान्तु त्रियुग्मकम्।
मूर्द्धाभव तथा मूर्ध्नि आलग्नाद्धोममाचरेत् ॥ ७९ ॥
उत्थापयेत् ततो देवमुत्तिष्ठ ब्रह्मणः पते!।
वेदपुण्याहशब्देन प्रासादानां प्रदक्षिणम् ॥ ८० ॥
पिण्डिकालभनं कृत्वा देवस्यत्वे ति मन्त्रवित्।
दिक्पालान् सह रत्नैश्च धातूनौषधयस्तथा।
लौहवीजानि सिद्धानि पश्चाद् देवन्तु विन्यसेत् ॥ ८१ ॥
न गर्भे स्थापयेद् देवं न गर्भन्तु परित्यजेत्।
ईषन्मध्यं परित्यज्य ततो दोषापनन्तु तत् ॥ ८२ ॥
तिलस्य तु समात्रन्तु उत्तरं किञ्चिदानयेत्।
ओं स्थिरो भव शिवो भव प्रजाभ्यश्च नमो नमः ॥८३ ॥
देवस्य त्वा सवितुर्वः षड्भ्यो वै विन्यसेद् गुरुः।
तत्त्ववर्णकलामात्रं प्रजानि भुवनात्मजे ॥ ८४ ॥
षड्भ्यो विन्यस्य सिद्धार्थं ध्रुवार्थैरभिमन्त्रयेत्।
सम्पातकलसेनैव स्नापयेत् सुप्रतिष्ठितम् ॥ ८५ ॥
दीपधूपसुगन्धैश्च नैवेद्यैश्च प्रपूजयेत्।
अर्घ्यं दत्त्वा नमस्कृत्य ततो देवं क्षमापायेत् ॥ ८६ ॥
पात्रं वस्त्रयुगं छत्रं तथा दिव्याङ्गुरीयकम्।
ऋत्विग्भ्यश्च प्रदातव्या दक्षिणा चैव शक्तितः ॥ ८७ ॥
चतुर्थीं जुहुयात् पश्चाद् यजमानः समाहितः।
आहुतीनां शतं हुत्वा ततः पूर्णां प्रदापयेत् ॥ ८८ ॥
निष्क्रम्य वहिराचार्य्यो दिक्पालानां बलिं हरेत्।

आचार्य्यः पुष्पहस्तस्तु क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥ ८९ ॥
यागान्ते कपिलां दद्यादाचार्य्याय च चामरम् ।
मुकुटं कुण्डलं छत्रं केयूरं कटिसूत्रकम् ।
व्यजनं ग्रामवस्त्रादीन् सोपस्कारं समण्डलम् ॥ ९० ॥
भोजनञ्च महत् कुर्य्यात् कृतकृत्यश्च जायते ।
यजमानो विमुक्तः स्यात् स्थापकस्य प्रसादतः ॥ ९१ ॥

इति महापुराणे गारुडे प्रतिष्ठाप्रकरणम्
अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऊनपञ्चाशदध्यायः ।

ब्रह्मोवाच । सर्गादिकृद्धरिश्चैव पूज्यः स्वायम्भुवादिभिः ।
विप्राद्यैः स्वेन धर्मेण तद्धर्मं व्यास ! वै शृणु ॥ १ ॥
यजनं याजनं दानं ब्राह्मणस्य प्रतिग्रहः ।
अध्यापनञ्चाध्ययनं षट्कर्माणि द्विजोत्तमे ॥ २ ॥
दानमध्ययनं यज्ञो धर्मः क्षत्त्रियवैश्ययोः ।
दण्डस्तथा क्षत्त्रियस्य कृषिर्वैश्यस्य शस्यते ॥ ३ ॥
शुश्रूषैव द्विजातीनां शूद्राणां धर्मसाधनम् ।
कारुकर्म तथा जीवोऽपाकयज्ञोऽपि धर्मतः ॥ ४ ॥
भिक्षाचर्य्याथ शुश्रूषा गुरोः स्वाध्याय एव च ।
सन्ध्यासकर्माग्निकार्य्यञ्च धर्मोऽयं ब्रह्मचारिणः ॥ ५ ॥
सर्वेषामाश्रमाणाञ्च द्वैविध्यन्तु चतुर्विधम् ।
ब्रह्मचार्य्युपकुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः ॥ ६ ॥
योऽधीत्य विधिवद्वेदान् गृहस्थाश्रममाव्रजेत् ।
उपकुर्वाणको ज्ञेयो नैष्ठिको मरणान्तिकः ॥ ७ ॥
अग्नयोऽतिथिशुश्रूषा यज्ञो दानं सुरार्चनम् ।
गृहस्थस्य समासेन धर्मोऽयं द्विजसत्तम ! ॥ ८ ॥

उदासीनः साधकश्च गृहस्थो द्विविधो भवेत्।
कुटुम्बभरणे युक्तः साधकोऽसौ गृही भवेत् ॥ ९ ॥
ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य त्यक्त्वा भार्य्याधनादिकम्।
एकाकी यस्तु विचरेदुदासीनः स मौक्षिकः ॥ १० ॥
भूमौ मूलफलाशित्वं स्वाध्यायस्तप एव च।
संविभागो यथान्यायं धर्मोऽयं वनवासिनः ॥११॥
तपस्तप्यति योऽरण्ये यजेद्देवान् जुहोति च।
स्वाध्याये चैव निरतो वनस्थस्तापसोत्तमः ॥१२॥
तपसा कर्षितोऽत्यर्थं यस्तु ध्यानपरो भवेत्।
सन्न्यासी स हि विज्ञेयो वानप्रस्थाश्रमे स्थितः ॥१३॥
योगाभ्यासरतो नित्यमारुरुक्षुर्जितेन्द्रियः।
ज्ञानाय वर्त्तते भिक्षुः प्रोच्यते पारमेष्ठिकः ॥१४॥
यस्त्वात्मरतिरेव स्यान्नित्यतृप्तो महामुनिः।
सम्यक् चन्दनसम्पन्नः स योगी भिक्षुरुच्यते ॥१५॥
भैक्ष्यं श्रुतञ्च मौनित्वं तपो ध्यानं विशेषतः।
सम्यक् च ज्ञानवैराग्यं धर्मोऽयं भिक्षुके मतः ॥१६॥
ज्ञानसन्न्यासिनः केचिद् वेदसन्न्यासिनोऽपरे।
कर्मसन्न्यासिनः केचित्त्रिविधः पारमेष्ठिकः ॥१७॥
योगी च त्रिविधो ज्ञेयो भौतिकः क्षत्र एव च।
तृतीयोऽन्त्याश्रमी प्रोक्तो योगमूर्त्तिसमाश्रितः ॥१८॥
प्रथमा भावना पूर्वे मोक्षे दुष्करभावना।
तृतीये चान्तिमा प्रोक्ता भावना पारमेश्वरी ॥१९॥
धर्मात् संजायते मोक्षो ह्यर्थात् कामोऽभिजायते।
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्विविधं कर्म वैदिकम्।
ज्ञानपूर्वं निवृत्तं स्यात् प्रवृत्तस्त्वाग्निदेवतात् ॥२०॥
क्षमा दमो दया दानमलोभाभ्यास एव च।

आर्जवञ्चानसूया च तीर्थानुसरणन्तथा॥२१॥
सत्यं सन्तोष आस्तिक्यं तथा चेन्द्रियनिग्रहः।
देवताभ्यर्चनं पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः॥२२॥
अहिंसा प्रियवादित्वमपैशुन्यमरूक्षता।
एते आश्रमिका धर्माश्चातुर्वर्ण्यं ब्रवीम्यतः॥२३॥
प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावताम्।
स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेष्वपलायिनाम्॥२४॥
वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्त्तताम्।
गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचारे च वर्त्तताम्॥२५॥
अष्टाशीतिसहस्राणामृषीणामूर्द्ध्वरेतसाम्।
स्मृतं तेषान्तु यत् स्थानं तदेव गुरुवासिनाम्॥२६॥
सप्तर्षीणान्तु यत् स्थानं स्थानं तद्वै वनौकसाम्।
यतीनां यतचित्तानां न्यासिनामूर्द्ध्वरेतसाम्।
आनन्दं ब्रह्म तत् स्थानं यस्मान्नावर्त्तते मुनिः॥२७॥
योगिनाममृतस्थानं व्योमाख्यं परमाक्षरम्।
आनन्दमैश्वरं यस्मान्मुक्तो ना वर्त्तते नरः॥२८॥
मुक्तिरष्टाङ्गविज्ञानात् संक्षेपात्तद्वदे शृणु।
यमाः पञ्चत्वहिंसाद्या अहिंसा प्राण्यहिंसनम्॥२९॥
सत्यं भूतहितं वाक्यमस्तेयं स्वाग्रहं परम्।
अमैथुनं ब्रह्मचर्य्यं सर्वत्यागोऽपरिग्रहः॥३०॥
नियमाः पञ्च सत्याद्या वाह्यमाभ्यन्तरं द्विधा।
शौचं सत्यञ्च सन्तोषस्तपश्चेन्द्रियनिग्रहः॥३१॥
स्वाध्यायः स्यान्मन्त्रजापः प्रणिधानं हरेर्यजिः।
आसनं पद्मकाद्युक्तं प्राणायामो मरुज्जयः॥३२॥
मन्त्रध्यानयुतो गर्भो विपरीतो ह्यगर्भकः।
एवं द्विधा त्रिधाप्युक्तं पूरणात् पूरकः स च।

कुम्भको निश्चलत्वाच्च रेचनाद्रेचकस्त्रिधा ॥३३॥
लघुर्द्वादशमात्रः स्याच्चतुर्विंशतिकः परः।
षट्त्रिंशन्मात्रिकः श्रेष्ठः प्रत्याहारश्च रोधनम् ॥३४॥
ब्रह्मात्मचिन्ता ध्यानं स्याद्धारणा मनसो धृतिः।
अहं ब्रह्मेत्यवस्थानं समाधिर्ब्रह्मणः स्थितिः ॥३५॥
अहमात्मा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकम्।
ब्रह्मविज्ञानमानन्दः स तत्त्वमसि केवलम् ॥३६॥
अहं ब्रह्मास्म्यहं ब्रह्म अशरीरमनिन्द्रियम्।
अहं मनोबुद्धिमहदहङ्कारादिवर्जितम् ॥३७॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादियुक्तज्योतिस्तदीयकम्।
नित्यं शुद्धं बुद्धियुक्तं सत्यमानन्दमद्वयम् ॥३८॥
योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमखण्डितम्।
इति ध्यायन् विमुच्येत ब्राह्मणो भवबन्धनात् ॥३९॥
इति महापुराणे गारुड़े अष्टाङ्गयोग ऊनपञ्चाशदध्यायः।

पञ्चाशदध्यायः।

ब्रह्मोवाच। अहन्यहनि यः कुर्य्यात् क्रियां स ज्ञानमाप्नुयात्
ब्राह्मे मुहूर्त्ते चोत्थाय धर्ममर्थञ्च चिन्तयेत् ॥ १ ॥
चिन्तयेद्धृदिपद्मस्थमानन्दमजरं हरिम्।
ऊषःकाले तु संप्राप्ते कृत्वा चावश्यकं बुधः।
स्नायान्नदीषु शुद्धासु शौचं कृत्वा यथाविधि ॥ २ ॥
प्रातःस्नानेन पूयन्ते येऽपि पापकृतो जनाः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ ३ ॥
प्रातःस्नानं प्रशंसन्ति दृष्टादृष्टकरं हि तत्।
सुखात् सुप्तस्य सततं लालाद्याः संस्रवन्ति हि।
अतो नैवाचरेत् कर्माण्यकृत्वा स्नानमादितः ॥ ४ ॥

अलक्ष्मीः कालकर्णी च दुःस्वप्नं दुर्विचिन्तितम्।
प्रातःस्नानेन पापानि धूयन्ते नात्र संशयः॥ ५॥
न च स्नानं विना पुंसां प्राशस्त्यं कर्म संस्मृतम्।
होमे जप्ये विशेषेण तस्मात् स्नानं समाचरेत्॥ ६॥
अशक्तावशिरस्कन्तु स्नानमस्य विधीयते।
आर्द्रेण वाससा वापि मार्जनं कायिकं स्मृतम्॥ ७॥
ब्राह्ममाग्नेयमुद्दिष्टं वायव्यं दिव्यमेव च।
वारुणं यौगिकं तद्वत् षड़ङ्गं स्नानमाचरेत्॥ ८॥
ब्राह्मन्तु मार्जनं मन्त्रैः कुशैः सोदकविन्दुभिः।
आग्नेयं भस्मना पादमस्तकाद् देहधूननम्॥ ९॥
गवां हि रजसा प्रोक्तं वायव्यं स्नानमुत्तमम्।
यत् तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते॥ १०॥
वारुणञ्चावगाहश्च मानसं त्वात्मवेदनम्।
यौगिकं स्नानमाख्यातं योगेन हरिचिन्तनम्।
आत्मतीर्थमिति ख्यातं सेवितं ब्रह्मवादिभिः॥ ११॥
क्षीरवृक्षसमुद्भूतं मालतीसम्भवं शुभम्।
अपामार्गञ्च विल्वञ्च करवीरञ्च धारणम्॥ १२॥
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा कुर्य्यात्तु दन्तधावनम्।
प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे समाहितः॥ १३॥
स्नात्वा सन्तर्पयेद् देवानृषीन् पितृगणांस्तथा।
आचम्य विधिवन्नित्यं पुनराचम्य वाग्यतः॥ १४॥
संमार्ज्य मन्त्रैरात्मानं कुशैः सोदकविन्दुभिः।
आपोहिष्ठाव्याहृतिभिः सावित्र्या वारुणैः शुभैः॥ १५॥
ओंकारव्याहृतियुतां गायत्रीं वेदमातरम्।
जप्त्वा जलाञ्जलिं दद्याद् भास्करं प्रति तन्मनाः॥ १६॥
प्रातःकाले ततः स्थित्वा दर्भेषु सुसमाहितः।

प्राणायामं ततः कृत्वा ध्यायेत् सन्ध्यामिति श्रुतिः ॥ १७ ॥
या सन्ध्या सा जगत्सूतिर्मायातीता हि निष्कला।
ऐश्वरी केवला शक्तिस्तत्त्वत्रयसमुद्भवा ॥ १८ ॥
ध्यात्वा रक्तां सितां कृष्णां गायत्रीं वै जपेद् बुधः।
प्राङ्मुखः सततं विप्रः सन्ध्योपासनमाचरेत् ॥ १९ ॥
सन्ध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु।
यदन्यत् कुरुते किञ्चिन्न तस्य फलभाग् भवेत् ॥ २० ॥
अनन्यचेतसः सन्तो ब्राह्मणा वेदपारगाः।
उपास्य विधिवत् सन्ध्यां प्राप्ताः पूर्वपरां गतिम् ॥ २१ ॥
योऽन्यत्र कुरुते यत्नं धर्मकार्य्ये द्विजोत्तमः।
विहाय सन्ध्याप्रणतिं स याति नरकायुतम् ॥ २२ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन सन्ध्योपासनमाचरेत्।
उपासितो भवेत्तेन देवो योगतनुः परः ॥ २३ ॥
सहस्रपरमां नित्यां शतमध्यां दशापराम्।
गायत्रीं वै जपेद्विद्वान् प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः ॥ २४ ॥
अथोपतिष्ठेदादित्यमुदयस्थं समाहितः।
मन्त्रैस्तु विविधैः सारैः ऋग्यजुःसामसंज्ञितैः ॥ २५ ॥
उपस्थाय महायोगं देवदेवं दिवाकरम्।
कुर्वीत प्रणतिं भूमौ मूर्द्धानमभिमन्त्रितः ॥ २६ ॥
ओं खषोल्काय शान्ताय कारणत्रयहेतवे।
निवेदयामि चात्मानं नमस्ते ज्ञानरूपिणे ॥ २७ ॥
त्वमेव ब्रह्म परममापोज्योतीरसोऽमृतम्।
भूर्भुवःस्वस्त्वमोङ्कारः सर्वो रुद्रः सनातनः ॥ २८ ॥
एतद्वै सूर्य्यहृदयं जप्त्वा स्तवनमुत्तमम्।
प्रातःकाले च मध्याह्ने नमस्कुर्य्याद्दिवाकरम् ॥ २९ ॥
आगम्य गृहं विप्रः समाचम्य यथाविधि।

प्रज्वाल्य वह्निं विधिवज्जुहुयाज्जातवेदसम् ॥३०॥
ऋत्विक् पुत्रोऽथ पत्नी वा शिष्यो वापि सहोदरः।
प्राप्यानुज्ञां विशेषेण जुहुयाद्वा यथाविधि।
विना मन्त्रेण यत् कर्म नामुत्रेह फलप्रदम् ॥३१॥
दैवतानि नमस्कुर्य्यादुपहारान्निवेदयेत्।
गुरुञ्चैवाप्युपासीत हितञ्चास्य समाचरेत् ॥३२॥
वेदाभ्यासं ततः कुर्य्यात् प्रयत्नाच्छक्तितो द्विजः।
जपेदध्यापयेच्छिष्यान् धारयेद्वै विचारयेत् ॥३३॥
अवेक्षत च शास्त्राणि धर्मादीनि द्विजोत्तम!।
वैदिकांश्चैव निगमान् वेदाङ्गानि च सर्वशः ॥३४॥
उपेयादीश्वरञ्चैव योगक्षेमप्रसिद्धये।
साधयेद्विविधानर्थान् कुटुम्बार्थं ततो द्विजः ॥३५॥
ततो मध्याह्नसमये स्नानार्थं मृदमाहरेत्।
पुष्पाक्षतान् तिलकुशान् गोमयं शुद्धमेव च ॥३६॥
नदीषु देवखातेषु तड़ागेषु सरःसु च।
स्नानं समाचरेन्नैव परकीये कदाचन।
पञ्च पिण्डाननुद्धृत्य स्नानं दुष्यन्ति नित्यशः ॥३७॥
मृदैकया शिरः क्षाल्यं द्वाभ्यां नाभेस्तथोपरि।
अधश्च तिसृभिः क्षाल्यं पादौ षड्भिस्तथैव च ॥३८॥
मृत्तिका च समुद्दिष्टा ह्यार्द्रामलकमात्रिका।
गोमयस्य प्रमाणन्तु तेनाङ्गं लेपयेत्ततः।
प्रक्षाल्याचम्य विधिवत्ततः स्नायात् समाहितः ॥३९॥
लेपयित्वा तु तीरस्थस्तल्लिङ्गैरेव मन्त्रतः।
अभिमन्त्र्य जलं मन्त्रैरालिङ्गैर्वारुणैः शुभैः।
स्नानकाले स्मरेद्विष्णुमापो नारायणो यतः ॥४०॥
प्रेक्ष्य ओंकारमादित्यं त्रिर्निमज्जेज्जलाशये।

नमस्कारेण सततं गौरवात् परमेष्ठिनः।
सर्वन्तु खल्विदं ब्रह्म सर्वो वै रुद्र ईश्वरः॥ २१॥
पुरुषो वै महादेवो महेशानः परः शिवः।
एवं विभुर्विनिर्दिष्टो ध्यानं तत्रैव चिन्तनम्॥ २२
चतुर्व्यूहेण मार्गेण विचार्य्यालोक्य सुव्रत!।
संसारहेतुः संसारो मोक्षहेतुश्च निर्वृतिः॥ २३॥
चतुर्व्यूहः समाख्यातः चिन्तकस्येह योगिनः।
चिन्ता बहुविधा ख्याता सैकत्र परमेष्ठिना॥ २४
सुनिष्ठेत्यत्र कथिता रुद्रे रौद्री न संशयः।
ऐन्द्री चेन्द्रे तथा सौम्या सोमे नारायणी तथा॥ २५
सूर्य्ये वह्नौ च सर्वेषां सर्वत्रैवं विचारतः।
सैवाहं सोऽहमित्येवं द्विधा संस्थाप्य भावतः॥ २
भक्तोऽसौ नास्ति यस्तस्माच्चिन्ता ब्राह्मी न संशयः।
एवं ब्रह्ममयं ध्यायेत् पूर्वं विप्र! चराचरम्॥ २७
चराचरविभागञ्च त्यजेदभिमतं स्मरन्।
त्याज्यं ग्राह्यमलभ्यञ्च कृत्यञ्चाकृत्यमेव च॥ २८॥
यस्य नास्ति सुहृत्तस्य तस्य ब्राह्मी न चान्यथा।
आभ्यन्तरं समाख्यातमेवमभ्यर्चनं क्रमात्॥ २९॥
आभ्यन्तरार्चकाः पूज्या नमस्कारादिभिस्तथा।
विरूपा विकृताश्चापि न निन्द्या ब्रह्मवादिनः॥ ३
आभ्यन्तरार्चकाः सर्वे न परीक्ष्या विजानता।
निन्दका एव दुःखार्त्ता भविष्यन्त्यल्पचेतसः॥ ३१
यथा दारुवने रुद्रं विनिन्द्य मुनयः पुरा।
[illegible]

वर्णाश्रमविनिर्मुक्ता वर्णाश्रमपरायणैः ॥ ३१ ॥

इति श्रीलैङ्गेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ ऊनत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

इदानीं श्रोतुमिच्छामि पुरा दारुवने विभो!।
प्रवृत्तं तद्वनस्थानां तपसा भावितात्मनाम् ॥ १ ॥
कथं दारुवनं प्राप्तो भगवान्नीललोहितः।
विकृतं रूपमास्थाय चोर्ध्वरेता दिगम्बरः ॥ २ ॥
किं प्रवृत्तं वने तस्मिन् रुद्रस्य परमात्मनः।
वक्तुमर्हसि तत्त्वेन देवदेवस्य चेष्टितम् ॥ ३ ॥

सूत उवाच।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा श्रुतिसारविदां वरः।
शैलादसूनुर्भगवान् प्राह किञ्चिद्भवं स्मरन् ॥ ४ ॥

शैलादिरुवाच।

मुनयो दारुगहने तपस्तेपुः सुदारुणम्।
तुष्ट्यर्थं देवदेवस्य सदारतनयाग्नयः ॥ ५ ॥
तुष्टो रुद्रो जगन्नाथस्त्रेकितानो वृषध्वजः।
धूर्जटिः परमेशानो भगवान्नीललोहितः ॥ ६ ॥
प्रवृत्तिलक्षणं ज्ञानं ज्ञातुं दारुवनौकसाम्।
[illegible]

निवृत्तिलक्षणज्ञानप्रतिष्ठार्थञ्च शङ्करः ।
देवदारुवनस्थानां प्रवृत्तिज्ञानचेतसाम् ॥ ८ ॥
विकृतं रूपमास्थाय दिग्वासा विषमेक्षणः ।
मुग्धो द्विहस्तः कृष्णाङ्गो दिव्यं दारुवनं ययौ ॥ ९ ॥
मन्दस्मितञ्च भगवान् स्त्रीणां मनसिजोद्भवम् ।
भ्रूविलासञ्च गानञ्च चकारातीव सुन्दरः ॥ १० ॥
सम्प्रेक्ष्य नारीवृन्दं वै मुहुर्मुहुरनङ्गहा ।
अनङ्गवृद्धिमकरोदतीव मधुराकृतिः ॥ ११ ॥
वने तं पुरुषं दृष्ट्वा विकृतं नीललोहितम् ।
स्त्रियः पतिव्रताश्चापि तमेवान्वयुरादरात् ॥ १२ ॥

वनोटजद्वारगताश्च नार्य्यो
विस्रस्तवस्त्राभरणा विचेष्टाः ।
लब्ध्वा स्मितं तस्य मुखारविन्दात्
द्रुमालयस्थास्तमथान्वयुस्ताः ॥ १३ ॥

दृष्ट्वा काश्चिद्भवं नार्य्यो मदघूर्णितलोचनाः ।
विलासवाह्यास्ताश्चापि भ्रूविलासं प्रचक्रिरे ॥ १४ ॥
अथ दृष्ट्वापरा नार्य्यः किञ्चित् प्रहसिताननाः ।
किञ्चिद्विस्रस्तवसनाः स्रस्तकाञ्चीगुणा जगुः ॥ १५ ॥

काश्चित्तदा तं विपिने तु दृष्ट्वा
विप्राङ्गनाः स्रस्तनवांशुकं वा ।
स्वान् स्वान् विचित्रान् वलयान् प्रविध्य
मदान्विता बन्धुजनांश्च जग्मुः ॥ १६ ॥
काचित्तदा तं न विवेद दृष्ट्वा

शाखा विचित्रान् विटपान् प्रसिद्धान्

मदान्विता बन्धुजनांस्तथान्याः ॥ १७ ॥

काश्चिज्जगुस्तं ननृतुर्निपेतुश्च धरातले।

निषेदुर्गजवच्चान्या प्रोवाच द्विजपुङ्गवाः! ॥ १८ ॥

अन्योऽन्यं सस्मितं प्रेक्ष्य चालिलिङ्गुः समन्ततः।

निरुध्य मार्गं रुद्रस्य नैपुणानि प्रचक्रिरे ॥ १९ ॥

को भवानिति चाहुस्तम् आस्यतामिति चापराः।

कुत्र त्वथ प्रसीदेति जजल्पुः प्रीतमानसाः ॥ २० ॥

विपरीतानि पेतुर्वै विस्रस्तांशुकमूर्धजाः।

पतिव्रताः पतीनान्तु सन्निधौ भवमायया ॥ २१ ॥

दृष्ट्वा श्रुत्वा भवस्तासां चेष्टा वाक्यानि चाव्ययः।

शुभं वाप्यशुभं वापि नोक्तवान् परमेश्वरः ॥ २२ ॥

दृष्ट्वा नारीकुलं विप्रास्तथाभूतञ्च शङ्करम्।

अतीव परुषं वाक्यं जजल्पुस्ते मुनीश्वराः ॥ २३ ॥

तपांसि तेषां सर्वेषां प्रत्याहन्यन्त शङ्करे।

यथादित्यप्रकाशेन तारका नभसि स्थिताः ॥ २४ ॥

श्रूयते ऋषिशापेन ब्रह्मणस्तु महात्मनः।

समस्तश्रेयसां योनिर्यज्ञो वै नाशमाप्तवान् ॥ २५ ॥

भृगोरपि च शापेन विष्णुः परमवीर्य्यवान्।

प्रादुर्भावान् दश प्राप्तो दुःखितश्च सदा कृतः ॥ २६ ॥

इन्द्रस्यापि च धर्मज्ञ! छिन्नं सवृषणं पुरा।

ऋषिणा गौतमेनोर्व्यां क्रुद्धेन विनिपातितम् ॥ २७ ॥

गर्भवासो वसूनाञ्च शापेन विहितस्तथा।

क्षीरोदश्च समुद्रोऽसौ निवासः सर्वदा हरेः ।
द्वितीयश्चामृताधारो ऋषिर्यो ब्राह्मणैः कृतः ॥ २९ ॥
अविमुक्ते स्वकं प्राप्य वाराणस्यां जनार्दनः ।
क्षीरेण चाभिषिच्येशं देवदेवं त्रियम्बकम् ॥ ३० ॥
श्रद्धया परया युक्तो देहात्स्रोतामृतेन वै ।
निषिक्तेन स्वयं देवः क्षीरेण मधुसूदनः ॥ ३१ ॥
सेचयित्वाथ भगवान् ब्रह्मणा मुनिभिः समम् ।
क्षीरोदं पूर्ववच्चक्रे निवासं चात्मनः प्रभुः ॥ ३२ ॥
धर्मश्चैव तथा शप्तो माण्डव्येन महात्मना ।
कृष्णश्चैव क्षणेन दुर्वासाद्यैर्महात्मभिः ॥ ३३ ॥
राघवः सानुजश्चापि दुर्वासेन महात्मना ।
श्रीवत्सश्च मुनेः पादपतनात्तस्य धीमतः ॥ ३४ ॥
एते चान्ये च बहवो विप्राणां वशमागताः ।
वर्जयित्वा विरूपाक्षं देवदेवमुमापतिम् ॥ ३५ ॥
एवं हि मोहितास्तेन नावबुध्यन्त शङ्करम् ।
अत्युग्रवचनं प्रोचुर्घोरोऽप्यन्तरधीयत ॥ ३६ ॥
तेऽपि दारुवनात्तस्मात् प्रातः संविग्नमानसाः ।
पितामहं महात्मानम् आसीनं परमासने ॥ ३७ ॥
गत्वा विज्ञापयामासुः प्रवृत्तमखिलं विभोः ।
शुभे दारुवने तस्मिन् मुनयः क्षीणचेतसः ॥ ३८ ॥
सोऽपि सञ्चिन्त्य मनसा क्षणादेव पितामहः ।
तेषां प्रवृत्तमखिलं पुण्ये दारुवने पुरा ॥ ३९ ॥
उत्थाय प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रणिपत्य भवाय च ।

धिग् युष्मान् प्राप्तनिधनान् महानिधिमनुत्तमम्।
वृथा कृतं यतो विप्रा! युष्माभिर्भाग्यवर्जितैः॥ ४१॥
यस्तु दारुवने तस्मिन् लिङ्गी दृष्टोऽप्यलिङ्गिभिः।
युष्माभिर्विकृताकारः स एव परमेश्वरः॥ ४२॥
गृहस्थैश्च न निन्द्यास्तु सदा ह्यतिथयो द्विजाः!।
विरूपाश्च सुरूपाश्च मलिनाश्चाप्यपण्डिताः॥ ४३॥
सुदर्शनेन मुनिना कालमृत्युरपि स्वयम्।
पुरा भूमौ द्विजाग्र्येण जितो ह्यतिथिपूजया॥ ४४
अन्यथा नास्ति सन्तर्तुं गृहस्थैश्च द्विजोत्तमैः।
त्यक्त्वा चातिथिपूजां तामात्मनो भुवि शोधनम्॥ ४५
गृहस्थोऽपि पुरा जेतुं सुदर्शन इति श्रुतः।
प्रतिज्ञामकरोज्जायां भार्य्यामाह पतिव्रताम्॥ ४६॥
सुव्रते! सुभ्रु! सुभगे! शृणु सर्वं प्रयत्नतः।
त्वया वै नावमन्तव्या गृहे ह्यतिथयः सदा॥ ४७॥
सर्व एव स्वयं साक्षादतिथिर्यत् पिनाकधृक्।
तस्मादतिथये दत्वा आत्मानमपि पूजय॥ ४८॥
एवमुक्ताऽथ सन्तप्ता विवशा सा पतिव्रता।
पतिमाह रुदन्ती च किमुक्तं भवता प्रभो!॥ ५९॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्राह सुदर्शनः।
देयं सर्वं शिवायार्य्ये शिव एवातिथिः स्वयम्॥ ५०॥
तस्मात् सर्वं पूजनीयाः सर्वेऽप्यतिथयः सदा।
एवमुक्ता तदा भर्त्रा भार्य्या तस्य पतिव्रता॥ ५१॥
शेषामिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सा प्राचरत्तदा।
परीक्षितुं तथा भक्तिं ...

धर्मो द्विजोत्तमो भूत्वा जगामाथ मुनेर्गृहम् ।
तं दृष्ट्वा चार्चयामास साऽर्घ्याद्यैरनघा द्विजम् ॥ ५३ ॥
सम्पूजितस्तया तान्तु प्राह धर्मो द्विजः स्वयम् ।
भद्रे ! कुतः पतिर्धीमांस्तव भर्त्ता सुदर्शनः ॥ ५४ ॥
अन्नाद्यै रलमद्यार्ये ! त्वं दातुमिह चार्हसि ।
सा च लज्जावृता नारी स्मरन्ती कथितं पुरा ॥ ५५ ॥
भर्त्रा न्यमीलयन्नेत्रे चचाल च पतिव्रता ।
किञ्चेत्याह पुनस्तां वै धर्मे चक्रे च सा मतिम् ॥ ५६ ॥
निवेदितुं किलात्मानं तस्मै पत्युरिहाज्ञया ।
एतस्मिन्नन्तरे भर्त्ता तस्या नार्याः सुदर्शनः ॥ ५७ ॥
गृहद्वारं गतो धीमांस्तामुवाच महामुनिः ।
एह्येहि क्व गता भद्रे ! तमुवाचातिथिः स्वयम् ॥ ५८ ॥
भार्य्यया त्वनया सार्द्धं मैथुनस्थोऽहमद्य वै ।
सुदर्शनमहाभाग ! किं कर्त्तव्यमिहोच्यताम् ॥ ५९ ॥
सुरतान्तस्तु विप्रेन्द्र ! सन्तुष्टोऽहं द्विजोत्तम ! ।
सुदर्शनस्ततः प्राह सुप्रहृष्टो द्विजोत्तमः ॥ ६० ॥
भुङ्क्ष्व चैनां यथाकामं गमिष्येऽहं द्विजोत्तम ! ।
हृष्टोऽथ दर्शयामास स्वात्मानं धर्मराट् स्वयम् ॥ ६१ ॥
प्रददौ चेप्सितं सर्वं तमाह च महाद्युतिः ।
एषा न भुक्ता विप्रेन्द्र ! मनसापि सुशोभना ॥ ६२ ॥
मया चैषा न सन्देहः श्रद्धां ज्ञातुमिहागतः ।
जितो वै यस्त्वया मृत्युर्धर्मेणैकेन सुव्रत ! ॥ ६३ ॥
अहोऽस्य तपसो वीर्य्यमित्युक्त्वा प्रययौ च सः ।
तस्मात्तथा पूजनीयाः सर्वे ह्यतिथयः सदा ॥ ६४ ॥

बहुनात्र किमुक्तेन भाग्यहीना द्विजोत्तमाः ! ।
तमेव शरणं तूर्णं गन्तुमर्हथ शङ्करम् ॥ ६५ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो ब्राह्मणर्षभाः ।
ब्रह्माणमभिवन्द्यार्त्ताः प्रोचुराकुलितेक्षणाः ॥ ६६ ॥

ब्राह्मणा ऊचुः ।

नापेक्षितं महाभाग ! जीवितं विकृताः स्त्रियः ।
दृष्टोऽस्माभिर्महादेवो निन्दितो यस्त्वनिन्दितः ॥ ६७ ॥
शप्तश्च सर्वगः शूली पिनाकी नीललोहितः ।
अज्ञानाच्छापजा शक्तिः कुण्ठितास्य निरीक्षणात् ॥ ६८ ॥
वक्तुमर्हसि देवेश ! सन्न्यासं वै क्रमेण तु ।
द्रष्टुं वै देवदेवेशमुग्रं भीमं कपर्दिनम् ॥ ६९ ॥

पितामह उवाच ।

आदौ वेदानधीत्यैव श्रद्धया च गुरोः सदा ।
विचार्य्यार्थं मुनेर्धर्मान् प्रतिज्ञाय द्विजोत्तमाः ! ॥ ७० ॥
ग्रहणान्तं हि वा विद्वानथ द्वादशवार्षिकम् ।
स्नात्वाहृत्य च दारान् वै पुत्रानुत्पाद्य सुव्रतान् ॥ ७१ ॥
वृत्तिभिश्चानुरूपाभिस्तान् विभज्य सुतान् मुनिः ।
अग्निष्टोमादिभिस्त्विष्ट्वा यज्ञैर्यज्ञेश्वरं विभुम् ॥ ७२ ॥
पूजयेत् परमात्मानं प्राप्यारण्यं विभावसौ ।
मुनिर्द्वादशवर्षं वा वर्षमात्रमथापि वा ॥ ७३ ॥
पक्षद्वादशकं वापि दिनद्वादशकन्तु वा ।
क्षीरभुक् संयतः शान्तः सर्वान् सम्पूजयेत् सुरान् ॥ ७४ ॥
इष्ट्वैवं जुहुयादग्नौ यज्ञपात्राणि मन्त्रतः ।
अप्सु वै पार्थिवं न्यस्य गुरवे तैजसानि तु ॥ ७५ ॥

स्वधनं सकलञ्चैव ब्राह्मणेभ्यो विशङ्कया ।
प्रणिपत्य गुरुं भूमौ विरक्तः सन्न्यसेद् यतिः ॥ ७६ ॥
निकृत्य केशान् सशिखानुपवीतं विसृज्य च ।
पञ्चभिर्जुहुयादप्सु भूः स्वाहेति विचक्षणः ॥ ७७ ॥
ततश्चोर्ध्वं चरेदेवं यतिः शिवविमुक्तये ।
व्रतेनानशनेनापि तोयवृत्त्यापि वा पुनः ॥ ७८ ॥
पर्णवृत्त्या पयोवृत्त्या फलवृत्त्यापि वा यतिः ।
एवं जीवन्मृतो नो चेत् षण्मासाद्वत्सरात्तु वा ॥ ७९ ॥
प्रस्थानादिकमायासं स्वदेहस्य चरेद् यतिः ।
शिवसायुज्यमाप्नोति कर्मण्येवमाचरन् ॥ ८० ॥
सद्योऽपि लभते मुक्तिं भक्तियुक्तो दृढव्रतः ! ॥ ८१ ॥

त्यागेन वा किं विधिनाप्यनेन
भक्तस्य रुद्रस्य शुभैर्व्रतैश्च ।
यज्ञैश्च दानैर्विविधैश्च होमै-
र्लब्धैश्च शास्त्रैर्विविधैश्च वेदैः ॥ ८२ ॥

श्वेतेनैवं जितो मृत्युर्भवभक्त्या महात्मना ।
वोऽस्तु भक्तिर्महादेवे शङ्करे परमात्मनि ॥ ८३ ॥
इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

एवमुक्तास्तदा तेन ब्रह्मणा ब्राह्मणर्षभाः ।
श्वेतस्य च कथां पुण्यामपृच्छन् परमर्षयः ॥ १ ॥

पितामह उवाच ।

श्वेतोनाम मुनिः श्रीमान् गतायुर्गिरिगह्वरे ।
सक्तो ह्यभ्यर्च्य यद्भक्त्या तुष्टाव च महेश्वरम् ॥ २ ॥
रुद्राध्यायेन पुण्येन नमस्तेत्यादिना द्विजाः ! ।
ततः कालो महातेजाः कालप्राप्तं द्विजोत्तमम् ॥३॥
नेतुं सञ्चिन्त्य विप्रेन्द्राः ! सान्निध्यमकरोन्मुनेः ।
श्वेतोऽपि दृष्ट्वा तं कालं कालप्राप्तोऽपि शङ्करम् ॥४॥
पूजयामास पुण्यात्मा त्रियम्बकमनुस्मरन् ।
त्रियम्बकं यजेद्देवं सुगन्धिं पुष्टिवर्द्धनम् ॥ ५ ॥
किं करिष्यति मे मृत्युर्मृत्योर्मृत्युरहं यतः ।
तं दृष्ट्वा सस्मितं प्राह श्वेतं लोकभयङ्करः ॥ ६ ॥
एह्येहि श्वेत ! चानेन विधिना किं फलं तव ।
रुद्रो वा भगवान् विष्णुर्ब्रह्मा वा जगदीश्वरः ॥ ७ ॥
कः समर्थः परित्रातुं मया ग्रस्तं द्विजोत्तम ! ।
अनेन मम किं विप्र ! रौद्रेण विधिना प्रभोः ॥ ८ ॥
नेतुं यस्योत्थितश्चाहं यमलोकं क्षणेन वै ।
यस्माद्गतायुस्त्वं तस्मात् मुने ! नेतुमिहोद्यतः ॥ ९ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भैरवं धर्ममिश्रितम् ।
हा रुद्र ! रुद्ररुद्रेति ललाप मुनिपुङ्गवः ॥ १० ॥
तं प्राह च महादेवं कालं सम्प्रेक्ष्य वै द्रुशा ।
नेत्रेण बाष्पमिश्रेण सम्भ्रान्तेन समाकुलः ॥ ११ ॥

श्वेत उवाच ।

त्वया किं काल ! नोनाथश्चास्ति चेद्धि वृषध्वजः ।
लिङ्गेऽस्मिन् शङ्करो रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः ॥ १२ ॥

अतीवभवभक्तानां मद्विधानां महात्मनाम् ।
विधिना किं महाबाहो ! गच्छ गच्छ यथागतम् ॥१३॥
ततो निशम्य कुपितस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयङ्करः ।
श्रुत्वा श्वेतस्य तद्वाक्यं पाशहस्तो भयावहः ॥ १४ ॥
सिंहनादं महत् कृत्वा चास्फाल्य च मुहुर्मुहुः ।
बबन्ध च मुनिं कालः कालप्राप्तं तमाह च ॥ १५ ॥
मया बद्धोऽसि विप्रर्षे ! श्वेत ! नेतुं यमालयम् ।
अद्य वै देवदेवेन तव रुद्रेण किं कृतम् ॥ १६ ॥
क्व शर्वस्तव भक्तिश्च क्व पूजा पूजया फलम् ।
क्व चाहं क्व च मे भीतिः श्वेत ! बद्धोऽसि वै मया ॥१७॥
लिङ्गेऽस्मिन् संस्थितः श्वेत ! तव रुद्रो महेश्वरः ।
निश्चेष्टोऽसौ महादेवः कथं पूज्यो महेश्वरः ॥ १८ ॥
ततः सदाशिवः स्वयं द्विजं निहन्तुमागतम् ।
निहन्तुमन्तकं स्मयन् स्मरारियज्ञहा हरः ॥ १९ ॥
त्वरन् विनिर्गतः परः शिवः स्वयं त्रिलोचनः ।
त्रियम्बकोऽम्बया समं सनन्दिना गणेश्वरैः ॥ २० ॥
ससर्ज जीवितं क्षणाद्भवं निरीक्ष्य वै भयात् ।
पपात चाशु वै बली मुनेस्तु सन्निधौ द्विजाः ! ॥ २१ ॥
ननाद चोर्ध्वमुच्चधीर्निरीक्ष्य चान्तकान्तकम् ।
निरीक्षणेन वै मृतं भवस्य विप्रपुङ्गवाः ! ॥ २२ ॥
विनेदुरुच्चमीश्वराः सुरेश्वरा महेश्वरम् ।
प्रणेमुरम्बिकामुमां मुनिश्वरास्तु हर्षिताः ॥ २३ ॥
ससर्जुरस्य मूर्ध्नि वै मुनेर्भवस्य खेचराः ।
सुशोभनं सुशीतलं सुपुष्पवर्षमम्बरात् ॥ २४ ॥

अहो निरीक्ष्य चान्तकं मृतं तदा सुविस्मितः ।
शिलाशनात्मजोऽव्ययं शिवं प्रणम्य शङ्करम् ॥ २५ ॥
उवाच बालधीमतः प्रसीद चेति वै मुनिः ।
महेश्वरं महेश्वरस्य चानुगो गणेश्वरः ॥ २६ ॥
ततो विवेश भगवाननुगृह्य द्विजोत्तमम् ।
क्षणाद् गूढ़शरीरं हि ध्वस्तं दृष्ट्वान्तकं क्षणात् ॥२७॥
तस्मान् मृत्युञ्जयश्चैव भक्त्या सम्पूजयेद् द्विजाः ! ।
मुक्तिदं भुक्तिदश्चैव सर्वेषामपि शङ्करम् ॥ २८ ॥
वहुना किं प्रलापेन सन्यस्याभ्यर्च्य वै भवम् ।
भक्त्या चापरया तस्मिन् विशोका वै भविष्यथ ॥ २९ ॥

शैलादिरुवाच ।

एवमुक्तास्तदा तेन ब्रह्मणा ब्रह्मवादिनः ।
प्रसीद भक्तिर्देवेशे भवे रुद्रे पिनाकिनि ॥ ३० ॥
केन वा तपसा देव ! यज्ञेनाप्यथ केन वा ।
व्रतैर्वा भगवद्भक्ता भविष्यन्ति द्विजातयः ॥ ३१ ॥

पितामह उवाच ।

न दानेन मुनिश्रेष्ठास्तपसा च न विद्यया ।
यज्ञैर्होमैर्व्रतैर्वेदैर्योगशास्त्रैर्निरोधनैः ॥ ३२ ॥
प्रसादेनैव सा भक्तिः शिवे परमकारणे ।
अथ तस्य वचः श्रुत्वा सर्वे ते परमर्षयः ॥ ३२ ॥
सदारतनयाः श्रान्ताः प्रणेमुश्च पितामहम् ।
तस्मात् पाशुपती भक्तिर्धर्मकामार्थसिद्धिदा ॥ ३४ ॥
मुनेर्विजयदा चैव सर्वमृत्युजयप्रदा ।
दधीचम् पुरा भक्त्या हरिं जित्वामरैर्विभुम् ॥ ३५ ॥

नृपं जघान पादेन वज्रास्थिलब्धसम्भवान्।
मयापि निर्जितो मृत्युर्महादेवस्य कीर्त्तनात्॥ २६॥
श्वेतेनापि गतेनास्य मृत्योर्मु निवरेण तु।
महादेवप्रसादेन जितो मृत्युर्यथा मया॥ २७॥
इति श्रीलैङ्गे त्रिंशोऽध्यायः समाप्तः॥ ३०॥

एकत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

कथं भवप्रसादेन देवदारुवनौकसः।
प्रपन्नाः शरणं देवं वक्तुमर्हसि मे प्रभो!॥ १॥

शैलादिरुवाच।

तानुवाच महाभागान् भगवानात्मभूः स्वयम्।
देवदारुवनस्थांस्तु तपसा पावकप्रभान्॥ २॥

पितामह उवाच।

एष देवो महादेवो विज्ञेयस्तु महेश्वरः।
न तस्मात् परमं किञ्चित् पदं समधिगम्यते॥ ३॥
देवानाञ्च ऋषीणाञ्च पितॄणाञ्चैव स प्रभुः।
सहस्रयुगपर्य्यन्ते प्रलये सर्वदेहिनः॥ ४॥
संहरत्येष भगवान् कालो भूत्वा महेश्वरः।
एष चैव प्रजाः सर्वाः सृजत्येकः स्वतेजसा॥ ५॥
एष चक्री च वज्री च श्रीवत्सकृतलक्षणः।
योगी कृतयुगे चैव त्रेतायां क्रतुरुच्यते॥ ६॥

द्वापरे चैव कालाग्निर्धर्मकेतुः कलौ स्मृतः।
रुद्रस्य मूर्त्तयस्त्वेता येऽभिध्यायन्ति पण्डिताः॥ ७॥
चतुरस्रं वह्निस्वान्तः अष्टास्रं पिण्डिकाश्रये।
वृत्तं सुदर्शनं योग्यमेवं लिङ्गं प्रपूजयेत्॥ ८॥
तमो ह्यग्नी रजो ब्रह्मा सत्त्वं विष्णुः प्रकाशकम्।
मूर्त्तिरेका स्थिता चास्य मूर्त्तयः परिकीर्त्तिताः॥ ९॥
यत्र तिष्ठति तद् ब्रह्म योगेन तु समन्वितम्।
तस्माद्धि देवदेवेशमीशानं प्रभुमव्ययम्॥ १०॥
आराधयन्ति विप्रेन्द्रा जितक्रोधा जितेन्द्रियाः।
लिङ्गं कृत्वा यथान्यायं सर्वलक्षणसंयुतम्॥ ११॥
अङ्गुष्ठमात्रं सुशुभं सुवृत्तं सर्वसम्मतम्।
समनाभं तथाष्टास्रं षोडशास्रमथापि वा॥ १२॥
सुवृत्तं मण्डलं दिव्यं सर्वकामफलप्रदम्।
वेदिका द्विगुणा तस्य समा वा सर्वसम्मता॥ १३॥
गोमुखी च त्रिभागैका वेद्या लक्षणसंयुता।
पट्टिका च समन्ताद्वै यवमात्रा द्विजोत्तमाः!॥ १४॥
सौवर्णं राजतं शैलं कृत्वा ताम्रमयं तथा।
वेदिकायाश्च विस्तारं त्रिगुणं वै समन्ततः॥ १५॥
वर्त्तुलं चतुरस्रं वा षडस्रं वा त्रिरस्रकम्।
समन्तान्निर्व्रणं शुभ्रं लक्षणैस्तत् सुलक्षितम्॥ १६॥
प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं पूजालक्षणसंयुतम्।
कलशं स्थापयेत्तस्य वेदिमध्ये तथा द्विजाः!॥ १७॥
सहिरण्यं सबीजञ्च ब्रह्मभिश्चाभिमन्त्रितम्।
सेचयेच्च ततो लिङ्गं पवित्रैः पञ्चभिः शुभैः॥ १८॥

पूजयेश्च यथालाभं ततः सिद्धिमवाप्स्यथ ।
समाहिताः पूजयध्वं सपुत्राः सह बन्धुभिः ॥ १९ ॥
सर्वे प्राञ्जलयो भूत्वा शूलपाणिं प्रपद्यत ।
ततो द्रक्ष्यथ देवेशं दुर्दर्शमकृतात्मभिः ॥ २० ॥
यं दृष्ट्वा सर्वमज्ञानमधर्मश्च प्रणश्यति ।
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा ब्रह्माणममितौजसम् ॥ २१ ॥
सम्प्रस्थिता वनौकास्ते देवदारुवनं ततः ।
आराधयितुमारब्धा ब्रह्मणा कथितं यथा ॥ २२ ॥
स्थण्डिलेषु विचित्रेषु पर्वतानां गुहासु च ।
नदीनाञ्च विविक्तेषु पुलिनेषु शुभेषु च ॥ २३ ॥
शैवालभोजनाः केचित् केचिदन्तर्जलेशयाः ।
केचिदभ्रावकाशास्तु पादाङ्गुष्ठाग्रधिष्ठिताः ॥ २४ ॥
दन्तोलूखलिनस्त्वन्ये अश्मकुट्टास्तथापरे ।
स्थानवीरासनास्त्वन्ये मृगचर्य्यां रताः परे ॥ २५ ॥
कालं नयन्ति तपसा पूजया च महाधियः ।
एवं संवत्सरे पूर्णे वसन्ते समुपस्थिते ॥ २६ ॥
ततस्तेषां प्रसादार्थं भक्तानामनुकम्पया ।
देवः कृतयुगे तस्मिन् गिरौ हिमवतः शुभे ॥ २७ ॥
देवदारुवनं प्राप्तः प्रसन्नः परमेश्वरः ।
भस्मपांसूपदिग्धाङ्गो नग्नो विकृतलक्षणः ॥ २८ ॥
उल्मुकव्यग्रहस्तश्च रक्तपिङ्गललोचनः ।
क्वचिच्च हसते रौद्रं क्वचिद्गायति विस्मितः ॥ २९ ॥
क्वचिन्नृत्यति शृङ्गारं क्वचिद्रौति मुहुर्मुहुः ।
आश्रमे ह्यटते भैक्ष्यं याचते च पुनः पुनः ॥ ३० ॥

मायां कृत्वा तथा रूपं देवस्तद्दमागतः।
ततस्ते मुनयः सर्वे तुष्टुवुश्च समाहिताः॥ ३१॥
अद्भिर्विविधमाल्यैश्च धूपैर्गन्धैस्तथैव च।
सपत्नीका महाभागाः सपुत्राः सपरिच्छदाः॥ ३२॥
मुनयस्ते तथा वाग्भिरीश्वरं चेदमब्रुवन्।
अज्ञानाद्देवदेवेश! यदस्माभिरनुष्ठितम्॥ ३३॥
कर्मणा मनसा वाचा तत्सर्वं क्षन्तुमर्हसि।
चरितानि विचित्राणि गुह्यानि गहनानि च॥ ३४॥
ब्रह्मादीनाञ्च देवानां दुर्विज्ञेयानि ते हर!।
अगतिं तेन जानीमो गतिं नैव च नैव च॥ ३५॥
विश्वेश्वर! महादेव! योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु ते।
स्तुवन्ति त्वां महात्मानो देवदेवं महेश्वरम्॥ ३६॥
नमो भवाय भव्याय भावनायोद्भवाय च।
अनन्तबलवीर्य्याय भूतानां पतये नमः॥ ३७॥
संहर्त्रे च पिशङ्गाय अव्ययाय व्ययाय च।
गङ्गासलिलधाराय आधाराय गुणात्मने॥ ३८॥
त्र्यम्बकाय त्रिनेत्राय त्रिशूलवरधारिणे।
कन्दर्पाय हुताशाय नमोऽस्तु परमात्मने॥ ३९॥
शङ्कराय वृषाङ्काय गणानां पतये नमः।
दण्डहस्ताय कालाय पाशहस्ताय वै नमः॥ ४०॥
वेदमन्त्रप्रधानाय शतजिह्वाय वै नमः।
भूतं भव्यं भविष्यञ्च स्थावरं जङ्गमञ्च यत्॥ ४१॥
तव देहात् समुत्पन्नं देव! सर्वमिदं जगत्।
पासि हंसि च भद्रं ते प्रसीद भगवंस्ततः॥ ४२॥

अज्ञानाद् यदि विज्ञानाद् यत्किञ्चित् कुरुते नरः ।
तत्सर्वं भगवानेव कुरुते योगमायया ॥ ४३ ॥
एवं स्तुत्वा तु मुनयः प्रहृष्टैरन्तरात्मभिः ।
याचन्त तपसा युक्ताः पश्यामस्त्वां यथा पुरा ॥ ४४ ॥
ततो देवः प्रसन्नात्मा स्वमेवास्थाय शङ्करः ।
रूपं त्र्यक्षञ्च सन्द्रष्टुं दिव्यचक्षुरदात् प्रभुः ॥ ४५ ॥
लब्धदृष्ट्या तया दृष्ट्वा देवदेवं त्रियम्बकम् ।
पुनस्तुष्टुवुरीशानं देवदारुवनौकसः ॥ ४६ ॥
इति महापुराणे श्रीलैङ्गे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

नमो दिग्वाससे नित्यं कृतान्ताय त्रिशूलिने ।
विकटाय करालाय करालवदनाय च ॥ १ ॥
अरूपाय सुरूपाय विश्वरूपाय ते नमः ।
कटङ्कटाय रुद्राय स्वाहाकाराय वै नमः ॥ २ ॥
सर्वप्रणतदेहाय स्वयञ्च प्रणतात्मने ।
नित्यं नीलशिखण्डाय श्रीकण्ठाय नमो नमः ॥ ३ ॥
नीलकण्ठाय देवाय चिताभस्माङ्गधारिणे ।
त्वं ब्रह्मा सर्वदेवानां रुद्राणां नीललोहितः ॥ ४ ॥
आत्मा च सर्वभूतानां साङ्ख्यैः पुरुष उच्यते ।
पर्वतानां महामेरुर्नक्षत्राणाञ्च चन्द्रमाः ॥ ५ ॥

ऋषीणाञ्च वशिष्ठस्त्वं देवानां वासवस्तथा।
ओङ्कारः सर्ववेदानां श्रेष्ठं साम च सामसु॥ ६॥
आरण्यानां पशूनाञ्च सिंहस्त्वं परमेश्वरः।
ग्राम्याणामृषभश्चासि भगवान् लोकपूजितः॥ ७॥
सर्वथा वर्त्तमानोऽपि यो यो भावो भविष्यति।
त्वामेव तत्र पश्यामो ब्रह्मणा कथितं यथा॥ ८॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च विषादो मद एव च।
एतदिच्छामहे बोद्धुं प्रसीद परमेश्वर!॥ ९॥
महासंहरणे प्राप्ते त्वया देव! कृतात्मना।
करं ललाटे संविध्य वह्निरुत्पादितस्त्वया॥ १०॥
तेनाग्निना तदा लोका अर्चिर्भिः सर्वतो वृताः।
तस्मादग्निसमा ह्येते बहवो विकृताग्नयः॥ ११॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहो दम्भ उपद्रवः।
यानि चान्यानि भूतानि स्थावराणि चराणि च॥१२॥
दह्यन्ते प्राणिनस्ते तु त्वत् समुत्थेन वह्निना।
अस्माकं दह्यमानानां त्राता भव सुरेश्वर!॥ १३॥
त्वञ्च लोकहितार्थाय भूतानि परिषिञ्चसि।
महेश्वर! महाभाग! प्रभो! शुभनिरीक्षक!॥ १४॥
आज्ञापय वयं नाथ! कर्त्तारो वचनं तव।
भूतकोटिसहस्रेषु रूपकोटिशतेषु च॥ १५॥
अन्तं गन्तुं न शक्ताः स्म देवदेव! नमोऽस्तु ते॥ १६॥

इत्यादि श्रीलैङ्गे द्वात्रिंशोऽध्यायः॥ ३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः।

मनुरुवाच।

ततस्तुतोष भगवाननुगृह्य महेश्वरः।
स्तुतिं श्रुत्वा स्तुतस्तेषामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि युष्माभिः कीर्त्तितं स्तवम्।
श्रावयेद्वा द्विजान् विप्रो गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥२॥
वक्ष्यामि वो हितं पुण्यं भक्तानां मुनिपुङ्गवाः !।
स्त्रीलिङ्गमखिलं देवी प्रकृतिर्मम देहजा ॥ ३ ॥
पुंलिङ्गं पुरुषो विप्रा ! मम देहसमुद्भवः।
उभाभ्यामेव वै सृष्टिर्मम विप्रा ! न संशयः ॥ ४ ॥
न निन्देद्यतिनं तस्माद् दिग्वाससमनुत्तमम्।
बालोन्मत्तविचेष्टन्तु मत्परं ब्रह्मवादिनम् ॥ ५ ॥
ये हि मां भस्मनिरता भस्मना दग्धकिल्विषाः।
यथोक्तकारिणो दान्ता विप्रा ध्यानपरायणाः ॥ ६ ॥
महादेवपरा नित्यं चरन्तो ह्यूर्द्ध्वरेतसः।
अर्चयन्ति महादेवं वाङ्मनःकायसंयताः ॥ ७ ॥
रुद्रलोकमनुप्राप्य न निवर्त्तन्ति ते पुनः।
तस्मादेतद् व्रतं दिव्यमव्यक्तं व्यक्तलिङ्गिनः ॥ ८ ॥
भस्मव्रताश्च मुण्डाश्च व्रतिनो विश्वरूपिणः।
न तान् परिवदेद्विद्वान्न चैतानभिलङ्घयेत् ॥ ९ ॥
न हसेन्नाप्रियं ब्रूयादमुत्रेह हितार्थवान्।
यस्तान्निन्दति मूढात्मा महादेवं स निन्दति ॥ १० ॥

यस्त्वेतान् पूजयेन्नित्यं स पूजयति शङ्करम्।
एवमेष महादेवो लोकानां हितकाम्यया॥ ११॥
युगे युगे महायोगी क्रीड़ते भस्मगुण्ठितः।
एवञ्चरत भद्रं वस्ततः सिद्धिमवाप्स्यथ॥ १२॥

अतुलमिह महाभयप्रणाशहेतुं
शिवकथितं परमं पदं विदित्वा।
व्यपगतभवलोभमोहचित्ताः
प्रणिपतिताः सहसा शिरोभिरुग्रम्॥ १३॥

ततः प्रमुदिता विप्राः श्रुत्वैवं कथितं तदा।
गन्धोदकैः सुशुद्धैश्च कुशपुष्पविमिश्रितैः॥ १४॥
स्नापयन्ति महाकुम्भैरद्भिरेव महेश्वरम्।
गायन्ति विविधैर्गुह्यैर्हुङ्कारैश्चापि सुस्वरैः॥ १५॥
नमो देवाधिदेवाय महादेवाय वै नमः।
अर्द्धनारीशरीराय सांख्ययोगप्रवर्त्तिने॥ १६॥
मेघवाहनकृष्णाय गजचर्मनिवासिने।
कृष्णाजिनोत्तरीयाय व्यालयज्ञोपवीतिने॥ १७॥

सुरचितसुविचित्रकुण्डलाय
सुरचितमाल्यविभूषणाय तुभ्यम्।
मृगपतिवरचर्मवाससे च
प्रथितयशसे नमोऽस्तु शङ्कराय॥ १८॥

ततस्तान् स मुनीन् प्रीतः प्रत्युवाच महेश्वरः।
प्रीतोऽस्मि तपसा युष्मान् वरं वृणुत सुव्रताः!॥ १९॥
ततस्ते मुनयः सर्वे प्रणिपत्य महेश्वरम्।
भृग्वङ्गिरा वशिष्ठश्च विश्वामित्रस्तथैव च॥ २०॥

गौतमोऽत्रिः सुकेशश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
मरीचिः कश्यपः कण्वः संवर्त्तश्च महातपाः ॥ २१ ॥
ते प्रणम्य महादेवमिदं वचनमब्रुवन् ।
भस्मस्नानञ्च नग्नत्वं वामत्वं प्रतिलोमता ॥ २२ ॥
सेव्यासेव्यत्वमेवञ्च एतदिच्छाम वेदितुम् ।
ततस्तेषां वचः श्रुत्वा भगवान् परमेश्वरः ॥ २३ ॥
सस्मितं प्राह सम्प्रेक्ष्य सर्वान् मुनिवरांस्तदा ॥ २४ ॥

इतिमहापुराणे श्रीलैङ्गे ऋषिवाक्यं नाम
त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

श्रीभगवानुवाच ।

एतद् वः सम्प्रवक्ष्यामि कथासर्वस्वमद्य वै ।
अग्निरहं सोमकर्त्ता सोमश्चाग्निमुपाश्रितः ॥ १ ॥
कृतमेतद्वहत्यग्निर्भूयो लोकसमाश्रयात् ।
असकृत्त्वग्निना दग्धं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ २ ॥
भस्मसाद्विहितं सर्वं पवित्रमिदमुत्तमम् ।
भस्मना वीर्य्यमास्थाय भूतानि परिषिञ्चति ॥ ३ ॥
अग्निकार्य्यञ्च यः कृत्वा करिष्यति त्रियायुषम् ।
भस्मना मम वीर्य्येण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ४ ॥
भासतेत्येव यद्भस्म शुभं भावयते च यत् ।
भक्षणात् सर्वपापानां भस्मेति परिकीर्त्तितम् ॥ ५ ॥
ऊष्मपाः पितरो ज्ञेया देवा वै सोमसम्भवाः ।
अग्नीषोमात्मकं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमम् ॥ ६ ॥

अहमग्निर्महातेजाः सोमश्चैषा महाम्बिका।
अहमग्निश्च सोमश्च प्रकृत्या पुरुषः स्वयम्॥ ७॥
तस्माद्भस्म महाभागा! मद्वीर्यमिति चोच्यते।
स्ववीर्य्यं वपुषा चैव धारयामीति वै स्थितिः॥ ८॥
तदा प्रभृति लोकेषु रक्षार्थमशुभेषु च।
भस्मना क्रियते रक्षा सूतिकानां गृहेषु च॥ ९॥
भस्मस्नानविशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रियः।
मत्समीपं समागम्य न भूयो विनिवर्त्तते॥ १०॥
व्रतं पाशुपतं योगं कापिलञ्चैव निर्मितम्।
पूर्वं पाशुपतं ह्येतन्निर्मितं तदनुत्तमम्॥ ११॥
शेषाश्चाश्रमिणः सर्वे पश्चात् सृष्टाः स्वयम्भुवा।
सृष्टिरेषा मया सृष्टा लज्जामोहभयात्मिका॥ १२॥
नग्ना एव हि जायन्ते देवता मुनयस्तथा।
ये चान्ये मानवा लोके सर्वे जायन्त्यवाससः॥ १३॥
इन्द्रियैरजितैर्नग्नो दुकूलेनापि संवृतः।
तैरेव संवृतैर्गुप्तो न वस्त्रं कारणं स्मृतम्॥ १४॥
क्षमा धृतिरहिंसा च वैराग्यञ्चैव सर्वशः।
तुल्यौ मानावमानौ च तदावरणमुत्तमम्॥ १५॥
भस्मस्नानेन दिग्धाङ्गो ध्यायते मनसा भवम्।
यद्यकार्य्यसहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना॥ १६॥
तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम्।
तस्माद् यत्नपरो भूत्वा त्रिकालमपि यः सदा॥ १७॥
भस्मना कुरुते स्नानं गाणपत्यं स गच्छति।
समाहृत्य क्रतून् सर्वान् गृहीत्वा व्रतमुत्तमम्॥ १८॥

ध्यायन्ति ये महादेवं लीलासद्भावभाविताः।
उत्तरेणार्य्य पन्थानं तेऽमृतत्वमवाप्नुयुः॥ १९॥
दक्षिणेन च पन्थानं ये श्मशानानि भेजिरे।
अणिमा गरिमा चैव लघिमा प्राप्तिरेव च॥ २०॥
इच्छाकामावसायित्वं तथा प्राकाम्यमेव च।
ईशित्वञ्च वशित्वञ्च अमरत्वञ्च ते गताः॥ २१॥
इन्द्रादयस्तथा देवाः कामिकव्रतमाश्रिताः।
ऐश्वर्य्यं परमं प्राप्य सर्वे प्रथिततेजसः॥ २२॥

अपगतमदमोहमुक्तराग-
स्तमरजदोषविवर्जितस्वभावः।
परिभवमिदमुत्तमं विदित्वा
पशुपतियोगपरो भवेत् सदैव॥ २३॥

इमं पाशुपतं ध्यायन् सर्वपापप्रणाशनम्।
यः पठेच्च शुचिर्भूत्वा श्रद्दधानो जितेन्द्रियः॥ २४॥
सर्वपापविशुद्धात्मा रुद्रलोकं स गच्छति।
ते सर्वे मुनयः श्रुत्वा वसिष्ठाद्या द्विजोत्तमाः॥२५॥
भस्मपाण्डुरदिग्धाङ्गा बभूवुर्विगतस्पृहाः।
रुद्रलोकाय कल्पान्ते संस्थिताः शिवतेजसा॥ २६॥
तस्मान्न निन्द्याः पूज्याश्च विकृता मलिना अपि।
रूपान्विताश्च विप्रेन्द्राः सदा योगीन्द्रशङ्कया॥ २७॥
बहुना किं प्रलापेन भवभक्ता द्विजोत्तमाः।
सम्पूज्याः सर्वयत्नेन शिववन्नात्र संशयः॥ २८॥
मलिनाश्चैव विप्रेन्द्रा भवभक्ता दृढव्रताः।
दधीचस्तु यथा देवदेवं जित्वा व्यवस्थितः॥ २९॥

नारायणं तथा लोके रुद्रभक्त्या न संशयः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन भस्मादिग्धतनूरुहाः ॥ ३० ॥
जटिनो मुण्डिनश्चैव नग्ना नानाप्रकारिणः।
सम्पूज्याः शिववन्नित्यं मनसा कर्मणा गिरा ॥ ३१ ॥

इतिमहापुराणे श्रीलैङ्गे योगिप्रशंसानाम
चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

सनत्कुमार उवाच।

कथं जघान राजानं क्षुपं पादेन सुव्रत !।
दधीचः समरे जित्वा देवदेवं जनार्दनम् ॥ १ ॥
वज्रास्थित्वं कथं लेभे महादेवान्महातपाः !।
वक्तुमर्हसि शैलादे ! जितो मृत्युस्त्वया यथा ॥ २ ॥

शैलादिरुवाच।

ब्रह्मपुत्रो महातेजा राजा क्षुप इति स्मृतः।
अभून्मित्रो दधीचस्य मुनीन्द्रस्य जनेश्वरः ॥ ३ ॥
चिरात्तयोः प्रसङ्गाद्वै वादः क्षुपदधीचयोः।
अभवत् क्षत्रियश्रेष्ठो विप्र एवेति विश्रुतः ॥ ४ ॥
अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः।
तस्मादिन्द्रो ह्यहं वह्निर्यमश्च निर्ऋतिस्तथा ॥ ५ ॥
वरुणश्चैव वायुश्च सोमो धनद एव च।
ईश्वरोऽहं न सन्देहो नावमन्तव्य एव च ॥ ६ ॥

महती देवता या सा महतश्चापि सुव्रत ! ।
तस्मात्त्वया महाभाग ! क्षावनेय ! सदा ह्यहम् ॥ ७
नावमन्तव्य एवेह पूजनीयश्च सर्वथा ।
श्रुत्वा तथामतं तस्य क्षुपस्य मुनिसत्तमः ॥ ८ ॥
दधीचश्चाग्रावनिश्चोग्रो गौरवादात्मनो द्विजः ।
अताड़यत् क्षुपं मूर्ध्नि दधीचो वाममुष्टिना ।
चिच्छेद वज्रेण च तं दधीचं बलवान् क्षुपः ॥ ९ ॥
ब्रह्मलोके पुरा सो हि ब्रह्मणः क्षुतसम्भवः ।
लब्धं वज्रञ्च कार्य्यार्थं वज्रिणा चोदितः प्रभुः ॥१०॥
स्वेच्छयैव नरो भूत्वा नरपालो बभूव सः ।
तस्माद्राजा स विप्रेन्द्रमजयद्वै महाबलः ॥ ११ ॥
यथा वज्रधरः श्रीमान् बलवांस्तमसान्वितः ।
पपात भूमौ निहतो वज्रेण द्विजपुङ्गवः ॥ १२ ॥
सस्मार च तदा तत्र दुःखाद्वै भार्गवं मुनिम् ।
शुक्रोऽपि सन्धयामास ताड़ितं कुलिशेन तम् ॥ १३ ॥
योगादेत्य दधीचस्य देहं देहभृतां वरः ।
सन्धाय पूर्ववद्देहं दधीचस्याह भार्गवः ॥ १४ ॥
भो दधीच ! महाभाग ! देवदेवमुमापतिम् ।
सम्पूज्य पूज्यं ब्रह्माद्यैर्देवदेवं निरञ्जनम् ॥ १५ ॥
अवध्यो भव विप्रर्षे प्रसादात् त्र्यम्बकस्य तु ।
मृतसञ्जीवनं तस्माल्लब्धमेतन्मया द्विज ! ॥ १६ ॥
नास्ति मृत्युभयं शम्भोर्भक्तानामिह सर्वतः ।
मृतसञ्जीवनञ्चापि शैवमद्य वदामि ते ॥ १७ ॥
त्र्यम्बकं यजामहे त्रैलोक्यपितरं प्रभुम् ।

त्रिमण्डलस्य पितरं त्रिगुणस्य महेश्वरम् ॥ १८ ॥
त्रितत्त्वस्य त्रिवह्नेश्च त्रिधा भूतस्य सर्वतः।
त्रिवेदस्य महादेवं सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ॥ १९ ॥
सर्वभूतेषु सर्वत्र त्रिगुणे प्रकृतौ तथा।
इन्द्रियेषु तथान्येषु देवेषु च गणेषु च ॥ २० ॥
पुष्पेषु गन्धवत् सूक्ष्मः सुगन्धिः परमेश्वरः।
पुष्टिश्च प्रकृतिर्यस्मात् पुरुषस्य द्विजोत्तम ! ॥ २१ ॥
महदादिविशेषान्तविकल्पस्यापि सुव्रत !।
विष्णोः पितामहस्यापि मुनीनाञ्च महामुने ! ॥ २२ ॥
इन्द्रस्यापि च देवानां तस्माद्वै पुष्टिवर्धनः।
तं देवममृतं रुद्रं कर्मणा तपसा तथा ॥ २३ ॥
स्वाध्यायेन च योगेन ध्यानेन च यजामहे।
सत्येनानेन मुक्षीयान् मृत्युपाशाद्भवः स्वयम् ॥ २४ ॥
बन्धमोक्षकरो यस्मादुर्वारुकमिव प्रभुः।
मृतसञ्जीवनो मन्त्रो मया लब्धस्तु शङ्करात् ॥ २५ ॥
जप्ता हुत्वाभिमन्त्र्यैवं जलं पीत्वा दिवानिशम्।
लिङ्गस्य सन्निधौ ध्यात्वा नास्ति मृत्युभयं द्विज ! ॥२६॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तपसाराध्य शङ्करम्।
वज्रास्थित्वमवध्यत्वमदीनत्वञ्च लब्धवान् ॥ २७ ॥
एवमाराध्य देवेशं दधीचो मुनिसत्तमः।
प्राप्यावध्यत्वमन्यैश्च वज्रास्थित्वं प्रयत्नतः ॥ २८ ॥
अताड़यच्च राजेन्द्रं पादमूलेन मूर्धनि।
क्षुपो दधीचं वज्रेण जघानोरसि च प्रभुः ॥ २९ ॥
नाभून्नाशाय तद्वज्रं दधीचस्य महात्मनः।

प्रभावात् परमेशस्य वज्रबद्धशरीरिणः ॥ ३० ॥
दृष्ट्वाप्यवध्यत्वमदीनताञ्च
क्षुपो दधीचस्य तदाप्रभावम् ।
आराधयामास हरिं मुकुन्द-
मिन्द्रानुजं प्रेक्ष्य तदाम्बुजाक्षम् ॥ ३१ ॥
इति श्रीलैङ्गे क्षुपपराभवो नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

नन्द्युवाच ।

पूजया तस्य सन्तुष्टो भगवान् पुरुषोत्तमः ।
श्रीभूमिसहितः श्रीमान् शङ्खचक्रगदाधरः ॥ १ ॥
किरीटी पद्महस्तश्च सर्वाभरणभूषितः ।
पीताम्बरश्च भगवान् देवैर्दैत्यैश्च संवृतः ॥ २ ॥
प्रददौ दर्शनं तस्मै दिव्यं वै गरुड़ध्वजः ।
दिव्येन दर्शनेनैव दृष्ट्वा देवं जनार्दनम् ॥ ३ ॥
तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिः प्रणम्य गरुड़ध्वजम् ।
त्वमादिस्त्वमनादिश्च प्रकृतिस्त्वं जनार्दनः ॥ ४ ॥
पुरुषस्त्वं जगन्नाथो विष्णुर्विश्वेश्वरो भवान् ।
योऽयं ब्रह्मासि पुरुषो विश्वमूर्त्तिः पितामहः ॥ ५ ॥
तत्त्वमाद्यं भवानेव परं ज्योतिर्जनार्दन ! ।
परमात्मा परं धाम श्रीपते ! भूपते ! प्रभो ! ॥ ६ ॥

त्वत्क्रोधसम्भवो रुद्रस्तमसा च समावृतः।
त्वत्प्रसादाज्जगद्धाता रजसा च पितामहः॥ ७॥
त्वत्प्रसादात् स्वयं विष्णुः सत्वेन पुरुषोत्तमः।
कालमूर्त्ते! हरे! विष्णो! नारायण! जगन्मय!॥ ८॥
महांस्तथा च भूतादिस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च।
त्वयैवाधिष्ठितान्येव विश्वमूर्त्ते! महेश्वर!॥ ९॥
महादेव! जगन्नाथ! पितामह! जगद्गुरो!।
प्रसीद देवदेवेश! प्रसीद परमेश्वर!॥ १०॥
प्रसीद त्वं जगन्नाथ! शरण्यं शरणं गतः।
वैकुण्ठ! शौरे! सर्वज्ञ! वासुदेव! महाभुज!॥ ११॥
सङ्कर्षण! महाभाग! प्रद्युम्न! पुरुषोत्तम!।
अनिरुद्ध! महाविष्णो! सदा विष्णो! नमोऽस्तु ते॥१२॥
विष्णो! तवासनं दिव्यमव्यक्तं मध्यतो विभुः।
सहस्रफणसंयुक्तस्तमोमूर्त्तिर्धराधरः॥ १३॥
अधश्च धर्मो देवेश! ज्ञानं वैराग्यमेव च।
ऐश्वर्य्यमासनस्यास्य पादरूपेण सुव्रत!॥ १४॥
सप्तपातालपादस्त्वं धराजघनमेव च।
वासांसि सागराः सप्त दिशश्चैव महाभुजाः॥ १५॥
द्यौर्मूर्द्धा ते विभो! नाभिः खं वायुर्नासिकां गतः।
नेत्रे सोमश्च सूर्य्यश्च केशा वै पुष्करादयः॥ १६॥
नक्षत्रतारकाद्यौश्च ग्रैवेयकविभूषणम्।
कथं स्तोष्यामि देवेशं पूज्यश्च पुरुषोत्तमः॥ १७॥
श्रद्धया च कृतं दिव्यं यच्छ्रुतं यच्च कीर्त्तितम्।
यदिष्टं तत् क्षमस्वेश! नारायण! नमोऽस्तु ते॥ १८॥

शैलादिरुवाच ।

इदन्तु वैष्णवं स्तोत्रं सर्वपापप्रणाशनम् ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि क्षुपेण परिकीर्त्तितम् ॥ १९ ।
श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या विष्णुलोकं स गच्छति ॥२

सम्पूज्य चैवं त्रिदशेश्वराद्यैः
स्तुत्वा स्तुतं देवमजेयमीशम् ।
विज्ञापयामास निरीक्ष्य भक्त्या
जनार्दनाय प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ २१ ॥

राजोवाच ।

भगवन् ब्राह्मणः ! कश्चिद्दधीच इति विश्रुतः ।
धर्मवेत्ता विनीतात्मा सखा मम पुराभवत् ॥ २२ ॥
अवध्यः सर्वदा सर्वैः शङ्कराचनतत्परः ।
सावज्ञं वामपादेन स मां मूर्ध्नि सदस्यथ ॥ २३ ॥
ताड़यामास देवेश ! विष्णो ! विश्व ! जगत्पते ! ।
उवाच च मदाविष्टो न बिभेमीति सर्वतः ॥ २४ ॥
जेतुमिच्छामि तं विप्रं दधीचं जगदीश्वर ! ।
यथाहितं तथा कर्त्तुं त्वमर्हसि जनार्दन ! ॥ २५ ॥

शैलादिरुवाच ।

ज्ञात्वा सोऽपि दधीचस्य अवध्यत्वं महात्मनः ।
सस्मार च महेशस्य प्रभावमतुलं हरिः ॥ २६ ॥
एवं स्मृत्वा हरिः प्राह ब्रह्मणः क्षुतसम्भवम् ।
विप्राणां नास्ति राजेन्द्र ! भयमेत्य महेश्वरम् ॥ २७
विशेषाद्रुद्रभक्तानां अभयं सर्वदा नृप ! ।
नीचानामपि सर्वत्र दधीचस्यास्य किं पुनः ॥ २८ ॥

तस्मात्तव महाभाग ! विजयो नास्ति भूपते ! ।
दुःखं करोमि विप्रस्य शापार्थं समुरस्य मे ॥ २९ ॥
भविता तस्य शापेन दृष्टयज्ञे सुरैः समम् ।
विनाशो मम राजेन्द्र ! पुनरुत्थानमेव च ॥ ३० ॥
तस्मात् समेत्य विप्रेन्द्र ! सर्वयत्नेन भूपते ! ।
करोमि यत्नं राजेन्द्र ! दधीचविजयाय ते ॥ ३१ ॥

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं नृपः प्राह तथास्त्विति जनार्दनम् ।
भगवानपि विप्रस्य दधीचस्याश्रमं ययौ ॥ ३२ ॥
आस्थाय रूपं विप्रस्य भगवान् भक्तवत्सलः ।
दधीचमाह ब्रह्मर्षिमभिवन्द्य जगद्गुरुः ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भो ! भो ! दधीच ! ब्रह्मर्षे ! भवार्चनरताव्यय ! ।
वरमेकं वृणे त्वत्तस्तं भवान् दातुमर्हति ॥ ३४ ॥
याचितो देवदेवेन दधीचः प्राह विष्णुना ।
ज्ञातं तवेप्सितं सर्वं न बिभेमि तवाप्यहम् ॥ ३५ ॥
भवान् विप्रस्य रूपेण आगतोऽसि जनार्दन ! ।
भूतं भविष्यं देवेश ! वर्त्तमानं जनार्दन ! ॥ ३६ ॥
ज्ञातं प्रसादाद्रुद्रस्य द्विजत्वं त्यज सुव्रत ! ।
आराधितोऽसि देवेश ! नृपेण मधुसूदन ! ॥ ३७ ॥
जाने तवैनां भगवन् ! भक्तवत्सलतां हरे ! ।
स्थाने तवैषा भगवन् ! भक्तवात्सल्यता हरे ! ॥ ३[८]
अस्ति चेद्भगवन् ! भीतिर्भवार्चनरतस्य मे ।
वक्तुमर्हसि यत्नेन वरदाम्बुजलोचन ! ॥ ३९ ॥

वदामि न मृषा तस्मान्न बिभेमि जनार्दन ! ।
न बिभेमि जगत्यस्मिन् देवदैत्यद्विजादपि ॥ ४० ॥

नन्द्युवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं दधीचस्य तदास्थाय जनार्दनः ।
स्वरूपं सस्मितं प्राह सन्त्यज्य द्विजतां क्षणात् ॥ ४१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

भयं दधीच ! सर्वत्र नास्त्येव तव सुव्रत ! ।
भवार्चनरतो यस्माद्भवान् सर्वज्ञ एव च ॥ ४२ ॥
बिभेमीति सकृद् वक्तुं त्वमर्हसि नमस्तव ।
नियोगान्मम विप्रेन्द्र ! क्षुपं प्रतिसंदस्यथ ॥ ४३ ॥
एवं श्रुत्वापि तद्वाक्यं सान्त्वं विष्णोर्महामुनिः ।
न बिभेमीति तं प्राह दधीचो देवसत्तमम् ॥ ४४ ॥
प्रभावाद्देवदेवस्य शम्भोः साक्षात् पिनाकिनः ।
सर्वस्य शङ्करस्यास्य सर्वज्ञस्य महामुनिः ॥ ४५ ॥
ततस्तस्य मुनेः श्रुत्वा वचनं कुपितो हरिः ।
चक्रमुद्यम्य भगवान् दिधक्षुर्मुनिसत्तमम् ॥ ४६ ॥
अभवत् कुण्ठिताग्रं हि विष्णोश्चक्रं सुदर्शनम् ।
प्रभावाद्धि दधीचस्य क्षुपस्यैव हि सन्निधौ ॥ ४७ ॥
दृष्ट्वा तत्कुण्ठिताग्रं हि चक्रं चक्रिणमाह सः ।
दधीचः सस्मितं साक्षात् सदसद्व्यक्तिकारणम् ॥ ४८ ॥
भगवन् ! भवता लब्धं पुरातीव सुदारुणम् ।
सुदर्शनमिति ख्यातं चक्रं विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥
भवस्य तच्छुभं चक्रं न जिघांसति मामिह ।
ब्रह्मास्त्राद्यैस्तथान्यैर्हि प्रयत्नं कर्त्तुमर्हसि ॥ ५० ॥

शैलादिरुवाच।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा निर्वीर्य्यमायुधम्।
ससर्ज च पुनस्तस्मै सर्वास्त्राणि समन्ततः॥ ५१॥
चक्रुर्देवास्ततस्तस्य विष्णोः साहाय्यमव्ययाः।
द्विजेनैकेन योद्धुं हि प्रवृत्तस्य महाबलाः॥ ५२॥
कुशमुष्टिं तदादाय दधीचः संस्मरन् भवम्।
ससर्ज सर्वदेवेभ्यो वज्रास्थिः सर्वतो वशी॥ ५३॥
दिव्यं त्रिशूलमभवत् कालाग्निसदृशप्रभम्।
दग्धुं देवान् मतिश्चक्रे युगान्ताग्निरिवापरः॥ ५४॥
इन्द्रनारायणाद्यैश्च देवैस्त्यक्तानि यानि तु।
आयुधानि समस्तानि प्रणेमुस्त्रिशिखं मुने!॥ ५५॥
देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे ध्वस्तवीर्य्या द्विजोत्तम!।
ससर्ज भगवान् विष्णुः स्वदेहात् पुरुषोत्तमः॥ ५६॥
आत्मनः सदृशान् दिव्यान् लक्षलक्षायुतान् गणान्।
तानि सर्वाणि सहसा ददाह मुनिसत्तमः॥ ५७॥
ततो विस्मयनार्थाय विश्वमूर्त्तिरभूद्धरिः।
तस्य देहे हरेः साक्षादपश्यद् द्विजसत्तमः॥ ५८॥
दधीचो भगवान् विप्रः देवतानां गणान् पृथक्।
रुद्राणां कोटयश्चैव गणानां कोटयस्तदा॥ ५९॥
अण्डानां कोटयश्चैव विश्वमूर्त्तेस्तनौ तदा।
दृष्ट्वैतदखिलं तत्र च्यावनिर्विस्मितं तदा॥ ६०॥
विष्णुमाह जगन्नाथं जगन्मयमजं विभुम्।
अभ्यसाभ्युक्ष्य तं विष्णुं विश्वरूपं महामुनिः॥ ६१॥
मायां त्यज महाबाहो! प्रतिभासा विचारतः।

विज्ञानानां सहस्राणि दुर्विज्ञेयानि माधव ! ॥ ६२ ॥
मयि पश्य जगत्सर्वं त्वया सार्धमनिन्दित ! ।
ब्रह्माणञ्च तथा रुद्रं दिव्यां दृष्टिं ददामि ते ॥ ६३ ॥
इत्युक्ता दर्शयामास स्वतनौ निखिलं मुनिः ।
तं प्राह च हरिं देवं सर्वदेवभवोद्भवम् ॥ ६४ ॥
मायया ह्यनया किं वा मन्त्रशक्त्याथ वा प्रभो ! ।
वस्तुशक्त्याथ वा विष्णो ! ध्यानशक्त्याथ वा पुनः ॥ ६५
त्यक्त्वा मायामिमां तस्माद् योद्धुमर्हसि यत्नतः ।
एवं तस्य वचः श्रुत्वा दृष्ट्वा माहात्म्यमद्भुतम् ॥ ६६ ॥
देवाश्च दुद्रुवुर्भूयो देवं नारायणञ्च तम् ।
वारयामास निश्चेष्टं पद्मयोनिर्जगद्गुरुः ॥ ६७ ॥
निशम्य वचनं तस्य ब्रह्मणस्तेन निर्जितः ।
जगाम भगवान् विष्णुः प्रणिपत्य महामुनिम् ॥ ६८ ॥
क्षुपो दुःखातुरो भूत्वा सम्पूज्य च मुनीश्वरम् ।
दधीचमभिवन्द्याशु प्रार्थयामास विक्लवः ॥ ६९ ॥
दधीच ! क्षम्यतां देव ! मयाज्ञानात् कृतं सखे ! ।
विष्णुनापि सुरैर्वापि रुद्रभक्तस्य किं तव ॥ ७० ॥
प्रसीद परमेशान ! दुर्लभा दुर्जनैर्द्विज ! ।
भक्तिर्भक्तिमतां श्रेष्ठ ! मद्विधैः क्षत्रियाधमैः ॥ ७१ ॥
श्रुत्वानुगृह्य तं विप्रो दधीचस्तपतां वरः ।
राजानं मुनिशार्दूलः शशाप च सुरोत्तमान् ॥ ७२ ॥
रुद्रकोपाग्निना देवाः सदेवेन्द्रा मुनीश्वरैः ।
ध्वस्ता भवन्तु देवेन विष्णुना च समन्विताः ॥ ७३ ॥
प्रजापतेर्मखे पुण्ये दक्षस्य सुमहात्मनः ।

एवं श्रुत्वा नृपं प्रेक्ष्य पुनराह द्विजोत्तमः ॥ ७४ ॥
देवैश्च पूज्या राजेन्द्र ! नृपैश्च विविधैर्गणैः ।
ब्राह्मणा एव राजेन्द्र ! बलिनः प्रभविष्णवः ॥ ७५ ॥
इत्युक्त्वा स्वोटजं विप्रः प्रविवेश महाद्युतिः ।
दधीचमभिवन्द्यैव जगाम स्वं नृपः स्वयम् ॥ ७६ ॥
तदेव तीर्थमभवत् स्थानेश्वरमिति स्मृतम् ।
स्थानेश्वरमनुप्राप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ७७ ॥
कथितस्तव संक्षेपाद्विवादः क्षुब्दधीचयोः ।
प्रभावश्च दधीचस्य भवस्य च महामुने ! ॥ ७८ ॥
य इदं कीर्त्तयेद्दिव्यं विवादं क्षुब्दधीचयोः ।
जित्वापमृत्युं देहान्ते ब्रह्मलोकं प्रयाति सः ॥ ७९ ॥
य इदं कीर्त्य संग्रामं प्रविशेत्तस्य सर्वदा ।
नास्ति मृत्युभयञ्चैव विजयी च भविष्यति ॥ ८० ॥

इति श्रीलैङ्गे क्षुपदधीचसंवादो नाम
षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

भवान् कथमनुप्राप्तो महादेवमुमापतिम् ।
श्रोतुमिच्छामि तत्सर्वं वक्तुमर्हसि मे प्रभो ! ॥ १ ॥

शैलादिरुवाच ।

प्रजाकामः शिलादोऽभूत्पिता मम महामुने ! ।
सोऽन्धः सुचिरं कालं तपस्तेपे सुदुश्चरम् ॥ २ ॥
तपतस्तस्य तपसा सन्तुष्टो वज्रधृक् प्रभुः ।

शिलादमाह तुष्टोऽस्मि वरयस्व वरानिति ॥ ३ ॥
ततः प्रणम्य देवेशं सहस्राक्षं सहामरैः ।
प्रोवाच मुनिशार्दूल ! कृताञ्जलिपुटो हरिम् ॥ ४ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवतारिघ्न ! सहस्राक्ष ! वरप्रद ! ।
अयोनिजं मृत्युहीनं पुत्रमिच्छामि सुव्रत ! ॥ ५ ॥

शक्र उवाच ।

पुत्रं दास्यामि विप्रर्षे ! योनिजं मृत्युसंयुतम् ।
अन्यथा ते न दास्यामि मृत्युहीना न सन्ति वै ॥ ६ ॥
न दास्यति सुतं तेऽत्र मृत्युहीनमयोनिजम् ।
पितामहोऽपि भगवान् किमुतान्ये महामुने ! ॥ ७ ॥
सोऽपि देवः स्वयं ब्रह्मा मृत्युहीनो न चेश्वरः ।
योनिजश्च महातेजाश्चाण्डजः पद्मसम्भवः ॥ ८ ॥
महेश्वराङ्गजश्चैव भवान्यास्तनयः प्रभुः ।
तस्याप्यायुः समाख्यातं परार्धद्वयमम्बितम् ॥ ९ ॥
कोटिकोटिसहस्राणि अहर्भूतानि यानि वै ।
समतीतानि कल्पानां तावच्छेषाः परत्र ये ॥ १० ॥
तस्मादयोनिजे पुत्रे मृत्युहीने प्रयत्नतः ।
परित्यजाशां विप्रेन्द्र ! गृहाणात्मसमं सुतम् ॥ ११ ॥

शैलादिरुवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पिता मे लोकविश्रुतः ।
शिलाद इति पुण्यात्मा पुनः प्राह शचीपतिम् ॥ १२ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन्नण्डयोनित्वं पद्मयोनित्वमेव च ।

महेश्वराङ्गयोनित्वं श्रुतं वै ब्रह्मणो मया ॥ १३ ॥
पुरा महेन्द्रदायादाङ्गदतश्चास्य पूर्वजात् ।
नारदाद्वै महाबाहो ! कथमत्राशु नो वद ॥ १४ ॥
दाक्षायणी सा दक्षोऽपि देवः पद्मोद्भवात्मजः ।
पौत्रो कनकगर्भस्य कथं तस्याः सुतो विभुः ॥ १५ ॥

ब्रह्म उवाच ।

स्थाने संशयितुं विप्र ! तव वक्ष्यामि कारणम् ।
कल्पे तत्पुरुषे वृत्तं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ १६ ॥
ससर्ज सकलं ध्यात्वा ब्रह्माणं परमेश्वरः ।
जनार्दनो जगन्नाथः कल्पे वै मेघवाहने ॥ १७ ॥
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु मेघो भूत्वावहद्धरम् ।
नारायणो महादेवं बहुमानेन सादरम् ॥ १८ ॥
दृष्ट्वा भावं महादेवो हरेः स्वात्मनि शङ्करः ।
प्रददौ तस्य सकलं स्रष्टुं वै ब्रह्मणा सह ॥ १९ ॥
तदा तं कल्पमाहुर्वै मेघवाहनसंज्ञया ।
हिरण्यगर्भस्तं दृष्ट्वा तस्य देहोद्भवस्तदा ॥ २० ॥
जनार्दनसुतः प्राह तपसा प्राप्य शङ्करम् ।
तव वामाङ्गजो विष्णुर्दक्षिणाङ्गभवो ह्यहम् ॥ २१ ॥
मया सह जगत् सर्वं तथाप्यसृजदच्युतः ।
जगन्मयोऽवहद् यस्मान् मेघो भूत्वा दिवानिशम् ॥२२ ॥
भवन्तमवहद्विष्णुर्देवदेवं जगद्गुरुम् ।
नारायणादपि विभो ! भक्तोऽहं तव शङ्कर ! ॥ २३ ॥
प्रसीद देहि मे सर्वं सर्वात्मत्वं तव प्रभो ! ।
तदाथ लब्ध्वा भगवान् भवात् सर्वात्मतां क्षणात् ॥२४॥

त्वरमाणोऽथ सङ्गम्य ददर्श पुरुषोत्तमम्।
एकार्णवालये शुभ्रे त्वन्धकारे सुदारुणे ॥ २५ ॥
हेमरत्नचिते दिव्ये मनसा च विनिर्मिते।
दुष्प्राप्ये दुर्जनैः पुण्यैः सनकाद्यैरगोचरे ॥ २६ ॥
जगदावासहृदयं ददर्श पुरुषं त्वजः।
अनन्तभोगशय्यायां शायिनं पङ्कजेक्षणम् ॥ २७ ॥
शङ्खचक्रगदापद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम्।
सर्वाभरणसंयुक्तं शशिमण्डलसन्निभम् ॥ २८ ॥
श्रीवत्सलक्षणं देवं प्रसन्नास्यं जनार्दनम्।
रमामृदुकराम्भोजस्पर्शरक्तपदाम्बुजम् ॥ २९ ॥
परमात्मानमीशानं तमसा कालरूपिणम्।
रजसा सर्वलोकानां सर्गलीलाप्रवर्त्तकम् ॥ ३० ॥
सत्त्वेन सर्वभूतानां स्थापकं परमेश्वरम्।
सर्वात्मानं महात्मानं परमात्मानमीश्वरम् ॥ ३१ ॥
क्षीरार्णवेऽमृतमये शायिनं योगनिद्रया।
तं दृष्ट्वा प्राह वै ब्रह्मा भगवन्तं जनार्दनम् ॥ ३२ ॥
ग्रसामि त्वां प्रसादेन यथापूर्वं भवानहम्।
स्मयमानस्तु भगवान् प्रतिबुध्य पितामहम् ॥ ३३ ॥
उदैक्षत महाबाहुः स्मितमीषच्चकार सः।
विवेश चाण्डजं तन्तुग्रस्तस्तेन महात्मना ॥ ३४ ॥
ततस्तं चासृजद् ब्रह्मा भ्रुवोर्मध्येन चाच्युतम्।
सृष्टस्तेन हरिः प्रेक्ष्य स्थितस्तस्याथ सन्निधौ ॥ ३५ ॥
एतस्मिन्नन्तरे रुद्रः सर्वदेवभवोद्भवः।
विकृतं रूपमास्थाय पुरा दत्तवरस्तयोः ॥ ३६ ॥

आगच्छद् यत्र वै विष्णुर्विश्वात्मा परमेश्वरः ।
प्रसादमतुलं कर्त्तुं ब्रह्मणश्च हरेः प्रभुः ॥ ३७ ॥
ततः समेत्य तौ देवौ सर्वदेवभवोद्भवम् ।
अपश्यतां भवं देवं कालाग्निसदृशं प्रभुम् ॥ ३८ ॥
तौ तं तुष्टुवतुश्चैव शर्वमुग्रं कपर्दिनम् ।
प्रणेमतुश्च वरदं बहुमानेन दूरतः ॥ ३९ ॥
भवोऽपि भगवान् देवमनुगृह्य पितामहम् ।
जनार्दनं जगन्नाथस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४० ॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे ब्रह्मणो वरप्रदानं
नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

गते महेश्वरे देवे तमुद्दिश्य जनार्दनः ।
प्राह भगवान् प्राह पद्मयोनिमजोद्भवः ॥ १ ॥

श्रीविष्णुरुवाच ।

परमेशो जगन्नाथः शङ्करस्त्वेष सर्वगः ।
आवयोरखिलस्येशः शरणञ्च महेश्वरः ॥ २ ॥
अहं वामाङ्गजो ब्रह्मन् ! शङ्करस्य महात्मनः ।
भवान् भवस्य देवस्य दक्षिणाङ्गभवः स्वयम् ॥ ३ ॥
मामाहुरग्रे्यषयः प्रेक्ष्य प्रधानं प्रकृतिं तथा ।

अव्यक्तमजमित्येवं भवन्तं पुरुषस्त्विति ॥ ४ ॥
एवमाहुर्महादेवमावयोरपि कारणम्।
ईशं सर्वस्य जगतः प्रभुमव्ययमीश्वरम् ॥ ५ ॥
सोऽपि तस्यामरेशस्य वचनाद्वारिजोद्भवः।
वरेण्यं वरदं रुद्रमस्तुवत् प्रणनाम च ॥ ६ ॥
अथाम्भसा प्लुतां भूमिं समादाय जनार्द्दनः।
पूर्ववत् स्थापयामास वाराहं रूपमाश्रितः ॥ ७ ॥
नदीनदसमुद्रांश्च पूर्ववच्चाकरोत् प्रभुः।
कृत्वा चोर्वीं प्रयत्नेन निम्नोन्नतविवर्जिताम् ॥ ८ ॥
धरायां सोऽचिनोत् सर्वान् भूधरान् भूधराकृतिः।
भूराद्यांश्चतुरो लोकान् कल्पयामास पूर्ववत् ॥ ९ ॥
स्रष्टुञ्च भगवान् चक्रे मतिं मतिमतां वरः।
मुख्यञ्च तैर्य्यग्योन्यञ्च दैविकं मानुषं तथा ॥ १० ॥
विभुश्चानुग्रहं तत्र कौमारकमदीनधीः।
पुरस्तादसृजद्देवः सनन्दं सनकं तथा ॥ ११ ॥
सनातनं सतां श्रेष्ठं नैष्कर्म्येण गताः परम्।
मरीचिभृग्वङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ॥ १२ ॥
दक्षमत्रिं वसिष्ठञ्च सोऽसृजद् योगविद्यया।
सङ्कल्पञ्चैव धर्मञ्च ह्यधर्मं भगवान् प्रभुः ॥ १३ ॥
द्वादशैव प्रजास्त्वेता ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः।
ऋभुं सनत्कुमारञ्च ससर्जादौ सनातनः ॥ १४ ॥
तौ चोर्ध्वरेतसौ दिव्यौ चाग्रजौ ब्रह्मवादिनौ।
कुमारौ ब्रह्मणस्तुल्यौ सर्वज्ञौ सर्वभाविनौ ॥ १५ ॥
एवं मुख्यादिकान् सृष्ट्वा पद्मयोनिः शिलाशन!।

युगधर्मानशेषांश्च कल्पयामास विश्वसृक् ॥ ५६ ॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे वैष्णवकथनं
नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

अथ ऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

श्रुत्वा शक्रेण कथितं पिता मम महामुनिः ।
पुनः पप्रच्छ देवेशं प्रणम्य रचिताञ्जलिः ॥ १ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! शक्र ! सर्वज्ञ ! देवदेव नमस्कृत ! ।
शचीपते ! जगन्नाथ ! सहस्राक्ष ! महेश्वर ! ॥ २ ॥
युगधर्मान् कथं चक्रे भगवान् पद्मसम्भवः ।
वक्तुमर्हसि मे सर्वं साम्प्रतं प्रणताय मे ॥ ३ ॥

शैलादिरुवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शिलादस्य महात्मनः ।
व्याजहार यथादृष्टं युगधर्मं सुविस्तरम् ॥ ४ ॥

शक्र उवाच ।

आद्यं कृतयुगं विद्धि ततस्त्रेतायुगं मुने ! ।
द्वापरं तिष्यमित्येते चत्वारस्तु समासतः ॥ ५ ॥
सत्वं कृतं रजस्त्रेता द्वापरश्च रजस्तमः ।
कलिस्तमश्च विज्ञेयं युगवृत्तिर्युगेषु च ॥ ६ ॥

ध्यानं परं कृतयुगे त्रेतायां यज्ञ उच्यते ।
भजनं द्वापरे शुद्धं दानमेव कलौ युगे ॥ ७ ॥
चत्वारि च सहस्राणि वर्षाणां तत्कृतं युगम् ।
तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांशश्च तथाविधः ॥ ८ ॥
चत्वारि च सहस्राणि मानुषाणि शिलाशन ! ।
आयुः कृतयुगे विद्धि प्रजानामिह सुव्रत ! ॥ ९ ॥
ततः कृतयुगे तस्मिन् सन्ध्यांशे च गते तु वै ।
पादावशिष्टो भवति युगधर्मस्तु सर्वतः ॥ १० ॥
चतुर्भागैकहीनं तु त्रेतायुगमनुत्तमम् ।
कृतार्धं द्वापरं विद्धि तदर्धं तिष्यमुच्यते ॥ ११ ॥
त्रिशती द्विशती सन्ध्या तथा चैकशती मुने ! ।
सन्ध्यांशकं तथाप्येवं कल्पेष्वेवं युगे युगे ॥ १२ ॥
आद्ये कृतयुगे धर्मश्चतुष्पादः सनातनः ।
त्रेतायुगे त्रिपादस्तु द्विपादो द्वापरे स्थितः ॥ १३ ॥
त्रिपादहीनस्तिष्ये तु सत्तामात्रेण धिष्ठितः ।
कृते तु मिथुनोत्पत्तिः वृत्तिः साक्षाद्रसोल्लसा ॥ १४ ॥
प्रजास्तृप्ताः सदा सर्वाः सर्वानन्दाश्च भोगिनः ।
अधमोत्तमता तासां न विशेषाः प्रजाः शुभाः ॥ १५ ॥
तुल्यमायुः सुखं रूपं तासां तस्मिन् कृते युगे ।
तासां प्रीतिर्न च द्वन्द्वं न द्वेषो नास्ति च क्लमः ॥१५॥
पर्वतोदधिवासिन्यो ह्यनिकेताश्रयास्तु ताः ।
विशोकाः सत्वबहुला एकान्तबहुलास्तथा ॥ १७ ॥
ता वै निष्कामचारिण्यो नित्यं मुदितमानसाः ।

वर्णाश्रमव्यवस्था च तदासीन्न च सङ्करः।
रसोल्लासः कालयोगात् त्रेताख्ये नश्यते द्विज ! ॥१९॥
तस्यां सिद्धौ प्रनष्टायां अन्यासिद्धिः प्रजायते।
अपां सौक्ष्म्ये प्रतिगते तदा मेघात्मना तु वै ॥ २० ॥
मेघेभ्यःस्तनयित्नुभ्यः प्रवृत्तं वृष्टिसर्जनम् ।
सकृदेव तया वृष्ट्या संयुक्ते पृथिवीतले ॥ २१ ॥
प्रादुरासंस्तदा तासां वृक्षास्ते गृहसंश्रिताः।
सर्ववृत्त्युपभोगस्तु तासां तेभ्यः प्रजायते ॥ २२ ॥
वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्तास्त्रेतायुगमुखे प्रजाः।
ततः कालेन महता तासामेव विपर्य्ययात् ॥ २३ ॥
रागलोभात्मको भावस्तदा ह्याकस्मिकोऽभवत्।
विपर्य्ययेण तासां तु तेन तत्कालभाविना ॥ २४ ॥
प्रणश्यन्ति ततः सर्वे वृक्षास्ते गृहसंश्रिताः।
ततस्तेषु प्रनष्टेषु विभ्रान्ता मैथुनोद्भवाः ॥ २५ ॥
अपि ध्यायन्ति तां सिद्धिं सत्याभिध्यायिनस्तदा।
प्रादुर्बभूवुस्तासां तु वृक्षास्ते गृहसंश्रिताः ॥ २६ ॥
वस्त्राणि ते प्रसूयन्ते फलान्याभरणानि च।
तेष्वेव जायते तासां गन्धवर्णरसान्वितम् ॥ २७ ॥
अमाक्षिकं महावीर्य्यं पुटके पुटके मधु।
तेन ता वर्त्तयन्ति स्म सुखमायुः सदैव हि ॥ २८ ॥
हृष्टपुष्टास्तया सिद्ध्या प्रजा वै विगतज्वराः।
ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभावृतास्तु ताः ॥ २९ ॥
वृक्षांस्तान् पर्य्यगृह्णन्ति मधु वा माक्षिकं बलात्।
तासां तेनोपचारेण पुनर्लोभकृतेन वै ॥ ३० ॥

प्रनष्टा मधुना सार्धं कल्पवृक्षाः क्वचित् क्वचित् ।
तस्यामेवाल्पशिष्टायां सिद्धौ कालवशात्तदा ॥ ३१ ॥
आवर्त्तनात्तु त्रेतायां द्वन्द्वान्यभ्युत्थितानि वै ।
शीतवर्षातपैस्तीव्रैस्ततस्ता दुःखिता भृशम् ॥ ३२ ॥
द्वन्द्वैः सम्पीड्यमानाश्च चक्रुरावरणानि तु ।
कृतद्वन्द्वप्रतीघाताः केतनानि गिरौ ततः ॥ ३३ ॥
पूर्वं निकामचारास्ता ह्यनिकेता अथावसन् ।
यथायोगं यथाप्रीति निकेतेष्वेव सन् पुनः ॥ ३४ ॥
कृत्वा द्वन्द्वोपघातांस्तान् वृत्त्युपायमचिन्तयन् ।
नष्टेषु मधुना सार्धं कल्पवृक्षेषु वै तदा ॥ ३५ ॥
विवादव्याकुलास्ता वै प्रजास्तृष्णाक्षुधार्दिताः ।
ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धिस्त्रेतायुगे पुनः ॥ ३६ ॥
वार्त्तायाः साधिकाप्यन्या वृष्टिस्तासां निकामतः ।
तासां वृष्ट्युदकादीनि ह्यभवन्निम्नगानि तु ॥ ३७ ॥
अभवन् वृष्टिसन्तत्या स्रोतस्थानानि निम्नगाः ।
एवं नद्यः प्रवृत्तास्तु द्वितीये वृष्टिसर्जने ॥ ३८ ॥
ये पुनस्तदपांस्तोकाः पतिताः पृथिवीतले ।
अपां भूमेश्च संयोगा दोषध्यस्तास्तदाभवन् ॥ ३९ ॥
अथाल्पकृष्टाश्चानुप्ता ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश ।
ऋतुपुष्पफलाश्चैव वृक्षगुल्माश्च जज्ञिरे ॥ ४० ॥
प्रादुर्भूतानि चैतानि वृक्ष जात्यौषधानि च ।
तेनौषधेन वर्त्तन्ते प्रजास्त्रेतायुगे तदा ॥ ४१ ॥
ततः पुनरभूत्तासां रागो लोभश्च सर्वशः ।
अवश्यम्भाविनार्थेन त्रेतायुगवशेन च ॥ ४२ ॥

ततस्ताः पर्य्यगृह्णन्त नदीक्षेत्राणि पर्वतान्।
वृक्षगुल्मौषधीश्चैव प्रसह्य तु यथाबलम्॥ ४३॥
विपर्य्ययेण चौषध्यः प्रनष्टास्ताश्चतुर्दश।
मत्वाधरां प्रविष्टास्ता इत्यौषध्यः पितामहः॥ ४४॥
दुदोह गां प्रयत्नेन सर्वभूतहिताय वै।
तदाप्रभृति चौषध्यः फालकृष्टास्त्वितस्ततः॥ ४५॥
वार्त्तां कृषिं समायाता वर्त्तुकामाः प्रयत्नतः।
वार्त्तावृत्तिः समाख्याता कृषिकामप्रयत्नतः॥ ४६॥
अन्यथा जीवितं तासां नास्ति त्रेतायुगात्यये।
हस्तोद्भवा ह्यपश्चैव भवन्ति बहुशस्तदा॥ ४७॥
तत्रापि जगृहुः सर्वे चान्योऽन्यं क्रोधमूर्च्छिताः।
सुतदारधनाद्यांस्तु बलाद् युगबलेन तु॥ ४८॥
मर्य्यादायाः प्रतिष्ठार्थं ज्ञात्वा तदखिलं विभुः।
ससर्ज क्षत्रियांस्त्रातुं क्षतात् कमलसम्भवः॥ ४९॥
वर्णाश्रमप्रतिष्ठाञ्च चकार स्वेन तेजसा।
वृत्तेन वृत्तिना वृत्तं विश्वात्मा निर्ममे स्वयम्॥ ५०॥
यज्ञप्रवर्त्तनञ्चैव त्रेतायामभवत् क्रमात्।
पशुयज्ञं न सेवन्ते केचित्तत्रापि सुव्रताः॥ ५१॥
बलाद्विष्णुस्तदा यज्ञमकरोत् सर्वदृक् क्रमात्।
द्विजास्तदा प्रशंसन्ति ततस्त्वाहिंसकं मुने॥ ५२॥
द्वापरेष्वपि वर्त्तन्ते मतिभेदास्तदा नृणाम्।
मनसा कर्मणा वाचा कृच्छ्राद्वार्त्ता प्रसिध्यति॥ ५३॥
तदा तु सर्वभूतानां कायक्लेशवशात् क्रमात्।
लोभो भृतिर्वणिग्युद्धं तत्त्वानामविनिश्चयः॥ ५४॥

वेदशाखाप्रणयनं धर्माणां सङ्करस्तथा ।
वर्णाश्रमपरिध्वंसः कामद्वेषौ तथैव च ॥ ५५ ॥
द्वापरे तु प्रवर्त्तन्ते रागो लोभो मदस्तथा ।
वेदो व्यासैश्चतुर्धा तु व्यस्यते द्वापरादिषु ॥ ५६ ॥
एको वेदश्चतुष्पादस्त्रेता स्विह विधीयते ।
सङ्क्षयादायुषश्चैव व्यस्यते द्वापरेषु सः ॥ ५७ ॥
ऋषिपुत्रैः पुनर्भेदा भिद्यन्ते दृष्टिविभ्रमैः ।
मन्त्रब्राह्मणविन्यासैः स्वरवर्णविपर्य्ययैः ॥ ५८ ॥
संहिता ऋग्यजुः साम्नां संहन्यन्ते मनीषिभिः ।
सामान्या वै कृताश्चैव दृष्टिभिस्तैः पृथक् पृथक् ॥५९॥
ब्राह्मणं कल्पसूत्राणि मन्त्रप्रवचनानि च ।
अन्ये तु प्रस्थितास्तान् वै केचित्तान् प्रत्यवस्थिताः ॥६०॥
इतिहासपुराणानि भिद्यन्ते कालगौरवात् ।
ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतं तथा ॥ ६१ ॥
भविष्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयमतः परम् ।
आग्नेयं ब्रह्मवैवर्त्तं लैङ्गं वाराहमेव च ॥ ६२ ॥
वामनाख्यं ततः कूर्मं मात्स्यं गारुड़मेव च ।
स्कान्दं तथा च ब्रह्माण्डं तेषां भेदः प्रकथ्यते ॥ ६३ ॥
लैङ्गमेकादशविधं प्रभिन्नं द्वापरे शुभम् ।
मन्वत्रिविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्योशनोऽङ्गिराः ॥ ६४ ॥
यमापस्तम्बसंवर्त्ताः कात्यायनबृहस्पती ।
पराशरव्यासशङ्खलिखितादक्षगौतमौ ॥ ६५ ॥
शातातपो वसिष्ठश्च एवमाद्यैः सहस्रशः ।
अवृष्टिर्मरणञ्चैव तथा व्याध्याद्युपद्रवाः ॥ ६६ ॥

वाङ्मनः कर्मजैर्दुःखैर्निर्वेदो जायते ततः।
निर्वेदाज्जायते तेषां दुःखमोक्षविचारणा॥ ६७॥
विचारणाच्च वैराग्यं वैराग्याद्दोषदर्शनम्।
दोषाणां दर्शनाच्चैव द्वापरे ज्ञानसम्भवः॥ ६८॥
एषा रजस्तमो युक्ता वृत्तिर्वै द्वापरे स्मृता।
आद्ये कृते तु धर्मोऽस्ति स त्रेतायां प्रवर्त्तते॥ ६९॥
द्वापरे व्याकुलीभूत्वा प्रणश्यति कलौ युगे॥ ७०॥
इति श्रीमहापुराणे श्रीलैङ्गे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः।

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः।

सूत उवाच।

तिष्ये मायामसूयाञ्च बधञ्चैव तपस्विनाम्।
साधयन्ति नरास्तत्र तमसा व्याकुलेन्द्रियाः॥ १॥
कलौ प्रमादको रोगः सततं क्षुद्भयानि च।
अनावृष्टिभयं घोरं देशानाञ्च विपर्य्ययः॥ २॥
न प्रामाण्यं श्रुतेरस्ति नृणां चाधर्मसेवनम्।
अधार्मिकास्त्वनाचारा महाकोपाल्पचेतसः॥ ३॥
अनृतं ब्रुवते लुब्धास्तिष्ये जाताश्च दुष्प्रजाः।
दुरिष्टैर्दुरधीतैश्च दुराचारैर्दुरागमैः॥ ४॥
विप्राणां कर्मदोषेण प्रजानां जायते भयम्।
नाधीयन्ते तदा वेदान्न यजन्ति द्विजातयः॥ ५॥
उत्सीदन्ति नराश्चैव क्षत्रियाश्च विशः क्रमात्।
शूद्राणां मन्त्रयोगेन सम्बन्धो ब्राह्मणैः सह॥ ६॥

भवतीह कलौ तस्मिन् शयनाशनभोजनैः।
राजानः शूद्रभूयिष्ठा ब्राह्मणान् बाधयन्ति ते ॥ ७ ॥
भ्रूणहत्या वीरहत्या प्रजायन्ते प्रजासु वै।
शूद्राश्च ब्राह्मणाचाराः शूद्राचाराश्च ब्राह्मणाः ॥ ८ ॥
राजवृत्तिस्थिता चौराः चौराचाराश्च पार्थिवाः।
एकपत्न्यो न शिष्यन्ति वर्धिष्यन्त्यभिसारिकाः ॥ ९ ॥
वर्णाश्रमप्रतिष्ठानो जायते नृषु सर्वतः।
तदा स्वल्पफला भूमिः क्वचिच्चापि महाफला ॥ १० ॥
अरक्षितारो हर्त्तारः पार्थिवाश्च शिलाशन !।
शूद्रा वै ज्ञानिनः सर्वे ब्राह्मणैरभिवन्दिताः ॥ ११ ॥
अक्षत्रियाश्च राजानो विप्राः शूद्रोपजीविनः।
आसनस्था द्विजान् दृष्ट्वा न चलन्त्यल्पबुद्धयः ॥ १२ ॥
ताड़यन्ति द्विजेन्द्रांश्च शूद्रा वै स्वल्पबुद्धयः।
आस्ये निधाय वै हस्तं कर्णे शूद्रस्य वै द्विजाः ॥१३॥
नीचस्येव तदा वाक्यं वदन्ति विनयेन तम्।
उच्चासनस्थान् शूद्रांश्च द्विजमध्ये द्विजर्षभ ! ॥ १४ ॥
ज्ञात्वा न हिंसते राजा कलौ कालवशेन तु।
पुष्पैश्च वासितैश्चैव तथान्यैर्मङ्गलैः शुभैः ॥ १५ ॥
शूद्रानभ्यर्च्चयन्त्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः।
न प्रेक्षन्ते गर्विताश्च शूद्रा द्विजवरान् द्विज ! ॥ १६ ॥
सेवावसरमालोक्य द्वारे तिष्ठन्ति वै द्विजाः।
वाहनस्थान् समावृत्य शूद्रान् शूद्रोपजीविनः ॥ १७ ॥
सेवन्ते ब्राह्मणास्तत्र स्तुवन्ति स्तुतिभिः कलौ।
तपोयज्ञफलानाञ्च विक्रेतारो द्विजोत्तमाः ॥ १८ ॥

यतयश्च भविष्यन्ति बहवोऽस्मिन् कलौ युगे।
पुरुषाल्पं बहुस्त्रीकं युगान्ते समुपस्थिते॥ १९॥
निन्दन्ति वेदविद्याश्च द्विजाः कर्माणि वै कलौ।
कलौ देवो महादेवः शङ्करो नीललोहितः॥ २०॥
प्रकाशते प्रतिष्ठार्थं धर्मस्य विकृताकृतिः।
ये तं विप्रा निषेवन्ते येन केनापि शङ्करम्॥ २१॥
कलिदोषान् विनिर्जित्य प्रयान्ति परमं पदम्।
श्वापदप्रबलत्वञ्च गवाञ्चैव परिक्षयः॥ २२॥
साधूनां विनिवृत्तिश्च वेद्या तस्मिन् युगक्षये।
तदा सूक्ष्मो महोदर्को दुर्लभो दानमूलवान्॥ २३॥
चातुराश्रमशैथिल्ये धर्मः प्रतिचलिष्यति।
अरक्षितारो हर्त्तारो बलिभागस्य पार्थिवाः॥ २४॥
युगान्तेषु भविष्यन्ति स्वरक्षणपरायणाः।
अट्टशूला जनपदाः शिवशूलाश्चतुष्पथाः॥ २५॥
प्रमदाः केशशूलिन्यो भविष्यन्ति कलौ युगे।
चित्रवर्षी तदा देवो यदा प्राहुर्युगक्षयम्॥ २६॥
सर्वे वणिक् जनाश्चापि भविष्यन्त्यधमे युगे।
कुशीलचर्य्याः पाषण्डैः वृथारूपैः समावृताः॥ २७॥
बहुयाजनको लोको भविष्यति परस्परम्।
नाव्याहृतक्रूरवाक्यो नार्जवी नानसूयकः॥ २८॥
न कृते प्रतिकर्त्ता च युगक्षीणे भविष्यति।
निन्दकाश्चैव पतिता युगान्तस्य च लक्षणम्॥ २९॥
नृपशून्या वसुमती न च धान्यधनावृता।
मण्डलानि भविष्यन्ति देशेषु नगरेषु च॥ ३०॥

अल्पोदका चाल्पफला भविष्यति वसुन्धरा ।
गोप्तारश्चाप्यगोप्तारः सम्भविष्यन्त्यशासनाः ॥ ३१ ॥
हर्त्तारः परवित्तानां परदारप्रधर्षकाः ।
कामात्मानो दुरात्मानो ह्यधमाः साहसप्रियाः ॥३२॥
प्रनष्टचेष्टनाः पुंसो मुक्तकेशाश्च शूलिनः ।
जनाः षोड़शवर्षाश्च प्रजायन्ते युगक्षये ॥ ३३ ॥
शुक्लदन्ताजिनाक्षाश्च मुण्डाः काषायवाससः ।
शूद्रा धर्मञ्चरिष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥ ३४ ॥
शस्य चौरा भविष्यन्ति दृष्टचैलाभिलाषिणः ।
चौराश्चौर स्वहर्त्तारो हर्तुर्हर्ता तथापरः ॥ ३५ ॥
योग्यकर्मण्युपरते लोके निष्क्रियतां गते ।
कीटमूषकसर्पाश्च धर्षयिष्यन्ति मानवान् ॥ ३६ ॥
सुभिक्षं क्षेममारोग्यं सामर्थ्यं दुर्लभं तदा ।
कौशिकीं प्रतिपत्स्यन्ते देशान् क्षुद्भयपीड़िताः ॥ ३७ ॥
दुःखेनाभिप्लुतानाञ्च परमायुः शतं तदा ।
दृश्यन्ते न च दृश्यन्ते वेदाः कलियुगेऽखिलाः ॥ ३८ ॥
उत्सीदन्ति तदा यज्ञाः केवला धर्मपीड़िताः ।
काषायिणोऽप्यनिर्ग्रन्थाः कापाली बहुलास्त्विह ॥३९॥
वेदविक्रयिणश्चान्ये तीर्थविक्रयिणः परे ।
वर्णाश्रमाणां ये चान्ये पाषण्डाः परिपन्थिनः ॥ ४० ॥
उत्पद्यन्ते तदा ते वै सम्प्राप्ते तु कलौ युगे ।
अधीयन्ते तदा वेदान् शूद्रा धर्मार्थकोविदाः ॥ ४१ ॥
यजन्ते चाश्वमेधेन राजानः शूद्रयोनयः ।
स्त्रीबालगोवधं कृत्वा हत्वा चैव परस्परम् ॥ ४२ ॥

उपद्रवांस्तथाव्योऽन्यं साधयन्ति तदा प्रजाः।
दुःखप्रभूतमल्पायुर्देहोत्सादः सरोगता ॥ ४३ ॥
अधर्माभिनिवेशित्वात् तमोवृत्तं कलौ स्मृतम्।
प्रजासु ब्रह्महत्यादि तदा वै सम्प्रवर्त्तते ॥ ४४ ॥
तस्मादायुर्बलं रूपं कलिं प्राप्य प्रहीयते।
तदा त्वल्पेन कालेन सिद्धिं गच्छन्ति मानवाः ॥४५॥
धन्या धर्मं चरिष्यन्ति युगान्ते द्विजसत्तमाः।
श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं ये चरन्त्यनसूयकाः ॥ ४६ ॥
त्रेतायां वार्षिको धर्मो द्वापरे मासिकः स्मृतः।
यथा क्लेशं चरन् प्राज्ञस्तदह्ना प्राप्नुते कलौ ॥ ४७ ॥
एषा कलियुगावस्था सन्ध्यांशन्तु निबोध मे।
युगे युगे च हीयन्ते त्रींस्त्रीन् पादांस्तु सिद्धयः ॥ ४८ ॥
युगस्वभावाः सन्ध्यासु तिष्ठन्तीह तु पादशः।
सन्ध्यास्वभावाः स्वांशेषु पादशस्ते प्रतिष्ठिताः ॥ ४९ ॥
एवं सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्ते तु युगान्तिके।
तेषां शास्ता ह्यसाधूनां भूतानां निधनोत्थितः ॥ ५० ॥
गोत्रेऽस्मिन् वै चन्द्रमसो नाम्ना प्रमितिरुच्यते।
मानवस्य तु सोऽंशेन पूर्वं स्वायम्भुवेऽन्तरे ॥ ५१ ॥
समाः स विंशतिः पूर्णाः पर्य्यटन् वै वसुन्धराम्।
अनुकर्षन् स वै सेनां सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ ५२ ॥
प्रगृहीतायुधैर्विप्रैः शतशोऽथ सहस्रशः।
स तदा तैः परिवृतो म्लेच्छान् हन्ति सहस्रशः ॥५३॥
स हत्वा सर्वशश्चैव राज्ञस्तान् शूद्रयोनिजान्।
पाषण्डांस्तु ततः सर्वान्निःशेषं कृतवान् प्रभुः ॥ ५४ ॥

नात्यर्थं धार्मिका ये च तान् सर्वान् हन्ति सर्वतः ।
वर्णव्यत्यासजाताश्च ये चताननुजीविनः ॥ ५५ ॥
प्रवृत्तचक्रो बलवान् म्लेच्छानामन्तकृत् स तु ।
अधृष्यः सर्वभूतानाञ्चचाराऽथ वसुन्धराम् ॥ ५६ ॥
मानवस्य तु सोऽंशेन देवस्येह विजज्ञिवान् ।
पूर्वजन्मनि विष्णोस्तु प्रमितिर्नाम वीर्य्यवान् ॥ ५७ ॥
गोत्रतो वै चन्द्रमसः पूर्णे कलियुगे प्रभुः ।
द्वात्रिंशेऽभ्युदिते वर्षे प्रक्रान्तो विंशतिः समाः ॥ ५८ ॥
विनिघ्नन् सर्वभूतानि शतशोऽथ सहस्रशः ।
कृत्वा बीजावशेषान्तु पृथिवीं क्रूरकर्मणा ॥ ५९ ॥
परस्परनिमित्तेन कोपेनाकस्मिकेन तु ।
स साधयित्वा वृषलान् प्रायशस्तानधार्मिकान् ॥ ६० ॥
गङ्गायमुनयोर्मध्ये स्थितिं प्राप्तः सहानुगः ।
ततो व्यतीते काले तु सामात्यः सहसैनिकः ॥ ६१ ॥
उत्साद्य पार्थिवान् सर्वान् म्लेच्छांश्चैव सहस्रशः ।
तत्र सन्ध्यांशके काले सम्प्राप्ते तु युगान्तिके ॥ ६२ ॥
स्थितास्वल्पावशिष्टासु प्रजास्विह क्वचित् क्वचित् ।
अप्रग्रहास्ततस्ता वै लोभाविष्टास्तु कृत्स्नशः ॥ ६३ ॥
उपहिंसन्ति चान्योऽन्यं प्रणिपत्य परस्परम् ।
अराजके युगवशात् संशये समुपस्थिते ॥ ६४ ॥
प्रजास्ता वै ततः सर्वाः परस्परभयार्दिताः ।
व्याकुलाश्च परिभ्रान्तास्त्यक्त्वा दारान् गृहाणि च ॥ ६५ ॥
स्वान् प्राणाननपेक्षन्तो निष्कारुण्याः सुदुःखिताः ।
नष्टे श्रौते स्मार्त्तधर्मे परस्परहतास्तदा ॥ ६६ ॥

निर्मर्य्यादा निराक्रान्ता निःस्नेहा निरपत्रपाः।
नष्टे धर्म्मे प्रतिहताः ह्रस्वकाः पञ्चविंशकाः॥ ६७॥
हित्वा पुत्रांश्च दारांश्च विवादव्याकुलेन्द्रियाः।
अनावृष्टि हताश्चैव वार्त्तामुत्सृज्य दूरतः॥ ६८॥
प्रत्यन्तानुपसेवन्ते हित्वा जनपदान् स्वकान्।
सरित्सागरकूपांस्ते सेवन्ते पर्वतांस्तथा॥ ६९॥
मधुमांसैर्मूलफलैर्वर्त्तयन्ति सुदुःखिताः।
चीरपत्राजिनधरा निष्क्रिया निष्परिग्रहाः॥ ७०॥
वर्णाश्रमपरिभ्रष्टाः सङ्कटं घोरमास्थिताः।
एवं कष्टमनुप्राप्ता अल्पशेषाः प्रजास्तदा॥ ७१॥
जराव्याधि क्षुधाविष्टा दुःखान्निर्विंदमानसाः।
विचारणा तु निर्वेदात्साम्यावस्था विचारणा॥ ७२॥
साम्यावस्थात्मको बोधः सम्बोधाद्धर्मशीलता।
अरूपशमयुक्तास्तु कलिशिष्टा हि वै स्वयम्॥ ७३॥
अहोरात्रात्तदा तासां युगन्तु परिवर्त्तते॥
चित्तसम्मोहनं कृत्वा तासां वै सुप्तमत्तवत्॥ ७४॥
भाविनोऽर्थस्य च बलात्ततः कृतमवर्त्तत।
प्रवृत्ते तु ततस्तस्मिन् पुनः कृतयुगे तु वै॥ ७५॥
उत्पन्नाः कलिशिष्टास्तु प्रजाः कार्त्तयुगास्तदा।
तिष्ठन्ति चेह ये सिद्धा अदृष्टा विचरन्ति च॥ ७६॥
सप्त सप्तर्षिभिश्चैव तत्र ते तु व्यवस्थिताः।
ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्रा बीजार्थं ये स्मृता इह॥ ७७॥
कलिजैः सह ते सर्वे निर्विशेषास्तदाभवन्।
तेषां सप्तर्षयो धर्मं कथयन्तीतरेऽपि च॥ ७८॥

वर्णाश्रमाचारयुक्तं श्रौतं स्मार्त्तं द्विधा तु यम् ।
ततस्तेषु क्रियावत्सु वर्धन्ते वै प्रजाः कृते ॥ ७९ ॥
श्रौतस्मार्त्तकृतानाञ्च धर्मं सप्तर्षिदर्शिते ।
केचिद्धर्मं व्यवस्थार्थं तिष्ठन्तीह युगक्षये ॥ ८० ॥
मन्वन्तराधिकारेषु तिष्ठन्ति मुनयस्तु वै ।
यथादावप्रदग्धेषु तृणेष्विह ततः क्षितौ ॥ ८१ ॥
वनानां प्रथमं दृष्ट्वा तेषां मूलेषु सम्भवः ।
तथा कार्त्तयुगानान्तु कलिजेष्विह सम्भवः ॥ ८२ ॥
एवं युगाद्युगस्येह सन्तानं तु परस्परम् ।
वर्त्तते ह्यव्यवच्छेदाद् यावन् मन्वन्तरक्षयः ॥ ८३ ॥
सुखमायुर्बलं रूपं धर्मोऽर्थः काम एव च ।
युगेष्वेतानि हीयन्ते त्रींस्त्रीन् पादान् क्रमेण तु ॥ ८४ ॥
स सन्ध्यांशेषु हीयन्ते युगानां धर्मसिद्धयः ।
इत्येषा प्रतिसिद्धिर्वै कीर्त्तितैषा क्रमेण तु ॥ ८५ ॥
चतुर्युगानां सर्वेषामनेनैव तु साधनम् ।
एषा चतुर्युगावृत्तिरासहस्राद्गुणी कृता ॥ ८६ ॥
ब्रह्मणस्तदहः प्रोक्तं रात्रिश्चैतावती स्मृता ।
अनार्जवं जडीभावो भूतानामायुग क्षयात् ॥ ८७ ॥
एतदेव तु सर्वेषां युगानां लक्षणं स्मृतम् ।
एषां चतुर्युगाणाञ्च गुणिता ह्येकसप्ततिः ॥ ८८ ॥
क्रमेण परिवृत्ता तु मनोरन्तरमुच्यते ।
चतुर्युगे यथैकस्मिन् भवतीह यदा तु यत् ॥ ८९ ॥
तथा चान्येषु भवति पुनस्तद्वै यथाक्रमम् ।
सर्गे सर्गे यथा भेदा उत्पद्यन्ते तथैव तु ॥ ९० ॥

षड्विंशत्परिमिता मन्वू ना नाधिकास्तथा।
तथा कल्पा युगैः सार्धं भवन्ति सह लक्षणैः॥ ९१॥
मन्वन्तराणां सर्वेषामेतदेव तु लक्षणम्॥ ९२॥

यथा युगानां परिवर्त्तनानि
चिरप्रवृत्तानि युगस्वभावात्।
तथा तु सन्तिष्ठति जीवलोकः
क्षयोदयाभ्यां परिवर्त्तमानः॥ ९३॥

इत्येतल्लक्षणं प्रोक्तं युगानां वै समासतः।
अतीतानागतानां हि सर्वमन्वन्तरेषु वै॥ ९४॥
मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्येवान्तराणि च।
व्याख्यातानि न सन्देहः कल्पः कल्पेन चैव हि॥९५॥
अनागतेषु तद्वच्च तर्कः कार्य्यो विजानता।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेष्विह॥ ९६॥
तुल्याभिमानिनः सर्वे नामरूपैर्भवन्त्युत।
देवा ह्यष्टविधा ये च ये च मन्वन्तरेश्वराः॥ ९७॥
ऋषयो मनवश्चैव सर्वे तुल्यप्रयोजनाः।
एवं वर्णाश्रमाणां तु प्रविभागो युगे युगे॥ ९८॥
युगस्वभावश्च तथा विधत्ते वै तदा प्रभुः।
वर्णाश्रमविभागाश्च युगानि युगसिद्धयः॥ ९९॥
युगानां परिमाणन्ते कथितं हि प्रसङ्गतः।
वदामि देवीपुत्रत्वं पद्मयोनेः समासतः॥ १००॥

इति श्रीलैङ्गे चतुर्युगपरिमाणं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४०॥

अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

इन्द्र उवाच ।

पुनः ससर्ज भगवान् प्रभ्रष्टाः पूर्ववत् प्रजाः ।
सहस्रयुगपर्य्यन्ते प्रभाते तु पितामहः ॥ १ ॥
एवम्पराधें विप्रेन्द्र ! द्विगुणे तु तथा गते ।
तदा धराम्भसि व्याप्ता ह्यापो वह्नौ समीरणे ॥ २ ॥
वह्निः समीरणश्चैव व्योम्नि तन्मात्रसंयुतः ।
इन्द्रियाणि दशैकञ्च तन्मात्राणि द्विजोत्तम ! ॥ ३ ॥
अहङ्कारमनुप्राप्य प्रलीनास्तत्क्षणाद्द्विज ! ।
अभिमानस्तदा तत्र महान्तं व्याप्य वै क्षणात् ॥ ४ ॥
महानपि तथाव्यक्तं प्राप्य लीनोऽभवद्द्विज ! ।
अव्यक्तं स्वगुणैः सार्धं प्रलीनमभवद्भवे ॥ ५ ॥
ततः सृष्टिरभूत्तस्मात् पूर्ववत् पुरुषाच्छिवात् ।
अथ सृष्टास्तदा तस्य मनसा तेन मानसाः ॥ ६ ॥
न व्यवर्धन्त लोकेऽस्मिन् प्रजाः कमलयोनिना ।
वृद्ध्यर्थं भगवान् ब्रह्मा पुत्रैर्वै मानसैः सह ॥ ७ ॥
दुश्चरं विचचारेशं समुद्दिश्य तपः स्वयम् ।
तुष्टस्तु तपसा तस्य भवो ज्ञात्वा तवाञ्छितम् ॥ ८ ॥
ललाटमध्यं निर्भिद्य ब्रह्मणः पुरुषस्य तु ।
पुत्रस्तेऽहमिति प्रोच्य सोऽपुंरूपोऽभवत्तदा ॥ ९ ॥
तस्य पुत्रो महादेवो ह्यर्धनारीश्वरोऽभवत् ।
ददाह भगवान् सर्वं ब्रह्माणञ्च जगद्गुरुम् ॥ १० ॥

अथार्धमात्रां कल्याणीमात्मनः परमेश्वरीम् ।
बुभुजे योगमार्गेण वृद्ध्यर्थं जगतां शिवः ॥ ११ ॥
तस्यां हरिञ्च ब्रह्माणं ससर्ज परमेश्वरः ।
विश्वेश्वरस्तु विश्वात्मा चास्त्रं पाशुपतं तथा ॥ १२ ॥
तस्माद् ब्रह्मा महादेव्याश्चांशजश्च हरिस्तथा ।
अण्डजः पद्मजश्चैव भवाङ्गभव एव च ॥ १३ ॥
एतत्ते कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ।
परार्धं ब्रह्मणो यावत्तावद्भूतिः समासतः ॥ १४ ॥
वैराग्यं ब्रह्मणो वक्ष्ये तमोद्भूतं समासतः ।
नारायणोऽपि भगवान् द्विधा कृत्वात्मनस्तनुम् ॥ १५ ॥
ससर्ज सकलं तस्मात् स्वाङ्गादेव चराचरम् ।
ततो ब्रह्माणमसृजद् ब्रह्मा रुद्रं पितामहः ॥ १६ ॥
मुने ! कल्पान्तरे रुद्रो हरिं ब्रह्माणमीश्वरम् ।
ततो ब्रह्माणमसृजन्मुने ! कल्पान्तरे हरिः ॥ १७ ॥
नारायणं पुनर्ब्रह्मा ब्रह्माणञ्च पुनर्भवः ।
तदा विचार्य्य वै ब्रह्मा दुःखं संसार इत्यजः ॥ १८ ॥
सर्गं विसृज्य चात्मानमात्मन्येव नियोज्य च ।
संहृत्य प्राणसञ्चारं पाषाण इव निश्चलः ॥ १९ ॥
दशवर्षसहस्राणि समाधिस्थोऽभवत् प्रभुः ।
अधोमुखन्तु यत्पद्मं हृदि संस्थं सुशोभनम् ॥ २० ॥
पूरितं पूरकेणैव प्रबुद्धञ्चाभवत्तदा ।
तदूर्ध्ववक्त्रमभवत् कुम्भकेन निरोधितम् ॥ २१ ॥
तत् पद्मकर्णिकामध्ये स्थापयामास चेश्वरम् ।
तदोमिति शिवं देवं अर्धमात्रापरम्परम् ॥ २२ ॥

मृणालतन्तुभागैकशतभागे व्यवस्थितम् ।
यमोयमविशुद्धात्मा नियम्यैवं हृदीश्वरम् ॥ २३ ॥
यमपुष्पादिभिः पूज्यं याज्यो ह्ययजदव्ययम् ।
तस्य हृत्कमलस्थस्य नियोगाच्चांशजो विभुः ॥ २४ ॥
ललाटमस्य निर्भिद्य प्रादुरासीत् पितामहात् ।
लोहितोऽभूत् स्वयं नीलः शिवस्य हृदयोद्भवः ॥ २५ ।
वह्नेश्चैव तु संयोगात् प्रकृत्या पुरुषः प्रभुः ।
नीलश्च लोहितश्चैव यतः कालाकृतिः पुमान् ॥ २६ ॥
नीललोहित इत्युक्तस्तेन देवेन वै प्रभुः ।
ब्रह्मणा भगवान् कालः प्रीतात्मा चाभवद्विभुः ॥ २७ ॥
सुप्रीतमनसं देवं तुष्टाव च पितामहः ।
नामाष्टकेन विश्वात्मा विश्वात्मानं महामुने ! ॥२८॥

पितामह उवाच ।

नमस्ते भगवन् ! रुद्र ! भास्करामिततेजसे ।
नमो भवाय देवाय रसायाम्बुमयाय ते ॥ २९ ॥
शर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिणे नमः ।
ईशाय वायवे तुभ्यं संस्पर्शाय नमो नमः ॥ ३० ॥
पशूनां पतये चैव पावकायातितेजसे ।
भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ ३१ ॥
महादेवाय सोमाय अमृताय नमोऽस्तु ते ।
उग्राय यजमानाय नमस्ते कर्मयोगिने ॥ ३२ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि पैतामहमिमं स्तवम् ।
रुद्राय कथितं विप्रान् श्रावयेद्वा समाहितः ॥ ३३ ॥
अष्टमूर्त्तेस्तु सायुज्यं वर्षादेकादवाप्नुयात् ।

एवं स्तुत्वा महादेवमवैक्षत पितामहः॥ ३४॥
तदाष्टधा महादेवः समातिष्ठत् समन्ततः।
तदा प्रकाशते भानुः कृष्णवर्त्मा निशाकरः॥ ३५॥
क्षितिर्वायुः पुमानम्भः सुषिरं सर्वगं तथा।
तदाप्रभृति तं प्राहुरष्टमूर्त्तिरितीश्वरम्॥ ३६॥
अष्टमूर्त्तेः प्रसादेन विरिञ्चिश्चासृजत् पुनः।
सृष्ट्वैतदखिलं ब्रह्मा पुनः कल्पान्तरे प्रभुः॥ ३७॥
सहस्रयुगपर्य्यन्तं संसुप्ते च चराचरे।
प्रजाः स्रष्टुमनास्तेपे तत उग्रं तपो महत्॥ ३८॥
तस्यैवं तप्यमानस्य न किञ्चित् समवर्त्तत।
ततो दीर्घेण कालेन दुःखात् क्रोधो व्यजायत॥ ३९॥
क्रोधाविष्टस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिन्दवः।
ततस्तेभ्योऽश्रुबिन्दुभ्यो भूताः प्रेतास्तदाभवन्॥ ४०॥
सर्वांस्तानग्रजान् दृष्ट्वा भूतप्रेतनिशाचरान्।
अनिन्दत तदा देवो ब्रह्मात्मानमजो विभुः॥ ४१॥
जहौ प्राणांश्च भगवान् क्रोधाविष्टः प्रजापतिः।
ततः प्राणमयो रुद्रः प्रादुरासीत् प्रभोर्मुखात्॥ ४२॥
अर्द्धनारीश्वरो भूत्वा बालार्कसदृशद्युतिः।
तदैकादशधात्मानं प्रविभज्य व्यवस्थितः॥ ४३॥
अर्धेनांशेन सर्वात्मा ससर्जाऽसौ शिवामुमाम्।
सा चासृजत्तदा लक्ष्मीं दुर्गां श्रेष्ठां सरस्वतीम्॥ ४४॥
वामां रौद्रीं महामायां वैष्णवीं वारिजेक्षणाम्।
कलां विकिरिणीञ्चैव कालीं कमलवासिनीम्॥ ४५॥
बलविकरिणीं देवीं बलप्रमथिनीं तथा।

सर्वभूतस्य दमनीं ससृजे च मनोन्मनीम् ॥ ४६ ॥
तथान्या बहवः सृष्टास्तया नार्य्यः सहस्रशः ।
रुद्रैश्चैव महादेवः ताभिस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ ४७ ॥
सर्वात्मनश्च तस्याग्रे ह्यतिष्ठत् परमेश्वरः ।
मृतस्य तस्य देवस्य ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ४८ ॥
घृणी ददौ पुनः प्राणान् ब्रह्मपुत्रो महेश्वरः ।
ब्रह्मणः प्रददौ प्राणानात्मस्थांस्तु तदा प्रभुः ॥ ४९ ॥
प्रहृष्टोऽभूत्ततो रुद्रः किञ्चित् प्रत्यागतासवम् ।
अभ्यभाषत देवेशो ब्रह्माणं परमं वचः ॥ ५० ॥
माभैर्देव ! महाभाग ! विरिञ्च ! जगतां गुरो ! ।
मयेह स्थापिताः प्राणास्तस्मादुत्तिष्ठ वै प्रभो ! ॥ ५१ ॥
श्रुत्वा वचस्ततस्तस्य स्वप्नभूतं मनोगतम् ।
पितामहः प्रसन्नात्मा नेत्रैः फुल्लाम्बुजप्रभैः ॥ ५२ ॥
ततः प्रत्यागतप्राणः समुदैक्षन्महेश्वरम् ।
स उद्वीक्ष्य चिरं कालं स्निग्धगम्भीरया गिरा ॥ ५३ ॥
उवाच भगवान् ब्रह्मा समुत्थाय कृताञ्जलिः ।
भो ! भो ! वद महाभाग ! आनन्दयसि मे मनः ॥
को भवानष्टमूर्त्तिर्वै स्थित एकादशात्मकः ।

इन्द्र उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा व्याजहार महेश्वरः ॥ ५५ ॥
स्पृशन् कराभ्यां ब्रह्माणं सुखाभ्यां सुरारिहा ।

श्रीशङ्कर उवाच ।

मां विद्धि परमात्मानमेनां मायामजामिति ॥ ५६ ॥
एते वै संस्थिता रुद्रास्त्वां रक्षितुमिहागताः ।

ततः प्रणम्य तं ब्रह्मा देवदेवमुवाच ह ॥ ५७ ॥
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा ।
भगवन् ! देवदेवेश ! दुःखैराकुलितो ह्यहम् ॥ ५८ ॥
संसाराम्भोक्तु मीशानमामिहार्हसि शङ्कर ! ।
ततः प्रहस्य भगवान् पितामहमुमापतिः ॥ ५९ ॥
तदा रुद्रैर्जगन्नाथस्तया चान्तर्दधे विभुः ।

इन्द्र उवाच ।

तस्मादखिलादलोकेषु दुर्लभो वै त्वयोनिजः ॥ ६० ॥
मृत्युहीनः पुमान विद्धि समृत्युः पद्मजोऽपि सः ।
किन्तु देवेश्वरो रुद्रः प्रसीदति यदीश्वरः ॥ ६१ ॥
न दुर्लभो मृत्युहीनस्तव पुत्रो ह्ययोनिजः ।
मया च विष्णुना चैव ब्रह्मणा च महात्मना ॥ ६२ ॥
अयोनिजं मृत्युहीनमसमर्थं निवेदितुम् ।

शैलादिरुवाच ।

एवं व्याहृत्य विप्रेन्द्रमनुगृह्य च तं घृणी ॥ ६३ ॥
देवैर्वृतो ययौ देवः सितेनेभेन वै प्रभुः ॥ ६४ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे इन्द्रवाक्यं नामैक-
चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

गते पुरुहूते च वरदे सहस्राक्षे शिलाशनः ।
आराधयन्महादेवं तपसातोषयद्भवम् ॥ १ ॥

अथ तस्यैवमनिशं तत्परस्य द्विजस्य तु ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु गतं क्षणमिवाद्भुतम् ॥ २ ॥
वल्मीकेनावृताङ्गश्च लक्ष्यः कीटगणैर्मुनिः ।
वज्रसूचीमुखैश्चान्यै रक्तकीटैश्च सर्वतः ॥ ३ ॥
निर्मांसरुधिरत्वग्वै निर्लेपः कुड्यवत् स्थितः ।
अस्थिशेषोऽभवत्पश्चात्तममन्यत शङ्करः ॥ ४ ॥
यदा स्पृष्टो मुनिस्तेन करेण च स्मरारिणा ।
तदैव मुनिशार्दूलश्चोत्ससर्ज क्लमं द्विजः ॥ ५ ॥
तपतस्तस्य तपसा प्रभुस्तुष्टोऽथ शङ्करः ।
तुष्टस्तवेत्यथोवाच सगणश्चोमया सह ॥ ६ ॥
तपसानेन किं कार्य्यं भवतस्ते महामते ! ।
ददामि पुत्रं सर्वज्ञं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ॥ ७ ॥
ततः प्रणम्य देवेशं स्तुत्वोवाच शिलाशनः ।
हर्षगद्गदया वाचा सोमं सोमविभूषणम् ॥ ८ ॥

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रिपुरार्दन ! शङ्कर ! ।
अजोनिजं मृत्युहीनं पुत्रमिच्छामि सत्तम ! ॥ ९ ॥

सूत उवाच ।

पूर्वमाराधितः प्राह तपसा परमेश्वरः ।
शिलादं ब्रह्मणा रुद्रः प्रीत्या परमया पुनः ॥ १० ॥

श्रीदेवदेव उवाच ।

पूर्वमाराधितो विप्र ! ब्रह्मणाहं तपोधन ! ।
तपसा चावतारार्थं मुनिभिश्च सुरोत्तमैः ॥ ११ ॥
तव पुत्रो भविष्यामि नन्दिनाम्ना त्वयोनिजः ।

पिता भविष्यसि मम पितुर्वै जगतां मुने!॥ १२॥
एवमुक्त्वा मुनिं प्रेक्ष्य प्रणिपत्य स्थितं घृणी।
सोमः सोमोपमः प्रीतस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ १३॥
लब्धपुत्रः पिता रुद्रात् प्रीतो मम महामुने!।
यज्ञाङ्गणं महत् प्राप्य यज्ञार्थं यज्ञवित्तमः॥ १४॥
तदङ्गणादहं शम्भोस्तनुजस्तस्य चाज्ञया।
सञ्जातः पूर्वमेवाहं युगान्ताग्निसमप्रभः॥ १५॥

ववर्षुस्तदा पुष्करावर्त्तकाद्या-
जगुः खेचराः किन्नराः सिद्धसाध्याः।
शिलादात्मजत्वं गते मय्युपेन्द्रः
ससर्जाथ वृष्टिं सुपुष्पौघमिश्राम्॥ १६॥

मां दृष्ट्वा कालसूर्य्याभं जटामुकुटधारिणम्।
त्र्यक्षञ्चतुर्भुजं बालं शूलटङ्गगदाधरम्॥ १७॥
वज्रिणं वज्रदंष्ट्रञ्च वज्रिणाराधितं शिशुम्।
वज्रकुण्डलिनं घोरं नीरदोपमनिःस्वनम्॥ १८॥
ब्रह्माद्यास्तुष्टुवुः सर्वे सुरेन्द्रश्च मुनीश्वराः।
नेदुः समन्ततः सर्वे ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ १९॥
ऋषयो मुनिशार्दूल! ऋग्यजुःसामसम्भवैः।
मन्त्रैर्माहेश्वरैः स्तुत्वा सम्प्रणेमुर्मुदान्विताः॥ २०॥
ब्रह्मा हरिश्च रुद्रश्च शक्रः साक्षाच्छिवाम्बिका।
जीवश्चेन्दुर्महातेजा भास्करः पवनोऽनलः॥ २१॥
ईशानो निर्ऋतिर्यक्षो यमो वरुण एव च।
विश्वेदेवास्तथा रुद्रा वसवश्च महाबलाः॥ २२॥
लक्ष्मीः साक्षाच्छची ज्येष्ठा देवी चैव सरस्वती।

अदितिश्च दितिश्चैव श्रद्धा लज्जा धृतिस्तथा ॥ २३ ॥
नन्दा भद्राश्च सुरभी सुशीला सुमनास्तथा ।
वृषेन्द्रश्च महातेजा धर्मो धर्मात्मजस्तथा ॥ २४ ॥
आहत्य मां तथालिङ्ग्य तुष्टुवुर्मुनिसत्तम ! ।
शिलादोऽपि मुनिर्दृष्ट्वा पिता मे तादृशं तदा ॥ २५ ॥
प्रीत्या प्रणम्य पुण्यात्मा तुष्टावेष्टप्रदं सुतम् ।

शिलाद उवाच ।

भगवन् ! देवदेवेश ! त्रियम्बक ! ममाव्यय ! ॥ २६ ॥
पुत्रोऽसि जगतां यस्मात् त्राता दुःखाद्धि किं पुनः ।
रक्षको जगतां यस्मात् पिता मे पुत्र ! सर्वगः ॥ २७ ॥
अयोनिज ! नमस्तुभ्यं जगद्योने ! पितामह ! ।
पितापुत्र ! महेशान ! जगताञ्च जगद्गुरो ! ॥ २८ ॥
वत्स ! वत्स ! महाभाग ! पाहि मां परमेश्वर ! ।
त्वयाऽहं नन्दितो यस्मान्नन्दी नाम्ना सुरेश्वर ! ॥ २९ ॥
तस्मान्नन्दय मां नन्दिन्नमामि जगदीश्वरम् ।
प्रसीद पितरौ मेऽद्य रुद्रलोकं गतौ विभो ! ॥ ३० ॥
पितामहाश्च भो ! नन्दिन्नवतीर्णे महेश्वरे ।
ममैव सफलं लोके जन्म वै जगतां प्रभो ! ॥ ३१ ॥
अवतीर्णे सुते नन्दिन् ! रक्षार्थं मम्मेश्वर ! ।
तुभ्यं नमः सुरेशान ! नन्दीश्वर ! नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥
पुत्र ! पाहि महाबाहो ! देवदेव ! जगद्गुरो ! ।
पुत्रत्वमेव नन्दीश ! मत्वा यत् कीर्त्तितं मया ॥ ३३ ॥
त्वया तत् क्षम्यतां वत्स ! स्तवस्तव्य ! सुरासुरैः ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि मम पुत्रप्रभाषितम् ॥ ३४ ॥

श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या मया सार्धं स मोदते।
एवं श्रुत्वा सुतं बालं प्रणम्य बहुमानतः॥ ३५॥
मुनीश्वरांश्च सम्प्रेक्ष्य शिलादोवाच सुव्रतः।
पश्यध्वं मुनयः! सर्वे! महाभाग्यं ममाव्ययः॥ ३६॥
नन्दी यज्ञाङ्गणे देवश्चावतीर्णो यतः प्रभुः।
मत्समः कः पुमान् लोके देवो वा दानवोऽपि वा॥ ३७
एष नन्दी यतो जातो यज्ञभूमौ हिताय मे॥ ३८॥

इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरोत्पत्तिर्नाम
द्विचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४२॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः।

नन्दिकेश्वर उवाच।

मया सह पिता हृष्टः प्रणम्य च महेश्वरम्।
उटजं स्वं जगामाशु निधिं लब्ध्वेव निर्धनः॥ १॥
यदा गतोऽहमुटजं शिलादस्य महामुने!।
तदा वै दैविकं रूपं त्यक्त्वा मानुष्यमास्थितः॥ २॥
नष्टा चैव स्मृतिर्दिव्या येन केनापि कारणात्।
मानुष्यमास्थितं दृष्ट्वा पिता मे लोकपूजितः॥ ३॥
विललापातिदुःखार्त्तः स्वजनैश्च समावृतः।
जातकर्मादिकाश्चैव चकार मम सर्ववित्॥ ४॥
शालङ्कायनपुत्रो वै शिलादः पुत्रवत्सलः।
उपदिष्टा हि तेनैव ऋक्शाखा यजुषस्तथा॥ ५॥

सामशाखा सहस्रञ्च साङ्गोपाङ्गं महामुने ! ।
आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं चाश्वलक्षणम् ॥ ६ ॥
हस्तिनाञ्चरितञ्चैव नराणाञ्चैव लक्षणम् ।
सम्पूर्णे सप्तमे वर्षे ततोऽथ मुनिसत्तमौ ॥ ७ ॥
मित्रावरुणनामानौ तपो योगबलान्वितौ ।
तस्याश्रमं गतौ दिव्यौ द्रष्टुं मां चाज्ञया विभोः ॥ ८ ॥
ऊचतुश्च महात्मानौ मां निरीक्ष्य मुहुर्मुहुः ।
तात ! नन्द्ययमल्पायुः सर्वशास्त्रार्थपारगः ॥ ९ ॥
न दृष्टमेवमाश्चर्य्यमायुर्वर्षादतःपरम् ।
इत्युक्तवति विप्रेन्द्रः शिलादः पुत्रवत्सलः ॥ १० ॥
समालिङ्ग्य च दुःखार्त्तो रुरोदातीव विस्वरम् ।
हा पुत्र ! पुत्र ! पुत्रेति पपात च समन्ततः ॥ ११ ॥
अहो बलं दैवविधेर्विधातुश्चेति दुःखितः ।
तस्य चार्त्तस्वरं श्रुत्वा तदाश्रमनिवासिनः ॥ १२ ॥
निपेतुर्विह्वलात्यर्थं रक्षाश्चक्रुश्च मङ्गलम् ।
तुष्टुवुश्च महादेवं त्रियम्बकमुमापतिम् ॥ १३ ॥
हुत्वा त्रियम्बकेनैव मधुनैव च संप्लुताम् ।
दूर्वामयुतसंख्यातां सर्वद्रव्यसमन्विताम् ॥ १४ ॥
पिता विगतसंज्ञश्च तथा चैव पितामहः ।
विचेष्टश्च ललापासौ मृतवन्निपपात च ॥ १५ ॥
मृत्योर्भीतोऽहमचिराच्छिरसा चाभिवन्द्य तम् ।
मृतवत् पतितं साक्षात्पितरञ्च पितामहम् ॥ १६ ॥
प्रदक्षिणीकृत्य च तं रुद्रजाप्यरतोऽभवम् ।
हृत्पुण्डरीके सुषिरे ध्यात्वा देवं त्रियम्बकम् ॥ १७ ॥

तावं दशभुजं शान्तं पञ्चवक्त्रं सदाशिवम्।
सरितश्चान्तरे पुण्ये स्थितं मां परमेश्वरः॥ १८॥
तुष्टोऽब्रवीन्महादेवः सोमः सोमार्द्धभूषणः।
वत्स! नन्दिन्! महाबाहो! मृत्योर्भीतिः कुतस्तव॥१९
मयैव प्रेषितौ विप्रौ मत्समस्त्वं न संशयः।
वत्सैतत्तव देहञ्च लौकिकं परमार्थतः॥ २०॥
नास्त्येव दैविकं दृष्टं शिलादेन पुरा तव।
देवैश्च मुनिभिः सिद्धैर्गन्धर्वैर्दानवोत्तमैः॥ २१॥
पूजितं यत् पुरा वत्स! दैविकं नन्दिकेश्वर!।
संसारस्य स्वभावोऽयं सुखं दुःखं पुनः पुनः॥ २२॥
नृणां योनिपरित्यागः सर्वथैव विवेकिनः।
एवमुक्त्वा तु मां साक्षात् सर्वदेवमहेश्वरः॥ २३॥
कराभ्यां सुशुभाभ्याञ्च उभाभ्यां परमेश्वरः।
पस्पर्श भगवान् रुद्रः परमार्त्तिहरो हरः॥ २४॥
उवाच च महादेवस्तुष्टात्मा वृषभध्वजः।
निरीक्ष्य गणपांश्चैव देवीं हिमवतः सुताम्॥ २५॥
समालोक्य च तुष्टात्मा महादेवः सुरेश्वरः।
अजरो जरया त्यक्तो नित्यं दुःखविवर्जितः॥ २६॥
अक्षयश्चाव्ययश्चैव सपिता ससुहृज्जनः।
ममेष्टो गणपश्चैव महावीर्यो महापराक्रमः॥ २७॥
इष्टो मम सदा चैव मम पार्श्वगतः सदा।
मद्बलश्चैव भविता महायोगबलान्वितः॥ २८॥
एवमुक्त्वा च मां देवो भगवान् सगणस्तदा।

कुशेशयमयीं मालां समुन्मुच्यात्मनस्तदा ॥ २९ ॥
आबबन्ध महातेजा मम देवो वृषध्वजः ।
तयाऽहं मालया जातः शुभया कण्ठसक्तया ॥ ३० ।
त्र्यक्षो दशभुजश्चैव द्वितीय इव शङ्करः ।
तत एव समादाय हस्तेन परमेश्वरः ॥ ३१ ॥
उवाच ब्रूहि किं तेऽद्य ददामि वरमुत्तमम् ।
ततो जटाश्रितं वारि गृहीत्वा चातिनिर्मलम् ॥३२॥
उक्त्वा नदी भवस्वेति उत्ससर्ज वृषध्वजः ।
ततः सा दिव्यतोया च पूर्णा सितजला शुभा ॥ ३३॥
पद्मोत्पलवनोपेता प्रावर्त्तत महानदी ।
तामाह च महादेवो नदीं परमशोभनाम् ॥ ३४ ॥
यस्माज्जटोदकादेव प्रवृत्ता त्वं महानदी ।
तस्माज्जटोदका पुण्या भविष्यसि सरिद्वरा ॥ ३५ ॥
त्वयि स्नात्वा नरः कश्चित् सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
ततो देव्या महादेवः शिलादतनयं प्रभुः ॥ ३६ ॥
पुत्रस्तेऽयमिति प्रोच्य पादयोः सन्यपातयत् ।
सा मामाघ्राय शिरसि पाणिभ्यां परिमार्जति ॥ ३७
पुत्रप्रेम्णाभ्यषिञ्चच्च स्रोतोभिस्तनयैस्त्रिभिः ।
पयसा शङ्खगौरेण देवदेवं निरीक्ष्य सा ॥ ३८ ॥
तानि स्रोतांसि तीव्रस्याः स्रोतस्विन्योऽभवंस्तदा ।
नदीं त्रिस्रोतसं देवो भगवानवदद्भवः ॥ ३९ ॥
त्रिस्रोतसं नदीं दृष्ट्वा वृषः परमहर्षितः ।
ननाद नादात्तस्माच्च सारदन्या ततोऽभवत् ॥ ४० ।
वृषध्वनिरिति ख्याता देवदेवेन सा नदी ।

जाम्बूनदमयं चित्रं सर्वरत्नमयं शुभम् ॥ ४१ ॥
स्वं देवस्याद्भुतं दिव्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ।
मुकुटश्चाबबन्धेशो मम मूर्ध्नि वृषध्वजः ॥ ४२ ॥
कुण्डले च शुभे दिव्ये वज्रवैदूर्यभूषिते ।
आबबन्ध महादेवः स्वयमेव महेश्वरः ॥ ४३ ॥
मां तथाभ्यर्चितं व्योम्नि दृष्ट्वा मेघैः प्रभाकरः ।
मेघाम्भसा चाभ्यषिञ्चच्छिलादनमथो मुने ! ॥ ४४ ॥
तस्याभिषिक्तस्य तदा प्रवृत्ता स्रोतसा भृशम् ।
यस्मात् सुवर्णान्निःसृत्य न द्येषा सम्प्रवर्त्तते ॥ ४५ ॥
स्वर्णोदकेति तामाह देवदेवस्त्रियम्बकः ।
जाम्बूनदमयाद्यस्माद्द्वितीया मुकुटाच्छुभा ॥ ४६ ॥
प्रावर्त्तत नदी पुण्या जचुर्जाम्बूनदीति ताम् ।
एतत् पञ्चनदं नाम जप्येश्वरसमीपगम् ॥ ४७ ॥
यः पञ्चनदमासाद्य स्नात्वा जप्येश्वरेश्वरम् ।
पूजयेच्छिवसायुज्यं प्रयात्येव न संशयः ॥ ४८ ॥
अथ देवो महादेवः सर्वभूतपतिर्भवः ।
देवीमुवाच शर्वाणीमुमां गिरिसुतामजाम् ॥ ४९ ॥
देवि ! नन्दीश्वरं देवमभिषिञ्चामि भूतपम् ।
गणेन्द्रं व्याहरिष्यामि किं वा त्वं मन्यसेऽव्यये ! ॥५०॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भवानी हर्षितानना ।
स्मयन्ती वरदं प्राह भवं भूतपतिं पतिम् ॥ ५१ ॥
सर्वलोकाधिपत्यञ्च गणेशत्वं तथैव च ।
दातुमर्हसि देवेश ! शैलादिस्तनयो मम ॥ ५२ ॥
ततः स भगवान् शर्वः सर्वलोकेश्वरेश्वरः ।

सस्मार गणपान् दिव्यान् देवदेवो वृषध्वजः ॥ ५२ ॥
इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वरप्रादुर्भाव नन्दिकेश्वराभि-
षेकमन्त्रो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शैलादिरुवाच ।

स्मरणादेव रुद्रस्य सम्प्राप्ताश्च गणेश्वराः ।
सर्वे सहस्रहस्ताश्च सहस्रायुधपाणयः ॥ १ ॥
त्रिनेत्राश्च महात्मानस्त्रिदशैरपि वन्दिताः ।
कोटिकालाग्निसङ्काशा जटामुकुटधारिणः ॥ २ ॥
दंष्ट्राकरालवदना नित्या बुद्धाश्च निर्मलाः ।
कोटिकोटिगणैस्तुल्यैरात्मना च गणेश्वराः ।
असङ्ख्याता महात्मानस्तत्राजग्मुर्मुदा युताः ॥ ३ ॥
गायन्तश्च द्रवन्तश्च नृत्यन्तश्च महाबलाः ।
मुखाडम्बरवाद्यानि वादयन्तस्तथैव च ॥ ४ ॥
रथैर्नागैर्हयैश्चैव सिंहमर्कटवाहनाः ।
विमानेषु तथारूढा हेमचित्रेषु वै गणाः ॥ ५ ॥
भेरीमृदङ्गकाद्यैश्च पणवानकगोमुखैः ।
वादित्रैर्विविधैश्चान्यैः पटहैरेकपुष्करैः ॥ ६ ॥
भेरीमुरजसन्नादैराडम्बरकडिण्डिमैः ।
मर्दलैर्वेणुवीणाभिः विविधैस्तालनिस्वनैः ॥ ७ ॥
दर्दुरैस्तलघातैश्च कच्छपैः पणवैरपि ।

वाद्यमानैर्महायोगा आजग्मुर्देवसंसदम्॥ ८॥
ते गणेशा महासत्त्वाः सर्वदेवेश्वरेश्वराः।
प्रणम्य देवं देवीञ्च इदं वचनमब्रुवन्॥ ९॥
भगवन्! देवदेवेश! त्रियम्बक! वृषध्वज!।
किमर्थञ्च स्मृता देव! आज्ञापय महाद्युते!॥ १०॥
किं सागरांश्छोषयामो यमं वा सह किङ्करैः।
हन्मो मृत्युसुतां मृत्युं पशुवद्ब्रह्म पद्मजम्॥ ११॥
बध्वेन्द्रं सह देवैश्च सह विष्णुञ्च वायुना।
आनयामः सुसंक्रुद्धा दैत्यान् वा सह दानवैः॥ १२॥
कस्याद्य व्यसनं घोरं करिष्यामस्तवाज्ञया।
कस्य वाद्योत्सवो देव! सर्वकामसमृद्धये॥ १३॥
तांस्तथावादिनः सर्वान् गणेशान् सर्वसम्मतान्।
उवाच देवः सम्पूज्य कोटिकोटिशतान् प्रभुः॥ १४॥
शृणुध्वं यत्कृते यूयमिहाहूता जगद्धिताः।
श्रुत्वा च प्रयतात्मानः कुरुध्वं तदशङ्किताः॥ १५॥
नन्दीश्वरोऽयं पुत्रो नः सर्वेषामीश्वरेश्वरः।
विप्रोऽयं नायकश्चैव सेनानीर्वः समृद्धिमान्॥ १६॥
तमिमं मम सन्देशाद् यूयं सर्वेऽपि सम्मताः।
सेनान्यमभिषिञ्चध्वं महायोगपतिं पतिम्॥ १७॥
एवमुक्ता भगवता गणपाः सर्व एव ते।
एवमस्त्विति सम्मन्त्र्य सम्भारानाहरंस्ततः॥ १८॥
तस्य सर्वाश्रयं दिव्यं जाम्बूनदमयं शुभम्।
आसनं मेरुसङ्काशं मनोहरमुपाहरन्॥ १९॥
नैकस्तम्भमयञ्चापि चामीकरवरप्रभम्।

मुक्तादामावलम्बञ्च मणिरत्नावभासितम् ॥ २० ॥
स्तम्भैश्च वैदूर्य्यमयैः किङ्किणीजालसंवृतम् ।
चारुरत्नकसंयुक्तं मण्डपं विश्वतोमुखम् ॥ २१ ॥
कृत्वा विन्यस्य तन्मध्ये तदासनवरं शुभम् ।
तस्याग्रतः पादपीठं नीलवज्रावभासितम् ॥ २२ ॥
चक्रुः पादप्रतिष्ठार्थं कलशौ चास्य पार्श्वगौ ।
सम्पूर्णौ परमाम्भोभिररविन्दावृताननौ ॥ २३ ॥
कलशानां सहस्रन्तु सौवर्णं राजतं तथा ।
ताम्रजं मृण्मयञ्चैव सर्वतीर्थाम्बुपूरितम् ॥ २४ ॥
वासोयुगं तथा दिव्यं गन्धं दिव्यं तथैव च ।
केयूरे कुण्डले चैव मुकुटं हारमेव च ॥ २५ ॥
छत्रं शतशलाकञ्च बालव्यजनमेव च ।
दत्तं महात्मना तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥ २६ ॥
शङ्खहाराङ्गगौरेण पृष्ठेनापि विराजितम् ।
व्यजनञ्चन्द्रशुभ्रञ्च हेमदण्डं सुचामरम् ॥ २७ ॥
ऐरावतः सुप्रतीकौ गजावेतौ सुपूजितौ ।
मुकुटं काञ्चनञ्चैव निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २८ ॥
कुण्डले चामले दिव्ये वज्रञ्चैव वरायुधम् ।
जाम्बूनदमयं सूत्रं केयूरद्वयमेव च ॥ २९ ॥
सम्भाराणि तथान्यानि विविधानि बहून्यपि ।
समन्तान्निन्युरव्यग्रा गणपा देवसम्मताः ॥ ३० ॥
ततो देवाश्च सेन्द्राश्च नारायणमुखास्तथा ।
मुनयो भगवान् ब्रह्मा नवब्रह्माण एव च ॥ ३१ ॥
देवैश्च लोकाः सर्वे ते ततो जग्मुर्मुदा युताः ।

तेष्वागतेषु सर्वेषु भगवान् परमेश्वरः ॥ ३२ ॥
सर्वकार्य्यविधिं कर्त्तुमादिदेश पितामहम्।
पितामहोऽपि भगवान् नियोगादेव तस्य तु ॥ ३३ ॥
चकार सर्वं भगवानभिषेकं समाहितः।
अर्चयित्वा ततो ब्रह्मा स्वयमेवाभिषेचयेत् ॥ ३४ ॥
ततो विष्णुस्ततः शक्रो लोकपालास्तथैव च।
अभिषिञ्चन्त विधिवद्गणेन्द्रं शिवशासनात् ॥ ३५ ॥
ऋषयस्तुष्टुवुश्चैव पितामहपुरोगमाः।
स्तुतवत्सु ततस्तेषु विष्णुः सर्वजगत्पतिः ॥ ३६ ॥
शिरस्यञ्जलिमादाय तुष्टाव च समाहितः।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा जयशब्दञ्चकार च ॥ ३७ ॥
ततो गणाधिपाः सर्वे ततो देवास्ततोऽसुराः।
एवं स्तुतश्चाभिषिक्तो देवैः सब्रह्मकैस्तदा ॥ ३८ ॥
उद्वाहश्च कृतस्तत्र नियोगात् परमेष्ठिनः।
मरुताञ्च सुता देवी सुयशाख्या बभूव या ॥ ३९ ॥
लब्धं शशिप्रभं छत्रं तया तत्र विभूषितम्।
चामरे चामरासक्तहस्ताग्रैः स्त्रीगणैर्युता ॥ ४० ॥
सिंहासनञ्च परमं तया चाधिष्ठितं मया।
अलङ्कृता महालक्ष्म्या मुकुटाद्यैः सुभूषणैः ॥ ४१ ॥
लब्धो हारश्च परमो देव्याः कण्ठगतस्तथा।
वृषेन्द्रश्च सितो नागः सिंहः सिंहध्वजस्तथा ॥ ४२ ॥
रथश्च हैमकक्षञ्च चन्द्रबिम्बसमप्रभम्।
अद्यापि सदृशः कश्चिन्मया नास्ति विभुः क्वचित् ॥ ४३ ॥
सान्वयश्च गृहीत्वेशस्तथा सम्बन्धिबान्धवैः।

आरुह्य वृषभीशानो मया देव्या गतः शिवः ॥ ४४ ॥
तदा देवी भवं दृष्ट्वा मया च प्रार्थयन् गणैः ।
मुनिदेवर्षयः सिद्धा आज्ञां पाशुपतीं द्विजाः ! ॥ ४५ ॥
अथाज्ञां प्रददौ तेषामर्च्चाणामाज्ञया विभोः ।
नन्दिको नगजाभर्त्तुस्तेषां पाशुपतीं शुभाम् ॥ ४६ ॥
तस्माद्धि मुनयो लब्ध्वा तदाज्ञां मुनिपुङ्गवात् ।
भवभक्तास्तदा चासंस्तस्माद्देवं समर्चयेत् ॥ ४७ ॥
नमस्कारविहीनस्तु नाम उच्चिरयेद्भवे ।
ब्रह्मघ्नदशसन्तुल्यं तस्य पापं गरीयसम् ॥ ४८ ॥
तस्मात् सर्वप्रकारेण नमस्कारादिमुच्चरेत् ।
आदौ कुर्य्यान्नमस्कारं तदन्ते शिवतां व्रजेत् ॥ ४९ ॥
इति श्रीलैङ्गे नन्दिकेश्वराभिषेको नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

सूत ! सुव्यक्तमखिलं कथितं शङ्करस्य तु ।
सर्वात्मभावं रुद्रस्य स्वरूपं वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥
सूत उवाच ।
भूर्भुवःस्वर्महश्चैव जनः साक्षात्तपस्तथा ।
सत्यलोकश्च पातालं नरकार्णवकोटयः ॥ २ ॥
तारकाग्रहसोमार्कध्रुवः सप्तर्षयस्तथा ।

वैमानिकास्तथान्ये च तिष्ठन्त्यस्य प्रसादतः ॥ ३ ॥
अनेन निर्मितास्त्वेवं तदात्मानो द्विजर्षभाः ! ।
समष्टिरूपः सर्वात्मा संस्थितः सर्वदा शिवः ॥ ४ ॥
सर्वात्मानं महात्मानं महादेवं महेश्वरम् ।
न विजानन्ति सम्मूढा मायया तस्य मोहिताः ॥ ५ ॥
तस्य देवस्य रुद्रस्य शरीरं वै जगत्त्रयम् ।
तस्मात् प्रणम्य तं वक्ष्ये जगतां निर्णयं शुभम् ॥ ६ ॥
पुरा वः कथितं सर्वं मयाण्डस्य यथाकृतिः ।
भुवनानां स्वरूपञ्च ब्रह्माण्डे कथयाम्यहम् ॥ ७ ॥
पृथिवी चान्तरीक्षञ्च स्वर्महर्जन एव च ।
तपः सत्यञ्च सप्तैते लोकास्त्वण्डोद्भवाः शुभाः ॥ ८ ॥
अधस्तादत्र चैतेषां द्विजाः ! सप्ततलानि तु ।
महातलादयस्तेषाम् अधस्तान्नरकाः क्रमात् ॥ ९ ॥
महातलं हेमतलं सर्वरत्नोपशोभितम् ।
प्रासादैश्च विचित्रैश्च भवस्यायतनैस्तथा ॥ १० ॥
अनन्तेन च संयुक्तं मुचुकुन्देन धीमता ।
नृपेण बलिना चैव पातालस्वर्गवासिना ॥ ११ ॥
शैलं रसातलं विप्राः ! शार्करं हि तलातलम् ।
पीतं सुतलमित्युक्तं वितलं विद्रुमप्रभम् ॥ १२ ॥
सितं हि अतलं तच्च तलं यच्च सितेतरम् ।
क्ष्मायास्तु यावद्विस्तारो ह्यधस्तेषाञ्च सुव्रताः ! ॥१३॥
तलानाञ्चैव सर्वेषां तावत् संख्या समाहिता ।
सहस्रयोजनं व्योम दशसाहस्रमेव च ॥ १४ ॥
लक्षं सप्तसहस्रं हि तलानां सघनस्य तु ।

व्योम्नः प्रमाणं मूलन्तु त्रिंशत्साहस्रकेण तु ॥ १५ ॥
सुवर्णेन मुनिश्रेष्ठास्तथा वासुकिना शुभ ।
रसातलमिति ख्यातं तथान्यैश्च निषेवितम् ॥ १६ ॥
विरोचनहिरण्याक्षनरकाद्यैश्च सेवितम् ।
तलातलमिति ख्यातं सर्वशोभासमन्वितम् ॥ १७ ॥
वैनायकादिभिश्चैव कालनेमिपुरोगमैः ।
पूर्वदेवैः समाकीर्णं सुतलञ्च तथापरैः ॥ १८ ॥
वितलं दानवाद्यैश्च तारकाग्निमुखैस्तथा ।
महान्तकाद्यैर्नागैश्च प्रह्लादेनासुरेण च ॥ १९ ॥
वितलञ्चाव विख्यातं कम्बलाश्वनिषेवितम् ।
महाकुम्भेन वीरेण हयग्रीवेण धीमता ॥ २० ॥
शङ्कुकर्णेन सम्भिन्नं तथा नमुचिपूर्वकैः ।
तथान्यैर्विविधैर्वीरैस्तलञ्चैव सुशोभितम् ॥ २१ ॥
तलेषु तेषु सर्वेषु चाम्बया परमेश्वरः ।
स्कन्देन नन्दिना सार्धं गणपैः सर्वतो वृतः ॥ २२ ॥
तलानाञ्चैव सर्वेषामूर्ध्वतः सप्त सत्तमाः ! ।
क्ष्मातलानि धरा चापि सप्तधा कथयामि वः ॥ २३ ॥

इति श्रीलैङ्गे पातालवर्णनं नाम पञ्चचत्वा-
रिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

सप्तद्वीपा तथा पृथ्वी नदी पर्वतसङ्कुला ।
समुद्रैः सप्तभिश्चैव सर्वतः समलङ्कृता ॥ १ ॥
जम्बूः प्लक्षः शाल्मलिश्च कुशः क्रौञ्चस्तथैव च ।
शाकः पुष्करनामा च द्वीपास्त्वभ्यन्तरक्रमात् ॥ २ ॥
सप्तद्वीपेषु सर्वेषु साम्बः सर्वगणैर्वृतः ।
नानावेशधरो भूत्वा सान्निध्यं कुरुते हरः ॥ ३ ॥
क्षारोदेक्षुरसोदश्च सुरोदश्च घृतोदधिः ।
दध्यर्णवश्च क्षीरोदः स्वादूदश्चाप्यनुक्रमात् ॥ ४ ॥
समुद्रेष्विह सर्वेषु सर्वदा सगणः शिवः ।
जलरूपी भवः श्रीमान् क्रीडते चोर्मिबाहुभिः ॥ ५ ॥
क्षीरार्णवामृतमिव सदा क्षीरार्णवे हरिः ।
शेते शिवज्ञानधिया साक्षाद्वै योगनिद्रया ॥ ६ ॥
यदा प्रबुद्धो भगवान् प्रबुद्धमखिलं जगत् ।
यदा सुप्तस्तदा सुप्तं तन्मयश्च चराचरम् ॥ ७ ॥
तेनैव सृष्टमखिलं धृतं रक्षितमेव च ।
संहृतं देवदेवस्य प्रसादात् परमेष्ठिनः ॥ ८ ॥
सुषेणा इति विख्याता यजन्ते पुरुषर्षभम् ।
अनिरुद्धं मुनिश्रेष्ठाः ! शङ्खचक्रगदाधरम् ॥ ९ ॥
ये चानिरुद्धं पुरुषं ध्यायन्त्यात्मविदां वराः ! ।
नारायणसमाः सर्वे सर्वसम्पत्समन्विताः ॥ १० ॥

सनन्दनश्च भगवान् सनकश्च सनातनः ।
वालखिल्याश्च सिद्धाश्च मित्रावरुणकौ तथा ॥ ११ ॥
यजन्ति सततं तत्र विश्वस्य प्रभवं हरिम् ।
सप्तद्वीपेषु तिष्ठन्ति नानाशृङ्गा महोदयाः ॥ १२ ॥
आसमुद्रायताः केचिद् गिरयो गह्वरैस्तथा ।
धरायाः पतयश्चासन् बहवः कालगौरवात् ॥ १३ ॥
सामर्थ्यात् परमेशस्य क्रीडारेर्जनकात् प्रभोः ।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेष्विह ॥ १४ ॥
प्रवक्ष्यामि धरेशान् वो वक्ष्ये स्वायम्भुवेऽन्तरे ।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु अतीतानागतेषु च ॥ १५ ॥
तुल्याभिमानिनश्चैव सर्वे तुल्यप्रयोजनाः ।
स्वायम्भुवस्य च मनोः पौत्रास्त्वासन्महाबलाः ॥ १६ ॥
प्रियव्रतात्मजा वीरास्ते दशेह प्रकीर्त्तिताः ।
आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च मेधा मेधातिथिर्वसुः ॥ १७ ॥
ज्योतिष्मान् द्युतिमान् हव्यः सवनः पुत्र एव च ।
प्रियव्रतोऽभ्यषिञ्चत्तान् सप्त सप्तसु पार्थिवान् ॥ १८ ॥
जम्बूद्वीपेश्वरं चक्रे आग्नीध्रं सुमहाबलम् ।
प्लक्षद्वीपेश्वरश्चापि तेन मेधातिथिः कृतः ॥ १९ ॥
शाल्मलेश्च वपुष्मन्तं राजानमभिषिक्तवान् ।
ज्योतिष्मन्तं कुशद्वीपे राजानं कृतवान्नृपः ॥ २० ॥
द्युतिमन्तञ्च राजानं क्रौञ्चद्वीपे समादिशत् ।
शाकद्वीपेश्वरञ्चापि हव्यं चक्रे प्रियव्रतः ॥ २१ ॥
पुष्कराधिपतिञ्चक्रे सवनञ्चापि सुव्रताः ! ।
पुष्करे सवनस्यापि महावीरः सुतोऽभवत् ॥ २२ ॥

धातकी चैव द्वावेतौ पुत्रौ पुत्रवतां वरौ ।
महावीतं स्मृतं वर्षं तस्य नाम्ना महात्मनः ॥ २३ ॥
नाम्ना तु धातकेश्चैव धातकीखण्डमुच्यते ।
हव्योऽप्यजनयत् पुत्रांश्शाकद्वीपेश्वरः प्रभुः ॥ २४ ॥
जलदञ्च कुमारञ्च सुकुमारं मणीचकम् ।
कुसुमोत्तरमोदाकी सप्तमस्तु महाद्रुमः ॥ २५ ॥
अलदं जलदस्याथ वर्षं प्रथममुच्यते ।
कुमारस्य तु कौमारं द्वितीयं परिकीर्त्तितम् ॥ २६ ॥
सुकुमारं तृतीयन्तु सुकुमारस्य कीर्त्यते ।
मणीचकं चतुर्थन्तु माणीचकमिहोच्यते ॥ २७ ॥
कुसुमोत्तरस्य वै वर्षं पञ्चमं कुसुमोत्तरम् ।
मोदकञ्चापि मोदाकेर्वर्षं षष्ठं प्रकीर्त्तितम् ॥ २८ ॥
महाद्रुमस्य नाम्ना तु सप्तमं तन्महाद्रुमम् ।
तेषान्तु नामभिस्तानि सप्तवर्षाणि तत्र वै ॥ २९ ॥
क्रौञ्चद्वीपेश्वरस्यापि पुत्रा द्युतिमतस्तु वै ।
कुशलो मनुगश्चोष्णः पीवरश्चान्धकारकः ॥ ३० ॥
मुनिश्च दुन्दुभिश्चैव सुता द्युतिमतस्तु वै ।
तेषां स्वनामभिर्देशाः क्रौञ्चद्वीपाश्रयाः शुभाः ॥ ३१ ॥
कुशलदेशः कुशलो मनुगस्य मनोऽनुगः ।
उष्णस्योष्णः स्मृतो देशः पीवरः पीवरस्य च ॥ ३२ ॥
अन्धकारस्य कथितो देशो नाम्नान्धकारकः ।
मुनेर्देशो मुनिः प्रोक्तो दुन्दुभेर्दुन्दुभिः स्मृतः ॥ ३३ ॥
एते जनपदाः सप्त क्रौञ्चद्वीपेषु भास्वराः ।
ज्योतिष्मतः कुशद्वीपे सप्त चासन्महौजसः ॥ ३४ ॥

उद्भिदो वेणुमांश्चैव द्वैरथो लवणो धृतिः।
षष्ठः प्रभाकरश्चापि सप्तमः कपिलः स्मृतः॥ ३५॥
उद्भिदं प्रथमं वर्षं द्वितीयं वेणुमण्डलम्।
तृतीयं द्वैरथश्चैव चतुर्थं लवणं स्मृतम्॥ ३६॥
पञ्चमं धृतिमत् षष्ठं प्रभाकरमनुत्तमम्।
सप्तमं कपिलं नाम कपिलस्य प्रकीर्त्तितम्॥ ३७॥
शाल्मलस्येश्वराः सप्तसुतास्ते वै वपुष्मतः।
श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतो रोहितस्तथा॥ ३८॥
वैद्युतो मानसश्चैव सुप्रभः सप्तमस्तथा।
श्वेतस्य देशः श्वेतस्तु हरितस्य च हारितः॥ ३९॥
जीमूतस्य च जीमूतो रोहितस्य च रोहितः।
वैद्युतो वैद्युतस्यापि मानसस्य च मानसः॥ ४०॥
सुप्रभः सुप्रभस्यापि सप्त वै देशलाञ्छकाः।
प्लक्षद्वीपे तु वक्ष्यामि जम्बूद्वीपादनन्तरम्॥ ४१॥
सप्त मेधातिथेः पुत्राः प्लक्षद्वीपेश्वरा नृपाः।
ज्येष्ठः शान्तभयस्तेषां सप्त वर्षाणि तानि वै॥ ४२॥
तस्माच्छान्तभयाच्चैव शिशिरस्तु सुखोदयः।
आनन्दश्च शिवश्चैव क्षेमकश्च ध्रुवस्तथा॥ ४३॥
तानि तेषान्तु नामानि सप्त वर्षाणि भागशः।
निवेशितानि तैस्तानि पूर्वं स्वायम्भुवेऽन्तरे॥ ४४॥
मेधातिथेस्तु पुत्रैस्तैः प्लक्षद्वीपनिवासिभिः।
वर्णाश्रमाचारयुताः प्रजास्तत्र निवेशिताः॥ ४५॥
प्लक्षद्वीपादिवर्षेषु शाकद्वीपान्तिकेषु वै।
ज्ञेयः पञ्चसु धर्मो वै वर्णाश्रमविभागशः॥ ४६॥

सुखमायुः स्वरूपञ्च बलं धर्मो द्विजोत्तमाः ।
पञ्चस्वेतेषु द्वीपेषु सर्वसाधारणं स्मृतम् ॥ ४७ ॥
रुद्रार्चनरता नित्यं महेश्वरपरायणाः ।
अन्ये च पुष्करद्वीपे प्रजातास्च प्रजेश्वराः ॥ ४८ ॥
प्रजापतेश्च रुद्रस्य भावामृतसुखोत्कटाः ॥ ४९ ॥

इति श्रीलैङ्गे भुवनकोशे द्वीपद्वीपेश्वरकथनं नाम
षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

आग्नीध्रं ज्येष्ठदायादं काम्यपुत्रं महाबलम् ।
प्रियव्रतोऽभ्यषिञ्चद्वै जम्बूद्वीपेश्वरं नृपः ॥ १ ॥
सोऽतीव भवभक्तश्च तपस्वी तरुणः सदा ।
भवार्चनरतः श्रीमान् गोमान् धीमान् द्विजर्षभाः ॥ २ ॥
तस्य पुत्रा बभूवुस्ते प्रजापतिसमा नव ।
सर्वे माहेश्वराश्चैव महादेवपरायणाः ॥ ३ ॥
ज्येष्ठो नाभिरिति ख्यातस्तस्य किम्पुरुषोऽनुजः ।
हरिवर्षस्तृतीयस्तु चतुर्थो वै त्विलावृतः ॥ ४ ॥
रम्यस्तु पञ्चमस्तत्र हिरण्मान् षष्ठ उच्यते ।
कुरुस्तु सप्तमस्तेषां भद्राश्वस्त्वष्टमः स्मृतः ॥ ५ ॥
नवमः केतुमालस्तु तेषां देशान्निबोधत ।
नाभेस्तु दक्षिणं वर्षं हिमाख्यन्तु पिता ददौ ॥ ६ ॥

हेमकूटन्तु यद् वर्षं ददौ किम्पुरुषाय सः ।
नैषधं यत् स्मृतं वर्षं हरये तत् पिता ददौ ॥ ७ ॥
इलावृताय प्रददौ मेरुर्यत्र तु मध्यमः ।
नीलाचलाश्रितं वर्षं रम्याय प्रददौ पिता ॥ ८ ॥
श्वेतं यदुत्तरं तस्मात् पित्रा दत्तं हिरण्मते ।
यदुत्तरं शृङ्गवर्षं पिता तत् कुरवे ददौ ॥ ९ ॥
वर्षं माल्यवतश्चापि भद्राश्वस्य न्यवेदयत् ।
गन्धमादनवर्षन्तु केतुमालाय दत्तवान् ॥ १० ॥
इत्येतानि महान्तीह नववर्षाणि भागशः ।
आग्नीध्रस्तेषु वर्षेषु पुत्रांस्तानभिषिच्य वै ॥ ११ ॥
यथाक्रमं स धर्मात्मा ततस्तु तपसि स्थितः ।
तपसा भावितश्चैव स्वाध्यायनिरतस्त्वभूत् ॥ १२ ॥
स्वाध्यायनिरतः पश्चाच्छिवध्यानरतस्त्वभूत् ।
यानि किम्पुरुषाद्यानि वर्षाण्यष्टौ शुभानि च ॥ १३ ॥
तेषां स्वभावतः सिद्धिः सुखप्राया ह्ययत्नतः ।
विपर्य्ययो न तेष्वस्ति जरामृत्युभयं न च ॥ १४ ॥
धर्माधर्मौ न तेष्वास्तां नोत्तमाधममध्यमाः ।
न तेष्वस्ति युगावस्था क्षेत्रेष्वष्टसु सर्वतः ॥ १५ ॥
रुद्रक्षेत्रे मृताश्चैव जङ्गमा स्थावरास्तथा ।
भक्ताः प्रासङ्गिकाश्चापि तेषु क्षेत्रेषु यान्ति ते ॥ १६ ॥
तेषां हिताय रुद्रेण चाष्टक्षेत्रं विनिर्मितम् ।
तत्र तेषां महादेवः सान्निध्यं कुरुते सदा ॥ १७ ॥
दृष्ट्वा हृदि महादेवमष्टक्षेत्रनिवासिनः ।
सुखिनः सर्वदा तेषां स एवेह परा गतिः ॥ १८ ॥

नाभेर्निसर्गं वक्ष्यामि हिमाङ्केऽस्मिन्निबोधत ।
नाभिस्त्वजनयत् पुत्रं मेरुदेव्यां महामतिः ॥ १९ ॥
ऋषभं पार्थिवश्रेष्ठं सर्वक्षत्रस्य पूजितम् ।
ऋषभाद्भरतो यज्ञे वीरः पुत्रशताग्रजः ॥ २० ॥
सोऽभिषिच्याथ ऋषभो भरतं पुत्रवत्सलः ।
ज्ञानवैराग्यमाश्रित्य जित्वेन्द्रियमहोरगान् ॥ २१ ॥
सर्वात्मनात्मनि स्थाप्य परमात्मानमीश्वरम् ।
नग्नो जटी निराहारो चीरी ध्वान्तगतो हि सः ॥२२॥
निराशस्त्यक्तसन्देहः शैवमाप परं पदम् ।
हिमाद्रेर्दक्षिणं वर्षं भरताय न्यवेदयत् ॥ २३ ॥
तस्मात्तु भारतं वर्षं तस्य नाम्ना विदुर्बुधाः ।
भरतस्यात्मजो विद्वान् सुमतिर्नाम धार्मिकः ॥ २४ ॥
बभूव तस्मिंस्तद्राज्यं भरतः सन्न्यवेशयत् ।
पुत्रसंक्रामितश्रीको वनं राजा विवेश सः ॥ २५ ॥

इति श्रीलैङ्गे भरतवर्षकथनं नाम सप्तचत्वा-
रिंशोऽध्यायः ।

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

अस्य द्वीपस्य मध्ये तु मेरुर्नाम महागिरिः ।
नानारत्नमयैः शृङ्गैः स्थितः स्थितिमतां वरः ॥ १ ॥
चतुराशीतिसाहस्रमुत्सेधेन प्रकीर्त्तितः ।

प्रविष्टः षोड़शाधस्ताद्विस्तृतः षोड़शैव तु ॥ २ ॥
शराववत् संस्थितत्वाद्द्वात्रिंशन्मूर्ध्नि विस्तृतः।
विस्तारात् त्रिगुणश्चास्य परिणाहोऽनुमण्डलः ॥ ३ ॥
हैमीकृतो महेशस्य शुभाङ्गस्पर्शनेन च।
धत्तूरपुष्पसङ्काशः सर्वदेवनिकेतनः ॥ ४ ॥
क्रीड़ाभूमिश्च देवानाम् अनेकाश्चर्य्यसंयुतः।
लक्षयोजन आयामस्तस्यैवन्तु महागिरेः ॥ ५ ॥
ततः षोड़शसाहस्रं योजनानि क्षितेरधः।
शेषश्चोपरि विप्रेन्द्रा! धरायास्तस्य शृङ्गिणः ॥ ६ ॥
मूलायामप्रमाणन्तु विस्तारान् मूलतो गिरेः।
ऊरुर्विस्तारमस्यैव द्विगुणं मूलतो गिरेः ॥ ७ ॥
पूर्वतः पद्मरागाभो दक्षिणे हेमसन्निभः।
पश्चिमे नीलसङ्काशः उत्तरे विद्रुमप्रभः ॥ ८ ॥
अमरावती पूर्वभागे नानाप्रासादसङ्कुला।
नानादेवगणैः कीर्णा मणिजालसमावृता ॥ ९ ॥
गोपुरैर्विविधाकारैर्हैमरत्नविभूषितैः।
तोरणैर्हैमचित्रैस्तु मणिक्लृप्तैः पथि स्थितैः ॥ १० ॥
संलापालापकुशलैः सर्वाभरणभूषितैः।
स्तनभारविनम्रैश्च मदघूर्णितलोचनैः ॥ ११ ॥
स्त्रीसहस्रैः समाकीर्णा चाप्सरोभिः समन्ततः।
दीर्घिकाभिर्विचित्राभिः फुल्लाम्भोरुहसङ्कुलैः ॥ १२ ॥
हेमसोपानसंयुक्तैर्हैमसैकतराशिभिः।
नीलोत्पलैश्चोत्पलैश्च हैमैश्चापि सुगन्धिभिः ॥ १३ ॥
एवंविधैस्तटाकैश्च नदीभिश्च नदैर्युता।

विराजते पुरी शुभ्रा तथाऽसौ पर्वतः शुभः॥ १४॥
तेजस्विनी नाम पुरी आग्नेय्यां पावकस्य तु।
अमरावती समा दिव्या सर्वभोगसमन्विता॥ १५॥
वैवस्वती दक्षिणे तु यमस्य यमिनां वराः!।
भवनैरावृता दिव्यैर्जाम्बूनदमयैः शुभैः॥ १६॥
नैर्ऋते कृष्णवर्णा च तथा शुद्धवती शुभा।
तादृशी गन्धवत्नी च वायव्यां दिशि शोभना॥ १७॥
महोदया चोत्तरे च ऐशान्यान्तु यशोवती।
पर्वतस्य दिगन्तेषु शोभते दिवि सर्वदा॥ १८॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानां तथान्येषां निकेतनम्।
सर्वभोगयुतं पुण्यं दीर्घिकाभिर्नगोत्तमम्॥ १९॥
सिद्धैर्यक्षैस्तु सम्पूर्णं गन्धर्वैर्मुनिपुङ्गवैः।
तथान्यैर्विविधाकारैर्भूतसङ्घैश्चतुर्विधैः॥ २०॥
गिरेरुपरि विप्रेन्द्राः! शुद्धस्फटिकसन्निभम्।
सहस्रभौमं विस्तीर्णं विमानं [illegible]रः स्थितम्॥ २१॥
तस्मिन् महाभुजः शर्वः सोमसूर्याग्निलोचनः।
सिंहासने मणिमये देव्यास्ते षण्मुखेन च॥ २२॥
हरेस्तदर्धं विस्तीर्णं विमानं तत्र सोऽपि च।
पद्मरागमयं दिव्यं पद्मजस्य च दक्षिणे॥ २३॥
तस्मिन् शक्रस्य विपुलं पुरं रम्यं यमस्य च।
सोमस्य वरुणस्याथ निर्ऋतेः पावकस्य च॥ २४॥
वायोश्चैव तु रुद्रस्य सर्वालयसमन्ततः।
तेषां तेषां विमानेषु दिव्येषु विविधेषु च॥ २५॥
ईशान्यामीश्वरक्षेत्रे नित्यार्चा च व्यवस्थिता।

सिद्धेश्वरैश्च भगवांश्छैलादिः शिष्यसम्मतः ॥ २६ ॥
सनत्कुमारः सिद्धैस्तु सुखासीनः सुरेश्वरः ।
सनकश्च सनन्दश्च सट्टगाश्च सहस्रशः ॥ २७ ॥
योगभूमिः क्वचित्तस्मिन् भोगभूमिः क्वचित् क्वचित
बालसूर्य्यप्रतीकाशं विमानं तत्र शोभनम् ॥ २८ ।
शैलादिनः शुभश्चास्ति तस्मिन्नास्ते गणेश्वरः ।
षण्मुखस्य गणेशस्य गणानान्तु सहस्रशः ॥ २९ ॥
सुयशायाः सुनेत्रायाः मातृणां मदनस्य च ।
तस्य जम्बूनदी नाम मूलमाविध्य संस्थिता ॥ ३०
तस्य दक्षिणपार्श्वे तु जम्बूवृक्षः सुशोभनः ।
अत्युच्छ्रितः सुविस्तीर्णः सर्वकालफलप्रदः ॥ ३१ ॥
मेरोः समन्ताद्विस्तीर्णं शुभं वर्षमिलावृतम् ।
तत्र जम्बूफलाहाराः केचिच्चामृतभोजनाः ॥ ३२ ।
जाम्बूनदसमप्रख्या नानावर्णाश्च भोगिनः ।
मेरुपादाश्रितो विप्रा ! द्वीपोऽयं मध्यमः शुभः ॥ ३३
नववर्षान्वितश्चैव नदीनदगिरीश्वरैः ।
नववर्षन्तु वक्ष्यामि जम्बूद्वीपं यथातथम् ॥ ३४ ॥
विस्तारान्मण्डलाच्चैव योजनैश्च निबोधत ॥ ३५ ॥

इति श्रीलैङ्गेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

अथ ऊनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

शतमेकं सहस्राणां योजनानां स तु स्मृतः ।
अनुद्वीपं सहस्राणां द्विगुणं द्विगुणोत्तरम् ॥ १ ॥
पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा ससमुद्रा धरा स्मृता ।
द्वीपैश्च सप्तभिर्युक्ता लोकालोकावृता शुभा ॥ २ ॥
नीलस्तथोत्तरे मेरोः श्वेतस्तस्योत्तरे पुनः ।
शृङ्गी तस्योत्तरे विप्रास्त्रयस्ते वर्षपर्वताः ॥ ३ ॥
जठरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ ।
निषधो दक्षिणे मेरोस्तस्य दक्षिणतो गिरिः ।
हेमकूट इति ख्यातो हिमवांस्तस्य दक्षिणे ॥ ४ ॥
मेरोः पश्चिमतश्चैव पर्वतौ द्वौ धराधरौ ।
माल्यवान् गन्धमादश्च द्वावेतावुदगायतौ ॥ ५ ॥
एते पर्वतराजानः सिद्धचारणसेविताः ।
तेषामन्तरविष्कम्भो नवसाहस्रमेकशः ॥ ६ ॥
इदं हैमवतं वर्षं भारतं नाम विश्रुतम् ।
हेमकूटं परं तस्मान्नाम्ना किम्पुरुषं स्मृतम् ॥ ७ ॥
नैषधं हेमकूटात्तु हरिवर्षं तदुच्यते ।
हरिवर्षात्परश्चैव मेरोः शुभमिलावृतम् ॥ ८ ॥
इलावृतात्परं नीलं रम्यकं नाम विश्रुतम् ।
रम्यात्परतरं श्वेतं विख्यातं तद्धिरण्मयम् ॥ ९ ॥

हिरण्मयात्परश्चापि शृङ्गी चैव कुरुः स्मृतः ।
धनुःसंस्थे तु विज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे ॥ १० ॥
दीर्घाणि तत्र चत्वारि मध्यमस्तदिलावृतम् ।
मेरोः पश्चिमपूर्वेण द्वे तु दीर्घतरे स्मृते ॥ ११ ॥
अर्वाक् निषधस्याथ वेद्यर्द्धं चोत्तरं स्मृतम् ।
वेद्यर्धे दक्षिणे त्रीणि वर्षाणि त्रीणि चोत्तरे ॥ १२ ॥
तयोर्मध्ये च विज्ञेयं मेरुमध्यमिलावृतम् ।
दक्षिणेन तु नीलस्य निषधस्योत्तरेण तु ॥ १३ ॥
उदगायतो महाशैलो माल्यवान्नाम पर्वतः ।
योजनानां सहस्रे द्वे उपरिष्टात्तु विस्तृतः ॥ १४ ॥
आयामतश्चतुस्त्रिंशत् सहस्राणि प्रकीर्त्तितः ।
तस्य प्रतीच्यां विज्ञेयः पर्वतो गन्धमादनः ॥ १५ ॥
आयामतः स विज्ञेयो माल्यवानिव विस्तृतः ।
जम्बूद्वीपस्य विस्तारात् समेन तु समन्ततः ॥ १६ ॥
प्रागायताः सुपर्वाणः षडेते वर्षपर्वताः ।
अवगाढाश्चोभयतः समुद्रौ पूर्वपश्चिमौ ॥ १७ ॥
हिमप्रायस्तु हिमवान् हेमकूटस्तु हेमवान् ।
तरुणादित्यसङ्काशो हैरण्यो निषधः स्मृतः ॥ १८ ॥
चतुर्वर्णः स सौवर्णो मेरुश्चोर्ध्वायतः स्मृतः ।
वृत्ताकृतिपरीणाहश्चतुरस्रः समुत्थितः ॥ १९ ॥
नीलश्च वैडूर्य्यमयः श्वेतः शुक्लो हिरण्मयः ।
मयूरबर्हवर्णस्तु शातकुम्भस्त्रिशृङ्गवान् ॥ २० ॥
एवं संक्षेपतः प्रोक्ताः पुनः शृणु गिरीश्वरान् ।
मन्दरो देवकूटश्च पूर्वस्यां दिशि पर्वतौ ॥ २१ ॥

कैलासो गन्धमादश्च हेमवांश्चैव पर्वतौ ।
पूर्वतश्चायतावेतावर्णवान्तर्व्यवस्थितौ ॥ २२ ॥
निषधः पारियात्रश्च द्वावेतौ वरपर्वतौ ।
यथा पूर्वौ तथा याम्यावेतौ पश्चिमतः स्थितौ ॥ २३ ॥
त्रिशृङ्गो जारुचिश्चैव उत्तरौ वरपर्वतौ ।
पूर्वतश्चायतावेतावर्णवान्तर्व्यवस्थितौ ॥ २४ ॥
मर्य्यादापर्वतानेतानष्टावाहुर्मनीषिणः ।
योऽसौ मेरुर्द्विजश्रेष्ठाः ! प्रांशुः कनकपर्वतः ॥ २५ ॥
तस्य पादास्तु चत्वारश्चतुर्दिक्षु नगोत्तमाः ।
यैर्विष्टब्धा न चलति सप्तद्वीपवती मही ॥ २६ ॥
दशयोजनसाहस्रमायामस्तेषु पठ्यते ।
पूर्वे तु मन्दरो नाम दक्षिणे गन्धमादनः ॥ २७ ॥
विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चोत्तरे स्मृतः ।
महाद्रुमाः समुत्पन्नाश्चत्वारो द्वीपकेतवः ॥ २८ ॥
मन्दरस्य गिरेः शृङ्गे महाद्रुमः सकेतुराट् ।
प्रलम्बशाखाशिखरः कदम्बश्चैत्यपादपः ॥ २९ ॥
दक्षिणस्यापि शैलस्य शिखरे देवसेविता ।
जम्बूः सदा पुष्पफला सदा माल्योपशोभिता ॥ ३० ॥
सकेतुर्दक्षिणे द्वीपे जम्बूर्लोकेषु विश्रुता ।
विपुलस्यापि शैलस्य पश्चिमे च महात्मनः ॥ ३१ ॥
सञ्जातः शिखरेऽश्वत्थः स महान् चैत्यपादपः ।
सुपार्श्वस्योत्तरस्यापि शृङ्गे जातो महाद्रुमः ॥ ३२ ॥
न्यग्रोधो विपुलस्कन्धोऽनेकयोजनमण्डलः ।
तेषां चतुर्णां वक्ष्यामि शैलेन्द्राणां यथाक्रमम् ॥ ३३ ॥

अमानुष्याणि रम्याणि सर्वकालर्तुकानि च ।
मनोहराणि चत्वारि देवक्रीडनकानि च ॥ ३४ ॥
वनानि वै चतुर्दिक्षु नामतस्तु निबोधत ।
पूर्वं चैत्ररथं नाम दक्षिणे गन्धमादनम् ॥ ३५ ॥
वैभ्राजं पश्चिमे विद्यादुत्तरे सवितुर्वनम् ।
मित्रेश्वरन्तु पूर्वे तु षष्ठेश्वरमतःपरम् ॥ ३६ ॥
वर्य्येश्वरं पश्चिमे तु उत्तरे चाम्रकेश्वरम् ।
महासरांसि च तथा चत्वारि मुनिपुङ्गवाः ! ॥ ३७ ॥
यत्र क्रीडन्ति मुनयः पर्वतेषु वनेषु च ।
अरुणोदं सरः पूर्वं दक्षिणं मानसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥
सितोदं पश्चिमसरो महाभद्रं तथोत्तरम् ।
शाखस्य दक्षिणे चैव विशाखस्य च पश्चिमे ॥ ३९ ॥
उत्तरे नैगमेयस्य कुमारस्य च पूर्वतः ।
अरुणोदस्य पूर्वेण शैलेन्द्रा नामतः स्मृताः ॥ ४० ॥
तांस्तु संक्षेपतो वक्ष्ये न शक्यं विस्तरेण तु ।
सितान्तश्च कुरण्डश्च कुररश्चाचलोत्तमः ॥ ४१ ॥
विकरो मणिशैलश्च वृषवांश्चाचलोत्तमः ।
महानीलोऽथ रुचकः सबिन्दुर्दर्दुरस्तथा ॥ ४२ ॥
वेणुमांश्च समेघश्च निषधो देवपर्वतः ।
इत्येते पर्वतवरा ह्यन्ये च गिरयस्तथा ॥ ४३ ॥
पूर्वेण मन्दरस्यैते सिद्धावासा उदाहृताः ।
तेषु तेषु गिरीन्द्रेषु गुहासु च वनेषु च ॥ ४४ ॥
रुद्रक्षेत्राणि दिव्यानि विष्णोर्नारायणस्य च ।
सरसो मानसस्येह दक्षिणेन महाचलाः ॥ ४५ ॥

ये कीर्त्यमानास्तान् सर्वान् सङ्क्षिप्य प्रवदाम्यहम्।
शैलश्च विशिराश्चैव शिखरश्चाचलोत्तमः॥ ४६॥
एकशृङ्गो महाशूलो गजशैलः पिशाचकः।
पञ्च शैलोऽथ कैलासो हिमवांश्चाचलोत्तमः॥ ४७॥
इत्येते देवचरिता उत्कटाः पर्वतोत्तमाः।
तेषु तेषु च सर्वेषु पर्वतेषु वनेषु च॥ ४८॥
रुद्रक्षेत्राणि दिव्यानि स्थापितानि सुरोत्तमैः।
दिग्भागे दक्षिणे प्रोक्ताः पश्चिमे च वदामि वः॥४९॥
अपरेण सितोदश्च सुरपश्च महाबलः।
कुमुदो मधुमांश्चैव अञ्जनो मुकुटस्तथा॥ ५०॥
कृष्णश्च पाण्डुरश्चैव सहस्रशिखरश्च यः।
पारिजातश्च शैलेन्द्रः श्रीशृङ्गश्चाचलोत्तमः॥ ५१॥
इत्येते देवचरिता उत्कटाः पर्वतोत्तमाः।
सर्वे पश्चिमदिग्भागे रुद्रक्षेत्रसमन्विताः॥ ५२॥
महाभद्रस्य सरसश्चोत्तरे च महाबलाः।
ये स्थिताः कीर्त्यमानांस्तान् संक्षिप्येह निबोधत॥५३॥
शङ्खकूटो महाशैलो वृषभो हंसपर्वतः।
नागश्च कपिलश्चैव इन्द्रशैलश्च सानुमान्॥ ५४॥
नीलः कण्टकशृङ्गश्च शतशृङ्गश्च पर्वतः।
पुष्पकोशः प्रशैलश्च विरजश्चाचलोत्तमः॥ ५५॥
वराहपर्वतश्चैव मयूरश्चाचलोत्तमः।
जारुधिश्चैव शैलेन्द्र एत उत्तरसंस्थिताः॥ ५६॥
तेषु शैलेषु दिव्येषु देवदेवस्य शूलिनः।

असंख्यातानि दिव्यानि विमानानि सहस्रशः ॥५७॥
एतेषां शैलमुख्यानामन्तरेषु यथाक्रमम् ।
सन्ति चैवान्तरद्रोण्यः सरांस्युपवनानि च ॥ ५८ ॥
वसन्ति देवा मुनयः सिद्धाश्च शिवभाविताः ।
कृतवासाः सपत्नीकाः प्रासादात् परमेष्ठिनः ॥ ५९ ॥
लक्ष्म्याद्यानां बिल्ववने ककुभे कश्यपादयः ।
तथा तालवने प्रोक्तमिन्द्रोपेन्द्रोरगात्मनाम् ॥ ६० ॥
उदुम्बरे कर्दमस्य तथान्येषां महात्मनाम् ।
विद्याधराणां सिद्धानां पुण्ये त्वाम्रवने शुभे ॥ ६१ ॥
नागानां सिद्धसङ्घानां तथा निम्बवने स्थितिः ।
सूर्य्यस्य किंशुकवने तथा रुद्रगणस्य च ॥ ६२ ॥
बीजपूरवने पुण्ये देवाचार्य्यो व्यवस्थितः ।
कौमुदे तु वने विष्णुप्रमुखानां महात्मनाम् ॥ ६३ ॥
स्थलपद्मवनान्तस्थ श्चाद्यश्चैवाऽशेषभोगिनः ।
शेषस्त्वशेषजगतां पतिरास्तेऽतिगर्वितः ॥ ६४ ॥
स एव जगतां कालः पाताले च व्यवस्थितः ।
विष्णोर्विश्वगुरोर्मूर्त्तिर्दिव्यः साक्षाद्बलायुधः ॥ ६५ ॥
शयनं देवदेवस्य सहरेः करुणा विभोः ।
वने पनसवृक्षाणां सशक्रा दानवादयः ॥ ६६ ॥
किन्नरैरुरगाश्चैव विशाखकवने स्थिताः ।
मनोहरवने वृक्षाः सर्वकोटिसमन्विताः ॥ ६७ ॥
नन्दीश्वरो गणवरैः स्तूयमानो व्यवस्थितः ।
सन्तानकस्थलीमध्ये साक्षाद्देवी सरस्वती ॥ ६८ ॥
एवं संक्षेपतः प्रोक्ता वनेषु वनवासिनः ।

असंख्याता मयाप्यत्र वक्तुं नो विस्तरेण तु ॥ ६८ ॥

इति श्रीलैङ्गे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

शितान्तशिखरे शक्रः पारिजातवने शुभे।
तस्य प्राच्यां कुमुदाद्रिकूटोऽसौ बहुविस्तरः ॥ १ ॥
अष्टौ पुराण्युदीर्णानि दानवानां द्विजोत्तमाः!।
सुवर्णकोटरे पुण्ये राक्षसानां महात्मनाम् ॥ २ ॥
नीलकानां पुराण्याहुरष्टषष्टिर्द्विजोत्तमाः!।
महानीलेऽपि शैलेन्द्रे पुराणि दश पञ्च च ॥ ३ ॥
हयाननानां मुख्यानां किन्नराणां च सुव्रताः!।
वेणुसौधे महाशैले विद्याधरपुरत्रयम् ॥ ४ ॥
वैकुण्ठे गरुड़ः श्रीमान् करञ्जे नीललोहितः।
वसुधारे वसूनान्तु निवासः परिकीर्त्तितः ॥ ५ ॥
रत्नधारे गिरिवरे सप्तर्षीणां महात्मनाम्।
सप्तस्थानानि पुण्यानि सिद्धावासयुतानि च ॥ ६ ॥
महत् प्रजापतेः स्थानमेकशृङ्गे नगोत्तमे।
गजशैले तु दुर्गाद्याः सुमेधे वसवस्तथा ॥ ७ ॥
आदित्याश्च तथा रुद्राः कृतावासास्तथाश्विनौ।
अशीतिर्देवपुर्य्यस्तु हेमकक्षे नगोत्तमे ॥ ८ ॥
सुनीले रक्षसां वासाः पञ्चकोटिशतानि च।

पञ्चकूटे पुराख्यासन् पञ्चकोटिप्रमाणतः ॥ ९ ॥
शतशृङ्गे पुरशतं यक्षाणाममितौजसाम् ।
ताम्राभे काद्रवेयाणां विशाखे तु गुहस्य वै ॥ १०
श्वेतोदरे मुनिश्रेष्ठाः! सुपर्णस्य महात्मनः ।
पिशाचके कुवेरस्य हरिकूटे हरेर्गृहम् ॥ ११ ॥
कुमुदे किन्नरावासस्त्वञ्जने चारणालयः ।
कृष्णे गन्धर्वनिलयः पाण्डुरे पुरसप्तकम् ॥ १२ ॥
विद्याधराणां विप्रेन्द्रा! विश्वभोगसमन्वितम् ।
सहस्रशिखरे शैले दैत्यानामुग्रकर्मणाम् ॥ १३ ॥
पुराणान्तु सहस्राणि सप्त शक्रारिणां द्विजाः! ।
मुकुटे पन्नगावासः पुष्पकेतौ मुनीश्वराः! ॥ १४ ॥
वैवस्वतस्य सोमस्य वायोर्नागाधिपस्य च ।
तक्षके चैव शैलेन्द्रे चत्वार्य्यायतनानि च ॥ १५ ॥
ब्रह्मेन्द्रविष्णुरुद्राणां गुहस्य च महात्मनः ।
कुवेरस्य च सोमस्य तथान्येषां महात्मनाम् ॥ १६ ॥
सन्त्यायतनमुख्यानि मर्य्यादा पर्वतेष्वपि ।
श्रीकण्ठाद्रिगुहावासी सर्वावासः सहोमया ॥ १७ ॥
श्रीकण्ठस्याधिपत्यं वै सर्वदेवेश्वरस्य च ।
अण्डस्यास्य प्रवृत्तिस्तु श्रीकण्ठेन न संशयः ॥ १८ ॥
अनन्ताद्यादयस्त्वेवं प्रत्येकं चाण्डपालकाः ।
चक्रवर्त्तिन इत्युक्तास्ततो विद्येश्वरास्त्विह ॥ १९ ॥
श्रीकण्ठाधिष्ठितान्यत्र स्थानानि च समासतः ।
मर्य्यादापर्वतेष्वद्य शृण्वन्तु प्रवदाम्यहम् ॥ २० ॥
श्रीकण्ठाधिष्ठितं विश्वं चराचरमिदं जगत् ।

कालाग्निशिवपर्य्यन्तं कथं वक्ष्ये सविस्तरम्॥ २१॥

इति श्रीलैङ्गे भुवनविन्यासोद्दिशस्थानवर्णनं नाम
पञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५०॥

अथ एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

देवकूटे गिरौ मध्ये महाकूटे सुशोभने।
हेमवैदूर्य्यमाणिक्यनीलगोमेदकान्तिभिः॥ १॥
तथान्यैर्मणिमुख्यैश्च निर्मिते निर्मले शुभे।
शाखाशतसहस्राढ्ये सर्वद्रुमविभूषिते॥ २॥
चम्पकाशोकपुन्नागवकुलासनमण्डिते।
पारिजातकसम्पूर्णे नानापक्षिगणान्विते॥ ३॥
नैकधातुशतैश्चित्रे विचित्रकुसुमाकुले।
नितम्बपुष्पसालम्बे नैकसत्त्वगणान्विते॥ ४॥
विमलस्वादुपानीये नैकप्रस्रवणैर्युते।
निर्झरैः कुसुमाकीर्णैरनेकैश्च विभूषिते॥ ५॥
पुष्पोडुपवहाभिश्च स्रवन्तीभिरलङ्कृते।
स्निग्धवर्णं महामूलमनेकस्कन्धपादपम्॥ ६॥
रम्यं ह्यविरलच्छायं दशयोजनमण्डलम्।
तत्र भूतवनं नाम नानाभूतगणालयम्॥ ७॥
महादेवस्य देवस्य शङ्करस्य महात्मनः।

हेमप्राकारसंयुक्तं मणितोरणमण्डितम् ।
स्फाटिकैश्च विचित्रैश्च गोपुरैश्च समन्वितम् ॥ ९ ॥
सिंहासनैर्मणिमयैः शुभास्तरणसंयुतैः ।
चितावितस्ततः सम्यक् सर्वैर्गणाधिष्ठितैः शुभैः ॥१०॥
अक्षानमालानिचितैर्नानावर्णैर्गृहोत्तमैः ।
मण्डपैः सुविचित्रैस्तु स्फाटिकस्तम्भसंयुतैः ॥ ११ ॥
संयुतं सर्वभूतेन्द्रैर्ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रपूजितैः ।
वराहगजसिंहर्क्षशार्दूलकरभाननैः ॥ १२ ॥
गृध्रोलूकमुखैश्चान्यैर्मृगोष्ट्राजमुखैरपि ।
प्रमथैर्विविधैः स्थूलैर्गिरिकूटोपमैः शुभैः ॥ १३ ॥
करालैर्हरिकेशैश्च रोमशैश्च महाभुजैः ।
नानावर्णाकृतिधरैर्नानासंस्थानसंस्थितैः ॥ १४ ॥
दीप्तास्यैर्दीप्तचरितैर्नन्दीश्वरमुखैः शुभैः ।
ब्रह्मेन्द्रविष्णुसङ्काशैरणिमादिगुणान्वितैः ॥ १५ ॥
अशून्यममरैर्नित्यं महापारिषदैस्तथा ।
तत्र भूतपतिर्देवाः पूजां नित्यं प्रयुञ्जते ॥ १६ ॥
झर्झरैः शङ्खपटहैर्भेरीडिण्डिमगोमुखैः ।
ललितावसितोद्गीतैर्नृत्तवल्गितगर्जितैः ॥ १७ ॥
पूजितो वै महादेवः प्रमथैः प्रमथेश्वरः ।
सिद्धर्षिदेवगन्धर्वैर्ब्रह्मणा च महात्मना ॥ १८ ॥
उपेन्द्रप्रमुखैश्चान्यैः पूजितस्तत्र शङ्करः ।
विभक्तश्चावशिखरं यत्र तच्छङ्खवर्चसम् ॥ १९ ॥
कैलासो यक्षराजस्य कुबेरस्य महात्मनः ।

तत्रापि देवदेवस्य भवस्यायतनं महत्।
तस्मिन्नायतने सोमः सदास्ते सगणो हरः॥ २१॥
यत्र मन्दाकिनी नाम नलिनी विपुलोदका।
सुवर्णमणिसोपाना कुवेरशिखरे शुभे॥ २२॥
जाम्बूनदमयैः पद्मैर्गन्धस्पर्शगुणान्वितैः।
नीलवैदूर्य्यपत्रैश्च गन्धोपेतैर्महोत्पलैः॥ २३॥
तथा कुमुदखण्डैश्च महापद्मैरलङ्कृता।
यक्षगन्धर्वनारीभिरप्सरोभिश्च सेविता॥ २४॥
देवदानवगन्धर्वैर्यक्षराक्षसकिन्नरैः।
उपस्पृष्टजला पुण्या नदी मन्दाकिनी शुभा॥ २५॥
तस्याश्चोत्तरपार्श्वे तु भवस्यायतनं शुभम्।
वैदूर्य्यमणिसम्पन्नं तत्रास्ते शङ्करोऽव्ययः॥ २६॥
द्विजाः कनकनन्दायास्तीरे वै प्राचि दक्षिणे।
वनं द्विजसहस्राढ्यं मृगपक्षिसमाकुलम्॥ २७॥
तत्रापि सगणः साम्बः क्रीड़तेऽद्रि समे गृहे।
नन्दायाः पश्चिमे तीरे किञ्चिद्वै दक्षिणाश्रिते॥ २८॥
पुरं रुद्रपुरी नाम नानाप्रासादसङ्कुलम्।
तत्रापि शतधा कृत्वा ह्यात्मानं चाम्बया सह॥ २९॥
क्रीड़ते सगणः साम्बस्तच्छिवालयमुच्यते।
एवं शतसहस्राणि शर्वस्यायतनानि तु॥ ३०॥
प्रतिद्वीपे मुनिश्रेष्ठाः! पर्वतेषु वनेषु च।
नदीनदतटाकानां तीरेष्वर्णवसन्धिषु॥ ३१॥
इति श्रीलैङ्गे एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५१॥

अथ द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

नद्यश्च बह्वः प्रोक्ताः सदा बहुजलाः शुभाः।
सरोवरेभ्यः सम्भूतास्त्वसंख्याता द्विजोत्तमाः! ॥ १ ॥
प्राङ्मुखा दक्षिणास्यास्तु चोत्तरप्रभवाः शुभाः।
पश्चिमायाः पवित्राश्च प्रतिवर्षं प्रकीर्त्तिताः ॥ २ ॥
आकाशाम्भोनिधिर्योऽसौ सोम इत्यभिधीयते।
आधारः सर्वभूतानां देवानाममृताकरः ॥ ३ ॥
अस्मात् प्रवृत्ता पुण्योदा नदी त्वाकाशगामिनी।
सप्तमेनानिलपथा प्रवृत्ता चामृतोदका ॥ ४ ॥
सा ज्योतींष्यनुवर्त्तन्ती ज्योतिर्गणनिषेविता।
ताराकोटिसहस्राणां नभसश्च समायुता ॥ ५ ॥
परिवर्त्तत्यहरहो यथा सोमस्तथैव सा।
चत्वार्य्यशीतिश्च तथा सहस्राणां समुच्छ्रितः ॥ ६ ॥
योजनानां महामेरुः श्रीकण्ठाक्रीड़कोमलः।
तत्रासीनो यतः शर्वः साम्बः सह गणेश्वरैः ॥ ७ ॥
क्रीड़ते सुचिरं कालं तस्मात् पुण्यजला शिवा।
गिरिं मेरुं नदी पुण्या सा प्रयाति प्रदक्षिणम् ॥ ८ ॥
विभज्यमानसलिला सा जवेनानिलेन च।
मेरोरन्तरकूटेषु निपपात चतुर्ष्वपि ॥ ९ ॥
समन्तात् समतिक्रम्य सर्वाद्रीन् प्रविभागशः।
[illegible]

अस्या विनिर्गता नद्यः शतशोऽथ सहस्रशः।
सर्वद्वीपाद्रिवर्षेषु बहवः परिकीर्त्तिताः॥ ११ ॥
क्षुद्रनद्यस्त्वसंख्याता गङ्गा यद्गाङ्गताम्बरात्।
केतुमाले नराः कालाः सर्वे पनसभोजनाः॥ १२ ॥
स्त्रियश्चोत्पलवर्णाभा जीवितञ्चायुतं स्मृतम्।
भद्राश्वे शुक्लवर्णाश्च स्त्रियश्चन्द्रांशुसन्निभाः॥ १३ ॥
कालाम्रभोजनाः सर्वे निरातङ्का रतिप्रियाः।
दशवर्षसहस्राणि जीवन्ति शिवभाविताः॥ १४ ॥
हिरण्मया इवात्यर्थमीश्वरार्पितचेतसः।
तथा रमणके जीवा न्यग्रोधफलभोजनाः॥ १५ ॥
दशवर्षसहस्राणि शतानि दश पञ्च च।
जीवन्ति शुक्लास्ते सर्वे शिवध्यानपरायणाः॥ १६ ॥
हैरण्मया महाभागा हिरण्मयवनाश्रयाः।
एकादशसहस्राणि शतानि दशपञ्च च॥ १७ ॥
वर्षाणां तत्र जीवन्ति अश्वत्थाशनजीवनाः।
हिरण्मया इवात्यर्थमीश्वरार्पितमानसाः॥ १८ ॥
कुरुवर्षे तु कुरवः स्वर्गलोकात् परिच्युताः।
सर्वे मैथुनजाताश्च क्षीरिणः क्षीरभोजनाः॥ १९ ॥
अन्योऽन्यमनुरक्ताश्च चक्रवाकसधर्मिणः।
अनामया ह्यशोकाश्च नित्यं सुखनिषेविणः॥ २० ॥
त्रयोदशसहस्राणि शतानि दश पञ्च च।
जीवन्ति ते महावीर्य्या न चान्यस्त्रीनिषेविणः॥ २१ ॥
सहैव मरणं तेषां कुरूणां स्वर्गवासिनाम्।
हृष्टानां सुप्रहृष्टानां सर्वाश्चतभोजिनाम्॥ २२ ॥

सदा तु चन्द्रकान्तानां सदा यौवनशालिनाम् ।
श्यामाङ्गानां सदा सर्वभूषणास्पददेहिनाम् ॥ २३ ॥
जम्बूद्वीपे तु तत्रापि कुरुवर्षं सुशोभनम् ।
तत्र चन्द्रप्रभं शम्भोर्विमानं चन्द्रमौलिनः ॥ २४ ॥
वर्षे तु भारते मर्त्याः पुण्याः कर्मवशायुषः ।
शतायुषः समाख्याता नानावर्णाल्पदेहिनः ॥ २५ ॥
नानादेवार्चने युक्ता नानाकर्मफलाशिनः ।
नानाज्ञानार्थसम्पन्ना दुर्बलाश्चाल्पभोगिनः ॥ २६ ॥
इन्द्रद्वीपे तथा केचित्तथैव च कसेरुके ।
ताम्रद्वीपं गताः केचित् केचिद्द्वीपं गभस्तिमत् ॥२७॥
नागद्वीपं तथा सौम्यं गान्धर्वं वारुणं गताः ।
केचिन् म्लेच्छाः पुलिन्दाश्च नानाजातिसमुद्भवाः ॥२८
पूर्वे किरातास्तस्यान्ते पश्चिमे यवनाः स्मृताः ।
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः मध्ये शूद्राश्च सर्वशः ॥ २८ ॥
इज्यायुद्धवणिज्याभिर्वर्त्तयन्तो व्यवस्थिताः ।
तेषां संव्यवहारोऽयं वर्त्ततेऽत्र परस्परम् ॥ ३० ॥
धर्मार्थकामसंयुक्तो वर्णानान्तु स्वकर्मसु ।
सङ्कल्पश्चाभिमानश्च आश्रमाणां यथा विधि ॥ ३१ ॥
इह स्वर्गापवर्गार्थं प्रवृत्तिर्यत्र मानुषे ।
तेषाञ्च युगकर्माणि नान्यत्र मुनिपुङ्गवाः ! ॥ ३२ ॥
दशवर्षसहस्राणि स्थितिः किम्पुरुषे नृणाम् ।
सुवर्णवर्णाश्च नराः स्त्रियश्चाप्सरसोपमाः ॥ ३३ ॥
अनामया ह्यशोकाश्च सर्वे ते शिवभाविताः ।
शुद्धसत्त्वाश्च हेमाभाः सदाराः प्लक्षभोजनाः ॥ ३४ ॥

महारजतसङ्काशा हरिवर्षेऽपि मानवाः।
देवलोकात् च्युताः सर्वे देवाकाराश्च सर्वशः॥ ३५॥
हरं यजन्ति सर्वेशं पिबन्तीक्षुरसं शुभम्।
न जरा बाधते तेन न च जीर्य्यन्ति ते नराः॥ ३६॥
दशवर्षसहस्राणि तत्र जीवन्ति मानवाः।
मध्यमं यन्मया प्रोक्तं नाम्ना वर्षमिलावृतम्॥ ३७॥
न तत्र सूर्य्यस्तपति न ते जीर्य्यन्ति मानवाः।
चन्द्रसूर्य्यौ न नक्षत्रं न प्रकाशमिलावृते॥ ३८॥
पद्मप्रभाः पद्ममुखाः पद्मपत्रनिभेक्षणाः।
पद्मपत्रसुगन्धाश्च जायन्ते भवभाविताः॥ ३९॥
जम्बूफलरसाहारा अनिष्यन्दाः सुगन्धिनः।
देवलोकागतास्तत्र जायन्ते ह्यजरामराः॥ ४०॥
त्रयोदशसहस्राणि वर्षाणान्ते नरोत्तमाः।
आयुःप्रमाणं जीवन्ति वर्षे दिव्ये त्विलावृते॥ ४१॥
जम्बूफलरसं पीत्वा न जरा बाधते त्विमान्।
न क्षुधा न क्लमश्चापि न जनो मृत्युमांस्तथा॥ ४२॥
तत्र जाम्बूनदं नाम कनकं देवभूषणम्।
इन्द्रगोपप्रतीकाशं जायन्ते भास्वरन्तु तत्॥ ४३॥
एवं मया समाख्याता नववर्षानुवर्त्तिनः।
वर्णायुर्भोजनाद्यानि सङ्क्षिप्य न तु विस्तरात्॥ ४४॥
हेमकूटे तु गन्धर्वा विज्ञेयाश्चाप्सरो गणाः।
सर्वे नागाश्च निषधे शेषवासुकितक्षकाः॥ ४५॥
महाबलास्त्रयस्त्रिंशद्रमन्ते याज्ञिकाः सुराः।
नीले तु वैदूर्य्यमये सिद्धा ब्रह्मर्षयोऽमलाः॥ ४६॥

दैत्यानां दानवानाञ्च श्वेतः पर्वत उच्यते ।
शृङ्गवान् पर्वतश्चैव पितॄणां निलयः सदा ॥ ४७ ॥
हिमवान् यक्षमुख्यानां भूतानामीश्वरस्य च ।
सर्वाद्रिषु महादेवो हरिणा ब्रह्मणाम्बया ॥ ४८ ॥
नन्दिना च गणैश्चैव वर्षेषु च वनेषु च ।
नीलश्वेतत्रिशृङ्गे च भगवान्नीललोहितः ॥ ४९ ॥
सिद्धैर्देवैश्च पितृभिर्दृष्टो नित्यं विशेषतः ।
नीलश्च वैदूर्य्यमयः श्वेतः शुक्लो हिरण्मयः ॥ ५० ॥
मयूरबर्हवर्णस्तु शातकुम्भस्त्रिशृङ्गवान् ।
एते पर्वतराजानो जम्बूद्वीपे व्यवस्थिताः ॥ ५१ ॥

इति श्रीलैङ्गे भुवनकोशस्वभाववर्णनं नाम
द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

प्लक्षद्वीपादिद्वीपेषु सप्तसप्तसु पर्वताः ।
ऋज्वायताः प्रतिदिशं निविष्टा वर्षपर्वताः ॥ १ ॥
प्लक्षद्वीपे तु वक्ष्यामि सप्त दिव्यान्महाचलान् ।
गोमेदकोऽत्र प्रथमो द्वितीयश्चान्द्र उच्यते ॥ २ ॥
तृतीयो नारदो नाम चतुर्थो दुन्दुभिः स्मृतः ।
पञ्चमः सोमको नाम सुमनाः षष्ठ उच्यते ॥ ३ ॥
[illegible] ।

सप्तैते गिरयः प्रोक्ताः प्लक्षद्वीपे विशेषतः ॥ ४ ॥
सप्तैव शाल्मलिद्वीपे तांस्तु वक्ष्याम्यनुक्रमात् ।
कुमुदश्चोत्तमश्चैव पर्वतश्च बलाहकः ॥ ५ ॥
द्रोणः कङ्कश्च महिषः ककुद्मान् सप्तमः स्मृतः ।
कुशद्वीपे तु सप्तैव द्वीपाश्च कुलपर्वताः ॥ ६ ॥
तांस्तु सङ्क्षेपतो वक्ष्ये नाममात्रेण वै क्रमात् ।
विद्रुमः प्रथमः प्रोक्तो द्वितीयो हेमपर्वतः ॥ ७ ॥
तृतीयो द्युतिमान्नाम चतुर्थः पुष्पितः स्मृतः ।
कुशेशयः पञ्चमस्तु षष्ठो हरिगिरिः स्मृतः ॥ ८ ॥
सप्तमो मन्दरः श्रीमान्महादेवनिकेतनम् ।
मन्दा इति ह्यपां नाम मन्दरो धारणादपाम ॥ ९ ॥
तत्र साक्षाद् वृषाङ्कस्तु विश्वेशो विमलः शिवः ।
सोमः सनन्दी भगवानास्ते हैमगृहोत्तमे ॥ १० ॥
तपसा तोषितः पूर्वं मन्दरेण महेश्वरः ।
अविमुक्ते महाक्षेत्रे लेभे स परमं वरम् ॥ ११ ॥
प्रार्थितश्च महादेवो निवासार्थं सहाम्बया ।
अविमुक्तादुपागम्य चक्रे वासं स मन्दरे ॥ १२ ॥
सनन्दी सगणः सोमस्तेनासौ तत्र मुञ्चति ।
क्रौञ्चद्वीपे तु सप्तैव क्रौञ्चाद्याः कुलपर्वताः ॥ १३ ॥
क्रौञ्चो वामनकः पश्चात्तृतीयश्चान्धकारकः ।
अन्धकारात् परश्चापि दिवावृन्नामपर्वतः ॥ १४ ॥
दिवावृतः परश्चापि विविन्दो गिरिरुच्यते ।
विविन्दात् परतश्चापि पुण्डरीको महागिरिः ॥ १५ ॥

पुण्डरीकात्परश्चापि प्रोच्यते दुन्दुभिस्वनः ।
एते रत्नमयाः सप्त क्रौञ्चद्वीपस्य पर्वताः ॥ १६ ॥
शाकद्वीपे च गिरयः सप्त तांस्तु निबोधत ।
उदयो रैवतश्चापि श्यामको मुनिसत्तमाः ! ॥ १७ ॥
राजतश्च गिरिः श्रीमानाम्बिकेयः सुशोभनः ।
आम्बिकेयात् परो रम्यः सर्वौषधिसमन्वितः ॥ १८ ॥
तथैव केसरीत्युक्तो यतो वायुः प्रजायते ।
पुष्करे पर्वतः श्रीमानेक एव महाशिलः ॥ १९ ॥
चित्रैर्मणिमयैः कूटैः शिलाजालैः समुच्छ्रितैः ।
द्वीपस्य तस्य पूर्वार्द्धे चित्रसानुस्थितो महान् ॥२०॥
योजनानां सहस्राणि ऊर्ध्वं पञ्चाशदुच्छ्रितः ।
अधश्चैव चतुस्त्रिंशत् सहस्राणि महाचलः ॥ २१ ॥
द्वीपस्यार्धे परिच्छिन्नः पर्वतो मानसोत्तरः ।
स्थितो वेलासमीपे तु नवचन्द्र इवोदितः ॥ २२ ॥
योजनानां सहस्राणि ऊर्ध्वं पञ्चाशदुच्छ्रितः ।
तावदेव तु विस्तीर्णः पार्श्वतः परिमण्डलः ॥ २३ ॥
स एव द्वीपपश्चार्धे मानसः पृथिवीधरः ।
एक एव महासानुः सन्निवेशाद् द्विधा कृतः ॥ २४ ॥
तस्मिन् द्वीपे स्मृतौ द्वौ तु पुण्यौ जनपदौ शुभौ ।
राजतौ मानसस्याथ पर्वतस्यानुमण्डलौ ॥ २५ ॥
महावीतन्तु यद्वर्षं बाह्यतो मानसस्य तु ।
तस्यैवाभ्यन्तरो यस्तु धातकीखण्ड उच्यते ॥ २६ ॥
स्वादूदकेनोदधिना पुष्करः परिवारितः ।
[illegible] ॥ २७ ॥

विस्ताराम्मण्डलाच्चैव पुष्करस्य समेन तु ।
एवं द्वीपाः समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः ॥ २८ ॥
द्वीपस्यानन्तरो यस्तु समुद्रः सप्तमस्तु वै ।
एवं द्वीपसमुद्राणां वृद्धिर्ज्ञेया परस्परम् ॥ २९ ॥
परेण पुष्करस्याथ अनुवृत्य स्थितो महान् ।
स्वादूदकसमुद्रस्तु समन्तात् परिवेष्य च ॥ ३० ॥
परेण तस्य महती दृश्यते लोकसंस्थितिः ।
काञ्चनी द्विगुणा भूमिः सर्वा चैकशिलोपमा ॥ ३१ ॥
तस्याः परेण शैलस्तु मर्य्यादापरिमण्डलः ।
प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोकः स उच्यते ॥ ३२ ॥
दृश्यादृश्यगिरिर्यावत्तावदेषा धरा द्विजाः ! ।
योजनानां सहस्राणि दश तस्योच्छ्रयः स्मृतः ॥ ३३ ॥
तावांश्च विस्तरस्तस्य लोकालोकमहागिरेः ।
अर्वाचीने तु तस्यार्धे चरन्ति रविरश्मयः ॥ ३४ ॥
परार्धे तु तमो नित्यं लोकालोकस्ततः स्मृतः ।
एवं सङ्क्षेपतः प्रोक्तो भूर्लोकस्य च विस्तरः ॥ ३५ ॥
आभानोर्वै भुवः स्वस्तु आध्रुवान्मुनिसत्तमाः ! ।
आवहाद्या निविष्टास्तु वायोर्वै सप्तनेमयः ॥ ३६ ॥
आवहः प्रवहश्चैव ततश्चानुवहस्तथा ।
संवहो विवहश्चाथ ततश्चोर्ध्वं परावहः ॥ ३७ ॥
द्विजाः ! परिवहश्चेति वायोर्वै सप्तनेमयः ।
बलाहकास्तथा भानुश्चन्द्रो नक्षत्रराशयः ॥ ३८ ॥
ग्रहाश्च ऋषयः सप्त ध्रुवो विप्राः ! क्रमादिह ।
योजनानां महीपृष्ठादूर्ध्वं पञ्चदशाध्रुवात् ॥ ३९ ॥

नियुताभ्यैकनियुतं भूपृष्ठाद्भानुमण्डलम् ।
रथः षोड़शसाहस्रो भास्करस्य तथोपरि ॥ ४० ॥
चतुराशीतिसाहस्रो मेरुश्चोपरि भूतलात् ।
कोटियोजनमाक्रम्य महर्लोको ध्रुवाद्ध्रुवः ॥ ४१ ॥
जनलोको महर्लोकात्तथा कोटिद्वयं द्विजाः ! ।
जनलोकात्तपोलोकश्चतस्रः कोटयो मतः ॥ ४२ ॥
प्राजापत्याद् ब्रह्मलोकः कोटिषट्कं विसृज्य तु ।
पुण्यलोकास्तु सप्तैते ब्रह्माण्डेऽस्मिन् कथिता द्विजाः ! ४३
अधः सप्ततलानान्तु नरकाणां हि कोटयः ।
मायान्ताश्चैव घोराद्या अष्टाविंशतिरेव तु ॥ ४४ ॥
पापिनस्तेषु पच्यन्ते स्वस्वकर्मानुरूपतः ।
अवीच्यन्तानि सर्वाणि रौरवाद्यानि तेषु च ॥ ४५ ॥
प्रत्येकं पञ्चकान्याहुर्नरकाणि विशेषतः ।
अण्डमादौ मया प्रोक्तमण्डस्यावरणानि च ॥ ४६ ॥
हिरण्यगर्भसर्गश्च प्रसङ्गाद् बहुविस्तरात् ।
अण्डानामीदृशानान्तु कोट्यो ज्ञेयाः सहस्रशः ॥ ४७ ॥
सर्वगत्वात् प्रधानस्य तिर्य्यगूर्ध्वमधस्तथा ।
अण्डेष्वेतेषु सर्वेषु भुवनानि चतुर्दश ॥ ४८ ॥
प्रत्यण्डं द्विजशार्दूलास्तेषां हेतुर्महेश्वरः ।
अण्डेषु चाण्डबाह्येषु तथाण्डावरणेषु च ॥ ४९ ॥
तमोऽन्ते च तमः पारे चाष्टमूर्त्तिर्व्यवस्थितः ।
अस्यात्मनो महेशस्य महादेवस्य धीमतः ॥ ५० ॥
अदेहिनस्त्वहो देहमखिलं परमात्मनः ।
अस्याष्टमूर्त्तेः शर्वस्य शिवस्य परमेष्ठिनः ॥ ५१ ॥

गृहिणी प्रकृतिर्दिव्या प्रजाश्च महदादयः।
पशवः किङ्करास्तस्य सर्वे देहाभिमानिनः॥ ५२॥
आद्यन्तहीनो भगवाननन्तः
पुमान् प्रधानप्रमुखाश्च सप्त।
प्रधानमूर्त्तिस्त्वथ षोड़शाङ्गी
महेश्वरश्चाष्टतनुः स एव॥ ५३॥
आज्ञाबलात्तस्य धरास्थितेह
धराधरा वारिधराः समुद्राः।
ज्योतिर्गणः शक्रमुखाः सुराश्च
वैमानिकाः स्थावरजङ्गमाश्च॥ ५४॥
दृष्ट्वा यक्षं लक्षणैर्हीनमीशं
दृष्ट्वा सेन्द्रास्ते किमेतत् त्विहेति।
यक्षं गत्वा निश्चयात् पावकाद्याः
शक्तिक्षीणाश्चाभवन् यत्ततोऽपि॥ ५५॥
दग्धुं तृणं वापि समक्षमस्य
यक्षस्य वह्निर्न शशाक विप्राः!।
वायुस्तृणं चालयितुं तथान्ये
स्वान् स्वान् प्रभावान् सकलामरेन्द्राः॥ ५६॥
तदा स्वयं वृत्ररिपुः सुरेन्द्रैः
सुरेश्वरः सर्वसमृद्धिहेतुः।
सुरेश्वरं यक्षमुवाच को वा
भवानितीत्थं सकुतूहलात्मा॥ ५७॥
तदा ह्यदृश्यं गत एव यक्ष-
स्तदाम्बिका हैमवती शुभाख्या।

उमा शुभैराभरणैरनेकैः
सुशोभमाना त्वनु चाविरासीत्॥ ५८॥
तां शक्रमुख्या बहुशोभमाना-
मुमामजां हैमवतीमपृच्छन्।
किमेतदीशे! बहुशोभमाने!
को वाम्बिके! यच्च वपुश्च कास्ति॥ ५९॥
निशम्य तद्यच्चमुमाम्बिकाह
त्वगोचरश्चेति सुराः सशक्राः।
प्रणेमुरेनां मृगराजगामिनी-
मुमामजां लोहितशुक्लकृष्णाम्॥ ६०॥
सम्भाविता सा सकलामरेन्द्रैः
सर्वप्रवृत्तिस्तु सुरासुराणाम्।
अहम्पुरासं प्रकृतिश्च पुंसो
यच्चस्य चाज्ञावशगेत्यथाह॥ ६१॥
तस्माद् द्विजाः! सर्वमजस्य तस्य
नियोगतश्चाण्डमभूदजाद्वै।
अजश्च अण्डादखिलञ्च तस्मा-
ज्जगतिर्गणैर्लोकमजात्मकं तत्॥ ६२॥

इति श्रीलैङ्गे भुवनकोशविन्यासनिर्णयो नाम
त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५३॥

अथ चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

ज्योतिर्गणप्रचारं वै सङ्क्षिप्याखण्डे ब्रवीम्यहम् ।
देवचक्षूंषि चालोक्य ग्रहचारप्रसिद्धये ॥ १ ॥
मानसोपरि माहेन्द्री प्राच्यां मेरोः पुरी स्थिता ।
दक्षिणे भानुपुत्रस्य वरुणस्य च वारुणी ॥ २ ॥
सौम्ये सोमस्य विपुला तासु दिग्देवता स्थिताः ।
अमरावती संयमनी सुखा चैव विभा क्रमात् ॥ ३ ॥
लोकपालोपरिष्टात्तु सर्वतो दक्षिणायने ।
काष्ठां गतस्य सूर्य्यस्य गतिर्या तां निबोधत ॥ ४ ॥
दक्षिणप्रक्रमे भानुः क्षिप्तेषुरिव धावति ।
ज्योतिषां चक्रमादाय सततं परिगच्छति ॥ ५ ॥
पुरान्तगो यदा भानुः शक्रस्य भवति प्रभुः ।
सर्वैः सायमनैः सौरो ह्युदयो दृश्यते द्विजाः ! ॥ ६ ॥
स एव सुखवत्यान्तु निशान्तस्थः प्रदृश्यते ।
अस्तमेति पुनः सूर्य्यो विभायां विश्वदृग्विभुः ॥ ७ ॥
मया प्रोक्तोऽमरावत्यां यथाऽसौ वारितस्करः ।
तथा संयमनीं प्राप्य सुखाञ्चैव विभां खगः ॥ ८ ॥
यदापराह्णस्त्वाग्नेय्यां पूर्वाह्णो नैर्ऋते द्विजाः ! ।
तदा त्वपररात्रस्य वायुभागे सुदारुणः ॥ ९ ॥

ईशान्यां पूर्वरात्रस्तु गतिरेषा च सर्वतः।
एवं पुष्करमध्ये तु यदा सर्पति वारिपः॥ १०॥
त्रिंशांशकस्तु मेदिन्यां मुहूर्त्तेनैव गच्छति।
योजनानां मुहूर्त्तस्य इमां संख्यां निबोधत॥ ११॥
पूर्णा शतसहस्राणामेकत्रिंशत्तु सा स्मृता।
पञ्चाशच्च तथान्यानि सहस्राण्यधिकानि तु॥ १२॥
मौहूर्त्तिकी गतिर्ह्येषा भास्करस्य महात्मनः।
एतेन गतियोगेन यदा काष्ठान्तु दक्षिणाम्॥ १३॥
पर्य्यपृच्छेत् पतङ्गोऽपि सौम्याशां चोत्तरेऽहनि।
मध्ये तु पुष्करस्याथ भ्रमते दक्षिणायने॥ १४॥
मानसोत्तरशैले तु महातेजा विभावसुः।
मण्डलानां शतं पूर्णं तदशीत्यधिकं विभुः॥ १५॥
बाह्यं चाभ्यन्तरं प्रोक्तमुत्तरायणदक्षिणे।
प्रत्यहं चरते तानि सूर्य्यो वै मण्डलानि तु॥१६॥
कुलालचक्रपर्य्यन्तो यथा शीघ्रं प्रवर्त्तते।
दक्षिणप्रक्रमे देवस्तथा शीघ्रं प्रवर्त्तते॥ १७॥
तस्मात् प्रकृष्टां भूमिं तु कालेनाल्पेन गच्छति।
सूर्य्यो द्वादशभिः शीघ्रं मुहूर्त्तैर्दक्षिणायने॥ १८॥
त्रयोदशार्द्धमृक्षाणामह्ना तु चरते रविः।
मुहूर्त्तैस्तावदृक्षाणि नक्तमष्टादशैश्चरन्॥ १९॥
कुलालचक्रमध्यं तु यथा मन्दं प्रसर्पति।
तथोदगयने सूर्य्यः सर्पते मन्दविक्रमः॥ २०॥
तस्माद्दीर्घेण कालेन भूमिमल्पां तु गच्छति।
सरघोऽधिष्ठितो भानोरादित्यैमुनिभिस्तथा॥ २१॥

गन्धर्वैरप्सरोभिश्च ग्रामणीसर्पराक्षसैः।
प्रदीपयन् सहस्रांशुरग्रतः पृष्ठतोऽप्यधः॥ २२॥
अद्भुतश्च करं त्यक्त्वा सर्वां ब्राह्मीमनुत्तमाम्।
अम्भोभिर्मुनिभिस्त्यक्तैः सन्ध्यायान्तु निशाचरान्॥२३॥
हत्वा हत्वा तु सन्ध्यामान् ब्राह्मणैश्चरते रविः।
अष्टादशमुहूर्त्तन्तु उत्तरायणपश्चिमम्॥ २४॥
अहर्भवति तत्रापि चरते मन्दविक्रमः।
त्रयोदशार्द्धमृक्षाणि नक्तं द्वादशभीरविः।
मुहूर्त्तैस्तावदृक्षाणि दिवाष्टादशभिश्चरन्॥ २५॥
ततो मन्दतरं नाभ्यां चक्रं भ्रमति वै यथा।
मृत्पिण्ड इव मध्यस्थो ध्रुवो भ्रमति वै तथा॥ २६॥
त्रिंशन्मुहूर्त्तैरेवाहुरहोरात्रं पुराविदः।
उभयोः काष्ठयोर्मध्ये भ्रमतो मण्डलानि तु॥ २७॥
कुलालचक्रनाभिस्तु यथा तत्रैव वर्त्तते।
औत्तानपादो भ्रमति ग्रहैः सार्द्धं ग्रहाग्रणीः॥२८॥
गणो मुनिर्ज्योतिषान्तु मनसा तस्य सर्पति।
अधिष्ठितः पुनस्तेन भानुस्त्वादाय तिष्ठति॥ २९॥
किरणैः सर्वतस्तोयं देवो वै ससमीरणः।
औत्तानपादस्य सदा ध्रुवत्वं वै प्रसादतः॥ ३०॥
विष्णोरौत्तानपादेन चाप्तत्वात्तस्य हेतुना।
आपः पीतास्तु सूर्य्येण क्रमन्ते शशिनः क्रमात्॥३१॥
निशाकराविस्रवन्ते जीमूतान् प्रत्ययः क्रमात्।
वृन्दं जलमुचां चैव श्वसनेनाभिताड़ितम्॥ ३२॥
छायां वृष्टिं विसृजते भासयत्तेन भास्करः।

तोयस्य नास्ति वै नाशः तदैव परिवर्त्तते ॥ ३३ ॥
हिताय सर्वजन्तूनां गतिः सर्वेण निर्मिता ।
भूर्भुवः स्वस्तथा ह्यापो ह्यन्नं चामृतमेव च ॥ ३४ ॥
प्राणा वै जगतामापो भूतानि भुवनानि च ।
बहुनात्र किमुक्तेन चराचरमिदं जगत् ॥ ३५ ॥
अपां शिवस्य भगवानाधिपत्ये व्यवस्थितः ।
अपां त्वधिपतिर्देवो भव इत्येव कीर्त्तितः ॥ ३६ ॥
भवात्मकं जगत्सर्वमिति किमत्र चाद्भुतम् ।
नारायणत्वं देवस्य हरेश्चाद्भिः कृतं विभोः ॥ ३७ ॥
जगतामालयो विष्णुस्त्वापस्तस्यालयानि तु ।

दन्दह्यमानेषु चराचरेषु
गोधूमभूतास्त्वथ निष्क्रमन्ति ।
या या जर्ध्वं मारुतेनेरिता वै
तास्तास्त्वभ्राण्यग्निना वायुना च ॥ ३८ ॥

अतो धूमाग्निवातानां संयोगस्त्वभ्र उच्यते ।
वारीणि वर्षतीत्यभ्रमभ्रस्येशः सहस्रदृक् ॥ ३९ ॥
यज्ञधूमोद्भवं चापि द्विजानां हितकृत् सदा ।
दावाग्निधूमसम्भूतमभ्रं वनहितं स्मृतम् ॥ ४० ॥
मृतधूमोद्भवं त्वभ्रमशुभाय भविष्यति ।
अभिचाराग्निधूमोत्थं भूतनाशाय वै द्विजाः ! ॥ ४१ ॥
एवं धूमविशेषेण जगतां वै हिताहितम् ।
तस्मादाच्छादयेद्धूममभिचारकृतं नरः ॥ ४२ ॥
अनाच्छाद्य द्विजः कुर्य्याद्धूमं यद्याभिचारिकम् ।
एवमुद्दिश्य लोकस्य क्षयकृच्च भविष्यति ॥ ४३ ॥

अपां निधानं जीमूताः षण्मासानिह सुव्रताः!।
वर्षयन्त्येव जगतां हिताय पवनाज्ञया ॥ ४४ ॥
स्तनितञ्चेह वायव्यं वैद्युतं पावकोद्भवम्।
त्रिधा तेषाहिमोत्पत्तिरभ्राणां मुनिपुङ्गवाः! ॥ ४५ ॥
न भ्रश्यन्ति यतोऽभ्राणि मेघनाम्नेव उच्यते।
काष्ठावाङ्काश्च वैरिञ्चाः पक्षाश्चैव पृथग्विधाः ॥ ४६ ॥
आज्यानां काष्ठसंयोगादग्नेर्धूमः प्रवर्त्तितः।
द्वितीयानाञ्च सम्भूतिर्विरिञ्चोच्छ्वासवायुना ॥ ४७ ॥
भूभृतानथ पक्षैस्तु मघवच्छेदितैस्ततः।
वाङ्केयास्त्वथ जीमूतास्त्वावहस्थानगाः शुभाः ॥४८॥
विरिञ्चोच्छ्वासजाः सर्वे प्रवहस्कन्धजास्ततः।
पक्षजाः पुष्करावाद्याश्च वर्षन्ति च यदा जलम् ॥ ४९ ॥
मूकाः सशब्ददुष्टाश्चास्तैतैः कल्पं यथाक्रमम्।
चामवृष्टिप्रदा दीर्घकालं शीतसमीरिणः ॥ ५० ॥
जीवकाश्च तथा चैणा विद्युद्ध्वनिविवर्जिताः।
तिष्ठन्त्याक्रोशमात्रे तु धरापृष्ठादितस्ततः ॥ ५१ ॥
अर्द्धक्रोशे तु सर्वे वै जीमूता गिरिवासिनः।
मेघा योजनमात्रन्तु साध्यत्वाद् बहुतोयदाः ॥ ५२ ॥
धरापृष्ठाद् द्विजाः! च्छायां विद्युद्भासमन्विताः।
तेषां तेषां वृष्टिसर्गं त्रेधा कथितमत्र तु ॥ ५३ ॥
पक्षजाः कल्पजाः सर्वे पर्वतानां महत्तमाः।
कल्पान्ते ते च वर्षन्ति रात्रौ नाशाय शारदाः ॥५४॥
पक्षजाः पुष्करावाद्याश्च वर्षन्ति च यदा जलम्।
तदार्णवमभूत् सर्वं तत्र शेते निशीश्वरः ॥ ५५ ॥

आग्नेयानां ब्रह्मजानां पक्षजानां द्विजर्षभाः ! ।
जलदानां सदा धूमो ह्याप्यायन इति स्मृतः ॥ ५६ ॥
पौष्करास्तु वृष्टयः सर्वा विद्युताः शीतमस्वदाः ।
पुण्ड्रदेशेषु पतिता नागानां शीकरा हिमाः ॥५७॥
गाङ्गा गङ्गाम्बुसम्भूताः पर्जन्येन परावहैः ।
नगानाञ्च नदीनाञ्च दिग्गजानां समाकुलम् ॥ ५८ ॥
मेघानाञ्च पृथग्भूतं जलं प्रायादगादगम् ।
परावहो यः श्वसनश्चानयत्यम्बिका गुरुम् ॥ ५९ ॥
मेनापतिमतिक्रम्य वृष्टिशेषं द्विजाः ! परम् ।
अभ्येति भारते वर्षे त्वपरान्तविवृद्धये ॥ ६० ॥
वृष्टयः कथिता ह्यद्य द्विधा वस्तुविवृद्धये ।
अस्यद्वयस्य संक्षेपात् प्रब्रवीमि यथामति ॥ ६१ ॥
स्रष्टा भानुर्महातेजा वृष्टीनां विश्वदृग् विभुः ।
सोऽपि साक्षाद् द्विजश्रेष्ठाश्चेशानः परमः शिवः ॥६२
स एव तेजस्त्वोजस्तु बलं विप्रा ! यशः स्वयम् ।
चक्षुः श्रोत्रं मनो मृत्युरात्मा मन्युर्दिगिन्द्रियः ॥६३॥
सत्यं ऋतं तथा वायुरम्बरं खचरश्च सः ।
लोकपालो हरिर्ब्रह्मा रुद्रः साक्षान्महेश्वरः ॥ ६४ ॥
सहस्रकिरणः श्रीमानष्टहस्तः सुमङ्गलः ।
अर्द्धनारीवपुः साक्षात् त्रिनेत्रस्त्रिदशाधिपः ॥ ६५ ॥
अस्यैवेह प्रसादात्तु वृष्टिर्नानाभवद् द्विजाः ! ।
सहस्रगुणमुत्स्रष्टुमादत्ते किरणैर्जलम् ॥ ६६ ॥
जलस्य नाशो वृद्धिर्वा नास्त्येवास्य विचारतः ।
ध्रुवेणाधिष्ठितो वायुर्वृष्टिं संहरते पुनः ॥ ६७ ॥

ग्रहाश्रित्य सूर्य्यास्तु कृत्स्ने नक्षत्रमण्डले।
चारस्यान्ते विशन्त्यर्कं ध्रुवेण समधिष्ठिता॥ ६८॥
इति श्रीलैङ्गे ज्योतिश्चक्रे सूर्यगत्यादिकथनं नाम
चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥५४॥

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

सौरं संक्षेपतो वक्ष्ये रथं शशिन एव च।
ग्रहाणामितरेषाञ्च यथा गच्छति चांशुपः॥ १॥
सौरस्तु ब्रह्मणा सृष्टो रथस्त्वर्थवशेन सः।
संवत्सरस्यावयवैः कल्पितश्च द्विजर्षभाः!॥ २॥
त्रिनाभिना तु चक्रेण पञ्चारेण समन्वितः।
सौवर्णः सर्वदेवानामावासो भास्करस्य तु॥ ३॥
नवयोजनसाहस्रो विस्तारायामतः स्मृतः।
द्विगुणोऽपि रथोपस्थादीषा दण्डः प्रमाणतः॥ ४॥
असङ्गैस्तु हयैर्युक्तो यतश्चक्रं ततः स्थितैः।
वाजिनस्तस्य वै सप्तच्छन्दोभिर्निर्मितास्तु ते॥ ५॥
चक्रपक्षे निबद्धास्तु ध्रुवे चाक्षः समर्पितः।
सहाश्वचक्रो भ्रमते सहाक्षो भ्रमते ध्रुवः॥ ६॥
अक्षः सहैकचक्रेण भ्रमतेऽसौ ध्रुवेरितः।
प्रेरको ज्योतिषां धीमान् ध्रुवो वै वातरश्मिभिः॥७॥
युगाक्षकोटिसम्बद्धौ द्वौ रश्मी स्यन्दनस्य तु।

ध्रुवेण भ्रमते रश्मिनिबद्धः सयुगाक्षयोः ॥ ८ ॥
भ्रमतो मण्डलानि स्युः खेचरस्य रथस्य तु ।
युगाक्षकोटी ते तस्य दक्षिणे स्यन्दनस्य हि ॥ ९ ॥
ध्रुवेण प्रगृहीते वै विचक्राक्षे च रज्जुभिः ।
भ्रमन्तमनुगच्छन्ति ध्रुवं रश्मी च तावुभौ ॥ १० ॥
युगाक्षकोटिस्त्वेतस्य वातोर्मिस्यन्दनस्य तु ।
कीले सक्ता यथा रज्जुर्भ्रमते सर्वतो दिशम् ॥ ११ ॥
भ्राम्यतस्तस्य रश्मी तु मण्डलेषूत्तरायणे ।
वर्धेते दक्षिणे चैव भ्रमतो मण्डलानि तु ॥ १२ ॥
आकृष्येते यदा ते वै ध्रुवेणाधिष्ठितौ तदा ।
आभ्यन्तरस्थः सूर्योऽथ भ्रमते मण्डलानि तु ॥ १३ ॥
अशीतिमण्डलशतं काष्ठयोरन्तरं द्वयोः ।
ध्रुवेण मुच्यमानाभ्यां रश्मिभ्यां पुनरेव तु ॥ १४ ॥
तथैव बाह्यतः सूर्यो भ्रमते मण्डलानि तु ।
उद्वेष्टयन् सवेगेन मण्डलानि तु गच्छति ॥ १५ ॥
देवाश्चैव तथा नित्यं मुनयश्च दिवानिशम् ।
युञ्जन्ति सततं देवं भास्करं भवमीश्वरम् ॥ १६ ॥
स रथोऽधिष्ठितो देवैरादित्यैर्मुनिभिस्तथा ।
गन्धर्वैरप्सरोभिश्च ग्रामणी सर्पराक्षसैः ॥ १७ ॥
एते वसन्ति वै सूर्ये द्वौ द्वौ मासौ क्रमेण तु ।
आप्याययन्ति चादित्यं तेजोभिर्भास्करं शिवम् ॥१८॥
ग्रथितैः स्वैर्वचोभिस्तु स्तुवन्ति मुनयो रविम् ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव नृत्यगेयैरुपासते ॥ १९ ॥
ग्रामणी यक्षभूतानि कुर्वतेऽभीषु संग्रहम् ।

सर्पा वहन्ति वै सूर्यं यातुधानानुयान्ति च ॥ २० ॥
बालखिल्यानयन्त्यस्तं परिवार्य्योदयाद्रविम्।
इत्येते वै वसन्तीह द्वौ द्वौ मासौ दिवाकरे ॥ २१ ॥
मधुश्च माधवश्चैव शुक्रश्च शुचिरेव च।
नभो नभस्यौ विप्रेन्द्रा! इषश्चोर्जस्तथैव च ॥ २२ ॥
सहः सहस्यौ च तथा तपस्यश्च तपः पुनः।
एते द्वादशमासास्तु वर्षं वै मानुषं द्विजाः! ॥ २३ ॥
वासन्तिकस्तथा ग्रैष्मः शुभो वै वार्षिकस्तथा।
शारदश्च हिमश्चैव शैशिरो ऋतवः स्मृताः ॥ २४ ॥
धातार्य्यमाथ मित्रश्च वरुणश्चेन्द्र एव च।
विवस्वांश्चैव पूषा च पर्जन्योऽंशुर्भगस्तथा ॥ २५ ॥
त्वष्टा विष्णुः पुलस्त्यश्च पुलहश्चात्रिरेव च।
वसिष्ठश्चाङ्गिराश्चैव भृगुर्बुद्धिमतां वरः ॥ २६ ॥
भारद्वाजो गौतमश्च काश्यपश्च क्रतुस्तथा।
जमदग्निः कौशिकश्च वासुकिः कङ्कणी करः ॥ २७ ॥
तक्षकश्च तथा नाग एलापत्रस्तथा द्विजाः!।
शङ्खपालस्तथा चान्यस्त्वैरावत इति स्मृतः ॥ २८ ॥
धनञ्जयो महापद्मस्तथा कर्कोटकः स्मृतः।
कम्बलोऽश्वतरश्चैव तुम्बुरुर्नारदस्तथा ॥ २९ ॥
हाहा हूहूर्मुनिश्रेष्ठा! विश्वावसुरनुत्तमः।
उग्रसेनोऽथ सुरुचिरन्यश्चैव परावसुः ॥ ३० ॥
चित्रसेनो महातेजाश्चोर्णायुश्चैव सुव्रताः!।
धृतराष्ट्रः सूर्य्यवर्चा देवी साक्षात् क्रतस्थला ॥ ३१ ॥
शुभानना शुभश्रोणिर्दिव्या वै पुञ्जिकस्थली।

मेनका सहजन्या च प्रम्लोचाथ शुचिस्मिता ॥ ३२॥
अनुम्लोचा घृताची च विश्वाची चोर्वशी तथा।
पूर्वचित्तिरिति ख्याता देवी साक्षात् तिलोत्तमा ॥३३॥
रम्भा चाम्भोजवदना रथकृद् ग्रामणीः शुभः।
रथौजा रथचित्रश्च सुबाहुर्वै रथस्वनः॥ ३४॥
वरुणश्च तथैवान्यः सुषेणः सेनजिच्छुभः।
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च क्षतजित् सत्यजित्तथा ॥ ३५॥
रक्षो हेतिः प्रहेतिश्च पौरुषेयो बधस्तथा।
सर्पो व्याघ्रः पुनश्चापो वातो विद्युद्दिवाकरः॥ ३६॥
ब्रह्मोपेतश्च रक्षेन्द्रो यज्ञोपेतस्तथैव च।
एते देवादयः सर्वे वसन्त्यर्के क्रमेण तु॥ ३७॥
स्थानाभिमानिनो ह्येते गणा द्वादशसप्तकाः।
धात्रादिविष्णुपर्य्यन्ता देवा द्वादशकीर्त्तिताः ॥ ३८॥
आदित्यं परमं भानुं भाभिराप्याययन्ति ते।
पुलस्त्याद्याः कौशिकान्ता मुनयो मुनिसत्तमाः॥३९॥
द्वादशैव स्तवैर्भानुं स्तुवन्ति च यथाक्रमम्।
नागाश्चाश्वतरां तासु वासुकिप्रमुखाः शुभाः॥ ४०॥
द्वादशैव महादेवं वहन्त्येवं यथाक्रमम्।
क्रमेण सूर्य्यवर्चान्ता तुम्बरुप्रमुखास्तु परम्॥ ४१॥
गीतैरेनमुपासन्ते गन्धर्वा द्वादशोत्तमाः।
क्रतस्थलाद्या रम्भान्ता दिव्याश्चाप्सरसो रविम्॥४२॥
ताण्डवैः सरसैः सर्वाश्चोपासन्ते यथाक्रमम्।
दिव्याः सत्यजिदन्ताश्च ग्रामण्यो रथकृन्मुखाः ॥४३॥
द्वादशास्त्र क्रमेणैव कुर्वतेऽभीषु संग्रहम्।

प्रयान्ति यक्षोपेतास्ता रक्षोहेति मुखाः सह ॥ ४४ ॥
सायुधा ह्वादशैवैते राक्षसाश्च यथाक्रमम्।
धातार्य्यमा पुलस्त्यश्च पुलहश्च प्रजापतिः ॥ ४५ ॥
उरगौ वासुकिश्चैव कङ्कणीकश्च तावुभौ।
तुम्बरुर्नारदश्चैव गन्धर्व्वौ गायतां वरौ ॥ ४६ ॥
क्रतस्थलाप्सराश्चैव तथा वै पुञ्जिकस्थला।
ग्रामणी रथकृच्चैव रथौजाश्चैव तावुभौ ॥ ४७ ॥
रक्षोहेतिः प्रहेतिश्च यातुधानावुदाहृतौ।
मधुमाधवयोरेष गणो वसति भास्करे ॥ ४८ ॥
वसन्ति ग्रीष्मकौ मासौ मित्रश्च वरुणश्च ह।
ऋषिरत्रिर्वसिष्ठश्च तक्षको नाग एव च ॥ ४९ ॥
मेनका सहजन्या च गन्धर्व्वौ च हहाहुहूः।
सुबाहुनामा ग्रामण्यौ रथचित्रश्च तावुभौ ॥ ५० ॥
प्रोक्षेयो वधश्चैव यातुधाना वुदाहृतौ।
एते वसन्ति वै सूर्य्ये मासयोः शुचिशुक्रयोः ॥ ५१ ॥
ततः सूर्य्ये पुनश्चान्या निवसन्तीह देवताः।
इन्द्रश्चैव विवस्वांश्च अङ्गिरा भृगुरेव च ॥ ५२ ॥
एलापत्रस्तथा सर्पः शङ्खपालश्च तावुभौ।
विश्वावसूग्रसेनौ च वरुणश्च रथस्वनः ॥ ५३ ॥
प्रम्लोचा चैव विख्याता अनुम्लोचा च ते उभे।
यातुधानास्तथा सर्पो व्याघ्रश्चैव तु तावुभौ ॥ ५४ ॥
नभो नभस्ययोरेष गणो वसति भास्करम्।
पर्य्यन्यश्चैव पूषा च भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ५५ ॥
धनञ्जय इरावांश्च सुरुचिः स परावसुः।

घृताची चाप्सरः श्रेष्ठा विश्वाची चातिशोभना ॥५६॥
सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानीर्ग्रामणीश्च तौ।
आपो वातश्च तावेतौ यातुधाना वुभौ स्मृतौ ॥ ५७॥
वसन्त्येते तु वै सूर्य्ये मास ऊर्जे इषे च ह।
हैमन्तिकौ तु द्वौ मासौ वसन्ति च दिवाकरे ॥ ५८॥
अंशुर्भगश्च द्वावेतौ कश्यपश्च क्रतुः सह।
भुजङ्गश्च महापद्मः सर्पः कर्कोटकस्तथा ॥ ५९॥
चित्रसेनश्च गन्धर्व ऊर्णायुश्चैव तावुभौ।
उर्वशी पूर्वचित्तिश्च तथैवाप्सरसा वुभे ॥ ६०॥
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानीर्ग्रामणीश्च तौ।
विद्युद्दिवाकरश्चोभौ यातुधाना वुदाहृतौ ॥ ६१॥
सहे चैव सहस्ये च वसन्त्येते दिवाकरे।
ततः शैशिरयोश्चापि मासयोर्निवसन्ति वै ॥ ६२॥
त्वष्टाविष्णुर्जमदग्निर्विश्वामित्रस्तथैव च।
काद्रवेयौ तथा नागौ कम्बलाश्वतरा वुभौ ॥ ६३॥
धृतराष्ट्रः स गन्धर्वः सूर्य्यवर्चास्तथैव च।
तिलोत्तमाप्सराश्चैव देवी रम्भा मनोहरा ॥ ६४॥
रथजित् सत्यजिच्चैव ग्रामण्यौ लोकविश्रुतौ।
ब्रह्मोपेतस्तथा रक्षो यज्ञोपेतश्च यः स्मृतः ॥ ६५॥
एते देवा वसन्त्यर्के द्वौ द्वौ मासौ क्रमेण तु।
स्थानाभिमानिनो ह्येते गणा द्वादशसप्तकाः ॥ ६६॥
सूर्य्यमाप्याययन्त्येते तेजसा तेज उत्तमम्।
ग्रथितैः स्वैर्वचोभिस्तु स्तुवन्ति मुनयो रविम् ॥ ६७॥
गन्धर्वाप्सरसश्चैव नृत्यगेयैरुपासते।

ग्रामणी यक्षभूतानि कुर्वतेऽभीषु संग्रहम् ॥ ६८ ॥
सर्पा वहन्ति वै सूर्य्यं यातुधानानुयान्ति वै।
वालखिल्या नयन्त्यस्तं परिवार्य्योदयाद्रविम् ॥ ६९ ॥
एतेषामेव देवानां यथा तेजो यथा तपः।
यथायोगं यथा मन्त्रं यथाधर्मं यथाबलम् ॥ ७० ॥
तथा तपत्यसौ सूर्य्यस्तेषामिद्धस्तु तेजसा।
इत्येते वै वसन्तीह द्वौ द्वौ मासौ दिवाकरे ॥ ७१ ॥
ऋषयो देवगन्धर्वपन्नगाप्सरसाङ्गणाः।
ग्रामण्यश्च तथा यक्षा यातुधानाश्च मुख्यतः ॥ ७२ ॥
एते तपन्ति वर्षन्ति भान्ति वान्ति सृजन्ति च।
भूतानामशुभं कर्म व्यपोहन्तीह कीर्त्तिताः ॥ ७३ ॥
मानवानां शुभं ह्येते हरन्ति च दुरात्मनाम्।
दुरितं सुप्रचाराणां व्यपोहन्ति क्वचित् क्वचित् ॥ ७४ ॥
विमाने च स्थिता दिव्ये कामगे वात रंहसि।
एते सहैव सूर्य्येण भ्रमन्ति दिवसानुगाः ॥ ७५ ॥
वर्षन्तश्च तपन्तश्च ह्लादयन्तश्च वै द्विजाः!।
गोपायन्तीह भूतानि सर्वाणि द्यामनुक्षयात् ॥ ७६ ॥
स्थानाभिमानिना मेतत् स्थानं मन्वन्तरेषु वै।
अतीतानागतानां वै वर्त्तन्ते साम्प्रतञ्च ये ॥ ७७ ॥
एते वसन्ति वै सूर्य्ये सप्तकास्ते चतुर्दश।
चतुर्दशसु सर्वेषु गणा मन्वन्तरेष्विह ॥ ७८ ॥
सङ्क्षेपाद्विस्तराच्चैव यथावृत्तं यथाश्रुतम्।
कथितं मुनिशार्दूला! देवदेवस्य धीमतः ॥ ७९ ॥
एते देवा वसन्त्यर्के द्वौ द्वौ मासौ क्रमेण तु।

स्थानाभिमानिनो ह्येते गणा द्वादशसप्तकाः ॥ ८० ॥
इत्येष एकचक्रेण सूर्य्यस्तूर्णं रथेन तु ।
हरितैरक्षरैरश्वैः सर्पतेऽसौ दिवाकरः ॥ ८१ ॥
अहोरात्रं रथेनासावेकचक्रेण तु भ्रमन् ।
सप्तद्वीपसमुद्राणां सप्तभिः सर्पते दिवि ॥ ८२ ॥
इति श्रीलैङ्गे सूर्य्यरथनिर्णयो नाम पञ्चपञ्चा-
शत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

वीथ्याश्रयाणि चरति नक्षत्राणि निशाकरः ।
त्रिचक्रोभयतोऽश्वश्च विज्ञेयस्तस्य वै रथः ॥ १ ॥
शतारैश्च त्रिभिश्चक्रैर्युक्तः शुक्लैर्हयोत्तमैः ।
दशभिस्त्वकृशैर्दिव्यैरसङ्गैस्तैर्मनोजवैः ॥ २ ॥
रथेनानेन देवैश्च पितृभिश्चैव गच्छति ।
सोमो ह्यम्बुमयैर्गोभिः शुक्लैः शुक्लगभस्तिमान् ॥ ३ ॥
क्रमते शुक्लपक्षादौ भास्करात् परमा स्थितः ।
आपूर्य्यते परस्यान्तः सततं दिवसक्रमात् ॥ ४ ॥
देवैः पीतं क्षये सोममाप्याययति नित्यशः ।
पीतं पञ्चदशाहन्तु रश्मिनैकेन भास्करः ॥ ५ ॥
आपूरयन् सुषुम्नेन भागं भागमनुक्रमात् ।

इत्येषा सूर्य्यवीर्य्येण चन्द्रस्याप्यायिता तनुः ॥ ६ ॥
स पौर्णमास्यां दृश्येत शुक्लः सम्पूर्णमण्डलः ।
एवमाप्यायितं सोमं शुक्लपक्षे दिनक्रमात् ॥ ७ ॥
ततो द्वितीयाप्रभृतिबहुलस्य चतुर्दशीम् ।
पिबन्त्यम्बुमयं देवा मधु सौम्यं सुधामृतम् ॥ ८ ॥
सम्भृतं त्वर्द्धमासेन ह्यमृतं सूर्य्यतेजसा ।
पानार्थममृतं सोमं पौर्णमास्यामुपासते ॥ ९ ॥
एकरात्रिं सुराः सर्व्वे पितृभिस्त्वृषिभिः सह ।
सोमस्य कृष्णपक्षादौ भास्कराभिमुखस्य च ॥ १० ॥
प्रक्षीयन्ते परस्यान्तः पीयमानाः कलाः क्रमात् ।
त्रयस्त्रिंशच्छताश्चैव त्रयस्त्रिंशत्तथैव च ॥ ११ ॥
त्रयस्त्रिंशत् सहस्राणि देवाः सोमं पिबन्ति वै ।
एवं दिनक्रमात् पीते विबुधैस्तु निशाकरे ॥ १२ ॥
पीत्वार्द्धमासं गच्छन्ति अमावास्यां सुरोत्तमाः ।
पितरश्चोपतिष्ठन्ति अमावास्यां निशाकरम् ॥ १३ ॥
ततः पञ्चदशे भागे किञ्चिच्छिष्टे कलात्मके ।
अपराह्णे पितृगणा जघन्यं पर्य्युपासते ॥ १४ ॥
पिबन्ति द्विकलं कालं शिष्टा तस्य कला तु या ।
निःसृतं तदमावास्यां गभस्तिभ्यः स्वधामृतम् ॥ १५ ॥
मासतृप्तिमवाप्याग्र्यां पीत्वा गच्छन्ति तेऽमृतम् ।
पितृभिः पीयमानस्य पञ्चदश्यां कला तु या ॥ १६ ॥
यावत्तु क्षीयते तस्य भागः पञ्चदशस्तु सः ।
अमावास्यां ततस्तस्या अन्तरा पूर्य्यते पुनः ॥ १७ ॥
वृद्धिक्षयौ वै पक्षादौ षोडश्यां शशिनः स्मृतौ ।

एवं सूर्य्यनिमित्तैषा पञ्चवृष्टिर्निगद्यते ॥ १८॥

इति श्रीवैष्णवे सोमवर्णनं नाम षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

अथ सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

अष्टभिश्च हयैर्युक्तः सोमपुत्रस्य वै रथः।
वारितेजोमयश्चाथ पिशङ्गैश्चैव शोभनैः ॥ १ ॥
दशभिश्चाकृशैरश्वैर्नानावर्णै रथः स्मृतः।
शुक्रस्य श्यामयैर्युक्तो दैत्याचार्य्यस्य धीमतः ॥ २ ॥
अष्टाश्वश्चाथ भौमस्य रथो हैमः सुशोभनः।
जीवस्य हैमश्चाष्टाश्वो मन्दस्यायस निर्म्मितः ॥ ३ ॥
रथ आपोमयैरश्वैर्दशभिस्तु सितेतरैः।
स्वर्भानोर्भास्करारेश्च तथा चाष्टहयः स्मृतः ॥ ४ ॥
सर्वे ध्रुवे निबद्धा वै ग्रहास्ते वातरश्मिभिः।
एतेन भ्राम्यमाणाश्च यथायोगं व्रजन्ति वै ॥ ५ ॥
यावन्त्यश्चैव ताराश्च तावन्तश्चैव रश्मयः।
सर्वे ध्रुवे निबद्धाश्च भ्रमन्तो भ्रामयन्ति तम् ॥ ६ ॥
अलातचक्रवद् यान्ति वातचक्रेरितानि तु।
यस्माद्वहति ज्योतींषि प्रवहस्तेन सः स्मृतः ॥ ७ ॥
नक्षत्रसूर्य्याश्च तथा ग्रहतारागणैः सह।
उन्मुखाभिमुखाः सर्वे चक्रभूताः स्थिता दिवि ॥ ८ ॥

ध्रुवेणाधिष्ठिताश्चैव ध्रुवमेव प्रदक्षिणम् ।
प्रयान्ति चेश्वरं द्रष्टुं मेढीभूतं ध्रुवं दिवि ॥ ९ ॥
नवयोजनसाहस्रो विष्कम्भः सवितुः स्मृतः ।
त्रिगुणस्तस्य विस्तारो मण्डलस्य प्रमाणतः ॥ १० ॥
द्विगुणः सूर्य्यविस्ताराद्विस्तारः शशिनः स्मृतः ।
तुल्यस्तयोस्तु स्वर्भानुर्भूत्वाधस्तात् प्रसर्पति ॥ ११ ॥
उद्धृत्य पृथिवी छायां निर्मितां मण्डलाकृतिम् ।
स्वर्भानोस्तु बृहत् स्थानं तृतीयं यत्तमोमयम् ॥ १२ ॥
चन्द्रस्य षोड़शो भागो भार्गवस्य विधीयते ।
विष्कम्भान्मण्डलाच्चैव योजनाच्च प्रमाणतः ॥ १३ ॥
भार्गवात् पादहीनस्तु विज्ञेयो वै बृहस्पतिः ।
पादहीनौ वक्रसौरौ तथायामप्रमाणतः ॥ १४ ॥
विस्तारान्मण्डलाच्चैव पादहीनस्तयोर्बुधः ।
तारा नक्षत्ररूपाणि वपुष्मन्तीह यानि वै ॥ १५ ॥
बुधेन तानि तुल्यानि विस्तारान्मण्डलादपि ।
प्रायशश्चन्द्रयोगीनि विद्या दृक्षाणि तत्त्ववित् ॥ १६ ॥
तारानक्षत्ररूपाणि हीनानि तु परस्परम् ।
शतानि पञ्चचत्वारि त्रीणि द्वे चैव योजने ॥ १७ ॥
सर्व्वोपरि निकृष्टानि तारका मण्डलानि तु ।
योजनद्वयमात्राणि तेभ्यो ह्रस्वं न विद्यते ॥ १८ ॥
उपरिष्टात्त्रयस्तेषां ग्रहा ये दूरसर्पिणः ।
सौरोऽङ्गिराश्च वक्रश्च ज्ञेया मन्दविचारिणः ॥ १९ ॥
तेभ्योऽधस्तात्तु चत्वारः पुनरन्ये महाग्रहाः ।
सूर्य्यः सोमो बुधश्चैव भार्गवश्चैव शीघ्रगाः ॥ २० ॥

तावन्त्यस्तारकाः कोट्यो यावन्त्यृक्षाणि सर्वशः ।
ध्रुवात्तु नियमाच्चैषामृक्षमार्गे व्यवस्थितिः ॥ २१ ॥
सप्ताश्वस्यैव सूर्य्यस्य नीचोच्चत्वमनुक्रमात् ।
उत्तरायणमार्गस्थो यदा पर्वसु चन्द्रमाः ॥ २२ ॥
उच्चत्वाद् दृश्यते शीघ्रं नातिव्यक्तैर्गभस्तिभिः ।
तदा दक्षिणमार्गस्थो नीचां वीथीमुपाश्रितः ॥ २३ ॥
भूमिरेखावृतः सूर्य्यः पौर्णिमावास्ययोस्तदा ।
दृश्यते च यथाकालं शीघ्रमस्तमुपैति च ॥ २४ ॥
तस्मादुत्तरमार्गस्थो ह्यमावास्यां निशाकरः ।
दृश्यते दक्षिणे मार्गे नियमाद् दृश्यते न च ॥ २५ ॥
ज्योतिषां गतियोगेन सूर्य्यस्य तमसावृतः ।
समानकालास्तमयौ विषुवत्सु समोदयौ ॥ २६ ॥
उत्तरासु च वीथीषु व्यन्तरास्तमनोदयौ ।
पौर्णिमावास्ययोर्ज्ञेयौ ज्योतिश्चक्रानुवर्त्तिनौ ॥ २७ ॥
दक्षिणायनमार्गस्थो यदा चरति रश्मिमान् ।
ग्रहाणाञ्चैव सर्वेषां सूर्य्योऽधस्तात् प्रसर्पति ॥ २८ ॥
विस्तीर्णं मण्डलं कृत्वा तस्योर्ध्वं चरते शशी ।
नक्षत्रमण्डलं कृत्स्नं सोमादूर्ध्वं प्रसर्पति ॥ २९ ॥
नक्षत्रेभ्यो बुधश्चोर्ध्वं बुधादूर्ध्वन्तु भार्गवः ।
वक्रस्तु भार्गवादूर्ध्वं वक्रादूर्ध्वं बृहस्पतिः ॥ ३० ॥
तस्माच्छनैश्चरश्चोर्ध्वं तस्मात् सप्तर्षिमण्डलम् ।
ऋषीणाञ्चैव सप्तानां ध्रुवश्चोर्ध्वं व्यवस्थितिः ॥ ३१ ॥
तं विष्णुलोकं परमं ज्ञात्वा मुच्येत किल्बिषात् ।
द्विगुणेषु सहस्रेषु योजनानां शतेषु च ॥ ३२ ॥

ग्रहनक्षत्रतारासु उपरिष्टाद् यथाक्रमम्।
ग्रहाश्च चन्द्रसूर्य्यौ च युतौ दिव्येन तेजसा॥ ३३॥
नित्यमृक्षेषु युज्यन्ते गच्छन्तोऽहर्निशं क्रमात्।
ग्रहनक्षत्रसूर्य्यास्ते नीचोच्च ऋजुसंस्थिताः॥ ३४॥
समागमे च भेदे च पश्यन्ति युगपत् प्रजाः।
ऋतवः षट् स्मृताः सर्वे समागच्छन्ति पञ्चधा॥ ३५॥
परस्परा स्थिता ह्येते युज्यन्ते च परस्परम्।
असङ्करेण विज्ञेयस्तेषां योगस्तु वै बुधैः॥ ३६॥
एवं संक्षिप्य कथितं ग्रहाणां गमनं द्विजाः!।
भास्करप्रमुखानाञ्च यथा दृष्टं यथा श्रुतम्॥ ३७॥
ग्रहाधिपत्ये भगवान् ब्रह्मणा पद्मयोनिना।
अभिषिक्तः सहस्रांशुः रुद्रेण तु यथा गुहः॥ ३८॥
तस्माद् ग्रहार्चना कार्य्या अग्नौ चोर्य्यं यथाविधि।
आदित्यग्रहपीड़ायां सद्भिः कार्य्यार्थसिद्धये॥ ३९॥

इति श्रीलैङ्गे ज्योतिश्चक्रे ग्रहचारकथनं नाम
सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥ ५७॥

अथ अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

अभ्यषिञ्चत् कथं ब्रह्मा चाधिपत्ये प्रजापतिः।
देवदैत्यमुखान् सर्वान् सर्वात्मा वद साम्प्रतम्॥ १॥

सूत उवाच।

ग्रहाधिपत्ये भगवानभ्यषिञ्चद्दिवाकरम्।
ऋक्षाणामोषधीनाञ्च सोमं ब्रह्मा प्रजापतिः॥ २॥
अपाञ्च वरुणं देवं धनानां यक्षपुङ्गवम्।
आदित्यानां तथा विष्णुं वसूनां पावकं तथा॥ ३॥
प्रजापतीनां दक्षञ्च मरुतां शक्रमेव च।
दैत्यानां दानवानाञ्च प्रह्लादं दैत्यपुङ्गवम्॥ ४॥
धर्मं पितॄणामधिपं निरृतिं पिशिताशिनाम्।
रुद्रं पशूनां भूतानां नन्दिनां गणनायकम्॥ ५॥
वीराणां वीरभद्रञ्च पिशाचानां भयङ्करम्।
मातॄणाञ्चैव चामुण्डां सर्वदेवनमस्कृताम्॥ ६॥
रुद्राणां देवदेवेशं नीललोहितमीश्वरम्।
विघ्नानां व्योमजं देवं गजास्यन्तु विनायकम्॥ ७॥
स्त्रीणां देवीमुमादेवीं वचसां च सरस्वतीम्।
विष्णुं मायाविनाञ्चैव स्वात्मानं जगतां तथा॥ ८॥
हिमवन्तं गिरीणान्तु नदीनाञ्चैव जाह्नवीम्।
समुद्राणाञ्च सर्वेषामधिपं पयसां निधिम्॥ ९॥
वृक्षाणाञ्चैव चाश्वत्थं प्लक्षञ्च प्रपितामहः॥ १०॥

गन्धर्वविद्याधरकिन्नराणामीशं पुनश्चित्ररथञ्चकार।
नागाधिपं वासुकिमुग्रवीर्य्यं सर्पाधिपं तक्षकमुग्रवीर्य्यम्
दिग्वारणानामधिपञ्चकार गजेन्द्रमैरावतमुग्रवीर्य्यम्।
सुपर्णमीशं पततामथाश्वराजानमुच्चैःश्रवसञ्चकार॥ १२
सिंहं मृगाणां वृषभं गवाञ्च मृगाधिपानां शरभञ्चकार
सेनाधिपानां गुहमप्रमेयं श्रुतिस्मृतीनां लकुलीशमीशम्।

अभ्यषिञ्चत् सुधर्माणं तथा शङ्खपदं दिशाम्।
केतुमन्तं क्रमेणैव हेमरोमाणमेव च ॥ १४ ॥
पृथिव्यां पृथुमीशानं सर्वेषान्तु महेश्वरम्।
चतुर्मूर्त्तिषु सर्वज्ञं शङ्करं वृषभध्वजम् ॥ १५ ॥
प्रसादाद्भगवांश्छम्भोश्चाभ्यषिञ्चद् यथाक्रमम्।
पुराभिषिच्य पुण्यात्मा रराज भुवनेश्वरः ॥ १६ ॥
एतद्वो विस्तरेणैव कथितं मुनिपुङ्गवाः!।
अभिषिक्तास्ततस्त्वेते विशिष्टा विश्वयोनिना ॥ १७ ॥

इति श्रीलैङ्गे सूर्य्याद्यभिषेककथनं नामाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

अथ एकोनषष्टितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

एतच्छ्रुत्वा तु मुनयः पुनस्ते संशयान्विताः।
पप्रच्छुरुत्तरं भूयस्तदा ते रोमहर्षणम् ॥ १ ॥

ऋषय ऊचुः।

यदेतदुक्तं भवता सूतेह वदतां वर!।
एतद्विस्तरतो ब्रूहि ज्योतिषाञ्च विनिर्णयम् ॥ २ ॥
श्रुत्वा तु वचनं तेषां तदा सूतः समाहितः।
उवाच परमं वाक्यं तेषां संशयनिर्णये ॥ ३ ॥
अस्मिन्नर्थे महाप्राज्ञैर्यदुक्तं शान्तबुद्धिभिः।
एतद्वोऽहं प्रवक्ष्यामि सूर्य्यचन्द्रमसोर्गतिम् ॥ ४ ॥

यथा देवगृहाणीह सूर्य्यचन्द्रादयो ग्रहाः ।
अतःपरन्तु त्रिविधमग्नेर्वक्ष्ये समुद्भवम् ॥ ५ ॥
दिव्यस्य भौतिकस्याग्ने रथोऽग्नेः पार्थिवस्य च ।
व्युष्टायान्तु रजन्याञ्च ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः ॥ ६ ॥
अव्याकृतमिदं त्वासीन्नैशेन तमसावृतम् ।
चतुर्भागावशिष्टेऽस्मिन् लोके नष्टे विशेषतः ॥ ७ ॥
स्वयम्भूर्भगवांस्तत्र लोकसर्वार्थसाधकः ।
खद्योतवत् सव्यचरदाविर्भावचिकीर्षया ॥ ८ ॥
सोऽग्निं सृष्ट्वाऽथ लोकादौ पृथिवीजलसंश्रितः ।
संहृत्य तत्प्रकाशार्थं त्रिधा व्यभजदीश्वरः ॥ ९ ॥
पवनो यस्तु लोकेऽस्मिन् पार्थिवो वह्निरुच्यते ।
यश्चासौ तपते सूर्य्ये शुचिरग्निस्तु सः स्मृतः ॥ १० ॥
वैद्युतोऽब्जस्तु विज्ञेयस्तेषां वक्ष्ये तु लक्षणम् ।
वैद्युतो जाठरः सौरो वारिगर्भास्त्रयोऽग्नयः ॥ ११ ॥
तस्मादापः पिबन् सूर्य्यो गोभिर्दीप्यत्यसौ विभुः ।
जले चाब्जः समाविष्टो नाद्भिरग्निः प्रशाम्यति ॥१२॥
मानवानाञ्च कुक्षिस्थो नाद्भिः शाम्यति पावकः ।
अर्चिष्मान् पवनः सोऽग्निर्निष्प्रभो जाठरः स्मृतः ॥१३॥
यश्चायं मण्डली शुक्लो निरूष्मा सम्प्रजायते ।
प्रभा सौरी तु पादेन ह्यस्तं याते दिवाकरे ॥ १४ ॥
अग्निमाविशते रात्रौ तस्माद् दूरात् प्रकाशते ।
उद्यन्तञ्च पुनः सूर्य्यमौष्ण्यमग्नेः समाविशेत् ॥ १५ ॥
पादेन पार्थिवस्याग्नेस्तस्मादग्निस्तपत्यसौ ।
प्रकाशौष्ण्यस्वरूपे च सौराग्नेये तु तेजसी ॥ १६ ॥

इति वर्णाः समाख्याता मया सूर्य्यसमुद्भवाः ॥ ४० ॥
ओषधीषु बलं धत्ते स्वधया च पितृष्वपि।
सूर्य्योऽमरेष्वप्यमृतं त्रयं त्रिषु नियच्छति ॥ ४१ ॥
एवं रश्मिसहस्रं तत् सौरं लोकार्थसाधकम्।
भिद्यते लोकमासाद्य जलशीतोष्णनिःस्रवम् ॥ ४२ ॥
इत्येतन्मण्डलं शुक्लं भास्करं सूर्य्यसंज्ञितम्।
नक्षत्रग्रहसोमानां प्रतिष्ठा योनिरेव च ॥ ४३ ॥
चन्द्रर्क्षग्रहाः सर्वे विज्ञेयाः सूर्य्यसम्भवाः।
नक्षत्राधिपतिः सोमो नयनं वाममीशितुः ॥ ४४ ॥
नयनञ्चैव सोमस्य दक्षिणं भास्करः स्वयम्।
तेषां जनानां लोकेऽस्मिन्नयनं नयते यतः ॥ ४५ ॥

इति श्रीलैङ्गे सूर्य्यरश्मिस्वरूपकथनं नाम एकोन-
षष्टितमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

अथ षष्टितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

शेषाः पञ्चग्रहा ज्ञेया ईश्वराः कामचारिणः।
पठ्यते चाग्निरादित्य उदकं चन्द्रमाः स्मृतः ॥ १ ॥
शेषाणां प्रकृतिं सम्यग् वक्ष्यमाणां निबोधत।
सुरसेनापतिः स्कन्दः पठ्यतेऽङ्गारको ग्रहः ॥ २ ॥
नारायणं बुधं प्राहुर्देवं ज्ञानविदो जनाः।
सर्वलोकप्रभुः साक्षाद् यमो लोकप्रभुः स्वयम् ॥ ३ ॥

महाग्रहो द्विजश्रेष्ठा ! मन्दगामी शनैश्चरः ।
देवासुरगुरू द्वौ तु भानुमन्तौ महाग्रहौ ॥ ४ ॥
प्रजापतिसुतावुक्तौ ततः शुक्रबृहस्पती ।
आदित्यमूलमखिलं त्रैलोक्यं नात्र संशयः ॥ ५ ॥
भवत्यस्माज्जगत् कृत्स्नं सदेवासुरमानुषम् ।
रुद्रेन्द्रोपेन्द्रचन्द्राणां विप्रेन्द्राग्निदिवौकसाम् ॥ ६ ॥
द्युतिर्द्युतिमतां कृत्स्नं यत्तेजः सार्वलौकिकम् ।
सर्वात्मा सर्वलोकेशो महादेवः प्रजापतिः ॥ ७ ॥
सूर्य एव त्रिलोकेशो मूलं परमदैवतम् ।
ततः सञ्जायते सर्वं तत्रैव प्रविलीयते ॥ ८ ॥
भावाभावौ हि लोकानामादित्यान्निःसृतौ पुरा ।
अविज्ञेयो ग्रहो विप्रा ! दीप्तिमान् सुप्रभो रविः ॥९॥
अत्र गच्छन्ति निधनं जायन्ते च पुनः पुनः ।
क्षणा मुहूर्ता दिवसा निशाः पक्षाश्च कृत्स्नशः ॥१०॥
मासाः संवत्सराश्चैव ऋतवोऽथ युगानि च ।
तदादित्यादृते ह्येषा कालसंख्या न विद्यते ॥ ११ ॥
कालादृते न नियमो न दीक्षा नाह्निकक्रमः ।
ऋतूनाञ्च विभागश्च पुष्पं मूलं फलं कुतः ॥ १२ ॥
कुतः शस्यविनिष्पत्तिस्तृणौषधिगणोऽपि च ।
अभावो व्यवहाराणां जन्तूनां दिवि चेह च ॥ १३ ॥
जगत्प्रतापनमृते भास्करं रुद्ररूपिणम् ।
स एष कालश्चाग्निश्च द्वादशात्मा प्रजापतिः ॥ १४ ॥
तपत्येष द्विजश्रेष्ठास्त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
स एष तेजसां राशिः समस्तः सार्वलौकिकः ॥ १५ ॥

परस्परानुप्रवेशादाप्यायेते परस्परम् ।
उत्तरे चैव भूम्यर्धे तथा ह्यग्निश्च दक्षिणे ॥ १७ ॥
उत्तिष्ठति पुनः सूर्यः पुनर्वै प्रविशत्यपः ।
तस्मात्ताम्रा भवन्त्यापो दिवारात्रिप्रवेशनात् ॥ १८ ॥
अस्तं याति पुनः सूर्यो अहर्वै प्रविशत्यपः ।
तस्मान्नक्तं पुनः शुक्ला आपो दृश्यन्ति भास्वराः ॥१९॥
एतेन क्रमयोगेन भूम्यर्धे दक्षिणोत्तरे ।
उदयास्तमने नित्यमहोरात्रं विशत्यपः ॥ २० ॥
यश्चासौ तपते सूर्यः पिबन्नपो गभस्तिभिः ।
पार्थिवाग्निविमिश्रोऽसौ दिव्यः शुचिरिति स्मृतः ॥२१॥
सहस्रपादसौ वह्निर्वृत्तकुम्भनिभः स्मृतः ।
आदत्ते स तु नाडीनां सहस्रेण समन्ततः ॥ २२ ॥
नादेयीश्चैव सामुद्रीः कूपाश्चैव तथा घनाः ।
स्थावरा जङ्गमाश्चैव वापी कुल्यादिका अपः ॥ २३ ॥
तस्य रश्मिसहस्रं तच्छीतवर्षोष्णनिःस्रवम् ।
तासाञ्चतुःशता नाड्यो वर्षन्ते चित्रमूर्त्तयः ॥ २४ ॥
भजनाश्चैव माल्याश्च केतनाः पतनास्तथा ।
अमृतानामतः सर्वा रश्मयो वृष्टिसर्जनाः ॥ २५ ॥
हिमोद्वहाश्च ता नाड्यो रश्मयस्त्रिशताः पुनः ।
रेशा मेघाश्च वात्स्याश्च ह्लादिन्यो हिमसर्जनाः ॥ २६ ॥
चन्द्रभा नामतः सर्वाः पीताभाश्च गभस्तयः ।
शुक्लाश्च ककुभाश्चैव गावो विश्वभृतस्तथा ॥ २७ ॥
शुक्लास्ता नामतः सर्वास्त्रिशतीर्घर्मसर्जनाः ।
सोमो बिभर्त्ति ताभिस्तु मनुष्यपितृदेवताः ॥ २८ ॥

मनुष्यानोषधीभिश्च स्वधया च पितृनपि।
अमृतेन सुरान् सर्वांस्त्रिस्त्रिभिस्तर्पयत्यसौ॥ २९॥
वसन्ते चैव ग्रीष्मे च शतैः स तपते त्रिभिः।
वर्षास्वथो शरदि च चतुर्भिः सम्प्रवर्षति॥ ३०॥
हेमन्ते शिशिरे चैव हिममुत्सृजते त्रिभिः।
इन्द्रो धाता भगः पूषा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा॥ ३१
अंशुर्विवस्वांस्त्वष्टा च पर्जन्यो विष्णुरेव च।
वरुणो माघमासे तु सूर्य्य एव तु फाल्गुने॥ ३२॥
चैत्रे मासि भवेदंशुर्धाता वैशाखतापनः।
ज्येष्ठे मासि भवेदिन्द्र आषाढ़े चार्य्यमा रविः॥३३
विवस्वान् श्रावणे मासि प्रौष्ठपादे भगः स्मृतः।
पर्जन्योऽश्वयुजे मासि त्वष्टा वै कार्त्तिके रविः॥ ३४
मार्गशीर्षे भवेन्मित्रः पौषे विष्णुः सनातनः।
पञ्चरश्मिसहस्राणि वरुणस्यार्ककर्मणि॥ ३५॥
श्रीमद्धिमनगजामानससरोजविहारकर्त्रे नमः॥
षड्भिः सहस्रैः पूषा तु देवोऽंशुः सप्तभिस्तथा।
धाताष्टभिः सहस्रैस्तु नवभिस्तु शतक्रतुः॥ ३६॥
विवस्वान् दशभिर्याति यात्येकादशभिर्भगः।
सप्तभिस्तपते मित्रस्त्वष्टा चैवाष्टभिः स्मृतः॥ ३७॥
अर्यमा दशभिर्याति पर्जन्यो नवभिस्तथा।
षड्भीरश्मिसहस्रैस्तु विष्णुस्तपति मेदिनीम्॥ ३८
वसन्ते कपिलः सूर्यो ग्रीष्मे काञ्चनसप्रभः।
श्वेतो वर्षासु वर्णेन पाण्डुः शरदि भास्करः॥ ३९
हेमन्ते ताम्रवर्णस्तु शिशिरे लोहितो रविः।

उत्तमं मार्गमास्थाय रात्र्यहोभिरिदं जगत्।
पार्श्वतोर्ध्वमधश्चैव तापयत्येष सर्वशः॥ १६॥
यथा प्रभाकरो दीपो गृहमध्ये ऽवलम्बितः।
पार्श्वतोर्ध्व मधश्चैव तमो नाशयते समम्॥ १७॥
तद्वत् सहस्रकिरणो ग्रहराजो जगत् प्रभुः।
सूर्यो गोभिर्जगत्सर्वमादीपयति सर्वतः॥ १८॥
रवेरश्मिसहस्रं यत् प्राङ्मया समुदाहृतम्।
तेषां श्रेष्ठाः पुनः सप्तरश्मयो ग्रहयोनयः॥ १९॥
सुषुम्नो हरिकेशश्च विश्वकर्मा तथैव च।
विश्वव्यचाः पुनश्चाद्यः सन्नद्धश्च ततः परः॥ २०॥
सर्वावसुः पुनश्चान्यः स्वराडन्यः प्रकीर्त्तितः।
सुषुम्नः सूर्यरश्मिस्तु दक्षिणां राशिमैधयत्॥ २१॥
न्यगूर्ध्वाधः प्रचारोऽस्य सुषुम्नः परिकीर्त्तितः।
हरिकेशः पुरस्ताद् यो ऋक्षयोनिः प्रकीर्त्यते॥ २२॥
दक्षिणे विश्वकर्मा च रश्मिर्वर्धयते बुधम्।
विश्वव्यचास्तु यः पश्चाच्छुक्रयोनिः स्मृतो बुधैः॥ २३॥
सन्नद्धश्च तु यो रश्मिः स योनिर्लोहितस्य तु।
षष्ठः सर्वावसूरश्मिः स योनिस्तु बृहस्पतेः॥ २४॥
शनैश्चरं पुनश्चापि रश्मिराप्यायते स्वराट्।
एवं सूर्यप्रभावेण नक्षत्रग्रहतारकाः॥ २५॥
दृश्यन्ते दिवि ताः सर्वाः विश्वञ्चेदं पुनर्जगत्।
न क्षीयन्ते यतस्तानि तस्मान्नक्षत्रता स्मृता॥ २६॥

इति श्रीलैङ्गे षष्टितमोऽध्यायः॥ ६०॥

———

अथ एकषष्टितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

क्षेत्राण्येतानि सर्वाणि आतपन्ति गभस्तिभिः।
तेषां क्षेत्राण्यथादत्ते सूर्य्यो नक्षत्रतारकाः॥ १॥
चीर्णेन सुकृतेनेह सुकृतान्ते ग्रहाश्रयाः।
तारणात्तारका ह्येताः शुक्लत्वाच्चैव तारकाः॥ २॥
दिव्यानां पार्थिवानाञ्च नैशानाञ्चैव सर्वशः।
आदानान्नित्यमादित्यस्तेजसां तमसामपि॥ ३॥
सवने स्यन्दनेऽर्थे च धातुरेष विभाव्यते।
सवनात्तेजसोऽपाञ्च तेनासौ सविता मतः॥ ४॥
बहुलश्चन्द्र इत्येष ह्लादने धातुरुच्यते।
शुक्लत्वे चामृतत्वे च शीतत्वे च विभाव्यते॥ ५॥
सूर्य्याचन्द्रमसोर्दिव्ये मण्डले भास्वरे खगे।
जलतेजोमये शुक्ले वृत्तकुम्भनिभे शुभे॥ ६॥
घनतोयात्मकं तत्र मण्डलं शशिनः स्मृतम्।
घनतेजोमयं शुक्लं मण्डलं भास्करस्य तु॥ ७॥
वसन्ति सर्वदेवाश्च स्थानान्येतानि सर्वशः।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु ऋक्षसूर्य्यग्रहाश्रयाः॥ ८॥
तेन ग्रहा गृहाण्येव तदाख्यास्ते भवन्ति च।
सौरं सूर्य्यो विशत् स्थानं सौम्यं सोमस्तथैव च॥ ९॥
शौक्रं शुक्रो विशत् स्थानं षोड़शार्चिः प्रतापवान्।
बृहद् बृहस्पतिश्चैव लोहितश्चैव लोहितम्॥ १०॥

शनैश्चरं तथास्थानं देवश्चापि शनैश्चरः।
बौधं बुधस्तु स्वर्भानुः स्वर्भानुस्थानमाश्रितः॥ ११॥
नक्षत्राणि च सर्वाणि नक्षत्राणि विशन्ति च।
गृहाण्येतानि सर्वाणि ज्योतींषि सुकृतात्मनाम्॥१२॥
कल्पादौ सम्प्रवृत्तानि निर्मितानि स्वयम्भुवा।
स्थानान्येतानि तिष्ठन्ति यावदाभूतसंप्लवम्॥ १३॥
मन्वन्तरेषु सर्वेषु देवस्थानानि तानि वै।
अभिमानिनोऽवतिष्ठन्ते देवस्थानं पुनः पुनः॥ १४॥
अतीतैस्तु सहैतानि भाव्याभाव्यैः सुरैः सह।
वर्त्तन्ते वर्त्तमानैश्च स्थानिभिस्तैः सुरैः सह॥ १५॥
अस्मिन् मन्वन्तरे चैव ग्रहा वैमानिकाः स्मृताः।
विवस्वानदितेः पुत्रः सूर्य्यो वैवस्वतेऽन्तरे॥ १६॥
द्युतिमान् ऋषिपुत्रस्तु सोमो देवो वसुः स्मृतः।
शुक्रो देवस्तु विज्ञेयो भार्गवोऽसुरयाजकः॥ १७॥
बृहत्तेजाः स्मृतो देवो देवाचार्य्योऽङ्गिरासुतः।
बुधो मनोहरश्चैव ऋषिपुत्रस्तु स स्मृतः॥ १८॥
शनैश्चरो विरूपस्तु संज्ञापुत्रो विवस्वतः।
अग्निर्विकेश्यां जज्ञे तु युवासौ लोहिताचिंषः॥१९॥
नक्षत्र ऋक्षनामिन्यो दाक्षायण्यस्तु ताः स्मृताः।
स्वर्भानुः सिंहिकापुत्रो भूतसन्तापनोऽसुरः॥ २०॥
सोमर्क्षग्रहसूर्य्येषु कीर्त्तितास्वभिमानिनः।
स्थानान्येतान्यथोक्तानि स्थानिन्यश्चैव देवताः॥ २१॥
सौरमग्निमयं स्थानं सहस्रांशोर्विवस्वतः।
हिमांशोस्तु स्मृतं स्थानमम्मयं शुक्लमेव च॥ २२॥

आप्यं श्यामं मनोज्ञञ्च बुधरश्मिगृहं स्मृतम् ।
शुक्लस्याप्यमयं शुक्लं पदं षोड़शरश्मिवत् ॥ २३ ॥
नवरश्मि तु भौमस्य लोहितं स्थानमुत्तमम् ।
हरिद्राभं बृहच्चापि षोड़शार्चिं बृहस्पतेः ॥ २४ ॥
अष्टरश्मिगृहच्चापि प्रोक्तं कृष्णं शनैश्चरे ।
स्वर्भानोस्तामसं स्थानं भूतसन्तापनालयम् ॥ २५ ॥
विज्ञेयास्तारकाः सर्वास्त्वृषयस्त्वेकरश्मयः ।
आश्रयाः पुण्यकीर्त्तीनां शुक्लाश्चापि स्ववर्णतः ॥ २६ ॥
घनतोयात्मिका ज्ञेयाः कल्पादावेव निर्मिताः ।
आदित्यरश्मिसंयोगात् सम्प्रकाशात्मिकाः स्मृताः ॥२७॥
नवयोजनसाहस्रो विष्कम्भः सवितुः स्मृतः ।
त्रिगुणस्तस्य विस्तारो मण्डलस्य प्रमाणतः ॥ २८ ॥
द्विगुणः सूर्य्यविस्ताराद्विस्तारः शशिनः स्मृतः ।
तुल्यस्तयोस्तु स्वर्भानुर्भूत्वाधस्तात् प्रसर्पति ॥ २९ ॥
उद्धृत्य पृथिवीच्छायां निर्मितां मण्डलाकृतिम् ।
स्वर्भानोस्तु बृहत् स्थानं तृतीयं यत्तमोमयम् ॥ ३० ॥
आदित्यात्तच्च निष्क्रम्य समं गच्छति पर्वसु ।
आदित्यमेति सोमाच्च पुनः सौरेषु पर्वसु ॥ ३१ ॥
स्वर्भानुं नुदते यस्मात्तस्मात् स्वर्भानुरुच्यते ।
चन्द्रस्य षोड़शो भागो भार्गवस्य विधीयते ॥ ३२ ॥
विष्कम्भान्मण्डलाच्चैव योजनाग्रात् प्रमाणतः ।
भार्गवात् पादहीनस्तु विज्ञेयो वै बृहस्पतिः ॥ ३३ ॥
बृहस्पतेः पादहीनौ वक्रसौरी उभौ स्मृतौ ।
विस्ताराम्मण्डलाच्चैव पादहीनस्तयोर्बुधः ॥ ३४ ॥

ताराणक्षत्ररूपाणि वपुष्मन्तीह यानि वै ।
बुधेन तानि तुल्यानि विस्तारान्मण्डलाञ्च वै ॥ ३५ ॥
प्रायशश्चन्द्रयोगीनि विद्यादृक्षाणि तत्त्ववित् ।
ताराणक्षत्ररूपाणि हीनानि तु परस्परम् ॥ ३६ ॥
शतानि पञ्च चत्वारि त्रीणि द्वे चैव योजने ।
सर्वोपरि निकृष्टानि तारका मण्डलानि तु ॥ ३७ ॥
योजनान्यर्धमात्राणि तेभ्यो ह्रस्वं न विद्यते ।
उपरिष्टात्त्रयस्तेषां ग्रहास्ते दूरसर्पिणः ॥ ३८ ॥
सौरोऽङ्गिराश्च वक्रश्च ज्ञेया मन्दविचारिणः ।
पूर्वमेव समाख्याता गतिस्तेषां यथाक्रमम् ॥ ३९ ॥
एतेष्वेव ग्रहाः सर्वे नक्षत्रेषु समुत्थिताः ।
विवस्वानदितेः पुत्रः सूर्य्यो वै मुनिसत्तमाः ! ॥ ४० ॥
विशाखासु समुत्पन्नो ग्रहाणां प्रथमो ग्रहः ।
त्विषिमान् धर्मपुत्रस्तु सोमो देवो वसुस्तु सः ॥ ४१ ॥
शीतरश्मिः समुत्पन्नः कृत्तिकासु निशाकरः ।
षोडशार्चिर्भृगोः पुत्रः शुक्रः सूर्य्यादनन्तरम् ॥ ४२ ॥
ताराग्रहाणां प्रवरस्तिष्ये क्षेत्रे समुत्थितः ।
ग्रहश्चाङ्गिरसः पुत्रो द्वादशार्चिर्बृहस्पतिः ॥ ४३ ॥
फाल्गुनीषु समुत्पन्नः पूर्वाख्यासु जगद्गुरुः ।
नवार्चिर्लोहिताङ्गश्च प्रजापतिसुतो ग्रहः ॥ ४४ ॥
आषाढ़ास्विह पूर्वासु समुत्पन्न इति स्मृतः ।
रेवतीष्वेव सप्तार्चिः स्थाने सौरिः शनैश्चरः ॥ ४५ ॥
सौम्यो बुधो धनिष्ठासु पञ्चार्चिरुदितो ग्रहः ।
तमोमयो मृत्युसुतः प्रजाक्षयकरः शिखी ॥ ४६ ॥

आश्लेषासु समुत्पन्नः सर्वहारी महाग्रहः ।
तथा स्वनामधेयेषु दाक्षायण्यः समुत्थिताः ॥ ४७ ॥
तमो वीर्य्यमयो राहुः प्रकृत्या कृष्णमण्डलः ।
भरणीषु समुत्पन्नो ग्रहश्चन्द्रार्कमर्दनः ॥ ४८ ॥
एते ताराग्रहाश्चापि बोद्धव्या भार्गवादयः ।
जन्मनक्षत्रपीड़ासु यान्ति वैगुण्यतां यतः ॥ ४९ ॥
मुच्यते तेन दोषेण ततस्तद्ग्रहभक्तितः ।
सर्वग्रहाणामेतेषामादिरादित्य उच्यते ॥ ५० ॥
ताराग्रहाणां शुक्रस्तु केतूनाञ्चापि धूमवान् ।
ध्रुवः किल ग्रहाणान्तु विभक्तानां चतुर्दिशम् ॥ ५१ ॥
नक्षत्राणां श्रविष्ठा स्यादयनानां तथोत्तरम् ।
वर्षाणाञ्चैव पञ्चानामाद्यः संवत्सरः स्मृतः ॥ ५२ ॥
ऋतूनां शिशिरश्चापि मासानां माघ उच्यते ।
पक्षाणां शुक्लपक्षस्तु तिथीनां प्रतिपत्तथा ॥ ५३ ॥
अहोरात्रविभागानामहश्चादिः प्रकीर्त्तितम् ।
मुहूर्त्तानां तथैवादिमुहूर्त्तो रुद्रदैवतः ॥ ५४ ॥
क्षणश्चापि निमेषादिः कालः कालविदां वराः ! ।
श्रवणान्तं धनिष्ठादि युगं स्यात् पञ्चवार्षिकम् ॥ ५५ ॥
भानोर्गतिविशेषेण चक्रवत् परिवर्त्तते ।
दिवाकरः स्मृतस्तस्मात् कालकृद्विभुरीश्वरः ॥ ५६ ॥
चतुर्विधानां भूतानां प्रवर्त्तकनिवर्त्तकः ।
तस्यापि भगवान् रुद्रः साक्षाद्देवः प्रवर्त्तकः ॥ ५७ ॥
इत्येष ज्योतिषामेवं सन्निवेशोऽर्थनिश्चयः ।
लोकसंव्यवहारार्थं महादेवेन निर्मितः ॥ ५८ ॥

बुद्धिपूर्व भगवता कल्पादौ सम्प्रवर्त्तितः ।
स आश्रयोऽभिमानी च सर्वस्य ज्योतिरात्मकः ॥ ५९ ॥
एकरूपप्रधानस्य परिणामोऽयमद्भुतः ।
नैष शक्यः प्रसङ्ख्यातुं याथातथ्येन केनचित् ॥ ६० ॥
गतागतं मनुष्येण ज्योतिषां मांसचक्षुषा ।
आगमादनुमानाच्च प्रत्यक्षादुपपत्तितः ॥ ६१ ॥
परीक्ष्य निपुणं बुद्ध्या श्रद्धातव्यं विपश्चिता ।
चक्षुः शास्त्रं जलं लेख्यं गणितं मुनिसत्तमाः ! ॥ ६२ ॥
पञ्चैते हेतवो ज्ञेया ज्योतिर्मानविनिर्णये ॥ ६३ ॥

इति श्रीलैङ्गे ग्रहसंख्यावर्णनं नामैकषष्टि-
तमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

कथं विष्णोः प्रसादाद्वै ध्रुवो बुद्धिमतां वरः ।
मेढ़ीभूतो ग्रहाणां वै वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

एतमर्थं मया पृष्टो नानाशास्त्रविशारदः ।
मार्कण्डेयः पुरा प्राह मह्यं शुश्रूषवे द्विजाः ! ॥ २ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

सार्वभौमो महातेजाः सर्वशास्त्रभृतां वरः ।
उत्तानपादो राजा वै पालयामास मेदिनीम् ॥ ३ ॥

तस्य भार्य्याद्वयमभूत् सुनीतिः सुरुचिस्तथा ।
अग्रजायामभूत् पुत्रः सुनीत्यान्तु महायशाः ॥ ४ ॥
ध्रुवो नाम महाप्राज्ञः कुलदीपो महामतिः ।
कदाचित् सप्तवर्षोऽपि पितुरङ्कमुपाविशत् ॥ ५ ॥
सुरुचिस्तं विनिर्धूय स्वपुत्रं प्रीतिमानसा ।
न्यवेशयत्तं विप्रेन्द्रा ! ह्यङ्कं रूपेण मानिता ॥ ६ ॥
अलब्ध्वा स पितुर्धीमानङ्कं दुःखितमानसः ।
मातुः समीपमागम्य रुरोद स पुनः पुनः ॥ ७ ॥
रुदन्तं पुत्रमाहेदं माता शोकपरिप्लुता ।
सुरुचिर्दयिता भर्तुः तस्याः पुत्रोऽपि तादृशः ॥ ८ ॥
मम त्वं मन्दभाग्याया जातः पुत्रोऽप्यभाग्यवान् ।
किं शोचसि किमर्थं त्वं रोदमानः पुनः पुनः ॥ ९ ॥
सन्तप्तहृदयो भूत्वा मम शोकं करिष्यसि ।
स्वस्थस्थानं ध्रुवं पुत्र ! स्वशक्त्या त्वं समाप्नुयाः ॥ १०
इत्युक्तः स तु मात्रा वै निर्जगाम तदा वनम् ।
विश्वामित्रं ततो दृष्ट्वा प्रणिपत्य यथाविधि ॥ ११ ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा भगवन् ! वक्तुमर्हसि ।
सर्वेषामुपरिस्थानं केन प्राप्स्यामि सत्तम ! ॥ १२
पितुरङ्के समासीनं माता मां सुरुचिर्मुने ! ।
व्यधूनयत् सतां राजा पिता नोवाच किञ्चन ॥ १३
एतस्मात् कारणाद् ब्रह्मंस्त्रस्तोऽहं मातरं गतः ।
सुनीतिराह मे माता मा कृथाः शोकमुत्तमम् ॥ १
स्वकर्मणा परं स्थानं प्राप्तुमर्हसि पुत्रक ! ।
तस्या हि वचनं श्रुत्वा स्थानं तव महामुने ! ॥ १

प्राप्तो वनमिदं ब्रह्मन्नद्य त्वां दृष्टवान् प्रभो ! ।
तव प्रसादात् प्राप्स्येऽहं स्थानमद्भुतमुत्तमम् ॥ १६ ॥
इत्युक्तः स मुनिः श्रीमान् प्रहसन्निदमब्रवीत् ।
राजपुत्र ! शृणुष्वेदं स्थानमुत्तममाप्स्यसि ॥ १७ ॥
आराध्य जगतामीशं केशवं क्लेशनाशनम् ।
दक्षिणाङ्गभवं शम्भोर्महादेवस्य धीमतः ॥ १८ ॥
जप नित्यं महाप्राज्ञ ! सर्वपापविनाशनम् ।
इष्टदं परमं शुद्धं पवित्रममलं परम् ॥ १९ ॥
ब्रूहि मन्त्रमिमं दिव्यं प्रणवेन समन्वितम् ।
नमोऽस्तु वासुदेवाय इत्येवं नियतेन्द्रियः ॥ २० ॥
ध्यायन् सनातनं विष्णुं जपहोमपरायणः ।
इत्युक्तः प्रणिपत्यैनं विश्वामित्रं महायशाः ॥ २१ ॥
प्राङ्मुखो नियतो भूत्वा जजाप प्रीतिमानसः ।
शाकमूलफलाहारः संवत्सरमतन्द्रितः ॥ २२ ॥
जजाप मन्त्रमनिशमजस्रं स पुनः पुनः ।
वेताला राक्षसा घोराः सिंहाद्याश्च महामृगाः ॥२३॥
तमभ्ययुर्महात्मानं बुद्धिमोहाय भीषणाः ।
जपन् स वासुदेवेति न किञ्चित् प्रतिपद्यत ॥ २४ ॥
सुनीतिरस्य या माता तस्या रूपेण संवृता ।
पिशाची समनुप्राप्ता रुरोद भृश दुःखिता ॥ २५ ॥
मम त्वमेकपुत्रोऽसि किमर्थं क्लिश्यते भवान् ।
मामनाथामपाहाय तप आस्थितवानसि ॥ २६ ॥
एवमादीनि वाक्यानि भाषमाणां महातपाः ।
अनिरीक्ष्यैव शुद्धात्मा हरेर्नाम जजाप सः ॥ २७ ॥

ततः प्रणेमुः सर्वत्र विश्वरूपाणि तत्र वै ।
ततो गरुड़मारुह्य कालमेघसमद्युतिः ॥ २८ ॥
सर्वदेवैः परिवृतः स्तूयमानो महर्षिभिः ।
आययौ भगवान् विष्णुः ध्रुवान्तिकमरातिहा ॥ २९
समागतं विलोक्याथ कोऽसावित्येव चिन्तयत् ।
पिबन्निव हृषीकेशं नयनाभ्यां जगत्पतिम् ॥ ३० ॥
जपन् स वासुदेवेति ध्रुवस्तस्थौ महाद्युतिः ।
शङ्खप्रान्तेन गोविन्दः पस्पर्शास्यं हि तस्य वै ॥ ३१ ॥
ततः स परमं ज्ञानमवाप्य पुरुषोत्तमम् ।
तुष्टाव प्राञ्जलिर्भूत्वा सर्वलोकेश्वरं हरिम् ॥ ३२ ॥
प्रसीद देवदेवेश ! शङ्खचक्रगदाधर ! ।
लोकात्मन् ! वेदगुह्यात्मन् ! त्वां प्रपन्नोऽस्मि केशव !।
न विदुस्त्वां महात्मानं सनकाद्या महर्षयः ।
तत् कथं त्वामहं विद्यां नमस्ते भुवनेश्वर ! ॥ ३४ ॥
तमाह प्रहसन् विष्णुरेहि वत्स ! ध्रुवो भवान् ।
स्थानं ध्रुवं समासाद्य ज्योतिषामग्रभुग् भव ॥ ३५
माता त्वं सहितस्तत्र ज्योतिषां स्थानमाप्नुहि ।
मत्स्थानमेतत् परमं ध्रुवं नित्यं सुशोभनम् ॥ ३६
तपसाराध्य देवेशं पुरा लब्धं हि शङ्करात् ।
वासुदेवेति यो नित्यं प्रणवेन समन्वितम् ॥ ३७ ॥
नमस्कारसमायुक्तं भगवच्छब्दसंयुतम् ।
जपेदेवं हि यो विद्वान् ध्रुवं स्थानं प्रपद्यते ॥ ३८
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
मात्रा सह ध्रुवं सर्वे तस्मिन् स्थाने न्यवेशयन् ॥ ३९

विष्णोराज्ञां पुरस्कृत्य ज्योतिषां स्थानमाप्तवान् ।
एवं ध्रुवो महातेजा द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ४० ॥
अवाप महतीं सिद्धिमेतत्ते कथितं मया ॥ ४१ ॥

सूत उवाच ।

तस्माद् यो वासुदेवाय प्रणामं कुरुते नरः ।
स याति ध्रुवसालोक्यं ध्रुवत्वं तस्य तत्तथा ॥ ४२ ॥

इति श्रीलैङ्गे भुवनकोशे ध्रुवसंस्थानवर्णनं नाम
द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

देवानां दानवानाञ्च गन्धर्वोरगरक्षसाम् ।
उत्पत्तिं ब्रूहि सूताद्य यथाक्रममनुत्तमम् ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

सङ्कल्पाद्दर्शनात् स्पर्शात् पूर्वेषां सृष्टिरुच्यते ।
दक्षात् प्राचेतसादूर्ध्वं सृष्टिर्मैथुनसम्भवा ॥ २ ॥
यदा तु सृजतस्तस्य देवर्षिगणपन्नगान् ।
न वृद्धिमगमल्लोकस्तदा मैथुनयोगतः ॥ ३ ॥
दक्षः पुत्रसहस्राणि पञ्चसूत्यामजीजनत् ।
तांस्तु दृष्ट्वा महाभागान् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ॥ ४ ॥
नारदः प्राह हर्यश्वान् दक्षपुत्रान् समागतान् ।
भुवः प्रमाणं सर्वन्तु ज्ञात्वोर्ध्वमध एव च ॥ ५ ॥

ततः सृष्टिं विशेषेण कुरुध्वं मुनिसत्तमाः ! ।
ते तु तद्वचनं श्रुत्वा प्रयाताः सर्वतो दिशम् ॥ ६ ॥
अद्यापि न निवर्त्तन्ते समुद्रादिव सिन्धवः ।
हर्य्यश्वेषु च नष्टेषु पुनर्दक्षः प्रजापतिः ॥ ७ ॥
सूत्यामेव च पुत्राणां सहस्रमसृजत् प्रभुः ।
शबला नाम ते विप्राः ! समेताः सृष्टिहेतवः ॥ ८ ॥
नारदोऽनुगतान् प्राह पुनस्तान् सूर्य्यवर्चसः ।
भुवः प्रमाणं सर्वन्तु ज्ञात्वा भ्रातृन् पुनः पुनः ॥ ९ ॥
आगत्य वाऽथ सृष्टिं वै करिष्यथ विशेषतः ।
तेऽपि तेनैव मार्गेण जग्मुर्भ्रातृगतिं तथा ॥ १० ॥
ततस्तेष्वपि नष्टेषु षष्टिकन्याः प्रजापतिः ।
वैरिण्यां जनयामास दक्षः प्राचेतसस्तदा ॥ ११ ॥
प्रादात् स दशकं धर्मे कश्यपाय त्रयोदश ।
विंशत् सप्त च सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमये ॥ १२ ॥
द्वे चैव भृगुपुत्राय द्वे कृशाश्वाय धीमते ।
द्वे चैवाङ्गिरसे तद्वत्तासां नामानि विस्तरात् ॥ १३ ॥
शृणुध्वं देवमातॄणां प्रजाविस्तारमादितः ।
मरुत्वतीव सूर्य्यामिर्लम्बा भानुररुन्धती ॥ १४ ॥
सङ्कल्पा च मुहूर्त्ता च साध्या विश्वा च भामिनी ।
धर्मपत्न्यः समाख्यातास्तासां पुत्रान् वदामि वः ॥ १५
विश्वेदेवास्तु विश्वायाः साध्यासाध्यानजीजनत् ।
मरुत्वत्यां मरुत्वन्तो वसोस्तु वसवस्तथा ॥ १६ ॥
भानोस्तु भानवः प्रोक्ता मुहूर्त्ताया मुहूर्त्तकाः ।
लम्बाया घोषनामानो नागवीथिस्तु यामिजः ॥ १७

सङ्कल्पायास्तु सङ्कल्पो वसुसर्गं वदामि वः ।
ज्योतिषन्तस्तु ये देवा व्यापकाः सर्वतो दिशम् ॥१८॥
वसवस्ते समाख्याताः सर्वभूतहितैषिणः ।
आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोऽनलः ॥ १९ ॥
प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्त्तिताः ।
अजैकपादहिर्ब्रध्नो विरूपाक्षः स भैरवः ॥ २० ॥
हरश्च बहुरूपश्च त्र्यम्बकश्च सुरेश्वरः ।
सावित्रश्च जयन्तश्च पिनाकी चापराजितः ॥ २१ ॥
एते रुद्राः समाख्याता एकादशगणेश्वराः ।
कश्यपस्य प्रवक्ष्यामि पत्नीभ्यः पुत्रपौत्रकम् ॥ २२ ॥
अदितिश्च दितिश्चैव अरिष्टा सुरसा मुनिः ।
सुरभिर्विनता ताम्रा तद्वत् क्रोधवशा इला ॥ २३ ॥
कद्रूस्त्विषादनुस्तद्वत्तासां पुत्रान् वदामि वः ।
तुषिता नाम ये देवाश्चाक्षुषस्यान्तरे मनोः ॥ २४ ॥
वैवस्वतान्तरे ते वै आदित्या द्वादश स्मृताः ।
इन्द्रो धाता भगस्त्वष्टा मित्रोऽथ वरुणोऽर्यमा ॥ २५ ॥
विवस्वान् सविता पूषा अंशुमान् विष्णुरेव च ।
एते सहस्रकिरणा आदित्या द्वादश स्मृताः ॥ २६ ॥
दितिः पुत्रद्वयं लेभे कश्यपादिति नः श्रुतम् ।
हिरण्यकशिपुश्चैव हिरण्याक्ष तथैव च ॥ २७ ॥
दनुः पुत्रशतं लेभे कश्यपाद् बलदर्पितम् ।
विप्रचित्तिः प्रधानोऽभूत्तेषां मध्ये द्विजोत्तमाः ! ॥२८॥
ताम्रा च जनयामास षट्कन्या द्विजपुङ्गवाः ! ।
शुकीं श्येनीञ्च भासीञ्च सुग्रीवीं गृध्रिकां शुचिम् ॥२९॥

शुकी शुकानुलूकांश्च जनयामास धर्मतः ।
श्येनी श्येनांस्तथा भासी कुरङ्गांश्च व्यजीजनत् ॥ ३० ॥
गृध्री गृध्रान् कपोतांश्च पारावतविहङ्गमान् ।
हंससारसकारण्डप्लवांञ्छुचिरजीजनत् ॥ ३१ ॥
अजाश्वमेषोष्ट्रखरान् सुग्रीवी चाप्यजीजनत् ।
विनता जनयामास गरुडञ्चारुणं शुभा ॥ ३२ ॥
सौदामिनीं तथा कन्यां सर्वलोकभयङ्करीम् ।
सुरसायाः सहस्रन्तु सर्पाणामभवत् पुरा ॥ ३३ ॥
कद्रूः सहस्रशिरसां सहस्रं प्राप सुव्रता ।
प्रधानास्तेषु विख्याताः षड्विंशतिरनुत्तमाः ॥ ३४ ॥
शेषवासुकिकर्कोटशङ्खैरावतकम्बलाः ।
धनञ्जयमहानीलपद्माश्वतरतक्षकाः ॥ ३५ ॥
एलापत्रमहापद्मधृतराष्ट्रबलाहकाः ।
शङ्खपालमहाशङ्खपुष्पदंष्ट्रशुभाननाः ॥ ३६ ॥
शङ्खलोमा च नहुषो वामनः फणितस्तथा ।
कपिलो दुर्मुखश्चापि पतञ्जलिरिति स्मृतः ॥ ३७ ॥
रक्षोगणं क्रोधवशा महामायं व्यजीजनत् ।
रुद्राणाञ्च गणं तद्वद् गोमहिष्यौ वराङ्गना ॥ ३८ ॥
सुरभिर्जनयामास कश्यपादिति नः श्रुतम् ।
मुनिर्मुनीनाञ्च गणं गणमप्सरसां तथा ॥ ३९ ॥
तथा किन्नरगन्धर्वानरिष्टाजनयद् बहून् ।
तृणवृक्षलतागुल्ममिला सर्वमजीजनत् ॥ ४० ॥
त्विषा तु यक्षरक्षांसि जनयामास कोटिशः ।
एते तु काश्यपेयाश्च संक्षेपात् परिकीर्त्तिताः ॥ ४१ ॥

एतेषां पुत्रपौत्रादि वंशाश्च बहव: स्मृता: ।
एवं प्रजासु सृष्टासु कश्यपेन महात्मना ॥ ४२ ॥
प्रतिष्ठितासु सर्वासु चरासु स्थावरासु च ।
अभिषिच्याधिपत्येषु तेषां मुख्यान् प्रजापति: ॥ ४३ ॥
ततो मनुष्याधिपतिश्चक्रे वैवस्वतं मनुम् ।
स्वायम्भुवेऽन्तरे पूर्वं ब्रह्मणा येऽभिषेचिता: ॥ ४४ ॥
तैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपर्वता ।
यथोपदेशमद्यापि धर्मेण प्रतिपाल्यते ॥ ४५ ॥
स्वायम्भुवेऽन्तरे पूर्वं ब्रह्मणा येऽभिषेचिता: ।
तेष्वेत चाभिषिच्यन्ते मनवश्च भवन्ति ते ॥ ४६ ॥
मन्वन्तरेष्वतीतेषु गता ह्येतेषु पार्थिवा: ।
एवमन्येऽभिषिच्यन्ते प्राप्ते मन्वन्तरे तत: ॥ ४७ ॥
अतीतानागता: सर्वे नृपा मन्वन्तरे स्मृता: ।
एतानुत्पाद्य पुत्रांस्तु प्रजासन्तानकारणात् ॥ ४८ ॥
कश्यपो गोत्रकामस्तु चचार स पुनस्तप: ।
पुत्रो गोत्रकरो मह्यं भवतादिति चिन्तयन् ॥ ४९ ॥
तस्यैवं ध्यायमानस्य कश्यपस्य महात्मन: ।
ब्रह्मयोगात् सुतौ पश्चात् प्रादुर्भूतौ महौजसौ ॥ ५० ॥
वत्सरश्चासितश्चैव तावुभौ ब्रह्मवादिनौ ।
वत्सरान्नैध्रुवो जज्ञे रैभ्यश्च सुमहायशा: ॥ ५१ ॥
रैभ्यस्य रैभ्या विज्ञेया नैध्रुवस्य वदामि व: ।
च्यवनस्य तु कन्यायां सुमेधा: समपद्यत ॥ ५२ ॥
नैध्रुवस्य तु सा पत्नी माता वै कुण्डपायिनाम् ।
असितस्यैकपर्णायां ब्रह्मिष्ठ: समपद्यत ॥ ५३ ॥

शाण्डिल्यानां वरः श्रीमान् देवलः सुमहातपाः ।
शाण्डिल्या नैध्रुवा रैभ्यास्त्रयः पचास्तु काश्यपाः ॥५४॥
नवप्रकृतयो देवाः पुलस्त्यस्य वदामि वः ।
चतुर्युगे ह्यतिक्रान्ते मनोरेकादशे प्रभोः ॥ ५५ ॥
अर्धावशिष्टे तस्मिंस्तु द्वापरे सम्प्रवर्त्तिते ।
मानवस्य नरिष्यन्तः पुत्र आसीद्दमः किल ॥ ५६ ॥
दमस्य तस्य दायादस्तृणविन्दुरिति स्मृतः ।
त्रेतायुगमुखे राजा तृतीये सम्बभूव ह ॥ ५७ ॥
तस्य कन्या त्विलविला रूपेणाप्रतिमाभवत् ।
पुलस्त्याय स राजर्षिस्तां कन्यां प्रत्यपादयत् ॥ ५८ ॥
ऋषिरैरविलो यस्यां विश्रवाः समपद्यत ।
तस्य पत्न्यश्चतस्रस्तु पौलस्त्यकुलवर्धनाः ॥ ५९ ॥
बृहस्पतेः शुभा कन्या नाम्ना वै देववर्णिनी ।
पुष्पोत्कटा बलाका च सुते माल्यवतः स्मृते ॥ ६० ॥
कैकसी मालिनः कन्या तासां वै शृणुत प्रजाः ।
ज्येष्ठं वैश्रवणं तस्मात् सुषुवे देववर्णिनी ॥ ६१ ॥
कैकसी चाप्यजनयत् रावणं राचसाधिपम् ।
कुम्भकर्णं शूर्पणखां धीमन्तञ्च विभीषणम् ॥ ६२ ॥
पुष्पोत्कटा ह्यजनयत् पुत्रांस्तस्माद् द्विजोत्तमाः ।
महोदरं प्रहस्तञ्च महापार्श्वं खरन्तथा ॥ ६३ ॥
कुम्भीनसीं तथा कन्यां बलायाः शृणुत प्रजाः ।
त्रिशिरा दूषणश्चैव विद्युज्जिह्वश्च राचसः ॥ ६४ ॥
कन्या वैमालिका चापि बलायाः प्रसवः स्मृतः ।
इत्येते क्रूरकर्माणः पौलस्त्या राचसा नव ॥ ६५ ॥

विभीषणोऽतिशुद्धात्मा धर्मज्ञः परिकीर्त्तितः।
पुलस्त्यस्य मृगाः पुत्राः सर्वे व्याघ्राश्च दंष्ट्रिणः॥ ६६॥
भूताः पिशाचाः सर्पाश्च सूकरा हस्तिनस्तथा।
वानराः किन्नराश्चैव ये च किम्पुरुषास्तथा॥ ६७॥
अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन् स्मृतो वैवस्वतेऽन्तरे।
अत्रेः पत्न्यो दशैवासन् सुन्दर्य्यश्च पतिव्रताः॥ ६८॥
भद्राश्वस्य घृताच्यां वै दशाप्सरसि सूनवः।
भद्राभद्रा च जलदा मन्दानन्दा तथैव च॥ ६९॥
बलाबला च विप्रेन्द्रा! या च गोपाबला स्मृता।
तथा तामरसा चैव वरक्रीड़ा च वै दश॥ ७०॥
आत्रेयवंशप्रभवास्तासां भर्त्ता प्रभाकरः।
स्वर्भानुपिहिते सूर्य्ये पतितेऽस्मिन् दिवो महीम्॥ ७१॥
तमोऽभिभूते लोकेऽस्मिन् प्रभा येन प्रवर्त्तिता।
स्वस्त्यस्तु हि तवेत्युक्ते पतन्निह दिवाकरः॥ ७२॥
ब्रह्मर्षेर्वचनात्तस्य पपात न विभुर्दिवः।
ततः प्रभाकरेत्युक्तः प्रभुरत्रिर्महर्षिभिः॥ ७३॥
भद्रायां जनयामास सोमं पुत्रं यशस्विनम्।
स तासु जनयामास पुनः पुत्रांस्तपोधनः॥ ७४॥
स्वस्त्यात्रेया इति ख्याता ऋषयो वेदपारगाः।
तेषां द्वौ ख्यातयशसौ ब्रह्मिष्ठौ च महौजसौ॥ ७५॥
दत्तो ह्यत्रिवरो ज्येष्ठो दुर्वासास्तस्य चानुजः।
यवीयसी स्वसा तेषाममला ब्रह्मवादिनी॥ ७६॥
तस्य गोत्रद्वये जाताश्चत्वारः प्रथिता भुवि।
श्यावश्च प्रत्वसश्चैव ववल्गुश्चाथ गह्वरः॥ ७७॥

आत्रेयाश्चाथ चत्वारः स्मृताः पक्षा महात्मनाम् ।
काश्यपो नारदश्चैव पर्वतोऽनुव्रतस्तथा ॥ ७८ ॥
जज्ञिरे मानसा ह्येते अरुन्धत्या निबोधत ।
नारदस्तु वसिष्ठायारुन्धतीं प्रत्यपादयत् ॥ ७९ ॥
ऊर्ध्वरेता महातेजा दक्षशापात्तु नारदः ।
पुरा देवासुरे युद्धे घोरे वै तारकामये ॥ ८० ॥
अनावृष्ट्या हते लोके ह्युग्रे लोकेश्वरैः सह ।
वसिष्ठस्तपसा धीमान् धारयामास वै प्रजाः ॥ ८१ ॥
अन्नोदकं मूलफलं ओषधीश्च प्रवर्त्तयन् ।
तानेतान् जीवयामास कारुण्यादौषधेन च ॥ ८२ ॥
अरुन्धत्यां वसिष्ठस्तु सुतानुत्पादयच्छतम् ।
ज्यायसो जनयच्छक्तेरदृश्यन्ती पराशरम् ॥ ८३ ॥
रक्षसा भक्षिते शक्तौ रुधिरेण तु वै तदा ।
काली पराशराज्जज्ञे कृष्णा द्वैपायनं प्रभुम् ॥ ८४ ॥
द्वैपायनो ह्यरण्यां वै शुकमुत्पादयत् सुतम् ।
उपमन्युश्च पीवर्य्यां विद्धी मे शुकसूनवः ॥ ८५ ॥
भूरिश्रवाः प्रभुः शम्भुः कृष्णो गौरस्तु पञ्चमः ।
कन्या कीर्त्तिमती चैव योगमाता धृतव्रता ॥ ८६ ॥
जननी ब्रह्मदत्तस्य पत्नी सा त्वणुहस्य च ।
श्वेतः कृष्णश्च गौरश्च श्यामो धूम्रस्तथारुणः ॥ ८७ ॥
नीलो बादरिकश्चैव सर्वे चैते पराशराः ।
पराशराणामष्टौ ते पक्षाः प्रोक्ता महात्मनाम् ॥ ८८
अत ऊर्ध्वं निबोधध्वमिन्द्रप्रमितिसम्भवम् ।
वसिष्ठस्य कपिञ्जल्यो घृताच्यामुदपद्यत ॥ ८९ ॥

त्रिमूर्त्तिर्यः समाख्यात इन्द्रप्रमितिरुच्यते।
पृथोः सुतायां सम्भूतो भद्रस्तस्याभवद्वसुः॥ ९० ॥
उपमन्युः सुतस्तस्य बहवो ह्यौपमन्यवः।
मित्रावरुणयोश्चैव कौण्डिन्या ये परिश्रुताः॥ ९१ ॥
एकार्षेयास्तथा चान्ये वासिष्ठा नामविश्रुताः।
एते पक्षा वसिष्ठानां स्मृता दश महात्मनाम्॥ ९२ ॥
इत्येते ब्रह्मणः पुत्रा मानसा विश्रुता भुवि।
भर्त्तारश्च महाभागा एषां वंशाः प्रकीर्त्तिताः॥ ९३ ॥
त्रिलोकधारणे शक्ता देवर्षिकुलसम्भवाः।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः॥ ९४ ॥
यैस्तु व्याप्तास्त्रयो लोकाः सूर्य्यस्येव गभस्तिभिः॥९५॥

इति श्रीलैङ्गे देवादिसृष्टिकथनं नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः॥ ६३ ॥

अथ चतुःषष्टितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

कथं हि रक्षसा शक्तिर्भक्षितः सोऽनुजैः सह।
वासिष्ठो वदतां श्रेष्ठ! सूत! वक्तुमिहार्हसि॥ १ ॥

सूत उवाच।

राक्षसो रुधिरो नाम वसिष्ठस्य सुतं पुरा।
शक्तिं स भक्षयामास शक्तेः शापात् सहानुजैः॥ २ ॥
वसिष्ठयाज्यं विश्वामित्रस्तदा विश्वैव भूपतिम्।

कल्माषपादं रुधिरो विश्वामित्रेण चोदितः ॥ ३ ॥
भचितः स इति श्रुत्वा वसिष्ठस्तेन रक्षसा ।
शक्तिः शक्तिमतां श्रेष्ठो भ्रातृभिः सह धर्मवित् ॥ ४ ॥
हा पुत्र ! पुत्र पुत्रेति क्रन्दमानो मुहुर्मुहुः ।
अरुन्धत्या सह मुनिः पपात भुवि दुःखितः ॥ ५ ॥
नष्टं कुलमिति श्रुत्वा मर्त्तुं चक्रे मतिं तदा ।
स्मरन् पुत्रशतञ्चैव शक्तिज्येष्ठञ्च शक्तिमान् ॥ ६ ॥
न तं विनाहं जीविष्ये इति निश्चित्य दुःखितः ॥७॥

आरुह्य मूर्धानमजात्मजोऽसौ
तथात्मवान् सर्वविदात्मविच्च ।
धराधरस्यैव तदा धरायां
पपात पत्न्या सह साश्रुदृष्टिः ॥ ८ ॥
धराधरात्तं पतितं धरा तदा-
द्दधार तत्रापि विचित्रकण्ठी ।
कराम्बुजाभ्यां करिखेलगामिनी
रुदन्तमादाय हरीद सा च ॥ ९ ॥

तदा तस्य स्नुषा प्राह पत्नी शक्तेर्महामुनिम् ।
वसिष्ठं वदतां श्रेष्ठं रुदन्ती भयविह्वला ॥ १० ॥
भगवन् ! ब्राह्मणश्रेष्ठ ! तव देहमिदं शुभम् ।
पालयस्व विभो ! द्रष्टुं तव पौत्रं ममात्मजम् ॥ ११ ॥
न त्याज्यं तव विप्रेन्द्र ! देहमेतत् सुशोभनम् ।
गर्भस्थो मम सर्वार्थसाधकः शक्तिजो सुतः ॥ १२ ॥
एवमुक्त्वाऽथ धर्मज्ञा कराभ्यां कमलेक्षणा ।
उत्थाप्य श्वशुरं नत्वा नेत्रे सम्मृज्य वारिणा ॥ १३ ॥

दुःखितापि परित्रातुं श्वशुरं दुःखितं तदा।
अरुन्धतीञ्च कल्याणीं प्रार्थयामास दुःखिताम्॥ १४॥
स्नुषावाक्यं ततः श्रुत्वा वसिष्ठोत्थाय भूतलात्।
संज्ञामवाप्य चालिङ्ग्य सा पपात सुदुःखिता॥ १५॥
अरुन्धती कराभ्यां तां संस्पृश्यास्राकुलेक्षणाम्।
रुरोद मुनिशार्दूलो भार्य्यया सुतवत्सलः॥ १६॥
अथ नाभ्यम्बुजे विष्णोर्यथा तस्याश्चतुर्मुखः।
आसीनो गर्भशय्यायां कुमारः ऋचमाह सः॥ १७॥
ततो निशम्य भगवान् वसिष्ठ ऋचमादरात्।
केनोक्तामिति सञ्चिन्त्य तदातिष्ठत् समाहितः॥ १८॥
व्योमाङ्गणस्थोऽथ हरिः पुण्डरीकनिभेक्षणः।
वसिष्ठमाह विश्वात्मा कृपया स कृपानिधिः॥ १९॥
भो! वत्स! वत्स! विप्रेन्द्र! वसिष्ठ! सुतवत्सल!।
तव पौत्रमुखाम्भोजादृगेषाद्य विनिःसृता॥ २०॥
मत्समस्तव पौत्रोऽसौ शक्तिजः शक्तिमान् मुने!।
तस्मादुत्तिष्ठ सन्त्यज्य शोकं ब्रह्मसुतोत्तम!॥ २१॥
रुद्रभक्तश्च गर्भस्थो रुद्रपूजापरायणः।
रुद्रदेवप्रभावेन कुलन्ते सन्तरिष्यति॥ २२॥
एवमुक्त्वा घृणी विप्रं भगवान् पुरुषोत्तमः।
वसिष्ठं मुनिशार्दूलं तत्रैवान्तरधीयत॥ २३॥
ततः प्रणम्य शिरसा वसिष्ठो वारिजेक्षणम्।
अदृश्यन्त्या महातेजाः पस्पर्शोदरमादरात्॥ २४॥
हा पुत्र! पुत्रपुत्रेति पपात च सुदुःखितः।
सलापारुन्धतीं प्रेक्ष्य तदाऽसौ रुदतीं द्विजाः!॥ २५॥

स्वपुत्रञ्च स्मरन् दुःखात् पुनरेवमेहि पुत्रक ॥ ।
तव पुत्रमिमं दृष्ट्वा भो ! शक्ते ! कुलधारणम् ॥ २६ ॥
तवान्तिकं गमिष्यामि तव माया न संशयः ।

सूत उवाच ।

एवमुक्ता रुदन् विप्र ! आलिङ्ग्यारुन्धतीं तदा ॥२७॥
पपात ताड़यन्तीव स्वस्य कुक्षौ करेण वै ।
अदृश्यन्ती जघानाथ शक्तिजस्यालयं शुभा ॥ २८ ॥
स्वोदरं दुःखिता भूमौ ललाप च पपात च ।
अरुन्धती तदा भीता वसिष्ठश्च महामतिः ॥ २९ ॥
समुत्थाप्य स्नुषां बालामूचतुर्भयविह्वलौ ॥ ३० ॥

विचारमुग्धे ! तव गर्भमण्डलं
कराम्बुजाभ्यां विनिहत्य दुर्लभम् ।
कुलं वसिष्ठस्य समस्तमप्यहो
निहन्तुमार्य्ये ! कथमुद्यता वद ॥ ३१ ॥
तवात्मजं शक्तिसुतञ्च दृष्ट्वा
चास्वाद्य वक्त्रामृतमार्य्यसूनोः ।
त्रातुं यतो देहमिमं मुनीन्द्रः
सुनिश्चितः पाहि ततः शरीरम् ॥ ३२ ॥

सूत उवाच ।

एवं स्नुषामुपालभ्य मुनिं चारुन्धती स्थिता ।
अरुन्धती वसिष्ठस्य प्राह चार्त्तेति विह्वला ॥ ३३ ॥
त्वय्येव जीवितं चास्य मुनेर्यद् सुव्रते ! मम ।
[illegible] ॥ ३४ ॥

अदृश्यन्ती उवाच।

यथा यदि मुनिश्रेष्ठो यातुं वै निश्चितं स्वकम्।
ममाशुभं शुभं देहं कथञ्चित् पालयाम्यहम्॥ ३५॥
प्रियदुःखमहं प्राप्ता ह्यसती नात्र संशयः।
मुने! दुःखादहं दग्धा यतः पुत्रो मुने! तव॥ ३६॥
अहोऽद्भुतं मया दृष्टं दुःखपात्री ह्यहं विभो!।
दुःखत्राता भव ब्रह्मन्! ब्रह्मसूनो! जगद्गुरो!॥३७॥
तथापि भर्त्तृरहिता दीना नारी भवेदिह।
पाहि मां तत आर्य्येन्द्र! परिभूता भविष्यति॥ ३८॥
पिता माता च पुत्राश्च पौत्राः श्वशुर एव च।
एते न बान्धवा स्त्रीणां भर्त्ता बन्धुः परा गतिः॥३९॥
आत्मनो यद्धि कथितमर्द्धमिति पण्डितैः।
तदप्यत्र मृषा ह्यासीत् यतः शक्तिरहं स्थिता॥ ४०॥
अहो ममात्र! काठिन्यं मनसो मुनिपुङ्गव!।
पतिं प्राणसमं त्यक्त्वा स्थिता यत्र स्वयं यतः॥ ४१॥
वसिष्ठाश्वत्थमाश्रित्य ह्यमृता तु यथा लता।
निर्मूलाप्यमृता भर्त्रा त्यक्ता दीना स्थिताप्यहम्॥४२॥
स्नुषावाक्यं निशम्यैवं वसिष्ठो भार्य्यया सह।
तदा चक्रे मतिं धीमान् यातुं स्वाश्रममाश्रमी॥४३॥
कष्टात् सभार्य्यो भगवान् वसिष्ठः स्वाश्रमं ययात्।
अदृश्यन्त्या च पुत्रात्मा संविवेश सञ्चिन्तयन्॥ ४४॥
सा गर्भं पालयामास कथञ्चिन्मुनिपुङ्गवाः!।
कुलसन्धारणार्थाय शक्तिपत्नी पतिव्रता॥ ४५॥

शक्तिपत्नी यथा शक्तिं शक्तिमन्तमरुन्धती ॥ ४६ ॥
असूत सा दितिर्विष्णुं यथा स्वाहा गुहं सुतम् ।
अग्निं यथारणिः पत्नी शक्तेः साक्षात् पराशरम् ॥४७॥
यदा तदा शक्तिसुतुरवतीर्णो महीतले ।
शक्तिस्यक्त्वा तदा दुःखं पितॄणां समतां ययौ ॥ ४८ ॥
भ्रातृभिः सह पुण्यात्मा आदित्यैरिव भास्करः ।
रराज पितृलोकस्थो वासिष्ठो मुनिपुङ्गवाः ! ॥ ४९ ॥
जगुस्तदा च पितरौ ननृतुश्च पितामहाः ।
प्रपितामहाश्च विप्रेन्द्राः ! अवतीर्णे पराशरे ॥ ५० ॥
ये ब्रह्मवादिनो भूमौ ननृतुर्दिवि देवताः ।
पुष्कराद्याश्च ससृजुः पुष्पवर्षञ्च खेचराः ॥ ५१ ॥
पुरेषु राक्षसानाञ्च प्रमादं विषमं द्विजाः ! ।
आश्रमस्थाश्च मुनयः सम्भूतुर्हर्षसन्ततिम् ॥ ५२ ॥
अवतीर्णो यथा साक्षाद्भानुः सोऽपि पराशरः ।
अदृश्यन्त्याश्चतुर्वक्त्रो मेघजालाद्दिवाकरः ॥ ५३ ॥
सुखञ्च दुःखमभवददृश्यन्त्यास्तथा द्विजाः ! ।
दृष्ट्वा पुत्रं पतिं स्मृत्वा अरुन्धत्या मुनेस्तथा ॥ ५४ ॥
दृष्ट्वा च तनयं बाला पराशरमतिद्युतिम् ।
ललाप विह्वला बाला समकण्ठी पपात च ॥ ५५ ॥
सा पराशरमहो ! महामतिं देवदानवगणैश्च पूजितम् ।
जातमात्रमनघं शुचिस्मिता वीक्ष्य साश्रुनयना ललाप च ५
हा वसिष्ठसुत ! कुत्रचिद्गतः पश्य पुत्रमनघं तवात्मजम् ।
त्यज्य दीनवदना वनान्तरे पुत्रदर्शनपराभिमां प्रभो ! ॥५

यथा महेश्वरोऽपश्यत् सगणो हसितानन: ॥ ५८ ॥
अथ तस्यास्तदालापं वसिष्ठो मुनिसत्तमः।
श्रुत्वा स्नुषामुवाचेदं मारोदीरिति दुःखितः ॥ ५९ ॥
आज्ञया तस्य साध्वीकं वसिष्ठस्य कुलाङ्गना।
त्यक्त्वा ह्यपालयद् बालं बाला बालमृगेक्षणा ॥ ६० ॥
दृष्ट्वा तामबलां प्राह मङ्गलाभरणैर्विना।
आसीनामाकुलां साध्वीं बाष्पपर्य्याकुलेक्षणाम् ॥ ६१ ॥

शाक्तेय उवाच।

अम्ब ! मङ्गलविभूषणैर्विना देहयष्टिरनघेन शोभते।
वक्त्रमर्हसि तवाद्य कारणं चन्द्रबिम्बरहितेव शर्वरी ॥ ६२ ॥
मातर्मातः! कथं त्यक्त्वा मङ्गलाभरणानि वै।
आसीना भर्तृहीनेव वक्त्रमर्हसि शोभने ! ॥ ६३ ॥
अदृश्यन्ती तदा वाक्यं श्रुत्वा तस्य सुतस्य सा।
न किञ्चिदब्रवीत् पुत्रं शुभं वा यदि वेतरत् ॥ ६४ ॥
अदृश्यन्तीं पुनः प्राह शाक्तेयो भगवानयम्।
मातः! कुत्र महातेजाः पिता वद वदेति ताम् ॥ ६५ ॥
श्रुत्वा रुरोद सा वाक्यं पुत्रस्यातीव विह्वला।
भक्षितो रक्षसा तातस्तवेति निपपात च ॥ ६६ ॥

श्रुत्वा वसिष्ठोऽपि पपात भूमौ
पौत्रस्य वाक्यं स रुदन् दयालुः।
अरुन्धती चाश्रमवासिनस्तदा
मुनेर्वसिष्ठस्य मुनीश्वराश्च ॥ ६७ ॥

भक्षितो रक्षसा मातुः पिता तव सुखादिति।
श्रुत्वा पराशरो धीमान् प्राह चात्राविशेषतः ॥ ६८ ॥

पराशर उवाच ।

अभ्यर्च्य देवदेवेशं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
क्षणेन मातः पितरं दर्शयामीति मे मतिः ॥ ६९ ॥
सा निशम्य वचनं तदा शुभं संस्मिता तनयमाह विस्मिता ।
तथ्यमेतदिति तं निरीक्ष्य सा पुत्र ! पुत्र ! भवमर्चयेति च ॥७०
ज्ञात्वा शक्तिसुतस्याथ सङ्कल्पं मुनिपुङ्गवः ।
वसिष्ठो भगवान् प्राह पौत्रं धीमान् कृपानिधिः ॥७१॥
स्थाने पौत्र ! मुनिश्रेष्ठ ! सङ्कल्पस्तव सुव्रत ! ।
तथापि शृणु लोकस्य क्षयं कर्त्तुं न चार्हसि ॥ ७२ ॥
राक्षसानामभावाय कुरु सर्वेश्वरार्चनम् ।
त्रैलोक्यं शृणु शाक्तेय ! अपराध्यति किं तव ॥ ७३ ॥
ततस्तस्य वसिष्ठस्य नियोगाच्छक्तिनन्दनः ।
राक्षसानामभावाय मतिञ्चक्रे महामतिः ॥ ७४ ॥
अदृश्यन्तीं वसिष्ठञ्च प्रणम्यारुन्धतीं ततः ।
कृत्वैकलिङ्गं क्षणिकं पांसुना मुनिसन्निधौ ॥ ७५ ॥
सम्पूज्य शिवसूक्तेन त्र्यम्बकेन शुभेन च ।
जप्त्वा त्वरितरुद्रञ्च शिवसङ्कल्पमेव च ॥ ७६ ॥
नीलरुद्रञ्च शाक्तेयः तथा रुद्रञ्च शोभनम् ।
वामीयं पवमानञ्च पञ्चब्रह्म तथैव च ॥ ७७ ॥
होतारं लिङ्गसूक्तञ्च अथर्वशिर एव च ।
अष्टाङ्गमर्घ्यं रुद्राय दत्वाभ्यर्च्य यथाविधि ॥ ७८ ॥

पराशर उवाच ।

भगवन् ! रक्षसा रुद्र ! भक्षितो रुधिरेण वै ।
पिता मम महातेजा भ्रातृभिः सह शङ्कर ! ॥ ७९ ॥

द्रष्टुमिच्छामि भगवन्! पितरं भ्रातृभिः सह।
एवं विज्ञापयन्निन्दुं प्रणिपत्य मुहुर्मुहुः॥ ८०॥
हा रुद्र! रुद्ररुद्रेति रुरोद निपपात च।
तं दृष्ट्वा भगवान् रुद्रो देवीमाह च शङ्करः॥ ८१॥
पश्य बालं महाभागे! बाष्पपर्य्याकुलेक्षणम्।
मभानुस्मरणे युक्तं मदाराधनतत्परम्॥ ८२॥
सा च दृष्ट्वा महादेवी पराशरमनिन्दिता।
दुःखात् संक्लिन्नसर्वाङ्गमस्राकुलविलोचनम्॥ ८३॥
लिङ्गार्चनविधौ सक्तं हर! रुद्रेति वादिनम्।
प्राह भर्त्तारमीशानं शङ्करं जगतामुमा॥ ८४॥
ईप्सितं यच्छ सकलं प्रसीद परमेश्वर!।
निशम्य वचनं तस्याः शङ्करः परमेश्वरः॥ ८५॥
भार्य्यामार्य्यामुमां प्राह ततो हालाहलाशनः।
रक्षाम्येनं द्विजं बालं फुल्लेन्दीवरलोचनम्॥ ८६॥
ददामि दृष्टिं मद्रूपदर्शनक्षम एष वै।
एवमुक्त्वा गणैर्दिव्यैर्भगवान्नीललोहितः॥ ८७॥
ब्रह्मेन्द्रविष्णुरुद्राद्यैः संवृतः परमेश्वरः।
ददौ च दर्शनं तस्मै मुनिपुत्राय धीमते!॥ ८८॥
सोऽपि दृष्ट्वा महादेवमानन्दास्राविलेक्षणः।
निपपात च हृष्टात्मा पादयोस्तस्य सादरम्॥ ८९॥
पुनर्भवान्याः पादौ च नन्दिनश्च महात्मनः।
सफलं जीवितं मेऽद्य प्रशस्यांस्तांस्तदाह सः॥ ९०॥
रक्षार्थमागतस्त्वद्य मम बालेन्दुभूषणः।
कोऽन्यः समो मया लोके देवो वा दानवोऽपि वा॥९१॥

अथ तस्मिन् क्षणादेव ददर्श दिवि संस्थितम् ।
पितरं भ्रातृभिः सार्धं शक्तेयस्तु पराशरः ॥ ९२ ॥
सूर्यमण्डलसङ्काशे विमाने विश्वतो मुखे ।
भ्रातृभिः सहितं दृष्ट्वा ननाम च जहर्ष च ॥ ९३ ॥
तदा वृषध्वजो देवः सभार्य्यः सगणेश्वरः ।
वसिष्ठपुत्रं प्राहेदं पुत्रदर्शनतत्परम् ॥ ९४ ॥

श्रीदेव उवाच ।

शक्ते! पश्य सुतं बालमानन्दास्रावलेक्षणम् ।
अदृश्यन्तीञ्च विप्रेन्द्र! वसिष्ठं पितरं तव ॥ ९५ ॥
अरुन्धतीं महाभागां कल्याणीं देवतोपमाम् ।
मातरं पितरञ्चोभौ नमस्कुरु महामते! ॥ ९६ ॥
तदा हरं प्रणम्याशु देवदेवमुमां तथा ।
वसिष्ठञ्च तदा श्रेष्ठं शक्तिर्वै शङ्कराज्ञया ॥ ९७ ॥
मातरञ्च महाभागां कल्याणीं पतिदेवताम् ।
अरुन्धतीं जगन्नाथनियोगात् प्राह शक्तिमान् ॥ ९८ ॥

वासिष्ठ उवाच ।

भो वत्स! वत्स विप्रेन्द्र! पराशर! महाद्युते! ।
रक्षितोऽहं त्वया तात! गर्भस्थेन महात्मना ॥ ९९ ॥
अणिमादिगुणैश्वर्यं मया वत्स! पराशर! ।
लब्धमद्याननं दृष्ट्वा तव बाल! ममाज्ञया ॥ १०० ॥
अदृश्यन्तीं महाभागां रक्ष वत्स! महामते! ।
अरुन्धतीञ्च पितरं वसिष्ठं मम सर्वदा ॥ १०१ ॥
अन्वयः सकलो वत्स! मम सन्तारितस्त्वया ।
पश्य च लोकान् जयतीत्युक्त्वा सङ्गिः सहैव हि ॥ १०२

इत्थितं वरदेशानं जगतां प्रभवं प्रभुम्।
गमिष्यास्यभिवन्द्य त्वं भ्रातृभिः सह शङ्करम्॥ १०३॥
एवं पुत्रमुपामन्त्र्य प्रणम्य च महेश्वरम्।
निरीक्ष्य भार्य्यां सहसा जगाम पितरं वशी॥ १०४॥
गतं दृष्ट्वाथ पितरं तदाभ्यर्च्यैव शङ्करम्।
तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिः शाक्तेयः शशिभूषणम्॥१०५॥
ततस्तुष्टो महादेवो मन्मथान्धकमर्द्दनः।
अनुगृह्याथ शाक्तेयं तत्रैवान्तरधीयत॥ १०६॥
गते महेश्वरे साम्बे प्रणम्य च महेश्वरम्।
ददाह राक्षसानान्तु कुलं मन्त्रेण मन्त्रवित्॥१०७॥
तदाह पौत्रं धर्म्मज्ञो वसिष्ठो मुनिभिर्वृतः।
अलमत्यन्तकोपेन तात! मन्युमिमं जहि॥ १०८॥
राक्षसा नापराध्यन्ति पितुस्ते विहितं तथा।
मूढ़ानामेव भवति क्रोधो बुद्धिमतां न हि॥ १०९॥
हन्यते तात! कः केन यतः स्वकृतभुक् पुमान्।
सञ्चितस्यातिमहता वत्स! क्लेशेन मानवैः॥ ११०॥
यशसस्तपसश्चैव क्रोधो नाशकरः स्मृतः।
अलं हि राक्षसैर्दग्धैर्दीनैरनपराधिभिः॥ १११॥
सत्रन्ते विरमत्वेतत् क्षमासारा हि साधवः।
एवं वसिष्ठवाक्येन शाक्तेयो मुनिपुङ्गवः॥ ११२॥
उपसंहृतवान् सत्रं सद्यस्तद्वाक्यगौरवात्।
ततः प्रीतश्च भगवान् वसिष्ठो मुनिसत्तमः॥ ११३॥
सम्प्राप्तश्च तदा सत्रं पुलस्त्यो ब्रह्मणः सुतः।
वसिष्ठेन तु दत्तार्घ्यः कृतासनपरिग्रहः॥ ११४॥

पराशरमुवाचेदं प्रणिपत्य स्थितं मुनिः।
वैरे महति यद्वाक्याद् गुरोरद्याश्रिता क्षमा ॥ ११५
त्वया तस्मात् समस्तानि भवान् शास्त्राणि वेत्स्यति।
सन्ततेर्मम न छेदः क्रुद्धेनापि यतः कृतः ॥ ११६ ॥
त्वया तस्मान्महाभाग! ददाम्यन्यं महावरम्।
पुराणसंहिता कर्त्ता भवान् वत्स! भविष्यति ॥ ११७
देवतापरमार्थञ्च यथावद् वेत्स्यते भवान्।
प्रवृत्तौ वा निवृत्तौ वा कर्मणस्तेऽमला मतिः ॥ ११८
मत्प्रसादादसन्दिग्धा तव वत्स! भविष्यति।
ततश्च प्राह भगवान् वसिष्ठो वदतां वरः ॥ ११९ ॥
पुलस्त्येन यदुक्तं ते सर्वमेतद् भविष्यति।
अथ तस्य पुलस्त्यस्य वसिष्ठस्य च धीमतः ॥ १२० ॥
प्रसादाद्वैष्णवं चक्रे पुराणं वै पराशरः।
षट्प्रकारं समस्तार्थसाधकं ज्ञानसञ्चयम् ॥ १२१ ॥
षट्साहस्रमितं सर्वं वेदार्थेन च संयुतम्।
चतुर्थं हि पुराणानां संहितासु सुशोभनम् ॥ १२२ ॥
एष वः कथितः सर्वो वासिष्ठानां समासतः।
प्रभवः शक्तिसूनोश्च प्रभावो मुनिपुङ्गवाः! ॥१२३॥

इति श्रीलैङ्गे वासिष्ठकथनं नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

आदित्यवंशं सोमस्य वंशं वंशविदां वर!।
वक्तुमर्हसि चास्माकं संक्षेपाद्रोमहर्षण!॥ १॥

सूत उवाच।

अदितिः सुषुवे पुत्रमादित्यं कश्यपाद् द्विजाः!।
तस्यादित्यस्य चैवासीद् भार्य्यात्रयमथापरम्॥ २॥
संज्ञा राज्ञी प्रभा छाया पुत्रांस्तासां वदामि वः।
संज्ञा त्वाष्ट्री च सुषुवे सूर्य्यान्मनुमनुत्तमम्॥ ३॥
यमं यमुनाञ्चैव राज्ञी रैवतमेव च।
प्रभा प्रभातमादित्याच्छायां संज्ञाप्यकल्पयत्॥ ४॥
छाया च तस्मात् सुषुवे सावर्णिं भास्कराद् द्विजाः!।
ततः शनिञ्च तपतीं विष्टिञ्चैव यथाक्रमम्॥ ५॥
छाया स्वपुत्राभ्यधिकं स्नेहञ्चक्रे मनौ तदा।
पूर्वो मनुर्न चक्षाम यमस्तु क्रोधमूर्च्छितः॥ ६॥
सन्ताड़यामास रुषा पादमुद्यम्य दक्षिणम्।
यमेन ताड़िता सा तु छाया वै दुःखिताभवत्॥ ७॥
छायाशापात् पदश्चैकं यमस्य क्लिन्नमुत्तमम्।
पूयशोणितसम्पूर्णं कृमीणां निचयान्वितम्॥ ८॥
सोऽपि गोकर्णमाश्रित्य फलकेनानिलाशनः।
आराधयन्महादेवं यावद्वर्षायुतायुतम्॥ ९॥
भवप्रसादादागत्य लोकपालत्वमुत्तमम्।
पितृणामाधि...

लब्धवान् देवदेवस्य प्रभावाच्छूलपाणिनः ।
असहन्ती पुरा भानोस्तेजोमयमनिन्दिता ॥ ११ ॥
रूपं त्वाष्ट्री स्वदेहात्तु छायाख्यां सा त्वकल्पयत् ।
वड़वारूपमास्थाय तपस्तेपे तु सुव्रता ॥ १२ ॥
कालात् प्रसन्नतो ज्ञात्वा छायां छायापतिः प्रभुः ।
वड़वामगमत् संज्ञामश्वरूपेण भास्करः ॥ १३ ॥
वड़वा च तदा त्वाष्ट्री संज्ञा तस्माद्दिवाकरात् ।
सुषुवे चाश्विनौ देवौ देवानान्तु भिषग्वरौ ॥ १४
लिखितो भास्करः पश्चात् संज्ञा पित्रा महात्मना
विष्णोश्चक्रन्तु यद् घोरं मण्डलाद्भास्करस्य तु ॥ १
निर्ममे भगवांस्त्वष्टा प्रधानं दिव्यमायुधम् ।
रुद्रप्रसादाच्च शुभं सुदर्शनमिति स्मृतम् ॥ १६ ॥
लब्धवान् भगवांश्चक्रं कृष्णः कालाग्निसन्निभम् ।
मनोस्तु प्रथमस्यासन्नव पुत्रास्तु तत्समाः ॥ १७ ॥
इक्ष्वाकुर्नभगश्चैव धृष्णुः शर्यातिरेव च ।
नरिष्यन्तश्च वै धीमान् नाभागोऽरिष्ट एव च ॥ १
करूषश्च पृषध्रश्च नवैते मानवाः स्मृताः ।
इला ज्येष्ठा वरिष्ठा च पुंस्त्वं प्राप्त कन्या पुरा ॥ १
सुद्युम्न इति विख्याता पुंस्त्वं प्राप्ता त्विला पुर
मित्रावरुणयोस्तत्र प्रसादात्तु निपुङ्गवाः ॥ २०
पुनः शरवणं प्राप्य स्त्रीत्वं प्राप्तो भवाज्ञया ।
सुद्युम्नो मानवः श्रीमान् सोमवंशप्रवृत्तये ॥ २१ ।
इक्ष्वाकोरश्वमेधेन इला किम्पुरुषोऽभवत् ।

आसमेकं पुमान् वीरः स्त्रीत्वं मासमभूत् पुनः ।
इला बुधस्य भवनं सोमपुत्रस्य चाश्रिता ॥ २३ ॥
बुधेनान्तरमासाद्य मैथुनाय प्रवर्त्तिता ।
सोमपुत्राद् बुधाच्चापि ऐलो यज्ञे पुरूरवाः ॥ २४ ॥
सोमवंशाग्रजो धीमान् भवभक्तः प्रतापवान् ।
इक्ष्वाकोर्वंशविस्तारं पश्चाद्वक्ष्ये तपोधनाः ! ॥ २५ ॥
पुत्रत्रयमभूत्तस्य सुद्युम्नस्य द्विजोत्तमाः ! ।
उत्कलश्च गयश्चैव विनताश्वस्तथैव च ॥ २६ ॥
उत्कलस्योत्कलं राष्ट्रं विनताश्वस्य पश्चिमम् ।
गया गयस्य चाख्याता पुरी परमशोभना ॥ २७ ॥
सुराणां संस्थितिर्यस्यां पितृणाञ्च सदा स्थितिः ।
इक्ष्वाकुर्ज्येष्ठदायादो मध्यदेशमवाप्तवान् ॥ २८ ॥
कन्याभावाच्च सुद्युम्नो नैव भागमवाप्तवान् ।
वशिष्ठवचनात्त्वासीत् प्रतिष्ठाने महाद्युतिः ॥ २९ ॥
प्रतिष्ठा धर्मराजस्य सुद्युम्नस्य महात्मनः ।
तत् पुरूरवसे प्रादाद्राज्यं प्राप्य महायशाः ॥ ३० ॥
मानवेयो महाभागः स्त्रीपुंसोर्लक्षणान्वितः ।
इक्ष्वाकोरभवद्वीरो विकुक्षिर्धर्मवित्तमः ॥ ३१ ॥
ज्येष्ठः पुत्रशतस्यासीद्दशपञ्च च तत्सुताः ।
अभूज्ज्येष्ठः ककुत्स्थश्च ककुत्स्थात्तु सुयोधनः ॥ ३२ ॥
ततः पृथुर्मुनिश्रेष्ठा ! विश्वकः पार्थिवस्तथा ।
विश्वकस्यार्द्रको धीमान् युवनाश्वस्तु तत्सुतः ॥ ३३ ॥
शावस्तिश्च महातेजा वंशकस्तु ततोऽभवत् ।
निर्मिता येन श्रावस्ती गौडदेशे द्विजोत्तमाः ! ॥ ३४ ॥

वंशाच्च बृहदश्वोऽभूत् कुवलाश्वस्तु तत्सुतः ।
धुन्धुमारत्वमापन्नो धुन्धुं हत्वा महाबलम् ॥ ३५ ॥
धुन्धुमारस्य तनयास्त्रयस्त्रैलोक्यविश्रुताः ।
दृढाश्वश्चैव चण्डाश्वः कपिलाश्वश्च ते स्मृताः ॥ ३६ ॥
दृढाश्वस्य प्रमोदस्तु हर्य्यश्वस्तस्य वै सुतः ।
हर्य्यश्वस्य निकुम्भस्तु संहताश्वस्तु तत्सुतः ॥ ३७ ॥
कृशाश्वोऽथ रणाश्वश्च संहताश्वात्मजावुभौ ।
युवनाश्वो रणाश्वस्य मान्धाता तस्य वै सुतः ॥ ३८ ॥
मान्धातुः पुरुकुत्सोऽभूदम्बरीषश्च वीर्य्यवान् ।
मुचकुन्दश्च पुण्यात्मा त्रयस्त्रैलोक्यविश्रुताः ॥ ३९ ॥
अम्बरीषस्य दायादो युवनाश्वोऽपरः स्मृतः ।
हरितो युवनाश्वस्य हारितास्तु यतः स्मृताः ॥ ४० ॥
एते ह्यङ्गिरसः पक्षे क्षत्रोपेता द्विजातयः ।
पुरुकुत्सस्य दायादस्त्रसद्दस्युर्महायशाः ॥ ४१ ॥
नर्म्मदायां समुत्पन्नः सम्भूतिस्तस्य चात्मजः ।
विष्णुवृद्धः सुतस्तस्य विष्णुवृद्धा यतः स्मृताः ॥ ४२ ॥
एते ह्यङ्गिरसः पक्षे क्षत्रोपेताः समाश्रिताः ।
सम्भूतिरपरं पुत्त्रमनरण्यमजीजनत् ॥ ४३ ॥
रावणेन हतो योऽसौ त्रैलोक्यविजये द्विजाः ।
बृहदश्वोऽनरण्यस्य हर्य्यश्वस्तस्य चात्मजः ॥ ४४ ॥
हर्य्यश्वात्तु दृषद्वत्यां जज्ञे वसुमना नृपः ।
तस्य पुत्त्रोऽभवद्राजा त्रिधन्वा भवभावितः ॥ ४५ ॥
प्रसादाद्ब्रह्मसूनोर्वै तण्डिनः प्राप्य शिष्यताम् ।

गाणैश्वर्य्यमनुप्राप्तो भवभक्तः प्रतापवान् ।
कथञ्चैवाश्वमेधं वै करोमीति विचिन्तयन् ॥ ४७ ॥
धनहीनश्च धर्मात्मा दृष्टवान् ब्रह्मणः सुतम् ।
तण्डिसंज्ञं द्विजं तस्माल्लब्धवान् द्विजसत्तमाः ! ॥४८॥
नाम्नां सहस्रं रुद्रस्य ब्रह्मणा कथितं पुरा ।
तेन नाम्नां सहस्रेण स्तुत्वा तण्डिर्महेश्वरम् ॥ ४९ ॥
लब्धवान् गाणपत्यञ्च ब्रह्मयोनिर्द्विजोत्तमः ।
ततस्तस्मान्नृपो लब्ध्वा तण्डिना कथितं पुरा ॥ ५० ॥
नाम्नां सहस्रं जप्त्वा वै गाणपत्यमवाप्तवान् ।

ऋषय ऊचुः ।

नाम्नां सहस्रं रुद्रस्य तण्डिना ब्रह्मयोनिना ॥ ५१ ॥
कथितं सर्ववेदार्थसञ्चयं सूत ! सुव्रत ! ।
नाम्नां सहस्रं विप्राणां वक्तुमर्हसि शोभनम् ॥ ५२ ॥

सूत उवाच ।

सर्वभूतात्मभूतस्य हरस्यामिततेजसः ।
अष्टोत्तरसहस्रन्तु नाम्नां शृणुत सुव्रताः ! ॥ ५३ ॥
यज्जप्त्वा तु मुनिश्रेष्ठा ! गाणपत्यमवाप्तवान् ।
ओं स्थिरः स्थाणुः प्रभुर्भानुः प्रवरो वरदो वरः ॥५४॥
सर्वात्मा सर्वविख्यातः सर्वः सर्वकरो भवः ।
जटी दण्डी शिखण्डी च सर्वगः सर्वभावनः ॥ ५५ ॥
हरिश्च हरिणाक्षश्च सर्वभूतहरः स्मृतः ।
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च शान्तात्मा शाश्वतो ध्रुवः ॥ ५६ ॥
श्मशानवासी भगवान् खचरो गोचरोऽर्दनः ।
अभिवाद्यो महाकर्मा तपस्वी भूतभावनः ॥ ५७ ॥

उन्मत्तवेशः प्रच्छन्नः सर्वलोकः प्रजापतिः ।
महारूपो महाकायः सर्वरूपो महायशाः ॥ ५८ ॥
महात्मा सर्वभूतश्च विरूपो वामनो नरः ।
लोकपालोऽन्तर्हितात्मा प्रसादोऽभयदो विभुः ॥ ५९ ॥
पवित्रश्च महांश्चैव नियतो नियताश्रयः ।
स्वयम्भूः सर्वकर्मा च आदिरादिकरो निधिः ॥ ६० ॥
सहस्राक्षो विशालाक्षः सोमो नक्षत्रसाधकः ।
चन्द्रः सूर्यः शनिः केतुर्ग्रहो ग्रहपतिर्मतः ॥ ६१ ॥
राजा राज्योदयः कर्त्ता मृगबाणार्पणो घनः ।
महातपा दीर्घतपा अदृश्यो धनसाधकः ॥ ६२ ॥
संवत्सरः कृतो मन्त्रः प्राणायामः परन्तपः ।
योगी योगो महाबीजो महारेता महाबलः ॥ ६३ ॥
सुवर्णरेताः सर्वज्ञः सुबीजो वृषवाहनः ।
दशबाहुस्त्वनिमिषो नीलकण्ठ उमापतिः ॥ ६४ ॥
विश्वरूपः स्वयं श्रेष्ठो बलवीरो बलाग्रणीः ।
गणकर्त्ता गणपतिर्दिग्वासाः काम्य एव च ॥ ६५ ॥
मन्त्रवित् परमो मन्त्रः सर्वभावकरो हरः ।
कमण्डलुधरो धन्वी बाणहस्तः कपालवान् ॥ ६६ ॥
शरी शतघ्नी खड्गी च पट्टिशी चायुधी महान् ।
अजश्च मृगरूपश्च तेजस्तेजस्करो विधिः ॥ ६७ ॥
उष्णीषी च सुवक्त्रश्च उदग्रो विनतस्तथा ।
दीर्घश्च हरिकेशश्च सुतीर्थः कृष्ण एव च ॥ ६८ ॥
शृगालरूपः सर्वार्थो मुण्डः सर्वशुभङ्करः ।

ऊर्ध्वरेतोर्ध्वलिङ्गी च ऊर्ध्वशायी नभःस्थलः ।
त्रिजटी चीरवासाश्च रुद्रः सेनापतिर्विभुः ॥ ७० ॥
अहोरात्रश्च नक्तश्च तिग्ममन्युः सुवर्चसः ।
गजहा दैत्यहा कालो लोकधाता गुणाकरः ॥ ७१ ॥
सिंहशार्दूलरूपाणामार्द्रचर्माम्बरं धरः ।
कालयोगी महानादः सर्वावासश्चतुष्पथः ॥ ७२ ॥
निशाचरः प्रेतचारी सर्वदर्शी महेश्वरः ।
बहुभूतो बहुधनः सर्वसारो मृतेश्वरः ॥ ७३ ॥
नृत्यप्रियो नित्यनृत्यो नर्त्तनः सर्वसाधकः ।
सकार्मुको महाबाहुर्महाघोरो महातपाः ॥ ७४ ॥
महाशरो महापाशो नित्यो गिरिचरो मतः ।
सहस्रहस्तो विजयो व्यवसायो ह्यनिन्दितः ॥ ७५ ॥
अमर्षणो मर्षणात्मा यज्ञहा कामनाशनः ।
दक्षहा परिचारी च प्रहसो मध्यमस्तथा ॥ ७६ ॥
तेजोऽपहारी बलवान् विदितोऽभ्युदितो बहुः ।
गम्भीरघोषो योगात्मा यज्ञहा कामनाशनः ॥ ७७ ॥
गम्भीररोषो गम्भीरो गम्भीरबलवाहनः ।
न्यग्रोधरूपो न्यग्रोधो विश्वकर्मा च विश्वभुक् ॥ ७८ ॥
तीक्ष्णोपायश्च हर्यश्वः सहायः कर्मकालवित् ।
विष्णुः प्रसादितो यज्ञः समुद्रो वडवामुखः ॥ ७९ ॥
हुताशनसहायश्च प्रशान्तात्मा हुताशनः ।
उग्रतेजा महातेजा जयो विजयकालवित् ॥ ८० ॥
ज्योतिषामयनं सिद्धिः सन्धिर्विग्रह एव च ।
[illegible] ॥ ८१ ॥

वैणवी पणवी कालः कालकण्ठः कटङ्कटः ।
नक्षत्रविग्रहो भावो निभावः सर्वतोमुखः ॥ ८२ ॥
विमोचनस्तु शरणो हिरण्यकवचोद्भवः ।
मेखलाकृतिरूपश्च जलाचारः स्तुतस्तथा ॥ ८३ ॥
वीणी च पणवी ताली नाली कलिकटुस्तथा ।
सर्वतूर्य्यनिनादी च सर्वव्याप्यपरिग्रहः ॥ ८४ ॥
व्यालरूपी बिलावासी गुहावासी तरङ्गवित् ।
वृक्षः श्रीमालकर्मा च सर्वबन्धविमोचनः ॥ ८५ ॥
बन्धनस्तु सुरेन्द्राणां युधि शत्रुविनाशनः ।
सखा प्रवासो दुर्वापः सर्वसाधुनिषेवितः ॥ ८६ ॥
[illegible] तुल्यो [illegible] ।
सर्ववासः [illegible]री दुर्वासा वासवो मतः ॥ ८७ ॥
हैमो हेमकरो यज्ञः सर्वधारी धरोत्तमः ।
आकाशो निर्विरूपश्च विवासा उरगः खगः ॥ ८८ ॥
भिक्षुश्च भिक्षुरूपी च रौद्ररूपः सुरूपवान् ।
वसुरेता सुवर्चस्वी वसुवेगो महाबलः ॥ ८९ ॥
मनोवेगो निशाचारः सर्वलोकशुभप्रदः ।
सर्वावासी त्रयीवासी उपदेशकरोऽधरः ॥ ९० ॥
मुनिरात्मा मुनिर्लोकः सभाग्यश्च सहस्रभुक् ।
पक्षी च पक्षरूपश्च अतिदीप्तो निशाकरः ॥ ९१ ॥
समीरो दमनाकारो ह्यर्थो ह्यर्थकरोऽवशः ।
वासुदेवश्च देवश्च वामदेवश्च वामनः ॥ ९२ ॥
सिद्धियोगापहारी च सिद्धः सर्वार्थसाधकः ।

महासेनो विशाखश्च षष्टिभागो गवां पतिः ।
चक्रहस्तस्तु विष्टम्भी मूलस्तम्भन एव च ॥ ९४ ॥
ऋतुर्ऋतुकरस्तालो मधुर्मधुकरो वरः ।
वानस्पत्यो वाजसनो नित्यमाश्रमपूजितः ॥ ९५ ॥
ब्रह्मचारी लोकचारी सर्वचारी सुचारवित् ।
ईशान ईश्वरः कालो निशाचारी ह्यनेकदृक् ॥ ९६ ॥
निमित्तस्थो निमित्तञ्च नन्दिर्नन्दिकरो हरः ।
नन्दीश्वरः सुनन्दी च नन्दनो विषमर्दनः ॥ ९७ ॥
भगहारी नियन्ता च कालो लोकपितामहः ।
चतुर्मुखो महालिङ्गः चारुलिङ्गस्तथैव च ॥ ९८ ॥
लिङ्गाध्यक्षः सुराध्यक्षः कालाध्यक्षो युगावहः ।
बीजाध्यक्षो बीजकर्त्ता अध्यात्मानुगतो बलः ॥ ९९ ॥
इतिहासश्च कल्पश्च दमनो जगदीश्वरः ।
दम्भो दम्भकरो दाता वंशो वंशकरः कलिः ॥ १०० ॥
लोककर्त्ता पशुपतिर्महाकर्त्ता ह्यधोक्षजः ।
अक्षरं परमं ब्रह्म ! बलवांश्छुक्र एव च ॥ १०१ ॥
नित्यो ह्यनीशः शुद्धात्मा शुद्धो मानो गतिर्हविः ।
प्रासादस्तु बलो दर्पो दर्पणो हव्यमिन्द्रजित् ॥ १०२ ॥
वेदकारः सूत्रकारो विद्वांश्च परमर्दनः ।
महामेघनिवासी च महाघोरो वशीकरः ॥ १०३ ॥
अग्निज्वालो महाज्वालः परिधूम्रावृतो रविः ।
धिषणः शङ्करो नित्यो वर्चस्वी धूम्रलोचनः ॥ १०४ ॥
नीलस्तथाङ्गलुप्तश्च शोभनो नरविग्रहः ।

उष्णश्चैव महोष्णश्च महागर्भः प्रतापवान्।
कृष्णवर्णः सुवर्णश्च इन्द्रियः सर्ववर्णिकः॥ १०६॥
महापादो महाहस्तो महाकायो महायशाः।
महामूर्धा महामात्रो महामित्रो नगालयः॥ १०७
महास्कन्धो महाकर्णो महोष्ठश्च महाहनुः।
महानासो महाकण्ठो महाग्रीवः श्मशानवान्॥१०८॥
महाबलो महातेजा ह्यन्तरात्मा मृगालयः।
लम्बितोष्ठश्च निष्ठश्च महामायः पयोनिधिः॥ १०९॥
महादन्तो महादंष्ट्रो महाजिह्वो महामुखः।
महानखो महारोमा महाकेशो महाजटः॥ ११०॥
असपत्नः प्रसादश्च प्रत्ययो गीतसाधकः।
प्रस्वेदनो स्वहेनश्च आदिकश्च महामुनिः॥ १११॥
वृषको वृषकेतुश्च अनलो वायुवाहनः।
मण्डली मेरुवासश्च देववाहन एव च॥ ११२॥
अथर्वशीर्षः सामास्य ऋक्सहस्रोर्जितेक्षणः।
यजुः पादभुजो गुह्यः प्रकाशौजास्तथैव च॥ ११३।
अमोघार्थप्रसादश्च अन्तर्भाव्यः सुदर्शनः।
उपहारः प्रियः सर्वः कनकः काञ्चनस्थितः॥ ११४
नाभिर्नन्दिकरो हर्म्यः पुष्करः स्थपतिः स्थितः।
सर्वशास्त्रो धनश्चाद्यो यज्ञो यज्वा समाहितः॥ ११
नगो नीलः कविः कालो मकरः कालपूजितः।
सगणो गणकारश्च भूतभावनसारथिः॥ ११६॥
भस्मशायी भस्मगोप्ता भस्मभूतस्तरुर्गणः।

शुक्लः स्त्रीरूपसम्पन्नः शुचिर्भूतनिषेवितः ।
आश्रमस्थः कपोतस्थो विश्वकर्मा पतिर्विराट् ॥ ११८ ॥
विशालशाखस्ताम्रोष्ठो ह्यम्बुजालः सुनिश्चितः ।
कपिलः कलशः स्थूल आयुधश्चैव रोमशः ॥ ११९ ॥
गन्धर्वो ह्यदितिस्तार्क्ष्यो ह्यविज्ञेयः सुशारदः ।
परश्वधायुधो देवो ह्यर्थकारी सुबान्धवः ॥ १२० ॥
तुम्बवीणो महाकोप ऊर्ध्वरेता जलेशयः ।
उग्रो वंशकरो वंशो वंशवादी ह्यनिन्दितः ॥ १२१ ॥
सर्वाङ्गरूपी मायावी सुहृदो ह्यनिलो बलः ।
बन्धनो बन्धकर्त्ता च सुबन्धनविमोचनः ॥ १२२ ॥
राक्षसघ्नोऽथ कामारिर्महादंष्ट्रो महायुधः ।
लम्बितो लम्बितोष्ठश्च लम्बहस्तो वरप्रदः ॥ १२३ ॥
बाहुस्त्वनिन्दितः सर्वः शङ्करोऽथाप्यकोपनः ।
अमरेशो महाघोरो विश्वदेवः सुरारिहा ॥ १२४ ॥
अहिर्बुध्न्यो निर्ऋतिश्च चेकितानो हली तथा ।
अजैकपाच्च कापाली शङ्कुमारो महागिरिः ॥ १२५ ॥
धन्वन्तरिर्धूमकेतुः सूर्य्यो वैश्रवणस्तथा ।
धाता विष्णुश्च शक्रश्च मित्रस्त्वष्टा धरो ध्रुवः ॥ १२६ ॥
प्रभासः पर्वतो वायुरर्य्यमा सविता रविः ।
धृतिश्चैव विधाता च मान्धाता भूतभावनः ॥ १२७ ॥
नीरस्तीर्थश्च भीमश्च सर्वकर्मा गुणोद्वहः ।
पद्मगर्भो महागर्भश्चन्द्रवक्त्रो नभोऽनघः ॥ १२८ ॥
बलवांश्चोपशान्तश्च पुराणः पुण्यकृत्तमः ।

सर्वाश्रयः सर्वचारी प्राणेशः प्राणिनां पतिः ।
देवदेवः सुखोत्सिक्तः सदसत् सर्वरत्नवित् ॥ १३० ॥
कैलासस्थो गुहावासी हिमवद्गिरिसंश्रयः ।
कुलहारी कुलाकर्त्ता बहुवित्तो बहुप्रजः ॥ १३१ ॥
प्राणेशो बन्धकी वृक्षो नकुलश्चाद्रिकस्तथा ।
ह्रस्वग्रीवो महाजानुरलोलश्च महौषधिः ॥ १३२ ॥
सिद्धान्तकारी सिद्धार्थश्छन्दो व्याकरणोद्भवः ।
सिंहनादः सिंहदंष्ट्रः सिंहास्यः सिंहवाहनः ॥ १३३
प्रभावात्मा जगत्कालः कालः कम्पी तरुस्तनुः ।
सारङ्गो भूतचक्राङ्कः केतुमाली सुवेधकः ॥ १३४ ॥
भूतालयो भूतपतिरहोरात्रो मलोऽमलः ।
वसुभृत् सर्वभूतात्मा निश्चलः सुविदुर्बुधः ॥ १३५ ॥
असुहृत् सर्वभूतानां निश्चलश्चलवित् बुधः ।
अमोघः संयमो हृष्टो भोजनः प्राणधारणः ॥ १३६
धृतिमान्मतिमांस्त्र्यक्षः सुकृतस्तु युधां पतिः ।
गोपालो गोपतिर्ग्रामो गोचर्मवसनो हरः ॥ १३७
हिरण्यबाहुश्च तथा गुहावासः प्रवेशनः ।
महामना महाकामो चित्तकामो जितेन्द्रियः ॥ १३
गान्धारश्च सुरापश्च तापकर्मरतो हितः ।
महाभूतो भूतवृतो ह्यप्सरोगणसेवितः ॥ १३९ ॥
महाकेतुर्धरो धाता नैकतानरतः स्वरः ।
अवेदनोय आवेद्यः सर्वगश्च सुखावहः ॥ १४० ॥
तारणश्चरणो धाता परिधा परिपूजितः ।

नित्यो धाता सहायश्च देवासुरपतिः पतिः।
युक्तश्च युक्तबाहुश्च सुदेवोऽपि सुपर्वणः॥ १४१॥
आषाढश्च सुषाढश्च स्कन्धदो हरितो हरः।
वपुरावर्त्तमानोऽन्यो वपुःश्रेष्ठो महावपुः॥ १४३॥
शिरोविमर्शनः सर्वलक्ष्यलक्षणभूषितः।
अक्षयोरथ गोतश्च सर्वभोगी महाबलः॥ १४४॥
साम्नायोऽथ महाम्नायस्तीर्थदेवो महायशाः।
निर्जीवो जीवनो मन्त्रो सुभगो बहुकर्कशः॥ १४५॥
रत्नभूतोऽथ रत्नाङ्गः महार्णवनिपातवित।
मूलं विशालो ह्यमृतं व्यक्ताव्यक्तस्तपोनिधिः॥ १४६॥
आरोहणोऽधिरोहश्च शीलधारी महातपाः।
महाकण्ठो महायोगी युगी युगकरो हरिः॥ १४७॥
युगरूपो महारूपो वहनो गहनो नगः।
न्यायो निर्वापणो पादः पण्डितो ह्यचलोपमः॥ १४८॥
बहुमालो महामालः शिपिविष्टः सुलोचनः।
विस्तारो लवणः कूपः कुसुमाङ्गः फलोदयः॥ १४९॥
ऋषभो वृषभो भङ्गो मणिबिम्बजटाधरः।
इन्दुर्विसर्गः सुमुखः शूरः सर्वायुधः सहः॥ १५०॥
निवेदनः सुधाजातः स्वर्गद्वारी महाधनुः।
गिरावासो विसर्गश्च सर्वलक्षणलक्षवित्॥ १५१॥
गन्धमाली च भगवाननन्तः सर्वलक्षणः।
सन्तानो बहुलो बाहुः सकलः सर्वपावनः॥ १५२॥
करस्थाली कपाली च ऊर्ध्वसंहननो युवा।
यन्त्रतन्त्रसुविख्यातो लोकः सर्वाश्रयो मृदुः॥ १५३॥

मुण्डो विरूपो विकृतो दण्डी कुण्डी विकुर्वणः ।
वार्य्यक्षः ककुभो वज्री दीप्ततेजाः सहस्रपात् ॥ १५४
सहस्रमूर्धा देवेन्द्रः सर्वदेवमयो गुरुः ।
सहस्रबाहुः सर्वाङ्गः शरण्यः सर्वलोककृत् ॥ १५५ ॥
पवित्रं त्रिमधुर्मन्त्रः कनिष्ठः कृष्णपिङ्गलः ।
ब्रह्मदण्डविनिर्माता शतघ्नः शतपाशधृक् ॥ १५६ ॥
कला काष्ठा लवो मात्रा मुहूर्त्तोऽहः क्षपा क्षणः ।
विश्वक्षेत्रप्रदो बीजं लिङ्गमाद्यस्तु निर्मुखः ॥ १५७ ॥
सदसद् व्यक्तमव्यक्तं पिता माता पितामहः ।
स्वर्गद्वारं मोक्षद्वारं प्रजाद्वारं त्रिविष्टपः ॥ १५८ ॥
निर्वाणं हृदयश्चैव ब्रह्मलोकः परा गतिः ।
देवासुरविनिर्माता देवासुरपरायणः ॥ १५९ ॥
देवासुरगुरुर्देवो देवासुरनमस्कृतः ।
देवासुरमहामात्रो देवासुरगणाश्रयः ॥ १६० ॥
देवासुरगणाध्यक्षो देवासुरगणाग्रणीः ।
देवाधिदेवो देवर्षिर्देवासुरवरप्रदः ॥ १६१ ॥
देवासुरेश्वरो विष्णुर्देवासुरमहेश्वरः ।
सर्वदेवमयोऽचिन्त्यो देवतात्मा स्वयं भवः ॥ १६२ ॥
उद्गतस्त्रिक्रमो वैद्यो वरदो वरजोऽम्बरः ।
इज्यो हस्ती तथा व्याघ्रो देवसिंहो महर्षभः ॥ १६३ ॥
विबुधाग्र्यः सुरः श्रेष्ठः स्वर्गदेवस्तथोत्तमः ।
संयुक्तः शोभनो वक्ता आशानां प्रभवोऽव्ययः ॥ १६४ ॥
गुरुः कान्तो निजः सर्गः पवित्रः सर्ववाहनः ।
शृङ्गी शृङ्गप्रियो बभ्रू राजराजो निरामयः ॥ १६५ ॥

अभिरामः सुशरणो निरामः सर्वसाधनः।
ललाटाक्षो विश्वदेहो हरिणो ब्रह्मवर्चसः॥ १६६॥
स्थावराणां पतिश्चैव नियतेन्द्रियवर्त्तनः।
सिद्धार्थः सर्वभूतार्थोऽचिन्त्यः सत्यः शुचिव्रतः॥ १६७॥
व्रताधिपः परं ब्रह्म मुक्तानां परमा गतिः।
विमुक्तो मुक्तकेशश्च श्रीमान् श्रीवर्धनो जगत्॥ १६८॥
यथा प्रधानं भगवानिति भक्त्या स्तुतो मया।
भक्तिमेवं पुरस्कृत्य मया यज्ञपतिर्विभुः॥ १६९॥
ततो ह्यनुज्ञां प्राप्यैवं स्तुतो भक्तिमतां गतिः।
तस्माल्लब्ध्वा स्तवं शम्भोर्नृपस्त्रैलोक्यविश्रुतः॥ १७०॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्य महायशाः।
गणाधिपत्यं सम्प्राप्तस्तण्डिनस्तेजसा प्रभोः॥ १७१॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद् ब्राह्मणानपि।
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति वै द्विजाः!॥ १७२॥
ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयो च गुरुतल्पगः।
शरणागतघाती च मित्रविश्वासघातकः॥ १७३॥
मातृहा पितृहा चैव वीरहा भ्रूणहा तथा।
संवत्सरं क्रमाज्जप्त्वा त्रिसन्ध्यं शङ्कराश्रमे॥ १७४॥
देवमिष्ट्वा त्रिसन्ध्यञ्च सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ १७५॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे रुद्रसहस्रनाम कथनं नाम
पञ्चषष्टितमोऽध्यायः॥ ६५॥

——

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

त्रिधन्वा देवदेवस्य प्रसादात्तण्डिनस्तथा।
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्य प्रयत्नतः॥ १॥
गाणपत्यं दृढं प्राप्तः सर्वदेवनमस्कृतः।
आसीत् त्रिधन्वनश्चापि विद्वांस्त्रय्यारुणी नृपः॥ २॥
तस्य सत्यव्रतो नाम कुमारोऽभून्महाबलः।
तेन भार्य्या विदर्भस्य हृता हत्वामितौजसम्॥ ३॥
पाणिग्रहणमन्त्रेषु निष्ठामप्रापितेष्विह।
तेनाधर्मेण संयुक्तं राजा त्र्य्यारुणोऽत्यजत्॥ ४॥
पितरं सोऽब्रवीत् त्यक्तः क्व गच्छामीति वै द्विजाः।
पिता त्वेनमथोवाच श्वपाकैः सह वर्त्तय॥ ५॥
इत्युक्तः स विचक्राम नगराद्वचनात् पितुः।
स तु सत्यव्रतो धीमान् श्वपाकावसथान्तिके॥ ६॥
पित्रा त्यक्तोऽवसद्वीरः पिता चास्य वनं ययौ।
सर्वलोकेषु विख्यातस्त्रिशङ्कुरिति वीर्य्यवान्॥ ७॥
वसिष्ठकोपात् पुण्यात्मा राजा सत्यव्रतः पुरा।
विश्वामित्रो महातेजा वरं दत्वा त्रिशङ्कवे॥ ८॥
राज्येऽभिषिच्य तं पित्र्ये याजयामास तं मुनिः।
मिषतां देवतानाञ्च वसिष्ठस्य च कौशिकः॥ ९॥
सशरीरं तदा तं वै दिवमारोपयद्विभुः।

कुमारं जनयामास हरिश्चन्द्रमकल्मषम्।
हरिश्चन्द्रस्य च सुतो रोहितो नाम वीर्य्यवान्॥ ११॥
हरितो रोहितस्याथ धुन्धुर्हारित उच्यते।
विजयश्च सुतेजाश्च धुन्धुपुत्रौ बभूवतुः॥ १२॥
जेता चत्रस्य सर्वत्र विजयस्तेन स स्मृतः।
रुचकस्तस्य तनयो राजा परमधार्मिकः॥ १३॥
रुचकस्य वृकः पुत्रस्तस्माद् बाहुश्च जज्ञिवान्।
सगरस्तस्य पुत्रोऽभूद्राजा परमधार्मिकः॥ १४॥
द्वे भार्य्ये सगरस्यापि प्रभा भानुमती तथा।
ताभ्यामाराधितः पूर्वमौर्वोऽग्निः पुत्रकाम्यया॥ १५॥
और्वस्तुष्टस्तयोः प्रादाद् यथेष्टं वरमुत्तमम्।
एका षष्टिसहस्राणि सुतमेकं परा तथा॥ १६॥
अगृह्लाद् वंशकर्त्तारं प्रभागृह्लात् सुतान् बहून्।
एकं भानुमतिः पुत्रमगृह्लादसमञ्जसम्॥ १७॥
ततः षष्टिसहस्राणि सुषुवे सा तु वै प्रभा।
खनन्तः पृथिवीं दग्धा विष्णुहुङ्कारमार्गणैः॥ १८॥
असमञ्जस्य तनयः सोऽंशुमान्नाम विश्रुतः।
तस्य पुत्रो दिलीपस्तु दिलीपात्तु भगीरथः॥ १९॥
येन भागीरथी गङ्गा तपः कृत्वावतारिता।
भगीरथसुतश्चापि श्रुतो नाम बभूव ह॥ २०॥
नाभागस्तस्य दायादो भवभक्तः प्रतापवान्।
अम्बरीषः सुतस्तस्य सिन्धुद्वीपस्ततोऽभवत्॥ २१॥
नाभागिनाम्बरीषेण भुजाभ्यां परिपालिता।

अयुतायु. सुतस्तस्य सिन्धुद्वीपस्य वीर्य्यवान्।
पुत्रोऽयुतायुषो धीमानृतुपर्णो महायशाः॥ २३॥
दिव्याक्षहृदयज्ञो वै राजानलसखो बली।
नलौ द्वावेव विख्यातौ पुराणेषु दृढ़व्रतौ॥ २४॥
वीरसेनसतश्चान्यो यश्चेक्ष्वाकुकुलोद्भवः।
ऋतुपर्णस्य पुत्रोऽभूत सार्वभौमः प्रजेश्वरः॥ २५॥
सुदासस्तस्य तनयो राजा त्विन्द्रसमोऽभवत्।
सुदासस्य सतः प्रोक्तः सौदासो नाम पार्थिवः॥ २६॥
ख्यातः कल्माषपादो वै नाम्ना मित्रसहश्च सः।
वसिष्ठस्तु महातेजाः क्षेत्रे कल्माषपादके॥ २७॥
अश्मकं जनयामास इक्ष्वाकुकुलवर्धनम्।
अश्मकस्योत्तरायान्तु मूलकस्तु सुतोऽभवत॥ २८॥
स हि रामभयाद्राजा स्त्रीभिः परिवृतो वने।
बिभर्त्ति त्राणमिच्छन् वै नारी कवचमुत्तमम॥ २९॥
मूलकस्यापि धर्मात्मा राजा शतरथः सुतः।
तस्माच्छतरथाज्जज्ञे राजा त्विलविलो बली॥ ३०॥
आसीत्त्वैलविलिः श्रीमान् वृद्धशर्मा प्रतापवान्।
पुत्रो विश्वसहस्तस्य पितृकन्या व्यजीजनत्॥ ३१॥
दिलीपस्तस्य पुत्रोऽभूत् खट्वाङ्ग इति विश्रुतः।
येन स्वर्गादिहागत्य मुहूर्त्तं प्राप्य जीवितम॥ ३२॥
त्रयोऽग्नयस्त्रयो लोका बुद्ध्या सत्येन वै जिताः॥
दीर्घबाहुः सुतस्तस्य रघुस्तस्मादजायत॥ ३३॥
अज. पुत्रो रघोश्चापि तस्माज्जज्ञे च वीर्य्यवान्।

रामो दशरथाद्वीरो धर्मज्ञो लोकविश्रुतः।
भरतो लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नश्च महाबलः॥ ३५॥
तेषां श्रेष्ठो महातेजा रामः परमवीर्यवान्।
रावणं समरे हत्वा यज्ञैरिष्ट्वा च धर्मवित्॥ ३६॥
दशवर्षसहस्राणि रामो राज्यं चकार सः।
रामस्य तनयो जज्ञे कुश इत्यभिविश्रुतः॥ ३७॥
लवश्च सुमहाभागः सत्त्ववानभवत् सुधीः।
अतिथिस्तु कुशाज्जज्ञे निषधस्तस्य चात्मजः॥ ३८॥
नलस्तु निषधाज्जातो नभस्तस्मादजायत।
नभसः पुण्डरीकाख्यः क्षेमधन्वा ततः स्मृतः॥ ३९॥
तस्य पुत्रोऽभवद्वीरो देवानीकः प्रतापवान्।
अहीनरः सुतस्तस्य सहस्राश्वस्ततः परः॥ ४०॥
शुभश्चन्द्रावलोकश्च तारापीडस्ततोऽभवत्।
तस्यात्मजश्चन्द्रगिरिर्भानुचन्द्रस्ततोऽभवत्॥ ४१॥
श्रुतायुरभवत्तस्माद् बृहद्बल इति स्मृतः।
भारतेयो महातेजा सौभद्रेण निपातितः॥ ४२॥
एते इक्ष्वाकुदायादा राजानः प्रायशः स्मृताः।
वंशे प्रधाना एतस्मिन् प्राधान्येन प्रकीर्त्तिताः॥ ४३॥
सर्वे पाशुपतं ज्ञानमधीत्य परमेश्वरम्।
समभ्यर्च्य यथाज्ञानमिष्ट्वा यज्ञैर्यथाविधि॥ ४४॥
दिवं गता महात्मानः केचिन्मुक्तात्मयोगिनः।
नृगोब्राह्मणशापेन कृकलासत्वमागतः॥ ४५॥
धृष्टश्च धृष्टकेतुश्च यमबालश्च वीर्य्यवान्।

आनर्त्तो नाम शर्यातेः सुकन्या नाम दारिका ।
आनर्त्तस्याभवत् पुत्रो रोचमानः प्रतापवान् ॥ ४७ ॥
रोचमानस्य रैवोऽभूद्रैवाद्रैवत एव च ।
ककुद्मी चापरो ज्येष्ठपुत्रः पुत्रशतस्य तु ॥ ४८ ॥
रेवती यस्य सा कन्या पत्नी रामस्य विश्रुता ।
नरिष्यन्तस्य पुत्रोऽभूज्जितात्मा तु महाबली ॥ ४९ ॥
नाभागादम्बरीषस्तु विष्णुभक्तः प्रतापवान् ।
ऋतस्तस्य सुतः श्रीमान् सर्वधर्मविदां वरः ॥ ५० ॥
ऋतस्तस्य सुधर्माऽभूत् पृषितो नाम विश्रुतः ।
करूषस्य तु कारूषाः सर्वे प्रख्यातकीर्त्तयः ॥ ५१ ॥
पृषितो हिंसयित्वा गां गुरोः प्राप सुकल्मषम् ।
शापाच्छूद्रत्वमापन्नश्चावनस्येति विश्रुतः ॥ ५२ ॥
दिष्टपुत्रस्तु नाभागस्तस्मादपि भलन्दनः ।
भलन्दनस्य विक्रान्तो राजामोदजवाहनः ॥ ५३ ॥
एते समासतः प्रोक्ता मनुपुत्रा महाभुजाः ।
इक्ष्वाकोः पुत्रपौत्राद्या ऐलस्याथ वदामि वः ॥ ५४ ॥

सूत उवाच ।

ऐलः पुरूरवा नाम रुद्रभक्तः प्रतापवान् ।
चक्रे त्वकण्टकं राज्यं देशे पुण्यतमे द्विजाः ! ॥ ५५ ॥
उत्तरे यमुनातीरे प्रयागे मुनिसेविते ।
प्रतिष्ठानाधिपः श्रीमान् प्रतिष्ठाने प्रतिष्ठितः ॥ ५६ ॥
तस्य पुत्राः सप्त भवन् सर्वे विततेजसः ।
गन्धर्वलोकविदिता भवभक्ता महाबलाः ॥ ५७ ॥

श्रुतायुश्च शतायुश्च दिव्याश्चैवोर्वशीसुताः ॥ ५८ ॥
आयुषस्तनया वीराः पञ्चैवासन्महौजसः ।
स्वर्भानुतनयायान्ते प्रभायां जज्ञिरे नृपाः ॥ ५९ ॥
नहुषः प्रथमस्तेषां धर्मज्ञो लोकविश्रुतः ।
नहुषस्य तु दायादाः षडिन्द्रोपमतेजसः ॥ ६० ॥
उत्पन्नाः पितृकन्यायां विरजायां महौजसः ।
यतिर्ययातिः संयातिरायातिः पञ्चमोऽन्धकः ॥ ६१ ॥
विजातिश्चेति षड़िमे सर्वे प्रख्यातकीर्त्तयः ।
यतिर्ज्येष्ठश्च तेषां वै ययातिस्तु ततोऽवरः ॥ ६२ ॥
ज्येष्ठस्तु यतिर्मोक्षार्थी ब्रह्मभूतोऽभवत् प्रभुः ।
तेषां ययातिः पञ्चानां महाबलपराक्रमः ॥ ६३ ॥
देवयानीमुशनसः सुतां भार्य्यामवाप सः ।
शर्मिष्ठामासुरीञ्चैव तनयां वृषपर्वणः ॥ ६४ ॥
यदुञ्च तुर्वसुञ्चैव देवयानी व्यजायत ।
तावुभौ शुभकर्माणौ सुतौ विद्याविशारदौ ॥ ६५ ॥
द्रुह्यञ्चानुञ्च पूरुञ्च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ।
ययातये रथं तस्मै ददौ शुक्रः प्रतापवान् ॥ ६६ ॥
तोषितस्तेन विप्रेन्द्रः प्रीतः परमभास्वरम् ।
ससङ्गं काञ्चनं दिव्यं सचये च महेषुधी ॥ ६७ ॥
युक्तं मनोजवैरश्वैः येन कन्यां समुद्वहत् ।
स तेन रथमुख्येन षण्मासेनाजयन्महीम् ॥ ६८ ॥
ययातिर्युधि दुर्धर्षो देवदानवमानुषैः ।
भवभक्तस्तु पुण्यात्मा धर्मनिष्ठः समञ्जसः ॥ ६९ ॥

कौरवाणाञ्च सर्वेषां स भवद्रथ उत्तमः ॥ ७० ॥
यावन्नरेन्द्रप्रवरः कौरवो जनमेजयः ।
पुरोर्वंशस्य राज्ञस्तु राज्ञः पारिक्षितस्य तु ॥ ७१ ॥
जगाम सरथो नाशं शापाद्गर्गस्य धीमतः ।
गर्गस्य हि सुतं बालं स राजा जनमेजयः ॥ ७२ ॥
अक्रूरं हिंसयामास ब्रह्महत्यामवाप सः ।
स लोहगन्धी राजर्षिः परिधावन्नितस्ततः ॥ ७३ ॥
पौरजानपदैस्त्यक्तो न लेभे शर्म कर्हिचित् ।
ततः स दुःखसन्तप्तो न लेभे संविदं क्वचित् ॥ ७४ ॥
जगाम शौनकमृषिं शरण्यं व्यथितस्तदा ।
इन्द्रेतिर्नाम विख्यातो योऽसौ मुनिरुदारधीः ॥ ७५ ॥
याजयामास चेन्द्रेति स्तं नृपं जनमेजयम् ।
अश्वमेधेन राजानं पावनार्थं द्विजोत्तमाः ! ॥ ७६ ॥
स लोहगन्धान्निर्मुक्त एनसा च महायशाः ।
यज्ञस्यावभृथे मध्ये यातो दिव्यो रथः शुभः ॥ ७७ ॥
तस्माद्वंशात्परिभ्रष्टो वसोश्चेदिपतेः पुनः ।
दत्तः शक्रेण तुष्टेन लेभे तस्माद् बृहद्रथः ॥ ७८ ॥
ततो हत्वा जरासन्धं भीमस्तं रथमुत्तमम् ।
प्रददौ वासुदेवाय प्रीत्या कौरवनन्दनः ॥ ७९ ॥

सूत उवाच ।

अभ्यषिञ्चत् पुरुं पुत्रं ययातिर्नाहुषः प्रभुः ।
कृतोपकारस्तेनैव पुरुणा द्विजसत्तमाः ! ॥ ८० ॥
अभिषेक्तुकामश्च नृपं पुरुं पुत्रं कनीयसम् ।

कथं शुक्रस्य नप्तारं देवयान्याः सुतं प्रभो !।
ज्येष्ठं यदुमतिक्रम्य कनीयान् राज्यमर्हति ॥ ८२ ॥
एते सम्बोधयामस्त्वां धर्मञ्च अनुपालय ॥ ८३ ॥

इति श्रीलैङ्गे षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः।

ययातिरुवाच।

ब्राह्मणप्रमुखा वर्णाः सर्वे शृण्वन्तु मे वचः।
ज्येष्ठं प्रति यथा राज्यं न देयं मे कथञ्चन ॥ १ ॥
मम ज्येष्ठेन यदुना नियोगो नानुपालितः।
प्रतिकूलमतिश्चैव न स पुत्रः सतां मतः ॥ २ ॥
मातापित्रोर्वचनकृत्सद्भिः पुत्रः प्रशस्यते।
सपुत्रः पुत्रवद् यस्तु वर्त्तते मातृपितृषु ॥ ३ ॥
यदुनाहमवज्ञातस्तथा तुर्वसुनापि च।
द्रुह्येन चानुना चैवमप्यवज्ञा कृता भृशम् ॥ ४ ॥
पुरुणा च कृतं वाक्यं मानितश्च विशेषतः।
कनीयान् मम दायादो जरा येन धृता मम ॥ ५ ॥
शुक्रेण मे समादिष्टा देवयान्याः कृते जरा।
प्रार्थितेन पुनस्तेन जरा सञ्चारिणी कृता ॥ ६ ॥
शुक्रेण च वरो दत्तः काव्येनोशनसा स्वयम्।
पुत्रो यस्त्वानुवर्त्तेत स ते राज्यधरस्त्विति ॥ ७ ॥

प्रकृतय ऊचुः ।

यः पुत्रो गुणसम्पन्नो मातापित्रोर्हितः सदा ॥ ८
सर्वमर्हति कल्याणं कनीयानपि स प्रभुः ।
अर्हः पूरुरिदं राज्यं यः सुतो वाक्यकृत्तव ॥ ९ ॥
वरदानेन शुक्रस्य न शक्यं कर्तुमन्यथा ।

सूत उवाच ।

एवं जानपदैस्तुष्टैरित्युक्तो नाहुषस्तदा ॥ १० ॥
अभिषिच्य ततो राज्ये पूरुं स सुतमात्मनः ।
दिशि दक्षिणपूर्वस्यां तुर्वसुं पुत्रमादिशत् ॥ ११ ॥
दक्षिणायामथो राजा यदुं ज्येष्ठं न्ययोजयत् ।
प्रतीच्यामुत्तरस्यान्तु द्रुह्युं चानुञ्च तावुभौ ॥ १२
सप्तद्वीपां ययातिस्तु जित्वा पृथ्वीं ससागराम् ।
व्यभजच्च त्रिधा राज्यं पुत्रेभ्यो नाहुषस्तदा ॥ १३
पुत्रसंक्रामितश्रीस्तु हर्षनिर्भरमानसः ।
प्रीतिमानभवद्राजा भारमावेश्य बन्धुषु ॥ १४ ॥
अत्र गाथा महाराज्ञा पुरा गीता ययातिना ।
याभिः प्रत्याहरेत् कामान् सर्वतोऽङ्गानि कूर्मवत्
ताभिरेव नरः श्रीमानान्यथा कर्मकोटिकृत् ।
न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ॥ १
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ।
यत् पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः ॥ १६
नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् ।
यदा च कुरुते भावं सर्वभूतेषु पापकम् ॥ १८ ॥

यदा पराम्न बिभेति परे चास्मान्न बिभ्यति ॥ १९ ॥
यदा न निन्दे न द्वेष्टि ब्रह्म सम्पद्यते तदा।
या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्या न जीर्य्यति जीर्य्यतः ॥२०॥
योऽसौ प्राणान्तिको रोगस्तां तृष्णां त्यजतः सुखम्।
जीर्य्यन्ति जीर्य्यतः केशा दन्ता जीर्य्यन्ति जीर्य्यतः २१
चक्षुः श्रोत्रे च जीर्य्येते तृष्णैका निरुपद्रवा।
जीर्य्यन्ति देहिनः सर्वे स्वभावादेव नान्यथा ॥ २२ ॥
जीविताशा धनाशा च जीर्य्यतोऽपि न जीर्य्यते।
यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखम् ॥ २३ ॥
तृष्णाक्षयसुखस्यैतत् कलां नार्हति षोड़शीम्।
एवमुक्त्वा स राजर्षिः सदारः प्राविशद्वनम् ॥ २४ ॥
भृगुतुङ्गे तपस्तप्त्वा तत्रैव च महायशाः।
साधयित्वा त्वनशनं सद्दारः स्वर्गमाप्तवान् ॥ २५ ॥
तस्य वंशास्तु पञ्चैते पुण्या देवर्षिसत्कृताः।
यैर्व्याप्ता पृथिवी कृत्स्ना सूर्य्यस्येव मरीचिभिः ॥ २६ ॥
धनी प्रजावानायुष्मान् कीर्त्तिमांश्च भवेन्नरः।
ययातिचरितं पुण्यं पठन् शृण्वंश्च बुद्धिमान् ॥ २७ ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥ २८ ॥

इति श्रीलैङ्गे सोमवंशे ययातिचरितं नाम
सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अथ अष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

यदोर्वंशं प्रवक्ष्यामि ज्येष्ठस्योत्तमतेजसः ।
संक्षेपेणानुपूर्व्याच्च गदतो मे निबोधत ॥ १ ॥
यदोः पुत्रा बभूवुर्हि पञ्च देवसुतोपमाः ।
सहस्रजित् सुतो ज्येष्ठो क्रोष्टुर्नीलोजको लघुः ॥
सहस्रजित् सुतस्तद्वच्छतजिन्नाम पार्थिवः ।
सुताः शतजितः ख्यातास्त्रयः परमकीर्त्तयः ॥ ३
हैहयश्च हयश्चैव राजा वेणुहयश्च यः ।
हैहयस्य तु दायादो धर्म इत्यभिविश्रुतः ॥ ४ ॥
तस्य पुत्रोऽभवद् विप्रा धर्मनेत्र इति श्रुतः ।
धर्मनेत्रस्य कीर्त्तिस्तु सञ्जयस्तस्य चात्मजः ॥ ५ ॥
सञ्जयस्य तु दायादो महिष्मान्नाम धार्मिकः ।
आसीन्माहिष्मतः पुत्रो भद्रश्रेण्यः प्रतापवान् ॥ ६ ॥
भद्रश्रेण्यस्य दायादो दुर्दमो नाम पार्थिवः ।
दुर्दमस्य सुतो धीमान् धनको नाम विश्रुतः ॥ ७
धनकस्य तु दायादाश्चत्वारो लोकसम्मताः ।
कृतवीर्य्यः कृताग्निश्च कृतवर्मा तथैव च ॥ ८ ॥
कृतौजाश्च चतुर्थोऽभूत् कार्त्तवीर्य्यस्ततोऽर्जुनः
जज्ञे बाहुसहस्रेण सप्तद्वीपेश्वरोत्तमः ॥ ९ ॥
तस्य रामस्तदा त्वासीन्मृत्युर्नारायणात्मकः ।

कृतास्त्रा बलिनः शूरा धर्मात्मानो मनस्विनः।
शूरश्च शूरसेनश्च धृष्टः कृष्णस्तथैव च॥ ११॥
जयध्वजश्च राजासीदावन्तीनां विशाम्पतिः।
जयध्वजस्य पुत्रोऽभूत्तालजङ्घो महाबलः॥ १२॥
शतं पुत्रास्तु तस्येह तालजङ्घाः प्रकीर्त्तिताः।
तेषां ज्येष्ठो महावीर्य्यो वीतिहोत्रोऽभवन्नृपः॥ १३॥
वृषप्रभृतयश्चान्ये तत्सुताः पुण्यकर्मणः।
वृषो वंशकरस्तेषां तस्य पुत्रोऽभवन्मधुः॥ १४॥
मधोः पुत्रशतं चासीद् वृष्णिस्तस्य तु वंशभाक्।
वृष्णेस्तु वृष्णयः सर्वे मधोर्वै माधवाः स्मृताः।
यादवा यदुवंशेन निरुच्यन्ते तु हैहयाः॥ १५॥
तेषां पञ्चगणा ह्येते हैहयानां महात्मनाम्॥ १६॥
वीतिहोत्राश्च हर्याता भोजाश्चावन्तयस्तथा।
शूरसेनास्तु विख्यातास्तालजङ्घास्तथैव च॥ १७॥
शूरश्च शूरसेनश्च वृषः कृष्णस्तथैव च।
जयध्वजः पञ्चमस्तु विख्याता हैहयोत्तमाः॥ १८॥
शूरश्च शूरवीरश्च शूरसेनस्य पार्थिवाः।
शूरसेना इति ख्याता देशास्तेषां महात्मनाम्॥ १९॥
वीतिहोत्रसुतश्चापि विश्रुतो नर्त्त इत्युत।
दुर्जयः कृष्णपुत्रस्तु बभूवामित्रकर्षणः॥ २०॥
क्रोष्टुश्च शृणु राजर्षेर्वंशमुत्तमपौरुषम्।
यस्यान्वये तु सं[illegible] विष्णुर्वृष्णिकुलोद्वहः॥ २१॥
क्रोष्टोरेकोऽभवत् पुत्रो वृजिनीवान् महायशाः।

अथ प्रसूतिमिच्छन् वै कुशङ्गुः सुमहाबलः।
महाक्रतुभिरीजेऽसौ विविधैराप्तदक्षिणैः॥ २३॥
जज्ञे चित्ररथस्तस्य पुत्रः कर्मभिरन्वितः।
अथ चैत्ररथिर्वीरो यज्वा विपुलदक्षिणः॥ २४॥
शशबिन्दुस्तु वै राजा अन्वयाद् व्रतमुत्तमम्।
चक्रवर्त्ती महासत्त्वो महावीर्य्यो बहुप्रजाः॥ २५॥
शशबिन्दोस्तु पुत्राणां सहस्राणामभूच्छतम्।
अंसन्ति तस्य पुत्राणामनन्तकमनुत्तमम्॥ २६॥
अनन्तकात् सुतो यज्ञो यज्ञस्य तनयो धृतिः।
उशनास्तस्य तनयः सम्प्राप्य तु महीमिमाम्॥ २७।
आजहाराश्वमेधानां शतमुत्तमधार्मिकः।
सुतश्चौशनसः पुत्रः सितेषुर्नाम पार्थिवः॥ २८॥
मरुतस्तस्य तनयो राजर्षिवंशवर्धनः।
वीरः कम्बलबर्हिस्तु मरुतस्यात्मजः स्मृतः॥ २९॥
पुत्रस्तु रुक्मकवचो विद्वान् कम्बलबर्हिषः।
निहत्य रुक्मकवचो वीरान् कवचिनो रणे॥ ३०॥
धन्विनो निशितैर्बाणैरवाप श्रियमुत्तमाम्।
अश्वमेधे तु धर्मात्मा ऋत्विग्भ्यः पृथिवीं ददौ॥३१
जज्ञे तु रुक्मकवचात् परावृत् परवीरहा।
जज्ञिरे पञ्च पुत्रास्तु महासत्त्वाः परावृतः॥ ३२॥
रुक्मेषुः पृथुरुक्मश्च ज्यामघः पलितो हरिः।
परिघश्च हरिश्चैव विदेहेषु पिताऽन्यसत्॥ ३३॥
रुक्मेषुरभवद्राजा पृथुरुक्मस्तदाश्रयात्।

प्रशान्तः स वनस्थोऽपि ब्राह्मणैरेव बोधितः ।
जगाम धनुरादाय देशमन्यं ध्वजी रथी ॥ ३५ ॥
नर्मदातीरमेकाकी केवलं भार्य्यया युतः ।
ऋक्षवन्तं गिरिं गत्वा त्यक्तमन्यैरुवास सः ॥ ३६ ॥
ज्यामघस्याभवद्भार्य्या शैब्या शीलवती सती ।
सा चैव तपसोग्रेण शैब्या वै सम्प्रसूयत ॥ ३७ ॥
सुतं विदर्भं सुभगा वयः परिणता सती ।
राजपुत्रसुतायान्तु विद्वांसौ क्रथकैशिकौ ॥ ३८ ॥
पुत्रौ विदर्भराजस्य शूरौ रणविशारदौ ।
लोमपादस्तृतीयश्च बभ्रुस्तस्यात्मजः स्मृतः ॥ ३९ ॥
सुधृतिस्तनयस्तस्य विद्वान् परमधार्म्मिकः ।
कौशिकस्तनयस्तस्मात्तस्माच्चैद्यात्मयः स्मृतः ॥ ४० ॥
क्रथो विदर्भस्य सुतः कुन्तिस्तस्यात्मजोऽभवत् ।
कुन्तेर्वृष्टस्ततो जज्ञे रणधृष्टः प्रतापवान् ॥ ४१ ॥
रणधृष्टस्य च सुतो निधृतिः परवीरहा ।
दशार्हो नैधृतो नाम्ना महारिगणसूदनः ॥ ४२ ॥
दशार्हस्य सुतो व्योमो जीमूत इति तत्सुतः ।
जीमूतपुत्रो विकृतिस्तस्य भीमरथः सुतः ॥ ४३ ॥
अथ भीमरथस्यासीत् पुत्रो नवरथः किल ।
दानधर्मरतो नित्यं सत्यशीलपरायणः ॥ ४४ ॥
तस्य चासीद् दृढरथः शकुनिस्तस्य चात्मजः ।
तस्मात् करम्भः सम्भूतो देवरातोऽभवत्ततः ॥ ४५ ॥
देवरातादभूद्राजा देवरातिर्महायशाः ।

देवक्षत्रसुतः श्रीमान् मधुर्नाम महायशाः ।
मधूनां वंशकृद्राजा मधोस्तु कुरुवंशकः ॥ ४७ ॥
कुरुवंशादनुस्तस्मात् पुरुत्वान् पुरुषोत्तमः ।
अंशुर्जज्ञे च वैदर्भ्यां भद्रवत्यां पुरुत्वतः ॥ ४८ ॥
ऐक्ष्वाकीमवहच्चांशुः सत्वस्तस्मादजायत ।
सत्वात् सर्वगुणोपेतः सात्वतः कुलवर्धनः ॥ ४९ ॥
ज्यामघस्य मया प्रोक्ता सृष्टिर्वै विस्तरेण वः ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि निसृष्टिं ज्यामघस्य तु ॥ ५० ॥
प्रजीवत्येति वै स्वर्गं राज्यं सौख्यञ्च विन्दति ॥ ५१ ॥

इति श्रीलैङ्गे वंशानुवर्णनं नामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥६८॥

अथ एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

सात्वतः सत्वसम्पन्नः प्रजज्ञे चतुरः सुतान् ।
भजनं भ्राजमानञ्च दिव्यं देवावृधं नृपम् ॥ १ ॥
अन्धकञ्च महाभागं वृष्णिञ्च यदुनन्दनम् ।
तेषां निसर्गांश्चतुरः शृणुध्वं विस्तरेण वै ॥ २ ॥
सृञ्जय्यां भजनाच्चैव भ्राजमानाद्विजज्ञिरे ।
अयुतायुः शतायुश्च बलवान् हर्षकृत् सुतः ॥ ३ ॥
तेषां देवावृधो राजा चचार परमन्तपः ।

तस्य बभ्रुरिति ख्यातः पुण्यश्लोको नृपोत्तमः ।
अनुवंशपुराणज्ञाः गायन्तीति परिश्रुतम् ॥ ५ ॥
गुणा देवावृधस्याथ कीर्त्तयन्तो महात्मनः ।
यथैव शृणुमो दूरात् सम्पश्यामस्तथान्तिकात् ॥ ६ ॥
बभ्रुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवावृधः समः ।
पुरुषाः पञ्चषष्टिस्तु षट्सहस्राणि चाष्ट च ॥ ७ ॥
येऽमृतत्वमनुप्राप्ता बभ्रोर्देवावृधादपि ।
यज्वादानपतिर्वीरो ब्रह्मण्यस्तु दृढ़व्रतः ॥ ८ ॥
कीर्त्तिमांश्च महातेजाः सात्वतानां महारथः ।
तस्यान्ववाये सम्भूता भोजा वै दैवतोपमाः ॥ ९ ॥
गान्धारी चैव माद्री च वृष्णिभार्य्ये बभूवतुः ।
गान्धारी जनयामास सुमित्रं मित्रनन्दनम् ॥ १० ॥
माद्री लेभे च तं पुत्रं ततः सा देवमीढ़षम् ।
अनमित्रं शिनिञ्चैव तावुभौ पुरुषोत्तमौ ॥ ११ ॥
अनमित्रसुतो निघ्नो निघ्नस्य द्वौ बभूवतुः ।
प्रसेनश्च महाभागः सत्राजिच्च सुतावुभौ ॥ १२ ॥
तस्य सत्राजितः सूर्य्यः सखा प्राणसमोऽभवत् ।
स्यमन्तको नाम मणिर्दत्तस्तस्मै विवस्वता ॥ १३ ॥
पृथिव्यां सर्वरत्नानामसौ राजाऽभवन्मणिः ।
कदाचिन्मृगयां यातः प्रसेनेन सहैव सः ॥ १४ ॥
वधं प्राप्तोऽसहायश्च सिंहादेव सुदारुणात् ।
अथ पुत्रः शिनेर्जज्ञे कनिष्ठाद् वृष्णिनन्दनात् ॥ १५ ॥
सत्यवाक् सत्यसम्पन्नः सत्यकस्तस्य चात्मजः ।

असङ्गो युयुधानस्य कुणिस्तस्य सुतोऽभवत् ।
कुणेर्युगन्धरः पुत्रः शैनेया इति कीर्त्तिताः ॥ १७ ॥
माद्र्याः सुतस्य संजज्ञे सुतौ वार्ष्णियुधाजितः ।
श्वफल्क इति विख्यातस्त्रैलोक्यहितकारकः ॥ १८ ॥
श्वफल्कश्च महाराजो धर्मात्मा यत्र वर्त्तते ।
नास्ति व्याधिभयं तत्र नावृष्टिभयमप्युत ॥ १९ ॥
श्वफल्कः काशिराजस्य सुतां भार्य्यामवाप सः ।
गान्दिनीं नाम काश्यो हि ददौ तस्मै स्वकन्यकाम् ॥
सा मातुरुदरस्था वै बहून् वर्षगणान् किल ।
वसन्ती न च संजज्ञे गर्भस्थां तां पिताब्रवीत् ॥ २१
जायस्व शीघ्रं भद्रन्ते किमर्थञ्चाभितिष्ठसि ।
प्रोवाच चैनं गर्भस्था सा कन्या गान्दिनी तदा ॥२२
वर्षत्रयं प्रतिदिनं गामेकां ब्राह्मणाय तु ।
यदि दद्यास्ततः कुक्षेर्निर्गमिष्याम्यहं पितः ! ॥ २३ ॥
तथेत्युवाच तस्या वै पिता काममपूरयत् ।
दाता शूरश्च यज्वा च श्रुतवानतिथिप्रियः ॥ २४ ॥
तस्याः पुत्रः स्मृतोऽक्रूरः श्वफल्काद् भूरिदक्षिणः ।
रत्ना कन्या च शैवस्य अक्रूरस्तामवाप्तवान् ॥ २५ ॥
अस्यामुत्पादयामास तनयांस्तान्निबोधत ।
उपमन्युस्तथा माङ्गुर्वृतस्तु जनमेजयः ॥ २६ ॥
गिरिरक्षस्तथोपेक्षः शत्रुघ्नो योऽरिमर्दनः ।
धर्मभृद् दृष्टधर्मा च गोधनोऽथ वरस्तथा ॥ २७ ॥
आवाहप्रतिवाहौ च सधारा च वराङ्गना ।

देववानुपदेवश्च जज्ञाते देवसम्मतौ ।
सुमित्रस्य सुतो जज्ञे चित्रकश्च महायशाः ॥ २९ ॥
चित्रकस्याभवन् पुत्राः विपृथुः पृथुरेव च ।
अश्वग्रीवः सुबाहुश्च सुधासूकगवेषणौ ॥ ३० ॥
अरिष्टनेमिरश्वश्च धर्मोऽधर्मभृदेव च ।
सुभूमिर्बहुभूमिश्च श्रविष्ठा श्रवणे स्त्रियौ ॥ ३१ ॥
अन्धकात् काश्यदुहिता लेभे च चतुरः सुतान् ।
कुकुरं भजमानञ्च शुचिं कम्बलबर्हिषम् ॥ ३२ ॥
कुकुरस्य सुतो वृष्णिर्वृष्णेः शूरस्ततोऽभवत् ।
कपोतरोमातिबलस्तस्य पुत्रो विलोमकः ॥ ३३ ॥
तस्यासीत् तुम्बुरसखो विद्वान् पुत्रो नलः किल ।
ख्यायते स सुनाम्ना तु चन्दनानकदुन्दुभिः ॥ ३४ ॥
तस्मादप्यभिजित् पुत्र उत्पन्नोऽस्य पुनर्वसुः ।
अश्वमेधं स पुत्रार्थमाजहार नरोत्तमः ॥ ३५ ॥
तस्य मध्येऽतिरात्रस्य सदोमध्यात् समुत्थितः ।
ततस्तु विद्वान् सर्वज्ञो दाता यज्वा पुनर्वसुः ॥ ३६ ॥
तस्यापि पुत्रमिथुनं बभूवाभिजितः किल ।
आहुकश्चाहुकी चैव ख्यातौ कीर्त्तिमतां वरौ ॥ ३७ ॥
आहुकात् काश्यदुहितुर्द्वौ पुत्रौ सम्बभूवतुः ।
देवकश्चोग्रसेनश्च देवगर्भसमावुभौ ॥ ३८ ॥
देवकस्य सुता राज्ञो जज्ञिरे त्रिदशोपमाः ।
देववानुपदेवश्च सुदेवो देवरक्षितः ॥ ३९ ॥
तेषां स्वसारः सप्तासन् वसुदेवाय ता ददौ ।

श्रीदेवा शान्तिदेवा च सहदेवा तथापरा ।
देवकी चापि तासाञ्च वरिष्ठाभूत् सुमध्यमा ॥ ४१ ॥
नवोग्रसेनस्य सुतास्तेषां कंसस्तु पूर्वजः ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ४२ ॥
देवकस्य सुता पत्नी वसुदेवस्य धीमतः ।
बभूव वन्द्या पूज्या च देवैरपि पतिव्रता ॥ ४३ ॥
रोहिणी च महाभागा पत्नी चानकदुन्दुभेः ।
पौरवी बाह्लिकसुता सम्पूज्यासीत् सुरैरपि ॥ ४४ ॥
असूत रोहिणी रामं बलश्रेष्ठं हलायुधम् ।
आश्रितं कंसभीत्या च स्वात्मानं शान्ततेजसम् ॥ ४५ ॥
जाते रामेऽथ निहते षड्गर्भे चातिदर्पिणि ।
वसुदेवो हरिं धीमान् देवक्यामुदपादयत् ॥ ४६ ॥
स एव परमात्माऽसौ देवदेवो जनार्दनः ।
हलायुधश्च भगवाननन्तो रजतप्रभः ॥ ४७ ॥
भृगुशापच्छलेनैव मानयन्मानुषीं तनुम् ।
बभूव तस्यां देवक्यां वासुदेवो जनार्दनः ॥ ४८ ॥
उमादेहसमुद्भूता योगनिद्रा च कौशिकी ।
नियोगाद्देवदेवस्य यशोदातनया ह्यभूत् ॥ ४९ ॥
सा चैव प्रकृतिः साक्षात् सर्वदेवनमस्कृता ।
पुरुषो भगवान् कृष्णो धर्ममोक्षफलप्रदः ॥ ५० ॥
तां कन्यां जगृहे रक्षन् कंसात् स्वस्यात्मजं तदा ।
चतुर्भुजं विशालाक्षं श्रीवत्सकृतलाञ्छनम् ॥ ५१ ॥
शङ्खचक्रगदापद्मं धारयन्तं जनार्दनम् ।
यशोदायै प्रदत्वा तु वसुदेवस्तु बुद्धिमान् ॥ ५२ ॥

त्वेमं नन्दगोपस्य रक्षतामिति चाब्रवीत् ।
सकं जगतां विष्णुं स्वेच्छया धृतविग्रहम् ॥ ५३ ॥
सादाद्देवदेवस्य शिवस्यामिततेजसः ।
ामेण सार्धं तं दत्वा वरदं परमेश्वरम् ॥ ५४ ॥
भूभारनिग्रहार्थञ्च अवतीर्णं जगद्गुरुम् ।
ततो वै सर्वकल्याणं यादवानां भविष्यति ॥ ५५ ॥
अयं स गर्भो देवक्या यो नः क्लेशान् हरिष्यति ।
उग्रसेनात्मजायाथ कंसायानकदुन्दुभिः ॥ ५६ ॥
निवेदयामास तदा जातां कन्यां सुलक्षणाम् ।
अस्यास्त्वष्टमो गर्भो देवक्याः कंस ! सुव्रत ! ॥ ५७ ॥
मृत्युरेव न सन्देह इति वाणी पुरातनी ।
ततस्तां हन्तुमारेभे कंसः सोत्सृज्य चाम्बरम् ॥ ५८ ॥
उवाचाष्टभुजा देवी मेघगम्भीरया गिरा ।
रक्षस्व तत् स्वकं देहमायातो मृत्युरेव ते ॥ ५९ ॥
रक्षमाणस्य देहस्य मायावी कंसरूपिणः ।
किं कृतं दुष्कृतं मूर्ख ! जातः खलु तवान्तकः ॥ ६० ॥
देवक्याः स भयात् कंसो जघानैवाष्टमं क्षिति ।
अरन्ति विहितो मृत्युर्देवक्यास्तनयोऽष्टमः ॥ ६१ ॥
यस्तत्प्रतिकृतो यत्नो भोजस्यासीद्वृथा हरेः ।
प्रभावान्निग्रहाद्दूरात्सया चैव जडीकृतः ॥ ६२ ॥
कंसोऽपि निहतस्तेन कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ।
निहता बहवश्चान्ये देवब्राह्मणघातिनः ॥ ६३ ॥
तस्य कृष्णस्य तनयाः प्रद्युम्नप्रमुखास्तथा ।
बहवः परिसंख्याताः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ६४ ॥

कृष्णपुत्राः समाख्याताः कृष्णेन सदृशाः सुताः ।
पुत्रेष्वेतेषु सर्वेषु चारुदेष्णादयो हरेः ॥ ६५ ॥
विशिष्टा बलवन्तश्च रौक्मिणेयारिसूदनाः ।
षोडशस्त्रीसहस्राणि शतमेकं तथाधिकम् ॥ ६६ ॥
कृष्णस्य तासु सर्वासु प्रिया ज्येष्ठा च रुक्मिणी ।
तया द्वादशवर्षाणि कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ ६७ ॥
उष्यता वायुभक्षेण पुत्रार्थं पूजितो हरः ।
चारुदेष्णः सुचारुश्च चारुवेषो यशोधरः ॥ ६८ ॥
चारुश्रवाश्चारुयशाः प्रद्युम्नः साम्ब एव च ।
एते लब्धास्तु कृष्णेन शूलपाणिप्रसादतः ॥ ६९ ॥
तान् दृष्ट्वा तनयान् वीरान् रौक्मिणेयांश्च रुक्मिणीम्
जाम्बवत्यब्रवीत् कृष्णं भार्या कृष्णस्य धीमतः ॥ ७०
मम त्वं पुण्डरीकाक्ष ! विशिष्टं गुणवत्तरम् ।
सुरेशसम्मितं पुत्रं प्रसन्नो दातुमर्हसि ॥ ७१ ॥
जाम्बवत्या वचः श्रुत्वा जगन्नाथस्ततो हरिः ।
तपस्तप्तुं समारेभे तपोनिधिरनिन्दितः ॥ ७२ ॥
सोऽथ नारायणः कृष्णः शङ्खचक्रगदाधरः ।
व्याघ्रपादस्य च मुनेर्गत्वा चैवाश्रमोत्तमम् ॥ ७३ ॥
ऋषिं दृष्ट्वा त्वङ्गिरसं प्रणिपत्य जनार्दनः ।
दिव्यं पाशुपतं योगं लब्धवांस्तस्य चाज्ञया ॥ ७४ ॥
प्रलुप्तश्मश्रुकेशश्च घृताक्तो मुञ्जमेखली ।
दीक्षितो भगवान् कृष्णस्तताप च परन्तपः ॥ ७५ ॥
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बः पादाङ्गुष्ठेष्वधिष्ठितः ।
फलाम्बनिलभोजी च ऋतुत्रयमधोक्षजः ॥ ७६ ॥

तपसा तस्य सन्तुष्टो ददौ रुद्रो बहून् वरान्।
साम्बं जाम्बवतीपुत्रं कृष्णाय च महात्मने ॥ ७७ ॥
तथा जाम्बवती चैव साम्बं भार्य्या हरेः सुतम्।
प्रहर्षमतुलं लेभे लब्ध्वादित्यं यथा दितिः ॥ ७८ ॥
बाणस्य च तदा तेन छेदितं मुनिपुङ्गवाः!।
भुजानाञ्चैव साहस्रं शापाद्रुद्रस्य धीमतः ॥ ७९ ॥
अथ दैत्यवधञ्चक्रे हलायुधसहायवान्।
तथा दुष्टक्षितीशानां लीलयैव रणाजिरे ॥ ८० ॥
स हत्वा देवसम्भूतं नरकं दैत्यपुङ्गवम्।
ब्राह्मणस्योर्ध्वचक्रस्य वरदानान्महात्मनः ॥ ८१ ॥
स्वोपभोग्यानि कन्यानां षोड़शातुलविक्रमः।
शताधिकानि जग्राह सहस्राणि महाबलः ॥ ८२ ॥
शापव्याजेन विप्राणामुपसंहृतवान् कुलम्।
संहृत्य तत्कुलञ्चैव प्रभासेऽतिष्ठदच्युतः ॥ ८३ ॥
तदा तस्यैव तु गतं वर्षाणामधिकं शतम्।
कृष्णस्य द्वारकायां वै जरा क्लेशापहारिणः ॥ ८४ ॥
विश्वामित्रस्य कण्वस्य नारदस्य च धीमतः।
शापं पिण्डारकेऽरघद्वचो दुर्वाससस्तदा ॥ ८५ ॥
त्यक्त्वा च मानुषं रूपं जरकाख्यच्छलेन तु।
अनुगृह्य च कृष्णोऽपि लुब्धकं प्रययौ दिवम् ॥ ८६ ॥
अष्टावक्रस्य शापेन भार्य्याः कृष्णस्य धीमतः।
चौरैरपहृताः सर्वास्तस्य मायाबलेन च ॥ ८७ ॥
बलभद्रोऽपि सन्त्यज्य नागो भूत्वा जगाम च।
महिष्यस्तस्य कृष्णस्य रुक्मिणी प्रमुखाः शुभाः ॥ ८८ ॥

महाग्निं विविशुः सर्वाः कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ।
रेवती च तथा देवी बलभद्रेण धीमता ॥ ८९ ॥
प्रविष्टा पावकं विप्राः ! सा च भर्तृपथं गता ।
प्रेतकार्य्यं हरेः कृत्वा पार्थः परमवीर्य्यवान् ॥ ९० ॥
रामस्य च तथान्येषां वृष्णीनामपि सुव्रताः ! ।
कन्दमूलफलैस्तस्य बलिकार्य्यञ्चकार सः ॥ ९१ ॥
द्रव्याभावात् स्वयं पार्थो भ्रातृभिश्च दिवं गतः ।
एवं संक्षेपतः प्रोक्तः कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ९२ ॥
प्रभावो विलयश्चैव स्वेच्छयैव महात्मनः ।
इत्येतत् सोमवंशानां नृपाणाञ्चरितं द्विजाः ! ॥ ९३
यः पठेच्छृणुयाद्वापि ब्राह्मणान् श्रावयेदपि ।
स याति वैष्णवं लोकं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ९४

इति श्रीलैङ्गे सोमवंशानुकीर्त्तनं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

आदिसर्गस्त्वया सूत ! सूचितो न प्रकाशितः ।
साम्प्रतं विस्तरेणैव वक्तुमर्हसि सुव्रत ! ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

महेश्वरो महादेवः प्रकृतेः पुरुषस्य च ।
परत्वे संस्थितो देवः परमात्मा मुनीश्वराः ! ॥ २ ॥
अव्यक्तं चेश्वरात्तस्मादभवत् कारणं परम् ।
प्रधानं प्रकृतिश्चेति यदाहुस्तत्त्वचिन्तकाः ॥ ३ ॥

गन्धवर्णरसैर्हीनं शब्दस्पर्शविवर्जितम्।
अजरं ध्रुवमचय्यं नित्यं स्वात्मन्यवस्थितम्॥ ४॥
जगद्योनिं महाभूतं परं ब्रह्म सनातनम्।
विग्रहः सर्वभूतानामीश्वराज्ञाप्रचोदितम्॥ ५॥
अनाद्यन्तमजं सूक्ष्मं त्रिगुणं प्रभवाव्ययम्।
अप्रकाशमविज्ञेयं ब्रह्माग्रे समवर्त्तत॥ ६॥
अस्यात्मना सर्वमिदं व्याप्तं त्वासीच्छिवेच्छया।
गुणसाम्ये तदा तस्मिन्नविभागे तमोमये॥ ७॥
सर्गकाले प्रधानस्य चेत्रज्ञाधिष्ठितस्य वै।
गुणभावाद् व्यज्यमानो महान् प्रादुर्बभूव ह॥ ८॥
सूक्ष्मेण महता चाथ अव्यक्तेन समावृतम्।
सत्वोद्रिक्तो महानग्रे सत्तामात्रप्रकाशकः॥ ९॥
मनो महांस्तु विज्ञेयमेकं तत्कारणं स्मृतम्।
समुत्पन्नं लिङ्गमात्रं चेत्रज्ञाधिष्ठितं हितम्॥ १०॥
धर्मादीनि च रूपाणि लोकतत्वार्थहेतवः।
महान् सृष्टिं विकुरुते चोद्यमानः सिसृचया॥ ११॥
मनो महान् मतिर्ब्रह्म पूर्बुद्धिः ख्यातिरीश्वरः।
प्रज्ञा चितिः स्मृतिः संविद्विश्वेशश्चेति सः स्मृतः॥ १२॥
मनुते सर्वभूतानां यस्माच्चेष्टाफलं ततः।
सौक्ष्म्यात्तेन विभक्तास्तु येन तन्मन उच्यते॥ १३॥
तत्वानामग्रजो यस्मान्महांश्च परिमाणतः।
विशेषेभ्यो गुणेभ्योऽपि महानिति ततः स्मृतः॥ १४॥
बिभर्त्ति मानं मनुते विभागं मन्यतेऽपि च।
पुरुषो भोगसम्बन्धात्तेन चासौ मतिः स्मृतः॥ १५॥

बृहत्त्वाद् बृंहणत्वाच्च भावानां सकलाश्रयात् ।
यस्माद्बृंहयते भावान् ब्रह्म तेन निरुच्यते ॥ १६ ॥
यः पूरयति यस्माच्च कृत्स्नान् देवाननुग्रहैः ।
नयते तत्त्वभावञ्च तेन पूरिति चोच्यते ॥ १७ ॥
बुध्यते पुरुषश्चात्र सर्वान् भावान् हितं तथा ।
यस्माद् बोधयते चैव बुद्धिस्तेन निरुच्यते ॥ १८ ॥
ख्यातिः प्रत्युपभोगश्च यस्मात् संवर्त्तते ततः ।
भोगस्य ज्ञाननिष्ठत्वात्तेन ख्यातिरिति स्मृतः ॥ १९ ॥
ख्यायते तद्गुणैर्वापि ज्ञानादिभिरनेकशः ।
तस्माच्च महतः संज्ञा ख्यातिरित्यभिधीयते ॥ २० ॥
साक्षात् सर्वं विजानाति महात्मा तेन चेश्वरः ।
यस्माज्ज्ञानानुगश्चैव प्रज्ञा तेन स उच्यते ॥ २१ ॥
ज्ञानादीनि च रूपाणि बहुकर्मफलानि च ।
चिनोति यस्माद्भोगार्थं तेनासौ चितिरुच्यते ॥ २२ ॥
वर्त्तमानव्यतीतानि तथैवानागतान्यपि ।
स्मरते सर्वकार्य्याणि तेनासौ स्मृतिरुच्यते ॥ २३ ॥
कृत्स्नञ्च विन्दते ज्ञानं यस्मान्माहात्म्यमुत्तमम् ।
तस्माद्विन्दे विदेश्चैव संविदित्यभिधीयते ॥ २४ ॥
विद्यतेऽपि च सर्वत्र तस्मिन् सर्वञ्च विन्दति ।
तस्मात् संविदिति प्रोक्तो महद्भिर्मुनिसत्तमाः ॥ २५ ॥
जानातेर्ज्ञानमित्याहुर्भगवान् ज्ञानसन्निधिः ।
बन्धनादिपरीभावादीश्वरः प्रोच्यते बुधैः ॥ २६ ॥
पर्य्यायवाचकैः शब्दैस्तत्त्वमाद्यमनुत्तमम् ।
आख्यातं तत्त्वभावज्ञैर्देवसद्भावचिन्तकैः ॥ २७ ॥

महान् सृष्टिं विकुरुते चोद्यमानः सिसृक्षया ।
सङ्कल्पोऽध्यवसायश्च तस्य वृत्तिद्वयं स्मृतम् ॥ २८ ॥
त्रिगुणाद्रजसोद्रिक्तादहङ्कारस्ततोऽभवत् ।
महता च वृतः सर्गो भूतादिर्बाह्यतस्तु सः ॥ २९ ॥
तस्मादेव तमोद्रिक्तादहङ्कारादजायत ।
भूततन्मात्रसर्गस्तु भूतादिस्तामसस्तु सः ॥ ३० ॥
भूतादिस्तु विकुर्वाणः शब्दमात्रं ससर्ज ह ।
आकाशं सुषिरं तस्मादुत्पन्नं शब्दलक्षणम् ॥ ३१ ॥
आकाशं शब्दमात्रन्तु स्पर्शमात्रं समावृणोत् ।
वायुश्चापि विकुर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज ह ॥ ३२ ॥
ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्तद्रूपगुणमुच्यते ।
स्पर्शमात्रस्तु वै वायू रूपमात्रं समावृणोत् ॥ ३३ ॥
ज्योतिश्चापि विकुर्वाणं रसमात्रं ससर्ज ह ।
सम्भवन्ति ततो ह्यापस्ता वै सर्वरसात्मिकाः ॥ ३४ ॥
रसमात्रास्तु ता ह्यापो रूपमात्रोऽग्निरावृणोत् ।
आपश्चापि विकुर्वन्त्यो गन्धमात्रं ससर्जिरे ॥ ३५ ॥
सङ्घातो जायते तस्मात्तस्य गन्धो गुणो मतः ।
तस्मिंस्तस्मिंश्च तन्मात्रं तेन तन्मात्रता स्मृता ॥ ३६ ॥
अविशेषवाचकत्वादविशेषास्ततस्तु ते ।
प्रशान्तघोरमूढत्वादविशेषास्ततः पुनः ॥ ३७ ॥
भूततन्मात्रसर्गोऽयं विज्ञेयस्तु परस्परम् ।
वैकारिकादहङ्कारात् सत्त्वोद्रिक्तात्तु सात्त्विकात् ॥ ३८ ॥
वैकारिकः ससर्गस्तु युगपत् सम्प्रवर्त्तते ।
बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च कर्म्मेन्द्रियाणि च ॥ ३९ ॥

साधकानीन्द्रियाणि स्युर्देवा वैकारिका दश ।
एकादशं मनस्तत्र स्वगुणेनोभयात्मकम् ॥ ४० ॥
श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी ।
शब्दादीनामवाप्त्यर्थं बुद्धियुक्तानि तानि वै ॥ ४१ ॥
पादौ पायुरुपस्थश्च हस्ता वाग् दशमी भवेत् ।
गतिर्विसर्गो ह्यानन्दः शिल्पं वाक्यञ्च कर्म तत् ॥४
आकाशं शब्दमात्रञ्च स्पर्शमात्रं समाविशत् ।
द्विगुणस्तु ततो वायुः शब्दस्पर्शात्मकोऽभवत् ॥ ४३ ॥
रूपं तथैव विशतः शब्दस्पर्शगुणावुभौ ।
त्रिगुणस्तु ततस्त्वग्निः सशब्दस्पर्शरूपवान् ॥ ४४ ॥
सशब्दस्पर्शरूपञ्च रसमात्रं समाविशत् ।
तस्माच्चतुर्गुणा आपो विज्ञेयास्तु रसात्मिकाः ॥ ४५
शब्दस्पर्शश्च रूपञ्च रसो वै गन्धमाविशत् ।
संहता गन्धमात्रेण आविशन्तो महीमिमाम् ॥ ४६
तस्मात् पञ्चगुणा भूमिः स्थूला भूतेषु शस्यते ।
शान्ता घोराश्च मूढाश्च विशेषास्तेन ते स्मृताः ॥ ४
परस्परानुप्रवेशाद्धारयन्ति परस्परम् ।
भूमेरन्तस्त्विदं सर्वं लोकालोकाचलावृतम् ॥ ४८ ॥
विशेषाश्चेन्द्रियग्राह्या नियतत्वाच्च ते स्मृताः ।
गुणं पूर्वस्य सर्गस्य प्राप्नुवन्त्युत्तरोत्तराः ॥ ४९ ॥
तेषां यावच्च तद् यच्च यच्च तावद् गुणं स्मृतम् ।
उपलभ्याप्सु वै गन्धं केचिद् ब्रूयुरपां गुणम् ॥ ५० ॥
पृथिव्यामेव तं विद्यादपां वायोश्च संश्रयात् ।
एते सप्त महात्मानो ह्यन्योऽन्यस्य समाश्रयात् ॥ ५१

पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अव्यक्तानुग्रहेण च ।
महादयो विशेषान्ता ह्यण्डमुत्पादयन्ति ते ॥ ५२ ॥
एककालसमुत्पन्नं जलबुद्बुदवच्च तत् ।
विशेषेभ्योऽण्डमभवन्महत्तदुदके शयम् ॥ ५३ ॥
अद्भिर्दशगुणाभिस्तु बाह्यतोऽण्डं समावृतम् ।
आपो दशगुणैनैतास्तेजसा बाह्यतो वृताः ॥ ५४ ॥
तेजो दशगुणेनैव वायुना बाह्यतो वृतम् ।
वायुर्दशगुणेनैव बाह्यतो नभसावृतः ॥ ५५ ॥
आकाशेनावृतो वायुः खन्तु भूतादिनावृतम् ।
भूतादिर्महता चापि अव्यक्तेनावृतो महान् ॥ ५६ ॥
शर्वस्याण्डकपालस्थो भवस्त्वम्भसि सुव्रताः ! ।
रुद्रोऽग्निमध्ये भगवानुग्रो वायौ पुनः स्मृतः ॥ ५७ ॥
भीमश्चावनिमध्यस्थो ह्यहङ्कारे महेश्वरः ।
बुद्धौ च भगवानीशः सर्वतः परमेश्वरः ॥ ५८ ॥
एतैरावरणैरण्डं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतम् ।
एता आवृत्य चान्योऽन्यमष्टौ प्रकृतयः स्थिताः ॥ ५९ ॥
प्रसर्गकाले स्थित्वा तु ग्रसन्त्येताः परस्परम् ।
एवं परस्परोत्पन्ना धारयन्ति परस्परम् ॥ ६० ॥
आधाराधेयभावेन विकारास्ते विकारिषु ।
महेश्वरः परोऽव्यक्तादण्डमव्यक्तसम्भवम् ॥ ६१ ॥
अण्डाज्जज्ञे स एवेशः पुरुषोऽर्कसमप्रभः ।
तस्मिन् कार्य्यस्य करणं संसिद्धं स्वेच्छयैव तु ॥ ६२ ॥
स वै शरीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते ।
तस्य वामाङ्गजो विष्णुः सर्वदेवनमस्कृतः ॥ ६३ ॥

ब्रह्मणा देव्या ह्यभूद्देव इच्छया परमेष्ठिनः ।
दक्षिणाङ्गभवो ब्रह्मा सरस्वत्या जगद्गुरुः ॥ ६४ ॥
तस्मिन्नण्डे इमे लोका अन्तर्विश्वमिदं जगत् ।
चन्द्रादित्यौ सनक्षत्रौ सग्रहौ सह वायुना ॥ ६५ ॥
लोकालोकद्वयं किञ्चिदण्डे ह्यस्मिन् समर्पितम् ।
यत्तु सृष्टौ प्रसङ्ख्यातं मया कालान्तरं द्विजाः ! ॥६६
एतत् कालान्तरं ज्ञेयमहर्वै पारमेश्वरम् ।
रात्रिश्चैतावती ज्ञेया परमेशस्य कृत्स्नतः ॥ ६७ ॥
अहस्तस्य तु या सृष्टिः रात्रिश्च प्रलयः स्मृतः ।
नाहस्तु विद्यते तस्य न रात्रिरिति धारयेत् ॥ ६८
उपचारस्तु क्रियते लोकानां हितकाम्यया ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थाश्च महाभूतानि पञ्च च ॥ ६९
तस्मात् सर्वाणि भूतानि बुद्धिश्च सह दैवतैः ।
अहस्तिष्ठन्ति सर्वाणि परमेशस्य धीमतः ॥ ७० ॥
अहरन्ते प्रलीयन्ते रात्र्यन्ते विश्वसम्भवः ।
स्वात्मन्यवस्थिते व्यक्ते विकारे प्रतिसंहृते ॥ ७१ ॥
साधर्म्येणावतिष्ठेते प्रधानपुरुषावुभौ ।
तमःसत्वरजोपेतौ समत्वेन व्यवस्थितौ ॥ ७२ ॥
अनुप्रक्तावभूतां तावोतप्रोतौ परस्परम् ।
गुणसाम्ये लयो ज्ञेयो वैषम्ये सृष्टिरुच्यते ॥ ७३ ॥
तिले यथा भवेत्तैलं घृतं पयसि वा स्थितम् ।
तथा तमसि सत्वे च रजस्यनुसृतं जगत् ॥ ७४ ॥
उपास्य रजनीं कृत्स्नां परां माहेश्वरीं तथा ।
अहर्मुखे प्रवृत्तश्च परः प्रकृतिसम्भवः ॥ ७५ ॥

क्षोभयामास योगेन परेण परमेश्वरः।
प्रधानं पुरुषञ्चैव प्रविश्य स महेश्वरः॥ ७६॥
महेश्वरात्त्रयो देवा जज्ञिरे जगदीश्वरात्।
शाश्वताः परमा गुह्याः सर्वात्मानः शरीरिणः॥ ७७॥
एत एव त्रयो देवा एत एव त्रयो गुणाः।
एत एव त्रयो लोका एत एव त्रयोऽग्नयः॥ ७८॥
परस्पराश्रिता ह्येते परस्परमनुव्रताः।
परस्परेण वर्त्तन्ते धारयन्ति परस्परम्॥ ७९॥
अन्योऽन्यमिथुना ह्येते अन्योऽन्यमुपजीविनः।
क्षणं वियोगो नह्येषां न त्यजन्ति परस्परम्॥ ८०॥
ईश्वरस्तु परो देवो विष्णुश्च महतः परः।
ब्रह्मा च रजसा युक्तः सर्गादौ हि प्रवर्त्तते॥ ८१॥
परः सः पुरुषो ज्ञेयः प्रकृतिः सा परा स्मृता॥ ८२
अधिष्ठिता सा हि महेश्वरेण
प्रवर्त्तते चोद्यमने समन्तात्।
अनुप्रवृत्तस्तु महांस्तदेनां
चिरस्थिरत्वाद्विषयं श्रितः स्वयम्॥ ८३॥
प्रधानगुणवैषम्यात् सर्गकालः प्रवर्त्तते।
ईश्वराधिष्ठितात् पूर्वं तस्मात् सदसदात्मकात्॥ ८४॥
संसिद्धः कार्य्यकरणे रुद्रस्याग्रे ह्यवर्त्तत।
तेजसाप्रतिमो धीमानव्यक्तः सम्प्रकाशकः॥ ८५॥
स वै शरीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते।
ब्रह्मा च भगवांस्तस्माच्चतुर्वक्त्रः प्रजापतिः॥ ८६॥
संसिद्धः कार्य्यकरणे तथा वै समवर्त्तत।

एक एव महादेवस्त्रिधैवं स व्यवस्थितः ॥ ८७ ॥
अप्रतीपेन ज्ञानेन ऐश्वर्य्येण समन्वितः ।
धर्मेण चाप्रतीपेन वैराग्येण च तेऽन्विताः ॥ ८८ ॥
अव्यक्ताज्जायते तेषां मनसा यद् यदीहितम् ।
वशीकृतत्वात् त्रैगुण्यं सापेक्षत्वात् स्वभावतः ॥ ८९ ॥
चतुर्मुखस्तु ब्रह्मत्वे कालत्वे चान्तकः स्मृतः ।
सहस्रमूर्धा पुरुषस्तिस्रोऽवस्थाः स्वयम्भुवः ॥ ९० ॥
ब्रह्मत्वे सृजते लोकान् कालत्वे सङ्क्षिपत्यपि ।
पुरुषत्वे ह्युदासीनस्तिस्रोऽवस्थाः प्रजापतेः ॥ ९१ ॥
ब्रह्मा कमलगर्भाभो रुद्रः कालाग्निसन्निभः ।
पुरुषः पुण्डरीकाक्षो रूपं तत्परमात्मनः ॥ ९२ ॥
एकधा स द्विधा चैव त्रिधा च बहुधा पुनः ।
महेश्वरः शरीराणि करोति विकरोति च ॥ ९३ ॥
नानाकृतिक्रियारूपनामवन्ति स्वलीलया ।
महेश्वरः शरीराणि करोति विकरोति च ॥ ९४ ॥
त्रिधा यद्वर्त्तते लोके तस्मात्त्रिगुण उच्यते ।
चतुर्धा प्रविभक्तत्वाच्चतुर्व्यूहः प्रकीर्त्तितः ॥ ९५ ॥
यदाप्नोति यदादत्ते यच्चात्ति विषयानयम् ।
यच्चास्य सततं भावस्तस्मादात्मा निरुच्यते ॥ ९६ ॥
ऋषिः सर्वगतत्वाच्च शरीरी सोऽस्य यत्प्रभुः ।
स्वामित्वमस्य यत्सर्वं विष्णुः सर्वप्रवेशनात् ॥ ९७ ॥
भगवान् भगवद्भावान्निर्मलत्वाच्छिवः स्मृतः ।
परमः सम्प्रकृष्टत्वादवनादोमिति स्मृतः ॥ ९८ ॥
सर्वज्ञः सर्वविज्ञानात् सर्वः सर्वमयो यतः ।

त्रिधा विभज्य चात्मानं त्रैलोक्ये संप्रवर्त्तते ॥ ९९ ॥
सृजते ग्रसते चैव रक्षते च त्रिभिः स्वयम् ।
आदित्वादादिदेवोऽसौ अजातत्वादजः स्मृतः ॥१००॥
पाति यस्मात् प्रजाः सर्वाः प्रजापतिरिति स्मृतः ।
देवेषु च महान् देवो महादेवस्ततः स्मृतः ॥ १०१ ॥
सर्वगत्वाच्च देवानामवश्यत्वाच्च ईश्वरः ।
बृहत्वाच्च स्मृतो ब्रह्मा भूतत्वाद्भूत उच्यते ॥ १०२ ॥
क्षेत्रज्ञः क्षेत्रविज्ञानादेकत्वात् केवलः स्मृतः ।
यस्मात् पूर्य्यां स शेते च तस्मात् पुरुष उच्यते ॥ १०३ ॥
अनादित्वाच्च पूर्वत्वात् स्वयम्भूरिति संस्मृतः ।
याज्यत्वादुच्यते यज्ञः कविर्विक्रान्तदर्शनात् ॥ १०४ ॥
क्रमणः क्रमणीयत्वात् पालकश्चापि पालनात् ।
आदित्यसंज्ञः कपिलो ह्यग्रजोऽग्निरिति स्मृतः॥१०५॥
हिरण्मयस्य गर्भोऽभूद्धिरण्यस्यापि गर्भजः ।
तस्माद्धिरण्यगर्भत्वं पुराणेऽस्मिन्निरुच्यते ॥ १०६ ॥
स्वयम्भुवोऽपि वृत्तस्य कालो विश्वात्मनस्तु यः ।
न शक्यः परिसङ्ख्यातुमपि वर्षशतैरपि ॥ १०७ ॥
कालसङ्ख्याविवृत्तस्य परार्धो ब्रह्मणः स्मृतः ।
तावच्छेषोऽस्य कालोऽन्यस्तस्यान्ते प्रतिसृज्यते ॥ १०८ ॥
कोटिकोटिसहस्राणि अन्तर्भूतानि यानि वै ।
समतीतानि कल्पानां तावच्छेषाः परे तु ये ।
यस्त्वयं वर्त्तते कल्पो वाराहस्तं निबोधत ॥ १०९ ॥
प्रथमः साम्प्रतस्तेषां कल्पोऽयं वर्त्तते द्विजाः ।
यस्मिन् स्वायम्भुवाद्यास्तु मनवस्ते चतुर्दश ॥ ११० ॥

अतीता वर्त्तमानाश्च भविष्या ये च वै पुनः ।
तैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपर्वता ॥ १११ ॥
पूर्णं युगसहस्रं वै परिपाल्या महेश्वरैः ।
प्रजाभिस्तपसा चैव तेषां शृणुत विस्तरम् ॥ ११२
मन्वन्तरेण चैकेन सर्वाण्येवान्तराणि च ।
कथितानि भविष्यन्ति कल्पः कल्पेन चैव हि ॥ ११
अतीतानि च कल्पानि सोदर्काणि सहान्वयैः ।
अनागतेषु तद्वच्च तर्कः कार्य्यो विजानता ॥ ११४
आपो ह्यग्रे समभवन्नष्टे च पृथिवीतले ।
शान्ततारैकनीरेऽस्मिन्न प्राज्ञायत किञ्चन ॥ ११५
एकार्णवे तदा तस्मिन्नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
तदा भवति वै ब्रह्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ १
सहस्रशीर्षा पुरुषो रुक्मवर्णस्त्वतीन्द्रियः ।
ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु सुष्वाप सलिले तदा ॥ ११
सत्वोद्रेकात् प्रबुद्धस्तु शून्यं लोकमुदैक्षत ।
इमञ्चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ॥ ११८
आपो नाराश्च सूनव इत्यपां नाम शुश्रुमः ।
आपूर्य्यताभिरयनं कृतवानात्मनो यतः ॥ ११९ ॥
अप्सु शेते यतस्तस्मात्ततो नारायणः स्मृतः ।
चतुर्युगसहस्रस्य नैशङ्कालमुपास्यतः ॥ १२० ॥
शर्वर्य्यन्ते प्रकुरुते ब्रह्मत्वं सर्गकारणात् ।
ब्रह्मा तु सलिले तस्मिन् वायुर्भूत्वा समाचरत् ॥
निशायामिव खद्योतः प्रावृट्काले ततस्तु सः ।
ततस्तु सलिले तस्मिन् विज्ञायान्तर्गतां महीम् ॥

अनुमानादसंमूढो भूमेरुद्धरणं पुनः ।
अकरोत् स तनूमन्यां कल्पादिषु यथा पुरा ॥ १२३ ॥
ततो महात्मा भगवान् दिव्यरूपमचिन्तयत् ।
सलिलेनाप्लुतां भूमिं दृष्ट्वा स तु समन्ततः ॥ १२४ ॥
किन्तु रूपमहङ्कृत्वा उद्धरेयं महीमिमाम् ।
जलक्रीड़ानुसदृशं वाराहं रूपमाविशत् ॥ १२५ ॥
अधृष्यं सर्वभूतानां वाङ्मयं ब्रह्मसंज्ञितम् ।
पृथिव्युद्धरणार्थाय प्रविवेश रसातलम् ॥ १२६ ॥
अद्भिः सञ्छादितां भूमिं सतामाशु प्रजापतिः ।
उपगम्योज्जहारैनामापश्चापि समाविशत् ॥ १२७ ॥
सामुद्रा वै समुद्रेषु नादेयाश्च नदीषु च ।
रसातलतले मग्नां रसातलपुटे गताम् ॥ १२८ ॥
प्रभुर्लोकहितार्थाय दंष्ट्रयाभ्युज्जहार गाम् ।
ततः स्वस्थानमानीय पृथिवीं पृथिवीधरः ॥ १२९ ॥
मुमोच पूर्ववदसौ धारयित्वा धराधरः ।
तस्योपरि जलौघस्य महती नौरिव स्थिता ॥ १३० ॥
ततस्मा स्थुकदेहत्वात्र मही याति संप्लवम् ।
तत उत्क्षिप्य तां देवो जगतः स्थापनेच्छया ॥ १३१ ॥
पृथिव्याः प्रविभागाय मनश्चक्रेऽम्बुजेक्षणः ।
पृथिवीञ्च समां कृत्वा पृथिव्यां सोऽचिनोद्गिरीन् ॥१३२॥
प्राक् सर्गे दह्यमाने तु तदा संवर्त्तकाग्निना ।
तेनाग्निना विशीर्णास्ते पर्वता भूरिविस्तराः ॥ १३३॥
शैत्यादेकार्णवे तस्मिन् वायुना तेन संहताः ।
निषिक्ता यत्र यत्रासंस्तत्र तत्राचलाऽभवत् ॥ १३४ ॥

तदाचलत्वादचलाः पर्वभिः पर्वताः स्मृताः ।
गिरयो हि निगीर्णत्वाच्छयानत्वाच्छिलोच्चयाः ॥१३
ततस्तेषु विकीर्णेषु कोटिशो हि गिरिष्वथ ।
विश्वकर्मा विभजते कल्पादिषु पुनः पुनः ॥ १३६ ॥
सप्तसमुद्रामिमां पृथ्वीं सप्तद्वीपां सपर्वताम् ।
भूराद्यांश्चतुरो लोकान् पुनः सोऽथ व्यकल्पयत् ॥१३
लोकान् प्रकल्पयित्वाऽथ प्रजासर्गं ससर्ज ह ।
ब्रह्मा स्वयम्भूर्भगवान् सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ॥१३
ससर्ज सृष्टिं तद्रूपां कल्पादिषु यथा पुरा ।
तस्याभिध्यायतः सर्गं तदा वै बुद्धिपूर्वकम् ॥ १३८
बुध्याश्च समकाले वै प्रादुर्भूतस्तमोमयः ।
तमोमोहो महामोहस्तामिस्रश्चान्धसंज्ञितः ॥१४०
अविद्या पञ्च पर्वैषा प्रादुर्भूता महात्मनः ।
पञ्चधावस्थितः सर्गो ध्यायतः सोऽभिमानिनः ॥ १
संवृतस्तमसा चैव बीजाङ्कुरवदावृतः ।
बहिरन्तश्चाप्रकाशस्तब्धो निःसंज्ञ एव च ॥ १४२
यस्मात्तेषां वृता बुद्धिर्दुःखानि करणानि च ।
तस्मात्ते संवृतात्मानो नगा मुख्याः प्रकीर्त्तिताः ॥
मुख्यसर्गं तथाभूतं दृष्ट्वा ब्रह्मा ह्यसाधकम् ।
अप्रसन्नमनाः सोऽथ ततोऽन्यं सोऽभ्यमन्यत ॥१४४
तस्याभिध्यायतश्चैव तिर्य्यक्स्रोता ह्यवर्त्तत ।
यस्मात्तिर्य्यक् प्रवृत्तः स तिर्य्यक्स्रोतास्ततः स्मृतः॥
पश्वादयस्ते विख्याता उत्पथग्राहिणो द्विजाः ! ।
तस्याभिध्यायतोऽन्यं वै सात्त्विकः समवर्त्तत ॥ १

ऊर्ध्वस्रोतास्तृतीयस्तु स वै चोर्ध्वं व्यवस्थितः।
यस्मात् प्रवर्त्तते चोर्ध्वमूर्ध्वस्रोतास्ततः स्मृतः॥१४७॥
ते सुखप्रीतिबहुला बहिरन्तश्च संवृताः।
प्रकाशा बहिरन्तश्च ऊर्ध्वस्रोतोभवाः स्मृताः॥१४८॥
ते सत्त्वस्य च योगेन सृष्टाः सत्त्वोद्भवाः स्मृताः।
ऊर्ध्वस्रोतास्तृतीयो वै देवसर्गस्तु स स्मृतः॥ १४९ ॥
प्रकाशाद् बहिरन्तश्च ऊर्ध्वस्रोतोद्भवाः स्मृताः।
ते ऊर्ध्वस्रोतसो ज्ञेयास्तुष्टात्मानो बुधैः स्मृताः॥१५०॥
ऊर्ध्वस्रोतःसु सृष्टेषु देवेषु वरदः प्रभुः।
प्रीतिमानभवद् ब्रह्मा ततोऽन्यं सोऽभ्यमन्यत॥ १५१ ॥
ससर्ज सर्गमन्यं हि साधकं प्रभुरीश्वरः।
ततोऽभिध्यायतस्तस्य सत्याभिध्यायिनस्तदा॥ १५२ ॥
प्रादुरासीत्तदाव्यक्तादर्वाक्स्रोतास्तु साधकः।
यस्मादर्वाक् न्यवर्त्तन्त ततोऽर्वाक्स्रोतसस्तु ते॥ १५३॥
ते च प्रकाशबहुलास्तमः पृक्ता रजोऽधिकाः।
तस्मात्ते दुःखबहुला भूयोभूयश्च कारिणः॥ १५४ ॥
संवृता बहिरन्तश्च मनुष्याः साधकाश्च ते।
लक्षणैस्तारकाद्यैस्ते अष्टधा तु व्यवस्थिताः॥ १५५ ॥
सिद्धात्मानो मनुष्यास्ते गन्धर्वसहधर्मिणः।
इत्येष तैजसः सर्गो ह्यर्वाक्स्रोताः प्रकीर्त्तिताः॥१५६॥
पञ्चमोऽनुग्रहः सर्गश्चतुर्धा तु व्यवस्थितः।
विपर्य्ययेण शक्त्या च सिद्ध्या तुष्ट्या तथैव च॥ १५७॥
स्थावरेषु विपर्य्यासस्तिर्य्यग्योनिषु शक्तितः।
सिद्धात्मानो मनुष्यास्तु ऋषिर्देवेषु कृत्स्नशः॥ १५८॥

इत्येष प्राकृत: सर्गो वैकृतो नवमः स्मृतः ।
भूतादिकानां भूतानां षष्ठ: सर्ग: स उच्यते ॥ १५९ ॥
निवृत्तं वर्त्तमानञ्च तेषां जानन्ति वै पुनः ।
भूतादिकानां भूतानां सप्तम: सर्ग एव च ॥ १६० ॥
ते परिग्राहिण: सर्वे संविभागरता: पुन: ।
खादनाश्चाप्यशीलाश्च ज्ञेया भूतादिकाश्च ते ॥ १६१ ॥
विपर्य्ययेण भूतादिरशक्त्या च व्यवस्थित: ।
प्रथमो महत: सर्गो विज्ञेयो ब्रह्मण: स्मृत: ॥ १६२ ॥
तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्ग: स उच्यते ।
वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्ग ऐन्द्रियक: स्मृत: ॥ १६३ ॥
इत्येष प्राकृत: सर्ग: सम्भूतो बुद्धिपूर्वक: ।
मुख्यसर्गश्चतुर्थश्च मुख्या वै स्थावरा: स्मृता: ॥ १६४ ॥
ततोऽर्वाक्स्रोतसां सर्ग: सप्तम: स तु मानुष: ।
अष्टमोऽनुग्रह: सर्ग: सात्विकस्तामसश्च स: ॥ १६५ ॥
पञ्चैते वैकृता: सर्गा: प्राकृतास्तु त्रय: स्मृता:
प्राकृतो वैकृतश्चैव कमारो नवम: स्मृत: ॥ १६६ ॥
अबुद्धिपूर्वका सर्गा: प्राकृतास्तु त्रय: स्मृता: ।
बुद्धिपूर्वं प्रवर्त्तन्ते षट् पुनर्ब्रह्मणस्तु ते ॥ १६७ ॥
विस्तरानुग्रह: सर्ग: कीर्त्यमानो निबोधत ।
चतुर्धावस्थित: सोऽथ सर्वभूतेषु कृत्स्नश: ॥ १६८ ॥
इत्येते प्राकृताश्चैव वैकृताश्च नव स्मृता: ।
परस्परानुरक्ताश्च कारणैश्च बुधै: स्मृता: ॥ १६९ ॥
अग्रे ससर्ज वै ब्रह्मा मानसानात्मन: समान् ।
ऋभु: सनत्कुमारश्च द्वावेतावूर्ध्वरेतसौ ॥ १७० ॥

पूर्वोत्पन्नौ पुरा तेभ्यः सर्वेषामपि पूर्वजौ।
व्यतीते त्वष्टमे कल्पे पुराणौ लोकसाक्षिणौ॥ १७१॥
तौ वाराहे तु भूर्लोके तेजः सन्निप्यधिष्ठितौ।
तावुभौ मोक्षकर्माणावारोप्यात्मान मात्मनि॥ १७२॥
प्रजां धर्म्मञ्च कामञ्च त्यक्त्वा वैराग्यमास्थितौ।
यथोत्पन्नस्तथैवेह कुमारः स इहोच्यते॥ १७३॥
तस्मात् सनत्कुमारेति नामास्येह प्रकीर्त्तितम्।
सनन्दं सनकञ्चैव विद्वांसं च सनातनम्॥ १७४॥
विज्ञानेन निवृत्तास्ते व्यवर्त्तन्त महौजसः।
सम्बुद्धाश्चैव नानात्वे अप्रवृत्ताश्च योगिनः॥ १७५॥
असृष्ट्वैव प्रजासर्गं प्रतिसर्गं गताः पुनः।
ततस्तेषु व्यतीतेषु ततोऽन्यान् साधकान् सुतान्॥१७६॥
मानसान सृजद् ब्रह्मा पुनः स्थानाभिमानिनः।
आभूतसंप्लवावस्था यैरियं विधृता मही॥ १७७॥
आपोऽग्निं पृथिवीं वायुमन्तरिक्षं दिवन्तथा।
समुद्रांश्च नदीश्चैव तथा शैलवनस्पतीन्॥ १७८॥
ओषधीनां तथात्मानो वल्लीनां वृक्षवीरुधाम्।
लवाः काष्ठाः कलाश्चैव मुहूर्त्ताः सन्धि रात्र्यहान्॥१७९॥
अर्द्धमासांश्च मासांश्च अयनाव्दयुगानि च।
स्थानाभिमानिनः सर्वे स्थानाख्याश्चैव ते स्मृताः॥१८०॥
देवानृषींश्च महतो गदतस्तान्निबोधत।
मरीचि भृग्वङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहम् क्रतुम्॥ १८१॥
दक्षमत्रिं वशिष्ठञ्च सोऽसृजन्मानसान्नव।
नव ब्रह्माण इत्येते पुराणे निश्चयं गताः॥ १८२॥

तेषां ब्रह्मात्मकानां वै सर्वेषां ब्रह्मवादिनाम् ।
स्थानानि कल्पयामास पूर्ववत् पद्मसम्भवः ॥ १८३ ॥
ततोऽसृजच्च सङ्कल्पं धर्मञ्चैवं सुखावहम् ।
सोऽसृजद्व्यवसायात्तु धर्मं देवो महेश्वरः ॥ १८४ ।
सङ्कल्पं चैव सङ्कल्पात्सर्वलोक पितामहः ।
मानसश्च रुचिर्नाम विजज्ञे ब्रह्मणः प्रभोः ॥ १८५ ।
प्राणाद् ब्रह्मा सृजद्दक्षं चक्षुर्भ्याञ्च मरीचिनम् ।
भृगुस्तु हृदयाज्जज्ञे ऋषिः सलिलजन्मनः ॥ १८६ ॥
शिरसोऽङ्गिरसश्चैव श्रोत्रादत्रिस्तथा सृजत् ।
पुलस्त्यं च तथोदानाद्व्यानाच्च पुलहं पुनः ॥ १८
समानजो वसिष्ठश्च अपानान्निर्ममे क्रतुम् ।
इत्येते ब्रह्मणः पुत्रा दिव्या एकादश स्मृताः ॥ १८
धर्मादयः प्रथमजाः सर्वे ते ब्रह्मणः सुताः ।
भृग्वादयस्तु ते सृष्टा नवैते ब्रह्मवादिनः ॥ १८८ ॥
गृहमेधिनः पुराणास्ते धर्मस्तैः सम्प्रवर्त्तितः ।
तेषां द्वादश ते वंशाद्दिव्या देवगुणान्विताः ॥ १८
क्रियावन्तः प्रजावन्तो महर्षिभिरलङ्कृताः ।
ऋभुः सनत्कुमारश्च द्वावेता बूर्ध्व रेतसो ॥ १९१
पूर्वोत्पन्नौ परस्तेभ्यः सर्वेषामपि पूर्वजौ ।
व्यतीते त्वष्टमे कल्पे पुराणौ लोकसाक्षिणौ ॥ १९
विराजेतामुभौ लोके तेजः सङ्क्षिप्यधिष्ठितौ ।
तावुभौ योगकर्माणा वारोप्यात्मानमात्मनि ॥ १
प्रजां धर्मञ्च कामञ्च त्यक्त्वा वैराग्यमाश्रितौ ।
यथोत्पन्नः स एवेह कुमारः स इहोच्यते ॥ १९४

तस्मात् सनत्कुमारेति नामास्येह प्रतिष्ठितम्।
ततोऽभिध्यायतस्तस्य जज्ञिरे मानसाः प्रजाः॥ १९५॥
तच्छरीरसमुत्पन्नैः कार्य्यैस्तैः कारणैः सह।
क्षेत्रज्ञाः समवर्त्तन्त गात्रेभ्यस्तस्य धीमतः॥ १९६॥
ततो देवासुर पितृन्मानुषांश्च चतुष्टयम्।
सिसृक्षुरम्भांस्येतानि स्वमात्मानमयूयुजत्॥ १९७॥
ततस्तु युञ्जतस्तस्य तमोमात्रसमुद्भवम्।
समभिध्यायतः सर्गं प्रयत्नेन प्रजापतेः॥ १९८॥
ततोऽस्य जघनात् पूर्वमसुरा जज्ञिरे सुताः।
असुः प्राणः स्मृतो विप्रास्तज्जन्मानस्ततोऽसुराः॥१९९॥
यया सृष्टाः सुराः सर्वे तान्तनुं स व्यपोहत।
सापविद्धा तनुस्तेन सद्यो रात्रिरजायत॥ २००॥
सा तमोबहुला यस्मात्ततो रात्रिर्नियामिका।
आवृतास्तमसा रात्रौ प्रजास्तस्मात् स्वपन्त्युत॥२०१॥
सृष्ट्वा सुरांस्ततः सो वै तनुमन्यामसृक्षत।
अव्यक्तां सत्त्वबहुलां ततस्तां सोऽभ्यपूजयत्॥ २०२॥
ततस्तां युञ्जतस्तस्य प्रियमासीत् प्रजापतेः।
ततो मुखात् समुत्पन्ना दीव्यतस्तस्य देवताः॥ २०३॥
यतोऽस्य दीव्यतो जातास्तेन देवाः प्रकीर्त्तिताः।
धातुर्दिविति यः प्रोक्तः क्रीडायां स विभाव्यते॥ २०४॥
यस्मात्तस्य तु दीव्यतो जज्ञिरे तेन देवताः।
देवान् सृष्ट्वाथ देवेशस्तनु मन्यामपद्यत॥ २०५॥
उत्सृष्टा सा तनुस्तेन सद्योऽहः समजायत।
तस्मादह्नो धर्म्मयुक्तं देवताः समुपासते॥ २०६॥

सत्त्वमात्रात्मिकामेव ततोऽन्यां सोऽभ्यमन्यत ।
पितृवन्मन्यमानस्य पुत्रांस्तान् ध्यायतः प्रभोः ॥ २०७॥
पितरो ह्युपपक्षाभ्यां रात्र्यह्नोरन्तरेऽभवत् ।
तस्मात्ते पितरो देवाः पितृत्वं तेन तेषु तत् ॥ २०८॥
यया सृष्टास्तु पितरस्तनुस्तां स व्यपोहत ।
सापविद्धा तनुस्तेन सद्यः सन्ध्या व्यजायत ॥ २०९॥
यस्मादहर्दैवतानां रात्रिर्या सा सुरी स्मृता ।
तयोर्मध्ये तु पैत्रीया तनुः सा तु गरीयसी ॥ २१०॥
तस्मात् देवासुराः सर्वे ऋषयो मानवास्तथा ।
उपासन्ते मुदा युक्ता रात्र्यह्नोर्मध्यमात्मनम् ॥ २११॥
ततो ह्यन्यां पुनर्ब्रह्मा तनुं वै समगृह्णत ।
रजोमात्रात्मिकायान्तु मनसा सोऽसृजत् प्रभुः ॥ २१२॥
रजः प्रियांस्ततः सोऽथ मानसानसृजत् सुतान् ।
मनस्विनस्ततस्तस्य मानवा जज्ञिरे सुताः ॥ २१३॥
सृष्ट्वा पुनः प्रजाश्चापि स्वां तनुन्तामपोहत ।
सापविद्धा तनुस्तेन ज्योत्स्ना सद्यस्त्वजायत ॥ २१४॥
यस्माद्भवन्ति संहृष्टा ज्योत्स्नाया उद्भवे प्रजाः ।
इत्येतास्तनवस्तेन ह्यपविद्धा महात्मना ॥ २१५॥
सद्योरात्र्यहनी चैव सन्ध्या ज्योत्स्ना च जज्ञिरे ।
ज्योत्स्ना सन्ध्या अहश्चैव सत्त्वमात्रात्मकं त्रयम् ॥२१६॥
तमोमात्रात्मिका रात्रिः सा वै तस्मात्त्रियात्मिका ।
तस्मात् देवादिवातन्वा तुष्ट्या सृष्टाः मुखात्तु वै॥२१७॥
यस्मात्तेषां दिवाजन्म बलिनस्तेन वै दिवा ।
तन्वा यया सुरान् रात्रौ जघनादसृजत् प्रभुः ॥२१८॥

प्राणिभ्यो निधिजध्मानो बलिनो निधितेन ते ।
एतान्येव भविष्याणां देवानामसुरैः सह ॥ २१९ ॥
पितॄणां मानवानां च अतीतानागतेषु वै ।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु निमित्तानि भवन्ति हि ॥ २२० ॥
ज्योत्स्ना रात्र्यहनी सन्ध्या चत्वार्य्यम्भांसि तानि वै ।
भान्ति यस्मात्ततोऽम्भांसि शब्दोऽयं सुमनीषिभिः ॥२२१॥
भातिर्दीप्तौ निगदितः पुनश्चाथ प्रजापतिः ।
सोऽम्भांस्येतानि सृष्ट्वा तु देवमानुषदानवान् ॥ २२२ ॥
पितॄंश्चैवा सृजत्तन्वा आत्मनो विविधान् पुनः ।
तामुत्सृज्य तनुं ज्योत्स्नां ततोऽन्यां प्राप्य स प्रभुः ॥२२३॥
मूर्त्तिं तमोरजःप्रायां पुनरेवाभ्य पूजयत् ।
अन्धकारे क्षुधाविष्टांस्ततोऽन्यान् सोऽसृजत् प्रभुः ॥२२४॥
तेन सृष्टाः क्षुधात्मानो अम्भांस्यादातु मुद्यताः ।
अम्भांस्येतानि रक्षाम उक्तवन्तस्तु तेषु ये ॥ २२५ ॥
राक्षसा नाम ते यस्मात् क्षुधाविष्टा निशाचराः ।
येऽब्रुवन्यक्षमोऽम्भांसि तेषां हृष्टाः परस्परम् ॥ २२६ ॥
तेन ते कर्मणा यक्षा गुह्यका गूढ़कर्मणा ।
रक्षेति पालने चापि धातुरेष विभाष्यते । २२७ ॥
एवं च यक्षतिर्धातुर्भक्षणे स निरुच्यते ।
तं दृष्ट्वाह्य प्रियेणास्य केशाः शीर्णास्तु धीमतः ॥ २२८॥
ते शीर्णाश्चोत्थिता ह्यूर्ध्वन्ते चैवारुरुधुः प्रभुम् ।
हीनास्तच्छिरसो वाला यस्माच्चैवावसर्पिणः ॥ २२९ ॥
व्यालात्मानः स्मृता वाला हीनत्वादहयः स्मृताः ।
पतत्वात् पन्नगाश्चैव सर्पाश्चैवावसर्पणात् ॥ २३० ॥

तस्य क्रोधोद्भवो योऽसौ अग्निगर्भः सुदारुणः ।
स तु सर्पान् सहोत्पन्नानाविवेश विषात्मकः ॥ २३१॥
सर्पान् सृष्ट्वा ततः क्रुद्धः क्रोधात्मानो विनिर्ममे ।
वर्णेन कपिशेनोग्रास्ते भूताः पिशिताशनाः ॥ २३२॥
भूतत्वात्ते स्मृता भूताः पिशाचाः पिशिताशनात् ।
प्रसन्नं गायतस्तस्य गन्धर्वा जज्ञिरे यदा ॥ २३३॥
धयतीत्येष वै धातुः पानत्वे परिपठ्यते ।
धयन्तो जज्ञिरे वाचं गन्धर्वास्तेन ते स्मृताः ॥ २३४॥
अष्टस्वेतासु सृष्टासु देवयोनिषु स प्रभुः ।
ततः स्वच्छन्दतोऽन्यानि वयांसि वयसा सृजत् ॥२३५॥
स्वच्छन्दतः स्वच्छन्दांसि वयसा च वयांसि च ।
पशून् सृष्ट्वा स देवेशोऽसृजत्पक्षिगणानपि ॥ २३६॥
मुखतोऽजाः ससर्जाथ वक्षसश्चावयोऽसृजत् ।
गाश्चैवाथोदरात् ब्रह्मा पार्श्वाभ्यां च विनिर्ममे ॥२३७॥
पद्भ्यां चाश्वान् समातङ्गान् रासभानवयान्मृगान् ।
उष्ट्रानश्वतरांश्चैव तथान्याश्चैव जातयः ॥ २३८॥
ओषध्यः फलमूलिन्यो रोमभ्यस्तस्य जज्ञिरे ।
एवं पश्वोषधीः सृष्ट्वायूयुजत्सोऽध्वरे प्रभुः ॥ २३९॥
गौरजः पुरुषो मेषो ह्यश्वोऽश्वतर गर्दभौ ।
एतान् ग्राम्यान् पशूनाहुरारण्यांश्च निबोधत ॥ २४०॥
श्वापदो द्विखुरो हस्ती वानराः पक्षिपञ्चमाः ।
औदकाः पशवः षष्ठाः सप्तमास्तु सरीसृपाः ॥ २४१॥
महिषा गवयाश्चैव प्लवङ्गाः शरभा वृकाः ।
सिंहस्तु सप्तमस्तेषामारण्याः पशवः स्मृताः ॥ २४२॥

गायत्रञ्च ऋचश्चैव त्रिवृत् साम रथन्तरम् ।
अग्निष्टोमञ्च यज्ञानां निर्ममे प्रथमान्मुखात् ॥२४३॥
यजूंषि त्रैष्टुभं छन्दः स्तोमं पञ्चदशं तथा ।
बृहत्साम तथोक्थञ्च दक्षिणादसृजन्मुखात् ॥२४४॥
सामानि जगतीच्छन्दः स्तोमं सप्तदशं तथा ।
वैरूप्यमतिरात्रञ्च पश्चिमादसृजन्मुखात् ॥ २४५ ॥
एकविंशमथर्वाणमाप्तोर्यामाणमेव च ।
अनुष्टुभं स वैराजमुत्तरादसृजन्मुखात् ॥ २४६ ॥
विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ।
तेजांसि च ससर्जादौ कल्पस्य भगवान् प्रभुः ॥२४७॥
उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ।
ब्रह्मणस्तु प्रजासर्गं सृजतो हि प्रजापतेः ॥ २४८ ॥
सृष्ट्वा चतुष्टयं पूर्वं देवासुरनरान् पितॄन् ।
ततोऽसृजत्स भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥ २४९ ॥
यक्षान् पिशाचान् गन्धर्वांस्तथैवाप्सरसाङ्गणान् ।
नरकिन्नररक्षांसि वयः पशुमृगोरगान् ॥ २५० ॥
अव्ययञ्च व्ययञ्चापि यदिदं स्थाणु जङ्गमम् ।
तेषां वै यानि कर्माणि प्राक् सृष्ट्यां प्रतिपेदिरे ॥२५१॥
तान्येव प्रतिपद्यन्ते सृज्यमानाः पुनः पुनः ।
हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मौ ऋतानृते ॥ २५२ ॥
तद्भाविताः प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते ।
महाभूतेषु सृष्टेषु इन्द्रियार्थेषु मूर्त्तिषु ॥ २५३ ॥
विनियोगञ्च भूतानां धातैव व्यदधात् स्वयम् ।
केचित् पुरुषकारन्तु प्राहुः कर्मसु मानवाः ॥ २५४ ॥

देवमित्यपरे विप्राः स्वभावं भूतचिन्तकाः।
पौरुषं कर्म दैवञ्च फलवृत्ति स्वभावतः॥ २५५॥
न चैकं न पृथग्भावमधिकं न ततो विदुः।
एतदेवञ्च नैकञ्च नामभेदेन नाप्युभे॥ २५६॥
कर्मस्था विषमं ब्रूयुः सत्त्वस्थाः समदर्शिनः।
नामरूपञ्च भूतानां कृतानां च प्रपञ्चनम्॥ २५७॥
वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे स महेश्वरः।
ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु वृत्तयः॥ २५८।
शर्वर्य्यन्ते प्रसूतानां तान्येवैभ्यो ददात्यजः।
एवंविधाः सृष्टयस्तु ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः॥ २५९॥
शर्वर्य्यन्ते प्रदृश्यन्ते सिद्धिमाश्रित्य मानसीम्।
एवम्भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चराणि च॥ २६०।
यदास्य ताः प्रजाः सृष्टा न व्यवर्द्धन्त सत्तमाः।
तमोमात्रावृतो ब्रह्मा तदा शोकेन दुःखितः॥ २६१॥
ततः स विदधे बुद्धिमर्थनिश्चयगामिनीम्।
अथात्मनि समद्राक्षीत्तमोमात्रां नियामिकाम्॥ २६२॥
रजः सत्त्वं परित्यज्य वर्त्तमानां स्वधर्मतः।
ततः स तेन दुःखेन दुःखं चक्रे जगत्पतिः॥ २६३॥
तमश्च व्यनुदत् पश्चाद्रजः सत्त्वं तमावृणोत्।
तत्तमः प्रतिनुन्नं वै मिथुनं समजायत॥ २६४॥
अधर्मस्तमसो जज्ञे हिंसा शोकादजायत।
ततस्तस्मिन् समुद्भूते मिथुने दारुणात्मिके॥ २६५॥
ततश्च भगवानासीत् प्रीतिश्चैनमशिश्रियत्।
स्वां तनुं स ततो ब्रह्मा तामपोहत भास्वराम्॥ २६६॥

द्विधा कृत्वा स्वकं देहमर्धेन पुरुषोऽभवत् ।
अर्धेन नारी सा तस्य शतरूपा व्यजायत ॥ २६७ ॥
प्रकृतिं भूतधात्रीं तां कामाद्वै सृष्टवान् प्रभुः ।
सा दिवं पृथिवीं चैव महिम्ना व्याप्यधिष्ठिता ॥ २६८ ॥
ब्रह्मणः सा तनुः पूर्वा दिवमावृत्य तिष्ठति ।
यात्वर्धात् सृजता नारी शतरूपा व्यजायत ॥ २६९ ॥
सा देवी नियुतं तप्त्वा तपः परमदुश्चरम् ।
भर्त्तारं दीप्तयशसं पुरुषं प्रत्यपद्यत ॥ २७० ॥
स वै स्वायम्भुवः पूर्वं पुरुषो मनुरुच्यते ।
तस्यैव सप्ततियुगं मन्वन्तरमिहोच्यते ॥ २७१ ॥
लेभे स पुरुषः पत्नीं शतरूपामयोनिजाम् ।
तया सार्द्धं स रमते तस्मात् सा रतिरुच्यते ॥ २७२ ॥
प्रथमः सम्प्रयोगात्मा कल्पादौ समपद्यत ।
विराजमसृजद् ब्रह्मा सोऽभवत् पुरुषो विराट् ॥ २७३ ॥
सम्राट् च शतरूपा वै वैराजः स मनुः स्मृतः ।
स वैराजः प्रजासर्गं ससर्ज पुरुषो मनुः ॥ २७४ ॥
वैराजात् पुरुषाद्वीराच्छतरूपा व्यजायत ।
प्रियव्रतोत्तानपादौ पुत्रौ द्वौ लोकसम्मतौ ॥ २७५ ॥
कन्ये द्वे च महाभागे याभ्यां जाता इमाः प्रजाः ।
देवी नाम तथाकूतिः प्रसूतिश्चैव ते उभे ॥ २७६ ॥
स्वायम्भुवः प्रसूतिं तु दक्षाय प्रददौ प्रभुः ।
प्राणो दक्ष इति ज्ञेयः सङ्कल्पो मनुरुच्यते ॥ २७७ ॥
रुचेः प्रजापतेः सोऽथ आकूतिं प्रत्यपादयत् ।
आकूत्यां मिथुनं जज्ञे मानसस्य रुचेः शुभम् ॥ २७८ ॥

यज्ञश्च दक्षिणा चैव यमलौ सम्बभूवतुः ।
यज्ञस्य दक्षिणायां तु पुत्रा द्वादश जज्ञिरे ॥ २७९ ॥
यामा इति समाख्याता देवाः स्वायम्भुवेऽन्तरे ।
एतस्य पुत्रा यज्ञस्य तस्माद्यामाश्च ते स्मृताः ॥ २८० ॥
अजितश्चैव शुक्रश्च गणौ द्वौ ब्रह्मणाकृतौ ।
यामाः पूर्वं प्रजाता ये तेऽभवंस्तु दिवौकसः ॥ २८१ ॥
स्वायम्भुवसुतायां तु प्रसूत्यां लोकमातरः ।
तस्यां कन्याश्चतुर्विंशद् दक्षस्त्वजनयत् प्रभुः ॥ २८२ ॥
सर्वास्ताश्च महाभागाः सर्वाः कमललोचनाः ।
योगवत्यश्च ताः सर्वाः सर्वास्ता योगमातरः ॥ २८३ ॥
सर्वाश्च ब्रह्मवादिन्यः सर्वा विश्वस्य मातरः ।
श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा क्रिया तथा ॥ २८४ ॥
बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः सिद्धिः कीर्त्तिस्त्रयोदश ।
पत्न्यर्थं प्रतिजग्राह धर्मो दाक्षायणीः प्रभुः ॥ २८५ ॥
दाराण्येतानि वै तस्य विहितानि स्वयम्भुवा ।
ताभ्यः शिष्टा यवीयस्य एकादश सुलोचनाः ॥ २८६ ॥
सतीख्यात्यथ सम्भूतिः स्मृतिः प्रीतिः क्षमा तथा ।
सन्नतिश्चानसूया च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा ॥ २८७ ॥
तास्तथा प्रत्यपद्यन्त पुनरन्ये महर्षयः ।
रुद्रो भृगुर्मरीचिश्च अङ्गिराः पुलहः क्रतुः ॥ २८८ ॥
पुलस्त्योऽत्रिर्वसिष्ठश्च पितरोऽग्निस्तथैव च ।
सतीं भवाय प्रायच्छत् ख्यातिं च भृगवे ततः ॥ २८९ ॥
मरीचये च सम्भूतिं स्मृतिमङ्गिरसे ददौ ।
प्रीतिं चैव पुलस्त्याय क्षमां वै पुलहाय च ॥ २९० ॥

क्रतवे सन्नतिन्नाम अनसूयां तथात्रये।
ऊर्जान्ददौ वसिष्ठाय स्वाहामप्यग्नये ददौ ॥ २९१ ॥
स्वधाञ्चैव पितृभ्यस्तु तास्वपत्या निबोधत।
एताः सर्वा महाभागाः प्रजास्वनुस्थिताः स्थिताः ॥२९२॥
मन्वन्तरेषु सर्वेषु यावदाभूतसंप्लवम्।
श्रद्धाकामं विजज्ञे वै दर्पो लक्ष्मीसुतः स्मृतः ॥ २९३॥
धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्तुष्ट्याः सन्तोष एव च।
पुष्ट्या लोभः सुतश्चापि मेधापुत्रः श्रुतस्तथा ॥ २९४ ॥
क्रियायामभवत् पुत्रो दण्डः समय एव च।
बुद्ध्यां बोधः सुतस्तद्वत् प्रमादोऽप्युपजायत ॥ २९५ ॥
लज्जायां विनयः पुत्रो व्यवसायो वसोः सुतः।
क्षेमः शान्तिसुतश्चापि सुखं सिद्धेर्व्यजायत ॥ २९६॥
यशः कीर्त्तिसुतश्चापि इत्येते धर्म्मसूनवः।
कामस्य हर्षः पुत्रो वै देव्यां प्रीत्यां व्यजायत॥ २९७।
इत्येष वै सुतादर्कः सर्गो धर्म्मस्य कीर्त्तितः।
जज्ञे हिंसात्वधर्म्माद्वै निकृतिं चानृतं सुतम् ॥२९८॥
निकृत्यान्तु द्वयं जज्ञे भयं नरक एव च।
माया च वेदना चापि मिथुनद्वयमेतयोः ॥ २९९ ॥
भूयां जज्ञेऽथ वै माया मृत्युं भूतापहारिणम्।
वेदनायाः सुतश्चापि दुःखं जज्ञे च रौरवः ॥ ३०० ॥
मृत्योर्व्याधिजराशोकक्रोधासूयाश्च जज्ञिरे।
दुःखोत्तराः सुता ह्येते सर्वे चाधर्म्मलक्षणाः ॥३०१॥
नैषां भार्य्यास्तु पुत्राश्च सर्वे ह्येते परिग्रहाः।
इत्येष तामसः सर्गो जज्ञे धर्मनियामकः ॥ ३०२ ॥

प्रजाः सृजेति व्यादिष्टो ब्रह्मणा नीललोहितः।
सोऽभिध्याय सतीं भार्य्यां निर्ममे ह्यात्मसम्भवान्॥२०३॥
नाधिकान् न च हीनांस्तान् मानसानात्मनः समान्।
सहस्रं हि सहस्राणां सोऽसृजत् कृत्तिवाससः॥२०४॥
तुल्यानेवात्मनः सर्वान् रूपतेजोबलश्रुतैः।
पिङ्गलान् सनिषङ्गांश्च सकपर्दान् सलोहितान्॥२०५॥
विशिष्टान् हरिकेशांश्च दृष्टिघ्नांश्च कपालिनः।
महारूपान् विरूपांश्च विश्वरूपान् स्वरूपिणः॥२०६॥
रथिनश्चर्म्मिणश्चैव वर्म्मिणश्च वरूथिनः।
सहस्रशतबाहूंश्च दिव्यान् भौमान्तरिक्षगान्॥२०७॥
स्थूलशीर्षानष्टदंष्ट्रान् द्विजिह्वांस्त्रिलोचनान्।
अन्नादान् पिशिताशांश्च आज्यपान् सोमपानपि॥२०८॥
मीढुषोऽतिकपालांश्च शितिकण्ठोर्ध्वरेतसः।
हव्यादान् क्रतुधर्मांश्च धर्म्मिणो ह्यथ बर्हिणः॥२०९॥
आसीनान्धावतश्चैव पञ्चभूतान् सहस्रशः।
अध्यापिनोऽध्यायिनश्च जपतो युञ्जतस्तथा॥२१०॥
धूमवन्तो ज्वलन्तश्च नदीमन्तोऽतिदीप्तिनः।
वृद्धान् बुद्धिमतश्चैव ब्रह्मिष्ठान् शुभदर्शनान्॥२११॥
नीलग्रीवान् सहस्राक्षान् सर्वांश्चाथ क्षमाकरान्।
अदृश्यान् सर्वभूतानां महायोगान् महौजसः॥२१२॥
भ्रमन्तोऽभिद्रवन्तश्च प्लवन्तश्च सहस्रशः।
अयातयामानसृजद्रुद्रानेतान् सुरोत्तमान्॥२१३॥
ब्रह्मा दृष्ट्वाब्रवीदेनं मास्राक्षीरीदृशीः प्रजाः।
स्रष्टव्या नात्मनस्तुल्याः प्रजा देव! नमोऽस्तु ते॥२१४॥

अन्याः सृज त्वं भद्रन्ते प्रजा वै मृत्युसंयुताः।
नारप्स्यन्ते हि कर्माणि प्रजा विगतमृत्यवः॥ २१५॥
एवमुक्तोऽब्रवीदेनं नाहं मृत्युजरान्विताः।
प्रजाः स्रक्ष्यामि भद्रन्ते स्थितोऽहं त्वं सृज प्रजाः॥२१६॥
एते ये वै मया सृष्टा विरूपा नीललोहिताः।
सहस्राणां सहस्रन्तु आत्मनो निःसृताः प्रजाः॥ २१७॥
एते देवा भविष्यन्ति रुद्रा नाम महाबलाः।
पृथिव्यामन्तरीक्षे च दिक्षु चैव परिश्रिताः॥ २१८॥
शतरुद्राः समात्मानो भविष्यन्तीति याज्ञिकाः।
यज्ञभाजो भविष्यन्ति सर्वदेवगणैः सह॥ २१९॥
मन्वन्तरेषु ये देवा भविष्यन्तीह भेदतः।
सार्धन्तैरीज्यमानास्ते स्थास्यन्तीहायुगक्षयात्॥२२०॥
एवमुक्तस्तदा ब्रह्मा महादेवेन धीमता।
प्रत्युवाच नमस्कृत्य हृष्यमाणः प्रजापतिः॥ २२१॥
एवं भवतु भद्रन्ते यथा ते व्याहृतं विभो!।
ब्रह्मणा समनुज्ञाते तथा सर्वमभूत्किल॥ २२२॥
ततःप्रभृति देवेशो न चासूयत वै प्रजाः।
ऊर्ध्वरेताः स्थितः स्थाणुर्यावदाभूतसंप्लवम्॥ २२३॥
यस्मादुक्तः स्थितोऽस्मीति तस्मात् स्थाणुरिति स्मृतः।
एष देवो महादेवः पुरुषोऽर्कसमद्युतिः॥ २२४॥
अर्धनारीनरवपुस्तेजसा ज्वलनोपमः।
स्वेच्छयासौ द्विधाभूतः पृथक् स्त्री पुरुषः पृथक्॥२२५॥
स एवैकादशार्धेन स्थितोऽसौ परमेश्वरः।
तत्र या सा महाभागा महेशस्यार्धकायिनी॥ २२६॥

प्रागुक्ता तु महादेवी स्त्री सैवेह सती ह्यभूत् ।
हिताय जगतां देवी दक्षेणाराधिता पुरा ॥ ३२७ ॥
कार्य्यार्थं दक्षिणं तस्याः शुक्लं वामं तथासितम् ।
आत्मानं विभजस्वेति प्रोक्ता देवेन शम्भुना ॥ ३२८ ॥
सा तथोक्ता द्विधा भूता शुक्ला कृष्णा च वै द्विजाः ।
तस्याः नामानि वक्ष्यामि शृण्वन्तु च समाहिताः ॥ ३२९ ॥
स्वाहा स्वधा महाविद्या मेधा लक्ष्मीः सरस्वती ।
सती दाक्षायणी विद्या इच्छा शक्तिः क्रियात्मिका ॥ ३३० ॥
अपर्णा चैकपर्णा च तथा चैवैकपाटला ।
उमा हैमवती चैव कल्याणी चैकमातृका ॥ ३३१ ॥
ख्यातिः प्रज्ञा महाभागा लोके गौरीति विश्रुता ।
गणाम्बिका महादेवी नन्दिनी जातवेदसी ॥ ३३२ ॥
एकरूपमथैतस्याः पृथक् देहविभावनात् ।
सावित्री वरदा पुण्या पावनी लोकविश्रुता ॥ ३३३
आज्ञा आवेशनी कृष्णा तामसी सात्विकी शिवा ।
प्रकृतिर्विकृता रौद्री दुर्गा भद्रा प्रमाथिनी ॥ ३३४ ।
कालरात्रिर्महामाया रेवती भूतनायिका ।
द्वापरान्तविभागे च नामानीमानि सुव्रताः ॥ ३३५
गौतमी कौशिकी चार्या चण्डी कात्यायनी सती ।
कुमारी यादवी देवी वरदा कृष्णपिङ्गला ॥ ३३६ ॥
बर्हिर्ध्वजा शूलधरा परमा ब्रह्मचारिणी ।
महेन्द्रोपेन्द्रभगिनी दृषद्वत्येकशूलधृक् ॥ ३३७ ॥
अपराजिता बहुभुजा प्रगल्भा सिंहवाहिनी ।
शुम्भादिदैत्यहन्त्री च महामहिषमर्दिनी ॥ ३३८ ॥

अमोघा विन्ध्यनिलया विक्रान्ता गणनायिका ।
देव्या नामविकाराणि इत्येतानि यथाक्रमम् ॥ ३३९ ॥
भद्रकाल्या मयोक्तानि सम्यक् फलप्रदानि च ।
ये पठन्ति नरास्तेषां विद्यते न च पातकम् ॥ ३४० ॥
अरण्ये पर्वते वापि पुरे वाप्यथवा गृहे ।
रक्षामेतां प्रयुञ्जीत जलेवाथ स्थलेऽपि वा ॥ ३४१ ॥
व्याघ्रकुम्भीनचौरेभ्यो भयस्थाने विशेषतः ।
आपत्स्वपि च सर्वासु देव्या नामानि कीर्तयेत् ॥ ३४२ ॥
आर्यकग्रहभूतैश्च पूतनामातृभिस्तथा ।
अभ्यर्दितानां बालानां रक्षामेतां प्रयोजयेत् ॥ ३४३ ॥
महादेवी कुले द्वे तु प्रज्ञा श्रीश्च प्रकीर्तिते ।
आभ्यां देवी सहस्राणि यैर्व्याप्तमखिलं जगत् ॥ ३४४ ॥
अनया देवदेवोऽसौ सत्वा रुद्रो महेश्वरः ।
आतिष्ठत्सर्वलोकानां हिताय परमेश्वरः ॥ ३४५ ॥
रुद्रः पशुपतिश्चासीत् पुरा दग्धं पुरत्रयम् ।
देवाश्च पशवः सर्वे बभूवुस्तस्य तेजसा ॥ ३४६ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि आदिसर्गक्रमं शुभम् ।
स याति ब्रह्मणो लोकं श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् ॥ ३४७ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे सृष्टिविस्तारो नाम
सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

समासाद्विस्तराच्चैव सर्गः प्रोक्तस्त्वया शुभः ।
कथं पशुपतिश्चासीत् पुरं दग्धुं महेश्वरः ॥ १ ॥
कथञ्च पञ्चवश्चासन्देवाः सब्रह्मकाः प्रभो ! ।
मयस्य तपसा पूर्वं सुदुर्गं निर्मितं पुरम् ॥ २ ॥
हैमञ्च राजतं दिव्यमयस्त्रयमनुत्तमम् ।
सुदुर्गं देवदेवेन दग्धमित्येव नः श्रुतम् ॥ ३ ॥
कथं ददाह भगवान् भगनेत्रनिपातनः ।
एकेनेषुनिपातेन दिव्येनापि तदा कथम् ॥ ४ ॥
विष्णुनोत्पादितैर्भूतैर्न दग्धं तत् पुरत्रयम् ।
पुरस्य सम्भवः सर्वो वरलाभः पुरा श्रुतः ॥ ५ ॥
इदानीं दहनं सर्वं वक्तुमर्हसि सुव्रतः ! ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ६ ॥
यथा श्रुतं तथा प्राह व्यासाद्विश्वार्थसूचकात् ।

सूत उवाच ।

त्रैलोक्यस्यास्य शापाद्धि मनोवाक्कायसम्भवात् ॥ ७ ॥
निहते तारके दैत्ये तारपुत्रे सबान्धवे ।
स्कन्देन वा प्रयत्नेन तस्य पुत्रा महाबलाः ॥ ८ ॥
विद्युन्माली तारकाक्षः कमलाक्षश्च वीर्य्यवान् ।
तपस्तेपुर्महात्मानो महाबलपराक्रमाः ॥ ९ ॥
तप उग्रं समास्थाय नियमे परमे स्थिताः ।

तपसा कर्षयामासुर्देहान् स्वान्दानवोत्तमाः ॥ १० ॥
तेषां पितामहः प्रीतो वरदः प्रददौ वरम् ।

दैत्या ऊचुः ।

अवध्यत्वं च सर्वेषां सर्वभूतेषु सर्वदा ॥ ११ ॥
सहिता वरयामासुः सर्वलोकपितामहम् ।
तानब्रवीत्तदा देवो लोकानां प्रभुरव्ययः ॥ १२ ॥
नास्ति सर्वामरत्वं वै निवर्तध्वमतोऽसुराः ।
अन्यं वरं वृणीध्वं वै यादृशं सम्प्ररोचते ॥ १३ ॥
ततस्ते सहिता दैत्याः सम्प्रधार्य्य परस्परम् ।
ब्रह्माणमब्रुवन्दैत्याः प्रणिपत्य जगद् गुरुम् ॥ १४ ॥
वयं पुराणि त्रीण्येव समास्थाय महीमिमाम् ।
विचरिष्याम लोकेश ! त्वत्प्रसादाज्जगद्गुरो ! ॥१५॥
तथा वर्षसहस्रेषु समेष्याम परस्परम् ।
एकीभावं गमिष्यन्ति पुराण्येतानि चानघ ! ॥१६॥
समागतानि चैतानि यो हन्याद्भगवंस्तदा ।
एकेनैवेषुणा देवः सनो मृत्युर्भविष्यति ॥१७॥
एवमस्त्विति तान्देवः प्रत्युक्त्वा प्राविशद्दिवम् ।
ततो मयः स्वतपसा चक्रे वीरः पुराण्यथ ॥ १८ ॥
काञ्चनं दिवि तत्रासीदन्तरिक्षे च राजतम् ।
आयसञ्चाभवद्भूमौ पुरन्तेषां महात्मनाम् ॥ १९ ॥
एकैकं योजनशतं विस्तारायामतः समम् ।
काञ्चनं तारकाख्यस्य कमलाक्षस्य राजतम् ॥ २० ॥
विद्युन्मालेश्चायसं वै त्रिविधं दुर्गमुत्तमम् ।
मयश्च बलवांस्तत्र दैत्यदानवपूजितः ॥ २१ ॥

हैरण्ये राजते चैव कृष्णायसमये तथा ।
आलयं चात्मनः कृत्वा तत्रास्ते बलवांस्तदा ॥ २२ ॥
एवं बभूवुर्दैत्यानामतिदुर्गाणि सुव्रताः ! ।
पुराणि त्रीणि विप्रेन्द्रास्त्रैलोक्यमिव चापरम् ॥ २३ ॥
पुरत्रये तदा जाते सर्वे दैत्या जगत्त्रये ।
पुरत्रयं प्रविश्यैव बभूवुस्ते बलाधिकाः ॥ २४ ॥
कल्पद्रुमसमाकीर्णं गजवाजिसमाकुलम् ।
नानाप्रासादसङ्कीर्णं मणिजालैः समावृतम् ॥ २५ ॥
सूर्य्यमण्डलसङ्काशैर्विमानैर्विश्वतो मुखैः ।
पद्मरागमयैः शुभ्रैः शोभितं चन्द्रसन्निभैः ॥ २६ ॥
प्रासादैर्गोपुरैर्दिव्यैः कैलासशिखरोपमैः ।
शोभितं त्रिपुरं तेषां पृथक् पृथगनुत्तमैः ॥ २७ ॥
दिव्यस्त्रीभिः सुसम्पूर्णं गन्धर्वैः सिद्धचारणैः ।
रुद्रालयैः प्रतिगृहं साग्निहोत्रैर्द्विजोत्तमाः ! ॥ २८ ॥
वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिस्तु सर्वतः ।
मत्तमातङ्गयूथैश्च तुरङ्गैश्च सुशोभनैः ॥ २९ ॥
रथैश्च विविधाकारैर्विचित्रैर्विश्वतो मुखैः ।
सभाप्रपादिभिश्चैव क्रीडास्थानैः पृथक् पृथक् ॥ ३० ॥
वेदाध्ययनशालाभिर्विविधाभिः समन्ततः ।
अधृष्यं मनसाप्यन्यैर्मयस्यैव च मायया ॥ ३१ ॥
पतिव्रताभिः सर्वत्र सेवितं मुनिपुङ्गवाः ।
कृत्वापि सुमहत् पापमपापैः शङ्करार्चनात् ॥ ३२ ॥
दैत्येश्वरैर्महाभागैः सदारैः ससुतैर्द्विजाः ! ।
श्रौतस्मार्त्तार्थधर्मज्ञैस्तद्धर्मनिरतैः सदा ॥ ३३ ॥

महादेवेतरं त्यक्त्वा देवं तस्यार्चने स्थितैः।
व्यूढोरस्कैर्वृषस्कन्धैः सर्वायुधधरैः सदा ॥ ३४ ॥
सर्वदा क्षुधितैश्चैव दावाग्निसदृशेक्षणैः।
प्रशान्तैः कुपितैश्चैव कुब्जैर्वामनकैस्तथा ॥ ३५ ॥
नीलोत्पलदलप्रख्यैर्नीलकुञ्चितमूर्धजैः।
नीलाद्रिमेरुसङ्काशैर्नीरदोपमनिस्वनैः।
भयेन रहितैः सर्वैः शिवितैर्युद्धलालसैः ॥ ३६ ॥

अथ समररतैः सदा समन्ता-
च्छिवपदपूजनया सुलब्धवीर्य्यैः।
रविमरुदमरेन्द्रसन्निकाशैः
सुरमथनैः सुदृढैः सुसेवितं तत् ॥ ३७ ॥

सेन्द्रा देवा द्विजश्रेष्ठा! द्रुमा दावाग्निना यथा।
पुरत्रयाग्निना दग्धा ह्यभवन्दैत्यवैभवात् ॥ ३८ ॥
अथैवन्ते तदा दग्धा देवा देवेश्वरं हरिम्।
अभिवन्द्य तदा प्राहुस्तमप्रतिमवर्चसम् ॥ ३९ ॥
सोऽपि नारायणः श्रीमान् चिन्तयामास चेतसा।
किं कार्य्यं देवकार्य्येषु भगवानिति स प्रभुः ॥ ४० ॥
तदा सस्मार वै यज्ञं यज्ञमूर्त्तिर्जनार्दनः।
यज्वा यज्ञभुगीशानो यज्वनां फलदः प्रभुः ॥ ४१ ॥
ततो यज्ञः स्मृतस्तेन देवकार्य्यार्थसिद्धये।
देवन्ते पुरुषश्चैव प्रणिमुखस्थुस्तदा ॥ ४२ ॥
भगवानपि तं दृष्ट्वा यज्ञं प्राह सनातनम्।
सनातनस्तदा सेन्द्रान् देवानालोक्य चाच्युतः ॥ ४३ ॥

श्रीविष्णुरुवाच ।

अनेनोपसदा देवा यजध्वं परमेश्वरम् ।
पुरत्रयविनाशाय जगत्त्रयविभूतये ॥ ४४ ।

सूत उवाच ।

अथ तस्य वचः श्रुत्वा देवदेवस्य धीमतः ।
सिंहनादं महत् कृत्वा यज्ञेशं तुष्टुवुः सुराः ॥ ४५
ततः सञ्चिन्त्य भगवान् स्वयमेव जनार्दनः ।
पुनः प्राह स सर्वांस्तांस्त्रिदशांस्त्रिदशेश्वरः ॥ ४६ ॥
हत्वा दग्ध्वा च भूतानि भुक्त्वा चान्यायतोऽपि वा ।
यजेद्यदि महादेवमपापो नात्र संशयः ॥ ४७ ॥
अपापा नैव हन्तव्याः पापा एव न संशयः ।
हन्तव्याः सर्वयत्नेन कथं बध्याः सुरोत्तमाः ॥ ४८
असुरा दुर्मदाः पापा अपि देवैर्महाबलैः ।
तस्मान्न बध्या रुद्रस्य प्रभावात्परमेष्ठिनः ॥ ४९ ॥
कोऽहं ब्रह्माऽथवा देवा दैत्या देवारिसूदनाः ।
मुनयश्च महात्मानः प्रसादेन विना प्रभोः ॥ ५० ।
यः सप्तविंशको नित्यः परात्परतरः प्रभुः ।
विश्वामरेश्वरो वन्द्यो विश्वाधारो महेश्वरः ॥ ५१ ॥
स एव सर्वदेवेशः सर्वेषामपि शङ्करः ।
लीलया देवदैत्येन्द्रविभागमकरोद्धरः ॥ ५२ ॥
तस्यांशमेकं सम्पूज्य देवा देवत्वमागताः ।
ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नो ह्यहं विष्णुत्वमेव च ॥ ५३ ॥
तमपूज्य जगत्यस्मिन् कः पुमान् सिद्धिमिच्छति ।
तस्मात्तेनैव हन्तव्या लिङ्गार्चनविधेर्बलात् ॥ ५४॥

धर्मनिष्ठाश्च ते सर्वे श्रौतस्मार्तविधौ स्थिताः।
तथापि यजमानेन रौद्रेणोपसदा प्रभुम्।
रुद्रमिष्ट्वा यथान्यायं जेष्यामो दैत्यसत्तमान्॥ ५५॥

अतारकाक्षेण मयेन गुप्तम्
स्वस्थं च गुप्तं स्फटिकाभमेकम्।
को नाम हन्तुं त्रिपुरं समर्थो
मुक्त्वा विनेत्रं भगवन्तमेकम्॥ ५६॥

सूत उवाच।

एवमुक्त्वा हरिरिष्ट्वा यज्ञेनोपसदा प्रभुम्।
उपविष्टो ददर्शाथ भूतसङ्घान् सहस्रशः॥ ५७॥
शूलशक्तिगदाहस्तान् टङ्कोपलशिलायुधान्।
नानाप्रहरणोपेतान् नानावेशधरांस्तदा॥ ५८॥
कालाग्निरुद्रसङ्काशान् कालरुद्रोपमांस्तदा।
प्राह देवो हरिः साक्षात् प्रणिपत्य स्थितान् प्रभुः॥५९॥

विष्णुरुवाच।

दग्ध्वा भित्त्वा च भुक्त्वा च गत्वा दैत्यपुरत्रयम्।
पुनर्यथागतं वीरा गन्तुमर्हथ भूतये॥ ६०॥
ततः प्रणम्य देवेशं भूतसङ्घाः पुरत्रयम्।
प्रविश्य नष्टास्ते सर्वे शलभा इव पावकम्॥ ६१॥
ततस्तु नष्टास्ते सर्वे भूता देवेश्वराज्ञया।
ननृतुर्मुमुदुश्चैव जगुर्दैत्याः सहस्रशः॥ ६२॥
तुष्टुवुर्देवदेवेशं परमात्मानमीश्वरम्।
ततः पराजिता देवा ध्वस्तवीर्याः क्षणेन तु॥ ६३॥
सेन्द्राः सङ्गम्य देवेशमुपेन्द्रं धिष्ठिता भयात्।

तान्दृष्ट्वा विस्मयामास भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ ६४ ॥
किङ्कृत्यमिति सम्भ्रान्तः सम्भ्रमान् सेन्द्रकान् घणम् ।
कथन्तु तेषां दैत्यानां बलं हत्वा प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥
देवकार्य्यं करिष्यामि प्रसादात् परमेष्ठिनः ।
पापं विचारतो नास्ति धर्मिष्ठानां न संशयः ॥६६॥
तस्माद्दैत्यानवध्यास्ते भूतैर्व्यापसद्दोद्भवैः ।
पापं नुदति धर्मेण धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ६७ ॥
धर्माद्दैश्वर्य्यमित्येषा श्रुतिरेषा सनातनी ।
दैत्याश्चैते हि धर्मिष्ठाः सर्वे त्रिपुरवासिनः ॥ ६८ ॥
तस्मादवध्यतां प्राप्ता नान्यथा द्विजपुङ्गवाः ! ।
कृत्वापि सुमहत्पापं रुद्रमभ्यर्चयन्ति ये ॥ ६९ ॥
मुच्यन्ते पातकैः सर्वैः पद्मपत्रमिवाम्भसा ।
पूजया भोगसम्पत्तिरवश्यञ्जायते द्विजाः ! ॥ ७० ॥
तस्मात्ते भोगिनो दैत्या लिङ्गार्चनपरायणाः ।
तस्मात् कृत्वा धर्मविघ्नमहन्देवाः स्वमायया ॥ ७१ ॥
दैत्यानां देवकार्य्यार्थं जेष्येऽहं त्रिपुरं क्षणात् ।

सूत उवाच ।

विचार्य्यैवन्ततस्तेषाम्भगवान् पुरुषोत्तमः ।
कर्तुं व्यवसितस्ताभूद्धर्मविघ्नं सुरारिणाम् ॥ ७२ ॥
असृजच्च महातेजाः पुरुषञ्चात्मसम्भवम् ।
मायी मायामयन्तेषां धर्मविघ्नार्थमच्युतः ॥ ७३ ॥
शास्त्रञ्च शास्ता सर्वेषामकरोत्कामरूपधृक् ।
सर्वसम्मोहनं मायी दृष्टप्रत्ययसंयुतम् ॥ ७४ ॥
एतत्स्वात्मभवायैव पुरुषायोपदिश्यतु ।

मायी मायामयं शास्त्रं ग्रन्थषोडशलक्षकम् ॥ ७५ ॥
श्रौतस्मार्तविरुद्धञ्च वर्णाश्रमविवर्जितम् ।
इहैव स्वर्गनरकं प्रत्ययं नान्यथा पुनः ॥ ७६ ॥
तच्छास्त्रमुपदिश्यैव पुरुषायाच्युतः स्वयम् ।
पुरत्रयविनाशाय प्राहैनं पुरुषं हरिः ॥ ७७ ॥
गन्तुमर्हसि नाशाय भो तूर्णं पुरवासिनाम् ।
धर्मास्तथा प्रणश्यन्तु श्रौतस्मार्ता न संशयः ॥ ७८ ॥
ततः प्रणम्य तं मायी मायाशास्त्रविशारदः ।
प्रविश्य तत् पुरं तूर्णं मुनिर्मायां तदाकरोत् ॥ ७९ ॥
मायया तस्य ते दैत्याः पुरत्रयनिवासिनः ।
श्रौतं स्मार्तञ्च सन्त्यज्य तस्य शिष्यास्तदाभवन् ॥ ८० ॥
तत्यजुश्च महादेवं शङ्करं परमेश्वरम ।
नारदोऽपि तदा मायी नियोगान्मायिनः प्रभोः ॥ ८१ ॥
प्रविश्य तत् पुरं तेन मायिना सह दीक्षितः ।
मुनिः शिष्यैः प्रशिष्यैश्च संवृतः सर्वतः स्वयम ॥ ८२ ॥
स्त्रीधर्मञ्चाकरोत् स्त्रीणां दुष्टाचारफलप्रदम् ।
चक्रुस्ताः सर्वदा लब्ध्वा सद्य एव फलं स्त्रियः ॥ ८३ ॥
जना सक्ता बभूवुस्ता विनिन्द्य पतिदेवताः ।
अद्यापि गौरवात्तस्य नारदस्य कलौ मुनेः ॥ ८४ ॥
नार्यश्चरन्ति सन्त्यज्य भर्तॄन् स्वैरं वृथाधमाः ।
स्त्रीणां माता पिता बन्धुः सखा मित्रञ्च बान्धवः ॥८५॥
भर्ता एव न सन्देहस्तथाप्यासन् मायया ।
कृत्वापि सुमहत् पापं या भर्तुः प्रेमसंयुता ॥ ८६ ॥
प्राप्नुयात् परमं स्वर्गं नरकञ्च विपर्ययात् ।

पुरैका मुनिशार्दूलाः! स्वधर्मान् सदा पतिम् ॥८७॥
सम्यज्या पूजयन् साध्वी देवानन्यान् जगद्गुरून्।
ताः स्वर्गलोकमासाद्य मोदन्ते विगतज्वराः ॥८८॥
नरकञ्च जगामान्या तस्माद्भर्त्ता परा गतिः।
तथापि भर्तॄन् स्वान्त्यक्त्वा बभूवुः स्वैरवृत्तयः ॥ ८९ ॥
मायया देवदेवस्य विष्णोस्तस्याज्ञया प्रभोः।
अलक्ष्मीश्च स्वयन्तस्य नियोगाच्चिपुरङ्गता ॥ ९० ॥
या लक्ष्मीस्तपसा तेषां लब्धा देवेश्वराद्‌जात्।
बहिर्गता परित्यज्य नियोगाद् ब्रह्मणः प्रभोः ॥ ९१ ॥
बुद्धिमोहन्तथाभूतं विष्णुमायाविनिर्मितम्।
तेषां दत्वा क्षणं देवस्तासां मायी च नारदः ॥ ९२ ॥
सुखासीनो ह्यसम्भ्रान्तौ धर्मविघ्नार्थमव्ययौ।
एवं नष्टे तदा धर्मे श्रौतस्मार्त्ते सुशोभने ॥ ९३ ॥
पाषण्डे स्थापिते तेन विष्णुना विश्वयोनिना।
त्यक्ते महेश्वरे दैत्यैस्त्यक्ते लिङ्गार्चने तथा ॥ ९४ ॥
स्त्रीधर्मे निखिले नष्टे दुराचारे व्यवस्थिते।
कृतार्थ इव देवेशो देवैः सार्धमुमापतिम् ॥ ९५ ॥
तपसा प्राप्य सर्वज्ञं तुष्टाव पुरुषोत्तमः।

श्रीभगवानुवाच।

महेश्वराय देवाय नमस्ते परमात्मने ॥ ९६ ॥
नारायणाय शर्वाय ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे।
शाश्वताय ह्यनन्ताय अव्यक्ताय च ते नमः ॥ ९७ ॥

सूत उवाच।

एवं स्तुत्वा महादेवं दण्डवत् प्रणिपत्य च।

जजाप रुद्रं भगवान् कोटिवारं जले स्थितः ॥ ९८ ॥
देवाश्च सर्वे ते देवं तुष्टुवुः परमेश्वरम्।
सेन्द्राःससाध्याः सयमाः सरुद्राः समरुद्गणाः ॥ ९९ ॥

देवा ऊचुः।

नमः सर्वात्मने तुभ्यं शङ्करायार्त्तिहारिणे।
रुद्राय नीलरुद्राय कद्रुद्राय प्रचेतसे ॥ १०० ॥
गतिर्नः सर्वदास्माभिर्वन्द्यो देवारिमर्दनः।
त्वमादिस्त्वमनन्तश्च अनन्तश्चाक्षयः प्रभुः ॥ १०१ ॥
प्रकृतिः पुरुषः साक्षात् स्रष्टा हर्त्ता जगद्गुरो!।
त्राता नेता जगत्यस्मिन् द्विजानां द्विजवत्सल! ॥ १०२ ॥
वरदो वाङ्मयो वाच्यो वाच्यवाचकवर्जितः।
याज्यो मुक्त्यर्थमीशानो योगिभिर्योगविभ्रमैः ॥ १०३ ॥
हृत्पुण्डरीकसुषिरे योगिनां संस्थितः सदा।
वदन्ति सूरयः सन्तं परं ब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ १०४ ॥
भवन्तं तत्त्वमित्यार्यास्तेजोराशिं परात्परम्।
परमात्मानमित्याहुरस्मिन् जगति तद्विभो! ॥ १०५ ॥
दृष्टं श्रुतं स्थितं सर्वं जायमानं जगद्गुरो!।
अणोरल्पतरं प्राहुर्महतोऽपि महत्तरम् ॥ १०६ ॥
सर्वतः पाणिपादन्त्वां सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम्।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठसि ॥ १०७ ॥
महादेवमनिर्देश्यं सर्वज्ञं त्वामनामयम्।
विश्वरूपं विरूपाक्षं सदाशिवमनामयम् ॥ १०८ ॥
कोटिभास्करसङ्काशं कोटिशीतांशुसन्निभम्।
कोटिकालाग्निसङ्काशं षड्विंशकमनीश्वरम् ॥ १०९ ॥

प्रवर्तकं जगत्यस्मिन् प्रकृतेः प्रपितामहम् ।
वदन्ति वरदं देवं सर्वावासं स्वयम्भुवम् ॥ ११० ॥
श्रुतयः श्रुतिसारं त्वां श्रुतिसारविदो जनाः ॥१११॥

अदृष्टमस्माभिरनेकमूर्ते !
विना कृतं यद्भवताऽथ लोके ।
त्वमेव दैत्यान् सुरभूतसङ्घान्
देवान्नरान् स्थावरजङ्गमांश्च ॥ ११२ ॥

पाहि नान्या गतिः शम्भो ! विनिहत्यासुरोत्तमान् ।
मायया मोहिताः सर्वे भवतः परमेश्वर ! ॥ ११३ ॥

यथा तरङ्गा लहरीसमूहा
युध्यन्ति चान्योऽन्यमपान्निधौ च ।
जलाश्रया देवजडीकृताश्च
सुरासुरास्तद्वदजस्य सर्वम् ॥ ११४ ॥

सूत उवाच ।

य इदं प्रातरुत्थाय शुचिर्भूत्वा जपेन्नरः ।
शृणुयाद्वा स्तवं पुण्यं सर्वकाममवाप्नुयात् ॥ ११५
स्तुतस्त्वेवं सुरैर्विष्णोर्जपेन च महेश्वरः ।
सोमः सोमामथालिङ्ग्य नन्दिदत्तकरः स्मयन् ॥ ११६
प्राह गम्भीरया वाचा देवानालोक्य शङ्करः ।
ज्ञातं मयेदमधुना देवकार्य्यं सुरेश्वराः ! ॥ ११७ ॥
विष्णोर्मायाबलञ्चैव नारदस्य च धीमतः ।
तेषामधर्मनिष्ठानां दैत्यानां देवसत्तमाः ! ॥ ११८
पुरत्रयविनाशञ्च करिष्येऽहं सुरोत्तमाः ! ।

सूत उवाच ।

अथ समाप्तका देवाः सेन्द्रोपेन्द्राः समागताः ॥ ११९ ॥

श्रुत्वा प्रभोस्तदा वाक्यं प्रणेमुस्तुष्टुवुश्च ते ।

अथैतदन्तरे देवी देवमालोक्य विस्मिता ॥ १२० ॥

लीलाम्बुजेन चाहत्य कलमाह वृषध्वजम् ।

देव्युवाच ।

क्रीड़मानं विभो ! पश्य षण्मुखं रविसन्निभम् ॥ १२१ ॥

पुत्रं पुत्रवतां श्रेष्ठ ! भूषितं भूषणैः शुभैः ।

मुकुटैः कटकैश्चैव कुण्डलैर्वलयैः शुभैः ॥ १२२ ॥

नूपुरैश्छन्नवारैश्च तथाह्युदरबन्धनैः ।

किङ्किणीभिरनेकाभिर्हैमैरश्वत्थपत्रकैः ॥ १२३ ॥

कल्पकद्रुमजैः पुष्पैः शोभितैरलकैः शुभैः ।

हारैर्वारिजरागादिमणिचित्रैस्तथाङ्गदैः ॥ १२४ ॥

मुक्ताफलमयैर्हारैः पूर्णचन्द्रसमप्रभैः ।

तिलकैश्च महादेव ! पश्य पुत्रं सुशोभनम् ॥ १२५ ॥

अङ्कितं कुङ्कुमाद्यैश्च हस्तन्यासैर्निर्मितम् ।

वक्त्रचन्द्रश्च पश्येश ! स्मन्दं कामलकं यथा ॥ १२६ ॥

नेत्राणि च विभो ! पश्य शुभानि त्वं शुभानि च ।

अञ्जनानि विचित्राणि मङ्गलार्थञ्च मातृभिः ॥ १२७ ॥

गङ्गादिभिः कृत्तिकाद्यैः स्वाहया च विशेषतः ।

इत्येवं लोकमातुश्च वाग्भिः सम्बोधितः शिवः ॥ १२८ ॥

न ययौ तृप्तिमीशान. पिबन् स्कन्दाननामृतम् ।

न सस्मार च तान्देवान्दैत्यशस्त्राभिपीड़ितान् ॥ १२९ ॥

स्कन्दमालिङ्ग्य चाघ्राय नृत्य पुत्रेत्युवाच ह ।

सोऽपि लीलालसो बालो ननर्त्तांत्रि हरः प्रभुः॥१३०॥
सहैव ननृतुश्चान्ये सह तेन गणेश्वराः ।
त्रैलोक्यमखिलं तत्र ननर्त्त्याज्ञया चणम् ॥ १३१ ॥
नागाश्च ननृतुः सर्वे देवाः सेन्द्रपुरोगमाः ।
तुष्टुवुर्गणपाः स्कन्दं सुमोदाख्या च मातरः ॥ १३२॥
ससृजुः पुष्पवर्षाणि जगुर्गन्धर्वकिन्नराः ।
नृत्यामृतं तदा पीत्वा पार्वतीपरमेश्वरौ ।
अवापतुस्तदा तृप्तिं नन्दिना च गणेश्वराः ॥ १३३ ॥

तत: स नन्दी सह षण्मुखेन
तथा च सार्द्धं गिरिराजपुत्र्या ।
विवेश दिव्यं भवनं भवोऽपि
यथाम्बुदोऽन्याम्बुदमम्बुदाभः ॥ १३४ ॥

द्वारस्थ पार्श्वे ते तस्थुर्देवा देवस्य धीमतः ।
तुष्टुवुश्च महादेवं किञ्चिदुद्विग्नचेतसः ॥ १३५ ॥
किन्तु किञ्चिदिति चान्योन्यं प्रेक्ष्य चैतत्समाकुलाः ।
पापा वयमिति ह्यन्ये अभाग्याश्चेति चापरे ॥ १३६ ॥
भाग्यवन्तश्च दैत्येन्द्रा इति चान्ये सुरेश्वराः ! ।
पूजाफलमिमन्त्वेषामित्यन्ये नेति चापरे ॥ १३७ ।
एतस्मिन्नन्तरे तेषां श्रुत्वा शब्दमनेकशः ।
कुम्भोदरो महातेजा दण्डेनाताडयत् सुरान् ॥ १३८॥
दुद्रुवुस्ते भयाविष्टा देवा हाहेति वादिनः ।
अपतन् मुनयश्चान्ये देवाश्च धरणीतले ॥ १३९ ॥
अहो! विधेर्बलश्चेति मुनयः कश्यपादयः ।
दृष्ट्वापि देवदेवेशं देवानाञ्चासुरद्विषाम् ॥ १४० ॥

अभाग्यात्र समाप्तस्तु कार्य्यमित्यपरे द्विजाः।
प्राहुर्नमः शिवायेति पूज्य चाल्पतरं हृदि ॥ १४१ ॥
ततः कपर्दी नन्दीशो महादेवप्रियो मुनिः।
शूली माली तथा हाली कुण्डली वलयी गदी॥१४२॥
वृषमारुह्य सुखितं ययौ तस्याज्ञया तदा।
ततो वै नन्दिनं दृष्ट्वा गणाः कुम्भोदरोऽपि स ॥१४३॥
प्रणम्य नन्दिनं मूर्ध्ना सह तेन त्वरन्ययौ।
नन्दी भाति महातेजा वृषपृष्ठे वृषध्वजः ॥ १४४ ॥
सगणो गणसेनानीर्मेघपृष्ठे यथा भवः।
दशयोजनविस्तीर्णं मुक्ताजालैरलङ्कृतम् ॥ १४५ ॥
सितातपत्रं शैलादेराकाशमिव भाति तत्।
तत्रास्सर्वंद्धमाला सा मुक्ताफलमयी शुभा ॥ १४६ ॥
गङ्गाकाशान्निपतिता भाति मूर्ध्नि विभोर्यथा।
अथ दृष्ट्वा गणाध्यक्षं देवदुन्दुभयः शुभाः। ॥ १४७ ॥
नियोगाद्वज्रिणः सर्वे विनेदुर्मुनिपुङ्गवाः।
तुष्टुवुश्च गणेशानं वाग्भिरिष्टप्रदं शुभम् ॥ १४८ ॥
यथा देवा भवं दृष्ट्वा प्रीतिकण्टकितत्वचः।
नियोगाद्वज्रिणो मूर्ध्नि पुष्पवर्षं च खेचराः ॥ १४९ ॥
ववृषुश्च सुगन्धाढ्यं नन्दिनो गगनोदितम्।
हृष्या तुष्टस्तदा रेजे तुष्ट्या पुष्ट्या यथार्थया ॥ १५० ॥
नन्दी भवस्याज्ञया तु स्नातया गन्धवारिणा।
पुष्पैर्नानाविधैस्तत्र भाति पृष्ठं वृषस्य तत् ॥ १५१ ॥
सङ्कीर्णं तु दिवः पृष्ठं नक्षत्रैरिव सुव्रताः।।
कुसुमैः संवृतो नन्दी वृषपृष्ठे रराज सः ॥ १५२ ॥

शिवः शुशुभे यथा चन्द्रो नक्षत्रैरिव सुव्रताः ॥
तं दृष्ट्वा नन्दिनं देवाः सेन्द्रोपेन्द्रास्तथाविधम् ॥१५३॥
तुष्टुवुर्गणपेशानं देवदेवमिवापरम् ।

देवा ऊचुः ।

नमस्ते रुद्रभक्ताय रुद्रजाप्यरताय च ॥ १५४ ॥
रुद्रभक्तार्तिनाशाय रौद्रकर्मरताय ते ।
कूष्माण्डगणनाथाय योगिनां पतये नमः ॥ १५५ ॥
सर्वदाय शरण्याय सर्वज्ञायार्तिहारिणे ।
वेदानां पतये चैव वेदवेद्याय ते नमः ॥ १५६ ॥
वज्रिणे वज्रदंष्ट्राय वज्रिवज्रनिवारिणे ।
वज्रालङ्कृतदेहाय वज्रिणाराधिताय ते ॥ १५७ ॥
रक्ताय रक्तनेत्राय रक्ताम्बरधराय ते ।
रक्तानां भवपादाब्जे रुद्रलोकप्रदायिने ॥ १५८ ॥
नमः सेनाधिपतये रुद्राणां पतये नमः ।
भूतानां भुवनेशानां पतये पापहारिणे ॥ १५९ ॥
रुद्राय रुद्रपतये रौद्रपापहराय ते ।
नमः शिवाय सौम्याय रुद्रभक्ताय ते नमः ॥ १६० ॥

सूत उवाच ।

ततः प्रीतो गणाध्यक्षः प्राह देवाञ्छिलात्मजः ।
रथञ्च सारथिं शम्भोः कार्मुकं शरमुत्तमम् ॥ १६१ ॥
कर्तुमर्हथ यत्नेन नष्टं मत्वा पुरत्रयम् ।
अथ ते ब्रह्मणा सार्धं तथा वै विश्वकर्मणा ॥ १६२ ॥
रथं चक्रुः सुसंरब्धा देवदेवस्य धीमतः ॥ १६३ ॥
इत्यादिमहापु० श्रीलैङ्गे पूर्वभागे पुरदाहे नन्दिकेश्वर-
वाक्यं नाम एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

अथ रुद्रस्य देवस्य निर्मितो विश्वकर्मणा।
सर्वलोकमयो दिव्यो रथो यत्नेन सादरम्॥ १॥
सर्वभूतमयश्चैव सर्वदेवनमस्कृतः।
सर्वदेवमयश्चैव सौवर्णः सर्वसम्मतः॥ २॥
रथाङ्गं दक्षिणं सूर्यो वामाङ्गं सोम एव च।
दक्षिणं द्वादशारं हि षोडशारं तथोत्तरम्॥ ३॥
अरेषु तेषु विप्रेन्द्राश्चादित्या द्वादशैव तु।
शशिनः षोडशारेषु कला वामस्य सुव्रताः!॥ ४॥
ऋक्षाणि च तदा तस्य वामस्यैव तु भूषणम्।
नेम्यः षड् ऋतवश्चैव तयोर्वै विप्रपुङ्गवाः!॥ ५॥
पुष्करञ्चान्तरीक्षं वै रथनीडश्च मन्दरः।
अस्ताद्रिरुदयाद्रिश्च उभौ तौ कूबरौ स्मृतौ॥ ६॥
अधिष्ठानं महामेरुराश्रयाः केसराचलाः।
वेगः संवत्सरस्तस्य अयने चक्रसङ्गमौ॥ ७॥
मुहूर्ता बन्धुरास्तस्य शम्याश्चैव कलाः स्मृताः।
तस्य काष्ठाः स्मृता घोणा चाक्षदण्डाः क्षणाश्च वै॥ ८॥
निमेषाश्चानुकर्षाश्च ईषा चास्य लवाः स्मृताः।
द्यौर्वरूथं रथस्यास्य स्वर्गमोक्षावुभौ ध्वजौ॥ ९॥
धर्मो विरागो दण्डोऽस्य यज्ञा दण्डाश्रयाः स्मृताः।
दक्षिणाः सन्धयस्तस्य लोहाः पञ्चाशदग्नयः॥ १०॥

युगान्तकोटी तौ तस्य धर्मकामावुभौ स्मृतौ ।
ईषा दण्डस्तथा व्यक्तं बुद्धिस्तस्यैव नड्वल: ॥ ११
कोणस्तथा ह्यहङ्कारो भूतानि च बलं स्मृतम् ।
इन्द्रियाणि च तस्यैव भूषणानि समन्तत: ॥ १२ ।
श्रद्धा च गतिरस्यैव वेदास्तस्य हया: स्मृता: ।
पदानि भूषणान्येव षडङ्गान्युपभूषणम् ॥ १३ ॥
पुराणन्यायमीमांसा धर्मशास्त्राणि सुव्रता: ।
बालाश्रया: पटाश्चैव सर्वलक्षणसंयुता: ॥ १४ ॥
मन्त्रा घण्टा: स्मृतास्तेषां वर्णा: पादास्तथाश्रमा:
अवच्छेदो ह्यनन्तस्तु सहस्रफणभूषित: ॥ १५ ॥
दिश: पादा रथस्यास्य तथा चोपदिशश्च ह ।
पुष्कराद्या: पताकाश्च सौवर्णा रत्नभूषिता: ॥ १६
समुद्रास्तस्य चत्वारो रथकम्बलिका: स्मृता: ।
गङ्गाद्या: सरित: श्रेष्ठा: सर्वाभरणभूषिता: ॥ १७
चामरासक्तहस्ताग्रा: सर्वा: स्त्रीरूपशोभिता: ।
तत्र तत्र कृतस्थाना: शोभयाञ्चक्रिरे रथम् ॥ १८ ॥
आवहाद्यास्तथा सप्तसोपानं हैममुत्तमम् ।
सारथिर्भगवान् ब्रह्मा देवोभीषुधरा: स्मृत: ॥ १९
प्रतोदो ब्रह्मणस्तस्य प्रणवो ब्रह्मदैवतम् ।
लोकालोकाचलस्तस्य ससोपान: समन्तत:॥ २०
विषमश्च तदा बाह्यो मानसाद्रि: सुशोभन: ।
नासा: समन्ततस्तस्य सर्व एवाचला: स्मृता:॥
तला: कपाता: कापोता: सर्वे तत्रनिवासिन: ।
मकरव महाच्छत्रं मन्दर: पार्श्वडिण्डिम: ॥ २२

शालेन्द्रः कार्मुकञ्चैव ज्या भुजङ्गाधिपः स्वयम् ।
कालरात्रा तथैवेह तथेन्द्रधनुषा पुनः ॥ २३ ॥
घण्टा सरस्वती देवी धनुषः श्रुतिरूपिणी ।
इषुर्विष्णुर्महातेजाः शल्यं सोमः शरस्य च ॥ २४ ॥
कालाग्निस्तच्छरस्यैव साक्षात्तीक्ष्णः सुदारुणः ।
अनीकं विषसम्भूतं वायवो वाजकाः स्मृताः ॥ २५ ॥
एवं कृत्वा रथं दिव्यं कार्मुकञ्च शरं तथा ।
सारथिं जगताञ्चैव ब्रह्माणं प्रभुमीश्वरम् ॥ २६ ॥
आरुरोह रथं दिव्यं रणमण्डनधुग्भवः ।
सर्वदेवगणैर्युक्तं कम्पयन्निव रोदसी ॥ २७ ॥
ऋषिभिस्तूयमानश्च वन्द्यमानश्च वन्दिभिः ।
उपनृत्तश्चाप्सरसाङ्गणैर्नृत्यविशारदैः ॥ २८ ॥
सुशोभमानो वरदः समीक्ष्यैव च सारथिम् ।
तस्मिन्नारोहति रथं कल्पितं लोकसंभृतम् ॥ २९ ॥
शिरोभिः पतिता भूमिस्तुरगा वेदसम्भवाः ।
अथाधस्ताद्रथस्यास्य भगवान् धरणीधरः ॥ ३० ॥
वृषेन्द्ररूपी चोत्थाप्य स्थापयामास वै क्षणम् ।
क्षणान्तरे वृषेन्द्रोऽपि जानुभ्यामगमद्धराम् ॥ ३१ ॥
अभीषुहस्तो भगवानुद्यम्य च हयान् विभुः ।
स्थापयामास देवस्य वचनाद्वै रथं शुभम् ॥ ३२ ॥
ततोऽश्वांश्चोदयामास मनो मारुतरंहसः ।
पुराण्युद्दिश्य खस्थानि दानवानां तरस्विनाम् ॥ ३३ ॥
अथाह भगवान् रुद्रो देवानालोक्य शङ्करः ।
पशूनामाधिपत्यं मे दत्तं हन्मि ततोऽसुरान् ॥ ३४ ॥

पृथक् पशुत्वं देवानां तथान्येषां सुरोत्तमाः ! ।
कल्पयित्वैव बध्यास्ते नान्यथा नैव सत्तमाः ॥ ३५ ॥
इति श्रुत्वा वचः सर्वं देवदेवस्य धीमतः ।
विषादमगमन् सर्वे पशुत्वं प्रतिशङ्किताः ॥ ३६ ॥
तेषां भावं ततो ज्ञात्वा देवस्तानिदमब्रवीत् ।
मा वोऽस्तु पशुभावेऽस्मिन् भयं विबुधसत्तमाः ! ॥३७॥
श्रूयतां पशुभावस्य विमोचः क्रियताञ्च सः ।
यो वै पाशुपतं दिव्यं चरिष्यति स मोक्ष्यति ॥ ३८ ॥
पशुत्वादिति सत्यञ्च प्रतिज्ञातं समाहिताः ! ।
ये चाप्यन्ये चरिष्यन्ति व्रतं पाशुपतं मम ॥ ३९ ॥
मोक्ष्यन्ति ते न सन्देहः पशुत्वात् सुरसत्तमाः ! ।
नैष्ठिकं द्वादशाब्दं वा तदर्धं वर्षकत्रयम् ॥ ४० ॥
शुश्रूषां कारयेद्यस्तु स पशुत्वाद्विमुच्यते ।
तस्मात् परमिदं दिव्यं चरिष्यथ सुरोत्तमाः ! ॥४१॥
तथेति चाब्रुवन् देवाः शिवे ! लोकनमस्कृते ! ।
तस्माद्वै पशवः सर्वे देवासुरनराः प्रभोः ॥ ४२ ॥
रुद्रः पशुपतिश्चैव पशुपाशविमोचकः ।
यः पशुस्तत् पशुत्वञ्च व्रतेनानेन सन्त्यजेत् ॥ ४३ ॥
तत् कृत्वा न च पापीयानिति शास्त्रस्य निश्चयः ।
ततो विनायकः साक्षाद् बालो बालपराक्रमः॥ ४४ ॥
अपूजितस्तदा देवैः प्राह देवान्निवारयन् ।

श्रीविनायक उवाच ।

मामपूज्य जगत्यस्मिन् भक्ष्यभोज्यादिभिः शुभैः ॥४५॥
कः पुमान् सिद्धिमाप्नोति देवो वा दानवोऽपि वा ।

ततस्तस्मिन् चणादेव देवकार्य्ये सुरेश्वराः ! ॥ ४६ ॥
विघ्नं करिष्ये देवेशः कथं कर्तुं समुद्यताः ।
ततः सेन्द्राः सुराः सर्वे भीताः सम्पूज्य तं प्रभुम् ॥ ४७॥
भक्ष्यभोज्यादिभिश्चैव उण्डरैश्चैव मोदकैः ।
अब्रुवंस्ते गणेशानं निर्विघ्नस्त्वास्तु नः सदा ॥ ४८ ॥

भवोऽप्यनेकैः कुसुमैर्गणेशं
भक्ष्यैश्च भोज्यैः सुरसैः सुगन्धैः ।
आलिङ्ग्य चाघ्राय सुतं तदानी-
मपूजयत् सर्वसुरेन्द्रमुख्यः ॥ ४९ ॥
सम्पूज्य पूज्यं सह देवसङ्घै-
र्विनायकं नायकमीश्वराणाम् ।
गणेश्वरैरेव नगेन्द्रधन्वा
पुरत्रयं दग्धुमसौ जगाम ॥ ५०
तं देवदेवं सुरसिद्धसङ्घा
महेश्वरं भूतगणाश्च सर्वे ।
गणेश्वरा नन्दिमुखास्तदानीं
स्ववाहनैरन्वयुरीशमीशाः ॥ ५१ ॥
अग्रे सुराणाञ्च गणेश्वराणां
तदाथ नन्दी गिरिराजकल्पम् ।
विमानमारुह्य पुरं प्रहर्तुं
जगाम मृत्युं भगवानिवेशः ॥ ५२ ॥
यान्तं तदानीन्तु शिलादपुत्र-
मारुह्य नागेन्द्रवृषाश्वबर्य्यान् ।
देवास्तदानीं गणपाश्च सर्वे

गणा ययुः स्वायुधचिह्नहस्ताः ॥ ५३ ॥
खगेन्द्रमारुह्य नगेन्द्रकल्पं
वृषध्वजो वामत एव शम्भोः ।
जगाम तूर्णं जगतां हिताय
पुरत्रयं दग्धुमलुप्तशक्तिः ॥ ५४ ॥
तं सर्वदेवाः सुरलोकनाथं
समन्ततश्चान्वयुरप्रमेयम् ।
सुरासुरेशं शितशक्तिटङ्क-
गदात्रिशूलासिवरायुधैश्च ॥ ५५ ॥
रराज मध्ये भगवान् सुराणां
विवाहनो वारिजपत्रवर्णः ।
यथा सुमेरोः शिखराधिरूढः
सहस्ररश्मिर्भगवान् सुतीक्ष्णः ॥ ५६ ॥
सहस्रनेत्रः प्रथमः सुराणां
गजेन्द्रमारुह्य च दक्षिणेऽस्य ।
जगाम रुद्रस्य पुरं निहन्तुं
यथोरगांस्तत्र तु वैनतेयः ॥ ५७ ॥
तं सिद्धगन्धर्वसुरेन्द्रवीराः
सुरेन्द्रवृन्दाधिपमिन्द्रमीशम् ।
समन्ततस्तुष्टुवुरिष्टदन्तं
जयेति शक्रं वरपुष्पवृष्ट्या ॥ ५८ ॥
तदा ह्यहल्योपपतिं सुरेशं
जगत्पतिं देवपतिं दिविष्ठाः ।
शशंसुरालोक्य सहस्रनेत्रं

सलीलमम्बातनयं यथेन्द्रम् ॥ ५९ ॥
यमपावकवित्तेशा वायुर्निर्ऋतिरेव च
यपांपतिस्तथेशानो भवस्थानु समागताः ॥ ६० ॥
वीरभद्रो रणे भद्रो नैर्ऋत्यां वै रथस्य तु ।
वृषभेन्द्रं समारुह्य रोमजैश्च समावृतः ॥ ६१ ॥
सेवाश्चक्रे पुरं हन्तुं देवदेवं त्रियम्बकम् ।
महाकालो महातेजा महादेव इवापरः ॥ ६२ ॥
वायव्यां सगणैः सार्धं सेवाश्चक्रे रथस्य तु ॥ ६३ ॥

षण्मुखोऽपि सह सिद्धचारणैः
सेनया च गिरिराजसन्निभः ।
देवनाथगणवृन्दसंवृतो
वारणेन च तथाग्निसम्भवः ॥ ६४ ॥
विघ्नं गणेशोऽप्यसुरेश्वराणां
कृत्वा सुराणां भगवानविघ्नम् ।
विघ्नेश्वरो विघ्नगणैश्च सार्धम्
तं देवमीशानपदं जगाम ॥ ६५ ॥
काली तदा कालनिशाप्रकाशं
शूलं कपालाभरणा करेण ।
प्रकम्पयन्ती च तदाऽसुरेन्द्रान्
महासुरासृङ्मधुपानमत्ता ॥ ६६ ॥
मत्तेभगन्त्री मदलोलनेत्रा
मत्तैः पिशाचैश्च गणैश्च मत्तैः ।
मत्तेभचर्माम्बरवेष्टिताङ्गी
ययौ पुरस्ताच्च गणेश्वरस्य ॥ ६७ ॥

तां सिद्धगन्धर्वपिशाचयक्ष-
विद्याधराहीन्द्रसुरेन्द्रमुख्याः ।
प्रणेमुरुच्चैरभितुष्टुवुश्च
जयेति देवीं हिमशैलपुत्रीम् ॥ ६८ ॥
मातरः सुरवरारिसूदनाः
सादरं सुरगणैः सुपूजिताः ।
मातरं ययुरथ स्ववाहनैः
स्वैर्गणैर्ध्वजधरैः समन्ततः ॥ ६९ ॥
दुर्गाऽऽरूढमृगाधिपा दुरतिगा दोर्दण्डवृन्दैः शिवं
बिभ्राणाऽङ्कुशशूलपाशपरशुं चक्रासिशङ्खायुधम् ।
प्रौढादित्यसहस्रवह्निसदृशैर्नेत्रैर्दहन्ती पथं
ज्वाला वालपराक्रमा भगवती दैत्यान् प्रहर्तुं ययौ ॥ ७० ॥
तं देवमीशं त्रिपुरं निहन्तुं
तदा तु देवेन्द्ररविप्रकाशाः ।
गजैर्हयैः सिंहवरै रथैश्च
वृषैर्ययुस्ते गणराजमुख्याः ॥ ७१ ॥
हलैश्च फालैर्मुसलैर्भुशुण्डै-
र्गिरीन्द्रकूटैर्गिरिसन्निभास्ते ।
ययुः पुरस्ताद्धि महेश्वरस्य
सुरेश्वरा भूतगणेश्वराश्च ॥ ७२ ॥
तथेन्द्रपद्मोद्भवविष्णुमुख्याः
सुरा गणेशाश्च गणेशमीशम् ।
जयेति वाग्भिर्भगवन्तमूचुः
किरीटदत्ताञ्जलयः समन्तात् ॥ ७३ ॥

ननृतुर्मुनयः सर्वे दण्डहस्ताजटाधराः ।
ववृषुः पुष्पवर्षाणि खेचराः सिद्धचारणाः ।
पुरत्रयञ्च विप्रेन्द्राः प्रागदृश्यन्त वै तथा ॥ ७४ ॥

गणेश्वरैर्देवगणैश्च भृङ्गी
समावृतः सर्वगणेन्द्रवर्यः ।
जगाम योगी त्रिपुरं निहन्तुं
विमानमारुह्य यथा महेन्द्रः ॥ ७५ ॥

केशो विगतवासाश्च महाकेशो महाज्वरः ।
सोमवल्लो सवर्णश्च सोमपः सनकस्तथा ॥ ७६ ॥
सोमधृक् सूर्य्यवाचश्च सूर्य्यपेषणकस्तथा ।
सूर्य्याक्षः सूरिनामा च सुरः सुन्दर एव च ॥ ७७ ॥
प्रकुन्दः कुन्दन्तश्च कम्पनश्च प्रकम्पनः ।
इन्द्रश्चेन्द्रजयश्चैव महाभीमकस्तथा ॥ ७८ ॥
शताक्षश्चैव पञ्चाक्षः सहस्राक्षो महोदरः ।
यमजिह्वः शताश्वश्च कुण्ठनः कण्ठपूजनः ॥ ७९ ॥
द्विशिखस्त्रिशिखश्चैव तथा पञ्चशिखो द्विजाः ।
मुण्डोऽर्धमुण्डो दीर्घश्च पिशाचास्यः पिनाकधृक् ॥ ८० ॥
पिप्पलायतनश्चैव तथा ह्यङ्गारकाशनः ।
शिथिलः शिथिलास्यश्च अक्षपादो ह्यजः कुजः ॥ ८१ ॥
अजवक्त्रो हयवक्त्रो गजवक्त्रोऽर्ध्ववक्त्रकः ।
इत्याद्याः परिवार्य्येशं लक्षलक्षणवर्जिताः ॥ ८२ ॥
इन्द्रशस्तं समावृत्य जग्मुः सोम गणैर्वृताः ।
सहस्राणां सहस्राणि रुद्राणामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ८३ ॥
समावृत्य महादेवं देवदेवं महेश्वरम् ।

दग्धुं पुरत्रयं जग्मुः कोटिकोटिगणैर्वृताः ॥ ८४ ॥
त्रयस्त्रिंशत्सुराश्चैव त्रयश्च त्रिशतास्तथा ।
त्रयश्च त्रिसहस्राणि जग्मुर्देवाः समन्ततः ॥ ८५ ॥
मातरः सर्वलोकानां गणानाञ्चैव मातरः ।
भूतानां मातरश्चैव जग्मुर्देवस्य पृष्ठतः ॥ ८६ ॥
भाति मध्ये गणानाञ्च रथमध्ये गणेश्वरः ।
नभस्यमलनक्षत्रे तारामध्य इवोडुराट् ॥ ८७ ॥
रराज देवी देवस्य गिरिजापार्श्वसंस्थिता ।
तदा प्रभावती गौरी भवस्येव जगन्मयी ॥ ८८ ॥
शुभावती तदा देवी पार्श्वसंस्था विभाति सा ।
चामरासक्तहस्ताग्रा सा हैमाम्बुजवर्णिका ॥ ८९ ॥

अथ विभाति विभोर्विमलं वपु-
र्भसितभासितमम्बिकया तया ।
सितमिवाभ्रमहोसह विद्युता
नभसि देवपतेः परमेष्ठिनः ॥ ९० ॥

भातीन्द्रधनुषाकाशं मेरुणा च यथा जगत् ।
हिरण्यधनुषा सौम्यं वपुः शर्म्भोः शशिद्युति ॥ ९१ ॥
सितातपत्रं रत्नांशुमिश्रितं परमेष्ठिनः ।
यथोदये शशाङ्कस्य भात्यखण्डं हि मण्डलम् ॥ ९२ ॥
सदुकूला शिवे ! रक्ता लम्बिता भाति मालिका ।
छत्रान्ता रत्नजाकाशात् पतन्तीव सरिद्वरा ॥ ९३ ॥

अथ महेन्द्रविरिञ्चिविभावसु-
प्रभृतिभिर्नतपादसरोरुहः ।
सह तदा च जगाम तयाम्बया

सकललोकहिताय पुरत्रयम् ॥ ९४ ॥
दग्धुं समर्थो मनसा क्षणेन
चराचरं सर्वमिदं त्रिशूली।
किमत्र दग्धुं त्रिपुरं पिनाकी
स्वयं गतश्चात्र गणैश्च सार्धम् ॥ ९५ ॥
रथेन किं चेषुवरेण तस्य
गणैश्च किं देवगणैश्च शम्भोः।
पुरत्रयं दग्धुमलुप्तशक्तेः
किमेतदित्याहुरजेन्द्रमुख्याः ॥ ९६ ॥
मन्याम नूनं भगवान् पिनाकी
लीलार्थमेतत् सकलं प्रवर्तुम्।
व्यवस्थितश्चेति तथान्यथा चे-
दाडम्बरेणास्य फलं किमन्यत् ॥ ९७ ॥
पुरत्रयस्यास्य समीपवर्ती
सुरेश्वरैर्नन्दिमुखैश्च नन्दी।
गणैर्गणेशस्तु रराज देव्या
जगद्रथो मेरुरिवाष्टशृङ्गः ॥ ९८ ॥
अथ निरीक्ष्य सुरेश्वरमीश्वरं
सगणमद्रिसुतासहितं तदा।
त्रिपुररङ्गतलोपरि संस्थितः
सुरगणोऽनुजगाम स्वयं तथा ॥ ९९ ॥
जगत्त्रयं सर्वमिवापरं तत्
पुरत्रयं तत्र विभाति सम्यक्।
नरेश्वरैश्चैव गणैश्च देवैः

सुरेतरैश्च विविधैर्मुनीन्द्राः ॥ १०० ॥
अथ सज्यं धनुः कृत्वा शर्वः सन्धाय तं शरम् ।
युक्त्वा पाशुपतास्त्रेण त्रिपुरं समचिन्तयत् ॥ १०१ ॥
तस्मिन् स्थिते महादेवे रुद्रे विततकार्मुके ।
पुराणि तेन कालेन जग्मुरेकत्वमाशु वै ॥ १०२ ॥
एकीभावं गते चैव त्रिपुरे समुपागते ।
बभूव तुमुलो हर्षो देवतानां महात्मनाम् ॥ १०३ ॥
ततो देवगणाः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ।
जयेति वाचो मुमुचुः संस्तुवन्तोऽष्टमूर्तिकम् ॥ १०४ ॥
अथाह भगवान् ब्रह्मा भगनेत्रनिपातनम् ।
पुष्ययोगेऽपि सम्प्राप्ते लीलावशमुमापतिम् ॥ १०५ ॥
स्थाने तव महादेव! चेष्टेयं परमेश्वर! ।
पूर्वदेवाश्च देवाश्च समास्तव यतः प्रभो! ॥ १०६ ॥
तथापि देवा धर्मिष्ठाः पूर्वदेवाश्च पापिनः ।
यतस्तस्माज्जगन्नाथ! लीलां त्यक्तुमिहार्हसि ॥ १०७ ॥
किं रथेन ध्वजेनेश! तव दग्धुं पुरत्रयम् ।
इषुणा भूतसङ्घैश्च विष्णुना च मया प्रभो! ॥ १०८ ॥
पुष्ययोगे त्वनुप्राप्ते पुरन्दग्धुमिहार्हसि ।
यावन्न यान्ति देवेश! वियोगं तावदेव तु ॥ १०९ ॥
दग्धुमर्हसि शीघ्रं त्वं त्रीण्येतानि पुराणि वै ।
अथ देवो महादेवः सर्वज्ञस्तदवैक्षत ॥ ११० ॥
पुरत्रयं विरूपाक्षस्तत् क्षणाद्भस्म वै कृतम् ।
सोमश्च भगवान् विष्णुः कालाग्निर्वायुरेव च ॥ १११ ॥
शरे व्यवस्थिताः सर्वे देवमूचुः प्रणम्य तम् ।

दग्धमप्यथ देवेश ! वीक्षणेन पुरत्रयम् ॥ ११२ ॥
अस्मद्धितार्थं देवेश ! शरं मोक्तुमिहार्हसि ।
अथ संमृज्य धनुषो ज्यां हसन् त्रिपुरार्दनः ॥ ११३ ॥
मुमोच बाणं विप्रेन्द्रा ! व्याकृष्याकर्णमीश्वरः ।
तत्क्षणात्त्रिपुरं दग्ध्वा त्रिपुरान्तकरः शरः ॥११४॥
देवदेवं समासाद्य नमस्कृत्वा व्यवस्थितः
रेजे पुरत्रयं दग्धं दैत्यकोटिशतैर्वृतम् ॥ ११५ ॥
इषुणा तेन कल्पान्ते रुद्रेणेव जगत्त्रयम् ।
ये पूजयन्ति तत्रापि दैत्या रुद्रं सबान्धवाः ॥ ११६ ॥
गाणपत्यं तदा शम्भोर्ययुः पूजाविधेर्बलात् ।
न किञ्चिदब्रुवन् देवाः सेन्द्रोपेन्द्रा गणेश्वराः ॥ ११७॥
भयाद्देवं निरीक्ष्यैव देवीं हिमवतः सुताम् ।
दृष्ट्वा भीतं तदानीकं देवानां देवपुङ्गवः ॥ ११८ ॥
किञ्चेत्याह तदा देवान् प्रणेमुस्तं समन्ततः ॥ ११९ ॥

ववन्दिरे नन्दिनमिन्दुभूषणं
ववन्दिरे पर्वतराजसम्भवाम् ।
ववन्दिरे चाद्रिसुतासुतं प्रभुं
ववन्दिरे देवगणा महेश्वरम् ॥ १२० ॥

तुष्टाव हृदये ब्रह्मा देवैः सह समाहितः ।
विष्णुना च भवं देवं त्रिपुरारातिमीश्वरम् ॥ १२१ ॥

श्रीपितामह उवाच ।

प्रसीद देवदेवेश ! प्रसीद परमेश्वर ! ।
प्रसीद जगतां नाथ ! प्रसीदानन्ददाव्यय ! ॥ १२२ ॥
पञ्चास्यरुद्राय पञ्चाशत्कोटिमूर्त्तये ।

आत्मत्रयोपविष्टाय विद्यातत्त्वाय ते नमः ॥ १२३ ॥
शिवाय शिवतत्त्वाय अघोराय नमो नमः ।
अघोराष्टकतत्त्वाय द्वादशात्मस्वरूपिणे ॥ १२४ ॥
विद्युत्कोटिप्रतीकाशमष्टकाशं सुशोभनम् ।
रूपमास्थाय लोकेऽस्मिन् संस्थिताय शिवात्मने ॥ १२५ ॥
अग्निवर्णाय रौद्राय अम्बिकार्धशरीरिणे ।
धवलश्यामरक्तानां मुक्तिदायामराय च ॥ १२६ ॥
ज्येष्ठाय रुद्ररूपाय सोमाय वरदाय च ।
त्रिलोकाय त्रिदेवाय वषट्काराय वै नमः ॥ १२७ ॥
मध्ये गगनरूपाय गगनस्थाय ते नमः ।
अष्टक्षेत्राष्टरूपाय अष्टतत्त्वाय ते नमः ॥ १२८ ॥
चतुर्धा च चतुर्धा च चतुर्धा संस्थिताय च ।
पञ्चधा पञ्चधा चैव पञ्चमन्त्रशरीरिणे ॥ १२९ ॥
चतुःषष्टिप्रकाराय अकाराय नमो नमः ।
द्वात्रिंशत्तत्त्वरूपाय उकाराय नमो नमः ॥ १३० ॥
षोडशात्मस्वरूपाय मकाराय नमो नमः ।
अष्टधात्मस्वरूपाय अर्धमात्रात्मने नमः ॥ १३१ ॥
ओङ्काराय नमस्तुभ्यं चतुर्धा संस्थिताय च ।
गगनेशाय देवाय स्वर्गेशाय नमो नमः ॥ १३२ ॥
सप्तलोकाय पातालनरकेशाय वै नमः ।
अष्टक्षेत्राष्टरूपाय परात्परतराय च ॥ १३३ ॥
सहस्रशिरसे तुभ्यं सहस्राय च ते नमः ।
सहस्रपादयुक्ताय शर्वाय परमेष्ठिने ॥ १३४ ॥
नवात्मतत्त्वरूपाय नवाष्टात्मात्मशक्तये ।

पुनरष्टप्रकाशाय तथाष्टाष्टकमूर्तये ॥ १३५ ॥
चतुःषष्ठ्यात्मतत्त्वाय पुनरष्टविधाय ते।
गुणाष्टकवृतायैव गुणिने निर्गुणाय ते ॥ १३६ ॥
मूलस्थाय नमस्तुभ्यं शाश्वतस्थानवासिने।
नाभिमण्डलसंस्थाय हृदि निःस्वनकारिणे ॥ १३७ ॥
कन्धरे च स्थितायैव तालुरन्ध्रस्थिताय च।
भ्रूमध्ये संस्थितायैव नादमध्ये स्थिताय च ॥ १३८ ॥
चन्द्रबिम्बस्थितायैव शिवाय शिवरूपिणे।
वह्निसोमार्करूपाय षट्त्रिंशच्छक्तिरूपिणे ॥ १३९ ॥
त्रिधा संवृत्य लोकान् वै प्रसुप्तभुजगात्मने।
त्रिप्रकारं स्थितायैव त्रेताग्निमयरूपिणे ॥ १४० ॥
सदाशिवाय शान्ताय महेशाय पिनाकिने।
सर्वज्ञाय शरण्याय सद्योजाताय वै नमः ॥ १४१ ॥
अघोराय नमस्तुभ्यं वामदेवाय ते नमः।
तत्पुरुषाय नमोऽस्तु ईशानाय नमो नमः ॥ १४२ ॥
नमस्त्रिंशत्प्रकाशाय शान्तातीताय वै नमः।
अनन्तेशाय सूक्ष्माय उत्तमाय नमोऽस्तु ते ॥ १४३ ॥
एकाक्षाय नमस्तुभ्यमेकरुद्राय ते नमः।
नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं श्रीकण्ठाय शिखण्डिने ॥ १४४ ॥
अनन्तासनसंस्थाय अनन्तायान्तकारिणे।
विमलाय विशालाय विमलाङ्गाय ते नमः ॥ १४५ ॥
विमलासनसंस्थाय विमलार्थार्थरूपिणे।
योगपीठान्तरस्थाय योगिने योगदायिने ॥ १४६ ॥
योगिनां हृदि संस्थाय सदा नीवारशूकवत्।

प्रत्याहाराय ते नित्यं प्रत्याहाररताय ते ॥ १४७ ॥
प्रत्याहाररतानाञ्च प्रतिस्थानस्थिताय च ।
धारणाय नमस्तुभ्यं धारणाभिरताय ते ॥ १४८ ॥
धारणाभ्यासयुक्तानां पुरस्तात् संस्थिताय च ।
ध्यानाय ध्यानरूपाय ध्यानगम्याय ते नमः ॥ १४९ ॥
ध्येयाय ध्येयगम्याय ध्येयध्यानाय ते नमः ।
ध्येयानामपि ध्येयाय नमो ध्येयतमाय ते ॥ १५० ॥
समाधानाभिगम्याय समाधानाय ते नमः ।
समाधानरतानान्तु निर्विकल्पार्थरूपिणे ॥ १५१ ॥

दग्ध्वीकृतं सर्वमिदं त्वयाद्य
जगत्त्रयं रुद्र ! पुरत्रयं हि ।
कस्तोतुमिच्छेत् कथमीदृशं त्वां
स्तोष्ये हि तुष्टाय शिवाय तुभ्यम् ॥ १५२ ॥
भक्त्या च तुष्याङ्ग तदर्शनाच्च
मर्त्या अमर्त्या अपि देवदेव ! ।
एते गणाः सिद्धगणैः प्रणामं
कुर्वन्ति देवेश ! गणेश ! तुभ्यम् ॥ १५३ ॥
निरीक्षणादेव विभोऽसि दग्ध
पुरत्रयञ्चैव जगत्त्रयञ्च ।
लीलालसेनाम्बिकया क्षणेन
दग्धं किलेषुश्च तदाथ मुक्तः ॥ १५४ ॥
कृतो रथश्चेषुवरश्च शुभ्रं
शरासनं ते त्रिपुरक्षयाय ।
अनेकयत्नैश्च मयाथ तुभ्यं

फलं न दृष्टं सुरसिद्धसङ्घैः ॥ १५५ ॥
रथो रथी देववरो हरिश्च
रुद्रः स्वयं ब्रह्मपितामहौ च ।
त्वमेव सर्वं भगवन् ! कथं तु
स्तोष्ये ह्यतोष्यं प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ १५६ ॥
अनन्तपादस्त्वमनन्तबाहु-
रनन्तमूर्धान्तकरः शिवश्च ।
अनन्तमूर्तिः कथमीदृशं त्वां
तोष्ये ह्यतोष्यं कथमीदृशं त्वाम् ॥ १५७ ॥
नमो नमः सर्वविदे शिवाय
रुद्राय शर्वाय भवाय तुभ्यम् ।
स्थूलाय सूक्ष्माय सुसूक्ष्मसूक्ष्म-
सूक्ष्माय सूक्ष्मार्थविदे विधात्रे ॥ १५८ ॥
स्रष्ट्रे नमः सर्वसुरासुराणां
भर्त्रे च हर्त्रे जगतां विधात्रे ।
नेत्रे सुराणामसुरेश्वराणां
दात्रे प्रशास्त्रे मम सर्वशास्त्रे ॥ १५९ ॥
वेदान्तवेद्याय सुनिर्मलाय
वेदार्थविद्भिः सततं स्तुताय ।
वेदात्मरूपाय भवाय तुभ्य-
मन्ताय मध्याय सुमध्यमाय ॥ १६० ॥
आद्यन्तशून्याय च संस्थिताय
तथात्वशून्याय च लिङ्गिने च ।
अलिङ्गिने लिङ्गमयाय तुभ्यं

लिङ्गाय वेदादिमयाय साक्षात् ॥ १६१ ॥
रुद्रायते मूर्धनिकृन्तनाय
ममादिदेवस्य च यज्ञमूर्तेः ।
विध्वान्तभङ्गं मम कर्तुमीश !
दृष्टैव भूमौ करजाग्रकोट्या ॥ १६२ ॥
अहो विचित्रन्तव देवदेव !
विचेष्टितं सर्वसुरासुरेश ! ।
देहीव देवैः सह देवकार्यं
करिष्यसे निर्गुणरूपतत्त्व ! ॥ १६३ ॥
एकं स्थूलं सूक्ष्ममेकं सुसूक्ष्मं
मूर्तामूर्तं मूर्तमेकं ह्यमूर्तम् ।
एकं दृष्टं वाङ्मयञ्चैकमीशं
ध्येयञ्चैकन्तत्त्वमत्राङ्ग तन्ते ॥ १६४ ॥
स्वप्ने दृष्टं यत्पदार्थं ह्यलक्ष्यं
दृष्टं नूनभ्रान्ति मन्ये न चापि ।
मूर्तिर्नो वै दैवकीशान देवै-
र्लक्ष्या यत्नैरप्यलक्ष्यङ्कथन्तु ॥ १६५ ॥
दिव्यः क्व देवेश ! भवत् प्रभावो
वयं क्व भक्तिः क्व च ते स्तुतिश्च ।
तथापि भक्त्याविलपन्तमीश !
पितामहं माम्भगवन् ! क्षमस्व ॥ १६६ ॥

सूत उवाच ।

य इमं शृणुयाद्द्विजोत्तमा !
भुवि देवं प्रणिपत्य वा पठेत् ।

स च मुञ्चति पापबन्धनं
भवभक्त्या पुरशासितुस्तवम् ॥ १६७ ॥
श्रुत्वा च भक्त्या चतुराननेन
स्तुतो हसन् शैलसुतां निरीक्ष्य।
स्तवन्तदा प्राह महानुभावं
महाभुजो मन्दरशृङ्गवासो ॥ १६८ ॥

शिव उवाच।

स्तवेनानेन तुष्टोऽस्मि तव भक्त्या च पद्मज!।
वरान् वरय भद्रन्ते देवानाञ्च यथेप्सितान् ॥ १६९

सूत उवाच।

ततः प्रणम्य देवेशं भगवान् पद्मसम्भवः।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्राहेदं प्रीतमानसः ॥ १७० ॥

श्रीपितामह उवाच।

भगवन् देवदेवेश! त्रिपुरान्तक! शङ्कर!।
त्वयि भक्तिं परां मेऽद्य प्रसीद परमेश्वर! ॥ १७१ ॥
देवानाञ्चैव सर्वेषां त्वयि सर्वार्थदेश्वर!।
प्रसीद भक्तियोगेन सारथ्येन च सर्वदा ॥ १७२ ॥
जनार्दनोऽपि भगवान्नमस्कृत्य महेश्वरम्।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्राह साम्बन्त्रियम्बकम् ॥१७३॥
वाहनत्वन्त्वेशान! नित्यमोहे प्रसीद मे।
त्वयि भक्तिश्च देवेश! देवदेव! नमोऽस्तु ते ॥ १७४ ॥
सामर्थ्यञ्च सदा मह्यं भवन्तं वोढ़मीश्वरम्।
सर्वज्ञ! त्वञ्च वरद! सर्वग! त्वञ्च शङ्कर! ॥ १७५ ॥

सूत उवाच।

तयोः श्रुत्वा महादेवो विज्ञप्तिम्परमेश्वरः।
सारथ्ये वाहनत्वे च कल्पयामास वै भवः॥ १७६॥
दत्त्वा तस्मै ब्रह्मणे विष्णवे च
दग्ध्वा दैत्यान् देवदेवो महात्मा।
सार्धं देव्या नन्दिना भूतसङ्घै-
रन्तर्धानं कारयामास शर्वः॥ १७७॥
ततस्तदा महेश्वरे गते रणाद्गणैः सह।
सुरेश्वराः सुविस्मिता भवं प्रणम्य पार्वतीम्॥ १७८॥
ययुश्च दुःखवर्जिताः स्ववाहनैर्दिवन्ततः।
सुरेश्वरा मुनीश्वरा गणेश्वराश्च भास्कराः॥ १७९॥
त्रिपुरारेरिमं पुण्यं निर्मितं ब्रह्मणा पुरा।
यः पठेत् श्राद्धकाले वा दैवे कर्मणि च द्विजाः!॥१८०॥
श्रावयेद्वा द्विजान् भक्त्या ब्रह्मलोकं स गच्छति।
मानसैर्वाचिकैः पापैस्तथा वै कायिकैः पुनः॥१८१॥
स्थूलैः सूक्ष्मैः सुसूक्ष्मैश्च महापातकसम्भवैः।
पातकैश्च द्विजश्रेष्ठाः! उपपातकसम्भवैः॥ १८२॥
पापैश्च मुच्यते जन्तुः श्रुत्वाध्यायमिमं शुभम्।
शत्रवो नाशमायान्ति सङ्ग्रामे विजयी भवेत्॥ १८३॥
सर्वरोगैर्न बाध्येत आपदो न स्पृशन्ति तम्।
धनमायुर्यशो विद्यां प्रभावमतुलं लभेत्॥ १८४॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे त्रिपुरदाहे ब्रह्मस्तवो नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७२॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

गते महेश्वरे देवे दग्ध्वा च त्रिपुरं जगात् ।
सदस्याह सुरेन्द्राणां भगवान् पद्मसम्भवः ॥ १ ॥

पितामह उवाच ।

सन्त्यज्य देवदेवेशं लिङ्गमूर्तिं महेश्वरम् ।
तारपौत्रो महातेजा तारकस्य सुतो बली ॥ २ ॥
तारकाक्षोऽपि दितिजः कमलाक्षश्च वीर्यवान् ।
विद्युन्माली च दैत्येशः अन्ये चापि सबान्धवाः ॥ ३ ॥
त्यक्त्वा देवं महादेवं मायया च हरेः प्रभोः ।
सर्वे विनष्टाः प्रध्वस्ताः स्वपुरैः पुरसम्भवैः ॥ ४ ॥
तस्मात् सदा पूजनीयो लिङ्गमूर्तिः सदाशिवः ।
यावत्पूजा सुरेशानां तावदेव स्थितिर्यतः ॥ ५ ॥
पूजनीयः शिवो नित्यं श्रद्धया देवपुङ्गवैः ।
सर्वलिङ्गमयो लोकः सर्वं लिङ्गे प्रतिष्ठितम् ॥ ६ ॥
तस्मात् सम्पूजयेल्लिङ्गं य इच्छेत् सिद्धिमात्मनः ।
सर्वे लिङ्गार्चनादेव देवा दैत्याश्च दानवाः ॥ ७ ॥
यक्षा विद्याधराः सिद्धा राक्षसाः पिशिताशनाः ।
पितरो मुनयश्चापि पिशाचाः किन्नरादयः ॥ ८ ॥
अर्चयित्वा लिङ्गमूर्तिं संसिद्धा नात्र संशयः ।
तस्माल्लिङ्गं यजेन्नित्यं येन केनापि वा सुराः ! ॥ ९ ॥
पशवश्च वयं तस्य देवदेवस्य धीमतः ।

पशुत्वञ्च परित्यज्य क्वत्वा पाशुपतं ततः ॥ १० ॥
पूजनीयो महादेवो लिङ्गमूर्त्तिः सनातनः ।
विशोध्य चैव भूतानि पञ्चभिः प्रणवैः समम् ॥ ११ ॥
प्राणायामैः समायुक्तैः पञ्चभिः सुरपुङ्गवाः ! ।
चतुर्भिः प्रणवैश्चैव प्राणायामपरायणैः ॥ १२ ॥
त्रिभिश्च प्रणवैर्देवाः ! प्राणायामैस्तथाविधैः ।
द्विधा न्यस्य तथोङ्कारं प्राणायामपरायणः ॥ १३ ॥
ततश्चोङ्कारमुच्चार्य्य प्राणापानौ नियम्य च ।
ज्ञानामृतेन सर्व्वाङ्गाण्यापूर्य्य प्रणवेन च । १४ ॥
गुणत्रयं चतुर्थाख्यमहङ्कारञ्च सुव्रताः ! ।
तन्मात्राणि च भूतानि तथा बुद्धीन्द्रियाणि च ॥ १५ ॥
कर्म्मेन्द्रियाणि संशोध्य पुरुषं युगुलं तथा ।
चिदात्मानं तनुं क्वत्वा चाग्निर्भस्मेति संस्पृशेत् ॥ १६ ॥
वायुर्भस्मेति च व्योम तथाम्भः पृथिवी तथा ।
त्रियायुषं त्रिसन्ध्यञ्च धूलयेद्भस्मितेन यः ॥ १७ ॥
स योगी सर्व्वतत्त्वज्ञो व्रतं पाशुपतन्त्विदम् ।
भवेन पाशमोक्षार्थं कथितं देवसत्तमाः ! ॥ १८ ॥
एवं पाशुपतं क्वत्वा सम्पूज्य परमेश्वरम् ।
लिङ्गे पुरा मया दृष्टे विष्णुना च महात्मना ॥ १९
पशवो नैव जायन्ते वर्षमात्रेण देवताः ! ।
अस्माभिः सर्व्वकार्य्याणां देवमभ्यर्च्य यत्नतः ॥ २० ॥
बाह्ये चाभ्यन्तरे चैव मन्ये कर्त्तव्यमीश्वरम् ।
प्रतिज्ञा मम विष्णोश्च दिव्यैषा सुरसत्तमाः ! । २१
मुनीनाञ्च न सन्देहस्तस्मात् सम्पूजयेच्छिवम् ।

सा हानिस्तन्महच्छिद्रं स मोहः सा च मूकता ॥२२॥
यत् क्षणं वा मुहूर्तं वा शिवमेकं न चिन्तयेत् ।
भवभक्तिपरा ये च भवप्रणतचेतसः ॥ २३ ॥
भवसंस्मरणोद्युक्ता न ते दुःखस्य भाजनम् ।
भवनानि मनोज्ञानि दिव्यमाभरणं स्त्रियः ॥२४ ॥
धनं वा तुष्टिपर्यन्तं शिवपूजाविधेः फलम् ।
ये वाञ्छन्ति महाभोगान् राज्यञ्च त्रिदशालये ॥२५ ॥
तेऽर्चयन्तु सदा कालं लिङ्गमूर्तिं महेश्वरम् ।
हत्वा भित्त्वा च भूतानि दग्ध्वा सर्वमिदं जगत् ॥२६॥
यजेदेकं विरूपाक्षं न पापैः स प्रलिप्यते ।
शैलं लिङ्गं मदीयं हि सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ २७ ॥
इत्युक्त्वा पूर्वमभ्यर्च्य रुद्रं त्रिभुवनेश्वरम् ।
तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिर्देवदेवं त्रियम्बकम् ॥ २८ ॥
तदाप्रभृति शक्राद्याः पूजयामासुरीश्वरम् ।
साक्षात्पाशुपतं कृत्वा भस्मोद्धूलितविग्रहाः २९ ॥
इति श्रीलैङ्गे त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

अथ चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

लिङ्गानि कल्पयित्वैवं स्वाधिकारानुरूपतः ।
विश्वकर्मा ददौ तेषां नियोगाद् ब्रह्मणः प्रभोः ॥ १ ॥
इन्द्रनीलमयं लिङ्गं विष्णुना पूजितं सदा ।

पद्मरागमयं शक्रो हैमं विश्रवसः सुतः ॥ २ ॥
विश्वेदेवास्तथा रौप्यं वसवः कान्तिकं शुभम् ।
आरकूटमयं वायुरश्विनौ पार्थिवं सदा ॥ ३ ॥
स्फाटिकं वरुणो राजा आदित्यास्ताम्रनिर्मितम् ।
मौक्तिकं सोमराड् धीमांस्तथा लिङ्गमनुत्तमम् ॥ ४ ॥
अनन्ताद्या महानागाः प्रवालकमयं शुभम् ।
दैत्या ह्ययोमयं लिङ्गं राक्षसाश्च महात्मनः ॥ ५ ॥
त्रैलोहिकं गुह्यकाश्च सर्वलोहमयं गणाः ।
चामुण्डा सैकतं साक्षान्मातरश्च द्विजोत्तमाः ॥ ६ ॥
दारुजं नैर्ऋतिर्भक्त्या यमो मारकतं शुभम् ।
नीलाद्याश्च तथा रुद्राः शुद्धं भस्ममयं शुभम् ॥ ७ ॥
लक्ष्मीवृक्षमयं लक्ष्मीर्गुहो वै गोमयात्मकम् ।
मुनयो मुनिशार्दूलाः कुशाग्रमयमुत्तमम् ॥ ८ ॥
वामाद्याः पुष्पलिङ्गन्तु गन्धलिङ्गं मनोन्मनी ।
सरस्वती च रत्नेन कृतं रुद्रस्य वाग्भवा ॥ ९ ॥
दुर्गा हैमं महादेवं सवेदिकमनुत्तमम् ।
उग्रपिष्टमयं सर्वे मन्त्रा ह्याज्यमयं शुभम् ॥ १० ॥
वेदाः सर्वे दधिमयं पिशाचाः सीसनिर्मितम् ।
लेभिरे च यथायोग्यं प्रसादाद्ब्रह्मणः पदम् ॥ ११ ॥
बहुनात्र किमुक्तेन चराचरमिदं जगत् ।
शिवलिङ्गं समभ्यर्च्य स्थितमत्र न संशयः ॥ १२ ॥
षड्विधं लिङ्गमित्याहुर्द्रव्याणाञ्च प्रभेदतः ।
तेषां भेदाश्चतुर्युक्तचत्वारिंशदिति स्मृताः ॥ १३ ॥
शैलजं प्रथमं प्रोक्तं तद्धि साक्षाच्चतुर्विधम् ।

द्वितीयं रत्नजं तच्च सप्तधा मुनिसत्तमाः! ॥ १४ ॥
तृतीयं धातुजं लिङ्गमष्टधा परमेष्ठिनः।
तुरीयं दारुजं लिङ्गं तत्तु षोडशधोच्यते ॥ १५ ॥
मृण्मयं पञ्चमं लिङ्गं द्विधा भिन्नं द्विजोत्तमाः! ।
षष्ठन्तु क्षणिकं लिङ्गं सप्तधा परिकीर्तितम् ॥ १६ ॥
श्रीप्रदं रत्नजं लिङ्गं शैलजं सर्वसिद्धिदम्।
धातुजं धनदं साक्षाद्दारुजं भोगसिद्धिदम् ॥ १७ ॥
मृण्मयञ्चैव विप्रेन्द्राः! सर्वसिद्धिकरं शुभम्।
शैलजं चोत्तमं प्रोक्तं मध्यमञ्चैव धातुजम् ॥ १८ ॥
बहुधा लिङ्गभेदाश्च नवचैव समासतः।
मूले ब्रह्मा तथा मध्ये विष्णुस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ १९ ॥
रुद्रोपरि महादेवः प्रणवाख्यः सदाशिवः।
लिङ्गवेदी महादेवी त्रिगुणा त्रिमयाम्बिका ॥ २० ॥
तया च पूजयेद्यस्तु देवी देवश्च पूजितौ।
शैलजं रत्नजं वापि धातुजं वापि दारुजम् ॥ २१ ॥
मृण्मयं क्षणिकं वापि भक्त्या स्थाप्यं फलं शुभम्।
सुरेन्द्राम्भोजगर्भाग्नियमाम्बुपधनेश्वरैः ॥ २२ ॥
सिद्धविद्याधराहीन्द्रैर्यक्षदानवकिन्नरैः।
स्तूयमानः सुपुण्यात्मा देवदुन्दुभिनिस्वनैः ॥ २३ ॥
भूर्भुवः स्वर्महर्लोकान् क्रमाद्वै जनतः परम्।
तपः सत्यं पराक्रम्य भासयन् स्वेन तेजसा ॥ २४ ॥
लिङ्गस्थापनसन्मार्गनिहितस्वायतासिना।
आशु ब्रह्माण्डमुद्भिद्य निर्गच्छेन्निर्विशङ्कया ॥ २५ ॥
शैलजं रत्नजं वापि धातुजं वापि दारुजम्।

मृण्मयं क्षणिकं त्यक्त्वा स्थापयेत् सकलं वपुः ॥ २६ ॥
विधिना चैव कृत्वा तु स्कन्दोमासहितं शुभम् ।
कुन्दगोक्षीरसङ्काशं लिङ्गं यः स्थापयेन्नरः ॥ २७ ॥
मूर्त्तां तनुं समास्थाय स्थितो रुद्रो न संशयः ।
दर्शनात् स्पर्शनात्तस्य लभन्ते निर्वृतिं नराः ॥ २८ ॥
तस्य पुण्यं मया वक्तुं सम्यग् युगशतैरपि ।
शक्यते नैव विप्रेन्द्रास्तस्माद्वै स्थापयेत्तथा ॥ २९ ॥
सर्वेषामेव मर्त्यानां विभोर्दिव्यं वपुः शुभम् ।
सकलं भावनायोग्यं योगिनामेव निष्कलम् ॥ ३० ॥
इतिश्रीलैङ्गे पूर्वभागे चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥७४॥

पञ्च सप्ततितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

निष्कलो निर्मलो नित्यः सकलत्वं कथं गतः ।
वक्तुमर्हसि चास्माकं यथापूर्वं यथाश्रुतम् ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

परमार्थविदः केचिदूचुः प्रणवरूपिणम् ।
विज्ञानमिति विप्रेन्द्राः ! श्रुत्वा श्रुतिशिरस्यजम् ॥२॥
शब्दादिविषयं ज्ञानं ज्ञानमित्यभिधीयते ।
तज्ज्ञानं भ्रान्तिरहितमित्यन्ये नेति चापरे ॥ ३ ॥

यज्ज्ञानं निर्मलं शुद्धं निर्विकल्पं निराश्रयम्।
गुरुप्रकाशकं ज्ञानमित्यन्ये मुनयो द्विजाः॥ ४॥
ज्ञानेनैव भवेन्मुक्तिः प्रसादो ज्ञानसिद्धये।
उभाभ्यां मुच्यते योगी तत्रानन्दमयो भवेत्॥ ५॥
वदन्ति मुनयः केचित् कर्मणा तस्य सङ्गतिम्।
कल्पनाकल्पितं रूपं संहृत्य स्वेच्छयैव हि॥ ६॥
द्यौर्मूर्धा तु विभोस्तस्य खं नाभिः परमेष्ठिनः।
सोमसूर्याग्नयो नेत्रं दिशः श्रोत्रं महात्मनः॥ ७॥
चरणौ चैव पातालं समुद्रस्तस्य चाम्बरम्।
देवास्तस्य भुजाः सर्वे नक्षत्राणि च भूषणम्॥ ८॥
प्रकृतिस्तस्य पत्नी च पुरुषो लिङ्गमुच्यते।
वक्त्राद्वै ब्राह्मणाः सर्वे ब्रह्मा च भगवान् प्रभुः॥ ९॥
इन्द्रोपेन्द्रौ भुजाभ्यान्तु क्षत्रियाश्च महात्मनः।
वैश्याश्चोरुप्रदेशात्तु शूद्राः पादात् पिनाकिनः॥ १०॥
पुष्करावर्तकाद्यास्तु केशास्तस्य प्रकीर्तिताः।
वायवो घ्राणजास्तस्य गतिः श्रौतं स्मृतिस्तथा॥ ११॥
अथानेनैव कर्मात्मा प्रकृतेस्तु प्रवर्त्तकः।
पुंसान्तु पुरुषः श्रीमान् ज्ञानगम्यो न चान्यथा॥ १२॥
कर्मयज्ञसहस्रेभ्यस्तपो यज्ञो विशिष्यते।
तपो यज्ञसहस्रेभ्यो जपयज्ञो विशिष्यते॥ १३॥
जपयज्ञसहस्रेभ्यो ध्यानयज्ञो विशिष्यते।
ध्यानयज्ञात्परो नास्ति ध्यानं ज्ञानस्य साधनम्॥ १४॥
यदा समरसे निष्ठो योगी ध्यानेन पश्यति।
ध्यानयज्ञरतस्यास्य तदा सन्निहितः शिवः॥ १५॥

नास्ति विज्ञानिनां शौचं प्रायश्चित्तादिचोदना ।
विशुद्धा विद्यया सर्वे ब्रह्मविद्याविदो जनाः ॥ १६ ॥
नास्ति क्रिया च लोकेषु सुखं दुःखं विचारतः ।
धर्माधर्मौ जपो होमो ध्यानिनां सन्निधिः सदा ॥ १७
परानन्दात्मकं लिङ्गं विशुद्धं शिवमक्षरम् ।
निष्कलं सर्वगं ज्ञेयं योगिनां हृदि संस्थितम् ॥ १८ ।
लिङ्गन्तु द्विविधं प्राहुर्बाह्यमाभ्यन्तरं द्विजाः ।
बाह्यं स्थूलं मुनिश्रेष्ठाः! सूक्ष्ममाभ्यन्तरं द्विजाः! ॥ १९
कर्मयज्ञरताः स्थूलाः स्थूललिङ्गार्चने रताः ।
असतां भावनार्थाय नान्यथा स्थूलविग्रहः ॥ २० ।
आध्यात्मिकञ्च यल्लिङ्गं प्रत्यक्षं यस्य नो भवेत् ।
असौ मूढो बहिः सर्वं कल्पयित्वैव नान्यथा ॥ २१ ॥
ज्ञानिनां सूक्ष्मममलं भवेत् प्रत्यक्षमव्ययम् ।
यथा स्थूलमयुक्तानां मृत्काष्ठाद्यैः प्रकल्पितम् ॥ २२ ।
अर्थो विचारतो नास्तीत्यन्ये तत्त्वार्थवेदिनः ।
निष्कलः सकलश्चेति सर्वं शिवमयं ततः ॥ २३ ॥
व्योमैकमपि दृष्टं हि शरावं प्रति सुव्रताः! ।
पृथक्त्वं चापृथक्त्वञ्च शङ्करस्येति चापरे ॥ २४ ॥
प्रत्ययार्थं हि जगतामेकस्थोऽपि दिवाकरः ।
एकोऽपि बहुधा दृष्टो जलाधारेषु सुव्रताः! ॥ २५ ।
जन्तवो दिवि भूमौ च सर्वे वै पाञ्चभौतिकाः ।
तथापि बहुला दृष्टा जातिव्यक्तिविभेदतः ॥ २६ ॥
दृश्यते श्रूयते यद्यत्तत्तद्विद्धि शिवात्मकम् ।
भेदो जनानां लोकेऽस्मिन् प्रतिभासो विचारतः ॥ २७

स्वप्ने च विपुलान् भोगान् भुक्ता मर्त्यः सुखी भवेत्।
दुःखी च भोगं दुःखञ्च नानुभूतं विचारतः॥ २८॥
एवमाहुस्तथान्ये च सर्वे वेदार्थतत्त्वगाः।
हृदि संसारिणां साक्षात् सकलः परमेश्वरः॥ २९॥
योगिनां निष्कलो देवो ज्ञानिनाञ्च जगन्मयः।
त्रिविधं परमेशस्य वपुर्लोके प्रशस्यते॥ ३०॥
निष्कलं प्रथमञ्चैकं ततः सकलनिष्कलम्।
तृतीयं सकलञ्चैव नान्यथेति द्विजोत्तमाः॥ ३१॥
अर्चयन्ति मुहुः केचित् सदा सकलनिष्कलम्।
सर्वज्ञं हृदये केचिच्छिवलिङ्गे विभावसौ॥ ३२॥
सकलं मुनयः केचित् सदा संसारवर्त्तिनः।
एवमभ्यर्चयन्त्येव सदाराः ससुता नराः॥ ३३॥
यथा शिवस्तथा देवी यथा देवी तथा शिवः।
तस्मादभेदबुद्धैव सप्तविंशत् प्रभेदतः॥ ३४॥
यजन्ति देहे वाह्ये च चतुष्कोणे षडस्रके।
दशारे द्वादशारे च षोडशारे त्रिरस्रके॥ ३५॥
स स्वेच्छया शिवः साक्षाद्देव्या सार्द्धं स्थितः प्रभुः।
सन्तारणार्थञ्च शिवः सदसद्व्यक्तिवर्जितः॥ ३६॥

तमेकमाहुर्द्विगुणञ्च केचित्
केचित्तमाहुस्त्रिगुणात्मकञ्च।
ऊचुस्तथा तञ्च शिवं तथान्ये
संसारिणं वेदविदो वदन्ति॥ ३७॥
भक्त्या च योगेन शुभेन युक्ता
विप्राः सदा धर्मरता विशिष्टाः।

यजन्ति योगेशमशेषमूर्त्तिं
षडस्रमध्ये भगवन्तमेव ॥ ३८ ॥
ये तत्र पश्यन्ति शिवं त्रिरस्रे
त्रितत्त्वमध्ये त्रिगुणं त्रियक्षम् ।
ते यान्ति चैनं न च योगिनोऽन्ये
तया च देव्या पुरुषं पुराणम् ॥ ३९ ॥

इति श्रीलैङ्गे शिवाद्वैतकथनं नाम
पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

षट् सप्ततितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

अतःपरं प्रवक्ष्यामि स्वेच्छाविग्रहसम्भवम् ।
प्रतिष्ठायाः फलं सर्वं सर्वलोकहिताय वै ॥ १ ॥
स्कन्दोमासहितं देवमासीनं परमासने ।
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥२
स्कन्दोमासहितं देवं सम्पूज्य विधिना सकृत् ।
यत् फलं लभते मर्त्यस्तद्वदामि यथा श्रुतम् ॥ ३ ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ।
रुद्रकन्यासमाकीर्णैर्गेयनाट्यसमन्वितैः ॥ ४ ॥
शिववत् क्रीड़ते योगी यावदाभूतसंप्लवम् ।
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् विमानैः सार्वकामिकैः ॥

श्रीमं कौमारमैशानं वैष्णवं ब्राह्ममेव च।
प्राजापत्यं महातेजा जनलोकं महस्तथा ॥ ६ ॥
ऐन्द्रमासाद्य चैन्द्रत्वं कृत्वा वर्षायुतं पुनः।
भुक्त्वा चैव भुवर्लोके भोगान् दिव्यान् सुशोभनान् ॥७॥
मेरुमासाद्य देवानां भवनेषु प्रमोदते।
एकपादं चतुर्बाहुं त्रिनेत्रं शूलसंयुतम् ॥ ८ ॥
सृष्ट्वा स्थितं हरिं वामे दक्षिणे चतुराननम्।
अष्टाविंशतिरुद्राणां कोटीः सर्वाङ्गसुप्रभम् ॥ ९ ॥
पञ्चविंशतिकं साक्षात् पुरुषं हृदयात्तथा।
प्रकृतिं वामतश्चैव बुद्धिं वै बुद्धिदेशतः ॥ १० ॥
अहङ्कारमहङ्कारात्तन्मात्राणि तु तत्र वै।
इन्द्रियाणीन्द्रियादेव लीलया परमेश्वरम् ॥ ११ ॥
पृथिवीं पादमूलात्तु गुह्यदेशाज्जलं तथा।
नाभिदेशात्तथा वह्निं हृदयाद्भास्करं तथा ॥ १२ ॥
कण्ठात् सोमं तथात्मानं भ्रूमध्यान् मस्तकाद्दिवम्।
सृष्ट्वैवं संस्थितं साक्षाज्जगत् सर्वं चराचरम् ॥ १३ ॥
सर्वज्ञं सर्वगं देवं कृत्वा विद्याविधानतः।
प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥१४॥
त्रिपादं सप्तहस्तञ्च चतुःशृङ्गं द्विशीर्षकम्।
कृत्वा यज्ञेशमीशानं विष्णुलोके महीयते ॥ १५ ॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् कल्पलक्षं सुखी नरः।
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् सर्वयज्ञात्मगो भवेत् ॥ १६ ॥
वृषारूढन्तु यः कुर्यात् सोमं सोमार्द्धभूषणम्।
हयमेधायुतं कृत्वा यत्पुण्यं तदवाप्य सः ॥ १७ ॥

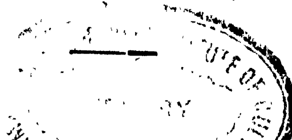
काञ्चनेन विमानेन किङ्किणीजालमालिना ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यं तत्रैव स विमुच्यते ॥ १८ ॥
नन्दिना सहितं देवं साम्बं सर्वगणैर्वृतम् ।
कृत्वा यत् फलमाप्नोति वक्ष्ये तद्वै यथाश्रुतम् ॥१९॥
सूर्यमण्डलसङ्काशैर्विमानैर्वृषसंयुतैः ।
अप्सरोगणसङ्कीर्णैर्देवदानवदुर्लभैः ॥ २० ॥
नृत्यद्भिरप्सरःसङ्घैः सर्वतः सर्वशोभितैः ।
गत्वा शिवपुरं दिव्यं गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
नृत्यन्तं देवदेवेशं शैलजासहितं प्रभुम् ।
सहस्रबाहुं सर्वज्ञं चतुर्बाहुमथापि वा ॥ २२ ॥
भृग्वाद्यैर्भूतसङ्घैश्च संवृतं परमेश्वरम् ।
शैलजासहितं साक्षाद् वृषभध्वजमीश्वरम् ॥ २३ ॥
ब्रह्मेन्द्रविष्णुसोमाद्यैः सदा सर्वैर्नमस्कृतम् ।
मातृभिर्मुनिभिश्चैव संवृतं परमेश्वरम् ॥ २४ ॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य यत् फलं तद्वदाम्यहम् ।
सर्वयज्ञतपोदानतीर्थदेवेषु यत् फलम् ॥ २५ ॥
तत् फलं कोटिगुणितं लब्ध्वा याति शिवं पदम् ।
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २६ ॥
सृष्ट्यन्तरे पुनः प्राप्ते मानवं पदमाप्नुयात् ।
सम्नद्धतुर्भुजं श्वेतं त्रिनेत्रं सर्पमेखलम् ॥ २७ ॥
कपालहस्तं देवेशं कृष्णकुञ्चितमूर्धजम् ।
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥२८॥
इभेन्द्रदारकं देवं साम्बं सिद्धार्थदं प्रभुम् ।
सुधूम्रवर्णं रक्ताक्षं त्रिनेत्रं चन्द्रभूषणम् ॥ २९ ॥

काकपक्षधरं मूर्ध्नि नागटङ्कधरं हरम्।
सिंहाजिनोत्तरीयञ्च मृगचर्माम्बरं प्रभुम्॥ ३०॥
तीक्ष्णदंष्ट्रं गदाहस्तं कपालोद्यतपाणिनम्।
हुं फट्कारे महाशब्दशब्दिताखिलदिङ्मुखम्॥३१॥
पुण्डरीकाजिनं दोर्भ्यां बिभ्रन्तं कम्बुकं तथा।
हसन्तञ्च नदन्तञ्च पिबन्तं कृष्णसागरम्॥ ३२॥
नृत्यन्तं भूतसङ्घैश्च गणसङ्घैस्त्वलङ्कृतम्।
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य यथा विभवविस्तरम्॥ ३३॥
सर्वविघ्नानतिक्रम्य शिवलोके महीयते।
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् यावदाभूतसंप्लवम्॥ ३४॥
ज्ञानं विचारतो लब्ध्वा रुद्रेभ्यस्तत्र मुच्यते।
अर्द्धनारीश्वरं देवं चतुर्भुजमनुत्तमम्॥ ३५॥
वरदाभयहस्तञ्च शूलपद्मधरं प्रभुम्।
स्त्रीपुम्भावेन संस्थानं सर्वाभरणभूषितम्॥ ३६॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोके महीयते।
तत्र भुक्त्वा महाभोगानणिमादिगुणैर्युतः॥ ३७॥
आचन्द्रतारकं ज्ञानन्ततो लब्ध्वा विमुच्यते।
यः कुर्याद्देवदेवेशं सर्वज्ञं नकुलीश्वरम्॥ ३८॥
वृतं शिष्यप्रशिष्यैश्च व्याख्यानोद्यतपाणिनम्।
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोकं स गच्छति॥ ३९॥
भुक्त्वा तु विपुलांस्तत्र भोगान् युगशतं नरः।
ज्ञानयोगं समासाद्य तत्रैव च विमुच्यते॥ ४०॥
पूर्वदेवामराणाञ्च यत् स्थानं सकलेप्सितम्।
कृतमुद्रस्य देवस्य चिताभस्मानुलेपिनः॥ ४१॥

त्रिपुण्ड्रधारिणस्तेषां शिरोमालाधरस्य च ।
ब्रह्मणः केशकेनैकमुपवीतञ्च बिभ्रतः ॥ ४२ ॥
बिभ्रतो वामहस्तेन कपालं ब्रह्मणो वरम् ।
विष्णोः कलेवरञ्चैव बिभ्रतः परमेष्ठिनः ॥ ४३ ॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य मुच्यते भवसागरात् ।
ओं नमो नीलकण्ठाय इति पुण्याक्षराष्टकम् ॥४४॥
मन्त्रमाह सकृद्वा यः पातकैः स विमुच्यते ।
मन्त्रेणानेन गन्धाद्यैर्भक्त्या वित्तानुसारतः ॥ ४५ ॥
सम्पूज्य देवदेवेशं शिवलोके महीयते ।
जालन्धरान्तकं देवं सुदर्शनधरं प्रभुम् ॥ ४६ ॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य द्विधाभूतं जलन्धरम् ।
प्रयाति शिवसायुज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥४७॥
सुदर्शनप्रदं देवं साक्षात् पूर्वोक्तलक्षणम् ।
अर्चमानेन देवेन चार्चितं नेत्रपूजया ॥ ४८ ॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवलोके महीयते ।
तिष्ठतोऽथ निकुम्भस्य पृष्ठतश्च रणाम्बुजम् ॥ ४९ ॥
वामेतरं सुविन्यस्य वामे चालिङ्ग्य चाद्रिजाम् ।
शूलाग्रे कूर्परं स्थाप्य किङ्किणीकृतपन्नगम् ॥ ५० ॥
सम्प्रेक्ष्य चान्धकं पार्श्वे कृताञ्जलिपुटं स्थितम् ।
रूपं कृत्वा यथान्यायं शिवसायुज्य माप्नुयात् ॥५१॥
यः कुर्य्याद्देव देवेशं त्रिपुरान्तक मीश्वरम् ।
धनुर्बाणसमायुक्तं सोमं सोमार्द्धभूषणम् ॥ ५२ ॥
रथे सुसंस्थितं देवं चतुराननसारथिम् ।
तदाकारतया सोऽपि गत्वा शिवपुरे सुखी ॥ ५३ ॥

क्रीड़ते नात्र सन्देहो द्वितीय इव शङ्करः।
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् यावदिच्छा द्विजोत्तमाः॥५४॥
ज्ञानं विचारितं लब्ध्वा तत्रैव स विमुच्यते।
गङ्गाधरं सुखासीनञ्चन्द्रशेखरमेव च ॥ ५५ ॥
गङ्गया सहितं चैव वामोत्सङ्गेऽम्बिकान्वितम्।
विनायकं तथा स्कन्दं ज्येष्ठं दुर्गां सुशोभनाम्॥५६॥
भास्करञ्च तथा सोमं ब्रह्माणीञ्च महेश्वरीम्।
कौमारीं वैष्णवीं देवीं वाराहीं वरदां तथा ॥ ५७ ॥
इन्द्राणीञ्चैव चामुण्डां वीरभद्रसमन्विताम्।
विघ्नेशेन च यो धीमान् शिवसायुज्यमाप्नुयात ॥५८॥
लिङ्गमूर्तिं महाज्वालामालासंवृतमव्ययम्
लिङ्गस्य मध्ये वै कृत्वा चन्द्रशेखरमीश्वरम् ॥ ५९ ॥
व्योम्नि कुर्यात्तथा लिङ्गं ब्रह्माणं हंसरूपिणम्।
विष्णुं वराहरूपेण लिङ्गस्याधस्त्वधोमुखम् ॥ ६० ॥
ब्रह्माणं दक्षिणे तस्य कृताञ्जलिपुटं स्थितम्।
मध्ये लिङ्गं महाघोरं महाम्भसि च संस्थितम् ॥ ६१ ॥
कृत्वा भक्त्या प्रतिष्ठाप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात्।
क्षेत्रसंरक्षकं देवं तथा पाशुपतं प्रभुम ॥ ६२ ॥
कृत्वा भक्त्या यथान्यायं शिवलोके महीयते ॥ ६३ ॥

इति श्रीलैङ्गे शिवमूर्त्तिप्रतिष्ठाफलकथनं नाम
षट्सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

लिङ्गप्रतिष्ठापुण्यञ्च लिङ्गस्थापनमेव च।
लिङ्गानाञ्चैव भेदाश्च श्रुतं तव मुखादिह ॥ १ ॥
मृदादिरत्नपर्यन्तैर्द्रव्यैः कृत्वा शिवालयम्।
यत् फलं लभते मर्त्यस्तत् फलं वक्तुमर्हसि ॥ २ ॥

सूत उवाच।

यस्य भक्तोऽपि लोकेऽस्मिन् पुत्रदारगृहादिभिः।
बाध्यते ज्ञानयुक्तस्तेन च तस्य गृहैस्तु किम् ॥ ३ ॥

तथापि भक्ताः परमेश्वरस्य
कृत्वेऽष्टलोष्टैरपि रुद्रलोकम्।
प्रयान्ति दिव्यं हि विमानवर्य्यं
सुरेन्द्रपद्मोद्भववन्दितस्य ॥ ४ ॥
बाल्यात्तु लोष्ठेन शिवञ्च कृत्वा
मृदापि वा पांसुभिरादिदेवम्।
गृहञ्च तादृग्विधमस्य शम्भोः
सम्पूज्य रुद्रत्वमवाप्नुवन्ति ॥ ५ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भक्त्या भक्तैः शिवालयम्।
कर्तव्यं सर्वयत्नेन धर्मकामार्थसिद्धये ॥ ६ ॥
केसरं नागरं वापि द्राविडं वा तथा परम्।
कृत्वा रुद्रालयं भक्त्या शिवलोके महीयते ॥ ७ ॥
कैलासाख्यञ्च यः कुर्यात् प्रासादं परमेष्ठिनः।

कैलासशिखराकारैर्विमानैर्मोदते सुखी ॥ ८ ॥
मन्दरं वा प्रकुर्वीत शिवाय विधिपूर्वकम् ।
भक्त्या वित्तानुसारेण उत्तमाधममध्यमम् ॥ ९ ॥
मन्दराद्रिप्रतीकाशैर्विमानैर्विश्वतोमुखैः ।
अप्सरोगणसङ्कीर्णैर्देवदानवदुर्लभैः ॥ १० ॥
गत्वा शिवपुरं रम्यं भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान् ।
ज्ञानयोगं समासाद्य गाणपत्यं लभेन्नरः ॥ ११ ॥
यः कुर्य्यान्मेरुनामानं प्रासादं परमेष्ठिनः ।
स यत् फलमवाप्नोति न तत्सर्वैर्महामखैः ॥ १२ ॥
सर्वयज्ञतपोदानतीर्थवेदेषु यत्फलम् ।
तत् फलं सकलं लब्ध्वा शिववन्मोदते चिरम् ॥ १३ ॥
निषधं नाम यः कुर्य्यात् प्रासादं भक्तितः सुधीः ।
शिवलोकमनुप्राप्य शिववन्मोदते चिरम् ॥ १४ ॥
कुर्य्याद्वा यः शुभं विप्रा ! हिमशैलमनुत्तमम् ।
हिमशैलोपमैर्यानैर्गत्वा शिवपुरं शुभम् ॥ १५ ॥
ज्ञानयोगं समासाद्य गाणपत्यमवाप्नुयात् ।
नीलाद्रिशिखराख्यं वा प्रासादं यः सुशोभनम् ॥ १६ ॥
कृत्वा वित्तानुसारेण भक्त्या रुद्राय शम्भवे ।
यत्फलं लभते मर्त्यस्तत्फलं प्रवदाम्यहम् ॥ १७ ॥
हिमशैले कृते भक्त्या यत्फलं प्राक् तवोदितम् ।
तत्फलं सकलं लब्ध्वा सर्वदेवनमस्कृतः ॥ १८ ॥
रुद्रलोकमनुप्राप्य रुद्रैः सार्द्धं प्रमोदते ।
महेन्द्रशैलनामानं प्रासादं रुद्रसम्मतम् ॥ १९ ॥
कृत्वा यत्फलमाप्नोति तत्फलं प्रवदाम्यहम् ।

महेन्द्रपर्वताकारैर्विमानैर्वृषसंयुतैः ॥ २० ॥
गत्वा शिवपुरं दिव्यं भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान्।
ज्ञानं विचारितं रुद्रैः सम्प्राप्य मुनिपुङ्गवाः! ॥ २१॥
विषयान् विषवत्त्यक्त्वा शिवसायुज्यमाप्नुयात्।
इष्टका यस्तु प्रकुर्वीत प्रासादं रत्नशोभितम् ॥ २२॥
द्राविडं नागरं वापि केसरं वा विधानतः।
कूटं वा मण्डपं वापि समं वा दीर्घमेव च ॥ २३॥
न तस्य शक्यते वक्तुं पुण्यं शतयुगैरपि।
जीर्णं वा पतितं वापि खण्डितं स्फुटितं तथा ॥२४
पूर्ववत् कारयेद् यस्तु द्वाराद्यैः सुशुभं द्विजाः!।
प्रासादं मण्डपं वापि प्राकारं गोपुरं तु वा ॥ २५॥
कर्त्तुरप्यधिकं पुण्यं लभते नात्र संशयः।
भृत्यर्थं वा प्रकुर्वीत नरः कर्म्म शिवालये ॥ २६॥
यः स याति न सन्देहः स्वर्गलोकं सबान्धवः।
यथात्मभोगसिद्ध्यर्थमपि रुद्रालये सकृत् ॥ २७॥
कर्म्म कुर्य्याद् यदि सुखं लब्ध्वा चापि प्रमोदते।
तस्मादायतनं भक्त्या यः कुर्य्यान्मुनिसत्तमाः! ॥ २८
काष्ठेष्टकादिभिर्मर्त्यः शिवलोके महीयते।
प्रसादार्थं महेशस्य प्रासादो मुनिपुङ्गवाः! ॥ २९॥
कर्त्तव्यः सर्वयत्नेन धर्मकामार्थमुक्तये।
अशक्तश्चेन्मुनिश्रेष्ठाः! प्रासादं कर्त्तुमुत्तमम् ॥ ३०
सम्मार्जनादिभिर्वापि सर्वान् कामानवाप्नुयात्।
सम्मार्जनं तु यः कुर्य्यान्मार्जन्या मृदु सूक्ष्मया ॥ ३१
चान्द्रायणसहस्रस्य फलं मासेन लभते।

यः कुर्य्याद्वस्त्रपूतेन गन्धगोमयवारिणा ॥ ३२ ॥
आलेपनं यथा न्यायं वर्षं चान्द्रायणं लभेत् ।
अर्द्धक्रोशं शिवक्षेत्रं शिवलिङ्गात् समन्ततः ॥ ३३ ॥
यस्त्यजेत् दुस्त्यजान् प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
स्वायम्भुवस्य मानं हि तथा बाणस्य सुव्रताः ! ॥ ३४ ॥
स्वायम्भुवे तदर्द्धं स्यात्स्वाद्यार्षे च तदर्द्धकम् ।
मानुषे च तदर्द्धं स्यात् क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः ! ॥ ३५ ॥
एवं यतीनामावासे क्षेत्रमानं द्विजोत्तमाः ! ।
रुद्रावतारे चाद्यं यच्छिष्ये चैव प्रशिष्यके ॥ ३६ ॥
नरावतारे तच्छिष्ये तच्छिष्ये च प्रशिष्यके ।
श्रीपर्वते महापुण्ये तस्य प्रान्ते च वा द्विजाः ! ॥ ३७ ॥
तस्मिन् वा यस्त्यजेत् प्राणान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
वाराणस्यां तथाप्येवमविमुक्ते विशेषतः ॥ ३८ ॥
केदारे च महाक्षेत्रे प्रयागे च विशेषतः ।
कुरुक्षेत्रे च यः प्राणान् सन्त्यजेद् याति निर्वृतिम्॥३९
प्रभासे पुष्करेऽवन्त्यां तथा चैवामरेश्वरे ।
वर्णोशैलाकुले चैव मृतो याति शिवात्मताम् ॥ ४० ॥
वाराणस्यां मृतो जन्तुर्न जातु जन्तुतां व्रजेत् ।
त्रिविष्टपे विमुक्ते च केदारे सङ्गमेश्वरे ॥ ४१ ॥
शालङ्के वा त्यजेत् प्राणांस्तथा वै जम्बुकेश्वरे ।
शुक्रेश्वरे वा गोकर्णे भास्करेशे गुहेश्वरे ॥ ४२ ॥
हिरण्यगर्भे नन्दीशे स याति परमां गतिम् ।
नियमैः शोष्य यो देहं त्यजेत् क्षेत्रे शिवस्य तु ॥ ४३ ॥
स याति शिवतां योगी मानुषे दैविकेऽपि वा ।

आर्षे वापि मुनिश्रेष्ठास्तथा स्वायम्भुवेऽपि वा ॥ ४४
स्वयं भूते तथा देवे नात्र कार्य्या विचारणा।
आधायाग्निं शिवक्षेत्रे सम्पूज्य परमेश्वरम् ॥ ४५।
स्वदेहपिण्डं जुहुयाद् यः स याति पराङ्गतिम्।
यावत्तावन्निराहारो भूत्वा प्राणान् परित्यजेत् ॥ ४६
शिवक्षेत्रे मुनिश्रेष्ठाः! शिवसायुज्यमाप्नुयात्।
छित्वा पादद्वयञ्चापि शिवक्षेत्रे वसेत्तु यः ॥ ४७॥
स याति शिवतां चैव नात्र कार्य्या विचारणा।
क्षेत्रस्य दर्शनं पुण्यं प्रवेशस्तच्छताधिकः ॥ ४८॥
तस्माच्छतगुणं पुण्यं स्पर्शनं च प्रदक्षिणम्।
तस्माच्छतगुणं पुण्यं जलस्नानमतःपरम् ॥ ४९॥
क्षीरस्नानं ततो विप्राः! शताधिकमनुत्तमम्।
दध्ना सहस्रमाख्यातं मधुना तच्छताधिकम् ॥ ५०।
घृतस्नानेन चानन्तं शार्करे तच्छताधिकम्।
शिवक्षेत्रसमीपस्थां नदीं प्राप्यावगाह्य च ॥ ५१॥
त्यजेद्देहं विहायान्नं शिवलोके महीयते।
शिवक्षेत्रसमीपस्था नद्यः सर्वाः सुशोभनाः ॥ ५२
वापीकूपतडागाश्च शिवतीर्था इति स्मृताः।
स्नात्वा तेषु नरो भक्त्या तीर्थेषु द्विजसत्तमाः! ॥ ५३
ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः।
प्रातः स्नात्वा मुनिश्रेष्ठाः! शिवतीर्थेषु मानवः ॥ ५
अश्वमेधफलं प्राप्य रुद्रलोकं स गच्छति।
मध्याह्ने शिवतीर्थेषु स्नात्वा भक्त्या समर्चरः ॥ ५५
गङ्गा स्नान समं पुण्यं लभते नात्र संशयः।

अस्तङ्गते तथा चार्के स्नात्वा गच्छेच्छिवं पदम् ॥ ५६ ॥
पापकञ्चुकमुत्सृज्य शिवतीर्थेषु मानवः।
द्विजाग्निप्रवर्णं स्नात्वा शिवतीर्थे सरोवरः ॥ ५७ ॥
शिवसायुज्यमाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा।
पुराथ सूकरः कश्चित् श्वानं दृष्ट्वा भयात्पथि ॥ ५८ ॥
प्रसङ्गाद्द्वारमेकन्तु शिवतीर्थेऽवगाह्य च।
मृतः स्वयं द्विजश्रेष्ठा! गाणपत्यमवाप्तवान् ॥ ५९ ॥
यः प्रातर्देवदेवेशं शिवं लिङ्गस्वरूपिणम्।
पश्येत् स याति सर्वस्मादधिकां गतिमेव च ॥ ६० ॥
मध्याह्ने च महादेवं दृष्ट्वा यज्ञफलं लभेत्।
सायाह्ने सर्वयज्ञानां फलं प्राप्य विमुच्यते ॥ ६१ ॥
मानसैर्वाचिकैः पापैः कायिकैश्च महत्तरैः।
तथोपपातकैश्चैव पापैश्चैवानुपातकैः ॥ ६२ ॥
सङ्गमे देवमीशानं दृष्ट्वा लिङ्गाकृतिं प्रभुम्।
मासेन यत्कृतं पापं त्यक्त्वा याति शिवं पदम् ॥ ६३ ॥
अयने चार्द्रमासेन दक्षिणे चोत्तरायणे।
विषुवे चैव सम्पूज्य प्रयाति परमाकृतिम् ॥ ६४ ॥
प्रदक्षिणत्रयं कुर्य्याद् यः प्रासादं समन्ततः।
सव्यापसव्यन्यायेन मृदुगत्या शुचिर्नरः ॥ ६५ ॥
पदे पदेऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नुयात्।
वाचा यस्तु शिवं नित्यं संस्तौति परमेश्वरम् ॥ ६६ ॥
सोऽपि याति शिवं स्थानं प्राप्यं किं पुनरेव च।
कृत्वा मण्डलकं चैव गन्धगोमयवारिणा ॥ ६७ ॥
मुक्ताफलमयैश्चूर्णैरिन्द्रनीलमयैस्तथा।

पद्मरागमयैश्चैव स्फाटिकैश्च सुशोभनैः ॥ ६८ ॥
तथा मारकतैश्चैव सौवर्णै राजतैस्तथा ।
तद्वर्णैर्मौक्तिकैश्चैव चूर्णैर्वित्तविवर्जितैः ॥ ६९ ॥
आलिख्य कमलं भद्रं दशहस्तप्रमाणतः ।
सकर्णिकं महाभागा ! महादेवसमीपतः ॥ ७० ॥
तत्रावाह्य महादेवं नवशक्तिसमन्वितम् ।
पञ्चभिश्च तथा षड्भिरष्टाभिश्चेष्टदं परम् ॥ ७१ ॥
पुनरष्टाभिरीशानं दशारे दशभिस्तथा ।
पुनर्बाह्ये च दशभिः सम्पूज्य प्रणिपत्य च ॥ ७२ ॥
निवेद्य देवदेवाय क्षितिदानफलं लभेत् ।
शालिपिष्टादिभिर्वापि पद्ममालिख्य निर्धनः ॥ ७३ ॥
पूर्वोक्तमखिलं पुण्यं लभते नात्र संशयः ।
द्वादशारं तथालिख्य मण्डले पद्ममुत्तमम् ॥ ७४ ॥
रत्नचूर्णादिभिश्चूर्णैस्तथा द्वादशमूर्तिभिः ।
मण्डलस्य च मध्ये तु भास्करं स्थाप्य पूजयेत् ॥ ७५ ॥
ग्रहैश्च संवृतं वापि सूर्यसायुज्यमुत्तमम् ।
एवं प्राकृतमप्यार्था षडस्रं परिकल्प्य च ॥ ७६ ॥
मध्यदेशे च देवेशीं प्रकृतिं ब्रह्मरूपिणीम् ।
दक्षिणे सत्वमूर्त्तिं च वामतश्च रजोगुणम् ॥ ७७ ॥
अग्रतस्तु तमोमूर्त्तिं मध्ये देवीं तथाम्बिकाम् ।
पञ्चभूतानि तन्मात्रापञ्चकञ्चैव दक्षिणे ॥ ७८ ॥
कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव तथा बुद्धीन्द्रियाणि च ।
उत्तरे विधिवत् पूज्य क्रमशश्चैव पूजयेत् ॥ ७९ ॥
आकाशनघाम्बराणाकं युगलं बुद्धिरेव च ।

अहङ्कारश्च महता सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ ८० ॥
एवं वः कथितं सर्वं प्राकृतं मण्डलं परम्।
अतो वक्ष्यामि विप्रेन्द्राः! सर्वकामार्थसाधनम् ॥८१॥
गोचर्ममात्रमालिख्य मण्डलं गोमयेन तु।
चतुरस्रं विधानेन चाद्भिरभ्युक्ष्य मन्त्रवित् ॥ ८२ ॥
अलङ्कृत्य वितानाद्यैश्छत्रैर्वापि मनोरमैः।
बुद्बुदैरर्द्धचन्द्रैश्च हैमैरश्वत्थपत्रकैः ॥ ८३ ॥
सितैर्विकसितैः पद्मै रक्तैर्नीलोत्पलैस्तथा।
मुक्तादामैर्वितानान्ते लम्बितैस्तु सितैर्ध्वजैः ॥ ८४ ॥
सितमृत्पात्रकैश्चैव सुमृत्स्नैः पूर्णकुम्भकैः।
फलपल्लवमालाभिर्विजयन्तीभिरंशुकैः ॥ ८५ ॥
पञ्चाग्रद्दीपमालाभिर्धूपैः पञ्चविधैस्तथा।
पञ्चाग्रद्दलसंयुक्तमालिखेत् पद्ममुत्तमम् ॥ ८६ ॥
तत्तद्वर्णैस्तथा चूर्णैः श्वेतचूर्णैरथापि वा।
एकहस्तप्रमाणेन कृत्वा पद्मविधानतः ॥ ८७ ॥
कर्णिकायां न्यसेद्देवं देव्या देवेश्वरं भवम्।
वर्णानि च न्यसेत् पत्रे रुद्रैः प्रागाद्यनुक्रमात् ॥ ८८ ॥
प्रणवादिनमोऽन्तानि सर्ववर्णानि सुव्रताः!।
सम्पूज्यैवं मुनिश्रेष्ठा! गन्धपुष्पादिभिः क्रमात् ॥८९ ॥
ब्राह्मणान् भोजयेत्तत्र पञ्चाग्रद्विधिपूर्वकम्।
अक्षमालोपवीतञ्च कुण्डलञ्च कमण्डलुम् ॥ ९० ॥
आसनञ्च तथा दण्डमुष्णीषं वस्त्रमेव च।
दत्त्वा तेषां मुनीन्द्राणां देवदेवाय शम्भवे ॥ ९१ ॥
महाचरुं निवेद्यैवं कृष्णां गांमिथुनं तथा।

अग्ने च देवदेवाय दापयेच्चूर्णमण्डलम् ॥ ९२ ॥
यागोपयोगद्रव्याणि शिवाय विनिवेदयेत् ।
ओङ्काराद्यं जपेद्धोमान् प्रतिवर्णमनुक्रमात् ॥ ९३ ॥
एवमालिख्य यो भक्त्या सर्वमण्डलमुत्तमम् ।
यत् फलं लभते मर्त्यस्तद्वदामि समासतः ॥ ९४ ॥
साङ्गान् वेदान् यथा न्यायमधीत्य विधिपूर्वकम् ।
इष्ट्वा यज्ञैर्यथान्यायं ज्योतिष्टोमादिभिः क्रमात् ॥९५॥
ततो विश्वजिदन्तैश्च पुत्रानुत्पाद्य तादृशान् ।
वानप्रस्थाश्रमं गत्वा सदारः साग्निरेव च ॥ ९६ ॥
चान्द्रायणादिकाः सर्वाः कृत्वान्यस्य क्रिया द्विजाः ।
ब्रह्मविद्यामधीत्यैव ज्ञानमासाद्य यत्नतः ॥ ९७ ॥
ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य योगी यत्काममाप्नुयात् ।
तत्फलं लभते सर्वं वर्णमण्डलदर्शनात् ॥ ९८ ॥
येन केनापि वा मर्त्यः प्रलिप्यायतनाग्रतः ।
उत्तरे दक्षिणे वापि पृष्ठतो वा द्विजोत्तमाः ! ॥ ९९ ॥
चतुष्कोणन्तु वा चूर्णैरलङ्कृत्य समन्ततः ।
पुष्पाक्षतादिभिः पूज्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १०० ॥
यस्तु गर्भगृहं भक्त्या सकृदालिप्य सर्वतः ।
चन्दनाद्यैः सकर्पूरैर्गन्धद्रव्यैः समन्ततः ॥ १०१ ॥
विकीर्य्य गन्धकुसुमैर्धूपैर्धूप्य चतुर्विधैः ।
प्रार्थयेद्देवमीशानं शिवलोकं स गच्छति ॥ १०२ ॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् कल्पकोटिशतं नरः ।
स्वदेहगन्धकुसुमैः पूरयन् शिवमन्दिरम् ॥ १०३ ॥
क्रमाद् गान्धर्वमासाद्य गन्धर्वैश्च सुपूजितः ।

क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राजा भवति वीर्य्यवान् ॥१०४॥
आदिदेवो महादेवः प्रलयस्थितिकारकः।
सर्गश्च भुवनाधीशः सर्वव्यापी सदाशिवः।
शिवप्रणीतं शास्त्रं मोक्षसाधनमुत्तमम् ॥ १०५ ॥
व्यक्ताव्यक्तं सदा नित्यमचिन्त्यमर्चयेत् प्रभुम् ॥ १०६॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे उपलेपनादिकथनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः।

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

वस्त्रपूतेन तोयेन कार्य्यं चैवोपलेपनम्।
शिवक्षेत्रे मुनिश्रेष्ठा! नान्यथा सिद्धिरिष्यते ॥ १ ॥
आपः पूता भवन्त्येता वस्त्रपूताः समुद्धृताः।
अफेना मुनिशार्दूला! नादेयाश्च विशेषतः ॥ २ ॥
तस्माद्वै सर्वकार्य्याणि दैविकानि द्विजोत्तमाः!।
अद्भिः कार्य्याणि पूताभिः सर्वकार्य्यप्रसिद्धये ॥ ३ ॥
जन्तुभिर्मिश्रिता ह्यापः सूक्ष्माभिस्ताभिहत्य तु।
यत्पापं सकलं चाद्भिरपूताभिश्चिरं लभेत् ॥ ४ ॥
सम्मार्जने तथा नृणां मार्जने च विशेषतः।
अग्नौ कण्डनके चैव पेषणे तोयसंग्रहे ॥ ५ ॥
हिंसा सदा प्रवृत्तानां तस्माद्धिंसां विवर्जयेत्।
अहिंसैव परो धर्मः सर्वेषां प्राणिनां द्विजाः! ॥ ६ ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वस्त्रपूतं समाचरेत् ।
तद्दानमभयं पुण्यं सर्वदानोत्तमोत्तमम् ॥ ७ ॥
तस्मात्तु परिहर्त्तव्या हिंसा सर्वत्र सर्वदा ।
मनसा कर्म्मणा वाचा सर्वदाऽहिंसकं नरम् ॥ ८ ॥
रक्षन्ति जन्तवः सर्वे हिंसकं बाधयन्ति च ।
त्रैलोक्यमखिलं दत्वा यत् फलं वेदपारगे ॥ ९ ॥
तत्फलं कोटिगुणितं लभतेऽहिंसको नरः ।
मनसा कर्म्मणा वाचा सर्वभूतहिते रताः ॥ १० ॥
दयार्द्रितपन्थानो रुद्रलोकं व्रजन्ति च ।
स्वामिवत्परिरक्षन्ति बहूनि विविधानि च ॥ ११ ॥
ये पुत्रपौत्रवत्स्नेहाद्रुद्रलोकं व्रजन्ति ते ।
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वस्त्रपूतेन वारिणा ॥ १२ ॥
कार्य्यमभ्युक्षणं नित्यं स्नापनं च विशेषतः ।
त्रैलोक्यमखिलं हत्वा यत् फलं परिकीर्त्यते ॥ १३ ॥
शिवालये निहत्यैकमपि तत्फलं लभेत् ।
शिवार्थं सर्वदा कार्य्या पुष्पहिंसा द्विजोत्तमाः ! ॥ १४
यज्ञार्थं पशुहिंसा च क्षत्रियैर्दुष्टशासनम् ।
विहिताविहितं नास्ति योगिनां ब्रह्मवादिनाम् ॥ १५
यतस्तस्मान्न हन्तव्या निषिद्धानां निषेवणात् ।
सर्वकर्म्माणि विन्यस्य सन्न्यस्ताद्ब्रह्मवादिनः ॥ १६ ॥
न हन्तव्याः सदा पूज्याः पापकर्म्मरता अपि ।
पवित्रास्तु स्त्रियः सर्वा अत्रेस्तु कुलसम्भवाः ॥ १७ ॥
ब्रह्महत्यासमं पापमात्रेयीं विनिहत्य च ।
स्त्रियः सर्वा न हन्तव्याः पापकर्म्मरता अपि ॥ १८ ॥

न यज्ञार्थं स्त्रियो ग्राह्याः सर्वैः सर्वत्र सर्वदा।
सर्ववर्णेषु विप्रेन्द्राः पापकर्म्मरता अपि॥ १९॥
मलिना रूपवत्यश्च विरूपा मलिनाम्बराः।
न हन्तव्याः सदा मर्त्यैः शिववच्छङ्कया तथा॥ २०॥
वेदबाह्यव्रताचाराः श्रौतस्मार्त्तबहिष्कृताः।
पाषण्डिन इति ख्याता न सम्भाष्या द्विजातिभिः॥ २१॥
न स्प्रष्टव्या न द्रष्टव्या दृष्ट्वा भानुं समीक्षते।
तथापि तेन वध्याश्च नृपैरन्यैश्च जन्तुभिः॥ २२॥
प्रसङ्गाद्वापि यो मर्त्यः सतां सङ्गाद्द्विजाः!।
रुद्रलोकमवाप्नोति समभ्यर्च्य महेश्वरम्॥ २३॥
भवन्ति दुःखिताः सर्वे निर्दया मुनिसत्तमाः।
भक्तिहीना नराः सर्वे भवे परमकारणे॥ २४॥
ये भक्ता देवदेवस्य शिवस्य परमेष्ठिनः।
भाग्यवन्तो विमुच्यन्ते भुक्त्वा भोगानिहैव ते॥ २५॥
पुत्रेषु दारेषु गृहेषु नृणां भक्तं यथा चित्तमथादिदेवे।
सकृत्प्रसङ्गाद्यतितापसानां तेषां न दूरः परमेश लोकः॥२६

इति श्रीलैङ्गेऽष्टसप्ततितमोऽध्यायः॥

एकोनाशीतितमोऽध्यायः।

—×—

ऋषय ऊचुः।

कथं पूज्यो महादेवो मर्त्यैर्मन्दैर्महामते!।
अल्पायुर्भिरल्पवीर्य्यैरल्पसत्वैः प्रजापतिः॥ १॥

संवत्सरसहस्रैश्च तपसा पूज्य शङ्करम्।
न पश्यन्ति सुराश्चापि कथं देवं यजन्ति ते॥ २॥
सूत उवाच।
कथितं तथ्यमेवात्र युष्माभिर्मुनिपुङ्गवाः!।
तथापि श्रद्धया दृश्यः,पूज्यः सम्भाष्य एव च॥ ३॥
प्रसङ्गाच्चैव सम्पूज्य भक्तिहीनैरपि द्विजाः!।
भावानुरूपफलदो भगवानिति कीर्त्तितः॥ ४॥
उच्छिष्टः पूजयन् याति पैशाचं तु द्विजाधमः।
संक्रुद्धो राक्षसं स्थानं प्राप्नुयान्मूढधीर्द्विजाः॥ ५॥
अभक्ष्यभक्षी सम्पूज्य याक्षं प्राप्नोति दुर्जनः।
गानशीलश्च गान्धर्वं नृत्यशीलस्तथैव च॥ ६॥
ख्यातिशीलस्तथा चान्द्रं स्त्रीषु सक्तो नराधमः।
मदार्त्तः पूजयन् रुद्रं सोमस्थानमवाप्नुयात्॥ ७॥
गायत्र्या देवमभ्यर्च्य प्राजापत्यमवाप्नुयात्।
ब्राह्मं हि प्रणवेनैव वैष्णवं चाभिनन्द्य च॥ ८॥
श्रद्धया सकृदेवापि समभ्यर्च्य महेश्वरम्।
रुद्रलोकमनुप्राप्य रुद्रैः सार्द्धं प्रमोदते॥ ९॥
संशोध्य च शुभं लिङ्गममरासुरपूजितम्।
जलैः पूतैस्तथा पीठे देवमावाह्य भक्तितः॥ १०॥
दृष्ट्वा देवं यथान्यायं प्रणिपत्य च शङ्करम्।
कल्पिते चासने स्थाप्य धर्मज्ञानमये शुभे॥ ११॥
वैराग्यैश्वर्य्यसम्पन्ने सर्वलोकनमस्कृते।
ओङ्कारपद्ममध्ये तु सोमसूर्य्याग्निसम्भवे॥ १२॥
पाद्यमाचमनं चार्घ्यं दत्त्वा रुद्राय शम्भवे।

स्नापयेद्दिव्यतोयैश्च घृतेन पयसा तथा ॥ १३ ॥
दध्ना च स्नापयेद्रुद्रं शोधयेच्च यथाविधि।
ततः शुद्धाम्बुना स्नाप्य चन्दनाद्यैश्च पूजयेत् ॥ १४ ॥
रोचनाद्यैश्च सम्पूज्य दिव्यपुष्पैश्च पूजयेत्।
बिल्वपत्रैरखण्डैश्च पद्मैर्नानाविधैस्तथा ॥ १५ ॥
नीलोत्पलैश्च राजीवैर्नन्द्यावर्तैश्च मल्लिकैः।
चम्पकैर्जातिपुष्पैश्च बकुलैः करवीरकैः ॥ १६ ॥
शमीपुष्पैर्बृहत्पुष्पैरुन्मत्तागस्त्यजैरपि।
अपामार्गकदम्बैश्च भूषणैरपि शोभनैः ॥ १७ ॥
दत्त्वा पञ्चविधं धूपं पायसं च निवेदयेत्।
दधिभक्तं च मध्वाज्यपरिप्लुतमतःपरम् ॥ १८ ॥
शुद्धान्नं चैव मुद्गान्नं षड्विधं च निवेदयेत्।
अथ पञ्चविधं वापि सघृतं विनिवेदयेत् ॥ १९ ॥
केवलं चापि शुद्धान्नमाढकं तण्डुलं पचेत्।
कृत्वा प्रदक्षिणं चान्ते नमस्कृत्य मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥
स्तुत्वा च देवमीशानं पुनः सम्पूज्य शङ्करम्।
ईशानं पुरुषं चैव अघोरं वाममेव च ॥ २१ ॥
सद्योजातं जपंश्चापि पञ्चभिः पूजयेच्छिवम्।
अनेन विधिना देवः प्रसीदति महेश्वरः ॥ २२ ॥
वृक्षाः पुष्पादिपत्राद्यैरुपयुक्ताः शिवार्चने।
गावश्चैव द्विजश्रेष्ठाः प्रयान्ति परमाङ्गतिम् ॥ २३ ॥
पूजयेद् यः शिवं रुद्रं शर्वं भवमजं सकृत्।
स याति शिवसायुज्यं पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥ २४ ॥
अर्चितं परमेशानं भवं शर्वमुमापतिम्।

सकृत्प्रसङ्गाद्वा दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २५ ॥
पूजितं वा महादेवं पूज्यमानमथापि वा ।
दृष्ट्वा प्रयाति वै मर्त्यो ब्रह्मलोकं न संशयः ॥ २६ ॥
श्रुत्वानुमोदयेच्चापि स याति परमाङ्गतिम् ।
यो दद्याद् घृतदीपञ्च सकृल्लिङ्गस्य चाग्रतः ॥ २७ ॥
स तां गतिमवाप्नोति स्वाश्रमैर्दुर्लभां स्थिराम् ।
दीपवृक्षं पार्थिवं वा दारवं वा शिवालये ॥ २८ ॥
दत्त्वा कुलशतं साग्रं शिवलोके महीयते ।
आयसं ताम्रजं वापि रौप्यं सौवर्णिकं तथा ॥ २९ ॥
शिवाय दीपं यो दद्याद्विधिना वापि भक्तितः ।
सूर्य्यायुतसमैः श्लक्ष्णैर्यानैः शिवपुरं व्रजेत् ॥ ३० ॥
कार्त्तिके मासि यो दद्यात् घृतदीपं शिवाग्रतः ।
सम्पूज्यमानं वा पश्येद्विधिना परमेश्वरम् ॥ ३१ ॥
स याति ब्रह्मणो लोकं श्रद्धया मुनिसत्तमाः! ।
आवाहनं सुसान्निध्यं स्थापनं पूजनं तथा ॥ ३२ ॥
संप्रोक्तं रुद्रगायत्र्या आसनं प्रणवेन वै ।
पञ्चभिः स्नपनं प्रोक्तं रुद्राद्यैश्च विशेषतः ॥ ३३ ॥
एवं सम्पूजयेन्नित्यं देवदेवमुमापतिम् ।
ब्रह्माणं दक्षिणे तस्य प्रणवेन समर्चयेत् ॥ ३४ ॥
उत्तरे देवदेवेशं विष्णुं गायत्रिया यजेत् ।
वह्नौ हुत्वा यथान्यायं पञ्चभिः प्रणवेन च ॥ ३५ ॥
स याति शिवसायुज्यमेवं सम्पूज्य शङ्करम् ।
इति संक्षेपतः प्रोक्तो लिङ्गार्चनविधिक्रमः ॥ ३६ ॥
व्यासेन कथितः पूर्वं श्रुत्वा रुद्रमुखात् स्वयम् ॥ ३७ ॥

इति श्रीलैङ्गे शिवार्चनविधिर्नामै-
कोनाशीतितमोऽध्यायः ।

अशीतितमोऽध्यायः ।

—×—

ऋषय ऊचुः ।

कथं पशुपतिं दृष्ट्वा पशुपाशविमोचनम् ।
पशुत्वं तत्यजुर्देवास्तन्नो वक्तुमिहार्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

पुरा कैलासशिखरे भोग्याख्ये स्वपुरे स्थितम् ।
समेत्य देवाः सर्वज्ञमाजग्मुस्तत्प्रसादतः ॥ २ ॥
हिताय सर्वदेवानां ब्रह्मणा च जनार्दनः ।
गरुड़स्य तथा स्कन्धमारुह्य पुरुषोत्तमः ॥ ३ ॥
जगाम देवताभिर्वै देवदेवान्तिकं हरिः ।
सर्वैः सम्प्राप्य देवस्य सार्धं गिरिवरं शुभम् ॥ ४ ॥
सेन्द्राःससाध्याः सयमाः प्रणेमुर्गिरिमुत्तमम् ।
भगवान् वासुदेवोऽसौ गरुड़ाद्गरुड़ध्वजः ।
अवतीर्य गिरिं मेरुमारुरोह सुरोत्तमैः ॥ ५ ॥

सकलदुरितहीनं सर्वदं भोगमुख्यं
मुदितकुररवृन्दं नादितं नागवृन्दैः ।
मधुरकणितगीतं सानुकूलान्धकारं
प्रदरचितवनान्तं कान्तवातान्ततोयम् ॥ ६ ॥
भवनशतसहस्रैर्जुष्टमादित्यकल्पै-
र्ललितगतिविदग्धैर्हंसवृन्दैश्च भिन्नम् ।
धवखदिरपलाशैश्चन्दनाद्यैश्च वृक्षै-

द्विजवरगणवृन्दैः कोकिलाद्यैर्द्विरेफैः ॥ ७ ॥

* क्वचिदशेषसुरद्रुमसङ्कुलं
कुरबकैः प्रियकैस्तिलकैस्तथा ।
बहुकदम्बतमाललतावृतं
गिरिवरं शिखरैर्विविधैस्तथा ॥ ८ ॥

गिरेः पृष्ठे पुरं शार्वं कल्पितं विश्वकर्मणा ।
क्रीड़ार्थं देवदेवस्य भवस्य परमेष्ठिनः ॥ ९ ॥
अपश्यंस्तत्पुरं देवाः सेन्द्रोपेन्द्राः समाहिताः ।
प्रणेमुर्दूरतश्चैव प्रभावादेव शूलिनः ॥ १० ॥

सहस्रसूर्य्यप्रतिमं महान्तं सहस्रशः सर्वगुणैश्च भिन्नम् ।
जगाम कैलासगिरिं महात्मा मेरुप्रभागे पुरमादिदेवः ॥
ततोऽथ नारी गजवाजिसङ्कुलं रथैरनेकैरमरारिसूदनः ।
* गणैर्गणेशैश्च गिरीन्द्रसन्निभं महापुरद्वारमजो हरिश्च ॥१

अथ जाम्बूनदमयैर्भवनैर्मणिभूषितैः ।
विमानैर्विविधाकारैः प्राकारैश्च समावृतम् ॥ १३ ॥
दृष्ट्वा शम्भोः पुरम्बाह्यं देवैः सब्रह्मकैर्हरिः ।
प्रहृष्टवदनो भूत्वा प्रविवेश ततः पुरम् ॥ १४ ॥
हर्म्यप्रासादसम्बाधं महाट्टालसमन्वितम् ।
द्वितीयं देवदेवस्य चतुर्द्वारं सुशोभनम् ॥ १५ ॥
वज्रवैदूर्य्यमाणिक्यमणिजालैः समावृतम् ।
दोलाविक्षेपसंयुक्तं घण्टाचामरभूषितम् ॥ १६ ॥
मृदङ्गमुरजैर्जुष्टं वीणावेणुनिनादितम् ।
नृत्यद्भिरप्सरःसङ्घैर्भूतसङ्घैश्च संवृतम् ॥ १७ ॥
देवेन्द्रभवनाकारैर्भवनैर्दृष्टिमोहनैः ।

।दृष्ट्वा च पौरनार्यः सहस्रशः पुष्पफलाक्षताद्यः ॥१८॥
ा: करैस्तस्य हरेः समन्तात् प्रचिक्षिपुर्मूर्ध्नि यथा भवस्य
। नार्य्यस्तदा विष्णुं मदघूर्णितलोचनाः ॥ १९ ॥
।शालजघनाः सद्यो ननृतुर्मुमुदुर्जगुः ।
।श्चिद्दृष्ट्वा हरिं नार्य्यः किञ्चित् प्रहसिताननाः ॥२०॥
किञ्चिद्विस्रस्तवस्त्राश्च स्रस्तकाञ्चीगुणा जगुः ।
चतुर्थं पञ्चमञ्चैव षष्ठं च सप्तमं तथा॥ २१ ॥
अष्टमं नवमञ्चैव दशमञ्च पुरोत्तमम् ।
अतीत्यासाद्य देवस्य पुरं शम्भोः सुशोभनम् ॥ २२ ॥
सुवृत्तं सुतरां शुभ्रं कैलासशिखरे शुभे ।
सूर्य्यमण्डलसङ्काशैर्विमानैश्च विभूषितम् ॥ २३ ॥
स्फाटिकैर्मण्डपैः शुभ्रैर्जाम्बूनदमयैस्तथा ।
नानारत्नमयैश्चैव दिग्विदिक्षु विभूषितम् ॥ २४ ॥
गोपुरैर्गोपतेः शम्भोर्नानाभूषणभूषितैः ।
अनेकैः सर्वतोभद्रैः सर्वरत्नमयैस्तथा ॥ २५ ॥
प्राकारैर्विविधाकारैरष्टाविंशतिभिर्वृतम् ।
उपद्वारैर्महाद्वारैर्विदिक्षु विविधैर्दृढैः ॥ २६ ॥
गुह्यालयैर्गुह्यगृहैर्गुहस्य भवनैः शुभैः ।
शाम्यैरन्यैर्महाभागा मौक्तिकैर्दृष्टिमोहनैः ॥ २७ ॥
गणेशायतनैर्दिव्यैः पद्मरागमयैस्तथा
चन्दनैर्विविधाकारैः पुष्पोद्यानैश्च शोभनैः ॥ २८ ॥
तडागैर्दीर्घिकाभिश्च हेमसोपानपंक्तिभिः ।
स्त्रीणां गतिजितैर्हंसैः सेवितामिः समन्ततः ॥ २९ ॥
मयूरैश्चैव कारण्डैः कोकिलैश्चक्रवालकैः ।

शोभिताभिश्च वापीभिर्दिव्यामृतजलैस्तथा ॥ ३०
संलापालापकुशलैः सर्वाभरणभूषितैः ।
स्तनभारावनम्रैश्च मदाघूर्णितलोचनैः ॥ ३१ ॥
गेयनादरतैर्दिव्यै रुद्रकन्यासहस्रकैः ।
नृत्यद्भिरप्सरःसङ्घै रमरैरपि दुर्लभैः ॥ ३२ ॥
प्रफुल्लाम्बुजवृन्दाद्यै स्तथा द्विजवरैरपि ।
रुद्रस्त्रीगणसङ्कीर्णैर्जलक्रीडारतैस्तथा ॥ ३३ ॥
रतोत्सवरतैश्चैव ललितैश्च पदेपदे ।
ग्रामरागानुरक्तैश्च पद्मरागसमप्रभैः ॥ ३४ ॥
स्त्रीसङ्घैर्देवदेवस्य भवस्य परमात्मनः ।
दृष्ट्वा विस्मयमापन्नास्तस्थुर्देवाः समन्ततः ॥ ३५ ॥
तत्रैव ददृशुर्देवा वृन्दं रुद्रगणस्य च ।
गणेश्वराणां वीराणामपि वृन्दं सहस्रशः ॥ ३६ ।
सुवर्णकृतसोपानान् वज्रवैदुर्य्यभूषितान् ।
स्फाटिकान् देवदेवस्य ददृशुस्ते विमानकान् ॥ ३७
तेषां शृङ्गेषु हृष्टाश्च नार्य्यः कमललोचनाः ।
विशालजघना यक्षा गन्धर्वाप्सरसस्तथा ॥ ३८
किन्नर्य्यः किन्नराश्चैव भुजङ्गाः सिद्धकन्यकाः ।
नानावेशधराश्चान्या नानाभूषणभूषिताः ॥ ३९
नानाप्रभावसंयुक्ता नानाभोगरतिप्रियाः ।
नीलोत्पलदलप्रख्याः पद्मपत्रायतेक्षणाः ॥ ४० ॥
पद्मकिञ्जल्कसङ्काशैरंशुकैरतिशोभनाः ।
वलयैर्नूपुरैर्हारैश्छत्रैश्चित्रैस्तथांशुकैः ॥ ४१ ॥
भूषिता भूषितैश्चान्यैर्मण्डिता मण्डनप्रियाः ।

दृष्ट्वाथ वृन्दं सुरसुन्दरीणां गणेश्वराणां सुरसुन्दरीणाम्।
जग्मुर्गणेशस्य पुरं सुरेशाः पुरद्विषः शक्रपुरोगमाश्च ॥४२॥
दृष्ट्वा च तस्थुः सुरसिद्धसङ्घाः पुरस्य मध्ये पुरहूतपूर्वाः।
भवस्य बालार्कसहस्रवर्णं विमानमाद्यं परमेश्वरस्य ॥ ४३॥
अथ तस्य विमानस्य द्वारिसंस्थं गणेश्वरम्।
नन्दिनं ददृशुः सर्वे देवाः शक्रपुरोगमाः॥ ४४ ॥
तं दृष्ट्वा नन्दिनं सर्वे प्रणम्याहुर्गणेश्वरम्।
जयेति देवास्तं दृष्ट्वा सोऽप्याह च गणेश्वरः ॥ ४५ ॥
भो! भो! देवा महाभागाः! सर्वे निर्धूतकल्मषाः!।
सम्प्राप्ताः सर्वलोकेशा वक्तुमर्हथ सुव्रताः! ॥ ४६ ॥
तमाहुर्वरदं देवं वारणेन्द्रसमप्रभम्।
पशुपाशविमोचार्थं दर्शयास्मान् महेश्वरम् ॥ ४७ ॥
पुरा पुरत्रयं दग्धुं पशुत्वं परिभाषितम्।
शङ्किताश्च वयं तत्र पशुत्वं प्रति सुव्रत! ॥ ४८ ॥
व्रतं पाशुपतं प्रोक्तं भवेन परमेष्ठिना।
व्रतेनानेन भूतेश! पशुत्वं नैव विद्यते ॥ ४९ ॥
अथ द्वादशवर्षं वा मासद्वादशकं तु वा।
दिनद्वादशकं वापि कृत्वा तद्व्रतमुत्तमम् ॥ ५० ॥
मुच्यन्ते पशवः सर्वे पशुपाशैर्भवस्य तु।
दर्शयामास तान् देवान् नारायणपुरोगमान् ॥ ५१ ॥
नन्दी शिलादतनयः सर्वभूतगणाग्रणीः।
तं दृष्ट्वा देवमीशानं साम्बं सगणमव्ययम् ॥ ५२ ॥
प्रणेमुस्तुष्टुवुश्चैव प्रीतिकण्टकितत्वचः।
विज्ञाप्य शितिकण्ठाय पशुपाशविमोक्षणम् ॥ ५३ ॥

तस्थुस्तदग्रतः शम्भोः प्रणिपत्य पुनःपुनः ।
ततः सम्प्रेक्ष्य तान् सर्वान् देवदेवो वृषध्वजः ॥५४॥
विशोध्य तेषां देवानां पशुत्वं परमेश्वरः ।
व्रतं पाशुपतं चैव स्वयं देवो महेश्वरः ॥ ५५ ॥
उपदिश्य मुनीनां च सहास्ते चाम्बया भवः ।
तदाप्रभृति ते देवाः सर्वे पाशुपताः स्मृताः ॥ ५६ ॥
पशूनां च पतिर्यस्मात्तेषां साक्षाद्धि देवताः ।
तस्मात् पाशुपताः प्रोक्तास्तपस्तेपुश्च ते पुनः ॥ ५७ ॥
ततो द्वादशवर्षान्ते मुक्तपाशाः सुरोत्तमाः ।
ययुर्यथागतं सर्वे ब्रह्मणा सह विष्णुना ॥ ५८ ॥
एतद्वः कथितं सर्वं पितामहमुखाच्छ्रुतम् ।
पुरा सनत्कुमारेण तस्माद् व्यासेन धीमता ॥ ५९ ॥
यः श्रावयेच्छुचि विप्रान् शृणुयाद्वा शुचिर्नरः ।
स देहभेदमासाद्य पशुपाशैः प्रमुच्यते ॥ ६० ॥

इति श्रीलैङ्गे पाशुपतव्रतमाहात्म्यं नामा-
शीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

एकाशीतितमोऽध्यायः ।

—×—

ऋषय ऊचुः ।

व्रतमेतत् त्वया प्रोक्तं पशुपाशविमोचनम् ।
व्रतं पाशुपतं लैङ्गं पुरादेवैरनुष्ठितम् ॥ १ ॥

वक्तुमर्हसि चास्माकं यथापूर्वं त्वया श्रुतम् ।

सूत उवाच ।

पुरा सनत्कुमारेण पृष्टः शैलादिरादरात् ॥ २ ॥
नन्दी प्राह वचस्तस्मै प्रवदामि समासतः ।
देवैर्दैत्यैस्तथा सिद्धैर्गन्धर्वैः सिद्धचारणैः ॥ ३ ॥
मुनिभिश्च महाभागैरनुष्ठितमनुत्तमम् ।
व्रतं द्वादशलिङ्गाख्यं पशुपाशविमोचनम् ॥ ४ ॥
भोगदं योगदं चैव कामदं मुक्तिदं शुभम् ।
अवियोगकरं पुण्यं भक्तानां भयनाशनम् ॥ ५ ॥
षडङ्गसहितान् वेदान् मथित्वा तेन निर्मितम् ।
सर्वदानोत्तमं पुण्यमश्वमेधायुताधिकम् ॥ ६ ॥
सर्वमङ्गलदं पुण्यं सर्वशत्रुविनाशनम् ।
संसारार्णवमग्नानां जन्तूनामपि मोचदम् ॥ ७ ॥
सर्वव्याधिहरं चैव सर्वज्वरविनाशनम् ।
देवैरनुष्ठितं पूर्वं ब्रह्मणा विष्णुना तथा ॥ ८ ॥
कृत्वा कनीयसं लिङ्गं स्नाप्य चन्दनवारिणा ।
चैत्रमासादि विप्रेन्द्राः शिवलिङ्गव्रतञ्चरेत् ॥ ९ ॥
कृत्वा हैमं शुभं पद्मं कर्णिकाकेसरान्वितम् ।
नवरत्नैश्च खचितमष्टपत्रं यथा विधि ॥ १० ॥
कर्णिकायां न्यसेल्लिङ्गं स्फाटिकं पीठसंयुतम् ।
तत्र भक्त्या यथान्यायमर्चयेद् बिल्वपत्रकैः ॥ ११ ।
सितैः सहस्रकमलैरक्तैर्नीलोत्पलैरपि ।
श्वेतार्ककर्णिकारैश्च करवीरैर्बकैरपि ॥ १२ ॥
एतैरन्यैर्यथालाभं गायत्र्या तस्य सुव्रताः ।

सम्पूज्य चैव गन्धाद्यैर्धूपैर्दीपैश्च मङ्गलैः ॥ १३ ॥
नीराजनाद्यैश्चान्यैश्च लिङ्गमूर्त्तिं महेश्वरम् ।
अगुरुं दक्षिणे दद्यादघोरेण द्विजोत्तमाः ! ॥ १४ ॥
पश्चिमे सद्यमन्त्रेण दिव्याश्चैव मनःशिलाम् ।
उत्तरे वामदेवेन चन्दनं वापि दापयेत् ॥ १५ ॥
पुरुषेण मुनिश्रेष्ठा ! हरितालं च पूर्वतः ।
सितागुरुद्भवं विप्रास्तथा कृष्णागुरुद्भवम् ॥ १६ ॥
तथा गुग्गुलधूपञ्च सौगन्धिकमनुत्तमम् ।
सितारं नाम धूपञ्च दद्यादीशाय भक्तितः ॥ १७ ॥
महाचरुर्निवेद्यः स्यादाढकान्नमथापि वा ।
एतद्वः कथितं पुण्यं शिवलिङ्गमहाव्रतम् ॥ १८ ॥
सर्वमासेषु सामान्यं विशेषोऽपि च कीर्त्यते ।
वैशाखे वज्रलिङ्गं च ज्यैष्ठे मारकतं तथा ॥ १९ ॥
आषाढे मौक्तिकं लिङ्गं श्रावणे नीलनिर्मितम् ।
मासि भाद्रपदे लिङ्गं पद्मरागमयं शुभम् ॥ २० ॥
आश्विने चैव विप्रेन्द्राः ! गोमेदकमयं शुभम् ।
प्रवालेनैव कार्त्तिक्यां तथा वै मार्गशीर्षके ॥ २१ ॥
वैदूर्य्यनिर्मितं लिङ्गं पुष्परागेण पुष्यके ।
माघे च सूर्य्यकान्तेन फाल्गुने स्फाटिकेन च ॥ २२ ॥
सर्वमासेषु कमलं हैममेकं विधीयते ।
अलाभे राजतं वापि केवलं कमलं तु वा ॥ २३ ॥
रत्नानामप्यलाभे तु हेम्ना वा राजतेन वा ।
रजतस्याप्यलाभे तु ताम्रलोहेन कारयेत् ॥ २४ ॥
शैलं वा दारुजं वापि मृन्मयं वा सवेदिकम् ।

सर्वगन्धमयं वापि क्षणिकं परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
हैमन्तिके महादेवं श्रीपत्रेणैव पूजयेत् ।
सर्वमासेषु कमलं हैममेकमथापि वा ॥ २६ ॥
राजतं वापि कमलं हैमकर्णिकमुत्तमम् ।
राजतस्याप्यभावे तु बिल्वपत्रैः समर्चयेत् ॥ २७ ॥
सहस्रकमलालाभे तदर्द्धेनापि पूजयेत् ।
तदर्द्धार्द्धेन वा रुद्रमष्टोत्तरशतेन वा ॥ २८ ॥
बिल्वपत्रे स्थिता लक्ष्मीर्देवी लक्षणसंयुता ।
नीलोत्पलेऽम्बिका साक्षादुत्पले षण्मुखः स्वयम् ॥२९॥
पद्माश्रितो महादेवः सर्वदेवपतिः शिवः ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन श्रीपत्रं न त्यजेद् बुधः ॥ ३० ॥
नीलोत्पलं चोत्पलं च कमलं च विशेषतः ।
सर्ववश्यकरं पद्मं शिलासर्वार्थसिद्धिदा ॥ ३१ ॥
कृष्णागुरुसमुद्भूतं सर्वपापनिकृन्तनम् ।
गुग्गुलप्रभृतीनां च दीपानाञ्च निवेदनम् ॥ ३२ ॥
सर्वरोगक्षयञ्चैव चन्दनं सर्वसिद्धिदम् ।
सौगन्धिकं तथा धूपं सर्वकामार्थसाधकम् ॥ ३३ ॥
श्वेतागुरूद्भवञ्चैव तथा कृष्णागुरूद्भवम् ।
सौम्यं सौतारि धूपं च साक्षान् निर्वाणसिद्धिदम् ॥३४॥
श्वेतार्ककुसुमे साक्षाच्चतुर्वक्त्रः प्रजापतिः ।
कर्णिकारस्य कुसुमे मेधा साक्षाद् व्यवस्थिता ॥ ३५ ॥
करवीरे गणाध्यक्षो बके नारायणः स्वयम् ।
सुगन्धिषु च सर्वेषु कुसुमेषु नगात्मजा ॥ ३६ ॥
तस्मादेतैर्यथालाभं पुष्पधूपादिभिः शुभैः ।

पूजयेद् देवदेवेशभक्त्या वित्तानुसारतः ॥ ३७ ॥
निवेदयेत् ततो भक्त्या पायसं च महाचरुम्।
सघृतं सोपदंशञ्च सर्वद्रव्यसमन्वितम् ॥ ३८ ॥
शुद्धान्नं वापि मुद्गान्नमाढकं चार्द्धकं तु वा।
चामरं तालवृन्तं च तस्मै भक्त्या निवेदयेत् ॥ ३९ ॥
उपहाराणि पुण्यानि न्यायेनैवार्जितान्यपि।
नानाविधानि चार्हाणि प्रोक्षितान्यम्भसा पुनः ॥ ४० ॥
निवेदयेच्च रुद्राय भक्तियुक्तेन चेतसा।
चोराद्यैः सर्वदेवानां स्थित्यर्थममृतं ध्रुवम् ॥ ४१ ॥
विष्णुना जिष्णुना साक्षादन्ने सर्वं प्रतिष्ठितम्।
भूतानामन्नदानेन प्रीतिर्भवति शङ्करे ॥ ४२ ॥
तस्मात् सम्पूजयेद् देवमन्ने प्राणाः प्रतिष्ठिताः।
उपहारे तथा तुष्टिर्व्यंजने पवनः स्वयम् ॥ ४३ ॥
सर्वात्मको महादेवो गन्धतोये ह्यपां पतिः।
पीठे वै प्रकृतिः साक्षान्महदाद्यैर्व्यवस्थिता ॥ ४४ ॥
तस्माद् देवं यजेद्भक्त्या प्रतिमासं यथाविधि।
पौर्णमास्यां व्रतं कार्यं सर्वकामार्थसिद्धये ॥ ४५ ॥
सत्यं शौचन्दया शान्तिः सन्तोषो दानमेव च।
पौर्णमास्याममावास्यामुपवासं च कारयेत् ॥ ४६ ॥
संवत्सरान्ते गोदानं वृषोत्सर्गं विशेषतः।
भोजयेद् ब्राह्मणान् भक्त्या श्रोत्रियान् वेदपारगान् ॥ ४७
तल्लिङ्गं पूजितं तेन सर्वं द्रव्यसमन्वितम्।
स्थापयेद्वा शिवक्षेत्रे दापयेद् ब्राह्मणाय वा ॥ ४८ ॥
य एवं सर्वमासेषु शिवलिङ्गमहाव्रतम्।

कुर्य्याद् भक्त्या मुनिश्रेष्ठाः! स एव तपतां वरः॥४९॥
सूर्य्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैरत्नभूषितैः।
गत्वा शिवपुरं दिव्यं नेहायाति कदाचन॥ ५०॥
अथवा ह्येकमासं वा चरेदेवं व्रतोत्तमम्।
शिवलोकमवाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा॥ ५१॥
अथवा सक्तचित्तश्चेद्यान्यान् सञ्चिन्तयेद्वरान्।
वर्षमेकं चरेदेवं तांस्तान् प्राप्य शिवं व्रजेत्॥ ५२॥
देवत्वं वा पितृत्वं वा देवराजत्वमेव च।
गाणपत्यपदं वापि सक्तोऽपि लभते नरः॥ ५३॥
विद्यार्थी लभते विद्यां भोगार्थी भोगमाप्नुयात्।
द्रव्यार्थी च निधिं पश्येदायुःकामश्चिरायुषम्॥ ५४॥
यान्यांश्चिन्तयते कामांस्तांस्तान् प्राप्येह मोदते।
एकमासव्रतादेव सोऽन्ते रुद्रत्वमाप्नुयात्॥ ५५॥
इदं पवित्रं परमं रहस्यं व्रतोत्तमं विश्वसृजापि सृष्टम्।
हिताय देवासुरसिद्धमर्त्यविद्याधराणां परमं शिवेन५६
सम्पूज्य पूज्यं विधिनैवमीशं प्रणम्य मूर्ध्ना सह भृत्यपुत्रैः।
पापोहनं नाम जपेत् स्तवं च प्रदक्षिणं कृत्य शिवं प्रयत्नात्५७
पुरा कृतं विश्वसृजा स्तवं च हिताय देवेन जगत्त्रयस्य।
पैतामहेनैव सुरैश्च सार्द्धं महानुभावेन महार्घ्यमेतत्॥५८॥
इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे एकाशीतितमोऽध्यायः।

द्वाशीतितमोऽध्यायः।

—×—

सूतउवाच

व्यपोहनस्तवं वक्ष्ये सर्वसिद्धिप्रदं शुभम्।
नन्दिनश्च मुखाच्छ्रुत्वा कुमारेण महात्मना॥ १॥
व्यासाय कथितं तस्मात् बहुमानेन वै मया।
नमः शिवाय शुद्धाय निर्मलाय यशस्विने॥ २॥
दुष्टान्तकाय सर्वाय भवाय परमात्मने।
पञ्चवक्त्रो दशभुजो ह्यक्षपञ्चदशैर्युतः॥ ३॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशः सर्वाभरणभूषितः।
सर्वज्ञः सर्वगः शान्तः सर्वोपरि सुसंस्थितः॥ ४॥
पद्मासनस्थः सोमेशः पापमाशु व्यपोहतु।
ईशानः पुरुषश्चैव अघोरः सद्यएव च॥ ५॥
वामदेवश्च भगवान् पापमाशु व्यपोहतु।
अनन्तः सर्वविद्येशः सर्वज्ञः सर्वदः प्रभुः॥ ६॥
शिवध्यानैकसम्पन्नः स मे पापं व्यपोहतु।
सूक्ष्मः सुरासुरेशानो विश्वेशो गणपूजितः॥ ७॥
शिवध्यानैकसम्पन्नः स मे पापं व्यपोहतु।
शिवोत्तमो महापूज्यः शिवध्यानपरायणः॥ ८॥
सर्वगः सर्वदः शान्तः स मे पापं व्यपोहतु।
एकाक्षो भगवानीशः शिवार्चनपरायणः॥ ९॥
शिवध्यानैकसम्पन्नः स मे पापं व्यपोहतु।
त्रिमूर्तिर्भगवानीशः शिवभक्तिप्रबोधकः॥ १०॥
शिवध्यानैकसम्पन्नः स मे०
श्रीकण्ठः श्रीपतिः श्रीमान् शिवध्यानरतः सदा।

शिवार्चनरतः साक्षात् स मे०
शिखण्डी भगवान् शान्तः शवभस्मानुलेपनः ॥ १२ ॥
शिवार्चनरतः श्रीमान् स मे०
त्रैलोक्यनमिता देवी सोल्काकारा पुरातनी ॥१३॥
दाक्षायणी महादेवी गौरी हैमवती शुभा।
एकपर्णाग्रजा सौम्या तथा वै चैकपाटला ॥ १४ ॥
अपर्णा वरदा देवी वरदानैकतत्परा।
उमासुरहरा साक्षात् कौशिकी वा कपर्दिनी ॥१५॥
खट्वाङ्गधारिणी दिव्या कराग्रतरुपल्लवा।
नैगमेयादिभिर्दिव्यैश्चतुर्भिः पुत्रकैर्वृता ॥ १६ ॥
मेनाया नन्दिनी देवी वारिजा वारिजेक्षणा।
अम्बा या वीतशोकस्य नन्दिनश्च महात्मनः ॥ १७ ॥
शुभावत्याः सखी शान्ता पञ्चचूडा वरप्रदा।
सृष्ट्यर्थं सर्वभूतानां प्रकृतित्वं गताव्यया ॥ १८ ॥
त्रयोविंशतिभिस्तत्त्वैर्महदाद्यैर्विजृम्भिता।
लक्ष्म्यादिशक्तिभिर्नित्यं नमिता नन्दनन्दिनी ॥ १९ ॥
मनोन्मनी महादेवमायावी मण्डनप्रिया।
मायया या जगत् सर्वं ब्रह्माद्यं सचराचरम् ॥ २० ॥
क्षोभिणी मोहिनी नित्यं योगिनां हृदि संस्थिता।
एकानेकस्थिता लोके इन्दीवरनिभेक्षणा ॥ २१ ॥
भक्त्या परमया नित्यं सर्वदेवैरभिष्टुता।
गणेन्द्राम्भोजगर्भेन्द्रयमवित्तेशपूर्वकैः ॥ २२ ॥
संस्तुता जननी तेषां सर्वोपद्रवनाशिनी।
भक्तानामार्तिहा भव्या भवभावविनाशिनी ॥ २३ ॥

भुक्तिमुक्तिप्रदा दिव्या भक्तानामप्रयत्नतः ।
सा मे साक्षान्महादेवी पापमाशु व्यपोहतु ॥ २४ ॥
चण्डः सर्वगणेशानो मुखाच्छम्भोर्विनिर्गतः ।
शिवार्चनरतः श्रीमान् स मे पापं व्यपोहतु ॥ २५ ॥
शालङ्कायनपुत्रस्तु हलमार्गोत्थितः प्रभुः ।
जामाता मरुतां देवः सर्वभूतमहेश्वरः ॥ २६ ॥
सर्वगः सर्वदृक् शर्वः सर्वेशसदृशः प्रभुः ।
सनारायणकैर्देवैः सेन्द्रचन्द्रदिवाकरैः ॥ २७ ॥
सिद्धैश्च यक्षगन्धर्वैर्भूतैर्भूतविधायकैः ।
उरगैर्ऋषिभिश्चैव ब्रह्मणा च महात्मना ॥ २८ ॥
स्तुतस्त्रैलोक्यनाथस्तु मुनिरन्तःपुरं स्थितः ।
सर्वदा पूजितः सर्वैर्नन्दी पापं व्यपोहतु ॥ २९ ॥
महाकायो महातेजा महादेव इवापरः ।
शिवार्चनरतः श्रीमान् स मे पापं व्यपोहतु ॥ ३० ॥
मेरुमन्दारकैलासतटकूटप्रभेदनः ।
ऐरावतादिभिर्दिव्यैर्दिग्गजैश्च सुपूजितः ॥ ३१ ॥
सप्तपातालपादश्च सप्तद्वीपोरुजङ्घकः ।
सप्तार्णवां कुशश्चैव सर्वतीर्थोदरः शिवः ॥ ३२ ॥
आकाशदेहो दिग्बाहुः सोमसूर्याग्निलोचनः ।
हतासुरमहावृक्षो ब्रह्मविद्यामहोत्कटः ॥ ३३ ॥
ब्रह्माद्याधोरणैर्दिव्यैर्योगपाशसमन्वितैः ।
बद्धो हृत्पुण्डरीकाख्ये स्तम्भे वृत्तिं निरुध्य च ॥ ३४ ॥
नागेन्द्रवक्त्रो यः साक्षाद् गणकोटिशतैर्वृतः ।
शिवध्यानैकसम्पन्नः स मे पापं व्यपोहतु ॥ ३५ ॥

भृङ्गीशः पिङ्गलाक्षोऽसौ भसितांशस्तु देहयुक् ।
शिवार्चनरतः श्रीमान् स मे पापं व्यपोहतु ॥ ३६ ॥
चतुर्भिस्तनुभिर्नित्यं सर्वासुरनिबर्हणः ।
स्कन्दः शक्तिधरः शान्तः सेनानीः शिखिवाहनः ॥३७॥
देवसेनापतिः श्रीमान् स मे पापं व्यपोहतु ।
भवः शर्वस्तथेशानो रुद्रः पशुपतिस्तथा ॥ ३८ ॥
उग्रो भीमो महादेवः शिवार्चनरतः सदा ।
एताः पापं व्यपोहन्तु मूर्तयः परमेष्ठिनः ॥ ३९ ॥
महादेवः शिवो रुद्रः शङ्करो नीललोहितः ।
ईशानो विजयो भीमो देवदेवो भवोद्भवः ॥ ४० ॥
कपालीशश्च विज्ञेयो रुद्रा रुद्रांशसम्भवाः ।
शिवप्रणामसम्पन्ना व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ४१ ॥
विकर्तनो विवस्वांश्च मार्तण्डो भास्करो रविः ।
लोकप्रकाशकश्चैव लोकसाक्षी त्रिविक्रमः ॥ ४२ ॥
आदित्यश्च तथा सूर्य्यश्चांशुमांश्च दिवाकरः ।
एते वै द्वादशादित्या व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ४३ ॥
गगनं स्पर्शनं तेजो रसश्च पृथिवी तथा ।
चन्द्रः सूर्य्यस्तथात्मा च तनवः शिवभाषिताः ॥ ४४ ॥
पापं व्यपोहन्तु मम भयं निर्नाशयन्तु मे ।
वासवः पावकश्चैव यमो निर्ऋतिरेव च ॥ ४५ ॥
वरुणो वायुसोमौ च ईशानो भगवान् हरिः ।
पितामहश्च भगवान् शिवध्यानपरायणाः ॥ ४६ ॥
एते पापं व्यपोहन्तु मनसा कर्मणा कृतम् ।
नभस्वान् स्पर्शनो वायुरनिलो मारुतस्तथा ॥ ४७ ॥

प्राणः प्राणेशजीवेशौ मारुतः शिवभाविताः ।
शिवार्चनरताः सर्वे व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ४८ ॥
खेचरी वसुचारी च ब्रह्मेशो ब्रह्मब्रह्मधीः ।
सुषेणः शाश्वतः पुष्टः सुपुष्टश्च महाबलः ॥ ४९ ॥
एते वै चारणाः शम्भोः पूजयातीवभाविताः ।
व्यपोहन्तु मलं सर्वपापं चैव मया कृतम् ॥ ५० ॥
मन्त्रज्ञो मन्त्रविच्चाज्ञो मन्त्रराट् सिद्धपूजितः ।
सिद्धवत् परमः सिद्धः सर्वसिद्धिप्रदायिनः ॥ ५१ ॥
व्यपोहन्तु मलं सर्वे सिद्धाः शिवपदार्चकाः ।
यक्षो यक्षेशधनदो जृम्भको मणिभद्रकः ॥ ५२ ॥
पूर्णभद्रेश्वरो माली शितिकुण्डलिरेव च ।
नरेन्द्रश्चैव यक्षेशा व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ५३ ॥
अनन्तः कुलिकश्चैव वासुकिस्तक्षकस्तथा ।
कर्कोटको महापद्मः शङ्खपालो महाबलः ॥ ५४ ॥
शिवप्रणामसम्पन्नाः शिवदेहप्रभूषणाः ।
मम पापं व्यपोहन्तु विषं स्थावरजङ्गमम् ॥ ५५ ॥
वीणाज्ञः किन्नरश्चैव सुरसेनः प्रमर्दनः ।
अतीशयः सप्रयोगी गीतज्ञश्चैव किन्नराः ॥ ५६ ॥
शिवप्रणामसम्पन्ना व्यपोहन्तु मलं मम ।
विद्याधरश्च विबुधो विद्याराशिर्विदाम्बरः ॥ ५७ ॥
विबुद्धो विबुधः श्रीमान् कृतज्ञश्च महायशाः ।
एते विद्याधराः सर्वे शिवध्यानपरायणाः ॥ ५८ ॥
व्यपोहन्तु मलं घोरं महादेवप्रसादतः ।
वामदेवी महाजम्भः कालनेमिर्महाबलः ॥ ५९ ॥

सुग्रीवो मर्दकश्चैव पिङ्गलो देवमर्दनः।
प्रह्लादश्चाप्यनुह्लादः, संह्लादः किलबाष्कलौ ॥ ६० ॥
जम्भः कुम्भश्च मायावी कार्तवीर्यः कृतञ्जयः।
एते शूरा महात्मानो महादेवपरायणाः ॥ ६१ ॥
व्यपोहन्तु भयं घोरमासुरं भावमेव च।
गरुत्मान् खगतिश्चैव पक्षिराड् नागमर्दनः ॥ ६२
नागशत्रुर्हिरण्याङ्गो वैनतेयः प्रभञ्जनः।
नागाशीर्विषनाशश्च विष्णुवाहन एव च ॥ ६३ ॥
एते हिरण्यवर्णाभा गरुडा विष्णुवाहनाः।
नानाभरणसम्पन्ना व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ६४ ॥
अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च अङ्गिरा भृगुरेव च।
काश्यपो नारदश्चैव दधीचश्च्यवनस्तथा ॥ ६५ ॥
उपमन्युस्तथान्ये च ऋषयः शिवभाविताः।
शिवार्चनरताः सर्वे व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ६६ ॥
पितरः पितामहाश्च तथैव प्रपितामहाः।
अग्निष्वात्ता बर्हिषदस्तथा मातामहादयः ॥ ६७ ॥
व्यपोहन्तु भयं पापं शिवध्यानपरायणाः।
लक्ष्मीश्च धरणीचैव गायत्री च सरस्वती ॥ ६८ ॥
दुर्गा उषा शची ज्येष्ठा मातरः सुरपूजिताः।
देवानां मातरश्चैव गणानां मातरस्तथा ॥ ६९ ॥
भूतानां मातरः सर्वा यत्र या गणमातरः।
प्रसादाद्देवदेवस्य व्यपोहन्तु मलं मम ॥ ७० ॥
उर्वशी मेनका चैव रम्भा रति तिलोत्तमाः।
सुमुखी दुर्मुखी चैव कामुकी कामवर्द्धनी ॥ ७१ ॥

तथान्याः सर्वलोकेषु दिव्याश्चाप्सरसस्तथा ।
शिवाय ताण्डवं नित्यं कुर्वन्त्योऽतीवभाविताः ॥ ७२ ॥
देव्यः शिवार्चनरता व्यपोहन्तु मलं मम ।
अर्कः सोमोऽङ्गारकश्च बुधश्चैव बृहस्पतिः ॥ ७३ ॥
शुक्रः शनैश्चरश्चैव राहुः केतुस्तथैव च ।
व्यपोहन्तु भयं घोरं ग्रहपीडां शिवार्चकाः ॥ ७४ ॥
मेषो वृषोऽथ मिथुनस्तथा कर्कटकः शुभः ।
सिंहश्च कन्या विपुला तुला वै वृश्चिकस्तथा ॥ ७५ ॥
धनुश्च मकरश्चैव कुम्भो मीनस्तथैव च ।
राशयो द्वादश ह्येते शिवपूजापरायणाः ॥ ७६ ॥
व्यपोहन्तु भयं पापं प्रसादात् परमेष्ठिनः ।
अश्विनी भरणी चैव कृत्तिका रोहिणी तथा ॥ ७७ ॥
श्रीमन्मृगशिरश्चार्द्रा पुनर्वसुपुष्यसार्पकाः ।
मघा वै पूर्वफाल्गुन्य उत्तरा फाल्गुनी तथा ॥ ७८ ॥
हस्तचित्रा तथा स्वाती विशाखा चानुराधिका ।
ज्येष्ठा मूलं महाभागा पूर्वाषाढा तथैव च ॥ ७९ ॥
उत्तराषाढिका चैव श्रवणं च श्रविष्ठिका ।
शतभिषक् पूर्वभद्रा तथा प्रोष्ठपदा तथा ॥ ८० ॥
पौष्णञ्च देव्यः सततं व्यपोहन्तु मलं मम ।
ज्वरः कुम्भोदरश्चैव शङ्कुकर्णो महाबलः ॥ ८१ ॥
महाकर्णः प्रभातश्च महाभूतप्रमर्दनः ॥
श्येनजिच्छिवदूतश्च प्रमथाः प्रीतिवर्धनाः ॥ ८२ ॥
कोटिकोटिशतैश्चैव भूतानां मातरः सदा ।
व्यपोहन्तु भयं पापं महादेवप्रसादतः ॥ ८३ ॥

शिवध्यानैकसम्पन्नो हिमराडम्बुसन्निभः।
कुन्देन्दुसदृशाकारः कुम्भकुन्देन्दुभूषणः॥ ८४॥
वडवानलशत्रुर्यो वडवामुखभेदनः।
चतुष्पादसमायुक्तः क्षीरोद इव पाण्डुरः॥ ८५॥
रुद्रलोके स्थितो नित्यं रुद्रैः सार्द्धं गणेश्वरैः।
वृषेन्द्रो विश्वधृग्देवो विश्वस्य जगतः पिता॥ ८६॥
वृतो नन्दादिभिर्नित्यं मातृभिर्मखमर्दनः।
शिवार्चनरतो नित्यं स मे पापं व्यपोहतु॥ ८७॥
गङ्गा माता जगन्माता रुद्रलोके व्यवस्थिता।
शिवभक्ता तु या नन्दा सा मे पापं व्यपोहतु॥ ८८॥
भद्राभद्रपदा देवी शिवलोके व्यवस्थिता।
माता गवां महाभागा सा मे पापं व्यपोहतु॥ ८९॥
सुरभिः सर्वतो भद्रा सर्वपापप्रणाशनी।
रुद्रपूजारता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु॥ ९०॥
सुशीला शीलसम्पन्ना श्रीप्रदा शिवभाविता।
शिवलोके स्थिता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु॥ ९१॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः सर्वकार्य्याभिचिन्तकः।
समस्तगुणसम्पन्नः सर्वदेवेश्वरात्मजः॥ ९२॥
ज्येष्ठः सर्वेश्वरः सौम्यो महाविष्णुतनुः स्वयम्।
आर्य्यः सेनापतिः साक्षाद् गहनो मखमर्दनः॥ ९५॥
ऐरावतगजारूढः कृष्णाकुञ्चितमूर्द्धजः।
कृष्णाङ्गो रक्तनयनः शशिपन्नगभूषणः॥ ९४॥
भूतैः प्रेतैः पिशाचैश्च कुष्माण्डैश्च समावृतः।
शिवार्चनरतः साक्षात् स मे पापं व्यपोहतु॥ ९३॥

ब्रह्माणी चैव माहेशी कौमारी वैष्णवी तथा ।
वाराही चैव माहेन्द्री चामुण्डाग्नेयिका तथा ॥ ९६
एता वै मातरः सर्वाः सर्वलोकप्रपूजिताः ।
योगिनीभिर्महापापं व्यपोहन्तु समाहिताः ॥ ९७ ॥
वीरभद्रो महातेजा हिमकुन्देन्दुसन्निभः ।
रुद्रस्य तनयो रौद्रः शूलासक्तमहाकरः ॥ ९८ ॥
सहस्रबाहुः सर्वज्ञः सर्वायुधधरः स्वयम् ।
त्रेताग्निनयनो देवस्त्रैलोक्याभयदः प्रभुः ॥ ९९ ॥
मातॄणां रक्षको नित्यं महावृषभवाहनः ।
त्रैलोक्यनमितः श्रीमान् शिवपादार्चने रतः ॥ १०० ॥
यज्ञस्य च शिरश्छेत्ता पूष्णोदन्तविनाशनः ।
वह्नेर्हस्तहरः साक्षाद् भगनेत्रनिपातनः ॥ १०१ ॥
पादाङ्गुष्ठेन सोमाङ्गपेषकः प्रभुसंज्ञकः ।
उपेन्द्रेन्द्रयमादीनां देवानामङ्गरक्षकः ॥ १०२ ॥
सरस्वत्या महादेव्या नासिकोष्ठावकर्तनः ।
गणेश्वरो यः सेनानीः स मे पापं व्यपोहतु ॥ १०३ ॥
ज्येष्ठा वरिष्ठा वरदा वराभरणभूषिता ।
महालक्ष्मीर्जगन्माता सा मे पापं व्यपोहतु ॥ १०४
महामोहा महाभागा महाभूतगणैर्वृता ।
शिवार्चनरता नित्यं सा मे पापं व्यपोहतु ॥ १०५ ॥
लक्ष्मीः सर्वगुणोपेता सर्वलक्षणसंयुता ।
सर्वदा सर्वगा देवी सा मे पापं व्यपोहतु ॥ १०६ ॥
सिंहारूढा महादेवी पार्वत्यास्तनयाव्यया ।
विष्णोर्निद्रा महामाया वैष्णवी सुरपूजिता ॥ १०७ ॥

त्रिनेत्रा वरदा देवी महिषासुरमर्दिनी।
शिवार्थ निरता दुर्गा सा मे पापं व्यपोहतु ॥ १०८ ॥
ब्रह्माण्डधारका रुद्राः सर्वलोकप्रपूजिताः।
सत्याश्च मानसाः सर्वे व्यपोहन्तु भयं मम ॥ १०९ ॥
भूताः प्रेताः पिशाचाश्च कूष्माण्डगणनायकाः।
कूष्माण्डकाश्च ते पापं व्यपोहन्तु समाहिताः ॥ ११० ॥
अनेन देवाः स्तुत्वा तु चान्ते सर्वं समापयेत्।
प्रणम्य शिरसा भूमौ प्रतिमासे द्विजोत्तमाः! ॥ १११ ॥
व्यपोहनस्तवं दिव्यं यः पठेच्छृणुयादपि।
विधूय सर्वपापानि रुद्रलोके महीयते ॥ ११२ ॥
कन्यार्थी लभते कन्यां जयकामो जयं लभेत्।
अर्थकामो लभेदर्थं पुत्रकामो बहून् सुतान् ॥ ११३ ॥
विद्यार्थी लभते विद्यां भोगार्थी भोगमाप्नुयात्।
यान्यान् प्रार्थयते कामान् मानवः श्रवणादिह ॥ ११४ ॥
तान् सर्वान् शीघ्रमाप्नोति देवानां च प्रियो भवेत्।
पठ्यमानमिदं पुण्यं यमुद्दिश्य तु पठ्यते ॥ ११५ ॥
तस्य रोगान बाधन्ते वातपित्तादिसम्भवाः।
नाकाले मरणं तस्य न सर्पैरपि दृश्यते ॥ ११६ ॥
यत् पुण्यं चैव तीर्थानां यज्ञानां चैव यत्फलम्।
दानानां चैव यत्पुण्यं व्रतानां च विशेषतः ॥ ११७ ॥
तत्पुण्यं कोटिगुणितं जप्त्वा चाप्नोति मानवः।
गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च वीरहा ब्रह्महा भवेत् ॥ ११८ ॥
शरणागतघाती च मित्रविश्वासघातकः।
दुष्टः पापसमाचारो मातृहा पितृहा तथा ॥ ११९ ॥

व्यपोह्य सर्वपापानि शिवलोके महीयते ॥ १२० ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे द्व्यशीतितमोऽध्यायः समाप्तः ।

त्र्यशीतितमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः ।

व्यपोहनस्तवं पुण्यं श्रुतमस्माभिरादरात् ।
प्रसङ्गाल्लिङ्गदानस्य व्रतान्यपि वदस्व नः ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

व्रतानि वः प्रवक्ष्यामि शुभानि मुनिसत्तमाः ! ।
नन्दिना कथितानीह ब्रह्मपुत्राय धीमते ॥ २ ॥
तानि व्यासादुपश्रुत्य युष्माकं प्रवदाम्यहम् ।
अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां पक्षयोरुभयोरपि ॥ ३ ॥
वर्षमेकं तु भुञ्जानो नक्तं यः पूजयेच्छिवम् ।
सर्वयज्ञफलं प्राप्य स याति परमाङ्गतिम् ॥ ४ ॥
पृथिवीं भाजनङ्कृत्वा भुक्त्वा पर्वसु मानवः ।
अहोरात्रेण चैकेन त्रिरात्रफलमश्नुते ॥ ५ ॥
द्वयोर्मासस्य पञ्चम्योर्द्वयोः प्रतिपदोर्नरः ।
क्षीरधाराव्रतङ्कुर्यात् सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ६ ॥
कृष्णाष्टम्यान्तु नक्तेन यावत् कृष्णा चतुर्दशी ।
भुञ्जन् भोगानवाप्नोति ब्रह्मलोकञ्च गच्छति ॥ ७ ॥
योऽब्दमेकं प्रकुर्वीत नक्तं पर्वसु पर्वसु ।

ब्रह्मचारी जितक्रोधः शिवध्यानपरायणः ॥ ८ ॥
संवत्सरान्ते विप्रेन्द्रान् भोजयेद्विधिपूर्वकम्।
स याति शाङ्करं लोकं नात्र कार्य्या विचारणा॥ ९ ॥
उपवासात्परं भैक्ष्यं भैक्ष्यात्परमयाचितम्।
अयाचितात्परं नक्तं तस्मान्नक्तेन वर्त्तयेत् ॥ १० ॥
देवैर्भुक्तं तु पूर्वाह्णे मध्याह्ने ऋषिभिस्तथा।
अपराह्णे च पितृभिः सन्ध्यायां गुह्यकादिभिः ॥ ११ ॥
सर्व्ववेलामतिक्रम्य नक्तभोजनमुत्तमम्।
हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवम् ॥ १२ ॥
अग्निकार्य्यमधःशय्यां नक्तभोजी समाचरेत्।
प्रतिमासं प्रवक्ष्यामि शिवव्रतमनुत्तमम् ॥ १३ ॥
धर्म्मकामार्थमोक्षार्थं सर्व्वपापविशुद्धये।
प्रथमासे च सम्पूज्य यः कुर्य्यान्नक्तभोजनम् ॥ १४ ॥
सत्यशौचो जितक्रोधः शालिगोधूमगोरसैः।
पक्षयोरष्टमीं यत्नादुपवासेन वर्त्तयेत् ॥ १५ ॥
भूमिशय्याञ्च मासान्ते पौर्णमास्यां घृतादिभिः।
स्नाप्य रुद्रं महादेवं सम्पूज्य विधिपूर्व्वकम्॥ १६ ॥
यावकं चौदनं दत्त्वा सक्षीरं सघृतं द्विजाः!
भोजयेद् ब्राह्मणान् शिष्टान् जपेच्छान्तिं विशेषतः॥१७॥
तथा गोमिथुनं चैव कपिलं विनिवेदयेत्।
भवाय देवदेवाय शिवाय परमेष्ठिने ॥ १८ ॥
स याति मुनिशार्दूल! वाञ्छेयं लोकमुत्तमम्।
भुक्त्वा स विपुलान् लोकान् तत्रैव स विमुच्यते ॥ १९ ॥
माघमासे तु सम्पूज्य यः कुर्य्यान्नक्तभोजनम्।

कृशरं घृतसंयुक्तं भुञ्जानः संयतेन्द्रियः ॥ २० ॥
सोपवासश्चतुर्दश्यां भवेदुभयपक्षयोः ।
रुद्राय पौर्णमास्यां तु दद्याद् वै घृतकम्बलम् ॥ २१ ॥
कृष्णं गोमिथुनं दद्यात् पूजयेच्चैव शङ्करम् ।
भोजयेद् ब्राह्मणांश्चैव यथा विभवविस्तरम् ॥ २२ ॥
याम्यमासाद्य वै लोकं यमेन सह मोदते ।
फाल्गुने चैव सम्प्राप्ते कुर्य्याद्वै नक्तभोजनम् ॥ २३ ॥
श्यामाकान्नघृतक्षीरैर्जितक्रोधो जितेन्द्रियः ।
चतुर्दश्यामथाष्टम्यामुपवासञ्च कारयेत् ॥ २४ ॥
पौर्णमास्यां महादेवं स्नाप्य सम्पूज्य शङ्करम् ।
दद्याद्गोमिथुनं वापि ताम्राभं शूलपाणये ॥ २५ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु प्रार्थयेत् परमेश्वरम् ।
स याति चन्द्रसायुज्यं नात्र कार्य्या विचारणा ॥२६
चैत्रेऽपि रुद्रमभ्यर्च्य कुर्य्याद् वै नक्तभोजनम् ।
शाल्यन्नं पयसा युक्तं घृतेन च यथासुखम् ॥ २७ ॥
गोष्ठशायी मुनिश्रेष्ठाः ! क्षितौ निशिभवं स्मरेत् ।
पौर्णमास्यां शिवं स्नाप्य दद्याद्गोमिथुनं सितम् ॥ २
ब्राह्मणान् भोजयेच्चैव निर्ऋतेः स्थानमाप्नुयात् ।
वैशाखे च तथा मासे कृत्वा वै नक्तभोजनम् ॥ २८
पौर्णमास्यां भवं स्नाप्य पञ्चगव्यघृतादिभिः ।
श्वेतं गोमिथुनं दत्त्वा सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥ ३०
ज्यैष्ठे मासे च देवेशं भवं शर्वमुमापतिम् ।
सम्पूज्य श्रद्धया भक्त्या कृत्वा वै नक्तभोजनम् ॥ ३१
रक्तशाल्यन्नमध्वा च पक्तिः पूतं घृतादिभिः ।

वीरासनो निशार्द्धं च गव्यंशुश्रूषणे रतः ॥ ३२ ॥
पौर्णमास्यां तु संपूज्य देवदेवमुमापतिम्।
स्नाप्य भक्त्या यथान्यायं चरुं दद्याच्च शूलिने ॥ ३३ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च यथाविभवविस्तरम्।
धूम्रं गोमिथुनं दत्वा वायुलोके महीयते ॥ ३४ ॥
आषाढे मासि चाप्येवं नक्तभोजनतत्परः।
भूरिखण्डाज्यसम्मिश्रं सक्तुभिश्चैव गोरसम् ॥ ३५ ॥
पौर्णमास्यां घृताद्यैस्तु स्नाप्य पूज्य यथाविधि।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च श्रोत्रियान् वेदपारगान् ॥ ३६ ॥
दद्याद्गोमिथुनं गौरं वारुणं लोकमाप्नुयात्।
श्रावणे च द्विजा मासे कृत्वा वै नक्तभोजनम् ॥ ३७ ॥
क्षीरषष्टिकभक्तेन सम्पूज्य वृषभध्वजम्।
पौर्णमास्यां घृताद्यैस्तु स्नाप्य पूज्य यथाविधि ॥ ३८ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च श्रोत्रियान् वेदपारगान्।
श्वेताग्रपादं पौण्ड्रं च दद्याद्गोमिथुनं पुनः ॥ ३९ ॥
स याति वायुसायुज्यं वायुवत्सर्वगो भवेत्।
प्राप्ते भाद्रपदे मासे कृत्वैवं नक्तभोजनम् ॥ ४० ॥
हुतशेषञ्च विप्रेन्द्रान् वृक्षमूलाश्रितो दिवा।
पौर्णमास्यां तु देवेशं स्नाप्य संपूज्य शङ्करम् ॥ ४१ ॥
नीलस्कन्धं वृषं गां च दत्वा भक्त्या यथाविधि।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च वेदवेदाङ्गपारगान् ॥ ४२ ॥
यक्षलोकमनुप्राप्य यक्षराजो भवेन्नरः।
ततश्चाश्वयुजे मासि कृत्वैवं नक्तभोजनम् ॥ ४३ ॥
सघृतं शङ्करं पूज्य पौर्णमास्यां च पूर्ववत्।

ब्राह्मणान् भोजयित्वा च शिवभक्तान् सदा शुचीन्॥४४॥
वृषभं नीलवर्णाभं सुरोहिं समुन्नतम्।
गां च दत्त्वा यथान्यायमैशानं लोकमाप्नुयात् ॥ ४५॥
कार्त्तिके च तथा मासे कृत्वा वै नक्तभोजनम्।
क्षीरोदनेन साज्येन संपूज्य च भवं प्रभुम् ॥ ४६ ॥
पौर्णमास्यां च विधिवत् स्नाप्य दत्त्वा चरुं पुनः।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च यथाविभवविस्तरम् ॥ ४७॥
दत्त्वा गोमिथुनं चैव कापिलं पूर्ववद्द्विजाः।
सूर्य्यसायुज्यमाप्नोति नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ४८ ॥
मार्गशीर्षे च मासेऽपि कृत्वैवं नक्तभोजनम्।
यवान्नेन यथान्यायमाज्यक्षीरादिभिः समम् ॥ ४९ ॥
पौर्णमास्यां च पूर्वोक्तं कृत्वा शर्वाय शम्भवे।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च दरिद्रान् वेदपारगान् ॥५०॥
दत्त्वा गोमिथुनञ्चैव पाण्डुरं विधिपूर्वकम्।
सोमलोकमनुप्राप्य सोमेन सह मोदते ॥ ५१ ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्य्यं क्षमा दया।
त्रिः स्नानं चाग्निहोत्रं च भूशय्या नक्तभोजनम् ॥५२॥
पक्षयोरुपवासं च चतुर्दश्यष्टमीषु च।
इत्येतदखिलं प्रोक्तं प्रतिमासं शिवव्रतम् ॥ ५३ ॥
कुर्य्यादेवं क्रमेणैव व्युत्क्रमेणापि वा द्विजाः।
स याति शिवसायुज्यं ज्ञानयोगमवाप्नुयात् ॥ ५४ ॥
इति श्रीलैङ्गे शिवव्रतकथनं नाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः॥

—

चतुरशीतितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

उमामहेश्वरं वच्चे व्रतमीश्वरभाषितम्।
नरनार्य्यादिजन्तूनां हिताय मुनिसत्तमाः! ॥ १ ॥
पौर्णमास्याममावास्यां चतुर्दश्यष्टमीषु च।
नक्तमब्दं प्रकुर्वीत हविष्यं पूजयेद्भवम् ॥ २ ॥
उमामहेशप्रतिमां हेम्ना कृत्वा सुशोभनाम्।
राजतीं वाथ वर्षान्ते प्रतिष्ठाप्य यथाविधि॥ ३ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च दत्वा शक्त्या च दक्षिणाम्।
रथाद्यैर्वापि देवेशं नीत्वा रुद्रालयं प्रति ॥ ४ ॥
सर्वातिशयसंयुक्तैश्छत्रचामरभूषणैः।
निवेदयेद्व्रतं चैव शिवाय परमेष्ठिने ॥ ५ ॥
स याति शिवसायुज्यं नारी देव्या यदि प्रभो!।
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नियता ब्रह्मचारिणी ॥ ६ ॥
वर्षमेकं न भुञ्जीत कन्या वा विधवा पि वा।
वर्षान्ते प्रतिमां कृत्वा पूर्वोक्तविधिना ततः ॥ ७ ॥
प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं दत्वा रुद्रालये पुनः।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च भवान्या सह मोदते ॥ ८ ॥
या नार्य्येवं चरेदब्दं कृष्णामेकां चतुर्दशीम्।
वर्षान्ते प्रतिमां कृत्वा येन केनापि वा द्विजाः! ॥ ९ ॥
पूर्वोक्तमखिलं कृत्वा भवान्या सह मोदते।

अमावास्यां निराहारा भवेदब्दं सुयन्त्रिता ॥ १०
शूलञ्च विधिना कृत्वा वर्षान्ते विनिवेदयेत् ।
कार्य्येशानं यजेत् भक्त्या सहस्रैः कमलैः सितैः ॥ ११
राजतं कमलं चैव जाम्बूनदसुकर्णिकम् ।
दत्त्वा भवाय विप्रेभ्यः प्रदद्याद्दक्षिणामपि ॥ १२ ॥
कामतोऽपि कृतं पापं भ्रूणहत्यादिकं च यत् ।
तत्सर्वं शूलदानेन भिन्द्यान्नारी न संशयः ॥ १३ ॥
सायुज्यं चैवमाप्नोति भवान्या द्विजसत्तमाः ! ।
कुर्य्याद्यदा नरः सोऽपि रुद्रसायुज्यमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
पौर्णमास्याममावास्यां वर्षमेकमतन्द्रिता ।
उपवासरता नारी नरोऽपि द्विजसत्तमाः ! ॥ १५ ॥
नियोगादेव तत्कार्य्यं भर्तृणां द्विजसत्तमाः ! ।
जपं दानं तपः सर्वमस्वतन्त्रा यतः स्त्रियः ॥ १६ ॥
वर्षान्ते सर्वगन्धाढ्यां प्रतिमासं निवेदयेत् ।
सा भवान्याश्च सायुज्यं सारूप्यं चापि सुव्रता ॥ १७
लभते नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ।
कार्त्तिक्यां वा तु या नारी एकभक्तेन वर्त्तते ॥ १८
क्षमाहिंसादिनियमैः संयुक्ता ब्रह्मचारिणी ।
दद्यात् कृष्णतिलानाञ्च भारमेकमतन्द्रिता ॥ १९ ॥
सघृतं सगुडं चैव ओदनं परमेष्ठिने ।
दत्त्वा च ब्राह्मणेभ्यश्च यथा विभवविस्तरम् ॥ २० ॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यामुपवासरता च या ।
भवान्या मोदते सार्द्धं सारूप्यं प्राप्य सुव्रता ॥ २१
क्षमा सत्यं दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।

सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो रुद्रपूजनम् ॥ २२ ॥
समासात्तः प्रवक्ष्यामि प्रतिमासमनुक्रमात् ।
मार्गशीर्षकमासादि कार्त्तिकान्तं यथाक्रमम् ॥ २३ ॥
व्रतं सुविपुलं पुण्यं नन्दिना परिभाषितम् ।
मार्गशीर्षकमासेऽथ वृषं पूर्णाङ्गमुत्तमम् ॥ २४ ॥
अलङ्कृत्य यथान्यायं शिवाय विनिवेदयेत् ।
सा च सार्द्धं भवान्या वै मोदते नात्र संशयः ॥ २५ ॥
पुष्यमासे तु वै शूलं प्रतिष्ठाप्य निवेदयेत् ।
पूर्वोक्तमखिलं कृत्वा भवान्या सह मोदते ॥ २६ ॥
माघमासे रथं कृत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ।
दद्यात्संपूज्य देवेशं ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ २७ ॥
सा च देव्या महाभागा मोदते नात्र संशयः ।
फाल्गुने प्रतिमां कृत्वा हिरण्येन यथाविधि ॥ २८ ॥
राजतेनापि तारेण यथा विभवविस्तरम् ।
प्रतितष्ठाप्य समभ्यर्च्य स्थापयेच्छङ्करालये ॥२९॥
सा च सार्द्धं महादेव्या मोदते नात्रसंशयः ।
चैत्रे भवं कुमारञ्च भवानीं च यथाविधि ॥ ३० ॥
ताम्राद्यैर्विधिवत् कृत्वा प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
भवान्या मोदते सार्द्धं दत्वा रुद्राय शम्भवे ॥ ३१ ॥
कृत्वालयं हि कौबेरं राजतं रजतेन वै ।
ईश्वरोमासमायुक्तं गणेशैश्च समं ततः ॥ ३२ ॥
सर्वरत्नसमायुक्तं प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
स्थापयेत्परमेशस्य भवस्यायतने शुभे ॥ ३३ ॥
वैशाखे वै चरेदेवं कैलासाख्यं व्रतोत्तमम् ।

कैलासपर्वतं प्राप्य भवान्या सह मोदते ॥ ३४ ॥
ज्यैष्ठे मासि महादेवं लिङ्गमूर्त्तिमुमापतिम् ।
कृताञ्जलिपुटेनैव ब्रह्मणा विष्णुना तथा ॥ ३५ ॥
मध्ये भवेन संयुक्तं लिङ्गमूर्त्तिं द्विजोत्तमाः ! ।
हंसेन च वराहेण कृत्वा ताम्रादिभिः शुभाम् ॥ ३६ ॥
प्रतिष्ठाप्य यथान्यायं ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ।
शिवाय शिवमासाद्य शिवस्थाने यथाविधि ॥ ३७ ॥
ब्राह्मणैः सहितां स्थाप्य देव्याः सा युज्यमाप्नुयात् ।
आषाढे च शुभे मासि गृहं कृत्वा सुशोभनम् ॥ ३८ ॥
पक्वेष्टकाभिर्विधिवद् यथा विभवविस्तरम् ।
सर्वबीजरसैश्चापि सम्पूर्णं सर्वशोभनैः ॥ ३९ ॥
गृहोपकरणैश्चैव मुसलोलूखलादिभिः ।
दासीदासादिभिश्चैव शयनैरशनादिभिः ॥ ४० ॥
सम्पूर्णैश्च गृहं वस्त्रैराच्छाद्य च समन्ततः ।
देवं घृतादिभिः स्नाप्य महादेवमुमापतिम् ॥ ४१ ॥
ब्राह्मणानां सहस्रं च भोजयित्वा यथाविधि ।
विद्याविनयसम्पन्नं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥ ४२ ॥
प्रथमाश्रमिणं भक्त्या सम्पूज्य च यथाविधि ।
कन्यां सुमध्यमां यावत्कालजीवनसंयुताम् ॥ ४३ ॥
क्षेत्रं गोमिथुनं चैव तद्गृहे च निवेदयेत् ।
सायनैर्विविधैर्दिव्यैर्मेरुपर्वतसन्निभैः ॥ ४४ ॥
गोलोकं समनुप्राप्य भवान्या सह मोदते ।
भवान्या सदृशी भूत्वा सर्वकल्पेषु सा ध्रुवा ॥ ४५ ॥
भवान्याश्चैव सायुज्यं लभते नात्र संशयः ।

सर्वधातुसमाकीर्णं विचित्रध्वजशोभितम् ॥ ४६ ॥
निवेदयीत शर्वाय श्रावणे तिलपर्वतम् ।
वितानध्वजवस्त्राद्यैर्धातुभिश्च निवेदयेत् ॥ ४७ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च पूर्वोक्तमखिलं भवेत् ।
कृत्वा भाद्रपदे मासि शोभनं शालिपर्वतम् ॥ ४८ ॥
वितानध्वजवस्त्राद्यैर्धातुभिश्च निवेदयेत् ।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च दापयेच्च यथाविधि ॥ ४९ ॥
सा च सूर्य्यांशुसङ्काशा भवान्या सह मोदते ।
कृत्वा चाश्वयुजे मासि विपुलं धान्यपर्वतम् ॥ ५०
सुवर्णवस्त्रसंयुक्तं दत्वा सम्पूज्य शङ्करम् ।
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च पूर्वोक्तमखिलं भवेत् ॥ ५१ ॥
सर्वधान्यसमायुक्तं सर्वबीजरसादिभिः ।
सर्वधातुसमायुक्तं सर्वरत्नोपशोभितम् ॥ ५२ ॥
शृङ्गैश्चतुर्भिः संयुक्तं वितानच्छत्रशोभितम् ।
गन्धमाल्यैस्तथा धूपैश्चित्रैश्चापि सुशोभितम् ॥ ५३ ॥
विचित्रैर्नृत्यगेयैश्च शङ्खवीणादिभिस्तथा ।
ब्रह्मघोषैर्महापुण्यं मङ्गलैश्च विशेषतः ॥ ५४ ॥
महाध्वजाष्टसंयुक्तं विचित्रकुसुमोज्ज्वलम् ।
नगेन्द्रं मेरुनामानं त्रैलोक्याधारसुत्तमम् ॥ ५५ ॥
तस्य मूर्ध्नि शिवं कुर्यान्मध्यतो धातुनैव तु ।
दक्षिणे च यथान्यायं ब्रह्माणं च चतुर्मुखम् ॥ ५६ ॥
उत्तरे देवदेवेशं नारायणमनामयम् ।
इन्द्रादिलोकपालांश्च कृत्वा भक्त्या यथाविधि ॥ ५७ ॥
प्रतिष्ठाप्य ततः स्नाप्य समभ्यर्च्य महेश्वरम् ।

देवस्य दक्षिणे हस्ते शूलं त्रिदशपूजितम् ॥ ५८ ॥
वामे पाशं भवान्याश्च कमलं हैमभूषितम् ।
विष्णोश्च शङ्खं चक्रं च गदामब्जं प्रयत्नतः ॥ ५९ ॥
ब्रह्मणश्चाक्षसूत्रं च कमण्डलुमनुत्तमम् ।
इन्द्रस्य वज्रमग्नेश्च शक्त्याख्यं परमायुधम् ॥ ६० ॥
यमस्य दण्डं निरृतेः खड्गं निशिचरस्य तु ।
वरुणस्य महापाशं नागाख्यं रुद्रमङ्गतम् ॥ ६१ ॥
वायोर्यष्टिं कुबेरस्य गदां लोकप्रपूजिताम् ।
टङ्कं चेशानदेवस्य निवेद्यैवं क्रमेण च ॥ ६२ ॥
शिवस्य महतीं पूजां कृत्वा चरुसमन्विताम् ।
पूजयेत्सर्वदेवांश्च यथाविभवविस्तरम् ॥ ६३ ॥
ब्राह्मणान् भोजयित्वा च पूजां कृत्वा प्रयत्नतः ।
महामेरुव्रतं कृत्वा महादेवाय दापयेत् ॥ ६४ ॥
महामेरुमनुप्राप्य महादेव्या प्रमोदते ।
चिरं सायुज्यमाप्नोति महादेव्या न संशयः ॥ ६५ ॥
कार्तिक्यामपि या नारी कृत्वा देवीमुमां शुभाम् ।
सर्वाभरणसम्पूर्णां सर्वलक्षणलक्षिताम् ॥ ६६ ॥
हेमताम्रादिभिश्चैव प्रतिष्ठाप्य विधानतः ।
देवं च कृत्वा देवेशं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥ ६७ ॥
तयोरग्रे हुताशञ्च सुवहस्तं पितामहम् ।
नारायणं च दातारं सर्वाभरणभूषितम् ॥ ६८ ॥
लोकपालैस्तथा सिद्धैः संवृतं स्थाप्य यत्नतः ।
रुद्रालये व्रतं तस्मै दापयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ ६९ ॥
सा भवान्यास्तनुं गत्वा भवेन सह मोदते ।

एकभक्तव्रतं पुण्यं प्रतिमासमनुक्रमात् ॥ ७० ॥
मार्गशीर्षकमासादि कार्त्तिकान्तं प्रवर्त्तितम् ।
नरनार्य्यादिजन्तूनां हिताय मुनिसत्तमाः ! ॥ ७१ ॥
नरः कृत्वा व्रतं चैव शिवसायुज्यमाप्नुयात् ।
नारी देव्या न सन्देहः शिवेन परिभाषितम् ॥ ७२ ॥

इति श्रीलैङ्गे उमामहेश्वर व्रतं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

सर्वव्रतेषु सम्पूज्य देवदेवमुमापतिम् ।
जपेत्पञ्चाक्षरीं विद्यां विधिनैव द्विजोत्तमाः ! ॥ १ ॥
जपादेव न सन्देहो व्रतानां वै विशेषतः ।
समाप्तिर्नान्यथा तस्माज्जपेत्पञ्चाक्षरीं शुभाम् ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः ।

कथं पञ्चाक्षरी विद्या प्रभावो वा कथं वद ।
क्रमोपायं महाभाग ! श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥ ३ ॥

सूत उवाच ।

पुरा देवेन रुद्रेण देवदेवेन शम्भुना ।
पार्वत्याः कथितं पुण्यं प्रवदामि समासतः ॥ ४ ॥

श्रीदेव्युवाच ।

भगवन् देवदेवेश सर्वलोकमहेश्वर ! ।
पञ्चाक्षरस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच

पञ्चाचरस्य माहात्म्यं वर्षकोटिशतैरपि ।
न शक्यं कथितुं देवि ! तस्मात् संचेपतः शृणु ॥ ६ ॥
प्रलये समनुप्राप्ते नष्टे स्थावरजङ्गमे ।
नष्टे देवासुरे चैव नष्टे चोरगराचसे ॥ ७ ॥
सर्वं प्रकृतिमापन्नं त्वया प्रलयमेष्यति ।
एकोऽहं संस्थितो देवि ! न द्वितीयोऽस्ति कुत्रचित् ॥८॥
तस्मिन् वेदाश्च शास्त्राणि मन्त्रे पञ्चाचरे स्थिताः ।
ते नाशं नैव सम्प्राप्ता मच्छक्त्या ह्यनुपालिताः ॥ ९ ॥
अहमेको द्विधाप्यासं प्रकृत्यात्मप्रभेदतः ।
स तु नारायणः शेते देवो मायामयीं तनुम् ॥ १० ॥
आस्थाय योगपर्य्यङ्कशयने तोयमध्यगः ।
तन्नाभिपङ्कजाज्जातः पञ्चवक्त्रः पितामहः ॥ ११ ॥
सिसृचमाणो लोकान् वै तोनशक्तो सहायवान् ।
दश ब्रह्मा ससर्जादौ मानसानमितौजसः ॥ १२ ॥
तेषां सृष्टिप्रसिद्धयर्थं मां प्रोवाच पितामहः ।
मत्पुत्राणां महादेव! शक्तिं देहि महेश्वर! ॥ १३ ॥
इति तेन समादिष्टः पञ्चवक्त्रधरो ह्यहम् ।
पञ्चाचरान् पञ्चमुखैः प्रोक्तवान् पद्मयोनये ॥ १४ ॥
तान् पञ्चवदनैर्गृह्णन् ब्रह्मलोकपितामहः ।
वाच्यवाचकभावेन ज्ञातवान् परमेश्वरम् ॥ १५ ॥
वाच्यः पञ्चाचरैर्देवि! शिवस्त्रैलोक्यपूजितः ।
वाचकः परमो मन्त्रस्तस्य पञ्चाचरः स्थितः ॥ १६ ॥

ज्ञात्वा प्रयोगं विधिना च सिद्धिं लब्ध्वा तथा पञ्चमुखो महात्मा

ोवाच पुरैव तु जगद्धिताय मन्त्रं महार्थं किल पञ्चवर्णम् १७
ते लब्ध्वा मन्त्ररत्नं साक्षाल्लोकपितामहात् ।
तमाराधयितुं देवं परात्परतरं शिवम् ॥ १८ ॥
ततस्तुतोष भगवान् त्रिमूर्तीनां परः शिवः ।
दत्तवानखिलं ज्ञानमणिमादिगुणाष्टकम् ॥ १९ ॥
तेऽपि लब्ध्वा वरान् विप्रास्तदाराधनकाङ्क्षिणः ।
मेरोस्तु शिखरे रम्ये मुञ्जवान्नाम पर्वतः ॥ २० ॥
मत्प्रियः सततं श्रीमान्मद्भक्तैः परिरक्षितः ।
तस्याभ्याशे तपस्तीव्रं लोकसृष्टिसमुत्सुकाः ॥ २१ ॥
दिव्यवर्षसहस्रन्तु वायुभक्षाः समाचरन् ।
तिष्ठन्तोऽनुग्रहार्थाय देवि ! ते ऋषयः पुरा ॥ २२ ॥
तेषां भक्तिमहं दृष्ट्वा सद्यः प्रत्यक्षतामियाम् ।
पञ्चाक्षरमृषिच्छन्दो दैवतं शक्तिबीजवत् ॥ २३ ॥
न्यासं षडङ्गं दिग्बन्धं विनियोगमशेषतः ।
प्रोक्तवानहमार्य्याणां लोकानां हितकाम्यया ॥ २४ ॥
तच्छ्रुत्वा मन्त्रमाहात्म्यं ऋषयस्ते तपोधनाः ।
मन्त्रस्य विनियोगञ्च कृत्वा सर्वमनुष्ठिताः ॥ २५ ॥
तन्माहात्म्यात्तदा लोकान् सदेवासुरमानुषान् ।
वर्णान् कर्मविभागांश्च सर्वधर्मांश्च शोभनान् ॥ २६ ॥
पूर्वकल्पसमुद्भूतान् श्रुतवन्तो यथा पुरा ।
पञ्चाक्षरप्रभावाच्च लोका वेदा महर्षयः ॥ २७ ॥
तिष्ठन्ति शाश्वता धर्म्मा देवाः सर्वमिदं जगत् ।
तदिदानीं प्रवक्ष्यामि शृणु चाव्यहितात्मिका ॥ २८ ॥
अथाक्षरं महार्थञ्च वेदसारं विमुक्तिदम् ।

आप्तासिद्धमसन्दिग्धं वाक्यमेतच्छिवात्मकम् ॥ २९
नानासिद्धियुतं दिव्यं लोकचित्तानुरञ्जकम् ।
सुनिश्चितार्थं गम्भीरं वाक्यं मे पारमेश्वरम् ॥ ३०
मन्त्रं सुखमुखोच्चार्य्यमशेषार्थप्रसाधकम् ।
तद्बीजं सर्वविद्यानां मन्त्रमाद्यं सुशोभनम् ॥ ३१
अतिसूक्ष्मं महार्थञ्च ज्ञेयं तद्वटबीजवत् ।
वेदः स त्रिगुणातीतः सर्वज्ञः सर्वकृत्प्रभुः ॥ ३२ ॥
ओमित्येकाक्षरं मन्त्रं स्थितः सर्वगतः शिवः ।
मन्त्रे षडक्षरे सूक्ष्मे पञ्चाक्षरतनुः शिवः ॥ ३३ ॥
वाच्यवाचकभावेन स्थितः साक्षात् स्वभावतः ।
वाच्यः शिवः प्रमेयत्वान् मन्त्रस्तद्वाचकः स्मृतः ॥ ३
वाच्यवाचकभावोऽयमनादिः संस्थितस्तयोः ।
वेदे शिवागमे वापि यत्र यत्र षडक्षरः ॥ ३५ ॥
मन्त्रः स्थितः सदा मुख्यो लोके पञ्चाक्षरो मतः ।
किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः शास्त्रैर्वा बहुविस्तृतैः ॥ ३
यस्यैवं हृदि संस्थोऽयं मन्त्रः स्यात्पारमेश्वरः ।
तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥ ३७ ॥
यो विद्वान् वै जपेत् सम्यगधीत्यैव विधानतः ।
एतावद्धि शिवज्ञानमेतावत्परमं पदम् ॥ ३८ ॥
एतावद् ब्रह्मविद्या च तस्मान्नित्यं जपेत् बुधः ।
पञ्चाक्षरैः सप्रणवो मन्त्रोऽयं हृदयं मम ॥ ३९
गुह्याद् गुह्यतरं साक्षान्मोक्षज्ञानमनुत्तमम् ।
अस्य मन्त्रस्य वक्ष्यामि ऋषिच्छन्दोऽधिदैवतम् ।
बीजं शक्तिः स्वरं वर्णं स्थानञ्चैवाक्षरं प्रति ।

वामदेवो नाम ऋषिः पंक्तिश्छन्द उदाहृतः॥ ४१॥
देवता शिव एवाहं मन्त्रस्यास्य वरानने!।
नकारादीनि बीजानि पञ्चभूतात्मकानि च॥ ४२॥
आत्मानं प्रणवं विद्धि सर्वव्यापिनमव्ययम्।
शक्तिस्त्वमेव देवेशि! सर्वदेवनमस्कृते॥ ४३॥
त्वदीयं प्रणवं किञ्चिन्मदीयं प्रणवं तथा।
त्वदीयं देवि! मन्त्राणां शक्तिभूतं न संशयः॥ ४४॥
अकारोकारमकारा मदीये प्रणवे स्थिताः।
उकारश्च मकारश्च अकारश्च क्रमेण वै॥ ४५॥
त्वदीयं प्रणवं विद्धि त्रिमात्रं प्लुतमुत्तमम्।
ओङ्कारस्य स्वरोदात्त ऋषिर्ब्रह्मासितं वपुः॥ ४६॥
छन्दो देवी च गायत्री परमात्माधिदेवता।
उदात्तः प्रथमस्तद्वत् चतुर्थश्च द्वितीयकः॥ ४७॥
पञ्चमः स्वरितश्चैव मध्यमो निषधः स्मृतः।
नकारः पीतवर्णश्च स्थानं पूर्वमुखं स्मृतम्॥ ४८॥
इन्द्रोऽधिदैवतं छन्दो गायत्री गौतमो ऋषिः।
मकारः कृष्णवर्णोऽस्य स्थानं वै दक्षिणा मुखम्॥ ४९॥
छन्दोऽनुष्टुप् ऋषिश्चात्रो रुद्रोदैवतमुच्यते।
शिकारो धूम्रवर्णोऽस्य स्थानं वै पश्चिमं मुखम्॥ ५०॥
विश्वामित्रऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दो विष्णुस्तु देवतम्।
वाकारो हेमवर्णोऽस्य स्थानञ्चैवोत्तरं मुखम्॥ ५१॥
ब्रह्माधिदैवतं छन्दो बृहती चाङ्गिरा ऋषिः।
यकारो रक्तवर्णश्च स्थानमूर्द्ध मुखं विराट्॥ ५२॥
छन्दो ऋषिर्भरद्वाजः स्कन्दो दैवतमुच्यते।

न्यासमस्य प्रवक्ष्यामि सर्वसिद्धिकरं शुभम् ॥ ५३ ॥
सर्वपापहरश्चैव त्रिविधो न्यास उच्यते ।
उत्पत्तिस्थितिसंहार भेदतस्त्रिविधः स्मृतः ॥ ५४ ॥
ब्रह्मचारिगृहस्थानां यतीनां क्रमशो भवेत् ।
उत्पत्तिर्ब्रह्मचारीणां गृहस्थानां स्थितिः सदा ॥५५॥
यतीनां संहृतिर्न्यासः सिद्धिर्भवति नान्यथा ।
अङ्गन्यासः करन्यासो देहन्यास इति त्रिधा ॥ ५६ ॥
उत्पत्त्यादित्रिभेदेन वक्ष्यते ते वरानने ! ।
न्यसेत् पूर्वं करन्यासं देहन्यासमनन्तरम् ॥ ५७ ॥
अङ्गन्यासं ततः पश्चादक्षराणां विधिक्रमात् ।
मूर्द्धादिपादपर्य्यन्तमुत्पत्तिर्न्यास उच्यते ॥ ५८ ॥
पादादिमूर्द्धपर्य्यन्तं संहारो भवति प्रिये ! ।
हृदयास्य गलन्यासस्थितिन्यास उदाहृतः ॥ ५९ ॥
ब्रह्मचारि गृहस्थानां यतीनाञ्चैव शोभने ! ।
सशिरस्कं ततो देहं सर्वमस्त्रेण संस्पृशेत् ॥ ६० ॥
सदेहन्यास इत्युक्तः सर्वेषां सम एव सः ।
दक्षिणाङ्गुष्ठमारभ्य वामाङ्गुष्ठान्त एव हि ॥ ६१ ॥
न्यस्यते यत्तदुत्पत्तिविपरीतस्तु संहृतिः ।
अङ्गुष्ठादिकनिष्ठान्तं न्यस्यते हस्तयोर्द्वयोः ॥ ६२ ॥
अतीव भोगदो देवि ! स्थितिन्यासः कुटुम्बिनाम् ।
करन्यासं पुरा कृत्वा देहन्यासमनन्तरम् ॥ ६३ ॥
षडङ्गन्यासं न्यसेत्पश्चादेष साधारणो विधिः ।
ओङ्कारं सम्पुटीकृत्य सर्वाङ्गेषु च विन्यसेत् ॥ ६४ ॥
करयोरुभयोश्चैव दशाग्राङ्गुलिषु क्रमात् ।

प्रक्षाल्य पादा वाचम्य शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥ ६५ ॥
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि न्यासकर्म समाचरेत्।
स्मरेत्पूर्वमृषिं छन्दो दैवतं बीजमेव च॥ ६६ ॥
शक्तिञ्च परमात्मानं गुरुञ्चैव वरानने॥
मन्त्रेण पाणी सम्मृज्य तलयोः प्रणवं न्यसेत्॥ ६७ ॥
अङ्गुलीनाञ्च सर्वेषां तथा चाद्यन्तपर्वसु।
सबिन्दुकानि बीजानि पञ्च मध्यमपर्वसु॥ ६८ ॥
उत्पत्त्यादि त्रिभेदेन न्यसेदाश्रमतः क्रमात्।
उभाभ्यामेव पाणिभ्यामापादतलमस्तकम्॥ ६९ ॥
मन्त्रेण संस्पृशेद्देहं प्रणवेनैव सम्पुटम्।
मूर्ध्नि वक्त्रे च कण्ठे च हृदये गुह्यके तथा॥ ७० ॥
पादयोरुभयोश्चैव गुह्ये च हृदये तथा।
कण्ठे च मुखमध्ये च मूर्ध्नि च प्रणवादिकम्॥ ७१ ॥
हृदये गुह्यके चैव पादयो मूर्ध्नि वाचिवा।
कण्ठे चैव न्यसेदेव प्रणवादित्रिभेदतः॥ ७२ ॥
कृत्वाङ्गन्यासमेवं हि मुखानि परिकल्पयेत्।
पूर्वादि चोर्द्ध्वपर्य्यन्तं नकारादि यथाक्रमम्॥ ७३ ॥
षडङ्गानि न्यसेत्पश्चाद्यथास्थानञ्च शोभनम्।
नमः स्वाहा वषट् हुञ्च वौषट् फट् कारकैः सह ७४
प्रणवं हृदयं विद्यान्नकारः शिर उच्यते।
शिखा मकार आख्यातः शिकारः कवचं तथा॥७५॥
वाकारो नेत्रमस्त्रन्तु यकारः परिकीर्त्तितः।
इत्यमङ्गानि विन्यस्य ततो वै बन्धयेद्दिशः॥ ७६ ॥
विघ्नेशो मातरो दुर्गा क्षेत्रज्ञो देवता दिशः।

आग्नेयादिषु कोणेषु चतुर्ष्वपि यथाक्रमम्॥ ७७॥
अङ्गुष्ठतर्जन्याद्याभ्यां संस्थाप्य सुमुखं शुभम्।
रक्षध्वमिति चोक्ता तु नमस्कुर्यात् पृथक् पृथक्॥ ७८॥
गले मध्ये तथाङ्गुष्ठे तर्जन्याद्याङ्गुलीषु च।
अङ्गुष्ठेन करन्यासं कुर्य्यादेवं विचक्षणः॥ ७९॥
एवं न्यासमिमं प्रोक्तं सर्वपापहरं शुभम्।
सर्वसिद्धिकरं पुण्यं सर्वरक्षाकरं शिवम्॥ ८०॥
न्यस्ते मन्त्रेऽथ सुभगे शङ्करप्रतिमो भवेत्।
जन्मान्तरकृतं पापमपि नश्यति तत्क्षणात्॥ ८१॥
एवं विन्यस्य मेधावी शुद्धकायो दृढव्रतः।
जपेत् पञ्चाक्षरं मन्त्रं लब्ध्वा चार्य्यप्रसादतः॥ ८२॥
अतःपरं प्रवक्ष्यामि मन्त्रसंग्रहणं शुभे!।
यं विना निष्फलं नित्यं येन वासफलं भवेत्॥ ८३॥
आज्ञाहीनं क्रियाहीनं श्रद्धाहीनममानसम्।
आज्ञप्तं दक्षिणाहीनं सदा जप्तञ्च निष्फलम्॥ ८४॥
आज्ञासिद्धं क्रियासिद्धं श्रद्धासिद्धं सुमानसम्।
एवञ्च दक्षिणासिद्धं मन्त्रं सिद्धं यतस्ततः॥ ८५॥
उपगम्य गुरुं विप्रं मन्त्रं तत्त्वार्थवेदिनम्।
ज्ञानिनं सद्गुणोपेतं ध्यानयोगपरायणम्॥ ८६॥
तोषयेत्तं प्रयत्नेन भावशुद्धिसमन्वितः।
वाचा च मनसा चैव कायेन द्रविणेन च॥ ८७॥
आचार्य्यं पूजयेच्छिष्यः सर्वदातिप्रयत्नतः।
हस्त्यश्वरथरत्नानि क्षेत्राणि च गृहाणि च॥ ८८॥
भूषणानि च वासांसि धान्यानि विविधानि च।

एतानि गुरवे दद्यात्तथा च विभवे सति ॥ ८९ ॥
वित्तशाठ्यं न कुर्वीत यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः।
पश्चान्निवेदयेद्देवि! आत्मानं सपरिच्छदम् ॥ ९० ॥
एवं सम्पूज्य विधिवद्यथाशक्ति त्ववञ्चयन्।
आददीत गुरोर्मन्त्रं ज्ञानञ्चैव क्रमेण तु ॥ ९१ ॥
एवं तुष्टो गुरुः शिष्यं पूजितं वत्सरोषितम्।
शुश्रूषुमनहङ्कारमुपवास कृशं शुचिम् ॥ ९२ ॥
स्नापयित्वा तु शिष्याय ब्राह्मणानपि पूज्य च।
समुद्रतीरे नद्याञ्च गोष्ठे देवालयेऽपि वा ॥ ९३ ॥
शुचौ देशे गृहे वपि काले सिद्धिकरे तिथौ।
नक्षत्रे शुभयोगे च सर्वदा दोषवर्जिते ॥ ९४ ॥
अनुगृह्य ततो दद्याच्छिवज्ञान मनुत्तमम्।
स्वरेणोच्चारयेत् सम्यगेकान्तेऽपि प्रसन्नधीः ॥ ९५ ॥
उच्चार्य्योच्चारयित्वा तु आचार्य्यः सिद्धिदः स्वयम्।
शिवश्चास्तु शुभश्चास्तु शोभनोऽस्तु प्रियोऽस्त्विति ॥ ९६ ॥
एवं लब्ध्वा परं मन्त्रं ज्ञानञ्चैव गुरोस्ततः।
जपेन्नित्यं ससङ्कल्पं पुरश्चरणमेव च ॥ ९७ ॥
यावज्जीवं जपेन्नित्यमष्टोत्तरसहस्रकम्।
अनन्यं स्तत्परो भूत्वा स याति परमां गतिम् ॥ ९८ ॥
जपेद्यक्षलक्षं वै चतुर्गुणितमादरात्।
नक्ताशी स यमी यश्च पौरश्चरणिकः स्मृतः ॥ ९९ ॥
पुरश्चरणजापी वा अपि वा नित्यजापकः।
अचिरात् सिद्धकांक्षी तु तयोरन्यतरो भवेत् ॥ १०० ॥
यः पुरश्चरणं कृत्वा नित्यजापी भवेन्नरः।

तस्य नास्ति समो लोके ससिद्धः सिद्धिदो वशी ॥१०१॥
आसनं रुचिरं बध्वा मौनी चैकाग्रमानसः।
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि जपेन्मन्त्रमनुत्तमम् ॥ १०२॥
आद्यन्तयोर्जपस्यापि कुर्य्याद्वै प्राणसंयमान्।
तथा चान्ते जपेद्बीजं शतमष्टोत्तरं शुभम् ॥ १०३॥
चत्वारिंशत्समावृत्तिं प्राणानायम्य संस्मरेत्।
पञ्चाक्षरस्य मन्त्रस्य प्राणायाम उदाहृतः ॥ १०४॥
प्राणायामाद्भवेत् क्षिप्रं सर्वपापपरिक्षयः।
इन्द्रियाणां वशित्वञ्च तस्मात्प्राणांश्च संयमेत् ॥ १०५॥
गृहे जपः समं विद्याद्गोष्ठे शतगुणं भवेत्।
नद्यां शतसहस्रन्तु अनन्तः शिवसन्निधौ ॥ १०६॥
समुद्रतीरे देवह्रदे गिरौ देवालयेषु च।
पुण्याश्रमेषु सर्वेषु जपः कोटिगुणो भवेत् ॥ १०७॥
शिवस्य सन्निधाने च सूर्य्यस्याग्रे गुरोरपि।
दीपस्य गोर्जलस्यापि जपकर्म प्रशस्यते॥ १०८॥
अङ्गुलीजपसङ्ख्यानमेकमेकं शुभानने!।
रेखैरष्टगुणं प्रोक्तं पुत्रजीवफलैर्दश ॥ १०९॥
शतं वै शङ्खमणिभिः प्रवालैश्च सहस्रकम्।
स्फाटिकैर्दशसाहस्रं मौक्तिकैर्लक्ष उच्यते ॥ ११०॥
पद्माक्षैर्दशलक्षन्तु सौवर्णैः कोटिरुच्यते।
कुशग्रन्थ्या च रुद्राक्षैरनन्तगुण उच्यते ॥ १११॥
पञ्चविंशति मोक्षार्थं सप्तविंशतिपौष्टिकम्।
त्रिंशच्च धनसम्पत्त्यै पञ्चाशच्चाभिचारिकम् ॥ ११२॥
तत्पूर्वाभिमुखं वश्यं दक्षिणञ्चाभिचारिकम्।

पश्चिमं धनदं विद्यादुत्तरं शान्तिकं भवेत् ॥ ११३ ॥
अङ्गुष्ठं मोक्षदं विद्यात्तर्जनी शत्रुनाशनी ।
मध्यमा धनदा शान्तिं करोत्येषा ह्यनामिका ॥ ११४ ॥
कनिष्ठा रक्षणीया सा जपकर्मणि शोभने ! ।
अङ्गुष्ठेन जपेज्जप्यमन्यैरङ्गुलिभिः सह ॥ ११५ ॥
अङ्गुष्ठेन विना कर्म कृतं तदफलं यतः ।
शृणुष्व सर्वयज्ञेभ्यो जपयज्ञो विशिष्यते ॥ ११६ ॥
हिंसया ते प्रवर्त्तन्ते जपयज्ञो न हिंसया ।
यावन्तः कर्मयज्ञाः स्युः प्रदानानि तपांसि च ॥ ११७ ॥
सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोड़शीम् ।
माहात्म्यं वाचिकस्यैव जपयज्ञस्य कीर्तितम् ॥ ११८ ॥
तस्माच्छतगुणोपांशुः सहस्रो मानसः स्मृतः ।
यदुच्चनीचस्वरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ॥ ११९ ॥
मन्त्रमुच्चारयेद्वाचा जपयज्ञः स वाचिकः ।
शनैरुच्चारयेन्मन्त्रमीषदोष्ठौ तु चालयेत् ॥ १२० ॥
किञ्चित्कर्णान्तरं विद्यादुपांशुः स जपः स्मृतः ।
धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात्पदम् ॥ १२१ ॥
शब्दार्थं चिन्तयेद्भूयः स तूक्तो मानसो जपः ।
त्रयाणां जपयज्ञानां श्रेयान् स्यादुत्तरोत्तरः ॥ १२२ ॥
भवेद्यज्ञविशेषेण वैशिष्ट्यं तत् फलस्य च ।
जपेन देवता नित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ॥ १२३ ॥
प्रसन्ना विपुलान् भोगान् दद्यान्मुक्तिञ्च शाश्वतीम् ।
यक्षरक्षःपिशाचाश्च ग्रहाः सर्वे च भीषणाः ।
जापिनं नोपसर्पन्ति भयभीताः समन्ततः ॥ १२४ ॥

जपेन पापं शमयेदशेषं
यत्तत्कृतं जन्मपरम्परासु।
जपेन भोगान् जयते च मृत्युम्
जपेन सिद्धिं लभते च मुक्तिम्॥ १२५॥
एवं लब्ध्वा शिवं ज्ञानं ज्ञात्वा जपविधिक्रमम्॥१२६॥
सदाचारी जपन्नित्यं ध्यायन् भद्रं समश्नुते।
सदाचारं प्रवक्ष्यामि सम्यक् धर्मस्य साधनम्॥१२७
यस्मादाचारहीनस्य साधनं निष्फलं भवेत्।
आचारः परमो धर्म आचारः परमं तपः॥ १२८।
आचारः परमा विद्या आचारः परमा गतिः।
सदाचारवतां पुंसां सर्वत्राप्य भयं भवेत्॥ १२९॥
तद्दाचारहीनानां सर्वत्रैव भयम्भवेत्।
सदाचारेण देवत्वमृषित्वञ्च वरानने!॥ १३०॥
उपयान्ति कुयोनित्वं तद्दाचारलङ्घनात्।
आचारहीनः पुरुषो लोके भवति निन्दितः। १३१
तस्मात् संसिद्धिमन्विच्छन् सम्यगाचारवान् भवेत्।
दुर्वृत्तो शुचिभूयिष्ठो पापीयान् ज्ञानदूषकः। १३२
वर्णाश्रमविधानोक्तं धर्मं कुर्वीत यत्नतः॥ १३३॥
यस्य यद्विहितं कर्म तत् कुर्वन् मत्प्रियः सदा।
सन्ध्योपासनशीलः स्यात्सायं प्रातः प्रसन्नधीः॥१३४
उदयास्तमयात् पूर्वमारभ्य विधिना शुचिः।
कामान्मोहाद्भयाल्लोभात् सन्ध्यां नातिक्रमेद् द्विजः॥१
सन्ध्यातिक्रमणाद्विप्रो ब्राह्मण्यात् पतते यतः।
अनृतं न वदेत् किञ्चिन्न सत्यञ्च परित्यजेत्॥ १३५।

यत्सत्यं ब्रह्म इत्याहुरसत्यं ब्रह्मदूषणम् ।
अनृतं परुषं शाठ्यं पैशुन्यं पापहेतुकम् ॥ १३७ ॥
परदारान् परद्रव्यं परहिंसाञ्च सर्वदा ।
क्वचिच्चापि न कुर्वीत वाचा च मनसा तथा ॥ १३८ ॥
शूद्रान्नं यातयामान्नं नैवेद्यं श्राद्धमेव च ।
गणान्नं समुदायान्नं राजान्नञ्च विवर्जयेत् ॥ ३९ ॥
अन्नशुद्धौ सत्वशुद्धिर्न मृदा न जलेन वै ।
सत्वशुद्धौ भवेत्सिद्धिस्ततोऽन्नं परिशोधयेत् ॥ १४० ॥
राजप्रतिग्रहैर्दग्धान् ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ।
छिन्नानामपि बीजानां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १४१ ॥
राजप्रतिग्रहो घोरो बुभ्वाचादौ विषोपमः ।
बुधेन परिहर्त्तव्यः स्वमांसञ्चापि वर्जयेत् ॥ १४२ ॥
अस्नात्वा न च भुञ्जीयादजपोऽग्निमपूज्य च ।
पर्णपृष्ठे न भुञ्जीयाद्रात्रौ दीपं विना तथा ॥ १४३ ॥
भिन्नभाण्डे च रथ्यायां पतितानाञ्च सन्निधौ ।
शूद्रशेषं न भुञ्जीयात् सहान्नं शिशुकैरपि ॥ १४४ ॥
शुद्धान्नं स्निग्धमश्नीयात् संस्कृतञ्चाभिमन्त्रितम् ।
भोक्ता शिव इति स्मृत्वा मौनी चैकाग्रमानसः ॥ १४५ ॥
आस्येन न पिबेत्तोयं तिष्ठन्नञ्जलिनापि वा ।
वामहस्तेन शय्यायां तथैवान्यं करेण वा ॥ १४६ ॥
विभीतकार्कङ्कारस्नुहिच्छायां न चाश्रयेत् ।
स्तम्भदीपमनुष्याणामन्येषां प्राणिनां तथा ॥ १४७ ॥
एको न गच्छेदध्वानं बाहुभ्यां नोत्तरेन्नदीम् ।
नावरोहेत्त कूपादिं नारोहेद्दुष्टपादपान् ॥ १४८ ॥

सूर्य्याग्निजलदेवानां गुरूणां विमुखः शुभे ! ।
न कुर्य्यादिहकार्य्याणि जपकर्म शुभानि वा ॥ १४९ ॥
अग्नौ न तापयेत् पादौ हस्तं पद्भ्यां न संस्पृशेत् ।
अग्नेर्नोर्द्ध्वमासीत नाग्नौ किञ्चिन्मलन्त्यजेत् ॥ १५० ॥
न जलं ताड़येत् पद्भ्यां नाम्भस्यङ्गमलं त्यजेत् ।
मलं प्रक्षालयेत्तीरे प्रक्षाल्य स्नानमाचरेत् ॥ १५१ ॥
नखाग्रकेशनिर्धूतस्नानवस्त्रघटोदकम् ।
अशीकरं मनुष्याणामशुद्धं संस्पृशेद्यदि ॥ १५२ ॥
अजाश्वानखरोष्ट्राणां मार्जनात्तु परेणुकान् ।
संस्पृशेद्यदि मूढात्मा श्रियं हन्ति हरेरपि ॥ १५३ ॥
मार्जारश्च गृहे यस्य सोऽप्यन्त्यज समो नरः ।
भोजयेद्यस्तु विप्रेन्द्रान्मार्जारसन्निधौ यदि ॥ १५४ ॥
तच्चाण्डालसमं ज्ञेयं नात्र कार्य्या विचारणा ।
स्फिग्वातं शूर्पवातञ्च वातं प्राणमुखानिलम् ॥ १५५ ॥
सुकृतानि हरन्त्येते संस्पृष्टाः पुरुषस्य तु ।
उष्णीषी कञ्चुकी नग्नो मुक्तकेशो मलावृतः ॥ १५६ ॥
अपवित्रकरो शुद्धः प्रलपन्न जपेत् क्वचित् ।
क्रोधो मदः क्षुधा तन्द्री निष्ठीवनविजृम्भणे ॥ १५७ ॥
श्वनीचदर्शनं निद्रा प्रलापास्ते जपद्विषः ।
एतेषां सम्भवे वापि कुर्य्यात् सूर्य्यादिदर्शनम् ॥ १५८ ॥
आचम्य वा जपेच्छेषं कृत्वा वा प्राणसंयमम् ।
सूर्य्योऽग्निश्चन्द्रमाश्चैव ग्रहनक्षत्रतारकाः ॥ १५९ ॥
एते ज्योतींषि प्रोक्तानि विद्वद्भिर्ब्राह्मणैस्तथा ।
प्रसार्य्य पादौ न जपेत् कुक्कुटासन एव च ॥ १६० ॥

समासनः श्मशाने वा रथ्यायां शूद्रसन्निधौ ।
रङ्गभूम्याञ्च खट्टायां न जपेज्जापकस्तथा ॥ १६१ ॥
आसनस्थो जपेत् सम्यक् मन्त्रार्थगतमानसः ।
कौशेयं व्याघ्रचर्म वा चैलं तौलमथापि वा ॥ १६२ ॥
दारवं तालपर्णं वा आसनं परिकल्पयेत् ।
त्रिसन्ध्यन्तु गुरोः पूजा कर्त्तव्या हितमिच्छता ॥ १६३ ॥
यो गुरुः स शिवः प्रोक्तो यः शिवः स गुरुः स्मृतः ।
यथा शिवस्तथा विद्या यथा विद्या तथा गुरुः ॥ १६४ ॥
शिवविद्या गुरोस्तस्माद्भक्त्या च सदृशं फलम् ।
सर्वदेवमयो देवि ! सर्वशक्तिमयो हि सः ॥ १६५ ॥
सगुणो निर्गुणो वापि तस्याज्ञां शिरसा वहेत् ।
श्रेयोऽर्थी यस्तु गुर्वाज्ञां मनसापि न लङ्घयेत् ॥ १६६ ॥
गुर्वाज्ञापालकः सम्यक् ज्ञानसम्पत्तिमश्नुते ।
गच्छंस्तिष्ठन् स्वपन् भुञ्जन्यद्यत्कर्म समाचरेत् ॥ १६७ ॥
समक्षं यदि तत्सर्वं कर्त्तव्यं गुर्वनुज्ञया ।
गुरोर्देवसमक्षं वा न यथेष्टासनो भवेत् ॥ १६८ ॥
गुरुर्देवो यतः साक्षात्तद् गृहं देवमन्दिरम् ।
पापिनाञ्च यथा सङ्गात्तत्पापैः पतनं भवेत् ॥ १६९ ॥
तद्वदाचार्य्यसङ्गेन तद्धर्मफलभाग् भवेत् ।
यथैव वह्निसम्पर्कान्मलं त्यजति काञ्चनम् ॥ १७० ॥
तथैव गुरुसम्पर्कात्पापं त्यजति मानवः ।
यथा वह्निसमीपस्थो घृतकुम्भो विलीयते ॥ १७१ ॥
तथा पापं विलीयेत आचार्य्यस्य समीपतः ।
यथा प्रज्वलितो वह्निर्विह्नं काष्ठं निर्दहेत् ॥ १७२ ॥

गुरुस्तुष्टो दहत्येव पापं तन्मन्त्रतेजसा ।
ब्रह्मा हरिस्तथा रुद्रो देवाश्च मुनयस्तथा ॥ १७३ ॥
कुर्वन्त्यनुग्रहं तुष्टा गुरौ तुष्टे न संशयः ।
कर्मणा मनसा वाचा गुरोः क्रोधं न कारयेत् ॥१७४॥
तस्य क्रोधेन दह्यन्ते आयुः श्रीज्ञानसत् क्रियाः ।
तत् क्रोधं ये करिष्यन्ति तेषां यज्ञाश्च निष्फलाः ॥१७५॥
जपान्यनियमाश्चैव नात्र कार्य्या विचारणा ।
गुरोर्विरुद्धं यद्वाक्यं न वदेत्सर्वयत्नतः ॥ १७६ ॥
वदेद्यदि महामोहाद्रौरवं नरकं व्रजेत् ।
चित्तेनैव च वित्तेन तथा वाचा च सुव्रताः ॥ १७७ ॥
मिथ्या न कारयेद्देवि ! क्रियया च गुरोः सदा ।
दुर्गुणे ख्यापिते तस्य नैर्गुण्यशतभाग्भवेत् ॥ १७८ ॥
गुणे तु ख्यापिते तस्य सार्वगुण्यफलं भवेत् ।
गुरोर्हितं प्रियं कुर्य्यादादिष्टो वा न वा सदा ॥१७९॥
असमक्षं समक्षं वा गुरोः कार्य्यं समाचरेत् ।
गुरोर्हितं प्रियं कुर्य्यान्मनोवाक्कायकर्मभिः ॥१८०॥
कुर्वन् पतत्यधो गत्वा तत्रैव परिवर्त्तते ।
तस्मात् स सर्वदोपास्यो वन्दनीयश्च सर्वदा ॥ १८१ ॥
समीपस्थोऽप्यनुज्ञाप्य वदेत्सद्विमुखो गुरुम् ।
एवमाचारवान् भक्तो नित्यं जपपरायणः ॥ १८२ ॥
गुरुप्रियकरो मन्त्रं विनियोक्तुं ततोऽर्हति ।
विनियोगं प्रवक्ष्यामि सिद्धमन्त्रप्रयोगजम् ॥ १८३ ॥
दौर्बल्यं याति तन्मन्त्रं विनियोगमजानतः ।
यस्य येन नियुञ्जीत कार्य्येण तु विशेषतः ॥ १८४ ॥

विनियोगः सविज्ञेय ऐहिकामुष्मिकं फलम् ।
विनियोगजमायुष्यमारोग्यं तनुनित्यता ॥ १८५ ॥
राज्यैश्वर्य्यञ्च विज्ञानं स्वर्गो निर्वाण एव च ।
प्रोक्षणञ्चाभिषेकश्च अघमर्षणमेव च ॥ १८६ ॥
स्नाने च सन्ध्ययोश्चैव कुर्य्यादेकादशेनवै ।
शुचिः पर्वतमारुह्य जपेल्लक्षमतन्द्रितः ॥ १८७ ॥
महानद्यां स्थितस्तु दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
दूर्वाङ्कुरास्तिला वाणी गुडूची घुटिका तथा ॥ १८८ ॥
तेषान्तु दशसाहस्रं होममायुष्यवर्द्धनम् ।
अश्वत्थवृक्षमाश्रित्य जपेल्लक्षद्वयं सुधीः ॥ १८९ ॥
शनैश्वरदिने स्पृष्ट्वा दीर्घायुष्यं लभेन्नरः ।
शनैश्चर दिनेऽश्वत्थं पाणिभ्यां संस्पृशेत्सुधीः ॥ १९० ॥
जपेदष्टोत्तरशतं सोऽपमृत्युहरो भवेत् ।
आदित्याभिमुखो भूत्वा जपेल्लक्षमनन्यधीः ॥ १९१ ॥
अर्कैरष्टशतं नित्यं जुह्वन् व्याधेर्विमुच्यते ।
समस्तव्याधिशान्त्यर्थं पलाशसमिधैर्नरः ॥ १९२ ॥
हुत्वा दशसहस्रन्तु निरोगी मनुजो भवेत् ।
नित्यमष्टशतं जप्त्वा पिबेदम्भोऽर्कसन्निधौ ॥ १९३ ॥
औदर्य्यैर्व्याधिभिः सर्वैर्मासेनैकेन मुच्यते ।
एकादशे न भुञ्जीयादन्नञ्चैवाभिमन्त्रितम् ॥ १९४ ॥
भक्ष्यञ्चान्यत्तथा पेयं विषमप्यमृतं भवेत् ।
जपेल्लक्षन्तु पूर्वाह्णे हुत्वा चाष्टशतेन वै ॥ १९५ ॥
सूर्य्यं नित्यमुपस्थाय लक्षमारोग्यमाप्नुयात् ।
नदीतोयेन सम्पूर्णं घटं संस्पृश्य शोभनम् ॥ १९६ ॥

जम्बायुतञ्च तत्स्थानाद्रोगाणां भेषजं भवेत्।
अष्टाविंशज्जपित्वाऽश्नीयादन्नं शुचि: ॥ १९७ ॥
हुत्वा च तावत्याऽग्नेरेव चारोग्यमश्नुते।
चन्द्रसूर्य्यग्रहे पूर्वमुपोष्य विधिना शुचि: ॥ १९८ ॥
यावद्ग्रहणमोक्षन्तु तावन्नद्यां समाहित:।
जपेत्समुद्रगामिन्यां विमोक्षे ग्रहणस्य तु ॥ १९९ ॥
अष्टोत्तरसहस्रेण पिबेद् ब्राह्मी रसं द्विजा:॥
ऐहिकां लभते मेधां सर्वशास्त्रधरां शुभाम् ॥ २०० ॥
सारस्वतो भवेद्देवी तस्य वागतिमानुषी।
ग्रहनक्षत्रपीडासु जपेद्वस्त्रायुतं नर: ॥ २०१ ॥
हुत्वा चाष्टसहस्रन्तु ग्रहपीडां व्यपोहति।
दुःस्वप्नदर्शने स्नात्वा जपेद्वै चायुतं नर: ॥ २०२ ॥
घृतेनाष्टशतं हुत्वा सद्य: शान्तिर्भविष्यति।
चन्द्रसूर्य्यग्रहे लिङ्गं समभ्यर्च्य यथाविधि ॥ २०३ ॥
यत्किञ्चित्प्रार्थयेद्देवि! जपेदयुतमादरात्।
सन्निधावस्य देवस्य शुचि: संयतमानस: ॥ २०४ ॥
सर्वान् कामानवाप्नोति पुरुषो नात्र संशय:।
गजानां तुरगाणान्तु गोजातीनां विशेषत: ॥ २०५ ॥
व्याध्यागमे शुचिर्भूत्वा जुहुयात्समिधाहुतिम्।
मासमभ्यर्च्य विधिनाऽयुतं भक्तिसमन्वित: ॥ २०६ ॥
तेषामपि च शान्तिश्च भविष्यति न संशय:।
उत्पाते शत्रुबाधायां जुहुयादयुतं ... ॥ २०७ ॥
... शान्तिर्भविष्यति।
आभिचारिकबाधायामेतदेवि! ... ॥ २०८ ॥

प्रत्यग् भवति तच्छान्तिः शनेः पीड़ा भविष्यति ।
विद्वेषणार्थं जुहुयाद्भौम समिधाष्टकम् ॥ २०९ ॥
अन्तरप्रातिलोम्ये च आर्द्रेण रुधिरेण वा ।
विषेण रुधिराभ्यक्तो विद्वेषणकरं नृणाम् ॥ २१० ॥
प्रायश्चित्तं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविशुद्धये ।
पापशुद्धिर्यथा सम्यक् कर्त्तुमभ्युद्यतो नरः ॥ २११ ॥
पापशुद्धिर्यतः सम्यक् ज्ञानसम्पत्ति हेतुकी ।
पापशुद्धिर्न चेत् पुंसः क्रियाः सर्वाश्च निष्फलाः॥२१२॥
ज्ञानञ्च क्षीयते तस्मात् कर्त्तव्यं पापशोधनम् ।
विद्यालक्ष्मीविशुद्ध्यर्थं मां ध्यात्वाञ्जलिना शुभे ॥ २१३॥
शिवेनैकादशेनाद्भिरभिषिञ्चेत् समं ततः ।
अष्टोत्तरशतेनैव जायात्पापविशुद्धये ॥ २१४ ॥
सर्वतीर्थफलं तच्च सर्वपापहरं शुभम् ।
सन्ध्योपासनविच्छेदे जपेदष्टशतं नरः ॥ २१५ ॥
विड्वराहैश्च चाण्डालैर्दुर्जनैः कुक्कुटैरपि ।
स्पृष्टमन्नं न भुञ्जीत भुक्त्वा चाष्टशतं जपेत् ॥ २१६ ॥
ब्रह्महत्याविशुद्ध्यर्थं जपेल्लक्षायुतं नरः ।
पातकानां तदर्द्धं स्यान्नात्र कार्य्या विचारणा ॥२१७॥
उपपातकदुष्टानां तदर्द्धं परिकीर्त्तितम् ।
शेषाणामपि पापानां जपेत् पञ्चसहस्रकम् ॥२१८ ॥
आत्मबोधपरं गुह्यं शिवबोधप्रकाशकम् ।
शिवः स्यात् सोऽपि [illegible] ॥ २१९ ॥
पञ्चवायुजयं भद्रे ! प्राप्नोति मनुजः सुखम् ।
जपेच्च पञ्च[illegible] ॥ २२० ॥

पञ्चेन्द्रियाणां विजयो भविष्यति वरानने ! ।
ध्यानयुक्तो जपेद्यस्तु पञ्चलक्षमनाकुलः ॥ २२१ ॥
विषयाणाञ्च पञ्चानां जयं प्राप्नोति मानवः ।
चतुर्थं पञ्चलक्षन्तु यो जपेद्भक्तिसंयुतः ॥ २२२ ॥
भूतानामिह पञ्चानां विजयं मनुजो लभेत् ।
चतुर्लक्षं जपेद्यस्तु मनः संयम्य यत्नतः ॥ २२३ ॥
सम्यग्विजयमाप्नोति करणानां वरानने ! ।
पञ्चविंशतिलक्षाणां जपेन कमलानने ! ॥ २२४ ॥
पञ्चविंशतितत्त्वानां विजयं मनुजो लभेत् ।
मध्यरात्रेऽति निर्वाते जपेदयुतमादरात् ॥ २२५ ॥
ब्रह्मसिद्धिमवाप्नोति व्रतेनानेन सुन्दरि ! ।
जपेल्लक्षमनालस्यो निर्वाते ध्वनिवर्जिते ॥ २२६ ॥
मध्यरात्रे च शिवयोः पश्यत्येव न संशयः ।
अन्धकारविनाशश्च दीपस्येव प्रकाशनम् ॥ २२७ ॥
हृदयान्तर्वह्निर्वापि भविष्यति न संशयः ।
सर्वसम्पत्समृद्ध्यर्थं जपेदयुतमात्मवान् ॥ २२८ ॥
सबीजसम्पुटं मन्त्रं शतलक्षं जपेच्छुचिः ।
मत्सायुज्यमवाप्नोति भक्तिमान् किमतः परम् ॥ २२९ ॥
इति ते सर्वमाख्यातं पञ्चाक्षरविधिक्रमम् ।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि स याति परमां गतिम् ॥ २३० ॥
श्रावयेच्च द्विजान् शुद्धान् पञ्चाक्षरविधिक्रमम् ।
दैवे कर्मणि पित्र्ये वा शिवलोके महीयते ॥ २३१ ॥
इति श्रीलैङ्गे पु० पञ्चाक्षरमाहात्म्यं नाम पञ्चा-
शीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

षडशीतितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

जपाच्छ्रेष्ठतमं प्राहुर्ध्यानमथा दग्धकिल्बिषं ।
विरक्तानां प्रबुद्धानां ध्यानयज्ञं सुशोभनम् ॥ १ ॥
तस्माद्वदस्व सूताद्य ध्यानयज्ञमशेषतः ।
विस्तरात्सर्वयत्नेन विरक्तानां महात्मनाम् ॥ २
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा मुनीनां दीर्घसत्रिणाम् ।
रुद्रेण कथितं प्राह गुहां प्राप्य महात्मनाम् ॥ ३ ॥
संहृत्य कालकूटाख्यं विषं वै विश्वकर्मणा ।

सूत उवाच ।

गुहां प्राप्य सुखासीनं भवान्या सह शङ्करम् ॥ ४ ॥
मुनयः संशितात्मानः प्रणेमुस्तं गुहाश्रयम् ।
अस्तुवंश्च ततः सर्वे नीलकण्ठमुमापतिम् ॥ ५ ॥
अत्युग्रं कालकूटाख्यं संहृतं भगवंस्त्वया ।
अतः प्रतिष्ठितं सर्वं त्वया देव! वृषध्वज! ॥ ६ ॥
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा भगवान्नीललोहितः ।
प्रहसन् प्राह विश्वात्मा सनत्कुमारपुरोगमान् ॥ ७ ॥
किमनेन द्विजश्रेष्ठाः! विषं वक्ष्ये सुदारुणम् ।
संसार[illegible] विषम् ॥ ८ ॥
न विषं कालकूटाख्यं संसारो विषमुच्यते ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन संसारं [illegible] ॥ ९ ॥

संसारो द्विविधः प्रोक्तः स्वाधिकारानुरूपतः ।
पुंसां संमूढचित्तानामवैराग्यः सदाऽच्युतः ॥ १० ॥
ईषणारागदोषेण स्वर्गी ज्ञानेन सुव्रताः ! ।
तत्रमादेव सर्वेषां धर्माधर्मौ न संशयः ॥ ११ ॥
असन्निकृष्टे त्वर्थेऽपि ज्ञानं तच्छ्रवणात्सताम् ।
बुद्धिमुत्पादयत्येव संसारे विदुषां द्विजाः ॥ १२ ॥
तस्माद् दृष्टानुश्रविकं दुष्टमित्युभयात्मकम् ।
सम्यजेत्सर्वयत्नेन विरक्तः सोऽभिधीयते ॥ १३ ॥
शास्त्रमित्युच्यते भागं श्रुतेः कर्मसु तद् द्विजाः ।
मूर्धनि ब्रह्मणः सारं त्रयीणां कर्मणः फलम् ॥ १४ ॥
ननु स्वभावः सर्वेषां कामो दृष्टो न चान्यथा ।
श्रुतिः प्रवर्त्तिका तेषामिति कर्मस्वतद्विदः ॥ १५ ॥
निवृत्तिलक्षणो धर्मः समर्थानामिहोच्यते ।
तस्मादज्ञानमूलो हि संसारः सर्वदेहिनाम् ॥ १६ ॥
कला संशोषमायाति कर्मणान्यस्वभावतः ।
सकलस्त्रिविधो जीवो ज्ञानहीनस्त्वविद्यया ॥ १७ ॥
नारकी पापकृत् स्वर्गी पुण्यकृत् स्वशरीरवान् ।
व्यतिमिश्रेण वै जीवश्चतुर्धा संव्यवस्थितः ॥ १८ ॥
उद्भिजः स्वेदजश्चैव अण्डजो वै जरायुजः ।
एवं व्यवस्थितो देही कर्मणाद्यो ह्यनिष्टतः ॥ १९ ॥
प्रजया कर्मणा मुक्तिर्धनेन च सतां [illegible]
त्यागेनैकेन मुक्तिः स्यात्तदभावात् [illegible] ॥ २० ॥
एवमज्ञानदोषेण नानाकर्म[illegible]
अट् कीर्तिं [illegible] भक्त्यैव [illegible] ।

गर्भे दुःखान्यनेकानि योनिमार्गे च भूतले।
कौमारे यौवने चैव वार्धके मरणेऽपि वा ॥ २२ ॥
विचारतः सतां दुःखं स्त्रीसंसर्गादिभिर्द्विजाः! ।
दुःखेनैकेन वै दुःखं प्रशाम्यन्तीह दुःखिनः ॥ २३ ॥
न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥ २४ ॥
तस्माद्विचारतो नास्ति संयोगादपि वै नृणाम्।
अर्थानामर्जनेऽप्येवं पालने च व्यये तथा ॥ २५ ॥
पैशाचे राक्षसे दुःखं याक्षे चैव विचारतः।
गान्धर्वे च तथा चान्द्रे सौम्य! लोके द्विजोत्तमाः! ॥ २६ ॥
प्राजापत्ये तथा ब्राह्मे प्राकृते पौरुषे तथा।
क्षयसातिशयाद्यैस्तु दुःखैर्दुःखानि सुव्रताः! ॥ २७ ॥
तानि भाग्यान्यशुद्धानि सन्त्यजेच्च धनानि च।
तस्मादष्टगुणं भोगं तथा षोडशधा स्थितम् ॥ २८ ॥
चतुर्विंशत् प्रकारेण संस्थितञ्चापि सुव्रताः! ।
द्वात्रिंशद्भेदमनघाश्चत्वारिंशद्गुणं पुनः ॥ २९ ॥
तथाष्टचत्वारिंशच्च षट्पञ्चाशत् प्रकारतः।
चतुःषष्टिविधञ्चैव दुःखमेव विवेकिनः ॥ ३० ॥
पार्थिवञ्च तथाप्यञ्च तैजसञ्च विचारतः।
वायव्यञ्च तथा व्योममानसञ्च यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥
आभिमानिकमप्येवं बौद्धं प्राकृतमेव च।
दुःखमेव न सन्देहो योगिनां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ३२ ॥
गौणञ्चैश्वराणाञ्च दुःखमेव विचारतः।
मादौ मध्ये तथा चान्ते सर्वलोकेषु सर्वदा ॥ ३३ ॥

वर्तमानानि दुःखानि भविष्याणि यथातथम् ।
दोषदुष्टेषु देशेषु दुःखानि विविधानि च ॥ ३४ ॥
न भावयन्त्यतीतानि ह्यज्ञाने ज्ञानमानिनः ।
क्षुद्बाधैः परिहारार्थं न सुखायावमुच्यते ॥ ३५ ॥
यथेतरेषां रोगाणामौषधं न सुखाय तत् ।
शीतोष्णवातवर्षाद्यैस्तत्तत् कालेषु देहिनाम् ॥ ३६ ॥
दुःखमेव न सन्देहो न जानन्ति ह्यपण्डिताः ।
स्वर्गेऽप्येवं मुनिश्रेष्ठा ह्यविशुद्धक्षयादिभिः ॥ ३७ ॥
रोगैर्नानाविधैर्ग्रस्ता रागद्वेषभयादिभिः ।
छिन्नमूलतरुर्यद्वदवशः पतति क्षितौ ॥ ३८ ॥
पुण्यक्षयक्षयात्तद्वत् पतन्ति दिवौकसः ।
दुःखाभिलाषनिष्ठानां दुःखभोगादिसम्पदाम् ॥३९॥
अस्मात् पततां दुःखं कष्टं स्वर्गाद्दिवौकसाम् ।
नरके दुःखमेवात्र नरकाणां निषेवणात् ॥ ४० ॥
विहिताकरणाच्चैव वर्णिनां मुनिपुङ्गवाः ! ॥ ४१ ॥

यथा मृगो मृत्युभयस्य भीतो
उच्छिन्नवासी न लभेत निद्राम् ।
एवं यतिर्ध्यानपरो महात्मा
संसारभीतो न लभेत निद्राम् ॥ ४२ ॥

कीटपक्षिमृगाणाञ्च पशूनां गजवाजिनाम् ।
दृष्टमेवासुखं तस्मात्त्यजतः सुखमुत्तमम् ॥ ४३ ॥
वैमानिकानामप्येवं दुःखं कल्पाधिकारिणाम् ।
स्थानाभिमानिनाञ्चैव मन्वादीनाञ्च सुव्रताः ! ॥ ४४ ॥
देवानाञ्चैव दैत्यानामन्योऽन्यविजिगीषया ।

दुःखमेव नृणाञ्च राक्षसानां जगत्त्रये ॥ ४५ ॥
असमार्थमाश्रमञ्चापि वर्णानां परमार्थतः।
आश्रमैर्न च देवैश्च यज्ञैः साङ्ख्यैर्व्रतैस्तथा ॥ ४६ ॥
उग्रैस्तपोभिर्विविधैर्दानैर्नानाविधैरपि।
न लभन्ते तथात्मानं लभन्ते ज्ञानिनः स्वयम् ॥ ४७ ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन चरेत्पाशुपतव्रतम्।
भस्मशायी भवेन्नित्यं व्रते पाशुपते बुधः ॥ ४८ ॥
पञ्चार्थज्ञानसम्पन्नः शिवतत्त्वे समाश्रितः।
कैवल्यकरणं योगं विधिकर्मच्छिदं बुधः ॥ ४९ ॥
पञ्चार्थयोगसम्पन्नो दुःखान्तं व्रजते सुधीः।
परया विद्यया वेद्यं विदन्त्यपरया न हि ॥ ५० ॥
द्वे विद्ये वेदितव्ये हि परा चैवापरा तथा।
अपरा तत्र ऋग्वेदो यजुर्वेदो द्विजोत्तमाः! ॥ ५१ ॥
सामवेदस्तथाथर्वो वेदः सर्वार्थसाधकः।
शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्द एव च ॥ ५२ ॥
ज्योतिषञ्चापरा विद्या पराक्षरमिति स्थितम्।
तदद्रेश्यमग्राह्यमगोत्रं तदवर्णकम् ॥ ५३ ॥
तदचक्षुस्तदश्रोत्रं तदपाणि अपादकम्।
तदजातमभूतञ्च तदशब्दं द्विजोत्तमाः! ॥ ५४ ॥
अस्पर्शं तदरूपञ्च रसगन्धविवर्जितम्।
अव्ययञ्चाप्रतिष्ठञ्च तन्नित्यं सर्वगं विभुम् ॥ ५५ ॥
महान्तं तद् बृहन्तञ्च तदजञ्चिन्मयं द्विजाः।
अप्राणममनस्कञ्च तदचिन्त्यमलोहितम् ॥ ५६ ॥
अप्रमेयमनिदेश्यमस्थूलमदीर्घमदगुणम्।

अक्षरब्रह्मपरमं तदानन्दं तदच्युतम् ॥ ५७ ॥
अनयावृतमद्वैतं तदगम्यमगोचरम् ।
असंहतं तदाभाति परा विद्या न चान्यथा ॥ ५८ ॥
परापरेति कथिते नैवेह परमार्थतः ।
अहमेव जगत् सर्वं मय्येव सकलं जगत् ॥ ५९ ॥
मत्त उत्पद्यते तिष्ठन् मयि मय्येव लीयते ।
मत्तो नान्यदितीक्षेत मनोवाक्पाणिभिस्तथा ॥ ६० ॥
सर्वमात्मनि सम्पश्येत् सच्चासच्च समाहितः ।
सर्वं ह्यात्मनि सम्पश्यन् बाह्ये कुरुते मनः ॥ ६१ ॥
अधो दृष्ट्या वितस्त्यान्तु नाभ्यामुपरि तिष्ठति ।
हृदयं तद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनं महत् ॥ ६२ ॥
हृदयस्यास्य मध्ये तु पुण्डरीकमवस्थितम् ।
धर्मकन्दसमुद्भूतं ज्ञाननालं सुशोभनम् ॥ ६३ ॥
ऐश्वर्य्याष्टदलं श्वेतं परं वैराग्यकर्णिकम् ।
छिद्राणि च दिशो यस्य प्राणाद्याश्च प्रतिष्ठिताः ॥ ६४ ॥
प्राणाद्यैश्चैव संयुक्ताः पश्यते बहुधा क्रमात् ।
दशप्राणवहा नाड्यः प्रत्येकं मुनिपुङ्गवाः ॥ ६५ ॥
द्विसप्ततिसहस्राणि नाड्यः सम्परिकीर्तिताः ।
नेत्रस्थं जाग्रतं विद्यात् कण्ठे स्वप्नं समादिशेत् ॥ ६६ ॥
सुषुप्तं हृदयस्थन्तु तुरीयं मूर्धनि स्थितम् ।
जाग्रे ब्रह्मा च विष्णुश्च स्वप्ने चैव यथाक्रमात् ॥ ६७ ॥
ईश्वरस्तु सुषुप्ते तु तुरीये च महेश्वरः ।
[illegible] ॥ ६८ ॥
[illegible]

मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेति चतुष्टयम्॥ ६९॥
यदा व्यवस्थितस्त्वेतैः स्वप्न इत्यभिधीयते।
करणानि विलीनानि यदा स्वात्मनि सुव्रताः!॥७०॥
सुषुप्तः करणैर्भिन्नस्तुरीयः परिकीर्त्यते।
परस्तुरीयातीतोऽसौ शिवः परमकारणम्॥ ७१॥
जाग्रत् स्वप्नसुषुप्तिञ्च तुरीयञ्चाधिभौतिकम्।
आध्यात्मिकञ्च विप्रेन्द्राश्चाधिदैविकमुच्यते॥ ७२॥
तत्त्वमस्यैवेति वेदितव्यं विजानता।
बुद्धीन्द्रियाणि विप्रेन्द्रास्तथा कर्मेन्द्रियाणि च॥ ७३॥
मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेति चतुष्टयम्।
अध्यात्मं पृथगेवेदञ्चतुर्दशविधं स्मृतम्॥ ७४॥
द्रष्टव्यञ्चैव श्रोतव्यं घ्रातव्यञ्च यथाक्रमम्।
रसितव्यं मुनिश्रेष्ठाः! स्पर्शितव्यं तथैव च॥ ७५॥
मन्तव्यञ्चैव बोद्धव्यमहङ्कर्त्तव्यमेव च।
तथा चेतयितव्यञ्च वक्तव्यं मुनिपुङ्गवाः!॥ ७६॥
आदातव्यञ्च गन्तव्यं विसर्गयितमेव च।
आनन्दितव्यमित्येते ह्यधिभूतमनुक्रमात्॥ ७७॥
आदित्योऽपि दिशश्चैव पृथिवी वरुणस्तथा।
वायुश्चन्द्रस्तथा ब्रह्मा रुद्रः शिवश्च एव च॥ ७८॥
अग्निरिन्द्रस्तथा विष्णुर्मित्रो देवः प्रजापतिः।
आधिदैविकमेवं हि चतुर्दशविधं क्रमात्॥ ७९॥
रात्री सुदर्शना चैव जिता सौम्या यथाक्रमम्।
मोघा रुद्रा मता सत्या मध्यमा च द्विजोत्तमाः।॥८०॥
नाडीरामिश्रका चैव भद्रा चैव त्रसिका।

भास्वती नाड्यश्च ताश्चतुर्दशनिबन्धना: ॥८१॥
वायवो नाडिमध्यस्था वाहकाश्च चतुर्दश।
प्राणो व्यानस्त्वपानश्च उदानश्च समानक: ॥८२॥
वैरम्भश्च तथा मुख्यो ह्यन्तर्याम: प्रभञ्जन:।
कूर्मकश्च तथा श्येन: श्वेत: कृष्णस्तथानिल: ॥८३॥
नाग इत्येव कथिता वायवश्च चतुर्दश।
यश्चक्षुष्यथ द्रष्टव्ये तथादित्ये च सुव्रता: ॥८४॥
नाड्यां प्राणे च विज्ञाने त्वानन्दे च यथाक्रमम्।
हृद्याकाशे य एतस्मिन् सर्वस्मिन्नन्तरे पर: ॥८५॥
आत्मा एकश्च चरति तमुपासीत मां प्रभुम्।
अजरं तमनन्तञ्च अशोकममृतं ध्रुवम् ॥८६॥
चतुर्दशविशेष्वेव सञ्चरत्येक एव स:।
लीयन्ते तानि तत्रैव यदन्यं नास्ति वै द्विजा: ॥८७॥
एक एव हि सर्वज्ञ: सर्वशस्त्वेक एव स:।
एष सर्वाधिपो देवस्त्वन्तर्यामी महाद्युति: ॥८८॥
उपास्यमान: सर्वस्य सर्वसौख्य: सनातन:।
उपास्यति न चैवेह सर्वसौख्यं द्विजोत्तमा: ॥८९॥
उपास्यमानो वेदैश्च शास्त्रैर्नानाविधैरपि।
नवैष वेदशास्त्राणि सर्वज्ञो यास्यति प्रभु: ॥९०॥
अस्यैवान्नमिदं सर्वं न सौऽन्नं भवति स्वयम्।
स्वात्मना रचितश्चाद्यादम्मूत न भुञ्जते ॥९१॥
सर्वत्र प्राणिनामेव प्राणिनां चान्तरात्मन्।
प्रशस्तानथनञ्च व पञ्चात्मा स विभागश: ॥९२॥
मध्नयोऽस्मि भूतानां [illegible]

प्राणमयश्चेन्द्रियात्मा सङ्कल्पात्मा मनोमयः ॥ ९३ ॥
कालात्मा सोम एवेह विज्ञानमय उच्यते ।
सदानन्दमयो भूत्वा महेशः परमेश्वरः ॥ ९४ ॥
सोऽहमेव जगत् सर्वं मय्येव सकलं स्थितम् ।
परतन्त्रं स्वतन्त्रेऽपि तदा भावाद्विचारतः ॥ ९५ ॥
एकत्वमपि नास्त्येव द्वैतं तत्र कुतस्त्वहो ।
एवं नास्त्यत्र मर्त्यञ्च कुतोऽमृतमजोद्भवः ॥ ९६ ॥
नान्तःप्रज्ञो बहिःप्रज्ञो न चोभयगतस्तथा ।
न प्रज्ञा न घनस्त्वेवं न प्राज्ञो ज्ञानपूर्वकः ॥ ९७ ॥
विदितं नास्ति वेद्यञ्च निर्वाणं परमार्थतः ।
निर्वाणञ्चैव कैवल्यं निःश्रेयसमनामयम् ॥ ९८ ॥
अमृतञ्चाक्षरं ब्रह्म परमात्मा परापरम् ।
निर्विकल्पं निराभासं ज्ञानं पर्य्याय वाचकम् ॥ ९९ ॥
प्रसवञ्च यदैकाग्र्यं तदा ज्ञानमिति स्मृतम् ।
अज्ञानमितरत्सर्वं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १०० ॥
इत्थं प्रसवं विज्ञानं गुरुसम्पर्कजं ध्रुवम् ।
रागद्वेषानृतक्रोधं कामतृष्णादिभिः सदा ॥ १०१ ॥
अपरामृष्टमत्रैव विज्ञेयं मुक्तिदं त्विदम् ।
अज्ञानमलपूर्वत्वात् पुरुषो मलिनः स्मृतः ॥ १०२ ॥
तत्क्षयाद्धि भवेन्मुक्तिर्नान्यथा जन्मकोटिभिः ।
ज्ञानमेकं विना नास्ति पुण्यपापपरिक्षयः ॥ १०३ ॥
ज्ञानमेवाभ्यसेत्तस्मान्मुमुक्षुर्ब्रह्मवित्तमाः ।
ज्ञानाभ्यासाद्धि वै पुंसां बुद्धिर्भवति निर्मला ॥ १०४ ॥
तथात्मज्ञानाभ्यासेन ज्ञानं तद्विदस्तत्परायणाः ।

ज्ञानेनैकेन तृप्तस्य त्यक्तसङ्गस्य योगिनः ॥ १०५ ॥
कर्तव्यं नास्ति विप्रेन्द्रा! अस्ति चेत्तत्त्ववित्र च।
इह लोके परे चापि कर्तव्यं नास्ति तस्य वै ॥१०६॥
जीवन्मुक्तो यतस्तस्माद् ब्रह्मवित् परमार्थतः।
ज्ञानाभ्यासरतो नित्यं ज्ञानतत्त्वार्थवित् स्वयम् ॥१०७॥
कर्तव्याभ्यासमुत्सृज्य ज्ञानमेवाधिगच्छति।
वर्णाश्रमाभिमानी यस्त्यक्तक्रोधो द्विजोत्तमाः! ॥१०८॥
अन्यत्र रमते मूढ़ः सोऽज्ञानी नात्र संशयः।
संसारहेतुरज्ञानं संसारस्तनुसंग्रहः ॥ १०९ ॥
मोक्षहेतुस्तथा ज्ञानं मुक्तः स्वात्मन्यवस्थितः।
अज्ञाने सति विप्रेन्द्राः! क्रोधाद्या नात्र संशयः ॥११०
क्रोधो हर्षस्तथा लोभो मोहो दम्भो द्विजोत्तमाः!।
धर्माधर्मौ हि तेषाञ्च तद्वशात्तनुसंग्रहः ॥ १११ ॥
शरीरे सति वै क्लेशः सोऽविद्यां सन्त्यजेद् बुधः।
अविद्यां विद्यया हित्वा स्थितस्यैव च योगिनः ॥११२
क्रोधाद्या नाशमायान्ति धर्माधर्मौ च वै द्विजाः!।
तत् क्षयाच्च शरीरेण न पुनः सम्प्रयुज्यते ॥ ११३॥
स एवमुक्तः संसाराद् दुःखत्रयविवर्जितः।
एवं ज्ञानं विना नास्ति ध्यानं ध्यातुर्हि जर्षभाः! ॥११४॥
ज्ञानं गुरोर्हि सम्पर्कान्न वा चापरमार्थतः।
चतुर्व्यूहमिति ज्ञात्वा ध्याता ध्यानं स[illegible]वित ॥११५
सहजागन्तुकं पापमस्थिवागुद्भवं तथा।
ज्ञानाग्निर्दहते क्षिप्रं शुष्केन्धनमिवानलः ॥११६॥
ज्ञानात् परतरं नास्ति सर्वपापविनाशनम्।

अभ्यसेच्च सदा ध्यानं सर्वसङ्गविवर्जितः ॥ ११७॥
ध्यानिनः सर्वपापानि क्षीयन्ते नात्र संशयः ।
कोऽप्यत्र पि न लिप्येत पापैर्नानाविधैरपि ॥११८॥
ध्यानं यथा तथा ध्यानं तस्मात् ध्यानं समभ्यसेत् ।
ध्यानं निर्विषयं प्रोक्तमादौ सविषयं तथा ॥ ११९ ॥
षट्प्रकारं समभ्यस्य चतुः षट्दशभिस्तथा ।
तथा द्वादशधा चैव पुनः षोडशधा क्रमात् ॥ १२० ॥
द्विधाभ्यस्य च योगीन्द्रो मुच्यते नात्र संशयः ।
शुद्धजाम्बूनदाकारं विधूमाङ्गारसन्निभम् ॥ १२१ ॥
पीतं रक्तं सितं विद्युत्कोटिकोटिसमप्रभम् ।
अथवा ब्रह्मरन्ध्रस्थं चित्तं कृत्वा प्रयत्नतः ॥ १२२ ॥
न सितं वासितं पीतं न स्मरेद् ब्रह्मविद्भवेत् ।
अहिंसकः सत्यवादी अस्तेयी सर्वयत्नतः ॥ १२३ ॥
परिग्रहविनिर्मुक्तो ब्रह्मचारी दृढव्रतः ।
सन्तुष्टः शौचसम्पन्नः स्वाध्यायनिरतः सदा ॥ १२४ ॥
महत्तयाभ्यसेत् ध्यानं गुरुसम्पर्कजं ध्रुवम् ।
न बुध्यति तथा ध्याता स्वाप्य चित्तं द्विजोत्तमाः॥१२५
न चाभिमन्यते योगी न पश्यति समन्ततः ।
न घ्राति न शृणोत्येव लीनः स्वात्मनि यः स्वयम्॥१२६
न च स्पर्शं विजानाति स वै समरसः स्मृतः ॥
पार्थिवे पटले ब्रह्मा वारितले हरिः स्वयम्॥ १२७ ॥
वाह्नेये कालरुद्राख्यो वायुतले महेश्वरः ।
शुषिरे सं शिवः साक्षात् क्रमादेवं विचिन्तयेत्॥१२८॥
चितौ शर्वः स्मृतौ देवौ उमाभव इति स्मृतः ।

रुद्र एव तथा वह्नौ उग्रो वायौ व्यवस्थितः ॥ १२८।
भीमः सुषिरनाकेऽसौ भास्करे मण्डले स्थितः।
ईशानः सोमबिम्बे च महादेव इति स्मृतः ॥ १३०।
पुंसां पशुपतिर्देवस्त्वष्टधाहं व्यवस्थितः।
काठिन्यं यत्तनौ सर्वं पार्थिवं परिगीयते ॥ १३१।
आप्यं द्रवमिति प्रोक्तं वर्णाख्यो वह्निरुच्यते।
यत्सञ्चरति तद्वायुः सुषिरं यद् द्विजोत्तमाः! ॥ १३२॥
तदाकाशश्च विज्ञानं शब्दजं व्योमसम्भवम्।
तथैव विप्रा! विज्ञानं स्पर्शाख्यं वायुसम्भवम् ॥१३३॥
रूपं वाह्नेयमित्युक्तमाप्यं रसमयं द्विजाः!।
गन्धाख्यं पार्थिवं भूयश्चिन्तयेद्भास्करं क्रमात् ॥१३४॥
नेत्रे च दक्षिणे वामे सोमं हृदि विभुं द्विजाः!।
आजानु पृथिवीतलमानाभेर्वारिमण्डलम् ॥ १३५।
आकण्ठं वह्नितत्त्वं स्याल्ललाटान्तं द्विजोत्तमाः!।
वायव्यं वै ललाटाद्यं व्योमाख्यं वा शिखावधिकम् ॥१३
हंसाख्यश्च ततो ब्रह्म व्योमवोर्ध्वं ततः परम्।
व्योमाख्यो व्योममध्यस्थो ह्ययं प्राथमिकः स्मरेत् ॥१३
न जीवः प्रकृतिः सत्त्वं रजश्चाथ तमः पुनः।
महांस्तथाभिमानश्च तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ॥१३९।
व्योमादीनि च भूतानि नैवेह परमार्थतः।
व्याप्य तिष्ठत्यतो विश्वं स्थाणुरित्यभिधीयते ॥ १३८।
उदेति सूर्यो भीतश्च पवते वात एव च।
धोमते चन्द्रमा वह्निर्ज्वलत्यापो वहन्ति च। १४०
दधाति भूमिराकाशमवकाशं ददाति च।

तदाज्ञया ततं सर्वं तस्मादेव चिन्तयेत् द्विजाः!॥१४१॥
तेनैवाधिष्ठितं तस्मादेतत्सर्वं द्विजोत्तमाः!।
सर्वरूपमयः शर्व इति मत्वा स्मरेद्भवम्॥ १४२॥
संसारविषतप्तानां ज्ञानध्यानामृतेन वै।
प्रतीकारः समाख्यातो नान्यथा द्विजसत्तमाः!॥१४३॥
ज्ञानं धर्मोद्भवं साक्षात् ज्ञानाद्वैराग्यसम्भवः।
वैराग्यात्परमं ज्ञानं परमार्थप्रकाशकम्॥ १४४॥
ज्ञानवैराग्ययुक्तस्य योगसिद्धिर्द्विजोत्तमाः!।
योगसिद्धा विमुक्तिः स्यात् सत्वनिष्ठस्य नान्यथा॥१४५॥
तमो विद्यापदच्छन्नश्चित्रं यत्पदमव्ययम्।
सत्वशक्तिं समास्थाय शिवमभ्यर्चयेद् द्विजाः!॥१४६॥
यः सत्वनिष्ठो मद्भक्तो मदर्चनपरायणः।
सर्वतो धर्मनिष्ठश्च सदोत्साही समाहितः॥ १४७॥
सर्वद्वन्द्वसहो धीरः सर्वभूतहिते रतः।
ऋजुस्वभावः सततं स्वस्थचित्तो मृदुः सदा॥ १४८॥
अमानी बुद्धिमांश्छान्तस्त्यक्तस्पर्धो द्विजोत्तमाः!।
सदा मुमुक्षुर्धर्मज्ञः स्वात्मलक्षणलक्षणः। १४९॥
ऋणत्रयविनिर्मुक्तः पूर्वजन्मनि पुण्यभाक्।
जरायुजो द्विजो भूत्वा श्रद्धया च गुरोः क्रमात्॥१५०॥
अन्यथा वापि शुश्रूषां कृत्वा कृत्रिमवर्जितः।
स्वर्गलोकमनुप्राप्य भुक्त्वा भोगाननुक्रमात्॥ १५१॥
आसाद्य भारतं वर्षं अब्धविज्ञायतेऽद्विजाः!।
सम्पर्काज्ज्ञानमासाद्य ज्ञानिनो योगविद्भवेत्॥१५२॥
क्रमोऽयं मत्प्रपूर्वस्य ज्ञानप्राप्तिर्द्विजोत्तमाः!।

तस्मादनेन मार्गेण ब्रह्मसक्तो दृढव्रतः ॥ १५३ ॥
संसारकालकूटाख्यान्मुच्यते मुनिपुङ्गवाः ।
एवं संक्षेपतः प्रोक्तं मया युष्माकमच्युतम् ॥ १५४ ॥
ज्ञानस्यैवेह माहात्म्यं प्रसङ्गादिह शोभनम् ।
एवं पाशुपतं योगं कथितं त्वीश्वरेण तु ॥ १५५ ॥
न देयं यस्य कस्यापि शिवोक्तं मुनिपुङ्गवाः ।
दातव्यं योगिने नित्यं भस्मनिष्ठाय सुप्रियम् ॥ १५६ ॥
यः पठेच्छृणुयाद्वापि संसारशमनं नरः ।
स याति ब्रह्मसायुज्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ १५७ ॥

इति श्रीशैवे पूर्वभागे संसारविषकथनं नाम षड़शीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

निशम्य ते महाप्राज्ञाः कुमाराद्याः पिनाकिनम् ।
प्रोचुः प्रणम्य वै भीताः प्रसन्नं परमेश्वरम् ॥ १ ॥
एवमेतदनया देव्या हैमवत्या महेश्वरम् ।
क्रीड़से विविधैर्भोगैः कथं वक्तुमिहार्हसि ॥ २ ॥

सूत उवाच ।

एवमुक्तः प्रहृष्टात्मा पिनाकी नीललोहितः ।

प्राह तामम्बिकां प्रेक्ष्य प्रणिपत्य स्थितान् द्विजान् ॥३॥
बन्धमोक्षौ न चैवेह मम स्वेच्छा शरीरिणः।
प्रकृतांशः पशुर्जीवो विभुर्भोक्ता ह्यणुः पुमान् ॥ ४ ॥
मायी च मायया बद्धः कर्मभिर्युज्यते तु सः।
ज्ञानं ध्यानञ्च बन्धश्च मोक्षो नास्त्यात्मनो द्विजाः!॥ ५ ॥
यदैवं मयि विद्वान् यस्तस्यापि न च सर्वतः।
एषा विद्या ह्यहं वेद्यः प्रज्ञैषा च श्रुतिः स्मृतिः ॥ ६ ॥
धृतिरेषा मया निष्ठा ज्ञानशक्तिः क्रिया तथा।
इच्छाख्या च तथा ह्याज्ञा द्वे विद्ये न च संशयः ॥ ७ ॥
न ह्येषा प्रकृतिर्जैवी विकृतिश्च विचारतः।
विकारो नैव मायैषा सदसद्व्यक्तिवर्जिता ॥ ८ ॥
पुरा ममाज्ञा मद्वक्त्रात् समुत्पन्ना सनातनी।
पञ्चवक्त्रा महाभागा जगतामभयप्रदा ॥ ९ ॥
तामाज्ञां सम्प्रविश्याहं चिन्तये जगतां हितम्।
सप्तविंशत् प्रकारेण सर्वं व्याख्यानया शिवः ॥ १० ॥
तदाप्रभृति वै मोक्षप्रवृत्तिर्द्विजसत्तमा!।

सूत उवाच।

एवमुक्त्वा तदापश्यद्भवानीं परमेश्वरः। ११ ॥
भवानी च तमालोक्य मायामहरदव्यया।
ते माया मलनिर्मुक्ता मुनयः प्रेक्ष्य पार्वतीम् ॥ १२ ॥
प्रीता बभूवुर्मुक्ताश्च तस्मादेषा परा गतिः।
उमाशङ्करयोर्भेदो नास्त्येव परमार्थतः ॥ १३ ॥
द्विधाऽसौ रूपमास्थाय स्थित एव न संशयः।
यदा विद्वानशङ्कः स्यादाज्ञया परमेष्ठिनः ॥ १४ ॥

तदा मुक्तिः क्षणादेव नान्यथा कर्मकोटिभिः ।
असौ विवक्षितो भूतविरुद्धः परमेष्ठिनः ॥ १५ ॥
प्रसादेन क्षणान्मुक्तिः प्रतिज्ञैषा न संशयः ।
गर्भस्थो जायमानो वा बालो वा तरुणोऽपि वा ॥१६॥
वृद्धो वा मुच्यते जन्तुः प्रसादात्परमेष्ठिनः ।
अण्डजश्चोद्भिज्जो वापि स्वेदजो वापि मुच्यते ॥ १७ ॥
प्रसादादेवदेवस्य नात्र कार्य्या विचारणा ।
एष एव जगन्नाथो बन्धमोचककरः शिवः ॥ १८ ॥
भूर्भुवःस्वर्महश्चैव जनः साक्षात्तपः स्वयम् ।
सत्यलोकस्तथाण्डानां कोटि कोटिशतानि च ॥१९॥
विग्रहं देवदेवस्य तथाण्डावरणाष्टकम् ।
सप्तद्वीपेषु सर्वेषु पर्वतेषु वनेषु च ॥ २० ॥
समुद्रेषु च सर्वेषु वायुस्कन्धेषु सर्वतः ।
तथान्येषु च लोकेषु वसन्ति च चराचराः ॥ २१ ॥
सर्वे भवांशजा नूनं गतिस्तेषां स एव वै ।
सर्वो रुद्रो नमस्तेऽस्तु पुरुषाय महात्मने । २२॥
विश्वं भूतं तथा जातं बहुधा रुद्र एव सः ।
रुद्रांशैषा स्थिता देवी ह्यनया मुक्तिरम्बिका ॥ २३ ॥
इत्येवं खेचराः सिद्धा जजल्पुः प्रीतिमानसाः ।
यदावलोक्य तान् सर्वान् प्रसादादम्बय म्बिका ॥ २४
तदा तिष्ठन्ति सायुज्यं प्राप्तास्ते खेचराः प्रभोः ॥२५॥
इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे मुनिमोहशमनं नाम
सप्ताशीतितमोऽध्यायः समाप्तः । ८७ ॥

अष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

केन योगेन वै सूत ! गुणप्राप्तिः सतामिह ।
अणिमादिगुणोपेता भवन्त्येवेह योगिनः ।
तत्सर्वं विस्तरात् सूत ! वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥१॥

सूत उवाच ।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि योगं परमदुर्लभम् ।
पञ्चधा संस्मरेदादौ स्थाप्य चित्ते सनातनम् ॥ २ ॥
कल्पयेच्चासनं पद्मं सोमसूर्य्याग्निसंयुतम् ।
षड्विंशच्छक्तिसंयुक्तमष्टधा च द्विजोत्तमाः ! ॥ ३
ततः षोड़शधा चैव पुनर्द्वादशधा द्विजाः ।
स्मरेच्च तत्तथा मध्ये देव्या देवमुमापतिम् ॥ ४ ॥
अष्टशक्तिसमायुक्तमष्टमूर्त्तिमजं प्रभुम् ।
ताभिश्चाष्टविधा रुद्राश्चतुःषष्टिविधाः पुनः ॥ ५ ॥
शक्तयश्च तथा सर्वा गुणाष्टकसमन्विताः ।
एवं स्मरेत् क्रमेणैव लब्ध्वा ज्ञानमनुत्तमम् ॥ ६ ॥
एवं पाशुपतं योगं मोक्षसिद्धिप्रदायकम् ।
तस्याणिमाद्यो विप्राः ! नान्यथा कर्मकोटिभिः ॥
तत्राष्टगुणमैश्वर्य्यं योगिनां समुदाहृतम् ।
तत्सर्वं क्रमयोगेन उच्यमानं निबोधत ॥ ८ ॥
अणिमा लघिमा चैव महिमा प्राप्तिरेव च ।

प्राकाम्यञ्चैव सर्वत्र ईशित्वञ्चैव सर्वतः ॥ ९ ॥
वशित्वमथ सर्वत्र यत्र कामावसायिता ।
तच्चापि त्रिविधं ज्ञेयमैश्वर्यं सार्वकामिकम् ॥ १० ॥
सावद्यं निरवद्यञ्च सूक्ष्मञ्चैव प्रवर्त्तते ।
सावद्यं नाम यत्तत्र पञ्चभूतात्मकं स्मृतम् ॥ ११ ॥
इन्द्रियाणि मनश्चैव अहङ्कारश्च यः स्मृतः ।
तत्र सूक्ष्मप्रवृत्तिस्तु पञ्चभूतात्मिका पुनः ॥ १२ ॥
इन्द्रियाणि मनश्चित्तबुद्ध्यहङ्कारसंज्ञितम् ।
तथा सर्वमयञ्चैव आत्मस्था ख्यातिरेव च ॥ १३ ॥
संयोग एव त्रिविधः सूक्ष्मेष्वेव प्रवर्त्तते ।
पुनरष्टगुणश्चापि सूक्ष्मेष्वेव विधीयते ॥ १४ ॥
तस्य रूपं प्रवक्ष्यामि यथाह भगवान् प्रभुः ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतेषु यथास्य नियमः स्मृतः ॥ १५ ॥
अणिमाद्यं तथा व्यक्तं सर्वत्रैव प्रतिष्ठितम् ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतानां दुष्प्रापं समुदाहृतम् ॥ १६ ॥
तत्तस्य भवति प्राप्यं प्रथमं योगिनां बलम् ।
लङ्घनं प्लवनं लोके रूपमस्य सदा भवेत् ॥ १७ ॥
शीघ्रत्वं सर्वभूतेषु द्वितीयन्तु पदं स्मृतम् ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतानां महिम्ना चैव वन्दितम् ॥ १८ ॥
महित्वञ्चापि लोकेऽस्मिंस्तृतीयो योग उच्यते ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतेषु यथेष्टगमनं स्मृतम् ॥ १९ ॥
प्राकाम्यात् विषयान् भुङ्क्ते तथा प्रतिहतः क्वचित् ।
त्रैलोक्ये सर्वभूतानां सुखदुःखं प्रवर्त्तते ॥ २० ॥
ईशो भवति सर्वत्र प्रविभागेन योगवित् ।

वश्यानि चास्य भूतानि त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ २१ ॥
इच्छया तस्य रूपाणि भवन्ति न भवन्ति च।
यत्र कामावसायित्वं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ २२ ॥
शब्दस्पर्शौ रसो गन्धो रूपञ्चैव मनस्तथा।
प्रवर्त्तन्तेऽस्य चेच्छातो न भवन्ति यथेच्छया ॥ २३ ॥
न जायते न म्रियते छिद्यते न च भिद्यते।
न दह्यते न मुह्येत लीयते न च लिप्यते ॥ २४ ॥
क्षीयते न क्षरति खिद्यते न कदाचन।
क्रियते वा न सर्वत्र तथा विक्रियते न च ॥ २५ ॥
अगन्धरसरूपस्तु अस्पर्शः शब्दवर्जितः।
अवर्णो ह्यस्वरश्चैव असवर्णस्तु कर्हिचित् ॥ २६ ॥
न भुंक्ते विषयांश्चैव विषयैर्न च युज्यते।
अणुत्वात्तु परः सूक्ष्मः सूक्ष्मत्वादपवर्गिकः ॥ २७ ॥
व्यापकस्त्वपवर्गाच्च व्यापकात् पुरुषः स्मृतः।
पुरुषः सूक्ष्मभावात्तु ऐश्वर्य्ये परमे स्थितः ॥ २८ ॥
गुणोत्तरमथैश्वर्य्यं सर्वतः सूक्ष्ममुच्यते।
ऐश्वर्य्यञ्चाप्रतीघातं प्राप्य योगमनुत्तमम् ॥ २९ ॥
अपवर्गं ततो गच्छेत् सूक्ष्मं तत् परमं पदम्।
एवं पाशुपतं योगं ज्ञातव्यं मुनिपुङ्गवाः! ॥ ३० ॥
स्वर्गापवर्गफलदं शिवसायुज्यकारणम्।
अथवा गतविज्ञानो रागात् कर्म समाचरेत् ॥ ३१ ॥
राजसन्तामसं वापि भुक्त्वा तत्रैव मुच्यते।
तथा सुकृतकर्मा तु फलं स्वर्गे समश्नुते ॥ ३२ ॥
तस्मात् स्थानात् पुनः श्रेष्ठे मानुष्यमुपपद्यते।

तस्माद् ब्रह्म परं सौख्यं ब्रह्म शाश्वतमुत्तमम् ॥ ३३
ब्रह्म एव हि सेवेत ब्रह्मैव हि परं सुखम् ।
परिश्रमो हि यज्ञानां महतार्थं न वर्त्तते ॥ ३४ ॥
भूयो मृत्यु वशं याति तस्मान्मोक्षः परं सुखम् ।
अथवा ध्यानसंयुक्तो ब्रह्मतत्वपरायणः ॥ ३५ ॥
न तु च्यावयितुं शक्यो मन्वन्तरशतैरपि ।
दृष्ट्वा तु पुरुषं दिव्यं विश्वाख्यं विश्वतोमुखम् ॥ ३६ ॥
विश्वपादशिरोग्रीवं विश्वेशं विश्वरूपिणम् ।
विश्वगन्धं विश्वमाल्यं विश्वाम्बरधरं प्रभुम् ॥ ३७ ॥
गोभिर्महीं संपतते पतत्रिणो
नैवं भूयो जनयत्येवमेव ।
कविं पुराणमनुशासितारम् ।
सूक्ष्माच्च सूक्ष्मं महतो महान्तम् ॥ ३८ ॥
योगेन पश्येन्न च चक्षुषा पुन-
र्निरिन्द्रियं पुरुषं रुक्मवर्णम् ।
अलिङ्गिनं निर्गुणञ्चेतनञ्च
नित्यं सदा सर्वगं सर्वसारम् ॥ ३९ ॥
पश्यन्ति युक्त्या ह्यचलप्रकाशम्
तद्भावितास्तेजसा दीप्यमानम् ।
अपाणिपादोदरपार्श्वजिह्वो
ह्यतीन्द्रियो वापि सुसूक्ष्म एकः ॥ ४० ॥
पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णो
न चास्यमुक्तं न च बुद्धिरस्ति ।

स वेद सर्वं न च सर्ववेद्यम् ।
तमाहुरग्र्यं पुरुषं महात्मम् ॥ ४१ ॥
अचेतनां सर्वगतां सूक्ष्मां प्रसवधर्मिणीम ।
प्रकृतिं सर्वभूतानां युक्ताः पश्यन्ति योगिनः ॥ ४२
सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥४३ ॥
युक्तो योगेन चेशानं सर्वतश्च सनातनम् ।
पुरुषं सर्वभूतानां तं विद्वान्न विमुह्यति ॥ ४४ ॥
भूतात्मानं महात्मानं परमात्मानमव्ययम् ।
सर्वात्मानं परं ब्रह्म तद्वै ध्याता न मुह्यति ॥ ४५ ॥
पवनो हि यथा ग्राह्यो विचरन् सर्वमूर्त्तिषु ।
पुरि शेते सदुर्ग्राह्यस्तस्मात् पुरुष उच्यते ॥ ४६ ॥
अथ चेत् सधर्मा तु सावशेषैः स्वकर्मभिः ।
ततस्तु स्त्रीगर्भे वै शुक्रशोणितसंयुते ॥ ४७ ॥
स्त्रीपुंसोः सम्प्रयोगे हि जायते हि ततः प्रभुः ।
ततस्तु गर्भकालेन कललं नाम जायते ॥ ४८ ॥
कालेन कललञ्चापि बुद्बुदं सम्प्रजायते ।
मृत्पिण्डस्तु यथा चक्रे चक्रावर्त्तेन पीड़ितः ॥ ४६ ॥
हस्ताभ्यां क्रियमाणस्तु विम्बत्वमनुगच्छति ।
एवमाध्यात्मिकैर्युक्तो वायुना सम्प्रपूरितः ॥ ५० ॥
यदि योनिं विमुच्यामि तत् प्रपद्ये महेश्वरम् ।
यावद्धि वैष्णवो वायुर्जातमात्रं न संस्पृशेत् ॥ ५१ ॥
तावत्कालं महादेवमर्चयामीति चिन्तयेत् ।
जायते मानुषस्तत्र यथारूपं यथावयः ॥ ५२ ॥

वायुः सम्भवते खात्तु वाताद्भवति वै जलम् ।
जलात् सम्भवति प्राणः प्राणाच्छुक्रं विवर्द्धते ॥ ५३ ॥
रक्तभागास्त्रयस्त्रिंशद्रेतो भागाश्चतुर्दश ।
भागतोऽर्द्धफलं कृत्वा ततो गर्भो निषिच्यते ॥ ५४ ॥
ततस्तु गर्भसंयुक्तः पञ्चभिर्वायुभिर्वृतः ।
पितुः शरीरात् प्रत्यङ्गं रूपमस्योपजायते ॥ ५५ ॥
ततोऽस्य मातुराहारात् पीतलीढ़प्रवेशनात् ।
नाभिदेशेन वै प्राणास्ते ह्याधारा हि देहिनाम् ॥ ५६ ॥
नवमासात् परिक्लिष्टः संवेष्टितशिरोधरः ।
वेष्टितः सर्वगात्रैश्च अपर्य्याप्तप्रवेशनः ॥ ५७ ॥
नवमासोषितश्चापि योनिच्छिद्रादवाङ्मुखः ।
ततः स्वकर्मभिः पापैर्निरयं सम्प्रपद्यते ॥ ५८ ॥
असिपत्रवनञ्चैव शाल्मलिच्छेदनन्तथा ।
ताड़नं भक्षणञ्चैव पूयशोणितभक्षणम् ॥ ५९ ॥
यथा ह्यापस्तु संछिन्नाः संश्लेषमुपयान्ति वै ।
तथा छिन्नाश्च भिन्नाश्च यातनास्थानमागताः ॥ ६० ॥
एवं जीवास्तु तैः पापैस्तप्यमानाः स्वयं कृतैः ।
प्राप्नुयुः कर्मभिः शेषैर्दुःखं वा यदि वेतरत् ॥ ६१ ॥
एकेनैव तु गन्तव्यं सर्वमुत्सृज्य वै जनम् ।
एकेनैव तु भोक्तव्यं तस्मात्सुकृतमाचरेत् ॥ ६२ ॥
न ह्येनं प्रस्थितं कश्चिद्गच्छन्तमनुगच्छति ।
यदनेन कृतं कर्म तदेनमनुगच्छति ॥ ६३ ॥
ते नित्यं यमविषयेषु सम्प्रहृष्टाः
क्रोशन्तः सततमनिष्टसंप्रयोगैः ।

शृण्वन्ति परिगतवेदना शरीरा
बह्वीभिः सुभृशमनन्तयातनाभिः ॥ ६४ ॥
कर्म्मणा मनसा वाचा यदभीक्ष्णं निषेवते।
तदभ्यासो हरत्येनं तस्मात्कल्याणमाचरेत् ॥ ६५ ॥
अनादिमान् प्रबन्धः स्यात् पूर्वकर्म्मणि देहिनः।
संसारं तामसं घोरं षड्विधं प्रतिपद्यते ॥ ६६ ॥
मानुष्यात् पशुभावञ्च पशुभावान् मृगो भवेत्।
मृगत्वात् पक्षिभावञ्च तस्माच्चैव सरीसृपः ॥ ६७ ॥
सरीसृपत्वाद् गच्छेद्वै स्थावरत्वं न संशयः।
स्थावरत्वे पुनः प्राप्ते यावदुन्मिलते जनः ॥ ६८ ॥
कुलालचक्रवद्भ्रान्तस्तत्रैव परिवर्त्तते।
इत्येवं हि मनुष्यादिः संसारस्थावरान्तिकः ॥ ६९ ॥
विज्ञेयस्तामसो नाम तत्रैव परिवर्त्तते।
सात्त्विकश्चापि संसारो ब्रह्मादिः परिकीर्त्तितः ॥ ७० ॥
पिशाचान्तः स विज्ञेयः स्वर्गस्थानेषु देहिनाम्।
ब्राह्मे तु केवलं सत्त्वं स्थावरे केवलं तमः ॥ ७१ ॥
चतुर्दशानां स्थानानां मध्ये विष्टम्भकं रजः।
मर्म्मसु छिद्यमानेषु वेदनार्त्तस्य देहिनः ॥ ७२ ॥
ततस्तत् परमं ब्रह्म कथं विप्रः स्मरिष्यति।
संसारः पूर्वधर्म्मस्य भावनाभिः प्रणोदितः ॥ ७३ ॥
मानुषं भजते नित्यं तस्मात् ध्यानं समाचरेत्।
चतुर्दशविधं ह्येतद् बुद्धा संसारमण्डलम् ॥ ७४ ॥
नित्यं समारभेद्धर्म्मं संसारभयपीडितः।
ततस्तरति संसारं क्रमेण परिवर्त्तितः ॥ ७५ ॥

तस्माच्च सततं युक्तो ध्यानतत्परयुञ्जकः ।
तथा समारभेद्योगं यथात्मानं स पश्यति ॥ ७६ ॥
एष आपः परं ज्योतिरेष सेतुरनुत्तमः ।
विधृत्याह्येष सम्भेदाद् भूतानाञ्चैव शाश्वतः ॥ ७७ ॥
तदेनं सेतुमात्मानमग्निं वै विश्वतोमुखम् ।
हृदिस्थं सर्वभूतानामुपासीत महेश्वरम् ॥ ७८ ॥
तथान्तःसंस्थितं देवं स्वशक्त्या परिमण्डितम् ।
अष्टधा चाष्टधा चैव तथा चाष्टविधेन च ॥ ७९ ॥
सूर्य्याग्नौ संस्थितं वह्निं संचिन्त्य च हृदि स्थितम् ।
ध्यात्वा यथावद्देवेशं रुद्रं भुवननायकम् ॥ ८० ॥
हुत्वा पञ्चाहुतीः सम्यक् तच्चिन्तागतमानसः ।
वैश्वानरं हृदिस्थन्तु यथावदनुपूर्वशः ॥ ८१ ॥
आपः पूताः सकृत् प्राश्य तूष्णीं हुत्वा ह्युपाविशन् ।
प्राणायेति ततस्तस्य प्रथमा ह्याहुतिः स्मृता ॥ ८२ ॥
अपानाय द्वितीया च व्यानायेति तथापरा ।
उदानाय चतुर्थी स्यात् समानायेति पञ्चमी ॥ ८३ ॥
स्वाहाकारैः पृथक् हुत्वा शेषं भुञ्जीत कामतः ।
अपः पुनः सकृत् प्राश्य आचम्य हृदयं स्पृशेत् ॥ ८४ ॥
प्राणानां ग्रन्थिरस्यात्मा रुद्रो ह्यात्मा विशात्मकः ।
रुद्रो वै ह्यात्मनः प्राण एवमाप्याययेत् स्वयम् ॥ ८५ ॥
प्राणे निविष्टो वै रुद्रस्तस्मात् प्राणमयः स्वयम् ।
प्राणाय चैव रुद्राय जुहोत्यमृतमुत्तमम् ॥ ८६ ॥
शिवाविशेह मामीश ! स्वाहा ब्रह्मात्मने स्वयम् ।
एवं पञ्चाहुतीश्चैव श्राद्धे कुर्वीत शास्त्रवान् ॥ ८७ ॥

पुत्रपौऽसि पुरे शेषे त्वमङ्गुष्ठप्रमाणतः।
आश्रितश्चैव चाङ्गुष्ठमीशः परमकारणम् ॥ ८८ ॥
सर्वस्य जगतश्चैव प्रभुः प्रीणातु शाश्वतः।
त्वं देवानामसि ज्येष्ठा रुद्रस्त्वञ्च पुरो तथा ॥ ८९ ॥
मृदुस्त्वमन्नमस्मभ्यमेतदस्तु हुतं तव।
इत्येवं कथितं सर्वं गुणप्राप्तिविशेषतः ॥ ९० ॥
योगाचारः स्वयं तेन ब्रह्मणा कथितः पुरा।
एवं पाशुपतं ज्ञानं ज्ञातव्यञ्च प्रयत्नतः ॥ ९१ ॥
भस्मस्नायी भवेन्नित्यं भस्मलिप्तः सदा भवेत्।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान् ॥९२॥
दैवे कर्मणि पित्रे वा स याति परमां गतिम् ॥९३॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागेऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

एकोननवशीतितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि शौचाचारस्य लक्षणम्।
यदनुष्ठाय शुद्धात्मा परेत्य गतिमाप्नुयात् ॥ १ ॥
ब्रह्मणा कथितं पूर्वं सर्वभूतहिताय वै।
सङ्क्षेपात् सर्ववेदार्थं सञ्चयं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २ ॥

उदयार्थन्तु शौचानां मुनीनामुत्तमं पदम् ।
यस्तत्राथाप्रमत्तः स्यात् स मुनि र्नावसीदति ॥ ३ ॥
मानावमानौ द्वावेतौ तावेवाहुर्विषामृते ।
अवमानोऽमृतं तत्र सम्मानो विषमुच्यते ॥ ४ ॥
गुरोरपि हिते युक्तः स तु सं वत्सरं वसेत् ।
नियमेष्वप्रमत्तस्तु यमेषु च सदा भवेत् ॥ ५ ॥
प्राप्यानुज्ञां ततश्चैव ज्ञानयोगमनुत्तमम् ।
अविरोधेन धर्मस्य चरेत पृथिवीमिमाम् ॥ ६ ॥
चक्षुः पूतश्चरेन्मार्गं वस्त्रपूतं जलं पिवेत् ।
सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनः पूतं समाचरेत् ॥ ७ ॥
मत्स्यग्रहस्य यत्पापं षण्मासाभ्यन्तरे भवेत् ।
एकाहं तत्समं ज्ञेयमपूतं यज्जलं भवेत् ॥ ८ ॥
अपूतोदकपाने तु जपेच्च शतपञ्चकम ।
अघोरलक्षणं मन्त्रं ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ९ ॥
अथवा पूजयेच्छम्भुं घृतस्नानादिविस्तरैः ।
त्रिधा प्रदक्षिणीकृत्य शुद्ध्यते नात्र संशयः ॥ १० ॥
आतिथ्यश्राद्धयज्ञेषु न गच्छेद्योगवित् क्वचित् ।
एवं ह्यहिंसको योगी भवेदिति विचारितम् ॥ ११ ॥
वह्नौ विधूमेत्यङ्गारे सर्वस्मिन् भुक्तवर्जने ।
चरेत्तु मतिमान् भैक्ष्यं न तु तेष्वेव नित्यशः ॥ १२ ॥
अथैनमवमन्यन्ते परे परिभवन्ति च ।
तथा युक्तं चरेद्भैक्ष्यं सतां धर्ममदूषयन् ॥ १३ ॥
भैक्ष्यं चरेद्वनस्थेषु यायावरगृहेषु च ।
श्रेष्ठा तु प्रथमा चेयं वृत्तिरस्योपजायते ॥ १४ ॥

अत ऊर्द्धं गृहस्थेषु शालीनेषु चरेद् द्विजाः! ।
श्रद्दधानेषु दान्तेषु श्रोत्रियेषु महात्मसु ॥ १५ ॥
अत ऊर्द्धं पुनश्चापि अदुष्टापतितेषु च ।
भैक्ष्यचर्य्या हि वर्णेषु जघन्या वृत्तिरुच्यते ॥ १६ ॥
भैक्ष्यं यवागूस्तक्रं वा पयो यावकमेव च ।
फलमूलादिपक्कं वा कणपिण्याकसक्तवः ॥ १७ ॥
इत्येते वै मया प्रोक्ता योगिनां सिद्धिवर्द्धनाः ।
आहारास्तेषु सिद्धेषु श्रेष्ठं भैक्ष्यमिति स्मृतम्॥ १८ ॥
अब्बिन्दुं यः कुशाग्रेण मासि मासि समश्नुते ।
न्यायतो यश्चरेद्भैक्ष्यं पूर्वोक्तात् स विशिष्यते ॥ १९ ॥
जरामरणगर्भेभ्यो भीतस्य नरकादिषु ।
एवं दाययते तस्मात्तद्भैक्ष्यमिति संस्मृतम् ॥ २० ॥
दधिभक्षाः पयोभक्षाः ये चान्ये जीवकर्षणकाः ।
सर्वे ते भैक्ष्यभक्षस्य कलां नार्हन्ति षोड़शीम् ॥ २१ ॥
भस्मशायी भवेन्नित्यं भिक्षाचारी जितेन्द्रियः ।
य इच्छेत् परमं स्थानं व्रतं पाशुपतं चरेत् ॥ २२॥
योगिनाञ्चैव सर्वेषां श्रेष्ठश्चान्द्रायणं भवेत् ।
एकं द्वे त्रीणि चत्वारि शक्तितो वासमाचरेत् ॥ २३॥
अस्तेयं ब्रह्मचर्य्यञ्च अलोभस्त्याग एव च ।
व्रतानि पञ्च भिक्षूणां अहिंसा परमा त्विह ॥ २४ ॥
अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचमाहारलाघवम् ।
नित्यं स्वाध्याय इत्येते नियमाः परिकीर्त्तिताः ॥ २५॥
बीजयोनि गुणा वस्तु बन्धः कर्मभिरेव च ।
यथा द्विप इवारण्ये मनुष्याणां विधीयते ॥ २६ ॥

देवैस्तुल्याः सर्वयज्ञक्रियासु
यज्ञाज्जाप्यं ज्ञानमाहुश्च जाप्यात् ।
ज्ञानाद्ध्यानं सङ्गरागादपेतम् ।
तस्मिन् प्राप्ते शाश्वतस्योपलब्धः ॥ २७ ॥
दमः शमः सत्यमकल्मषत्वम ।
मौनञ्च भूतेष्वखिलेषु चार्जवम् ।
अतीन्द्रियं ज्ञानमिदं तथा शिवं
प्राहुस्तथा ज्ञानविशुद्धबुद्धयः ॥ २८ ॥
समाहितो ब्रह्मपरो प्रमादी
शुचिस्तथैकान्तरतिर्जितेन्द्रियः ।
समाप्नुयाद्योगमिमं महात्मा
महर्षयश्चैवमनिन्दिता मलाः ॥ २९ ॥
प्राप्यतेऽभिमतान् देशान् अङ्कुशेन निवारितः ।
एतन्मार्गेण शुद्धेन दग्धबीजो ह्यकल्मषः ॥ ३० ॥
सदाचाररताः शान्ताः स्वधर्मपरिपालकाः ।
सर्वान् लोकान् विनिर्जित्य ब्रह्मलोकं व्रजन्ति ते ॥३१
पितामहेनोपदिष्टो धर्मः साक्षात् सनातनः ।
सर्वलोकोपकारार्थं शृणुध्वं प्रवदामि वः ॥ ३२ ॥
गुरूपदेशयुक्तानां वृद्धानां क्रमवर्त्तिनाम् ।
अभ्युत्थानादिकं सर्वं प्रणामञ्चैव कारयेत् ॥ ३३ ॥
अष्टाङ्गप्रणिपातेन त्रिधा न्यस्तेन सुव्रताः! ।
त्रिः प्रदक्षिणयोगेन वन्द्यो वै ब्राह्मणो गुरुः ॥ ३४ ॥
ज्येष्ठान्येऽपि च ते सर्वे वन्दनीया विजानता ।
आज्ञाभङ्गं न कुर्वीत यदीच्छेत् सिद्धिमुत्तमाम् ॥३५॥

धातुशून्यविलचैतक्षुद्रमन्योपजीवनम्।
विषग्रहविडम्बादोन्वर्जयेत् सर्वयत्नतः॥ ३६॥
कैतवं वित्तशाठ्यञ्च पैशुन्यं वर्जयेत् सदा।
अतिहासमवष्टम्भं लीला स्वेच्छा प्रवर्त्तनम्॥ ३७॥
वर्जयेत् सर्वयत्नेन गुरूणामपि सन्निधौ।
तद्वाक्यप्रतिकूलञ्च अयुक्तं वै गुरोर्वचः॥ ३८॥
न वदेत् सर्वयत्नेन अनिष्टं न स्मरेत् सदा।
यतीनामासनं वस्त्रं दण्डाद्यं पादुके तथा॥ ३९॥
माल्यञ्च शयनस्थानं पात्रं छायाञ्च यत्नतः।
यज्ञोपकरणाङ्गञ्च न स्पृशेद्वै पदेन च॥ ४०॥
देवद्रोहं गुरुद्रोहं न कुर्यात् सर्वयत्नतः।
कृत्वा प्रमादतो विप्राः! प्रणवस्यायुतं जपेत्॥ ४१॥
देवद्रोहगुरुद्रोहात् कोटिमात्रेण शुध्यति।
महापातकशुद्ध्यर्थं तथैव च यथाविधि॥ ४२॥
पातकी च तदर्धेन शुद्ध्यते तत्त्ववान्यदि।
उपपातकिनः सर्वे तदर्धेनैव सुव्रताः!॥ ४३॥
सन्ध्यालोपे कृते विप्रः त्रिरात्रेण्यैव शुद्ध्यति।
आह्निकच्छेदने जाते शतमेकमुदाहृतम्॥ ४४॥
लङ्घने समयानान्तु अभक्ष्यस्य च भक्षणे।
अवाच्यवाचने चैव सहस्राच्छुद्धिरिष्यते॥ ४५॥
काकोलूककपोतानां पक्षिणामपि घातने।
शतमष्टोत्तरं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः॥ ४६॥
यः पुनस्तत्त्ववेत्ता च ब्रह्मवित् ब्राह्मणोत्तमः।
स्मरणाच्छुद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥ ४७॥

नैवमात्मविदामस्ति प्रायश्चित्तानि चोदना ।
विश्वस्यैव हिते शुद्धा ब्रह्मविद्या विदोजनाः ॥ ४८॥
योगध्यानैकनिष्ठाश्च निर्लेपाः काञ्चनं यथा ।
शुद्धानां शोधनं नास्ति विशुद्धा ब्रह्मविद्यया ॥ ४९
उद्धृतानुष्णफेनाभिः पूताभिर्वस्त्रचक्षुषा ।
अद्भिः समाचरेत् सर्वं वर्जयेत् कलुषोदकम् ॥ ५० ॥
गन्धवर्णरसैर्दुष्टमशुचिस्थानसंस्थितम् ।
पङ्काश्मदूषितञ्चैव सामुद्रं पल्वलोदकम् ॥ ५१ ॥
सशैवालं तथान्यैर्वा दोषैर्दुष्टं विवर्जयेत् ।
वस्त्रशौचान्वितः कुर्यात् सर्वकार्याणि वै द्विजाः ॥५२
नमस्कारादिकं सर्वं गुरुशुश्रूषणादिकम् ।
वस्त्रशौचविहीनात्मा ह्यशुचिर्नात्र संशयः ॥ ५३ ॥
देवकार्य्योपयुक्तानां प्रत्यहं शौचमिष्यते ।
इतरेषां हि वस्त्राणां शौचं कार्य्यं मलागमे ॥ ५४ ॥
वर्जयेत् सर्वयत्नेन वासोऽन्यैर्विधृतं द्विजाः ॥
कौशेयाविकयो रूक्षैः क्षौमाणां गौरसर्षपैः ॥ ५५ ॥
श्रीफलैरंशुपट्टानां कुतपानामरिष्टकैः ।
चर्मणां विदलानाञ्च वेत्राणां वस्त्रवन्मतम् ॥ ५६ ॥
वल्कलानान्तु सर्वेषां छत्रचामरयोरपि ।
चैलवच्छौचमाख्यातं ब्रह्मविद्भिर्मुनीश्वरैः ॥ ५७ ॥
भस्मना शुद्ध्यते कांस्यं क्षारेणायसमुच्यते ।
ताम्रमम्लेन वै विप्रास्त्रपुसीसकयोरपि ॥ ५८ ॥
हैममद्भिः शुभं पात्रं रौप्यपात्रं द्विजोत्तमाः ॥
मण्यश्मशंखमुक्तानां शौचं तैजसवत् स्मृतम् ॥ ५९ ॥

अग्नेरपाञ्च संयोगादत्यल्पोपहतस्य च ।
रसानामिह सर्वेषां शुद्धिरुत्प्लवनं स्मृतम् ॥ ६० ॥
तृणकाष्ठादिवस्तूनां शुभेनाभ्युक्षणं स्मृतम् ।
उष्णेन वारिणा शुद्धिस्तथा स्रुक्स्रुवयोरपि ॥ ६१ ॥
तथैव यज्ञपात्राणां मुषलोलूखलस्य च ।
शृङ्गास्थिदारुदन्तानां तक्षणेनैव शोधनम् ॥ ६२ ॥
संहतानां महाभागा ! द्रव्याणां प्रोक्षणं स्मृतम् ।
असंहतानां द्रव्याणां प्रत्येकं शौचमुच्यते ॥ ६३ ॥
अभुक्तराशिधान्यानां एकदेशस्य दूषणे ।
तावन्मात्रं समुद्धृत्य प्रोक्षयेद्वै कुशाम्भसा ॥ ६४ ॥
शाकमूलफलादीनां धान्यवत् शुद्धिरिष्यते ।
मार्जनीमार्जनैर्वेश्म पुनः पाकेन मृण्मयम् ॥ ६५ ॥
उल्लेखनेनाञ्जनेन तथा सम्मार्जनेन च ।
गोनिवासेन वै शुद्धा सेचनेन धरा स्मृता ॥ ६६ ॥
भूमिस्थमुदकं शुद्धं वैतृष्ण्यं यत्र गोर्व्रजेत् ।
अव्याप्तं यदमेध्येन गन्धवर्णरसान्वितम् ॥ ६७ ॥
वत्सः शुचिः प्रस्रवणे शकुनिः फलपातने ।
स्वदारास्यं गृहस्थानां रतौ भार्य्याभिकाङ्क्षया ॥ ६८ ॥
हस्ताभ्यां क्षालितं वस्त्रं कारुणा च यथाविधि ।
कुशाम्बुना सुसम्प्रोक्ष्य गृह्णीयात् धर्मवित्तमः ॥ ६९ ॥
पण्यं प्रसारितञ्चैव वर्णाश्रमविभागशः ।
शुचिराकरजं तेषां श्वामृगग्रहणे शुचिः ॥ ७० ॥
छाया च विप्रुषो विप्रा मक्षिकाद्या द्विजोत्तमाः ! ।
रजो भूर्वायुरग्निश्च मेध्यानि स्पर्शने सदा ॥ ७१ ॥

सुप्त्वा भुक्त्वा च वै विप्राः ! क्षुत्वा पीत्वा च वै तथा ।
ष्ठीवित्वाध्ययनादौ च शुचिरप्याचमेत् पुनः ॥ ७२ ॥
पादौ स्पृशन्ति ये चापि पराचमनबिन्दवः ।
ते पार्थिवैः समा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवेत् ॥ ७३ ॥
कृत्वा च मैथुनं स्पृष्ट्वा पतितं कुक्कुटादिकम् ।
सूकरञ्चैव काकादि श्वानमुष्ट्रं खरं तथा ॥ ७४ ॥
यूपं चाण्डालकाद्यांश्च स्पृष्ट्वा स्नानेन शुध्यति ।
रजस्वलां सूतिकाञ्च न स्पृशेदन्त्यजामपि ॥ ७५ ॥
सूतिकाशौचसंयुक्तः शावाशौचसमन्वितः ।
संस्पृशेच्च रजस्तासां स्पृष्ट्वा स्नात्वैव शुध्यति ॥ ७६ ॥
नैवाशौचं यतीनाञ्च वनस्थब्रह्मचारिणाम ।
नैष्ठिकानां नृपाणाञ्च मण्डलीनाञ्च सुव्रताः ! ॥७७॥
ततः कार्य्यविरोधाद्धि नृपाणां नान्यथा भवेत् ।
वैखानसानां विप्राणां पतितानामसम्भवात् ॥ ७८ ॥
असत्ययद्विजानाञ्च स्नानमात्रेण नान्यथा ।
तथा सन्निहितानाञ्च यज्ञार्थं दीक्षितस्य च ॥ ७९ ॥
एकाहाद् यज्ञयाजीनां शुद्धिरुक्ता स्वयम्भुवा ।
ततस्त्वधीतशाखानाञ्चतुर्भिः सर्वदेहिनाम् ॥ ८० ॥
सूतकं प्रेतकं नास्ति त्र्यहादूर्ध्वममुत्र वै ।
अर्वागेकादशाहान्तं बान्धवानां द्विजोत्तमाः ! ॥ ८१ ॥
स्नानमात्रेण वै शुद्धिर्मरणे समुपस्थिते ।
ततो ऋतुत्रयादर्वाक् एकाहः परिगीयते ॥ ८२ ॥
सप्तवर्षान्ततश्चार्वाक् त्रिरात्रं हि ततः परम् ।
दशाहं ब्राह्मणानां वै प्रथमेऽहनि वा !पतुः ॥ ८३ ॥

दशाहं सूतिकाशौचं मातुरप्येवमव्ययाः ! ।
अर्वाक् त्रिवर्षात् स्नानेन बान्धवानां पितुः सदा ॥८४॥
अष्टाब्दादेकरात्रेण शुद्धिः स्याद् बान्धवस्य तु ।
द्वादशाब्दात्ततश्चार्वाक् त्रिरात्रं स्त्रीषु सुव्रताः ! ॥ ८५॥
सपिण्डता च पुरुषे सप्तमे विनिवर्त्तते ।
अतिक्रान्ते दशाहे तु त्रिरात्रमशुचिर्भवेत् ॥ ८६ ॥
मृतः सन्निहितो विप्रश्चार्वाक् पूर्वं तदेव वै ।
संवत्सरे व्यतीते तु स्नानमात्रेण शुद्ध्यति ॥ ८७ ॥
स्पृष्ट्वा प्रेतं त्रिरात्रेण धर्मार्थं स्नानमुच्यते ।
दाहकानाञ्च नेतॄणां स्नानमात्रमबान्धवे ॥८८॥
अनुगम्य च वै स्नात्वा घृतं प्राश्य विशुद्ध्यति ।
आचार्य्यमरणे चैव त्रिरात्रं श्रोत्रिये मृते ॥ ८९ ।
पक्षिणी मातुलानाञ्च सोदराणाञ्च वा द्विजाः ! ।
भूपानां मण्डलीनाञ्च सद्यो नीराष्ट्रवासिनाम् ॥ ९० ॥
केवलं द्वादशाहेन क्षत्रियाणां द्विजोत्तमाः ! ।
नाभिषिक्तस्य चाशौचं सम्प्रमादेषु वै रणे ॥ ९१ ॥
वैश्यः पञ्चदशाहेन शूद्रो मासेन शुद्ध्यति ।
इति संक्षेपतः प्रोक्ता द्रव्यशुद्धिरनुत्तमा । ९२ ॥
अशौचस्यानुपूर्व्वेण यतीनां नैव विद्यते ।
त्रेताप्रभृति नारीणां मासि मास्यार्त्तवं द्विजाः !॥९३॥
कृते सकृद्युगवशात् जायन्ते वै सहैव तु ।
प्रयान्ति च महाभागा भार्य्याभिः कुरवो यथा ।९४॥
वर्णाश्रमव्यवस्था च त्रेताप्रभृति सुव्रताः ! ।
भारते दक्षिणे वर्षे व्यवस्था नेतरेष्वथ ॥ ९५ ॥

महावीते सुवीते च जम्बुद्वीपे तथाष्टसु ।
शाकद्वीपादिषु प्रोक्तो धर्मो वै भारते यथा ॥ ९६ ॥
रसोल्लासाकृते ह्यस्मिंस्त्रेतायां गृहदृष्टजा ।
सेवास्त्वेवलताद्दोषाद्रागद्वेषादिभिर्नृणाम् ॥ ९७ ॥
मैथुनात् कामतो विप्रास्तथैव पवनादिभिः ।
पश्वाद्याः सम्प्रजायन्ते ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश ॥ ९८ ॥
ओषध्यश्च रजोदोषात् स्त्रीणां रागादिभिर्नृणाम् ।
अकालकृष्टा विध्वस्ताः पुनरुत्पादितास्तथा ॥ ९९ ॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन न सम्भाष्या रजस्वला ।
प्रथमेऽहनि चाण्डाली यथा वर्ज्या तथाङ्गना ॥ १०० ॥
द्वितीयेऽहनि विप्रा हि यथा वै ब्रह्मघातिनी ।
तृतीयेऽह्नि तदर्द्धेन चतुर्थेऽहनि सुव्रताः ॥ १०१ ॥
स्नात्वार्धमासात् संशुद्धा ततः शुचिर्भविष्यति ।
आमोक्षणात्तत्स्त्रीणां मूत्रवच्छौचमिष्यते ॥ १०२ ॥
पञ्चरात्रं तथाष्टम्या रजसा वर्त्तते यदि ।
सा विंशद्दिवसादूर्ध्वं रजसा पूर्ववत्तथा ॥ १०३ ॥
स्नानं शौचं तथा गानं रोदनं हसनं तथा ।
यानमभ्यञ्जनं नारी द्यूतञ्चैवानुलेपनम् ॥ १०४ ॥
दिवास्वप्नं विशेषेण तथा वै दन्तधावनम् ।
मैथुनं मानसं वापि वाचिकं देवतार्चनम् ॥ १०५ ॥
वर्जयेत् सर्वयत्नेन नमस्कारं रजस्वला ।
रजस्वलाङ्गनास्पर्शसम्भाषे च रजस्वला ॥ १०६ ॥
सन्त्यागश्चैव वस्त्राणां वर्जयेत् सर्वयत्नतः ।
स्नात्वान्यपुरुषं नारी न स्पृशेत्तु रजस्वला ॥ १०७ ॥

ईचयेद्भास्करं देवं ब्रह्मकूर्चं ततः पिबेत्।
केवलं पञ्चगव्यं वा क्षीरं वा चात्मशुद्धये ॥ १०८ ॥
चतुर्थ्यां स्त्री न गम्या तु गतोऽल्पायुः प्रसूयते।
विद्याहीनं व्रतभ्रष्टं पतितं पारदारिकम् ॥ १०९ ॥
दारिद्र्यार्णवमग्नञ्च तनयं सम्प्रसूयते।
कन्यार्थिनैव गन्तव्या पञ्चम्यां विधिवत् पुनः ॥ ११० ॥
रक्ताधिक्याद्भवेन्नारी शुक्राधिक्ये भवेत् पुमान्।
समे नपुंसकञ्चैव पञ्चम्यां कन्यका भवेत् ॥ १११ ॥
षष्ठ्यां गम्या महाभागा सत्पुत्रजननी भवेत्।
पुत्रत्वं व्यञ्जयेत्तस्य जातपुत्रो महाद्युतिः ॥ ११२ ॥
पुमिति नरकस्याख्या दुःखञ्च नरकं विदुः।
पुंसस्त्राणान्वितं पुत्रं तथाभूतं प्रसूयते ॥ ११३ ॥
सप्तम्याञ्चैव कन्यार्थी गच्छेत् सैव प्रसूयते।
अष्टम्यां सर्वसम्पन्नं तनयं सम्प्रसूयते ॥ ११४ ॥
नवम्यां दारिकायार्थी दशम्यां पण्डितो भवेत्।
एकादश्यां तथा नारीं जनयेत् सैव पूर्ववत् ॥ ११५ ॥
द्वादश्यां धर्मतत्त्वज्ञं श्रौतस्मार्त्तप्रवर्त्तकम्।
त्रयोदश्यां जड़ां नारीं सर्वसङ्करकारिणीम् ॥ ११६ ॥
जनयत्यङ्गना यस्मान्न गच्छेत् सर्वयत्नतः।
चतुर्दश्यां यदा गच्छेत् सा पुत्रजननी भवेत् ॥ ११७ ॥
पञ्चदश्याञ्च धर्मिष्ठां षोड़श्यां ज्ञानपारगम्।
स्त्रीणां वै मैथुने काले वामपार्श्वे प्रभञ्जनः ॥ ११८ ॥
चरेद्यदि भवेन्नारी पुमांसं दक्षिणे लभेत्।
स्त्रीणां मैथुनकाले तु पापग्रहविवर्जिते ॥ ११९ ॥

उप्तकाले शुचिर्भूत्वा शुद्धां गच्छेत् शुचिस्मिताम्।
इत्येवं सम्प्रसङ्गेन यतीनां धर्मसंग्रहे ॥ १२० ॥
सर्वेषामेव भूतानां सदाचारः प्रकीर्तितः।
यः पठेत् शृणुयाद्वापि सदाचारं शुचिर्नरः ॥ १२१ ॥
श्रावयेद्वा यथा न्यायं ब्राह्मणान् दग्धकिल्विषान्।
ब्रह्मलोकमनुप्राप्य ब्रह्मणा सह मोदते ॥ १२२ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे सदाचारकथनं नाम एकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

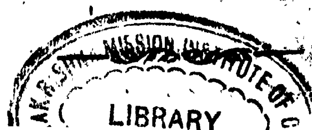
नवतितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि यतीनां मिह निश्चितम्।
प्रायश्चित्तं शिवप्रोक्तं यतीनां पापशोधनम् ॥ १ ॥
पापं हि त्रिविधं ज्ञेयं वाङ्मनःकायसम्भवम्।
सततं हि दिवारात्रौ येनेदं वेष्ट्यते जगत् ॥ २ ॥
तत् कर्मणा विनाप्येष तिष्ठतीति परा श्रुतिः।
क्षणमेवं प्रयोक्तव्यं आयुष्मन्तु विधारणम् ॥ ३ ॥
भवेद्योगो प्रमत्तस्य योगो हि परमं बलम् ।

न हि योगात् परं किञ्चिन्नराणां दृश्यते शुभम् ॥ ४ ॥
तस्माद्योगं प्रशंसन्ति धर्मयुक्ता मनीषिणः।
अविद्यां विद्यया जित्वा प्राप्यैश्वर्य्यमनुत्तमम् ॥ ५ ॥
दृष्ट्वा परावरं धीराः परं गच्छन्ति तत् पदम्।
व्रतानि यानि भिक्षूणां तथैवोपव्रतानि च ॥ ६ ॥
एकैकातिक्रमे तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते।
उपेत्य तु स्त्रियं कामात् प्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ ७॥
प्राणायामसमायुक्तं चरेत् सान्तपनं व्रतम्।
ततश्चरति निर्देशात् कृच्छ्रस्यान्ते समाहितः ॥ ८ ॥
पुनराश्रममागत्य चरेद् भिक्षुरतन्द्रितः।
न धर्मयुक्तमनृतं हिनस्तीति मनीषिणः ॥ ९ ॥
तथापि न च कर्तव्यं प्रसङ्गो ह्येष दारुणः।
अहोरात्रोपवासश्च प्राणायामशतं तथा ॥ १० ॥
अस्तेयादौ न कर्त्तव्यो यतिना धर्मलिप्सुना।
परमापद्गतेनापि न कार्य्यं स्तेयमन्यतः ॥ ११ ॥
स्तेयादभ्यधिकः कश्चिन्नास्त्यधर्म इति श्रुतिः।
हिंसा ह्येषा परा दृष्टा स्तैन्यं वै कथितं तथा ॥१२॥
यदेतद् द्रविणं नाम प्राणा ह्येते बहिश्चराः।
स तस्य हरते प्राणान् यो यस्य हरते धनम् ॥ १३ ॥
एवं कृत्वा सुदुष्टात्मा भिन्नवृत्तो व्रताहतः।
भूयो निर्वेदमापन्नश्चरेच्चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १४ ॥
विधिना शास्त्रदृष्टेन संवत्सरमिति श्रुतिः।
ततः संवत्सरस्यान्ते भूयः प्रक्षीणकल्मषः।
पुनर्निर्वेदमापन्नश्चरेद् भिक्षुरतन्द्रितः ॥ १५ ॥

अहिंसा सर्वभूतानां कर्मणा मनसा गिरा ।
अकामादपि हिंसेत यदि भिक्षुः पशून् कृमीन् ॥ १६ ॥
कृच्छ्रातिकृच्छ्रं कुर्वीत चान्द्रायणमथापि वा ।
स्कन्देदिन्द्रियदौर्बल्यात् स्त्रियं दृष्ट्वा यतिर्यदि ॥ १७ ॥
तेन धारयितव्या वै प्राणायामास्तु षोडश ।
दिवास्कन्नस्य विप्रस्य प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ १८ ॥
त्रिरात्रमुपवासश्च प्राणायामशतं तथा ।
रात्रौ स्कन्नः शुचिः स्नात्वा द्वादशैव तु धारणाः ॥ १९ ॥
प्राणायामेन शुद्धात्मा विरजा जायते द्विजाः ! ।
एकान्नं मधु मांसं वा अशृतान्नं तथैव च ॥ २० ॥
अभोज्यानि यतीनान्तु प्रत्यक्षलवणानि च ।
एकैकातिक्रमात्तेषां प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ २१ ॥
प्राजापत्येन कृच्छ्रेण ततः पापात् प्रमुच्यते ।
व्यतिक्रमाश्च ये केचित् वाङ्मनःकायसम्भवाः ॥ २२ ॥
सद्भिः सह विनिश्चित्य यद् ब्रूयुस्तत् समाचरेत् ॥ २३ ॥
चरेद्विशुद्धः समलोष्ट्रकाञ्चनः
समस्तभूतेषु च सत् समाहितः ।
स्थानं ध्रुवं शाश्वतमव्ययन्तु
परं हि गत्वा न पुनर्हि जायते ॥ २४ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे यतिप्रायश्चित्तं नाम नवति-
तमोऽध्यायः ॥ ९० ॥

एकनवतितमोऽध्यायः।

सूत उवाच।

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि अरिष्टानि निबोधत।
येन ज्ञानविशेषेण मृत्युं पश्यन्ति योगिनः॥ १॥
अरुन्धतीं ध्रुवञ्चैव सोमच्छायां महापथम्।
यो न पश्येन्न जीवेत् स नरः संवत्सरात् परम्॥ २॥
अरश्मिवन्तमादित्यं रश्मिवन्तञ्च पावकम्।
यः पश्यति न जीवेद्वै मासादेकादशात् परम्॥ ३॥
वमेन्मूत्रं पुरीषञ्च सुवर्णं रजतं तथा।
प्रत्यक्षमथवा स्वप्ने दशमासान्न जीवति॥ ४॥
रुक्मवर्णं द्रुमं पश्येत् गन्धर्वनगराणि च।
पश्येत् प्रेतपिशाचांश्च नवमासान् स जीवति॥ ५॥
अकस्माच्च भवेत् स्थूलो ह्यकस्माच्च कृशो भवेत्।
प्रकृतेश्च निवर्त्तेत चाष्टौ मासांश्च जीवति॥ ६॥
अग्रतः पृष्ठतो वापि खण्डं यस्य पदं भवेत्।
पांशुके कर्दमे वापि सप्तमासान् स जीवति॥ ७॥
काकः कपोतो गृध्रो वा निलीयेद्यस्य मूर्धनि।
क्रव्यादो वा खगो यस्य षण्मासानाति वर्त्तते॥ ८॥
गच्छेत् वायसपंक्तीभिः पांशुवर्षेण वा पुनः।
स्वच्छायां विकृतां पश्येच्चतुःपञ्च स जीवति॥ ९॥

अनभ्रे विद्युतं पश्येद्दक्षिणां दिशमास्थिताम् ।
उदके धनुरैन्द्रं वा त्रीणि द्वौ वा स जीवति ॥ १० ॥
अप्सु वा यदि वादर्शे यो ह्यात्मानं न पश्यति ।
अशिरस्कं तथा पश्यन्मासादूर्ध्वं न जीवति ॥ ११ ॥
शवगन्धि भवेद्गात्रं वसागन्धमथापि वा ।
मृत्युर्ह्युपागतस्तस्य अर्धमासान्न जीवति ॥ १२ ॥
यस्य वै स्नातमात्रस्य हृदयं परिशुष्यति ।
धूमं वा मस्तकात् पश्येद्दशाहान्न स जीवति ॥ १३ ॥
सम्भिन्नो मारुतो यस्य मर्मस्थानानि कृन्तति ।
अद्भिः स्पृष्टो न हृष्येत तस्य मृत्युरुपस्थितः ॥ १४ ॥
ऋक्षवानरयुक्तेन रथेनाशाञ्च दक्षिणाम् ।
गायन् नृत्यन् व्रजेत् स्वप्ने विद्यान्मृत्युरुपस्थितः ॥ १५ ॥
कृष्णाम्बरधरा श्यामा गायन्ती वाप्यथाङ्गना ।
यं नयेद्दक्षिणामाशां स्वप्ने सोऽपि न जीवति ॥ १६ ॥
छिद्रं वा स्वस्य कण्ठस्य स्वप्ने यो वीक्षते नरः ।
नग्नं वा श्रमणं दृष्ट्वा विद्यान्मृत्युमुपस्थितम् ॥ १७ ॥
आमस्तकतलाद्यस्तु निमज्जेत् पङ्कसागरे ।
दृष्ट्वा तु तादृशं स्वप्नं सद्य एव न जीवति ॥ १८ ॥
भस्माङ्गारांश्च केशांश्च नदीं शुष्कां भुजङ्गमान् ।
पश्येद्यो दशरात्रन्तु न स जीवति तादृशः ॥ १९ ॥
कृष्णैश्च विकटैश्चैव पुरुषैरुद्यतायुधैः ।
पाषाणैस्ताड्यते स्वप्ने यः सद्यो न स जीवति ॥ २० ॥
सूर्योदये प्रत्युषसि प्रत्यक्षं यस्य वै शिवाः ।
क्रोशन्त्यभिमुखं प्रेत्य स गतायुर्भवेन्नरः ॥ २१ ॥

यस्य वा जातमात्रस्य हृदयं पीड्यते भृशम्।
जायते दन्तहर्षश्च तं गतायुषमादिशेत्॥ २२॥
भूयो भूयस्स्वेद्यस्तु रात्रौ वा यदि वा दिवा।
दीपगन्धञ्च नाघ्राति विद्यान्मृत्युमुपस्थितम्॥२३॥
रात्रौ चेन्द्रधनुः पश्येद्दिवा नक्षत्रमण्डलम्।
परनेत्रेषु चात्मानं न पश्येन्न स जीवति॥ २४॥
नेत्रमेकं स्रवेद्यस्य कर्णौ स्थानाच्च भ्रश्यतः।
वक्रा च नासा भवति विज्ञेयो गतजीवितः॥ २५॥
यस्य कृष्णा खरा जिह्वा पद्माभासञ्च वै मुखम्।
गण्डे वा पिण्डिका रक्ता तस्य मृत्युरुपस्थितः॥ २६॥
मुक्तकेशो हसंश्चैव गायन् नृत्यंश्च यो नरः।
याम्यामभिमुखं गच्छेत् तदन्तं तस्य जीवितम्॥२७॥
यस्य श्वेतघनाभासा श्वेतसर्षपसन्निभा।
श्वेता च मूर्तिर्ह्यसकृत्तस्य मृत्युरुपस्थितः॥ २८॥
उष्ट्रा वा रासभा वाभियुक्ताः स्वप्ने रथे शुभाः।
यस्य सोऽपि न जीवेत् दक्षिणाभिमुखो गतः॥२९॥
द्वे वाथ परमेऽरिष्टे एकीभूतः परं भवेत्।
घोषं न शृणुयात् कर्णे ज्योतिर्नेत्रे न पश्यति॥ ३०॥
श्वभ्रे यो निपतेत् स्वप्ने द्वारञ्चापि पिधीयते।
न चोत्तिष्ठति यः श्वभ्रात् तदन्तं तस्य जीवितम्॥३१॥

ऊर्ध्वा च दृष्टिर्न च सम्प्रतिष्ठा
रक्ता पुनः सम्परिवर्त्तमाना।
मुखस्य शोषः सुषिरा च नाभि-
रत्युष्णमूत्रो विषमस्य एव॥ ३२॥

दिवा वा यदि वा रात्रौ प्रत्यक्षं यो निरूप्यते ।
इन्द्रचापं न च पश्येत् स गतायुर्न जीवति ॥ ३३ ॥
अग्निप्रवेशं कुरुते स्वप्नान्ते यस्तु मानवः ।
स्मृतिं नोपलभेच्चापि तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ ३४ ॥
यस्तु प्रावरणं शुक्लं स्वकं पश्यति मानवः ।
कृष्णं रक्तमपि स्वप्ने तस्य मृत्युरुपस्थितः ॥ ३५ ॥
अरिष्टे सूचिते देहे तस्मिन् काल उपस्थिते ।
त्यक्त्वा खेदं विषादञ्च उपेक्षेत् बुद्धिमान्नरः ॥ ३६ ॥
प्राचीं वा यदि वोदीचीं दिशं निष्क्रम्य वै शुचिः ।
समेति स्थावरे देशे विविक्ते जन्तुवर्जिते ॥ ३७ ॥
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा स्वस्थश्चाचान्त एव च ।
स्वस्तिकेनोपविष्टस्तु नमस्कृत्वा महेश्वरम् ॥ ३८ ॥
समकायशिरोग्रीवो धारयन्नावलोकयेत् ।
यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ॥ ३९ ॥
प्रागुदक् प्रवणे देशे तथा युञ्जीत शास्त्रवित् ।
कामं वितर्कं प्रीतिञ्च सुखदुःखे उभे तथा ॥ ४० ॥
निरुध्य मनसा सर्वं शुक्लं ध्यानमनुस्मरेत् ।
घ्राणे च रसने नित्यं चक्षुषी स्पर्शने तथा ॥ ४१ ॥
श्रोत्रे मनसि बुद्धौ च तत्र वक्षसि धारयेत् ।
कालकर्माणि विज्ञाय समूहेष्वेव नित्यशः ॥ ४२
द्वादशाध्यात्ममित्येवं योगधारणमुच्यते ।
शतमर्धशतं वापि धारणां मूर्ध्नि धारयेत् ॥ ४३ ॥
शिवस्य धारणायोगाद्वायुरूर्ध्वं प्रवर्तते ।
ततश्चापूरयेद्देहम् ओङ्कारेण समन्वितः ॥ ४४ ॥

तथोङ्कारमयो योगी अक्षरे त्वक्षरो भवेत्।
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ओङ्कारप्राप्तिलक्षणम् ॥ ४५ ॥
एष त्रिमात्रो विज्ञेयो व्यञ्जनश्चात्र चेश्वरः।
प्रथमा विद्युती मात्रा द्वितीया तामसी स्मृता ॥ ४६ ॥
तृतीयां निर्गुणाञ्चैव मात्रामक्षरगामिनीम्।
गान्धारी चैव विज्ञेया गान्धारस्वरसम्भवा ॥ ४७ ॥
पिपीलिकागतिस्पर्शा प्रयुक्ता मूर्ध्नि लक्ष्यते।
यथा प्रयुक्त ओंकारः प्रतिनिर्याति मूर्द्धनि ॥ ४८ ॥
तथोङ्कारमयो योगी त्वक्षरो त्वक्षरो भवेत्।
प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म लक्ष्यमुच्यते ॥ ४९ ॥
अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत्।
ओमित्येकाक्षरं ह्येतत्गुहायां निहितं पदम् ॥ ५० ॥
ओमित्येतत् त्रयो लोकास्त्रयो वेदास्त्रयोऽग्नयः।
विष्णुक्रमास्त्रयस्त्वेते ऋक्‌सामानि यजूंषि च ॥ ५१ ॥
मात्राश्चार्धञ्च तिस्रस्तु विज्ञेयाः परमार्थतः।
तत्प्रयुक्तस्तु यो योगी तस्य सालोक्यमाप्नुयात् ॥ ५२ ॥
अकारो ह्यक्षरो ज्ञेय उकारः स्वरितः स्मृतः।
मकारसहितोङ्कारस्त्रिमात्र इति संज्ञितः ॥ ५३ ॥
अकारस्त्वेष भूर्लोक उकारो भुव उच्यते।
सव्यञ्जनो मकारस्तु स्वर्लोक इति गीयते ॥ ५४ ॥
ओङ्कारस्तु त्रयो लोकाः शिरस्तस्य त्रिविष्टपम्।
भुवनाङ्गञ्च तत् सर्वं ब्राह्मं तत् पदमुच्यते ॥ ५५ ॥
मात्रा पादो रुद्रलोको ह्यमात्रन्तु शिवं पदम्।
एवं ध्यानविशेषेण तत् पदं समुपास्यते ॥ ५६ ॥

तस्माद्ध्यानरतिर्नित्यममात्रं हि तदक्षरम् ।
उपास्यं हि प्रयत्नेन शाश्वतं सुखमिच्छता ॥ ५७ ॥
ह्रस्वा तु प्रथमा मात्रा ततो दीर्घा त्वनन्तरम् ।
ततः प्लुतवती चैव तृतीया चोपदिश्यते ॥ ५८ ॥
एतास्तु मात्रा विज्ञेया यथावदनुपूर्वशः ।
यावदेव तु शक्यन्ते धार्य्यन्ते तावदेव हि ॥ ५९ ॥
इन्द्रियाणि मनो बुद्धिं ध्यायन्नात्मनि यः सदा ।
अर्धं तन्मात्रमपि चेत् शृणु यत्फलमाप्नुयात् ॥ ६० ॥
मासे मासेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः ।
तेन यत् प्राप्यते पुण्यं मात्रया तदवाप्नुयात् ॥ ६१ ॥
न तथा तपसोग्रेण न यज्ञैर्भूरिदक्षिणैः ।
यत् फलं प्राप्यते सम्यक् मात्रया तदवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥
तत्र चैषा तु या मात्रा प्लुता नामोपदिश्यते ।
एषा एव भवेत् कार्या गृहस्थानां तु योगिनाम् ॥ ६३
एषां चैवविशेषेण ऐश्वर्य्ये ह्यष्टलक्षणे ।
अणिमाद्ये तु विज्ञेया तस्मात् युञ्जीत तां द्विजाः ॥ ६४ ॥
एवं हि योगसंयुक्तः शुचिर्दान्तो जितेन्द्रियः ।
आत्मानं विद्यते यस्तु स सर्वं विन्दति द्विजाः ! ॥ ६५ ॥
तस्मात् पाशुपतैर्योगैरात्मानं चिन्तयेत् बुधः ।
आत्मानं जानते ये तु शुचयस्ते न संशयः ॥ ६६ ॥
ऋचो यजूंषि सामानि वेदोपनिषदस्तथा ।
योगज्ञानादवाप्नोति ब्राह्मणोऽध्यात्मचिन्तकः ॥ ६७ ॥
सर्वदेवमयो भूत्वा अभूतः स तु जायते ।
योनिसंक्रमणं त्यक्त्वा याति वै शाश्वतं पदम् ॥ ६८ ॥

यथा वृक्षात् फलं पक्वं पवनेन समीरितम् ।
नमस्कारेण रुद्रस्य तथा पापं प्रणश्यति ॥ ६८ ॥
यत्र रुद्रनमस्कारः सर्वकर्मफलो ध्रुवः ।
अन्यदेवनमस्कारान्न तत् फलमवाप्नुयात् ॥ ७० ॥
तस्मात् त्रिः प्रयणं योगी उपासीत महेश्वरम् ।
दशविस्तारकं ब्रह्म तथा च ब्रह्मविस्तरैः ॥ ७१ ॥
एवं ध्यानसमायुक्तः स्वदेहं यः परित्यजेत् ।
स याति शिवसायुज्यं समुद्धृत्य कुलत्रयम् ॥ ७२ ॥
अथवारिष्टमालोक्य मरणे समुपस्थिते ।
अविमुक्तेश्वरं गत्वा वाराणस्यान्तु शोभनम् ॥ ७३ ॥
येन केनापि वा देहं सन्त्यजेन्मुच्यते नरः ।
श्रीपर्वते वा विप्रेन्द्राः! सन्त्यजेत् स्वतनुं नरः ॥ ७४
स याति शिवसायुज्यं नात्र कार्य्या विचारणा ।
अविमुक्तं परं चैव जन्तूनां मुक्तिदं सदा । ७५ ॥
सेवेत सततं धीमान् विशेषात् मरणान्तिके ॥ ७६ ॥

इत्यादि महापुराणे श्रीलैङ्गे पूर्वभागे अरिष्टकथनं नाम
एकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥

द्विनवतितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

एवं वाराणसी पुण्या यदि सूत महामते!।
वक्तुमर्हसि चास्माकं तत् प्रभावं हि साम्प्रतम् ॥ १ ॥
क्षेत्रस्यास्य च माहात्म्यमविमुक्तस्य शोभनम्।
विस्तरेण यथान्यायं श्रोतुं कौतूहलं हि नः ॥ २ ॥

सूत उवाच।

वक्ष्ये संक्षेपतः सम्यक् वाराणस्याः सुशोभनम्।
अविमुक्तस्य माहात्म्यं यथाह भगवान् भवः ॥ ३ ॥
विस्तरेण मया वक्तुं ब्रह्मणा च महात्मना।
शक्यते नैव विप्रेन्द्रा! वर्षकोटिशतैरपि ॥ ४ ॥
देवः पुरा कृतोद्वाहः शङ्करो नीललोहितः।
हिमवच्छिखराद्देव्या हैमवत्या गणेश्वरैः ॥ ५ ॥
वाराणसीमनुप्राप्य दर्शयामास शङ्करः।
अविमुक्तेश्वरं लिङ्गं वासं तत्र चकार सः ॥ ६ ॥
वाराणसीकुरुक्षेत्रश्रीपर्वतमहालये।
तुङ्गेश्वरे च केदारे तत्स्थाने यो यतिर्भवेत् ॥ ७ ॥
योगी पाशुपते सम्यक् दिनमेकं यतिर्भवेत्।
तस्मात् सर्वं परित्यज्य चरेत् पाशुपतं व्रतम् ॥ ८ ॥
देवोद्याने वसेत्तत्र शर्वोद्यानमनुत्तमम्।
मनसा निर्ममे रुद्रो विमानञ्च सुशोभनम् ॥ ९ ॥

दर्शयामास च तदा देवोद्यानमनुत्तमम्।
हैमवत्याः स्वयं देवः सनन्दो परमेश्वरः ॥ १० ॥
चैत्रस्यास्य च माहात्म्यमविमुक्तस्य शङ्करः।
उक्तवान् परमेशानः पार्वत्याः प्रीतये भवः ॥ ११ ॥

प्रफुल्लनानाविधगुल्मशोभितं
लताप्रतानादिमनोहरं वहिः।
विरूढपुष्पैः परितः प्रियङ्गुभिः
सुपुष्पितैः कण्टकितैश्च केतकैः ॥ १२ ॥
तमालगुल्मैर्निचितं सुगन्धिभि-
र्निकामपुष्पैर्वकुलैश्च सर्वतः।
अशोकपुन्नागशतैः सुपुष्पितै-
र्द्विरेफमालाकुलपुष्पसञ्चयैः ॥ १३ ॥
क्वचित् प्रफुल्लाम्बुजरेणुभूषितै-
र्विहङ्गमैश्चारुकलप्रणादिभिः।
विनादितं सारसचक्रवाकैः
प्रमत्तदात्यूहवरैश्च सर्वतः ॥ १४ ॥
क्वचिच्च केकारुतनादितं शुभं
क्वचिच्च कारण्डवनादनादितम्।
क्वचिच्च मत्तालिकुलाकुलीकृतं
मदाकुलाभिर्भ्रमराङ्गनादिभिः ॥ १५ ॥
निषेवितञ्चारुसुगन्धिपुष्पकैः
क्वचित् सुपुष्पैः सहकारवृक्षैः।
लतोपगूढैस्तिलकैश्च गूढं
प्रगीत विद्याधरसिद्धचारणम् ॥ १६ ॥

प्रवृत्तनृत्यानुगताप्सरोगणं
प्रहृष्टनानाविधपक्षिसेवितम्।
प्रवृत्तहारीतकुलोपनादितं
मृगेन्द्रनादाकुलमत्तमानसैः॥ १७॥
क्वचित् क्वचित् गन्धकदम्बकैर्मृगै-
र्विलूनदर्भाङ्कुरपुष्पसञ्चयम्।
प्रफुल्लनानाविधचारुपङ्कजैः
सरस्तडागैरुपशोभितं क्वचित्॥ १८॥
विटपनिचयलीनं नीलकण्ठाभिरामं
मदमुदितविहङ्गप्राप्तनादाभिरामम्।
कुसुमिततरुशाखालीनमत्तद्विरेफं
नवकिसलयशोभाशोभितं प्रांशुशाखम्॥ १९॥
क्वचिच्च दन्तक्षतचारुवीरुधं
क्वचिल्लतालिङ्गितचारुवृक्षकम्।
क्वचिद्विलासालसगामिनीभि-
र्निषेवितं किम्पुरुषाङ्गनाभिः॥ २०॥
पारावतध्वनिविकूजितचारुशृङ्गै-
रभ्रङ्कषैः सितमनोहरचारुरूपैः।
आकीर्णपुष्पनिकरप्रविभक्तहंसै-
र्विभ्राजितं त्रिदशदिव्यकुलैरनेकैः॥ २१॥
फुल्लोत्पलाम्बुजवितानसहस्रयुक्तं
तोयाशयैः समनुशोभितदेवमार्गम्।
मार्गान्तराकलितपुष्पविचित्रपंक्ति
सम्बद्धगुल्मविटपैर्विविधैरुपेतम्॥ २२॥

तुङ्गाग्रैर्नीलपुष्पैस्तवकभरनतप्रांशुशाखैरशोकै-
र्दोलाप्रान्तान्तलीन श्रुतिसुखजनकैर्भासितान्तं मनोज्ञै
रात्रौ चन्द्रस्य भासा कुसुमिततिलकैरेकतां सम्प्रयातं
छायासुप्तप्रबुद्धस्थितहरिणकुलालुप्तदूर्वाङ्कुराग्रम् ॥ २३॥
हंसानां पक्षवातप्रचलितकमल स्वच्छविस्तीर्णतोयं
तोयानां तीरजातप्रचकितकदली चाटु नृत्यन्मयूरम्।
मायूरैः पक्षचन्द्रैः क्वचिदवनिगतैरञ्जितक्ष्माप्रदेशं
देशे देशे विलीन प्रमुदितविलसन् मत्तहारीतवृन्दम् २४

सारङ्गैः क्वचिदुपशोभितप्रदेशं
प्रच्छन्नं कुसुमचयैः क्वचिद्विचित्रैः।
हृष्टाभिः क्वचिदपि किन्नराङ्गनाभि-
र्वीणाभिः सुमधुरगीतनृत्यकण्ठम्॥ २५॥

संसृष्टैः क्वचिदुपलिप्तकीर्ण पुष्पै-
रावासैः परिवृतपादपं मुनीनाम्।
आमूलात् फलनिचितैः क्वचिद्विशालै-
रुत्तुङ्गैः पनसमहीरुहैरुपेतम्॥ २६॥

फुल्लातिमुक्तकलतागृहनीतसिद्ध-
सिद्धाङ्गना कनकनूपुरराव रम्यम्।
रम्यं प्रियङ्गुतरुमञ्जरिसक्तभृङ्गं
भृङ्गावलीकवलिताभ्रकदम्बपुष्पम्॥ २७॥

पुष्पोत्करानिलविघूर्णितवारिरम्यं
रम्यद्विरेफविनिपातितमञ्जुगुल्मम्।
गुल्मान्तरप्रसभभीतमृगीसमूहं

वातेरितं तनुभृतामपवर्गदाढ ॥ २८ ॥
चन्द्रांशुजालशवलैस्तिलकैर्मनोज्ञैः
सिन्दूरकुङ्कुमकुसुम्भनिभैरशोकैः।
चामीकरद्युतिसमैरथ कर्णिकारैः
पुष्पोत्करैरुपचितं सुविशालशाखैः ॥ २९ ॥
क्वचिदञ्जनचूर्णाभैः क्वचिद्विद्रुमसन्निभैः।
क्वचित् काञ्चनसंकाशैः पुष्पैराचितभूतलम् ॥ ३० ॥
पुन्नागेषु द्विजशतविरुतं
रक्ताशोकस्तबकभरनतम्।
रम्यापाम्भःकमलहरभवनं
फुल्लाब्जेषु भ्रमरविलसितम् ॥ ३१ ॥
सकलभुवनभर्त्ता लोकनाथस्तदानीं
तुहिनशिखरपुत्र्या सार्धमिष्टैर्गणेशैः।
विविधतरुविशालं मत्तहृष्टान्नपुष्टै-
रुपवनमतिरम्यं दर्शयामास देव्याः ॥ ३२ ॥
पुष्पैर्वन्यैः शुभशुभतमैः कल्पितैर्दिव्यभूषै-
र्देवीं दिव्यामुपवनगतां भूषयामास शर्वः।
सा चाप्येनन्तुहिनगिरिसुता शङ्करं देवदेवं
पुष्पैर्दिव्यैः शुभतरतमैर्भूषयामास भक्त्या ॥ ३३ ॥
संपूज्य पूज्यं त्रिदशेश्वराणां
सम्प्रेक्ष्य चोद्यानमतीव रम्यम्।
गणेश्वरैर्नन्दिमुखैश्च सार्ध-
मुवाच देवं प्रणिपत्य देवी ॥ ३४ ॥

श्रीदेव्युवाच।

उद्यानं दर्शितं देवप्रभया परया युतम्।
क्षेत्रस्य च गुणान् सर्वान् पुनर्मे वक्तुमर्हसि ॥ ३५ ॥
अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यमविमुक्तस्य सर्वथा।
वक्तुमर्हसि देवेश! देवदेव! वृषध्वज! ॥ ३६ ॥

सूत उवाच।

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा देवदेवो वरप्रभुः।
आघ्राय वदनाम्भोजं तदाह गिरिजां हसन् ॥ ३७ ॥

श्रीभगवानुवाच।

इदं गुह्यतमं क्षेत्रं सदा वाराणसी मम।
सर्वेषामेव जन्तूनां हेतुर्मोक्षस्य सर्वदा ॥ ३८ ॥
अस्मिन् सिद्धाः सदा देवि! मदीयं व्रतमाश्रिताः।
नानालिङ्गधरा नित्यं मम लोकाभिकाङ्क्षिणः ॥ ३९ ॥
अभ्यस्यन्ति परं योगं युक्तात्मानो जितेन्द्रियाः।
नानावृक्षसमाकीर्णे नाना विहगशोभिते ४० ॥
कमलोत्पलपुष्पाढ्यैः सरोभिः समलङ्कृते।
अप्सरोगणगन्धर्वैः सदा संसेविते शुभे ॥ ४१ ॥
रोचते मे सदा वासो येन कार्य्येण तच्छृणु।
मन्मना मम भक्तश्च मयि नित्यार्पितक्रियः ॥ ४२ ॥
यथा मोक्षमवाप्नोति अन्यत्र न तथा क्वचित्।
कामं ह्यत्र मृतो देवि! जन्तुर्मोक्षाय कल्पते ॥ ४३ ॥
एतन्मम पुरं दिव्यं गुह्यात् गुह्यतमं महत्।
ब्रह्मादयो विजानन्ति ये च सिद्धा मुमुक्षवः ॥ ४४ ॥
अतःपरमिदं क्षेत्रं परा चेयं गतिर्मम।

विमुक्तं न मया यस्मान्मोक्ष्यते वा कदाचन ॥ ४५ ॥
मम क्षेत्रमिदं तस्मादविमुक्तमिति स्मृतम् ।
नैमिषे च कुरुक्षेत्रे गङ्गाद्वारे च पुष्करे ॥ ४६ ॥
स्नानात् संसेवनाद्वापि न मोक्षः प्राप्यते यतः ।
इह सम्प्राप्यते येन तत एतद्विशिष्यते ॥ ४७ ॥
प्रयागे वा भवेन्मोक्ष इह वा मत्परिग्रहात् ।
प्रयागादपि तीर्थाग्र्यादविमुक्तमिदं शुभम ॥ ४८ ॥
धर्मस्योपनिषत् सत्यं मोक्षस्योपनिषच्छमः ।
क्षेत्रतीर्थोपनिषदं न विदुर्बुधसत्तमाः । ४९ ॥
कामं भुञ्जन् स्वपन् क्रीड़न् कुर्वन् हि विविधाः क्रियाः
अविमुक्ते त्यजेत् प्राणान् जन्तुर्मोक्षाय कल्पते ॥ ५० ॥
कृत्वा पापसहस्राणि पिशाचत्वं वरं नृणाम् ।
न तु शक्रसहस्रत्वं स्वर्गे काशीपुरीं विना ॥ ५१ ॥
तस्मात् संसेवनीयं हि अविमुक्तं हि मुक्तये ।
जैगीषव्यः परां सिद्धिं गतो यत्र महातपाः ॥ ५२ ॥
अस्य क्षेत्रस्य माहात्म्यात् भक्त्या च मम भावितः
जैगीषव्यगुहा श्रेष्ठा योगीनां स्थानमिष्यते ॥ ५३ ॥
ध्यायन्तस्तत्र मां नित्यं योगाग्निर्दीप्यते भृशम् ।
कैवल्यं परमं यान्ति देवानामपि दुर्लभम् ॥ ५४ ॥
अव्यक्तलिङ्गैर्मुनिभिः सर्वसिद्धान्तवेदिभिः ।
इह सम्प्राप्यते मोक्षो दुर्लभोऽन्यत्र कर्हिचित् ॥ ५५ ॥
तेभ्यश्चाहं प्रवक्ष्यामि योगैश्वर्यमनुत्तमम् ।
आत्मनश्चैव सायुज्यम् ईप्सितं स्थानमेव च ॥ ५६ ॥
कुवेरोऽत्र मम क्षेत्रे मयि सर्वार्पितक्रियः ।

च त्वत्संसेवनादेव गणेशत्वमवापह ॥ ५७ ॥
संवर्त्तो भविता यश्च सोऽपि भक्तो ममैव तु ।
इहैवाराध्य मां देवि ! सिद्धिं यास्यत्यनुत्तमाम् ॥ ५८॥
पराशरसुतो योगी ऋषिर्व्यासो महातपाः ।
मम भक्तो भविष्यश्च वेदसंस्था प्रवर्त्तकः ॥ ५९ ॥
रस्यते सोऽपि पद्माक्षि ! क्षेत्रेऽस्मिन् मुनिपुङ्गवः ।
ब्रह्मादेवर्षिभिः सार्द्धं विष्णुर्वापि दिवाकरः ॥ ६० ॥
देवराजस्तथा शक्रो येऽपि चान्ये दिवौकसः ।
उपासते महात्मानः सर्वे मामिह सुव्रते ! ॥ ६१ ॥
अन्येऽपि योगिनो दिव्याश्छन्नरूपा महात्मनः ।
अनन्यमनसो भूत्वा मामिहोपासते सदा ॥ ६२ ॥
विषयासक्तचित्तोऽपि त्यक्तधर्मरतिर्नरः ।
इह क्षेत्रे मृतः सोऽपि संसारे न पुनर्भवेत् ॥ ६३ ॥
ये पुनर्निर्ममा धीराः सत्त्वस्था विजितेन्द्रियाः ।
व्रतिनश्च निरारम्भाः सर्वे ते मयि भाविताः ॥ ६४ ॥
देवदेवं समासाद्य धीमन्तः सङ्गवर्जिताः ।
गता इह परं मोक्षं प्रसादान्मम सुव्रते ! ॥ ६५ ॥
जन्मान्तरसहस्रेषु यन्न योगी समाप्नुयात् ।
तमिहैव परं मोक्षं प्रसादान्मम सुव्रते ! ॥ ६६ ॥
गोप्रेक्षकमिदं क्षेत्रं ब्रह्मणा स्थापितं पुरा ।
कैलासभवनश्चात्र पश्य दिव्यं वरानने ! ॥ ६७ ॥
गोप्रेक्षकमथागम्य दृष्ट्वा मामत्र मानवः ।
न दुर्गतिमवाप्नोति कल्मषैश्च विमुच्यते ॥ ६८ ॥
कपिलाह्रदमित्येवं तथा वै ब्रह्मणा कृतम् ।

गवां स्तन्यजतोयेन तीर्थं पुण्यतमं महत् ॥ ६९ ॥
अत्रापि स्वयमेवाहं वृषध्वज इति स्मृतः ।
सान्निध्यं कृतवान् देवि ! सदाहं दृश्यते त्वया ॥ ७० ।
भद्रतोदञ्च पश्येह ब्रह्मणा च कृतं क्रदम् ।
सर्वैर्देवैरहं देवि ! अस्मिन् देशे प्रसादितः ॥ ७१ ॥
गच्छोपशममीशेति उपशान्तः शिवस्तथा ।
अत्राहं ब्रह्मणानीय स्थापितः परमेष्ठिना ॥ ७२ ॥
ब्रह्मणा चापि संगृह्य विष्णुना स्थापितः पुनः ।
ब्रह्मणापि ततो विष्णुः प्रोक्तः संविग्नचेतसा ॥ ७३ ।
मयानीतमिदं लिङ्गं कस्मात् स्थापितवानसि ।
तमुवाच पुनर्विष्णुर्ब्रह्माणं कुपिताननम् ॥ ७४ ॥
रुद्रे देवे ममात्यन्तं परा भक्तिर्महत्तरा ।
मयैव स्थापितं लिङ्गं तव नाम्ना भविष्यति ॥ ७५ ॥
हिरण्यगर्भ इत्येवं ततोऽत्राहं समास्थितः ।
दृष्ट्वैनमपि देवेशं मम लोकं व्रजेन्नरः ॥ ७६ ॥
ततः पुनरपि ब्रह्मा मम लिङ्गमिदं शुभम् ।
स्थापयामास विधिवत् भक्त्या परमया युतः ॥ ७७ ॥
स्वर्लीनेश्वर इत्येवमत्राहं स्वयमागतः ।
प्राणानिह नरस्त्यक्त्वा न पुनर्जायते क्वचित् ॥ ७८ ॥
अनन्या सा गतिस्तस्य योगिनाञ्चैव या स्मृता ।
अस्मिन्नपि मया देशे दैत्यो दैवतकण्टकः ॥ ७९ ॥
व्याघ्ररूपं समास्थाय निहतो दर्पितो बली ।
व्याघ्रेश्वर इति ख्यातो नित्यमत्राहमास्थितः ॥ ८० ।
न पुनर्दुर्गतिं याति दृष्ट्वेनं व्याघ्रमीश्वरम् ।

उत्पलो विदलश्चैव यो दैत्यौ ब्रह्मणा पुरा ॥ ८१ ॥
स्त्रीवध्यौ दर्पितौ दृष्ट्वा त्वयैव निहतौ रणे।
सावष्टं कन्दुकेनात्र तस्येदं देहमास्थितम् ॥ ८२ ॥
आदावेताह मागम्य प्रस्थितो गणपैः सह।
ज्येष्ठस्थानमिदं तस्मादेतच्चे पुण्यदर्शनम् ॥ ८३ ॥
देवैः समन्तादेतानि लिङ्गानि स्थापितान्यतः।
दृष्ट्वापि नियतो मर्त्यो देहभेदे गणो भवेत् ॥ ८४ ॥
पिता ते शैलराजेन पुरा हिमवता स्वयम्।
मम प्रियहितं स्थानं ज्ञात्वा लिङ्गं प्रतिष्ठितम् ॥ ८५ ॥
शैलेश्वरमिति ख्यातं दृश्यतामिह चादरात्।
दृष्ट्वैतन्मनुजो देवि! न दुर्गतिमितो व्रजेत् ॥ ८६ ॥
नद्येषा वरुणा देवि! पुण्या पापप्रमोचनी।
क्षेत्रमेतदलङ्कृत्य जाह्नव्या सह सङ्गता ॥ ८७ ॥
स्थापितं ब्रह्मणा चापि सङ्गमे लिङ्गमुत्तमम्।
सङ्गमेश्वरमित्येवं ख्यातं जगति दृश्यताम् ॥ ८८ ॥
सङ्गमे देवनद्या हि यः स्नात्वा मनुजः शुचिः।
अर्चयेत् सङ्गमेशानं तस्य जन्मभयं कुतः? ॥ ८९ ॥
इदं मन्ये महाक्षेत्रं निवासो योगिनां परम्।
क्षेत्रमध्ये च यत्राहं स्वयं भूत्वाग्रमास्थितः ॥ ९० ॥
मध्यमेश्वरमित्येवं ख्यातः सर्वसुरासुरैः।
सिद्धानां स्थानमेतद्धि मदीयव्रतधारिणाम् ॥ ९१ ॥
योगिनां मोक्षलिप्सूनां ज्ञानयोगरतात्मनाम्।
दृष्ट्वैनं मध्यमेशानं जन्म प्रति न शोचति ॥ ९२ ॥
स्थापितं लिङ्गमेतत्तु शुक्रेण भृगुसूनुना।

नाम्ना शुक्रेश्वरं नाम सर्वसिद्धामरार्चितम् । ९३
दृष्ट्वैनं नियतः सद्यो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ।
मृतश्च न पुनर्जन्तुः संसारी तु भवेन्नरः ॥ ९४ ॥
पुरा जम्बूकरूपेण असुरो देवकण्टकः ।
ब्रह्मणो हि वरं लब्ध्वा गोमायुर्वन्यशङ्कितः ॥ ९५
निहतो हिमवत्पृष्ठे । जम्बुकेशस्ततो ह्यहम् ।
अद्यापि जगति ख्यातं सुरासुरनमस्कृतम् ॥ ९६
दृष्ट्वैनमपि देवेशं सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
ग्रहैः शुक्रपुरोगैश्च एतानि स्थापितानि वै ॥ ९७ ॥
पश्य पुण्यानि लिङ्गानि सर्वकामप्रदानि तु ।
एवमेतानि पुण्यानि मन्निवासानि पार्वति ! ॥९८
कथितानि मम चैव गुह्यस्थान्यदिदं शृणु ।
चतुःक्रोशश्चतुर्दिक्षु क्षेत्रमेतत् प्रकीर्त्तितम् ॥ ९९ ।
योजनं विद्धि चार्वङ्गि ! मृत्युकालेऽमृतप्रदम् ।
महालयगिरिस्थं मां केदारे च व्यवस्थितम् ॥ १००
गणत्वं लभते दृष्ट्वा ह्यस्मिन् मोक्षो ह्यवाप्यते ।
गाणपत्यं लभेद्यस्मात् यतः सा मुक्तिरुत्तमा ॥ १०१
ततो महालयात्तस्मात् केदाराम्मध्यमादपि ।
स्मृतं पुण्यतमं क्षेत्रमविमुक्तं वरानने ! । १०२ ॥
केदारं मध्यमं चैव स्थानञ्चैव महालयम् ।
मम पुण्यानि भूर्लोके तेभ्यः श्रेष्ठतमं त्विदम् ॥१०
यतः सृष्टास्त्विमे लोकास्ततः क्षेत्रमिदं शुभम् ।
कदाचिन्न मया मुक्तमविमुक्तं ततोऽभवत् ॥ १०
अविमुक्तेश्वरं लिङ्गं मम दृष्ट्वेह मानवः ।

सद्यः पापविनिर्मुक्तः पशुपाशैर्विमुच्यते ॥ १०५ ॥
कालेशं सूक्ष्मेशञ्च स्थलीनं मध्यमेश्वरम् ।
हिरण्यगर्भमीशानं गोप्रेक्षं वृषभध्वजम् ॥ १०६ ॥
उपशान्तं शिवञ्चैव ज्येष्ठस्थाननिवासिनम् ।
शुक्रेश्वरञ्च विख्यातं व्याघ्रेशं जम्बुकेश्वरम् ॥ १०७ ॥
दृष्ट्वा न जायते मर्त्यः संसारे दुःखसागरे ।

सूत उवाच ।

एवमुक्त्वा महादेवो दिशः सर्वा व्यलोकयत् ॥ १०८ ॥
विलोक्य संस्थिते पश्चाद्देवदेवे महेश्वरे ।
अकस्मादभवत् सर्वः सदेशो ज्वलितो यथा ॥ १०९ ॥
ततः पाशुपताः सिद्धा भस्माभ्यङ्गसितप्रभाः ।
माहेश्वरा महात्मानस्तथा वै नियतव्रताः ॥ ११० ॥
बहवः शतशोऽभ्येत्य नमस्कृत्य महेश्वरम् ।
पुनर्निरीक्ष्य योगीशं ध्यानयोगस्य कृत् स्मृशः ॥ १११ ॥
तस्थुरात्मानमास्थाय लीयमाना इवेश्वरे ।
स्थितानां स तदा तेषां देवदेव उमापतिः ॥ ११२ ॥
स बिभ्रत् परमां मूर्तिं बभूव पुरुषः प्रभुः ।
कृत्स्नं जगद्दिहैकस्थं कर्त्तुमस्त इव स्थितः ॥ ११३ ॥
तस्य तां परमां मूर्त्तिमास्थितस्य जगत् प्रभोः ।
न शशाक पुनर्द्रष्टुं दृष्टरोमा गिरीन्द्रजा ॥ ११४ ॥
ततस्त्वदृष्टमाकारं बुध्वा सा प्रकृतिस्थितम् ।
प्रकृतेर्मूर्त्तिमास्थाय योगेन परमेश्वरी ॥ ११५ ॥
न शशाक पुनर्द्रष्टुं हरस्य च महात्मनः ।
ततस्ते लयमाधाय योगिनः पुरुषस्य तु ॥ ११६ ॥

विविधं हृदयं सर्वं दग्धसंसारबीजिनः।
पश्चाचरस्य वै बीजं संस्मरन्तः शुशोभनम्॥ ११७॥
सर्वपापहरं दिव्यं पुरा चैव प्रकाशितम्।
नीललोहितमूर्त्तिस्थं पुनश्चक्रे वपुः शुभम्॥ ११८॥
तं दृष्ट्वा शैलजा प्राह हृष्टसर्वतनूरुहा।
सुव्रतौ चरणौ नत्वा का इमे भगवन्निति॥ ११९॥
तामुवाच सुरश्रेष्ठस्तदा देवीं गिरीन्द्रजाम्।

श्रीभगवानुवाच।

मदीयं व्रतमाश्रित्य भक्तिमद्भिर्द्विजोत्तमैः॥ १२०॥
येर्येर्योगा इहाभ्यस्तास्तेत्रामिकेन जन्मना।
चैवस्यास्य प्रभावेण भक्त्या च मम भामिनि!॥ १२१॥
अनुग्रहो मया ह्येवं क्रियते मूर्त्तितः स्वयम्।
तस्मादेतन्महत् चैवं ब्रह्माद्यैः सेवितं तथा॥ १२२॥
श्रुतिमद्भिश्च विप्रेन्द्रैः संसिद्धैश्च तपस्विभिः।
प्रतिमासं तथाष्टम्यां प्रतिमासं चतुर्दशीम्॥ १२३॥
उभयोः पक्षयोर्देवि! वाराणस्यामुपास्यते।
शशिभानूपरागे च कार्त्तिक्याञ्च विशेषतः॥ १२४॥
सर्वपर्वसु पुण्येषु विषुवेष्वयनेषु च।
पृथिव्यां सर्वतीर्थानि वाराणस्यान्तु जाह्नवी॥ १२५॥
उत्तरप्रवहां पुण्यां मम मौलिविनिःसृताम्।
पितुस्ते गिरिराजस्य शुभां हिमवतः सुताम्॥ १२६॥
पुण्यस्थानस्थितां पुण्यां पुण्यदिक् प्रवहां सदा।
भजन्ते सर्वतोऽभ्येत्य ये तान् शृणु वरानने!॥ १२७॥
सन्निहत्य कुरुक्षेत्रं सार्धं तीर्थगतैस्तथा।

पुष्करं निमिषञ्चैव प्रयागञ्च पृथूदकम् ॥ १२८ ॥
द्रुमक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं नैमिषं तीर्थसंयुतम् ।
क्षेत्राणि सर्वतो देवि ! देवता ऋषयस्तथा ॥ १२९ ॥
सन्ध्या च ऋतवश्चैव सर्वा नद्यः सरांसि च ।
समुद्राः सप्त चैवात्र देवतीर्थानि कृत्स्नशः ॥ १३० ॥
भागीरथीं समेष्यन्ति सर्वपर्वसु सुव्रते ! ।
अविमुक्तेश्वरं दृष्ट्वा दृष्ट्वा चैव त्रिविष्टपम् ॥ १३१ ॥
कालभैरवमासाद्य धूतपापानि सर्वशः ।
भवन्ति हि सुरेशानि ! सर्वपर्वसु पर्वसु ॥ १३२ ॥
पृथिव्यां यानि पुण्यानि महत्यायतनानि च ।
प्रविशन्ति सदाभ्येत्य पुण्यं पर्वसु पर्वसु ॥ १३३ ॥
अविमुक्तं क्षेत्रवरं महापापनिबर्हणम् ।
केदारे चैव यल्लिङ्गं यच्चलिङ्गं महालये ॥ १३४ ॥
मध्यमेश्वरसंज्ञञ्च तथा पाशुपतेश्वरम् ।
शङ्कुकर्णेश्वरञ्चैव गोकर्णौ च तथाशुभौ ॥ १३५ ॥
द्रुमचण्डेश्वरं नाम भद्रेश्वरमनुत्तमम् ।
स्थानेश्वरं तथैकाम्रं कालेश्वरमजेश्वरम् ॥ १३६ ॥
भैरवेश्वरमीशानं तथाङ्कारकसंज्ञितम् ।
अमरेशं महाकालं ज्योतिषं भस्मगात्रकम् ॥ १३७ ॥
यानि चान्यानि पुण्यानि स्थानानि मम भूतले ।
अष्टषष्टिसमाख्यानि रुद्राण्यन्यानि कृत्स्नशः ॥ १३८ ॥
तानि सर्वाण्यशेषाणि वाराणस्यां विशन्ति माम् ।
सर्वपर्वसु पुण्येषु गुह्यमेतदुदाहृतम् ॥ १३९ ॥
तेनेह लभते जन्तुर्मृतो दिव्यामृतं पदम् ।

स्नातस्य चैव गङ्गायां दृष्टेन च मया शुभे ! ॥ १४० ॥
सर्व्वयज्ञफलैस्तुल्यमिष्टैः शतसहस्रशः ।
स्य एव समाप्नोति किं ततः परमाद्भुतम् ॥ १४१ ॥
सर्व्वायतनमुख्यानि देवि ! भूमौ गिरिष्वपि ।
परात्परतरं देवि ! बुध्यस्वेति मयोदितम् ॥ १४२ ॥
अविशब्देन पापस्तु वेदोक्तः कथ्यते द्विजैः ।
तेन मुक्तं मया जुष्टमविमुक्तमतोऽथवा ॥ १४३ ॥
इत्युक्त्वा भगवान् रुद्रः सर्व्वलोकमहेश्वरः ।
सुदृष्टं कुरु देवेशि ! अविमुक्तं गृहं मम ॥ १४४ ॥
इत्युक्त्वा भगवान् देवस्तया सार्द्धं सुमापतिः ।
दर्शयामास भगवान् श्रीपर्व्वतमनुत्तमम् ॥ १४५ ॥
अविमुक्तेश्वरे नित्यमवसच्च सदा तया ।
सर्व्वगत्वाच्च सर्व्वत्वात् सर्व्वात्मा सदसन्मयः ॥ १४६ ॥
श्रीपर्व्वतमनुप्राप्य देव्या देवेश्वरो हरः ।
क्षेत्राणि दर्शयामास सर्व्वभूतपतिर्भवः ॥ १४७ ॥
कुण्डीप्रभञ्च परमं दिव्यं वै अवणेश्वरम् ।
आशालिङ्गञ्च देवेशं दिव्यं यच्च बलेश्वरम् ॥ १४८ ॥
रामेश्वरञ्च परमं विष्णुना यत् प्रतिष्ठितम् ।
दक्षिणद्वारपार्श्वे तु कुण्डलेश्वरमीश्वरम् ॥ १४९ ॥
पूर्व्वद्वारसमीपस्थं त्रिपुरान्तकमुत्तमम् ।
विरुद्धं गिरिणा सार्द्धं देवदेवनमस्कृतम् ॥ १५० ॥
मध्यमेश्वरमित्युक्तं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ।
अमरेश्वरञ्च वरदं देवैः पूर्व्वं प्रतिष्ठितम् ॥ १५१ ॥
गोचर्मेश्वरमीशानं तथेन्द्रेश्वरमद्भुतम् ।

कर्मेश्वरञ्च विपुलं कार्य्यार्थं ब्रह्मणा कृतम् ॥ १५२ ॥
श्रीमल्लिङ्कवटश्चैव सदावासो ममाव्यये।
अजेन निर्मितं दिव्यं साक्षादजबिलं शुभम् ॥ १५३ ॥
तत्रैव पादुके दिव्ये मदीये च बिलेश्वरि।
तत्र शृङ्गाटकाकारं शृङ्गाटाचलमध्यमे ॥ १५४ ॥
शृङ्गाटकेश्वरं नाम श्रीदेव्या तु प्रतिष्ठितम्।
मल्लिकार्जुनकञ्चैव मम वासमिदं शुभम् ॥ १५५ ॥
रजेश्वरञ्च पर्य्याये रजसा सुप्रतिष्ठितम्।
गजेश्वरञ्च वै श्राद्धं कपोतेश्वरमव्ययम् ॥ १५६ ॥
कोटीश्वरं महातीर्थं रुद्रकोटिगणैः पुरा।
सेवितं देवि! पश्याद्य सर्व्वस्मादधिकं शुभम् ॥१५७॥
द्विदेवकुलसंज्ञञ्च ब्रह्मणा दक्षिणे शुभम्।
उत्तरे स्थापितञ्चैव विष्णुना चैव शैलजम् ॥ १५८ ॥
महाप्रमाणलिङ्गञ्च मया पूर्व्वं प्रतिष्ठितम्।
पश्चिमे पर्व्वते पश्य ब्रह्मेश्वरमलेश्वरम् ॥ १५९ ॥
अलङ्कृतं त्वया ब्रह्मन्! पुरस्तान्मुनिभिः सह।
इत्युक्त्वा तद् गृहे तिष्ठदलं गृहमिति स्मृतम् ॥१६०॥
तत्रापि तीर्थं तीर्थज्ञे! व्योमलिङ्गञ्च पश्य मे।
कदम्बेश्वरमेतद्धि स्कन्देनैव प्रतिष्ठितम् ॥ १६१ ॥
गोमण्डलेश्वरञ्चैव नन्दाद्यैः सुप्रतिष्ठितम्।
देवैः सर्व्वैस्तु शक्राद्यैः स्थापितानि वरानने! ॥१६२॥
श्रीमद्द्वक्रदप्रान्ते स्थानानीमानि पश्य मे।
तथा द्वारपुरे देवि! तव द्वारे निपातिते ॥ १६३ ॥
त्वया हिताय जगतां द्वारकुण्डमिदं कृतम्।

शिवरुद्रपुरे चैव तत् कार्योपरि सुव्रते ! ॥ १६४ ॥
तव पित्रा सुशैलेन स्थापितं त्वचलेश्वरम् ।
अलङ्कृतं मया ब्रह्म पुरस्तान् मुनिभिः सह ॥१६५॥
चण्डिकेश्वरकं देवि ! चण्डिकेशा तवात्मजा ।
चण्डिका निर्मितं स्थानमम्बिका तीर्थमुत्तमम् ॥१६६॥
कृत्तिकेश्वरकञ्चैव धारैषा कपिला शुभा ।
एतेषु देवि ! स्थानेषु तीर्थेषु विविधेषु च ॥ १६७ ॥
पूजयेन्मां सदा भक्त्या मया सार्धं स मोदते ।
श्रीशैले सन्त्यजेद्देहं ब्राह्मणो दग्धकिल्बिषः ॥ १६८ ॥
मुच्यते नात्र सन्देहो ह्यविमुक्ते यथा शुभम् ।
महास्नानञ्च यः कुर्य्यात् घृतेन विधिनैव तु ॥ १६९ ॥
स याति मम सायुज्यं स्थानेष्वेतेषु सुव्रते ! ।
स्नानं पलशतं ज्ञेयम् अभ्यङ्गं पञ्चविंशति ॥ १७० ॥
पलानां द्वे सहस्रे तु महास्नानं प्रकीर्त्तितम् ।
स्नाप्य लिङ्गं मदीयन्तु गव्येनैव घृतेन च ॥ १७१ ॥
विशोध्य सर्वद्रव्यैस्तु वारिभिरभिषिञ्चति ।
संमार्जा शतयज्ञानां स्नानेन प्रयुतं तथा ॥ १७२ ॥
पूजया शतसाहस्रम् अनन्तं गीतवादिनाम् ।
महास्नाने प्रसक्ते तु स्नानमष्टगुणं स्मृतम् ॥१७३॥
जलेन केवलेनैव गन्धतोयेन भक्तितः ।
अनुलेपनन्तु तत् सर्वं पञ्चविंशत् पलेन वै ॥ १७४ ॥
शमीपुष्पञ्च विधिना बिल्वपत्रञ्च पङ्कजम् ।
अन्यान्यपि च पुष्पाणि बिल्वपत्रं न सन्त्यजेत् ॥१७५॥
चतुर्द्रोणैर्महादेवमष्टद्रोणैरथापि वा ।

दशद्रोणैस्तु नैवेद्यमष्टद्रोणैरथापि वा ॥ १७६ ॥
शतद्रोणसमं पुण्यमाढकेऽपि विधीयते।
वित्तहीनस्य विप्रस्य नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १७७ ॥
भेरीमृदङ्गमुरजतिमिरा पटहादिभिः।
वादित्रैर्विविधैश्चान्यैर्विनादैर्विविधैरपि ॥ १७८ ॥
जागरं कारयेद्यस्तु प्रार्थयेच्च यथाक्रमम्।
सभृत्यपुत्रदारैश्च तथा सम्बन्धिबान्धवैः ॥ १७९ ॥
सार्धं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रार्थयेल्लिङ्गमुत्तमम्।
द्रव्यहीनं क्रियाहीनं श्रद्धाहीनं सुरेश्वर! ॥ १८० ॥
कृतं वा न कृतं वापि क्षन्तुमर्हसि शङ्कर!।
इत्युक्त्वा वै जपेद् रुद्रं त्वरितं शान्तिमेव च ॥ १८१
जपित्वैवं महाबीजं तथा पञ्चाक्षरस्य वै।
स एवं सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु यत् फलम् ॥ १८२ ॥
तत् फलं समवाप्नोति वाराणस्यां यथा मृतः।
तथैव मम सायुज्यं लभते नात्र संशयः ॥ १८३ ॥
मत्प्रियार्थमिदं कार्य्यं मद्भक्तैर्विधिपूर्वकम्।
ये न कुर्वन्ति ते भक्ता न भवन्ति न संशयः ॥ १८४ ॥

सूत उवाच।

निशम्य वचनं देवी गत्वा वाराणसीं पुरीम्।
अविमुक्तेश्वरं लिङ्गं पयसा च घृतेन च ॥ १८५ ॥
अर्चयामास देवेशं रुद्रं भुवननायकम्।
अविमुक्ते च तपसा मन्दरस्य महात्मनः ॥ १८६ ॥
कल्पयामास वै क्षेत्रं मन्दरे चारुकन्दरे।
तत्रान्धकं महादैत्यं हिरण्याक्षसुतं प्रभुः ॥ १८७

अनुगृह्य गणत्वञ्च प्रापयामास लीलया ।
एतद्वः कथितं सर्वं कथा सर्वस्वमादरात् ॥ १८८ ॥
यः पठेत् शृणुयात् वापि क्षेत्रमाहात्म्यमुत्तमम् ।
सर्वक्षेत्रेषु यत् पुण्यं तत् सर्वं सहसा लभेत् ॥ १८९॥
श्रावयेद्वा द्विजान् सर्वान् कृतशौचान् जितेन्द्रियान् ।
स एव सर्वयज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ १९० ॥
इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे वाराणसी श्रीशैलमाहात्म्यकथनं
नाम द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

अन्धको नाम दैत्येन्द्रो मन्दरे चारुकन्दरे ।
दमितस्तु कथं लेभे गाणपत्यं महेश्वरात् ॥ १ ॥
वक्तुमर्हसि चास्माकं यथावृत्तं यथाश्रुतम् ॥

सूत उवाच ।

अन्धकानुग्रहश्चैव मन्दरे शोषणं तथा ॥ २ ॥
वरलाभमशेषञ्च प्रवक्षामि समासतः ।
हिरण्याक्षस्य तनयो हिरण्यनयनोपमः ३ ॥
पुरान्धक इति ख्यातस्तपसा लब्धविक्रमः ।
प्रसादात् ब्रह्मणः साक्षादवध्यत्वमवाप्य च ॥४॥
त्रैलोक्यमखिलं भुक्त्वा जित्वा चेन्द्रपुरं पुरा ।
लीलया चाप्रयत्नेन त्रासयामास वासवम् ॥ ५ ॥

बाधितास्ताड़िता बद्धा पातितास्तेन ते सुराः।
विविशुर्मन्दरं भीता नारायणपुरोगमाः ॥ ६ ॥
एवं सम्मोह्य वै देवानन्धकोऽपि महासुरः।
यदृच्छया गिरिं प्राप्तो मन्दरञ्चारुकन्दरम् ॥ ७ ॥

ततस्ते समस्ताः सुरेन्द्राःससाध्याः
सुरेशं महेशं पुरेत्याहुरेवम्।
हुतश्चाल्पवीर्यप्रभिन्नाङ्गभिन्ना
वयं दैत्यराजस्य शस्त्रैर्निकृत्ताः ॥ ८ ॥

इतीदमखिलं श्रुत्वा दैत्यागममनौपमम्।
गणेश्वरैश्च भगवान् अन्धकाभिमुखं ययौ ॥ ९ ॥

ततेन्द्रपद्मोद्भवविष्णुमुख्याः
सुरेश्वरा विप्रवराश्च सर्वे।
जयेति वाचा भगवन्तमूचुः
किरीटबद्धाञ्जलयः समन्तात् ॥ १० ॥

अथाशेषासुरांस्तस्य कोटिकोटिशतैस्ततः।
भस्मीकृत्य महादेवो निर्बिभेदान्धकन्तदा ॥ ११ ॥
शूलेन शूलिना प्रोतन्दग्धकल्मषकञ्चुकम्।
दृष्टान्धकं गणाधीशं प्रणम्य सपितामहः ॥ १२ ॥
तन्नादश्रवणात्ते तु देवा देवं प्रणम्य तम्।
ननृतुर्मुनयः सर्वे मुमुदुर्गणपुङ्गवाः ॥ १३ ॥
ससृजुः पुष्पवर्षाणि देवाः शम्भोस्तदोपरि।
त्रैलोक्यमखिलं हर्षान्ननन्द च ननाद च ॥ १४ ॥
दग्धोऽग्निना च शूलेन प्रोतः प्रेतपतिश्चान्धकः।
सात्विकं भावमास्थाय चिन्तयामास चेतसा ॥ १५ ॥

जन्मान्तरेऽपि देवेन दग्धो यस्माच्छिवेन वै ।
आराधितो मया शम्भुः पुरा साक्षान्महेश्वरः ॥ १६
तस्मादेतन्मया लब्धं अन्यथा नोपपद्यते ।
यः स्मरेन्मनसा रुद्रं प्राणान्ते सकृदेव वा ॥ १७ ॥
स याति शिवसायुज्यं किं पुनर्बहुशः स्मरन् ।
ब्रह्मा च भगवान्विष्णुः सर्वे देवाः सवासवाः ॥ १८
शरणं प्राप्य तिष्ठन्ति तमेव शरणं व्रजेत् ।
एवं सञ्चिन्त्य तुष्टात्मा सोऽन्धकश्चान्धकार्दनम् ॥ १९
सगणं शिवमीशानमस्तुवत्पुण्यगौरवात् ।
प्रार्थितस्तेन भगवान् परमार्त्तिहरो हरः ॥ २० ॥
छित्त्वैव नेत्रतनयं शूलाग्रस्थं सुरेश्वरः ।
प्रोवाच दानवं प्रेक्ष्य घृणया नीललोहितः ॥ २१ ॥
तुष्टोऽस्मि वत्स ! भद्रन्ते कामं किं करवाणि ते ।
वरान वरय दैत्येन्द्र ! वरदो ऽहमन्धक ! ॥ २२ ॥
श्रुत्वा वाक्यं तदा शम्भोर्हिरण्यनयनात्मजः ।
हर्षगद्गदया वाचा प्रोवाचेदं महेश्वरम् ॥ २३ ॥
भगवन्देवदेवेश ! भक्तार्तिहर ! शङ्कर ! ।
त्वयि भक्तिः प्रसीदेश यदि देयो वरश्च मे ॥ २४ ॥
श्रुत्वा भवोऽपि वचनं अन्धकस्य महात्मनः ।
प्रददौ दुर्लभां शुद्धां दैत्येन्द्राय महाद्युतिः ॥ २५ ।
गाणपत्यं च दैत्याय प्रददौ चावरोप्य तम् ।
प्रणेमुस्तं सुरेन्द्राद्या गाणपत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २६

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे अन्धकगाणपत्यप्राप्तिर्नाम द्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥

चतुर्नवतितमोऽध्यायः ।

—०—

ऋषय ऊचुः ।

कथमस्य पिता दैत्यो हिरण्याक्षः सुदारुणः ।
विष्णुना सूदितो विष्णुर्वाराहत्वं कथं गतः ॥ १ ॥
तस्य शृङ्गं महेशस्य भूषणत्वं कथं गतम् ।
एतत् सर्वं विशेषेण सूत ! वक्तुमिहार्हसि ॥ २ ॥

सूत उवाच ।

हिरण्यकशिपोर्भ्राता हिरण्याक्ष इति स्मृतः ।
पुरान्धकासुरेशस्य पिता कालान्तकोपमः ॥ ३ ॥
देवान् जित्वाथ दैत्येन्द्रो बध्वा च धरणीमिमाम् ।
नीत्वा रसातलञ्चक्रे वन्दीमिन्दीवरप्रभाम् ॥ ४ ॥
ततः सब्रह्मका देवाः परिम्लानमुखश्रियः ।
बाधितास्ताडिता बध्वा हिरण्याक्षेण तेन वै ॥ ५ ॥
बलिना दैत्यमुख्येन क्रूरेण सुदुरात्मना ।
प्रणम्य शिरसा विष्णुं दैत्यकोटिविमर्दनम् ॥ ६ ॥
सर्वं विज्ञापयामासुर्धरणीबन्धनं हरेः ।
श्रुत्वैतद्भगवान् विष्णुर्धरणीबन्धनं हरिः ॥ ७ ॥
भूत्वा यज्ञवराहोऽसौ यथा लिङ्गोद्भवे तथा ।
दैत्यैश्च सार्धं दैत्येन्द्रं हिरण्याक्षं महाबलम् ॥ ८ ॥
दंष्ट्राग्रकोट्या हत्वैनं रेजे दैत्यान्तकस्तदा ।

कल्पादिषु यथापूर्वं प्रविश्य च रसातलम्॥ ९॥
आनीय वसुधां देवीमङ्कस्थामकरोद्विभुः।
ततस्तुष्टाव देवेशं देवदेवः पितामहः॥ १०॥
शक्राद्यैः सहितो भूत्वा हर्षगद्गदया गिरा।
शाश्वताय वराहाय दंष्ट्रिणे दण्डिने नमः॥ ११॥
नारायणाय सर्वाय ब्रह्मणे परमात्मने।
कर्त्रे धर्त्रे धरायास्तु हर्त्रे देवारिणां स्वयम्।
कर्त्रे नेत्रे सुरेन्द्राणां शास्त्रे च सकलस्य च॥ १२॥

त्वमष्टमूर्त्तिस्त्वमनन्तमूर्त्ति-
स्त्वमादिदेवस्त्वमनन्तवेदितः।
त्वया कृतं सर्वमिदं प्रसीद
सुरेश! लोकेश! वराह! विष्णो!॥ १३॥
सर्वेकदंष्ट्राग्रमुखाग्रकोटि-
भागैकभागार्द्धतमेन विष्णो!।
हताः प्रभात् कामददैत्यमुख्याः
सदंष्ट्रकोट्या सह पुत्रभृत्यैः॥ १४॥
त्वयोद्धृता देव! धरा धरेश!
धरा धराकार! धृताग्रदंष्ट्रे!
धराधरैः सर्वजनैः समुद्रैः
सुरासुरैः सेवितचन्द्रवक्त्र!॥ १५॥
त्वयैव देवेश! विभो! कृतश्च
जयः सुराणामसुरेश्वराणाम्।
अद्या मदस्तु वरः प्रसीद
वाग्देवता वारिजसम्भवाय॥ १६॥

तव रोहिणि सकलामरेश्वरा
नयनद्वये शशिरवी पदद्वये।
निहिता रसातलगता वसुन्धरा
तव पृष्ठतः सकलतारकादयः ॥ १७ ॥
जगतां हिताय भवता वसुन्धरा
भगवन्! रसातलपुटं गता तदा।
अवलोद्धृता च भगवंस्त्वयैव
सकलं त्वयैव हि धृतं जगद्गुरो! ॥ १८ ॥
इति वाक्पतिर्बहुविधैस्तवार्च्चनैः
प्रणिपत्य विष्णुममरैः प्रजापतिः।
विविधान् वरान् हरिमुखात्तु लब्धवान्
हरिनाभिवारिजदेहधृत् स्वयम् ॥ १९ ॥
अथ तामुद्धृतां तेन धरां देवा मुनीश्वराः।
मूर्द्ध्नारोप्य नमश्चक्रुश्चक्रिणः सन्निधौ तदा ॥ २० ॥
अनेनैव वराहेण चोद्धृतासि वरप्रदे!।
कृष्णेनाक्लिष्टकार्य्येण शतहस्तेन विष्णुना ॥ २१ ॥
धरणि! त्वं महाभोगे! भूमिस्त्वं धेनुरव्यये!।
लोकानां धारणी त्वं हि मृत्तिके! हर पातकम् ॥ २२ ॥
मनसा कर्मणा वाचा वरदे! अरिजेश्वरे!।
त्वया हतेन पापेन जीवामस्त्वत् प्रसादतः ॥ २३ ॥
इत्युक्ता सा तदा देवी धरा देवैरथाब्रवीत्।
वराहदंष्ट्रा भिन्नायां धरायां मृत्तिकां द्विजाः! ॥ २४ ॥
मन्त्रेणानेन यो बिभ्रत् मूर्ध्नि पापात् प्रमुच्यते।
आयुष्मान् बलवान् धन्यः ...

क्रमाद् भुवि दिवं प्राप्य कर्मान्ते मोदते सुरैः ।
अथ देवे गते त्यक्त्वा वाराहं क्षीरसागरम् ॥ २६ ॥
वाराहरूपमनघस्यधात्र च धरा पुनः ।
तस्य दंष्ट्रा भराक्रान्ता देवदेवस्य धीमतः ॥ २७ ॥
यदृच्छया भवः पश्यन् जगाम जगदीश्वरः ।
दंष्ट्रां जग्राह दृष्ट्वा तां भूषणार्थमथात्मनः ॥ २८ ॥
दधार च महादेवः कूर्मान्ते वै महोरसि ।
देवाश्च तुष्टुवुः सेन्द्रा देवदेवस्य वै भवम् ॥ २९ ॥
धरा प्रतिष्ठिता ह्येवं देवदेवेन लीलया ।
भूतानां सम्प्लवे चापि विष्णोश्चैव कलेवरम् ॥ ३० ॥
ब्रह्मणश्च तथान्येषां देवानामपि लीलया ।
विभुरङ्गविभागेन भूषितो न यदि प्रभुः ॥ ३१ ॥
कथं विमुक्तिर्विप्राणां तस्माद् दंष्ट्री महेश्वरः ॥ ३

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे वराहप्रादुर्भावो नाम चतु-
र्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४ ॥

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

नृसिंहेन हतः पूर्वं हिरण्याक्षाग्रजः श्रुतम् ।
[illegible] ॥ १ ॥

सूत उवाच।

हिरण्यकशिपोः पुत्रः प्रह्लाद इति विश्रुतः।
धर्मज्ञः सत्यसम्पन्नस्तपस्वी चाभवत् सुधीः॥ २॥
जन्मप्रभृति देवेशं पूजयामास चाव्ययम्।
सर्वज्ञं सर्वगं विष्णुं सर्वदेवभवोद्भवम्॥ ३॥
तमादिपुरुषं भक्त्या परब्रह्मस्वरूपिणम्।
ब्रह्मणोऽधिपतिं सृष्टिस्थितिसंहारकारणम्॥ ४॥
सोऽपि विष्णोस्तथाभूतं दृष्ट्वा पुत्रं समाहितम्।
नमो नारायणायेति गोविन्देति मुहुर्मुहुः॥ ५॥
स्तुवन्तं प्राह देवारिः प्रदहन्निव पापधीः।
न मां जानासि दुर्बुद्धे! सर्वदैत्यामरेश्वरम्॥ ६॥
प्रह्लाद! वीर! दुष्पुत्र! द्विजदेवार्त्तिकारणम्।
को विष्णुः पद्मजो वापि शक्रश्च वरुणोऽथवा॥ ७॥
वायुः सोमस्तथेशानः पावको मम यः समः।
मामेवार्चय भक्त्या च त्यक्त्वा नारायणं सदा॥ ८॥
प्रह्लाद! जीविते वाञ्छा तवैषा शृणु चास्ति चेत्।
श्रुत्वापि तस्य वचनं हिरण्यकशिपोः सुधीः॥ ९॥
प्रह्लादः पूजयामास नमो नारायणेति च।
नमो नारायणायेति सर्वदैत्यकुमारकान्॥ १०॥
अध्यापयामास च तां ब्रह्मविद्यां सुशोभनाम्।
दुर्लङ्घ्यामात्मनो दृष्ट्वा शक्रादिभिरपि स्वयम्॥ ११॥
पुत्रेण लङ्घितामाज्ञां हिरण्यः प्राह दानवान्।
एतं नानाविधैर्वधैर्दुःपुत्रं हन्तुमर्हथ॥ १२॥
एवमुक्तास्तदा तेन दैत्येन सुदुरात्मना।

निजघ्नुर्देवदेवस्य भृत्यं प्रह्लादमव्ययम् ॥ १३ ॥

तत्र तत् प्रतिहतं तदा सुरैर्दैत्यराजतनयं द्विजोत्तमाः।
घोरवारिनिधिशायिनः प्रभोर्निष्फलं त्वथ बभूव तेजसा।

तदाथ गर्वभिन्नस्य हिरण्यकशिपोः प्रभुः।
तत्रैवाविरभूद् धन्तुं नृसिंहाकृतिमास्थितः ॥ १५

जघान च सुतं प्रेक्ष्य पितरं दानवाधमम्।
बिभेद तत्क्षणादेव करजैर्निशितैः शतैः ॥ १६ ।

ततो निहत्य तं दैत्यं सबान्धवमघापहः।
पीडयामास दैत्येन्द्रं युगान्ताग्निरिवापरः ॥१७।

नादैस्तस्य नृसिंहस्य घोरैर्विभासितं जगत्।
आब्रह्मभुवनाद् विप्राः प्रचचाल च समन्ततः ॥ १८॥

दृष्ट्वा सुरासुरमहोरगसिद्धसाध्या-
स्तस्मिन् क्षणे हरिविरिञ्चिमुखा नृसिंहम्।
धैर्यं बलञ्च समवाप्य ययुर्विहृज्य
आदिक्षु खान्तमसुरक्षणतत्पराश्च ॥ १९ ॥

ततस्तैर्गतैः सैव देवो नृसिंहः
सहस्राकृतिः सर्वपात् सर्वबाहुः।
सहस्रेक्षणः सोमसूर्याग्निनेत्र-
स्तदा संस्थितः सर्वमावृत्य मायी ॥ २० ॥

तमस्तुष्टुवुः सुरश्रेष्ठा लोकालोकाचले स्थिताः।
सब्रह्मकाः ससिद्धाश्च सयमाः समरुद्गणाः ॥ २१ ॥

परात्परतरं ब्रह्म तत्त्वात्तत्त्वतमं भवान्।
ज्योतिषामपि परं ज्योतिः परमात्मा जगन्मयः ॥ २

[illegible] मयः प्रभुः।

वागतीतो गिरालम्बो निर्द्वन्द्वो निरुपप्लवः ॥ २३ ॥
यज्ञभुग् यज्ञमूर्त्तिस्त्वं यज्विनां फलदः प्रभुः।
भवान् मत्स्याकृतिः कौर्ममास्थाय जगति स्थितः ॥२४॥
वाराहीश्चैव त्वं सैंहीमास्थायेह व्यवस्थितः।
देवानां राज्यरक्षार्थं निहत्य दितिजेश्वरम् ॥ २५ ॥
द्विजशापच्छलेनैव भवतीर्णोऽसि लीलया।
न दृष्टं यत् त्वदन्यं हि भवान् सर्वञ्चराचरम् ॥ २६ ॥
भवान् विष्णुर्भवान् रुद्रो भवानेव पितामहः।
भवानादिर्भवानन्तो भवानेव वयं विभो! ॥ २७ ॥
भवानेव जगत सर्वं प्रलापेन किमीश्वर!।
मायया बहुधा संस्थमद्वितीयमयं प्रभो! ॥ २८ ॥
स्तोष्यामस्त्वां कथं भासि देवदेव! मृगाधिप!।
स्तुतोऽपि विविधैस्तुल्यैर्भावैर्नानाविधैः प्रभुः ॥ २९ ॥
न जगाम द्विजाः! शान्तिं मानयन्योनिमात्मनः।
यो नृसिंहस्तवं भक्त्या पठेद्दार्थं विचारयेत् ॥ ३० ॥
श्रावयेद्वा द्विजान् सर्वान् विष्णुलोके महीयते।
तदन्तरे शिवं देवाः सेन्द्राः सब्रह्मकाः प्रभुम् ॥ ३१ ॥
सम्प्राप्य तुष्टुवुः सर्वे विज्ञाप्य मृगरूपिणः।
ततो ब्रह्मादयस्तूर्णं संस्तूय परमेश्वरम् ॥ ३२ ॥
भगवत्याथाय शरणं जग्मुः परमकारणम्।
मन्दरस्थं महादेवं क्रीडमानं सहोमया ॥ ३३ ॥
सेवितं गणगन्धर्वैः सिद्धैरप्सरसां गणैः।
देवताभिः सह ब्रह्मा भीतभीतः सगद्गदम् ॥ ३४ ॥
प्रणम्य दण्डवत् शम्भो ...

ब्रह्मोवाच । नमस्ते कालकालाय नमस्ते रुद्रमन्यवे ।
नमः शिवाय रुद्राय शङ्कराय शिवाय ते ॥ ३५ ॥
उग्रोऽसि सर्वभूतानां नियन्ताऽसि शिवोऽसि नः ।
नमः शिवाय शर्वाय शङ्करायार्त्तिहारिणे ॥ ३६ ॥
मयस्कराय विश्वाय विष्णवे ब्रह्मणे नमः ।
अन्तकाय नमस्तुभ्यमुमायाः पतये नमः । ३७ ।
हिरण्यबाहवे साक्षात् हिरण्यपतये नमः ।
शर्वाय सर्वरूपाय पुरुषाय नमो नमः ॥ ३८ ॥
सदसद्व्यक्तिहीनाय महतः कारणाय ते ।
नित्याय विश्वरूपाय जायमानाय ते नमः ॥ ३९ ॥
जाताय बहुधा लोके प्रभूताय नमो नमः ।
रुद्राय नीलरुद्राय कद्रुद्राय प्रचेतसे ॥ ४० ॥
कालाय कालरूपाय नमः कालाङ्गहारिणे ।
मीढुष्टमाय देवाय शितिकण्ठाय ते नमः ॥ ४१ ॥
महीयसे नमस्तुभ्यं हन्त्रे देवारिणां सदा ।
ताराय च सुताराय तारणाय नमो नमः ॥ ४२ ॥
हरिकेशाय देवाय शम्भवे परमात्मने ।
देवानां शम्भवे तुभ्यं भूतानां शम्भवे नमः ॥ ४३ ॥
शम्भवे हैमवत्याश्च मन्यवे रुद्ररूपिणे ।
कपर्दिने नमस्तुभ्यं कालकण्ठाय ते नमः ॥ ४४ ॥
हिरण्याय महेशाय श्रीकण्ठाय नमो नमः ।
भस्मदिग्धशरीराय दण्डमुण्डीश्वराय च ॥ ४५ ॥
नमो ह्रस्वाय दीर्घाय वामनाय नमो नमः ।
[illegible] नमो नमः ॥ ४६ ॥

भीमाय भीमरूपाय भीमकर्मरताय ते ।
भये वधाय वै भूत्वा नमो दूरे वधाय च ॥ ४७ ॥
धन्विने शूलिने तुभ्यङ्गदिने हलिने नमः ।
चक्रिणे वर्मिणे नित्यं दैत्यानां कर्मभेदिने ॥ ४८ ॥
सद्याय सद्यरूपाय सद्योजाताय ते नमः ।
वामाय वामरूपाय वामनेत्राय ते नमः ॥ ४९ ॥
अघोररूपाय विकटाय विकटशरीराय ते नमः ।
पुरुषरूपाय पुरुषैक तत् पुरुषाय वै नमः ॥ ५० ॥
पुरुषार्थप्रदानाय पतये परमेष्ठिने ।
ईशानाय नमस्तुभ्य मीश्वराय नमो नमः ॥ ५१ ॥
ब्रह्मणे ब्रह्मरूपाय नमः साक्षाच्छिवाय ते ।
सर्वविद्यानृसिंहस्य रूपमास्थाय विश्वकृत् ॥ ५२ ॥
हिरण्यकशिपुं हत्वा करजैर्निशितैः स्वयम् ।
दैत्येन्द्रैर्बहुभिः सार्धं हितार्थं जगतां प्रभुः ॥ ५३ ॥
मेन्द्रीं समानय व्योमिं बाधते निखिलं जगत् ।
यत् कृत्यमत्र देवेश ! तत् कुरुष्व भवानिह ॥ ५४ ॥
उग्रोऽसि सर्वदुष्टानां नियन्तासि शिवोऽसि नः ।
कालकूटादिवपुषा त्राहि नः शरणागतान् ॥ ५५ ॥
शक्रस्तु वृत्तं विश्वेश ! क्रीड़ा वै केवलं वयम् ।
तवोन्मेष निमेषाभ्यामस्माकं प्रलयोदयौ । ५६ ॥
उन्मीलये त्वयि ब्रह्मन् ! विनाशोऽस्ति न ते शिव ! ।
सन्तप्ताश्च वयं देव ! हरिणाऽमिततेजसा ॥ ५७ ॥
सर्वलोकहितायेमं तत्त्वं संहर्तुमिच्छसि ।

सूत उवाच ।

विज्ञापितस्तथा देवः प्रहसन् प्राह तान् सुरान् ॥५८॥
अभयञ्च ददौ तेषां हनिष्यामीति तं प्रभुः ।
सोऽपि ब्रह्मः सुरैः सार्द्धं प्रणिपत्य यथागतम् ॥ ५९ ॥
जगाम भगवान् ब्रह्मा तथान्ये च सुरोत्तमाः ।
अथोत्थाय महादेवः शारभं रूपमास्थितः ॥ ६० ॥
ययौ प्रान्ते नृसिंहस्य गर्वितस्य मृगाशिनः ।
अपहृत्य तदा प्राणान् शरभः सुरपूजितः ॥ ६१ ॥
सिंहात्ततो नरो भूत्वा जगाम च यथाक्रमम् ।
एवं स्तुतस्तदा देवैर्जगाम स यथाक्रमम् ॥ ६२ ॥
यः पठेत् शृणुयाद्वापि संस्तवं शार्वमुत्तमम् ।
रुद्रलोकमनुप्राप्य रुद्रेण सह मोदते ॥ ६३ ॥

इति श्रीलैङ्गे नारसिंहे पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।९५।

षण्णवतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

कथं देवो महादेवो विश्वसंहारकारकः ।
शरभाख्यं महाघोरं विकृतं रूपमास्थितः ॥ १ ॥
किं किं धैर्यं कृतं तेन ब्रूहि सर्वं महामते ।

सूत उवाच।

एवमभ्यर्थितो देवैर्मतिञ्चक्रे कृपालयः॥ २॥
यत्तेजस्तु नृसिंहाख्यं संहर्तुं परमेश्वरः।
तदर्थं स्मृतवान् रुद्रो वीरभद्रं महाबलम्॥ ३॥
आत्मनो भैरवं रूपं महाप्रलयकारकम्।
आजगाम पुरा सद्यो गणानामग्रतो हसन्॥ ४॥
साट्टहासैर्गणवरैरुत्पतद्भिरितस्ततः।
नृसिंहरूपैरन्यैश्च कोटिभिः परिवारितः॥ ५॥
तावद्भिरभितो वीरैर्नृत्यद्भिश्च मुदान्वितैः।
क्रीडद्भिश्च महाधीरैर्ब्रह्माद्यैः कन्दुकैरिव॥ ६॥
अदृष्टपूर्वैरन्यैश्च वेष्टितो वीरवन्दितः।
कल्पान्तज्वलनज्वालो विलसल्लोचनत्रयः॥ ७॥
आत्तशस्त्रो जटाजूटे ज्वलद्बालेन्दुमण्डितः।
बालेन्दुद्वितयाकारतीक्ष्णदंष्ट्राङ्कुरद्वयः॥ ८॥
आखण्डलधनुःखण्डसन्निभभ्रूलतायुतः।
महाप्रचण्डहुङ्कारबधिरीकृतदिङ्मुखः॥ ९॥
नीलमेघाञ्जनाकारभीषणश्मश्रुरद्भुतः।
वादखण्डमखण्डाभ्यां भ्रामयंस्त्रिशिखं मुहुः॥ १०॥
वीरभद्रोऽपि भगवान् वीरशक्तिविजृम्भितः।
स्वयं विज्ञापयामास किमत्र स्मृतिकारणम्॥ ११॥
आज्ञापय जगत्स्वामिन्! प्रसादः क्रियतां मयि।

श्रीभगवानुवाच।

अकाले भयमुत्पन्नं देवानामपि भैरव!॥ १२॥
ज्वलितः स नृसिंहाग्निः ---

सान्त्वयन् बोधयादौ तं तेन किं नोपशाम्यति ॥ १३
ततो मत्परमं भावं भैरवं सम्प्रदर्शय ।
सूक्ष्मं सूक्ष्मेण संहृत्य स्थूलं स्थूलेन तेजसा ॥ १४ ।
वक्त्रमानय कृत्त्यञ्च वीरभद्र ! ममाज्ञया ।
इत्यादिष्टो गणाध्यक्षः प्रशान्तवपुरास्थितः ॥ १५ ॥
जगाम रंहसा तत्र यत्रास्ते नरकेसरी ।
ततस्तं बोधयामास वीरभद्रो ! हरो हरिम् ॥ १६ ।
उवाच वाक्यमीशानः पिता पुत्रमिवौरसम् ।

श्रीवीरभद्र उवाच ।

जगत् सुखाय भगवन्नवतीर्णोऽसि माधव ! ॥१७ ।
स्थित्यर्थं न च युक्तोऽसि परेण परमेष्ठिना ।
जन्तुचक्रं भगवता रक्षितं मत्स्यरूपिणा ॥ १८ ॥
पुच्छेनैव समाबध्य भ्रमन्नेकार्णवे पुरा ।
बिभर्षि कूर्मरूपेण वाराहेणोद्धृता मही ॥ १९ ॥
अनेन हरिरूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः ।
वामनेन बलिर्बद्धस्त्वया विक्रमता पुनः ॥ २० ॥
त्वमेव सर्वभूतानां प्रभवः प्रभुरव्ययः ।
यदा यदा हि लोकस्य दुःखं किञ्चित् प्रजायते ॥
तदा तदावतीर्णस्त्वं करिष्यसि निरामयम् ।
नाधिकस्त्वत्समोऽप्यस्ति हरे ! शिवपरायण ! । २
त्वया धर्माश्च वेदाश्च शुभे मार्गे प्रतिष्ठिताः ।
यदर्थमवतारोऽयं निहतः सोऽपि केशव ! ॥ २१
अत्यन्तघोरं भगवन्नरसिंहवपुस्तव ।
[illegible] । २२ ।

सूत उवाच।

इत्युक्तो वीरभद्रेण नृसिंहः शान्तया गिरा।
ततोऽधिकं महाघोरं कोपं प्रज्वालयद्धरिः॥ २५ ॥

श्रीनृसिंह उवाच।

आगतोऽसि यतस्तत्र गच्छ त्वं मा हितं वद।
इदानीं संहरिष्यामि जगदेतच्चराचरम्॥ २६ ॥
संहर्त्तुर्न हि संहारः स्वतो वा परतोऽपि वा।
शासितं मम सर्वत्र शास्ता कोऽपि न विद्यते॥ २७ ॥
मत्प्रसादेन सकलं समर्यादं प्रवर्त्तते।
अहं हि सर्वशक्तीनां प्रवर्त्तकनिवर्त्तकः॥ २८ ॥
यद्यद्विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा।
तत्तद्विद्धि गणाध्यक्ष! मम तेजोविजृम्भितम्॥ २९ ॥
देवता परमार्थज्ञा ममैव परमं विदुः।
मदंशाः शक्तिसम्पन्ना ब्रह्मशक्रादयः सुराः॥ ३० ॥
मन्नाभिपद्मजाज्जातः पुरा ब्रह्मा चतुर्मुखः।
तल्ललाटसमुत्पन्नो भगवान् वृषभध्वजः॥ ३१ ॥
रजसाधिष्ठितः स्रष्टा रुद्रस्तामस उच्यते।
अहं नियन्ता सर्वस्य मत्परं नास्ति दैवतम्॥ ३२ ॥
विश्वाधिकः स्वतन्त्रश्च कर्त्ता हर्त्ताखिलेश्वरः।
इदन्तु मत्परं तेजः कः पुनः श्रोतुमिच्छति॥ ३३ ॥
अतो मां शरणं प्राप्य गच्छ त्वं विगतज्वरः।
अवेहि परमं भावमिदं भूतमहेश्वरः॥ ३४ ॥

कालोऽप्यहं कालविनाशहेतु-
र्लोकान् समाहर्त्तुमहं ——

मृत्योर्मृत्युं विद्धि मां वीरभद्र !
जीवन्त्येते मत्प्रसादेन देवाः ॥ ३५ ॥

सूत उवाच ।

साहङ्कारमिदं श्रुत्वा हरेरमितविक्रमः ।
विहस्योवाच सावज्ञं ततो विस्फुरिताधरः ॥ ३६ ॥

श्रीवीरभद्र उवाच ।

किं न जानासि विश्वेशं संहर्तारं पिनाकिनम् ।
असद्वादो विवादश्च विनाशस्त्वयि केवलः ॥ ३७ ॥
तवान्योऽन्यावताराणि कानि शेषाणि साम्प्रतम् ।
कृतानि येन केनापि कथाशेषो भविष्यति ॥ ३८ ॥
दोषं त्वं पश्य एतत्त्वमवस्थामीदृशीं गतः ।
तेन संहारदक्षेण क्षणात् संक्षयमेष्यसि ॥ ३९ ॥
प्रकृतिस्त्वं पुमान् रुद्रस्त्वयि वीर्यं समाहितम् ।
त्वन्नाभिपङ्कजाज्जातः पञ्चवक्त्रः पितामहः ॥ ४० ॥
सृष्ट्यर्थेन जगत् पूर्वं शङ्करं नीललोहितम् ।
ललाटे चिन्तयामास तपस्युग्रे व्यवस्थितः ॥ ४१ ॥
तल्ललाटादभूच्छम्भोः सृष्ट्यर्थं तत्र दूषणम् ।
अंशोऽहं देवदेवस्य महाभैरवरूपिणः ॥ ४२ ॥
त्वत्संहारे नियुक्तोऽस्मि विनयेन बलेन च ।
एवं रक्षो विदार्यैव त्वं शक्तिकलया युतः ॥ ४३ ॥
अहङ्कारावलेपेन गर्जसि त्वमतन्द्रितः ।
उपकारो ह्यसाधूनामपकाराय केवलम् ॥ ४४ ॥
यदि सिंह महेशानं स्वपुनर्भूतमन्यसे
[illegible] हि कृतवित् ।

कुलालचक्रवच्छ्रत्या प्रेरितोऽसि पिनाकिना ।
अद्यापि तव निश्छिन्नं कपालं कूर्मरूपिणः ॥ ४६ ॥
हरहारलतामध्ये मुग्ध । कस्मान्न बुध्यसे ।
विस्तृतं किं तदंशेन दंष्ट्रोत्पाटनपीडितः ॥ ४७ ॥
वाराहविग्रहस्तेऽस्य साक्रोशं त्वारकारिणा ।
दग्धोऽसि यस्य शूलाग्रे विष्वक्सेनच्छलाद्भवान् ॥ ४८ ॥
दक्षयज्ञे शिरश्छिन्नं मया ते यज्ञरूपिणः ।
अद्यापि तव पुत्रस्य ब्रह्मणः पञ्चमं शिरः ॥ ४९ ॥
छिन्नं तमेनाभिसन्धस्तदंशं तस्य तद्बलम् ।
निर्जितस्त्वं दधीचेन संग्रामे समरुद्गणः ॥ ५० ॥
कण्डूयमाने शिरसि कथं तद्विस्मृतं त्वया ।
चक्रं विक्रमतो यस्य चक्रपाणे । तव प्रियम् ॥ ५१ ॥
कुतः प्राप्तं कृतं केन त्वया तदपि विस्मृतम् ।
ते मया सकला लोका गृहीतास्त्वं पयोनिधौ ॥ ५२ ॥
निद्रापरवशः शेषे स कथं सात्त्विको भवान् ।
त्वदादिस्तम्बपर्यन्तं रुद्रशक्तिविजृम्भितम् ॥ ५३ ॥
शक्तिमानभितस्त्वञ्च अनलस्त्वञ्च मोहितः ।
तत्तेजसोऽपि माहात्म्यं युवां द्रष्टुं न हि क्षमौ ॥ ५४ ॥
स्थूला ये हि प्रपश्यन्ति तद्विष्णोः परमं पदम् ।
द्यावापृथिव्या इन्द्राग्नि यमस्य वरुणस्य च ॥ ५५ ॥
ध्वान्तोदरे शशाङ्कस्य जनिता परमेश्वरः ।
कालोऽसि त्वं महाकालः कालकालो महेश्वरः ॥ ५६ ॥
अतस्त्वमुग्रकलया मृत्योर्मृत्युर्भविष्यसि ।
स्थिरधन्वा क्षयी वीरो वीरो विश्वाधिपः प्रभुः ॥ ५७ ॥

उपसंहर ज्वरं भीमो ... ।
... नैव चतुर्मुखः ॥ ५८ ॥
इत्थं सर्वं समालोक्य संहरात्मानमात्मना ।
नो चेदिदानीं क्रोधस्य महाभैरवरूपिणः ॥ ५९ ॥
वज्राशनिरिव स्थाणोः ... मृत्युः पतिष्यति ।

सूत उवाच ।

इत्युक्तो वीरभद्रेण नृसिंहः क्रोधविह्वलः ॥ ६० ॥
ननाद तनुवेगेन तं ग्रहीतुं प्रचक्रमे ।
अत्रान्तरे महाघोरं विपक्षभयकारणम् ॥ ६१ ॥
गगनव्यापि दुर्धर्षं शैवतेजः समुद्भवम् ।
वीरभद्रस्य तद्रूपं तत्क्षणादेव दृश्यते ॥ ६२ ॥
न तद्धिरण्मयं सौम्यं न सौरं नाग्निसम्भवम् ।
न तडिच्चन्द्रसदृशमनौपम्यं महेश्वरम् ॥ ६३ ॥
तदा तेजांसि सर्वाणि तस्मिन् लीनानि शङ्करे ।
ततो व्यक्तो महातेजा अव्यक्ते ... ॥ ६४ ॥
रुद्रसाधारणं चैव चिह्नितं विकृताकृति ।
ततः संहाररूपेण सुव्यक्तः परमेश्वरः ॥ ६५ ॥
पश्यतां सर्वदेवानां जयशब्दादिमङ्गलैः ।
सहस्रबाहुर्जटिलश्चन्द्रार्धकृतशेखरः ॥ ६६ ॥
स सिंहार्धशरीरेण पक्षाभ्यां चञ्चुना द्विजः ।
अतितीक्ष्णमहादंष्ट्रो वज्रतुल्यनखायुधः ॥ ६७ ॥
कण्ठे कालो महाबाहुः चतुष्पाद् वह्निसम्भवः ।
युगान्तोद्यतजीमूतभीमगम्भीरनिःस्वनः ॥ ६८ ॥
[illegible]

स्पष्टदंष्ट्रोऽधरौष्ठश्च हुङ्कारेण युतो हरः ॥ ६९ ॥
हरिस्तद्दर्शनादेव विनष्टबलविक्रमः।
बिभ्रद्दौर्य्यं सहस्रांशोरधः खद्योतविभ्रमम् ॥ ७० ॥
अथ विभ्रम्य पक्षाभ्यां नाभिपादेऽभ्युदारयन्।
पादावाबध्य पुच्छेन बाहुभ्यां बाहुमण्डलम् ॥ ७१ ॥
भिन्दन्नुरसि बाहुभ्यां निजग्राह हरो हरिम्।
ततो जगाम गगनं देवैः सह महर्षिभिः ॥ ७२ ॥
सहसैव भयाद् विष्णुं विहगश्च यथोरगम्।
उत्क्षिप्योत्क्षिप्य संगृह्य निपात्य च निपात्य च ॥ ७३ ॥
उड्डीयोड्डीय भगवान् पक्षाघातविमोहितम्।
हरिं हरन्तं वृषभं विश्वेशानं तमीश्वरम् ॥ ७४ ॥
अन्वयान्ति सुराः सर्वे नमोवाक्येन तुष्टुवुः।
नीयमानः परवशो दीनवक्त्रः कृताञ्जलिः ॥ ७५ ॥
तुष्टाव परमेशानं हरिस्तं ललिताक्षरैः।

श्रीनृसिंह उवाच।

नमो रुद्राय शर्वाय महाग्रासाय विष्णवे ॥ ७६ ॥
नम उग्राय भीमाय नमः क्रोधाय मन्यवे।
नमो भवाय शर्वाय शङ्कराय शिवाय ते ॥ ७७ ॥
कालकालाय कालाय महाकालाय मृत्यवे।
वीराय वीरभद्राय क्षयद्वीराय शूलिने ॥ ७८ ॥
महादेवाय महते पशूनां पतये नमः।
एकाय नीलकण्ठाय श्रीकण्ठाय पिनाकिने ॥ ७९ ॥
नमोऽनन्ताय सूक्ष्माय नमस्ते मृत्युमन्यवे।
पराय परमेशाय परात्परतराय ते ॥ ८० ॥

परात्पराय विश्वाय नमस्ते विश्वमूर्त्तये ।
नमो विष्णुकलत्राय विष्णुक्षेत्राय भानवे ॥ ८१ ॥
कैवर्त्ताय किराताय महाव्याधाय शाश्वते ।
भैरवाय शरण्याय महाभैरवरूपिणे ॥ ८२ ॥
नमो नृसिंहसंहर्त्रे कामकालपुरारये ।
महापाशौघसंहर्त्रे विष्णुमायान्तकारिणे ॥ ८३ ॥
त्र्यम्बकाय चाक्षराय शिपिविष्टाय मीढ़ुषे ।
मृत्युञ्जयाय शर्वाय सर्वज्ञाय मखारये ॥ ८४ ॥
मखेशाय वरेण्याय नमस्ते वह्निरूपिणे ।
महाघ्राणाय जिह्वाय प्राणापानप्रवर्त्तिने ॥ ८५ ॥
त्रिगुणाय त्रिशूलाय गुणातीताय योगिने ।
संसाराय प्रवाहाय महायन्त्रप्रवर्त्तिने ॥ ८६ ॥
नमश्चन्द्राग्निसूर्य्याय मुक्तिवैचित्र्यहेतवे ।
वरदायावताराय सर्वकारणहेतवे ॥ ८७ ॥
कपालिने करालाय पतये पुण्यकीर्त्तये ।
अमोघायाग्निनेत्राय नकुलीशाय शम्भवे ॥ ८८ ॥
भिषक्तमाय मुण्डाय दण्डिने योगरूपिणे ।
मेघवाहाय देवाय पार्वतीपतये नमः ॥ ८९ ॥
अव्यक्ताय विशोकाय स्थिराय स्थिरधन्विने ।
स्थाणवे कृत्तिवासाय नमः पञ्चार्थहेतवे ॥ ९० ॥
वरदायैकपादाय नमश्चन्द्रार्द्धमौलिने ।
नमस्तेऽध्वरराजाय वयसां पतये नमः ॥ ९१ ॥
योगीश्वराय नित्याय सत्याय परमेष्ठिने ।
[illegible] नमः [illegible]श्वराय ते ॥ ९२ ॥

एक द्वि त्रि चतुः पञ्चकृत्वस्तेऽस्तु नमो नमः।
दशकृत्वस्तु साहस्रकृत्वस्ते च नमो नमः॥ ९३॥
नमोऽपरिमितं कृत्वानन्तकृत्वो नमो नमः।
नमो नमो नमो भूयः पुनर्भूयो नमो नमः॥ ९४॥

सूत उवाच।

नाम्नामष्टशतेनैवं स्तुत्वामृतमयेन तु।
पुनस्तु प्रार्थयामास नृसिंहः शरभेश्वरम्॥ ९५॥
यदा यदा ममाज्ञानमत्यहङ्कारदूषितम्।
तदा तदापनेतव्यं त्वयैव परमेश्वर!॥ ९६॥
एवं विज्ञापयन् प्रीतः शङ्करं नरकेसरी।
नन्वशक्तो भवान् विष्णो! जीवितान्तं पराजितः॥ ९७॥
तद्वक्त्रशेषमात्रान्तं कृत्वा सर्वस्य विग्रहम्।
शक्तिशिल्पं तदा मङ्क्तं वीरभद्रः क्षणात्ततः॥ ९८॥

देवा ऊचुः।

अथ ब्रह्मादयः सर्वे वीरभद्र! त्वया दृशा।
जीविताः स्मो वयं देवाः पर्जन्येनैव पादपाः॥ ९९॥
यस्य भीषाद्दहत्यग्निरुदेति च रविः स्वयम्।
वातो वाति च सोऽसि त्वं मृत्युर्धावति पञ्चमः॥ १००
यदव्यक्तं परं व्योम कलातीतं सदाशिवम्।
भगवंस्त्वामेव भवं वदन्ति ब्रह्मवादिनः॥ १०१॥
के वयं एव धातुर्वै वेदने परमेश्वरः।
न विद्धि परमं धाम रूपलावण्यवर्णने॥ १०२॥
उपसर्गेषु सर्वेषु त्रायस्वास्मान् गणाधिप!।
एवाद्यमाकन्! भगवान् वर्त्ति रूपयान ...

ईदृशान्तेऽवताराणि दृष्ट्वा शिववक्षःस्थमः ।
कदाचित् सन्दिहेनास्मांस्त्वचिन्तास्तमया तथा ॥१०
गुह्यागिरिविरतटामितरूपाणि सर्वशः ।
अभ्यसंहर गम्यं ते न नीतव्यं परापरा ॥ १०५ ॥
द्वे तनू तव रुद्रस्य वेदज्ञा ब्राह्मणाः विदुः ।
घोराप्यन्या शिवाप्यन्या ते प्रत्येकमनेकधा ॥ १०६
इहास्मान् पाहि भगवन् ! नित्याहतमहाबलः ।
भवता हि जगत् सर्वं व्याप्तं स्वेनैव तेजसा ॥ १०७
ब्रह्मविष्ण्विन्द्रचन्द्रादि वयञ्च प्रमुखाः सुराः ।
सुरासुराः सम्प्रसूतास्त्वत्तः सर्वे महेश्वर ! ॥ १०८
ब्रह्मा च इन्द्रो विष्णुश्च यमाद्या नसुरासुरान् ।
ततो निगृह्य च हरिं सिंह इत्युपचेतसम् ॥ १०९
यतो बिभर्षि सकलं विभज्य तनुमष्टधा ।
अतोऽस्मान् पाहि भगवन् ! सुरान् दानैरभीप्सितैः
उवाच तान् सुरान् देवो महर्षींश्च पुरातनान् ।
यथा जले जलं क्षिप्तं क्षीरं क्षीरे घृतं घृते ॥ १
एकएव तदा विष्णुः शिवलीनो न चान्यथा ।
एष एव नृसिंहात्मा सदर्पश्च महाबलः ॥ ११२ ॥
जगत्संहारकारेण प्रवृत्तो नरकेसरी ।
याजनीयो नमस्तस्मै मद्भक्तिसिद्धिकाङ्क्षिभिः ॥ १
एतावदुक्त्वा भगवान् वीरभद्रो महाबलः ।
अपश्यन् सर्वभूतानां तत्रैवान्तरधीयत ॥ ११४
नृसिंहकृत्तिवसनस्तदाप्रभृति शङ्करः ।
... मुण्डमालायां नायकत्वेन कल्पितम् ॥

ततो देवा निरातङ्काः कीर्तयन्तः कथामिमाम् ।
विस्मयोत्फुल्लनयना जग्मुः सर्वे यथागतम् ॥ ११६ ॥
य इदं परमाख्यानं पुण्यं देवैः समन्वितम् ।
पठित्वा शृणुते चैव सर्वदुःखविनाशनम् ॥ ११७ ॥
धन्यं यशस्यमायुष्यमारोग्यं पुष्टिवर्धनम् ।
सर्वविघ्नप्रशमनं सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ११८ ॥
अपमृत्युप्रशमनं महाशान्तिकरं शुभम् ।
अरिचक्रप्रशमनं सर्वाधिप्रविनाशनम् ॥ ११९ ॥
ततो दुःस्वप्नशमनं सर्वभूतनिवारणम् ।
विषग्रहक्षयकरं पुत्रपौत्रादिवर्धनम् ॥ १२० ॥
योगसिद्धिप्रदं सम्यक् शिवज्ञानप्रकाशकम् ।
शिवलोकस्य सोपानं वाञ्छितार्थैकसाधनम् ॥ १२१ ॥
विष्णुमायानिरसनं देवता परमार्थदम् ।
वाञ्छासिद्धिप्रदञ्चैव ऋद्धिप्रज्ञादिसाधनम् ॥ १२२ ॥
इदन्तु शरभाकारं परं रूपं पिनाकिनः ।
प्रकाशितव्यं भक्तेषु धीरेष्वमितेषु च ॥ १२३ ॥
तेनैव पठितव्यञ्च श्रोतव्यञ्च शिवात्मभिः ।
शिवोत्सवेषु सर्वेषु चतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ १२४ ॥
पठेत् प्रतिष्ठाकालेषु शिवसन्निधिकारणम् ।
चोरव्याघ्राहिसिंहान्तकृतो राजभयेषु च ॥ १२५ ॥
अन्याश्चोत्पातभूकम्पदावाग्निपांशुवृष्टिषु ।
उल्कापाते महावाते विना वृष्ट्यातिवृष्टिषु ॥ १२६ ॥
अतस्तत्र पठेद्विद्वान् शिवभक्तो दृढव्रतः ।
यः पठेत् [illegible]

स रुद्रत्वं समासाद्य रुद्रस्यानुचरो भवेत्॥ १२८।

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे शरभप्रादुर्भावो नाम षण्णवतितमोऽध्यायः॥ ९६॥

सप्तनवतितमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

जलन्धरं जटामौलिः पुरा जम्भादिविक्रमम्।
कथं जघान भगवान् भगनेत्रहरो हरः॥ १॥
वक्तुमर्हसि चास्माकं रोमहर्षण। सुव्रत॥

सूत उवाच।

जलन्धर इति ख्यातो जलमण्डलसम्भवः॥ २॥
आसीदन्तकसङ्काशस्तपसा लब्धविक्रमः।
तेन देवाः सगन्धर्वाः सयक्षोरगराक्षसाः॥ ३।
निर्जिताः समरे सर्वे ब्रह्मा च भगवानजः।
जित्वैव देवसङ्घातं ब्रह्माणं वै जलन्धरः॥ ४
जगाम देवदेवेशं विष्णुं विश्वहरं गुरुम्।
तयोः समभवद् युद्धं दिवारात्रमविश्रमम्।

जलन्धरोऽपि तं [illegible]ादरम् ॥ ६ ॥
प्रोवाचेदं दितेः [illegible]सुमीश्वरम् ।
सर्वे जिता म[illegible]तो रणे ॥ ७ ॥
तं जित्वा [illegible] क्षणात् ।
अहमेव भवत्[illegible] ॥ ८ ॥
वासवत्वस्य युष्मा[illegible]ङ्गवाः ! ।
जलन्धरवचः श्रुत्वा सर्वे ते दानवाधमाः ॥ ९ ॥
जगर्जुरुच्चैः पापिष्ठा मृत्युदर्शनतत्पराः ।
दैत्यैरेतैस्तथान्यैश्च रथनागतुरङ्गमैः ॥ १० ॥
सबद्धैः सह सन्नह्य शर्वं प्रति ययौ बली ।
भवोऽपि दृष्ट्वा दैत्येन्द्रं मेरुकूटमिव स्थितम् ॥ ११ ॥
अवध्यत्वमपि श्रुत्वा तथान्यैर्भगनेत्रहा ।
ब्रह्मणो वचनं रक्षन् रक्षको जगतां प्रभुः ॥ १२ ॥
साम्बः सनन्दी सगणः प्रोवाच प्रहसन्निव ।
किं कृत्यमसुरेशान ! युद्धेनानेन साम्प्रतम् ॥ १३ ॥
मद्बाणैर्भिन्नसर्वाङ्गो मृत्युमभ्युप्यते मुदा ।
जलन्धरोऽपि तद्वाक्यं श्रुत्वा श्रोत्रविदारणम् ॥ १४ ॥
सुरेश्वरमुवाचेदं सुरेतरबलेश्वरः ।
वाक्येनालं महाबाहो ! देवदेव ! वृषध्वज ! ॥ [illegible]
चन्द्रांशुसन्निभैः शस्त्रैर्हर योद्धुमिहागतः ।
निशम्यास्य वचः शूली पादाङ्गुष्ठेन लीलया ।
महाम्भसि चकाराशु रथाङ्गं रौद्रमायुधम् ॥ [illegible]
कृत्वाम्भस्यसितं भगवान् रथाङ्[illegible]
[illegible] समयमभीन [illegible]

दृष्ट्वाम्बिकामधुरेवमप्रहर्षी
लोकत्रयाशङ्करः प्रहसंस्तदाह ॥ १७ ॥
।देन निर्मितं दैत्य ! जलन्धरमहार्णवे ।
।लवान् यदि योद्धुं तिष्ठ योद्धुं न चान्यथा ॥ १८
।स्य तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधेनादीप्तलोचनः ।
।दहन्निव नेत्राभ्यां प्राहावीक्ष्य जगत्त्रयम् ॥ १९ ॥

जलन्धर उवाच ।

।दामुद्धृत्य हत्वा च नन्दिनं त्वाञ्च शङ्कर ! ।
हत्वा लोकान् सुरैः सार्धं भुञ्जामि गरुड़ो यथा ॥२
हन्तुं चराचरं सर्वं समर्थोऽहं सवासवम् ।
को महेश्वर ! मद्बाणैरच्छेद्यो भुवनत्रये ॥ २१ ॥
बालभावे च भगवान् तपसैव विनिर्जितः ।
ब्रह्मा बलो यौवने वै मुनयः सुरपुङ्गवैः ॥ २२ ॥
दग्धं क्षणेन सकलं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
तपसा किं त्वया रुद्र ! निर्जितो भगवानपि ॥ २३ ॥
इन्द्राग्नियमवित्तेशवायुवारीश्वरादयः ।
न सेहिरे यथा नागा गन्धं पक्षिपतेरिव ॥ २४ ॥
न लब्धा दिवि भूमौ च बाहवो मम शङ्कर ! ।
समस्तान् पर्वतान् प्राप्य घर्षिताश्च गणेश्वर ! ॥ २५ ॥
गिरीन्द्रो मन्दरः श्रीमान्नीलो मेरुः सुशोभनः ।
घर्षितो बाहुदण्डेन कण्डूनोदार्थमापतत् ॥ २६ ॥
गङ्गा निरुद्धा बाहुभ्यां लीलार्थं हिमवद्गिरौ ।
नारीणां मम ... दिवौकसाम् ॥ २७

तत्क्षणादेव सकलत्रैलोक्यं वशमभूदिदम् ॥ १८ ॥
ऐरावताद्यो नागाः क्षिप्ताः सिन्धुजलोपरि ।
सरथो भगवानिन्द्रः क्षिप्तश्च शतयोजनम् ॥ १९ ॥
गरुडोऽपि मया बद्धो नागपाशेन विष्णुना ।
उर्वश्याद्या मया नीता नार्यः कारागृहान्तरम् ॥ २० ॥
कथञ्चिल्लब्धवान् शक्रः शचीमेकां प्रणम्य माम् ।
मां न जानासि दैत्येन्द्रं जलन्धरमुमापते ! ॥ २१ ॥

सूत उवाच ।

एवमुक्तो महादेवः प्रादहद्दै रथं तदा ।
तस्य नेत्राग्निभागैककलार्द्धेन चाकुलम् ॥ २२ ॥

दैत्यानामतुलबलैर्हयैश्च नागै-
र्दैत्येन्द्रास्त्रिपुररिपोर्निरीक्षणेन ।
नागाद्यैश्शममनुसंवृतस्य नागै-
र्देवेशं वचनमुवाच चाल्पबुद्धिः ॥ २३ ॥
किं कार्य्यं मम युधि देवदैत्यसङ्घै-
र्हन्तुं यत् सकलमिदं क्षणात् समर्थः ।
यत्साहाय्यमिह नास्ति योद्धुमीश !
वाञ्छैषा विपुलतरा न संशयोऽत्र ॥ २४ ॥
तस्मात्त्वं मम मदनारि [illegible] !
यमारे ! त्रिपुररिपो ! ममैव वीरैः ।
भूतेन्द्रैर्हरिवदनेन देवसङ्घै-
र्योद्धुं ते बलमिह चास्ति चेद्धि तिष्ठ ॥ २५ ॥

इत्युक्ताय महादेवं महादेवाद्रिनन्दनः ।
न चचाल न [illegible] ॥ २६ ॥

दुर्मदेनाविनीतात्मा दोर्भ्यामास्फोत्य दोर्बलात् ।
सुदर्शनाख्यं यच्चक्रं तेन हन्तुं समुद्यतः ॥ ३७ ॥
दुर्धरेण रथाङ्गेन अक्ष्णेणापि द्विजोत्तमाः ! ।
स्थापयामास वै स्कन्धे द्विधाभूतश्च तेन वै ॥ ३८ ॥
कुलिशेन यथा छिन्नो द्विधा गिरिवरो द्विजाः ! ।
पपात दैत्यो बलवानञ्जनाद्रिरिवापरः ॥ ३९ ॥
तस्य रक्तेन रौद्रेण सम्पूर्णमभवत् जगत् ।
तद्रक्तमखिलं रुद्रनियोगान्मांसमेव च ॥ ४० ॥
महारौरवमासाद्य रक्तकुण्डमभूद्द्विजाः ! ।
जलन्धरं हतं दृष्ट्वा देवगन्धर्वपार्षदाः ॥ ४१ ॥
सिंहनादं महत् कृत्वा साधु देवेति चाब्रुवन् ।
यः पठेत् शृणुयाद्वापि जलन्धरविमर्दनम् ॥ ४२ ॥
श्रावयेद्वा यथा न्यायं गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥

इति श्रीलैङ्गे पू० जलन्धरवधो नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥

अष्टनवतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

कथं देवेन वै सूत ! देवदेवान्महेश्वरात् ।

[illegible] द्विजाः ॥ १ ॥

सूत उवाच ।

देवानामसुरेन्द्राणामभवच्च सुदारुणः ।
सर्वेषामेव भूतानां विनाशकरणो महान् ॥ २ ॥
ते देवाः शक्तिमुशलैः सायकैर्नतपर्वभिः ।
प्रभिद्यमानाः कुन्तैश्च दुद्रुवुर्भयविह्वलाः ॥ ३ ॥
पराजितास्तदा देवा देवदेवेश्वरं हरिम् ।
प्रणेमुस्तं सुरेशानं शोकसंविग्नमानसाः ॥ ४ ॥
तान् समीक्ष्याथ भगवान् देवदेवेश्वरो हरिः ।
प्रणिपत्य स्थिताम् देवानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥
वत्साः ! किमिति वै देवाश्च्युताहङ्कारविक्रमाः ।
समागताः ससन्तापा वक्तुमर्हथ सुव्रताः ! ॥ ६ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तथाभूताः सुरोत्तमाः ।
प्रणम्याहुर्यथावृत्तं देवदेवाय विष्णवे ॥ ७ ॥
भगवन् देवदेवेश ! विष्णो ! जिष्णो ! जनार्द्दन ! ।
दानवैः पीड़िताः सर्वे वयं शरणमागताः ॥ ८ ॥
त्वमेव देवदेवेश ! गतिर्नः पुरुषोत्तम ! ।
त्वमेव परमात्मा हि त्वं पिता जगतामपि ॥ ९ ॥
त्वमेव भर्त्ता हर्त्ता च भोक्ता दाता जनार्द्दन ! ।
हन्तुमर्हसि तस्मात्त्वं दानवान् दानवार्द्दन ! ॥ १० ॥
दैत्याश्च वैष्णवैर्ब्राह्मै रौद्रैर्याम्यैः सुदारुणैः ।
कौबेरैश्चैव सौम्यैश्च नैरृत्यैर्वारुणैर्दृढैः ॥ ११ ॥
वायव्यैश्च तथाग्नेयैरैशानैर्वार्षिकैः शुभैः ।
सौरै रौद्रैस्तथा भीमैः कम्पनैर्जृम्भणैर्दृढैः ॥ १२ ॥
[illegible]

सूर्यमण्डलसम्भूतं त्वदीयञ्चक्रमुद्यतम् ॥ १३ ॥
कुण्ठितं हि दधीचेन च्यावनेन जगद्गुरो ! ।
दण्डं शार्ङ्गं तवास्त्रञ्च लब्धं दैत्यैः प्रसादतः ॥ १
पुरा जलन्धरं हन्तुं निर्मितं त्रिपुरारिणा ।
रथाङ्गं सुमितं घोरं तेन तान् हन्तुमर्हसि ॥ १५
तस्मात्तेन निहन्तव्या नान्यैः शस्त्रशतैरपि ।
ततो निशम्य तेषां वै वचनं वारिजेक्षणः ॥ १६ ॥
वाचस्पतिमुखानाह स हरिश्चक्रभृत् स्वयम् ।
श्रीविष्णुरुवाच ।
भो भो ! देवा ! महादेवं सर्वैर्देवैः सनातनैः ॥ १
सम्प्राप्य साम्प्रतं सर्वं करिष्यामि दिवौकसाम् ।
देवा ! जलन्धरं हन्तुं निर्मितं हि पुरारिणा ॥१
लब्ध्वा रथाङ्गं तेनैव निहत्य च महासुरान् ।
सर्वान् धुन्धुमुखान् दैत्यानष्टषष्टियुतान् सुरान् ॥
सबान्धवान् बलादेव सुखान् सन्तारयाम्यहम् ।
सूत उवाच ।
एवमुक्त्वा सुरश्रेष्ठान् सुरश्रेष्ठमनुस्मरन् ॥ २० ॥
सुरश्रेष्ठस्तदा श्रेष्ठं पूजयामास शङ्करम् ।
लिङ्गं स्थाप्य यथान्यायं हिमवच्छिखरे शुभे ॥ २१
मेरुपर्वतसङ्काशं निर्मितं विश्वकर्मणा ।
त्वरितारूयेन रुद्रेण रौद्रेण च जनार्दनः ॥ २२
स्नाप्य सम्पूज्य गन्धाद्यैर्ज्वालाकारं मनोरमम् ।
तुष्टाव च तदा रुद्रं सम्पूज्यात्मानमात्मना च ॥ २

पूजयामास च शिवं प्रणवाद्यं नमोऽन्तकम् ॥ २४ ॥
देवं नाम्नां सहस्रेण भवाद्येन महेश्वरम् ।
प्रतिनाम स पद्मेन पूजयामास शङ्करम् ॥ २५ ॥
अग्नौ च नामभिर्देवं भवाद्यैः समिदादिभिः ।
स्वाहान्तैर्विधिवद्धुत्वा प्रत्येकमयुतं प्रभुम् ॥ २६ ॥
तुष्टाव च पुनः शम्भुं भवाद्यैर्भवमीश्वरम् ।

श्रीविष्णुरुवाच ।

भवः शिवो हरो रुद्रः पुरुषः पद्मलोचनः ॥ २७ ॥
अर्थितव्यः सदाचारः सर्वशम्भुर्महेश्वरः ।
ईश्वरः स्थाणुरीशानः सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ २८ ॥
वरीयान् वरदो वन्द्यः शङ्करः परमेश्वरः ।
गङ्गाधरः शूलधरः परार्थैकप्रयोजनः ॥ २९ ॥
सर्वज्ञः सर्वदेवादिगिरिधन्वा जटाधरः ।
चन्द्रापीडश्चन्द्रमौलिर्विद्वान् विश्वामरेश्वरः ॥ ३० ॥
वेदान्तसारसन्दोहः कपाली नीललोहितः ।
ध्यानाधारो परिच्छेद्यो गौरीभर्त्ता गणेश्वरः ॥ ३१
अष्टमूर्त्तिर्विश्वमूर्त्तिस्त्रिवर्गः स्वर्गसाधनः ।
ज्ञानगम्यो दृढप्रज्ञो देवदेवस्त्रिलोचनः ॥ ३२ ॥
वामदेवो महादेवः पाण्डुः परिदृढो दृढः ।
विश्वरूपो विरूपाक्षो वागीशः शुचिरन्तरः ॥ ३३ ॥
सर्वप्रणयसंवादी वृषाङ्को वृषवाहनः ।
ईशः पिनाकी खट्वाङ्गी चित्रवेषश्चिरन्तनः ॥ [illegible]
तमोहरो महायोगी गोप्ता ब्रह्माङ्गहृज्जटी ।

उन्मत्तवेशप्रच्छन्नो दुर्वासाः स्मरशासनः ।
दृढायुधः स्कन्दगुरुः परमेष्ठी परायणः ॥ ३६ ॥
अनादिमध्यनिधनो गिरिशो गिरिबान्धवः ।
कुबेरबन्धुः श्रीकण्ठो लोकवर्णोत्तमोत्तमः ॥ ३७ ॥
सामान्यदेवः कोदण्डी नीलकण्ठः परश्वधी ।
विशालाक्षो मृगव्याधः सुरेशः सूर्य्यतापनः ॥ ३८ ॥
धर्मकर्माक्षमः क्षेत्रं भगवान् भगनेत्रभित् ।
उग्रः पशुपतिस्तार्क्ष्यप्रियभक्तः प्रियंवदः ॥ ३९ ॥
दान्तो दयाकरो दक्षः कपर्दी कामशासनः ।
श्मशाननिलयः सूक्ष्मः श्मशानस्थो महेश्वरः ॥ ४० ॥
लोककर्त्ता भूतपतिः महाकर्त्ता महौषधी ।
उत्तरो गोपतिर्गोप्ता ज्ञानगम्यः पुरातनः ॥ ४१ ॥
नीतिः सुनीतिः शुद्धात्मा सोमः सोमरतः सुखी ।
सोमपो मृतपः सोमी महानीतिर्महामतिः ॥ ४२ ॥
अजातशत्रुरालोकः सम्भाव्यो हव्यवाहनः ।
लोककारो वेदकारः सूत्रकारः सनातनः ॥ ४३ ॥
महर्षिः कपिलाचार्य्यो विश्वदीप्तिस्त्रिलोचनः ।
पिनाकपाणिर्भूदेवः स्वस्तिदः स्वस्तिकृत् सदा ॥ ४४ ॥
त्रिधामा सौभगः शर्वः सर्वज्ञः सर्वगोचरः ।
ब्रह्मधृग्विश्वसृक् स्वर्गः कर्णिकारः प्रियः कविः ॥ ४५ ॥
शाखो विशाखो गोशाखः शिवो नैकः क्रतुः समः ।
[illegible]पोदको भावः सकलः स्थपतिः स्थिरः ॥ ४६ ॥
[illegible] विजितात्मा [illegible] सारथिः ।

कामदेवः कामपालो भस्मोद्धूलितविग्रहः ।
भस्मप्रियो भस्मशायी कामी कान्तः कृतागमः ॥४८॥
समायुक्तो निवृत्तात्मा धर्मयुक्तः सदाशिवः ।
चतुर्मुखश्चतुर्बाहुर्दुरावासो दुरासदः ॥ ४९ ॥
दुर्गमो दुर्लभो दुर्गः सर्वायुधविशारदः ।
अध्यात्मयोगनिलयः सुतन्तुस्तन्तुवर्द्धनः ॥ ५० ॥
शुभाङ्गो लोकसारङ्गो जगदीशोऽमृताशनः ।
भस्मशुद्धिकरो मेरुरोजस्वी शुद्धविग्रहः ॥ ५१ ॥
हिरण्यरेतास्तरणिर्मरीचिर्महिमालयः ।
महाह्रदो महागर्भः सिद्धवृन्दारवन्दितः ॥ ५२ ॥
व्याघ्रचर्मधरो व्याली महाभूतो महानिधिः ।
अमृताङ्गोऽमृतवपुः पञ्चयज्ञः प्रभञ्जनः ॥ ५३ ॥
पञ्चविंशतितत्त्वज्ञः पारिजातः परावरः ।
सुलभः सुव्रतः शूरो वाङ्मयैकनिधिर्निधिः ॥ ५४ ॥
वर्णाश्रमगुरुर्वर्णी शत्रुजिच्छत्रुतापनः ।
आश्रमः क्षपणः क्षामो ज्ञानवानचलाचलः ॥ ५५ ॥
प्रमाणभूतो दुर्ज्ञेयः सुपर्णो वायुवाहनः ।
धनुर्धरो धनुर्वेदो गुणराशिर्गुणाकरः ॥ ५६ ॥
अनन्तदृष्टिरानन्दो दण्डो दमयिता दमः ।
अभिवाद्यो महाचार्यो विश्वकर्मा विशारदः ॥ [illegible]
वीतरागो विनीतात्मा तपस्वी भूतभाव
उन्मत्तवेषः प्रच्छन्नो जितकामो जित [illegible]
कल्याणप्रकृतिः कल्पः सर्वलोकप्र [illegible]

लोकपालोऽन्तर्हितात्मा कल्पादिः कमलेक्षणः ।
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो नियमो नियमाश्रयः ॥ ६० ॥
चन्द्रः सूर्यः शनिः केतुर्विरामो विद्रुमच्छविः ।
भक्तिगम्यः परं ब्रह्म मृगबाणार्पणोऽनघः ॥ ६१ ॥
अद्रिराजालयः कान्तः परमात्मा जगद्गुरुः ।
सर्वकर्माचलस्त्वष्टा मङ्गल्यो मङ्गलावृतः ॥ ६२ ॥
महातपा दीर्घतपाः स्थविष्ठः स्थविरो ध्रुवः ।
अहः संवत्सरो व्याप्तिः प्रमाणं परमं तपः ॥ ६३ ॥
संवत्सरकरो मन्त्रः प्रत्ययः सर्वदर्शनः ।
अजः सर्वेश्वरः स्निग्धो महारेता महाबलः ॥ ६४ ॥
योगी योग्यो महारेताः सिद्धः सर्वादिरग्निदः ।
वसुर्वसुमनाः सत्यः सर्वपापहरो हरः ॥ ६५ ॥
अमृतः शाश्वतः शान्तो बाणहस्तः प्रतापवान् ।
कमण्डलुधरो धन्वी वेदाङ्गो वेदविन्मुनिः ॥ ६६ ॥
भ्राजिष्णुर्भोजनं भोक्ता लोकनेता दुराधरः ।
अतीन्द्रियो महामायः सर्वावासश्चतुष्पथः ॥ ६७ ॥
कालयोगी महानादो महोत्साहो महाबलः ।
महाबुद्धिर्महावीर्यो भूतचारी पुरन्दरः ॥ ६८ ॥
निशाचरः प्रेतचारी महाशक्तिर्महाद्युतिः ।
अनिर्देश्यवपुः श्रीमान् सर्वहार्यमितो गतिः ॥ ६९ ॥
बहुश्रुतो बहुमयो नियतात्मा भवोद्भवः ।
ओजस्तेजोद्युतिकरो नर्तकः सर्वकामकः ॥ ७० ॥
नृत्यप्रियो नृत्यनृत्यः प्रकाशात्मा प्रतापनः ।
बुद्धस्पष्टाक्षरो मन्त्रः सन्मानः सारसंप्लवः ॥ ७१ ॥

युगादिकृद् युगावर्त्तो गम्भीरो वृषवाहनः।
इष्टो विशिष्टः शिष्टेष्टः शरभः सरभो धनुः॥ ७२॥
अपांनिधिरधिष्ठानं विजयो जयकालवित्।
प्रतिष्ठितः प्रमाणज्ञो हिरण्यकवचो हरिः॥ ७३॥
विरोचनः सुरगणो विद्येशो विबुधाश्रयः।
बालरूपो बलोन्माथी विवर्त्तो गहनो गुरुः॥ ७४॥
करणं कारणं कर्त्ता सर्वबन्धविमोचनः।
विद्वत्तमो वीतभयो विश्वभर्त्ता निशाकरः॥ ७५॥
व्यवसायो व्यवस्थानः स्थानदो जगदादिजः।
दुन्दुभो ललितो विश्वो भवात्मात्मनि संस्थितः॥ ७६॥
वीरेश्वरो वीरभद्रो वीरहा वीरभृद् विराट्।
वीरचूडामणिर्वेत्ता तीव्रनादो नदीधरः॥ ७७॥
आज्ञाधारस्त्रिशूली च शिपिविष्टः शिवालयः।
वालखिल्यो महाचापस्तिग्मांशुर्निधिरव्ययः॥ ७८॥
अभिरामः सुशरणः सुब्रह्मण्यः सुधापतिः।
मघवान् कौशिको गोमान् विश्रामः सर्वशासनः॥ ७९॥
ललाटाक्षो विश्वदेहः सारः संसारचक्रभृत्।
अमोघदण्डी मध्यस्थो हिरण्यो ब्रह्मवर्चसी॥ ८०॥
परमार्थः परमयः शम्बरो व्याघ्रकोऽनलः।
रुचिर्वररुचिर्वन्द्यो वाचस्पतिरहर्पतिः॥ ८१॥
रविर्विरोचनः स्कन्धः शास्ता वैवस्वतो जनः।
युक्तिरुन्नतकीर्त्तिश्च शान्तरागः पराजयः॥ ८२॥
कैलासपतिकामारिः सविता रविलोचनः।
विद्वत्तमो वीतभयो विश्वहर्त्ता निवारितः॥ ८३॥

नित्यो नियतकल्याणः पुण्यश्रवणकीर्तनः ।
दूरश्रवा विश्वसहो ध्येयो दुःस्वप्ननाशनः ॥ ८४ ॥
उत्तारको दुष्कृतिहा दुर्धर्षो दुःसहो भयः ।
अनादिर्भूर्भुवो लक्ष्मीः किरीटी त्रिदशाधिपः ॥८५॥
विश्वगोप्ता विश्वभर्त्ता सुधीरो रुचिराङ्गदः ।
जननो जनजन्मादिः प्रीतिमान्नीतिमान्नयः ॥ ८६ ॥
विशिष्टः काश्यपो भानुर्भीमो भीमपराक्रमः ।
प्रणवः सप्तधाचारो महाकायो महाधनुः ॥ ८७ ॥
जन्माधिपो महादेवः सकलागमपारगः ।
तत्त्वातत्त्वविवेकात्मा विभूष्णुर्भूतिभूषणः ॥ ८८ ॥
ऋषिर्ब्राह्मणविज्जिष्णुर्जन्ममृत्युजरातिगः ।
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा यज्ञान्तोऽमोघविक्रमः ॥ ८९ ॥
महेन्द्रो दुर्भरः सेनी यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः ।
पञ्चब्रह्मसमुत्पत्तिर्विश्वेशो विमलोदयः ॥ ९० ॥
आत्मयोनिरनाद्यन्तो षड्विंशत्सप्तलोकधृक् ।
गायत्रीवल्लभः प्रांशुर्विश्वावासः प्रभाकरः ॥ ९१ ॥
शिशुर्गिरिरतः सम्राट् सुषेणः सुरशत्रुहा ।
अमोघोऽरिष्टमथनो मुकुन्दो विगतज्वरः ॥ ९२ ॥
स्वयंज्योतिरनुज्योतिरात्मज्योतिरचञ्चलः ।
पिङ्गलः कपिलश्मश्रुः भालनेत्रस्त्रयीतनुः ॥ ९३ ॥
ज्ञानस्कन्धो महाज्ञानी निरुत्पत्तिरुपप्लवः ।
भगो विवस्वानादित्यो योगाचार्यो बृहस्पतिः ॥९
उदारकीर्त्तिरुद्योगी सद्योगी सदसन्मयः ।
नक्षत्रमाली राकेशः साधिष्ठानः षडाश्रयः ॥ ९५

पवित्रपाणिः पापारिर्मणिपूरो मनोगतिः ।
हृत्पुण्डरीकमासीनः शुक्लः शान्तो वृषाकपिः ॥ ९६ ॥
विष्णुर्ग्रहपतिः कृष्णः समर्थोऽनर्थनाशनः ।
अधर्मशत्रुरक्षय्यः पुरुहूतः पुरुष्टुतः ॥ ९७ ॥
ब्रह्मगर्भो बृहद्गर्भो धर्मधेनुर्धनागमः ।
जगद्धितैषी सुगतः कुमारः कुशलागमः ॥ ९८ ॥
हिरण्यवर्णो ज्योतिष्मान्नानाभूतधरो ध्वनिः ।
अरोगो नियमाध्यक्षो विश्वामित्रो द्विजोत्तमः ॥ ९९ ॥
बृहज्ज्योतिः सुधामा च महाज्योतिरनुत्तमः ।
मातामहो मातरिश्वा नभस्वान्नागहारधृक् ॥ १०० ॥
पुलस्त्यः पुलहोऽगस्त्यो जातूकर्ण्यः पराशरः ।
निरावरणधर्मज्ञो विरिञ्चो विष्टरश्रवाः ॥ १०१ ॥
आत्मभूरनिरुद्धोऽत्रिर्ज्ञानमूर्त्तिर्महायशाः ।
लोकचूडामणिर्वीरः चण्डसत्यपराक्रमः ॥ १०२ ॥
व्यालकल्पो महाकल्पो महावृक्षः कलाधरः ।
अलङ्करिष्णुस्त्वचलो रोचिष्णुर्विक्रमोत्तमः ॥ १०३ ॥
आशुशब्दपतिर्वेगी प्लवनः शिखिसारथिः ।
असंसृष्टोऽतिथिः शक्रः प्रमाथी पापनाशनः ॥ १०४ ॥
वसुश्रवाः कव्यवाहः प्रतप्तो विश्वभोजनः ।
जप्यो जराधिशमनो लोहितश्च तनूनपात् ॥ १०५ ॥
पृषदश्वो नभोयोनिः सुप्रतीकस्तमिस्रहा ।
निदाघस्तपनो मेघः पक्षः परपुरञ्जयः ॥ १०६ ॥
मुखानिलः सुनिष्पन्नः सुरभिः शिशिरात्मकः ।
वसन्तो माधवो ग्रीष्मो नभस्यो बीजवाहनः ॥ १०७ ॥

अङ्गिरामुनिरात्रेयो विमलो विश्ववाहनः ।
पावनः पुरजिच्छक्रस्त्रिविद्यो नरवाहनः ॥ १०८ ॥
मनोबुद्धिरहङ्कारः क्षेत्रज्ञः क्षेत्रपालकः ।
तेजोनिधिर्ज्ञाननिधिर्विपाको विघ्नकारकः ॥ १०९ ॥
अधरोऽनुत्तरो ज्ञेयो ज्येष्ठो निःश्रेयसालयः ॥
शैलो नगस्तनुर्दोहो दानवारिररिन्दमः ॥ ११० ॥
चारुधीर्जनकश्चारु विशल्यो लोकशल्यकृत् ।
चतुर्वेदश्चतुर्भावश्चतुरश्चतुरप्रियः ॥ १११ ॥
आम्नायोऽथ समाम्नायस्तीर्थदेवशिवालयः ।
बहुरूपो महारूपः सर्वरूपश्चराचरः ॥ ११२ ॥
न्यायनिर्वाहको न्यायो न्यायगम्यो निरञ्जनः ।
सहस्रमूर्धा देवेन्द्रः सर्वशस्त्रप्रभञ्जनः ॥ ११३ ॥
मुण्डो विरूपो विकृतो दण्डी दान्तो गुणोत्तमः ।
पिङ्गलाक्षोऽथ हर्यक्षो नीलग्रीवो निरामयः ॥ ११
सहस्रबाहुः सर्वेशः शरण्यः सर्वलोकभृत् ।
पद्मासनः परं ज्योतिः परावरपरं फलम् ॥ ११५
पद्मगर्भो महागर्भो विश्वगर्भो विचक्षणः ।
परावरज्ञो बीजेशः सुमुखः सुमहास्वनः ॥ ११६ ॥
देवासुरगुरुर्देवो देवदेवासुरनमस्कृतः ।
देवासुरमहामात्रो देवासुरमहाश्रयः ॥ ११७ ॥
देवादिदेवो देवर्षिर्देवासुरवरप्रदः ।
देवासुरेश्वरो दिव्यो देवासुरमहेश्वरः ॥ ११८ ॥
सर्वदेवमयोऽचिन्त्यो देवतात्मात्मसम्भवः ।
ईड्योऽनीशः सुरव्याघ्रो देवसिंहो दिवाकरः ॥ ११

विबुधाग्रवरः श्रेष्ठः सर्वदेवोत्तमोत्तमः ।
शिवज्ञानरतः श्रीमान् शिखिश्रीपर्वतप्रियः ॥ १२० ॥
जयस्तम्भो विशिष्टम्भो नरसिंहनिपातनः ।
ब्रह्मचारी लोकचारी धर्मचारी धनाधिपः ॥ १२१ ॥
नन्दी नन्दीश्वरो नग्नो नग्नव्रतधरः शुचिः ।
लिङ्गाध्यक्षः सुराध्यक्षो युगाध्यक्षो युगावहः ॥ १२२ ॥
स्ववशः सवशः स्वर्गस्वरः स्वरमयःस्वनः ।
बीजाध्यक्षो बीजकर्त्ता धनकृद्धर्मवर्द्धनः ॥ १२३ ॥
दम्भोऽदम्भो महादम्भः सर्वभूत महेश्वरः ।
श्मशाननिलयस्तिष्यः सेतुरप्रतिमाकृतिः ॥ १२४ ॥
लोकोत्तरस्फुटा लोकस्त्र्यम्बको नागभूषणः ।
अन्धकारिर्मखद्वेषी विष्णुकन्धरपातनः ॥ १२५ ॥
वीतदोषो ऽक्षयगुणो दक्षारिः पूषदन्तहृत् ।
धूर्जटिः खण्डपरशुः सकलो निष्कलोऽनघः ॥ १२६ ॥
आधारः सकलाधारः पाण्डुराभो मृडो नटः ।
पूर्णः पूरयिता पुण्यः सुकुमारः सुलोचनः ॥ १२७ ॥
सामगेयः प्रियकरः पुण्यकीर्त्तिरनामयः ।
मनोजवस्तीर्थकरो जटिलो जीवितेश्वरः ॥ १२८ ॥
जीवितान्तकरो नित्यो वसुरेता वसुप्रियः ।
सद्गतिः सत्कृतिः सक्तः कालकण्ठः कलाधरः ॥ १२९ ॥
मानी मान्यो महाकालः सद्भूतिः सत्परायणः ।
चन्द्रसञ्जीवनः शास्ता लोकगूढोऽमराधिपः ॥ १३० ॥
लोकबन्धुर्लोकनाथः कृतज्ञः कृतिभूषणः ।
अनपाय्यक्षरः कान्तः सर्वशास्त्रभृतां वरः ॥ १३१ ॥

तेजोमयो द्युतिधरो लोकमायोऽग्रणीरणुः।
शुचिस्मितः प्रसन्नात्मा दुर्जयो दुरतिक्रमः। १३२।
ज्योतिर्मयो निराकारो जगन्नाथो जलेश्वरः।
तुम्बवीणी महाकायो विशोकः शोकनाशनः॥ १३
त्रिलोकात्मा त्रिलोकेशः शुद्धः शुद्धिरथाक्षजः।
अव्यक्तलक्षणो व्यक्तो व्यक्ताव्यक्तो विशाम्पतिः। १३४
वरशीलोवरतुलो मानो मानधनो मयः।
ब्रह्मा विष्णुः प्रजापालो हंसो हंसगतिर्यमः॥ १३
वेधा धाता विधाता च अत्ताहर्त्ता चतुर्मुखः।
कैलासशिखरावासी सर्वावासी सतां गतिः॥ १३६
हिरण्यगर्भो हरिणः पुरुषः पूर्वजः पिता।
भूतालयो भूतपतिर्भूतिदो भुवनेश्वरः॥ १३७॥
संयोगो योगविद् ब्रह्मा ब्रह्मण्यो ब्राह्मणप्रियः।
देवप्रियो देवनाथो देवज्ञो देवचिन्तकः॥ १३८॥
विषमाक्षः कलाध्यक्षो वृषाङ्को वृषवर्धनः।
निर्मदो निरहङ्कारो निर्मोहो निरुपद्रवः॥ १३९॥
दर्पहा दर्पितो दृप्तः सर्वर्त्तुपरिवर्त्तकः।
सप्तजिह्वः सहस्रार्चिः स्निग्धः प्रकृति दक्षिणः॥१४
भूतभव्य भवन्नाथः प्रभवो भ्रान्तिनाशनः।
अर्थोऽनर्थो महाकोशः परकार्य्यैक पण्डितः॥ १४
निष्कण्टकः कृतानन्दो निर्व्याजो व्याजमर्दनः।
सत्ववान् सात्विकः सत्यकीर्त्तिस्तम्भकृतागमः॥ १४
अकम्पितो गुणग्राही नैकात्मा नैककर्मकृत्।
सुप्रीतः सुमुखः सूक्ष्मः सुकरो दक्षिणोऽनलः॥ १४

स्कन्दः स्कन्धधरो धुर्य्यः प्रकटः प्रीतिवर्धनः।
अपराजितः सर्वसहो विदग्धः सर्ववाहनः॥ १४४॥
अधृतः स्वधृतः साध्यः पूर्त्तमूर्त्तिर्यशोधरः।
वराहशृङ्गधृग् वायुर्बलवानेकनायकः॥ १४५॥
श्रुतिप्रकाशः श्रुतिमानेकबन्धुरनेकधृक्।
श्रीवल्लभशिवारम्भः शान्तभद्रः समञ्जसः॥ १४६॥
भूशयो भूतिकृद् भूतिभूषणो भूतवाहनः।
अकायो भक्तकायस्थः कालज्ञानी कला वपुः॥ १४७॥
सत्यव्रत महात्यागी निष्ठा शान्तिपरायणः।
परार्थवृत्तिर्वरदो विविक्तः श्रुतिसागरः॥ १४८॥
अनिर्विण्णो गुणग्राही कलङ्काङ्कः कलङ्कहा।
स्वभावरुद्रो मध्यस्थः शत्रुघ्नो मध्यनाशकः॥ १४९॥
शिखण्डी कवची शूली चण्डी मुण्डी च कुण्डली।
मेखली कवची खड्गी मायी संसारसारथिः॥ १५०॥
अमृत्युः सर्वदृक् सिंहस्तेजोराशिर्महामणिः।
असंख्येयोऽप्रमेयात्मा वीर्य्यवान् कार्य्यकोविदः॥ १५१॥
वेद्यो वेदार्थविद् गोप्ता सर्वाचारो मुनीश्वरः।
अनुत्तमो दुराधर्षो मधुरः प्रियदर्शनः॥ १५२॥
सुरेशः शरणं सर्वः शब्दब्रह्म सतां गतिः।
कालभक्षः कलङ्कारिः कङ्कणीकृतवासुकिः॥ १५३॥
महेष्वासो महीभर्त्ता निष्कलङ्को विशृङ्खलः।
द्युमणिस्तरणिर्धन्यः सिद्धिदः सिद्धिसाधनः॥ १५४॥
निवृत्तः संवृतः शिल्पो व्यूढोरस्को महाभुजः।
एकज्योतिर्निरातङ्को नरो नारायणप्रियः॥ १५५॥

निर्लेपो निष्प्रपञ्चात्मा निर्व्यग्रो व्यग्रनाशनः ।
स्तव्यस्तवप्रियः स्तोता व्यासमूर्तिरनाकुलः ॥ १५
निरवद्यपदोपायो विद्याराशिरविक्रमः ।
प्रशान्तबुद्धिरक्षुद्रः क्षुद्रहा नित्यसुन्दरः ॥ १५७ ॥
धैर्याग्र्यधुर्यो धात्रीशः शाकल्यः शर्वरीपतिः ।
परमार्थगुरुर्दृष्टिर्गुरुराश्रितवत्सलः ॥ १५८ ॥
रसो रसज्ञः सर्वज्ञः सर्वसत्त्वावलम्बनः ।

सूत उवाच ।

एवं नाम्नां सहस्रेण तुष्टाव वृषभध्वजम् ॥ १५९
स्नापयामास च विभुः पूजयामास पङ्कजैः ।
परीक्षार्थं हरेः पूजाकमलेषु महेश्वरः ॥ १६० ॥
गोपयामास कमलं तदैकं भुवनेश्वरः ।
हृतपुष्पो हरिस्तत्र किमिदं त्वभ्यचिन्तयत् ॥ १६१
ज्ञात्वा स्वनेत्रमुद्धृत्य सर्वसत्त्वावलम्बनम् ।
पूजयामास भावेन नाम्ना तेन जगद्गुरुम् ॥ १६२
ततस्तत्र विभुर्दृष्ट्वा तथाभूतं हरो हरिम् ।
तस्मादवततराशु मण्डलात् पावकस्य च ॥ १६३
कोटिभास्करसङ्काशं जटामुकुटमण्डितम् ।
ज्वालामालावृतं दिव्यं तीक्ष्णदंष्ट्रं भयङ्करम् ॥१
शूलटङ्कगदाचक्रकुन्तपाशधरं हरम् ।
वरदाभयहस्तञ्च दीपिचर्मोत्तरीयकम् ॥ १६५ ॥
इत्थंभूतं तदा दृष्ट्वा भवं भस्मविभूषितम् ।
हृष्टो नमश्चकाराशु देवदेवं जनार्दनः ॥ १६६
दुद्रुवुस्तं परिक्रम्य सेन्द्रा देवास्त्रिलोचनम् ।

चचाल ब्रह्मभुवनं चकम्पे च वसुन्धरा ॥ १६७ ॥
ददाह तेजस्तच्चक्रोः प्राप्तं वै शतयोजनम् ।
अधस्ताचोर्ध्वतश्चैव हाहेत्यकृत भूतले ॥ १६८ ॥
तदा प्राह महादेवः प्रहसन्निव शङ्करः ।
सम्प्रेक्ष्य प्रणयाद्विष्णुं कृताञ्जलिपुटं स्थितम् ॥१६९॥
ज्ञातं मयेदमधुना देवकार्य्यं जनार्दन ! ।
सुदर्शनाख्यं चक्रञ्च ददामि तव शोभनम् ॥ १७० ॥
यद्रूपं भवता दृष्टं सर्व्वलोकभयङ्करम् ।
हिताय तव यत्नेन तव भावाय सुव्रत ! ॥ १७१ ॥
शान्तं रणाजिरे विष्णो देवानां दुःखसाधनम् ।
शान्तस्य चास्त्रं शान्तः स्याच्छान्तेनास्त्रेण किं फलम् १७२
शान्तस्य समरे चास्त्रं शान्तिरेव तपस्विनाम् ।
योद्धुः शान्त्या बलच्छेदः परस्य बलवृद्धिदः ॥ १७३ ॥
देवैरशान्तैर्यद्रूपं मदीयं भावयाव्ययम् ।
किमायुधेन कार्य्यं वै योद्धुं देवारिसूदन ! ॥१७४॥
क्षमा युधि न कार्य्या वै योद्धुं देवारिसूदन ! ।
अनागते व्यतीते च दौर्बल्ये स्वजनोत्करे ॥ १७५ ॥
अकालिके त्वधर्मे च अनर्थे वारिसूदन ! ।
एवमुक्त्वा ददौ चक्रं सूर्य्यायुतसमप्रभम् ॥ १७६॥
नेत्रञ्च नेता जगतां प्रभुर्वै पद्मसन्निभम ।
तदा प्रभृति तं प्राहुः पद्माक्षमिति सुव्रतम् ॥ १७७ ॥
दत्त्वैनं नयनञ्चक्रं विष्णवे नीललोहितः ।
पस्पर्श च कराभ्यां वै सुशुभाभ्यामुवाच ह॥ १७८ ॥
वरदोऽहं सुरश्रेष्ठ ! वरान् वरय चेप्सितान् ।

भक्त्या वशीकृतो नूनं त्वयाहं पुरुषोत्तम ! ॥ १७९
इत्युक्तो देवदेवेन देवदेवं प्रणम्य तम्।
त्वयि भक्तिर्महादेव ! प्रसीद वरमुत्तमम् ॥ १८० ॥
नान्यमिच्छामि भक्तानामार्त्तयो नास्ति यत् प्रभो।
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दयावान् सुतरां भवः ॥ १८१
पस्पर्श च ददौ तस्मै श्रद्धां शीतांशुभूषणः।
प्राह चैवं महादेवः परमात्मानमच्युतम् ॥ १८२ ॥
मयि भक्तश्च वन्द्यश्च पूज्यश्चैव सुरासुरैः।
भविष्यसि न सन्देहो मत्प्रसादात् सुरोत्तम ! ॥१८३
यदा सती दक्षपुत्री विनिन्द्यैव सुलोचना।
मातरं पितरं दक्षं भविष्यति सुरेश्वरी ॥ १८४ ॥
दिव्या हैमवती विष्णो तदा त्वमपि सुव्रत !।
भगिनीं तव कल्याणीं देवीं हैमवतीमुमाम् ॥ १८५
नियोगात् ब्रह्मणः साध्वीं प्रदास्यसि ममैव ताम्।
मत्सम्बन्धी च लोकानां मध्ये पूज्यो भविष्यसि ॥ १८
मां दिव्येन च भावेन तदाप्रभृति शङ्करम्।
द्रक्ष्यसे च प्रसन्नेन मित्रभूतमिवात्मना ॥ १८७ ॥
इत्युक्त्वान्तर्दधे रुद्रो भगवान्नीललोहितः।
जनार्दनोऽपि भगवान् देवानामपि सन्निधौ ॥ १८८
अयाचत महादेवं ब्रह्माणं मुनिभिः समम्।
मया प्रोक्तं स्तवं दिव्यं पद्मयोने ! सुशोभनम्॥१८
यः पठेत् शृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा द्विजोत्तमान्।
प्रतिनाम्नि हिरण्यस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥ १९०
अश्वमेधसहस्रेण फलं भवति तस्य वै।

घृताद्यैः स्नापयेद्रुद्रं स्नात्वा वै कलशैः शुभैः ॥१८१॥
नाम्नां सहस्रेणानेन श्रद्धया शिवमीश्वरम् ।
सोऽपि यज्ञसहस्रस्य फलं लब्ध्वा सुरेश्वरैः ॥ १८२ ॥
पूज्यो भवति रुद्रस्य प्रीतिर्भवति तस्य वै ।
तथास्त्विति तथा प्राह पद्मयोनिर्जनार्दनम् ॥ १८३ ॥
जग्मतुः प्रणिपत्यैनं देवदेवं जगद्गुरुम् ।
तस्मान्नाम्नां सहस्रेण पूजयेदनघो द्विजाः ॥ १८४ ॥
जपेन्नाम्नां सहस्रञ्च स याति परमां गतिम् ॥ १८५ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे विष्णुचक्रलाभो नामाष्टनवति-
तमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥

नवनवतितमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।

सम्भवः सूचितो देव्यास्त्वया सूत ! महामते ! ।
सविस्तरं वदस्वाद्य सतीत्वे च यथातथम् ॥ १ ॥
मेनाजत्वं महादेव्या दक्षयज्ञविमर्दनम् ।
विष्णुना च कथं दत्ता देवदेवाय शम्भवे ॥ २ ॥
कल्याणं वा कथं तस्य वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ।
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ३ ॥

सम्भवञ्च महादेव्याः प्राह तेषां महात्मनाम् ।

सूत उवाच ।

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं दक्षिणे तत् सुविस्तरम् ॥ ४ ॥

यथाभिर्वैं कुमाराय तेन व्यासाय धीमते ! ।

तस्मादहमुपश्रुत्य प्रवदामि सुविस्तरम् ॥ ५ ॥

वचनाद्वो महाभागाः ! प्रणम्योमां तथा भवम् ।

सा भगाख्या जगद्धात्री लिङ्गमूर्त्तेस्त्रिवेदिका ॥ ६ ॥

लिङ्गस्तु भगवान् द्वाभ्यां जगत् सृष्टिर्द्विजोत्तमाः ।

लिङ्गमूर्त्तिः शिवो ज्योतिस्तमसश्चोपरि स्थितः ॥ ७ ॥

लिङ्गवेदिसमायोगादर्द्धनारीश्वरोऽभवत् ।

ब्रह्माणं विदधे देवमग्रे पुत्रञ्चतुर्मुखम् ॥ ८ ॥

प्राहिणोतिस्म तस्यैव ज्ञानं ज्ञानमयो हरः ।

विश्वाधिकोऽसौ भगवानर्द्धनारीश्वरो विभुः ॥ ९ ॥

हिरण्यगर्भं तं देवो जायमानमपश्यत ।

सोऽपि रुद्रं महादेवं ब्रह्मा पश्यत शङ्करम् ॥ १० ॥

तं दृष्ट्वा संस्थितं देवमर्द्धनारीश्वरं प्रभुम् ।

तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिर्वरदं वारिजोद्भवः ॥ ११ ॥

विभजस्वेति विश्वेशं विश्वात्मानमजो विभुः ।

ससर्ज देवीं वामाङ्गात् पत्नीञ्चैवात्मनः समाम् ॥ १२ ॥

अर्द्धाद्यस्य शुभा पत्नी ततः पुंसः पुरातनी ।

सैवाज्ञया विभोर्देवी दक्षपुत्री बभूव ह ॥ १३ ॥

सतीसंज्ञा तदा सा वै रुद्रमेवाश्रिता पतिम् ।

दक्षं विनिन्द्य कालेन देवी मेना ह्यभूत् पुनः ॥ १४ ॥

नारदस्यैव दक्षोऽपि शापादेवं विनिन्द्य च ।

अयज्ञादुर्मदो दक्षो देवदेवमुमापतिम् ॥ १५ ॥
अनादृत्य क्रतिं ज्ञात्वा सती दक्षेण तत्क्षणात् ।
भस्मीकृत्वात्मनो देहं योगमार्गेण सा पुनः ॥ १६ ॥
बभूव पार्वती देवी तपसा च गिरेः प्रभोः ।
ज्ञात्वैतद्भगवान् भर्गो ददाह कुपितः प्रभुः ॥ १७ ॥
दक्षस्य विपुलं यज्ञं च्यावनेर्वचनादपि ।
च्यवनस्य सुतो धीमान् दधीच इति विश्रुतः ॥ १८ ॥
विजित्य विष्णुं समरे प्रसादात्त्र्यम्बकस्य च ।
विष्णुना लोकपालांश्च शशाप च मुनीश्वरः ॥ १९ ॥
रुद्रस्य क्रोधजेनैव वह्निना हविषा सुराः ।
विनाशो वै क्षणादेव मायया शङ्करस्य वै ॥ २० ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे देवीसम्भवो नाम
नवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥

शततमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।
विजित्य विष्णुना सार्धं भगवान् परमेश्वरः ।
सर्वान् दधीचवचनात् कथं मेने महेश्वरः ॥ १ ॥

सूत उवाच।

दक्षयज्ञे सुविपुले देवान् विष्णुपुरोगमान्।
ददाह भगवान् रुद्रः सर्वान् मुनिगणानपि॥ २॥
भद्रो नाम गणस्तेन प्रेषितः परमेष्ठिना।
विप्रयोगेन देव्या वै दुःसहेनैव सुव्रताः!॥ ३॥
सोऽसृजद्वीरभद्रश्च गणेशान् रोमजांस्तु भान्।
गणेश्वरैः समारुह्य रथं भद्रः प्रतापवान्॥ ४॥
गन्तुमक्रे मतिं यस्य सारथिर्भगवानजः।
गणेश्वराश्च ते सर्वे विविधायुधपाणयः॥ ५॥
विमानैर्विश्वतोभद्रैस्तमन्वयुरथो सुराः।
हिमवच्छिखरे रम्ये हेमशृङ्गे सुशोभने॥ ६॥
यज्ञवाटस्तथा तस्य गङ्गाद्वारसमीपतः।
तद्देशे चैव विख्यातं शुभं कनखलं द्विजाः!॥ ७॥
दग्धुं वै प्रेषितश्चासौ भगवान् परमेष्ठिना।
तदोत्पातो बभूवाथ लोकानां भयशंसनः॥ ८॥
पर्वताश्च व्यशीर्य्यन्त प्रचकम्पे वसुन्धरा।
मरुतश्चाप्यघूर्णन्त चुक्षुभे मकरालयः॥ ९॥
अग्नयो नैव दीप्यन्ति न च दीप्यति भास्करः।
ग्रहाश्च न प्रकाशन्ते न देवा न च दानवाः॥ १०॥
ततः क्षणात् प्रविश्यैव यज्ञवाटं महात्मनः।
रोमजैः सहितो भद्रः कालाग्निरिव चापरः॥ ११॥
उवाच भद्रो भगवान् दक्षमामिततेजसम्।
सम्यगादेव दक्षाद्यमुनीन् देवान् पिनाकिना॥ १२॥
दग्धुं सम्प्रेषितश्चाहं भवन्तं समुनीश्वरैः।

इत्युक्त्वा यज्ञशालां तां ददाह गणपुङ्गवः ॥ १३ ॥
गणेश्वराश्च संक्रुद्धा यूपानुत्पाट्य चिक्षिपुः ।
प्रस्तोता सह होता च दग्धश्चैव गणेश्वरैः ॥ १४ ॥
गृहीत्वा गणपाः सर्वान् गङ्गास्रोतसि चिक्षिपुः ।
वीरभद्रो महातेजाः शक्रस्योद्यच्छतः करम् ॥ १५ ॥
व्यष्टम्भयद् दीनात्मा तथान्येषां दिवौकसाम् ।
भगस्य नेत्रे चोत्पाट्य करजाग्रेण लीलया ॥ १६ ॥
निहत्य मुष्टिना दन्तान् पूष्णश्चैवं न्यपातयत् ।
तथा चन्द्रमसं देवं पादाङ्गुष्ठेन लीलया ॥ १७ ॥
घर्षयामास भगवान् वीरभद्रः प्रतापवान् ।
चिच्छेद च शिरस्तस्य शक्रस्य भगवान् प्रभोः ॥ १८ ॥
वह्नेर्हस्तद्वयं छित्वा जिह्वामुत्पाट्य लीलया ।
जघान मूर्ध्नि पादेन वीरभद्रो महाबलः ॥ १९ ॥
यमस्य दण्डं भगवान् प्रचिच्छेद स्वयं प्रभुः ।
जघान देवमीशानं त्रिशूलेन महाबलम् ॥ २० ॥
त्रयस्त्रिंशत् सुरानेवं विनिहत्य प्रयत्नतः ।
ततश्च त्रिशतं तेषां त्रिसाहस्रञ्च लीलया ॥ २१ ॥
त्रयश्चैव सुरेन्द्राणां जघान च मुनीश्वरान् ।
अन्यांश्च देवान् देवोऽसौ सर्वान् युद्धाय संस्थितान् ॥ २२ ॥
जघान भगवान् रुद्रः खड्गमुष्ट्यादिसायकैः ।
अथ विष्णुर्महातेजाश्चक्रमुद्यम्य मूर्च्छितः ॥ २३ ॥
युयोध भगवांस्तेन रुद्रेण सह माधवः ।
तयोः समभवद् युद्धं सुघोरं रोमहर्षणम् ॥ २४ ॥
विष्णोर्योगबलात्तस्य दिव्यदेहाः सुदारुणाः ॥ २५ ॥

शङ्खचक्रगदाहस्ता असंख्याताश्च जज्ञिरे ।
तान् सर्वानपि देवोऽसौ नारायणसमप्रभान् ॥ २६ ॥
निहत्य गदया विष्णुं ताड़यामास मूर्द्धनि ।
ततश्चोरसि तं देवं लीलयैव रणाजिरे ॥ २७ ॥
पपात च तदा भूमौ विसंज्ञः पुरुषोत्तमः ।
पुनरुत्थाय तं हन्तुञ्चक्रमुद्यम्य स प्रभुः ॥ २८ ॥
क्रोधरक्तेक्षणः श्रीमान् अतिष्ठत् पुरुषर्षभः ।
तस्य चक्रञ्च यद्रौद्रं कालादित्यसमप्रभम् ॥ २९ ॥
व्यष्टम्भयद्दीनात्मा करस्थं न चचाल सः ।
अतिष्ठत् स्तम्भितस्तेन शृङ्गवानिव निश्चलः ॥ ३० ॥
विभिद्य धर्षितं शार्ङ्गं त्रिधा भूतं प्रभोस्तदा ।
शार्ङ्गकोटिप्रसङ्गाद्वै चिच्छेद च शिरः प्रभोः ॥ ३१ ॥
छिन्नञ्च निपपाताशु शिरस्तस्य रसातले ।
वायुना प्रेरितश्चैव प्राणजेन पिनाकिना ॥ ३२ ॥
प्रविवेश तदाचैव तदीयाहवनीयकम् ।
तत् प्रविध्वस्त कलशं भग्नयूपं सतोरणम् ॥ ३३ ॥
प्रदीपितमहाशालं दृष्ट्वा यज्ञोऽपि दुद्रुवे ।
तं तदा मृगरूपेण धावन्तं गगनं प्रति ॥ ३४ ॥
वीरभद्रः समाधाय विशिरस्कमथाकरोत् ।
ततः प्रजापतिं धर्मं काश्यपञ्च जगत् गुरुम् ॥ ३५
अरिष्टनेमिनं वीरो बहुपुत्रं सुवीश्वरम् ।
मुनिमङ्गिरसञ्चैव कृशाश्वञ्च महायशाः ॥ ३६ ॥
जघान मूर्ध्नि पादेन दक्षञ्चैव यशस्विनम् ।
चिच्छेद च शिरस्तस्य दृढात्मा क्षिप्रतमः ॥ ३

सरस्वत्याश्च नासाग्रं देवमातुस्तथैव च।
निकृत्य करजाग्रेण वीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ३८ ॥
तस्थौ श्रियाहृतो मध्ये प्रेतस्थाने यथाभवः।
एतस्मिन्नेव काले तु भगवान् पद्मसम्भवः ॥ ३९ ॥
भद्रमाह महातेजाः प्रार्थयन् प्रणतः प्रभुः।
अलं क्रोधेन वै भद्र! नष्टाश्चैव दिवौकसः ॥ ४० ॥
प्रसीद क्षम्यतां सर्वं रोमजैः सह सुव्रत!।
सोऽपि भद्रः प्रभावेण ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ ४१ ॥
शमं जगाम शनकैः शान्तस्तस्थौ तदाज्ञया।
देवोऽपि तत्र भगवान् अन्तरिक्षे वृषध्वजः ॥ ४२ ॥
सगणः सर्वदः शर्वः सर्वलोकमहेश्वरः।
प्रार्थितश्चैव देवेन ब्रह्मणा भगवान् भवः ॥ ४३ ॥
हतानाञ्च तदा तेषां प्रददौ पूर्ववत्तनुम्।
इन्द्रस्य च शिरस्तस्य विष्णोश्चैव महात्मनः ॥ ४४ ॥
दक्षस्य च मुनीन्द्रस्य तथान्येषां महेश्वरः।
वाग्देव्याश्चैव नासाग्रं देवमातुस्तथैव च ॥ ४५ ॥
नष्टानां जीवितञ्चैव वराणि विविधानि च।
दक्षस्य ध्वस्तवक्त्रस्य शिरसा भगवान् प्रभुः ॥ ४६ ॥
कल्पयामास वै वक्त्रं लीलया च महान् भवः।
दक्षोऽपि लब्धसंज्ञश्च समुत्थाय कृताञ्जलिः ॥ ४७ ॥
तुष्टाव देवदेवेशं शङ्करं वृषभध्वजम्।
तुष्टस्तेन महातेजाः प्रदाय विविधान् वरान् ॥ ४८ ॥
गाणपत्यं ददौ तस्मै दक्षायाक्लिष्टकर्मणे।
देवाश्च सर्वे देवेशं तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥ ४९ ॥

नारायणश्च भगवान् तुष्टाव च कृताञ्जलिः ।
ब्रह्मा च मुनयः सर्वे पृथक् पृथगजोद्भवम् ॥ ५० ॥
तुष्टुवुर्देवदेवेशं नीलकण्ठं वृषध्वजम् ।
तान् देवाननुगृह्यैव भवोऽप्यन्तरधीयत ॥ ५१ ॥

इति श्रीलिङ्गे पूर्वभागे शिव दक्षयज्ञविध्वंसनो नाम
शततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥

एकाधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।
कथं हिमवतः पुत्री बभूवाम्बा सती शुभा ।
कथं वा देवदेवेशमवाप पतिमीश्वरम् ॥ १ ॥
सूत उवाच ।
सा मेना तनुमाश्रित्य स्वेच्छयैव वराङ्गना ।
तदा हैमवती जज्ञे तपसा च द्विजोत्तमाः ॥ २ ॥
जातकर्मादिकाः सर्वाश्चकार च गिरीश्वरः ।
द्वादशे च तदा वर्षे पूर्णे हैमवती शुभा ॥ ३ ॥
तपश्चचार तया सार्धं सानुजा च शुभानना ।
अम्बा च देवी प्रवरा सर्वलोकनमस्कृता ॥ ४ ॥
एतस्मिन् तदा सर्वे सर्वलोकमहेश्वरीम् ।

तुष्टुवुस्तपसा देवीं समावृत्य समन्ततः॥ ५॥
ज्येष्ठा चापर्णाप्यनुजा चैकपर्णा शुभानना।
तृतीया च वरारोहा तथा चैवैकपाटला॥ ६॥
तपसा च महादेव्याः पार्वत्याः परमेश्वरः।
वशीकृतो महादेवः सर्वभूतपतिर्भव॥ ७॥
एतस्मिन्नेव काले तु तारको नाम दानवः।
तारात्मजो महातेजा बभूव दितिनन्दनः॥ ८॥
तस्य पुत्रास्त्रयश्चापि तारकाक्षो महासुरः।
विद्युन्माली च भगवान् कमलाक्षश्च वीर्य्यवान्॥ ९॥
पितामहस्तथा चैषां तारो नाम महाबलः।
तपसा लब्धवीर्य्यश्च प्रसादात् ब्रह्मणः प्रभोः॥ १०॥
सोऽपि तारो महातेजास्त्रैलोक्यं सचराचरम्।
विजित्य समरे पूर्वं विष्णुञ्च जितवानसौ॥ ११॥
तयोः समभवद्युद्धं सुघोरं रोमहर्षणम्।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु दिवारात्रमविश्रमम्॥ १२॥
सरथं विष्णुमादाय चिक्षेप शतयोजनम्।
तारेण विजितः संख्ये दुद्राव गरुड़ध्वजः॥ १३॥
तारो वरान् शतगुणं लब्ध्वा शतगुणं बलम्।
पितामहात् जगत् सर्वमवाप दितिनन्दनः॥ १४॥
देवेन्द्रप्रमुखान् जित्वा देवान् देवेश्वरेश्वरः।
चारयामास तैर्देवान् सर्वलोकेषु मायया॥ १५॥
देवताश्च सहेन्द्रेण तारकाद्‌ भयपीड़िताः।
न शान्तिं लेभिरे शूराः शरणं वा भयार्दिताः॥१६॥
तदामरपतिः श्रीमान् वज्रिपत्नामरप्रभुः।

उवाचाङ्गिरसं देवो देवानामपि सन्निधौ ॥ १७ ॥
भगवंस्तारको नाम तारजो दानवोत्तमः।
तेन सन्निहता युद्धे वत्सा गोपतिना यथा ॥ १८॥
भयात्तस्मान्महाभाग! बृहद् युद्धे बृहस्पते!।
अनिकेता भ्रमन्त्येते शकुन्ता इव पञ्जरे ॥ १९ ॥
अस्माकं यान्यमोघानि आयुधान्यङ्गिरोवर!।
तानि मोघानि जायन्ते प्रभावादमरद्विषः ॥ २० ॥
दशवर्षसहस्राणि द्विगुणानि बृहस्पते!।
विष्णुना योधितो युद्धे तेनापि न च सूदितः ॥ २१
यस्तेनानिर्जितो युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना।
कथमस्मद्विधस्तस्य स्थास्यते समरेऽग्रतः ॥ २२ ॥
एवमुक्तस्तु शक्रेण जीवः सार्धं सुराधिपैः।
सहस्राक्षेण च विभुं सम्प्राप्याह कुशध्वजम् ॥ २३
सोऽपि तस्य मुखात् श्रुत्वा प्रणयात् प्रणतार्त्तिहा
देवैरशेषैः सेन्द्रैस्तु जीवमाह पितामहः ॥ २४ ॥
जाने वोऽर्त्तिं सुरेन्द्राणां तथापि शृणु साम्प्रतम्।
विनिन्द्य दक्षं या देवी सती रुद्राङ्गसम्भवा ॥ २५
उमा हैमवती जज्ञे सर्वलोकनमस्कृता।
तस्याश्चैवेह रूपेण यूयं देवाः सुरोत्तमाः ॥ २६ ।
विभोर्यतध्वमाक्रष्टुं रुद्रस्याप्य मनो महत्।
तयोर्योगेन सम्भूतः स्कन्दः शक्तिधरः प्रभुः ॥ २७
षडास्यो द्वादशभुजः सेनानीः पावकिः प्रभुः।
स्वाहेयः कार्त्तिकेयश्च गाङ्गेयः शरधामजः ॥ २८ ॥
देवः शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च वीर्यवान्।

सेनापतिः कुमाराख्यः सर्वलोकनमस्कृतः॥ २९॥
लीलयैव महासेनः प्रबलं तारकासुरम्।
बालोऽपि विनिहत्यैको देवान् सन्तारयिष्यति॥ ३०॥
एवमुक्तस्तदा तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिना।
बृहस्पतिस्तथा सेन्द्रैर्देवैर्देवं प्रणम्य तम्॥ ३१॥
मेरोः शिखरमासाद्य स्मरं सस्मार सुव्रतः।
स्मरणाद्देवदेवस्य स्मरोऽपि सह भार्य्यया॥ ३२॥
रत्या समं समागम्य नमस्कृत्य कृताञ्जलिः।
मगक्तमाह तं जीवं जगज्जीवो द्विजोत्तमाः!॥३३॥
स्मृतो यद्भवता जीव! सम्प्राप्तोऽहं तवान्तिकम्।
ब्रूहि यन्मे विधातव्यं तमाह सुरपूजितः॥ ३४॥
तमाह भगवान् शक्रःसम्भाव्य मकरध्वजम्।
शङ्करेणाम्बिकामद्य संयोजय यथासुखम्॥ ३५॥
तया स रमते येन भगवान् वृषभध्वजः।
तेन मार्गेण मार्गस्व पत्न्या रत्या नया सह॥ ३६॥
सोऽपि तुष्टो महादेवः प्रदास्यति शुभां गतिम्।
विप्रयुक्तस्तया पूर्वं लब्ध्वा तां गिरिजामुमाम्॥ ३७॥
एवमुक्तो नमस्कृत्य देवदेवं शचीपतिम्।
देवदेवाश्रमं गन्तुं मतिञ्चक्रे तया सह॥ ३८॥
गत्वा तदाश्रमे शम्भोः सह रत्या महाबलः।
वसन्तेन सहायेन देवं योक्तुमनाभवत्॥ ३९॥
ततः सम्प्रेक्ष्य मदनं हसन् देवस्त्रियम्बकः।
नयनेन तृतीयेन सावज्ञं तमवैक्षत॥ ४०॥
ततोऽस्य नेत्रजो वह्निः मदनं पार्श्वतः स्थितम्।

अदहत्तत्क्षणादेव ललाप करुणं रतिः ॥ ४१ ॥
रत्याः प्रलापमाकर्ण्य देवदेवो वृषध्वजः ।
कृपया परया प्राह कामपत्नीं निरीक्ष्य च ॥ ४२ ॥
अमूर्त्तोऽपि ध्रुवं भद्रे ! कार्यं सर्वं पतिस्तव ।
रतिकाले ध्रुवं भद्रे ! करिष्यति न संशयः ॥ ४३ ॥
यदा विष्णुश्च भविता वासुदेवो महायशाः ।
शापाद् भृगोर्महातेजाः सर्वलोकहिताय वै ॥ ४४ ॥
तदा तस्य सुतो यश्च स पतिस्ते भविष्यति ।
सा प्रणम्य तदा रुद्रं कामपत्नी शुचिस्मिता ॥ ४५ ॥
जगाम मदनं लब्ध्वा वसन्तेन समन्विता ॥ ४६ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे मदनदाहो नाम
एकशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥

द्व्यधिकशततमोऽध्यायः।

सूत उवाच ।

तपसा च महादेव्याः पार्वत्या वृषभध्वजः ।
प्रीतश्च भगवान् शर्वो वचनाद् ब्रह्मणस्तदा ॥ १ ॥
हिताय चाश्रमाणाञ्च क्रीडार्थं भगवान् भवः ।
तदा हैमवतीं देवीमुपयेमे यथाविधि ॥ २ ॥

जगाम स स्वयं ब्रह्मा मरीच्याद्यैर्महर्षिभिः।
तपोवनं महादेव्याः पार्वत्याः पद्मसम्भवः॥ ३॥
प्रदक्षिणीकृत्य च तां देवीं स जगतोऽरणीम्।
किमर्थं तपसा लोकान् सन्तापयसि शैलजे!॥ ४॥
त्वया सृष्टं जगत् सर्वं मातस्त्वं मा विनाशय।
त्वं हि सन्धारयेर्लोकान् इमान् सर्वान् स्वतेजसा॥५॥
सर्वदेवेश्वरः श्रीमान् सर्वलोकपतिर्भवः।
यस्य वै देवदेवस्य वयं किङ्करवादिनः॥ ६॥
स एव परमेशानः स्वयञ्च वरयिष्यति।
वरदे! येन सृष्टासि न विना यस्त्वयाम्बिके!॥ ७॥
वर्त्तते नात्र सन्देहस्तव भर्त्ता भविष्यति।
इत्युक्त्वा तां नमस्कृत्य मुहुः सम्प्रेक्ष्य पार्वतीम्॥ ८॥
गते पितामहे देवो भगवान् परमेश्वरः।
जगामानुग्रहं कर्त्तुं द्विजरूपेण चाश्रमम्॥ ९॥
सा च दृष्ट्वा महादेवं द्विजरूपेण संस्थितम्।
प्रतिभावैः प्रभुं ज्ञात्वा ननाम वृषभध्वजम्॥ १०॥
सम्पूज्य वरदं देवं ब्राह्मणच्छद्मनागतम्।
तुष्टाव परमेशानं पार्वती परमेश्वरम्॥ ११॥
अनुगृह्य तदा देवीमुवाच प्रहसन्निव।
कुलधर्माश्रयं रक्षन् भूधरस्य महात्मनः॥ १२॥
क्रीडार्थञ्च सतां मध्ये सर्वदेवपतिर्भवः।
स्वयंवरे महादेवि! तव दिव्ये! सुशोभने!॥ १३॥
आस्थाय रूपं यत् सौम्यं समेष्येऽहं सह त्वया।
इत्युक्त्वा तां समालोक्य देवो दिव्येन चक्षुषा॥ १४॥

जगामेष्टं तदा दिव्यं स्वपुरं प्रययौ च सा ।
दृष्ट्वा हृष्टस्तदा देवीं मेनया तुहिनाचलः ॥ १५ ॥
आलिङ्ग्याघ्राय सम्पूज्य पुत्रीं साचात्तपस्विनीम् ।
दुहितुर्देवदेवेन न जानन्नभिमन्त्रितम् ॥ १६ ॥
स्वयम्बरं तदा देव्याः सर्वलोकेष्वघोषयत् ।
अथ ब्रह्मा च भगवान् विष्णुः साचाज्जनार्दनः ॥ १७
शक्रश्च भगवान् वह्निर्भास्करो भग एव च ।
त्वष्टार्य्यमा विवस्वांश्च यमो वरुण एव च ॥ १८ ॥
वायुः सोमस्तथेशानो रुद्राश्च मुनयस्तथा ।
अश्विनौ द्वादशादित्या गन्धर्वा गरुड़स्तथा ॥ १९ ॥
यचाः सिद्धास्तथा साध्या दैत्याः किंपुरुषोरगाः ।
समुद्राश्च नदा वेदा मन्त्रास्तोत्रादयः चणाः ॥ २० ॥
नागाश्च पर्वताः सर्वे यज्ञाः सूर्य्यादयो ग्रहाः ।
त्रयस्त्रिंशच्च देवानां त्रयश्च त्रिशतं तथा ॥ २१ ॥
त्रयश्च त्रिसहस्राश्च तथान्ये बहवः सुराः ।
जग्मुर्गिरीन्द्रपुत्र्यास्तु स्वयंवरमनुत्तमम् ॥ २२ ॥
अथ शैलसुता देवी हैममारुह्य शोभनम् ।
विमानं सर्वतोभद्रं सर्वरत्नैरलङ्कृतम् ॥ २३ ॥
अप्सरोभिः प्रनृत्ताभिः सर्वाभरणभूषितैः ।
गन्धर्वसिद्धैर्विविधैः किन्नरैश्च सुशोभनैः ॥ २४ ॥
वन्दिभिस्तूयमाना च स्थिता शैलसुता तदा ।
सितातपत्रं रत्नांशु मिश्रितञ्चावहत्तथा ॥ २५ ॥
मालिनी गिरिपुत्र्यास्तु सन्ध्या पूर्णेन्दुमण्डलम् ।
चामरासक्तहस्ताभिर्दिव्यस्त्रीभिश्च संवृता ॥ २६ ॥

मालां गृह्य जया तस्थौ सुरद्रुमसमुद्भवाम्।
विजया व्यजनं गृह्य स्थिता देव्याः समीपगा॥ २७॥
मालां प्रगृह्य देव्यास्तु स्थितायां देवसंसदि।
शिशुर्भूत्वा महादेवः क्रीड़ार्थं वृषभध्वजः॥ २८॥
उत्सङ्गतलसंसुप्तो बभूव भगवान् भवः।
अथ दृष्ट्वा शिशुं देवास्तस्या उत्सङ्गवर्त्तिनम्॥ २९॥
कोऽयमत्रेति सम्मन्त्र चुक्षुभुश्च समागताः।
वज्रमाहारयत्तस्य बाहुमुद्यम्य वृत्रहा॥ ३०॥
स बाहुरुद्यमस्तस्य तथैव समुपस्थितः।
स्तम्भितः शिशुरूपेण देवदेवेन लीलया॥ ३१॥
वज्रं क्षेप्तुं न शशाक बाहुश्चालयितुं तथा।
वह्निः शक्तिं तथा क्षेप्तुं न शशाक तथा स्थितः॥ ३२॥
यमोऽपि दण्डं खड्गञ्च निर्ऋतिस्तु निपुङ्गवाः!।
वरुणो नागपाशञ्च ध्वजयष्टिं समीरणः॥ ३३॥
सोमो गदां धनेशश्च दण्डं दण्डभृतां वरः।
ईशानश्च तथा शूलं तीव्रमुद्यम्य संस्थितः॥ ३४॥
रुद्राश्च शूलमादित्या मुशलं वसवस्तथा।
मुद्गरं स्तम्भिताः सर्वे देवेनाशु दिवौकसः॥ ३५॥
स्तम्भिता देवदेवेन तथान्ये च दिवौकसः।
शिरः प्रकम्पयन् विष्णुः सम्यमुद्यम्य संस्थितः॥ ३६॥
तस्यापि शिरसो बालः स्थिरत्वं प्रचकार ह।
चक्रं क्षेप्तुं न शशाक बाहुं चालयितुं न च॥ ३७॥
पूषादन्तान् दशन् दन्तैर्बालमैक्षत मोहितः।

तस्यापि दृष्टमनाः पैतुर्दृष्टमात्रस्य शम्भुना ॥ ३८ ॥
बलं तेजश्च योगश्च तथैवास्त्रभयद्विभुः ।
अथ तेषु स्थितेष्वेव मन्युमत्सु सुरेष्वपि ॥ ३९ ॥
ब्रह्मा परमसंविग्नो ध्यानमास्थाय शङ्करम् ।
बुबुधे देवमीशानमुमोत्सङ्गे तमास्थितम् ॥ ४० ॥
स बुद्धा देवमीशानं शीघ्रमुत्थाय विस्मितः ।
ववन्दे चरणौ शम्भोरस्तुवच्च पितामहः ॥ ४१ ॥
पुराणैः सामसङ्गीतैः पुण्याख्यैःशुद्धनामभिः ।
स्रष्टा त्वं सर्वलोकानां प्रकृतेश्च प्रवर्त्तकः ॥ ४२ ॥
बुद्धिस्त्वं सर्वलोकानां अहङ्कारस्त्वमीश्वरः ।
भूतानामिन्द्रियाणाञ्च त्वमेवेश प्रवर्त्तकः ॥ ४३ ॥
तवाहं दक्षिणाद्धस्तात् सृष्टः पूर्वं पुरातनः ।
वामहस्तान्महाबाहो देवो नारायणः प्रभुः ॥ ४४ ॥
इयञ्च प्रकृतिर्देवी सदा ते सृष्टिकारण ! ।
पत्नीरूपं समास्थाय जगत्कारणमागता ॥ ४५ ॥
नमस्तुभ्यं महादेव ! महादेव्यै नमो नमः ।
प्रसादात्तव देवेश ! नियोगाच्च मया प्रजाः ॥ ४६ ॥
देवाद्यास्तु इमाः सृष्टा मूढास्त्वद्योगमोहिताः ।
कुरु प्रसादमेतेषां यथापूर्वं भवन्त्विमे ॥ ४७ ॥

सूत उवाच ।

विज्ञाप्यैवं तदा ब्रह्मा देवदेवं महेश्वरम् ।
संस्तम्भितांस्तदा तेन भगवानाह पद्मजः ॥ ४८ ॥
मूढास्ते देवताः सर्वा नैव बुध्यत शङ्करम् ।
देवदेवमिहायान्तं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ४९ ॥

गच्छध्वं शरणं शीघ्रं देवाः शक्रपुरोगमाः ।
सनारायणकाः सर्वे मुनिभिः शङ्करं प्रभुम् ॥ ५० ॥
सार्धं मयैव देवेशं परमात्मानमीश्वरम् ।
अनया हैमवत्या च शक्त्या सह सत्तमम् ॥ ५१ ॥
तत्र ते स्तम्भितास्तेन तथैव सुरसत्तमाः ।
प्रणेमुर्मनसा सर्वे सनारायणकाः प्रभुम् ॥ ५२ ॥
अथ तेषां प्रसन्नोऽभूद्देव देवस्त्रियम्बकः ।
यथापूर्वं चकाराशु वचनात् ब्रह्मणः प्रभुः ॥ ५३ ॥
तत एवं प्रसन्ने तु सर्वदेवनिवारणम् ।
वपुश्चकार देवेश त्र्यक्षं परममद्भुतम् ॥ ५४ ॥
तेजसा तस्य देवास्ते सेन्द्रचन्द्रदिवाकराः ॥
सब्रह्मकाःससाध्याश्च सनारायणकास्तथा ॥ ५५ ॥
सयमाश्च सरुद्राश्च चक्षुरप्रार्थयन् विभुम् ।
तेभ्यश्च परमं चक्षुःसर्वद्रष्टौ च शक्तिमत् ॥ ५६ ॥
ददावम्बापतिः शर्वो भवान्याश्च बलस्य च ।
लब्ध्वा चक्षुस्तदा देवा इन्द्रविष्णुपुरोगमाः ॥ ५७ ॥
सब्रह्मका समस्ताश्च तमपश्यन्महेश्वरम् ।
ब्रह्माद्या नेमिरे तूर्णं भवानी च गिरीश्वरः ॥ ५८ ॥
मुनयश्च महादेवं गणेशाः शिवसम्मताः ।
ससर्जुः पुष्पवृष्टिश्च खेचराः सिद्धचारणाः ॥ ५९ ॥
देवदुन्दुभयो नेदुस्तुष्टुवुर्मुनयः प्रभुम् ।
जगुर्गन्धर्वमुख्याश्च ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ६० ॥
सुसङ्गुणपाः सर्वे सुमोदाम्बा च पार्वती ।
तत्र देवी तदा दृष्टा समस्तं त्रिदिवौकसाम् ॥ ६१ ॥

पादयोः स्थापयामास मालां दिव्यां सुगन्धिनीम् ।
साधु साध्विति संप्रोच्य तया तत्रैव चार्च्चितम् ॥ ६२
सहदेव्या नमश्चक्रुः शिरोभिर्भूतलाश्रितैः ।
सर्वे समस्तका देवाः सयक्षोरगराक्षसाः ॥ ६३ ॥

इति श्रीपूर्व्वभागे उमास्वयम्वरो नाम द्व्यधिकशत
तमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

अथ ब्रह्मा महादेवमभिवन्द्य कृताञ्जलिः ।
उद्वाहः क्रियतां देव ! इत्युवाच महेश्वरम् ॥ १ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
यथेष्टमिति लोकेशं प्राह भूतपतिः प्रभुः ॥ २ ॥
उद्वाहार्थं महेशस्य तत्क्षणादेव सुव्रताः ! ।
ब्रह्मणा कल्पितं दिव्यं पुरं रत्नमयं शुभम् ॥ ३ ॥
अथादितिर्दितिः साक्षाद्दनुः कद्रुः सुकालिका ।
पुलोमा सुरमा चैव सिंहिका विनता तथा ॥ ४ ॥
सिद्धिर्माया क्रिया दुर्गा देवी साक्षात् सुधा स्वधा ।
सावित्री वेदमाता च रजनी दक्षिणा द्युतिः ॥ ५ ॥

स्वाहा स्वधा मतिर्बुद्धिर्ऋद्धिर्वृद्धिः सरस्वती ।
राका कुहूः सिनीवाली देवी अनुमती तथा ॥ ६ ॥
धरणी धारणी वेला शची नारायणी तथा ।
एताश्चान्याश्च देवानां मातरः पत्नयस्तथा ॥ ७ ॥
उद्वाहः शङ्करस्येति जग्मुः सर्वा मुदान्विताः ।
उरगा गरुडा यक्षा गन्धर्वाः किन्नरा नराः ॥ ८ ॥
सागरा गिरयो मेघा मासाः संवत्सरास्तथा ।
वेदा मन्त्रास्तथा यज्ञास्तोमा धर्माश्च सर्वशः ॥ ९ ॥
हुङ्कारः प्रणवश्चैव प्रतिहाराः सहस्रशः ।
कोटिरप्सरसो दिव्यास्तासाञ्च परिचारिकाः ॥ १० ॥
याश्च सर्वेषु द्वीपेषु देवलोकेषु निम्नगाः ।
ताश्च स्त्रीविग्रहाः सर्वाः सम्प्रहृष्टमानसाः ॥ ११ ॥
गणपाश्च महाभागाः सर्वलोकनमस्कृताः ।
उद्वाहः शङ्करस्येति तत्राजग्मुर्मुदान्विताः ॥ १२ ॥
अभ्ययुः शङ्कवर्णाश्च गणकोट्यो गणेश्वराः ।
दशभिः केकराक्षश्च विद्युतोऽष्टाभिरेव च ॥ १३ ॥
चतुःषष्ट्या विशाखश्च नवभिः पारयात्रिकः ।
षड्भिः सर्वान्तकः श्रीमान् तथैव विकृताननः ॥ १४ ॥
ज्वाला केशो द्वादशभिः कोटिभिर्गणपुङ्गवः ।
सप्तभिः समदः श्रीमान् दुन्दुभोऽष्टाभिरेव च ॥ १५ ॥
पञ्चभिश्च कपालीशः षड्भिः सन्दारकः शुभः ।
कोटिकोटिभिरेवेह कण्डकः कुम्भकस्तथा ॥ १६ ॥
विष्टम्भोऽष्टाभिरेवेह गणपः सर्वसत्तमः ।

पिप्पलश्च सहस्रेण सन्नादश्च तथा द्विजाः ॥ १७ ॥
आवेष्टनस्तथाष्टाभिः सप्तभिश्चन्द्रतापनः ।
महाकेशः सहस्रेण कोटीनां गणपो हतः ॥ १८ ॥
कुण्डी द्वादशभिर्वीरस्तथा पर्वतकः शुभः ।
कालश्च कालकश्चैव महाकालः शतेन वै ॥ १९ ॥
आग्निकः शतकोट्या वै कोट्याग्निमुख एव च ।
आदित्यमूर्धा कोट्या च तथा चैव घनावहः ॥ २० ॥
सन्नामश्च शतेनैव कुमुदः कोटिभिस्तथा ।
अमोघः कोकिलश्चैव कोटिकोट्या सुमन्त्रकः ॥ २१
काकपादो परः षष्ट्या षष्ट्या सन्तानकः प्रभुः ।
महाबलश्च नवभिर्मधुपिङ्गश्च पिङ्गलः ॥ २२ ॥
नीलो नवत्या देवेशः पूर्णभद्रस्तथैव च ।
कोटीनाञ्चैव सप्तत्या चतुर्वक्त्रो महाबलः ॥ २३ ॥
कोटिकोटिसहस्राणां शतैर्विंशतिभिर्वृताः ।
तत्राजग्मुस्तथा देवास्ते सर्वे शङ्करं भवम् ॥ २४ ॥
भूतकोटिसहस्रेण प्रमथः कोटिभिस्त्रिभिः ।
वीरभद्रश्चतुःषष्ट्या रोमजाश्चैव कोटिभिः ॥ २५ ॥
अरणश्चैव विंशत्या नवत्या येवलः शुभः ।
पञ्चाक्षः शतमन्युश्च मेघमन्युस्तथैव च ॥ २६ ॥
काष्ठकूटश्चतुःषष्ट्या सुकेशो वृषभस्तथा ।
विरूपाक्षश्च भगवान् चतुःषष्ट्या सनातनः ॥ २७ ॥
तालकेतुः षडास्यश्च पञ्चास्यश्च सनातनः ।
संवर्तकस्तथा चैत्रो लकुलीशः स्वयम्भुः ॥ २८ ॥
लोकान्तकश्च दीप्तास्यो तथा दैत्यान्तकः प्रभुः ।

मृत्युश्च कालहा कालो मृत्युञ्जयकरस्तथा ॥ २९ ॥
विषादो विषदश्चैव विद्युतः कान्तकः प्रभुः ।
देवो भृङ्गीरिटिः श्रीमान् देवदेवप्रियस्तथा ॥ ३० ॥
अशनिर्भासकश्चैव चतुःषष्ट्या सहस्रपात् ।
एते चान्ये च गणपा असंख्याता महाबलाः ॥ ३१ ॥
सर्वे सहस्रहस्ताश्च जटामुकुटधारिणः ।
चन्द्ररेखावतंसाश्च नीलकण्ठास्त्रिलोचनाः ॥ ३२ ॥
हारकुण्डलकेयूरमुकुटाद्यैरलङ्कृताः ।
ब्रह्मेन्द्रविष्णुसङ्काशा अणिमादिगुणैर्वृताः ॥ ३३ ॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशास्तत्राजग्मुर्गणेश्वराः ।
पातालचारिणश्चैव सर्वलोकनिवासिनः ॥ ३४ ॥
तुम्बुरुर्नारदो हाहा हूहूश्चैव तु सामगाः ।
रत्नान्यादाय वाद्यांश्च तत्राजग्मुस्तदा पुरम् ॥ ३५ ॥
ऋषयः कृत्स्नशस्तत्र देवगीतास्तपोधनाः ।
पुण्यान् वैवाहिकान् मन्त्रान् जपुर्हृष्टमानसाः ॥ ३६ ॥
तत एवं प्रवृत्ते तु सर्वतश्च समागमे ।
गिरिजां तामलङ्कृत्य स्वयमेव शुचिस्मिताम् ॥ ३७ ॥
पुरं प्रवेशयामास स्वयमादाय केशवः ।
सहस्राह च देवेशं नारायणमजो हरिम् ॥ ३८ ॥
भवानपि समुत्पन्नो भवान्या सह दैवतैः ।
वामाङ्गादस्य रुद्रस्य दक्षिणाङ्गादहं प्रभो ! ॥ ३९ ॥
नन्दिनस्तु हिमाद्रीशो यथार्थं स्रष्ट एव हि ।
एषा हैमवती जज्ञे मायया परमेष्ठिनः ॥ ४० ॥
शीलमाशं प्रहर्षार्थमुद्वाहार्थंमिहागतः ।

अतोऽसौ जगतां धाता धाता तव ममापि च ॥ ४१ ॥
अस्य देवस्य रुद्रस्य मूर्त्तिभिर्विहितं जगत् ।
क्ष्मावह्नि खेन्दुसूर्य्याम्बुपवनात्मा यतो भवः ॥ ४२ ॥
तथापि तस्मै दातव्या वचनाच्च गिरेर्मम ।
एषा त्वजा शुक्लकृष्णा लोहिताप्रकृतिर्भवान् ॥ ४३ ॥
श्रेयोऽपि शैलराजेन सम्बन्धोऽयं तवापि च ।
तव पार्श्वे समुद्भूतः कल्पे नाभ्यम्बुजादहम् ॥ ४४ ॥
मदंशस्यास्य शैलस्य ममापि च गुरुर्भवान् ।

सूत उवाच ।

बाढ़मित्यब्रमाहासौ देवदेवो जनार्दनः ॥ ४५ ॥
देवाश्च मुनयः सर्वे देवदेवस्य शङ्करः ।
ततश्चोत्थाय विद्वान् सः पद्मनाभः प्रणम्य ताम् ॥ ४६ ॥
पादौ प्रक्षाल्य देवस्य कराभ्यां कमलेक्षणः ।
अभ्युक्षदात्मनो मूर्ध्नि ब्रह्मणश्च गिरेस्तथा ॥ ४७ ॥
त्वदीयैषा विवाहार्थं मेनजा त्वनुजा मम ।
इत्युक्त्वा सोदकं दत्त्वा देवीं देवेश्वराय ताम् ॥ ४८ ॥
स्वात्मानमपि देवाय सोदकं प्रददौ हरिः ।
अथ सर्वे मुनिश्रेष्ठाः सर्ववेदार्थपारगाः ॥ ४९ ॥
ऊचुर्दाता गृहीता च फलं द्रव्यं विचारतः ।
एष देवो हरो नूनं मायया हि ततो जगत् ॥ ५० ॥
इत्युक्त्वा तं प्रणेमुश्च प्रीतिकण्टकिततत्वचः ।
ससृजुः पुष्पवर्षाणि खेचराः सिद्धचारणाः ॥ ५१ ॥
देवदुन्दुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ।
वेदाश्च मूर्त्तिमन्तस्ते प्रणेमुस्तं महेश्वरम् ॥ ५२ ॥

ब्रह्मणा मुनिभिः सार्धं देवदेवमुमापतिम्।
देवोऽपि देवीमालोक्य सलज्जां हिमशैलजाम्॥ ५३॥
न तृप्यत्यनवद्याङ्गी सा च देवं वृषध्वजम्।
वरदोऽस्मीति तं प्राह हरिं सोऽप्याह शङ्करम्॥ ५४॥
त्वयि भक्तिः प्रसीदेति ब्रह्माख्याय ददौ तु सः।
ततस्तु पुनरेवाह ब्रह्मा विज्ञापयन् प्रभुम्॥ ५५॥
ऋत्विजं होमि वह्नौ तु उपाध्यायपदे स्थितः।
ददासि मम यद्याज्ञां कर्त्तव्यो ह्याकृतो विधिः॥ ५६॥
तमाह शङ्करो देवं देवदेवो जगत्पतिः।
यथादिष्टं सुरश्रेष्ठ! तत् कुरुष्व यथेप्सितम्॥ ५७॥
कर्त्तास्मि वचनं सर्वं देवदेव! पितामह!।
ततः प्रणम्य हृष्टात्मा ब्रह्मा लोकपितामहः॥ ५८॥
हस्तं देवस्य देव्याश्च युयोज परमं प्रभुः।
ज्वलनश्च स्वयं तत्र कृताञ्जलिरुपस्थितः॥ ५९॥
श्रौतैरेतैर्महामन्त्रैर्मूर्त्तिमद्भिरुपस्थितैः।
यथोक्तविधिना हुत्वा लाजानपि यथाक्रमम्॥ ६०॥
आनीतान् विष्णुना विप्रान् सम्पूज्य विविधैर्वरैः।
त्रिश्च तं ज्वलनं देवं कारयित्वा प्रदक्षिणम्॥ ६१॥
मुक्त्वा हस्तसमायोगं सहितैः सर्वदैवतैः।
सुरैश्च मानवैः सर्वैः प्रहृष्टेनान्तरात्मना॥ ६२॥
ननाम भगवान् ब्रह्मा देवदेवमुमापतिम्।
ततः पाद्यं तयोर्दत्त्वा शम्भोराचमनं तथा॥ ६३॥
मधुपर्कं तथा गाश्च प्रणम्य च पुनः शिवम्।
अतिष्ठद्भगवान् ब्रह्मा देवैरिन्द्रपुरोगमैः॥ ६४॥

भृग्वाद्या मुनयः सर्वे चायतेस्त्रिलतण्डुलैः ।
सूर्य्यादयः समभ्यर्च्य तुष्टुवुर्वृषभध्वजम् ॥ ६५ ॥
शिवः समाप्य देवोक्तं वह्निमारोप्य चात्मनि ।
तया समागतो रुद्रः सर्वलोकहिताय वै ॥ ६६ ॥
यः पठेत् शृणुयाद्वापि भवोद्वाहं शुचिस्मितः ।
श्रावयेद्वा द्विजान् शुद्धान् वेदवेदाङ्गपारगान् ॥ ६७ ॥
स लब्ध्वा गाणपत्यञ्च भवेन सह मोदते ।
यत्नायं कीर्त्त्यते विप्रैस्तावदास्ते तदा भवः ॥ ६८ ॥
तस्मात् सम्पूज्य विधिवत् कीर्त्तयेन्नान्यथा द्विजाः ।
उद्वाहे च द्विजेन्द्राणां क्षत्रियाणां द्विजोत्तमाः ! ॥ ६९
कीर्त्तनीयमिदं सर्वं भवोद्वाहमनुत्तमम् ।
कृतोद्वाहस्तदा देव्या हैमवत्या वृषध्वजः ॥ ७० ॥
सगणो नन्दिना सार्धं सर्वदेवगणैर्वृतः ।
पुरीं वाराणसीं दिव्याम् आजगाम महाद्युतिः ॥ ७१
अविमुक्ते सुखासीनं प्रणम्य वृषभध्वजम् ।
अपृच्छत् क्षेत्रमाहात्म्यं भवानी हर्षितानना ॥ ७२ ॥
अथाहार्द्धेन्दुतिलकः क्षेत्रमाहात्म्यमुत्तमम् ।
अविमुक्तस्य माहात्म्यं विस्तराच्छक्यते न हि ॥ ७३
वक्तुं मया सुरेशानि ! ऋषिसङ्घाभिपूजितम् ।
किं मया वर्ण्यते देवि ! ह्यविमुक्तफलोदयः ॥ ७४ ।
पापिनां यत्र मुक्तिः स्यान्मृतानामेकजन्मना ।
अन्यत्र तु कृतं पापं वाराणस्यां व्यपोहति ॥ ७५ ॥
वाराणस्यां कृतं पापं पैशाच्यनरकावहम् ।

कृत्वा पापसहस्राणि पिशाचत्वं वरं नृणाम् ॥७६॥
न तु शक्रसहस्रत्वं स्वर्गे काशीपुरीं विना।
यत्र त्रिविष्टपो देवो यत्र विश्वेश्वरो विभुः ॥ ७७ ॥
ओङ्कारेशः कृत्तिवासा मृतानां न पुनर्भवः।
उक्त्वा चेत्थं माहात्म्यं सक्षेपाच्छशिशेखरः॥ ७८ ॥
दर्शयामास चोद्यानं परित्यज्य गणेश्वरान्।
तत्रैव भगवान् जातो गजवक्त्रो विनायकः ॥ ७९ ॥
दैत्यानां विघ्नरूपार्थमविघ्नाय दिवौकसाम्।
एतद्वः कथितं सर्वं कथासर्वस्वमुत्तमम् ॥ ८० ॥
यथा श्रुतं मया सर्वं प्रसादाद्वः सुशोभनम् ॥ ८१ ॥

इति श्रीलैङ्गे त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥

चतुरधिकशततमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

कथं विनायको जातो गजवक्त्रो गणेश्वरः।
कथं प्रभावस्तस्यैवं सूत! वक्तुमिहार्हसि ॥ १ ॥

सूत उवाच।

एतस्मिन्नन्तरे देवाः सेन्द्रोपेन्द्राः समेत्य ते।
धर्मविघ्नं तदा कर्तुं दैत्यानामसमन्त् द्विजाः! ॥ २ ॥

असुरा यातुधानाश्च राक्षसाः क्रूरकर्मिणः ।
तामसाश्च तथा चान्ये राजसाश्च तथा भुवि ॥ ३ ॥
अविघ्नं यज्ञदानाद्यैः समभ्यर्च्य महेश्वरम् ।
ब्रह्माणञ्च हरिं विप्रा लब्धेप्सितवरा यतः ॥ ४ ॥
ततोऽस्माकं सुरश्रेष्ठाः सदा विजयसम्भवः ।
तेषां ततस्तु विघ्नार्थम् अविघ्नाय दिवौकसाम् ॥ ५ ॥
पुत्रार्थञ्चैव नारीणां नराणां कर्मसिद्धये ।
विघ्नेशं शङ्करं स्रष्टुं गणपं स्तोतुमर्हथ ॥ ६ ॥
इत्युक्त्वान्योऽन्यमनघं तुष्टुवुः शिवमीश्वरम् ।
नमः सर्वात्मने तुभ्यं सर्वज्ञाय पिनाकिने ॥ ७ ॥
अनघाय विरिञ्चाय देव्याः कार्य्यार्थदायिने ।
अकायायार्धकायाय हरेः कायापहारिणे ॥ ८ ॥
कायान्तस्थामृताधारमण्डलावस्थिताय ते ।
कृतादिभेदकालाय कालवेगाय ते नमः ॥ ९ ॥
कालाग्निरुद्ररूपाय धर्माद्यष्टपदाय च ।
कालीविशुद्धदेहाय कालिका कारणाय ते ॥ १० ॥
कालकण्ठाय मुख्याय वाहनाय वराय ते ।
अम्बिकापतये तुभ्यं हिरण्यपतये नमः ॥ ११ ॥
हिरण्यरेतसे चैव नमः शर्वाय शूलिने ।
कपालदण्डपाशासिचर्माङ्कुशधराय च ॥ १२ ॥
पतये हैमवत्याश्च हेमशुक्लाय ते नमः ।
पीतशुक्लाय रक्षार्थं सुराणां कृष्णवर्त्मने ॥ १३ ॥
पञ्चमाय महापञ्चयज्ञिनां फलदाय च ।
पञ्चास्यफणिहाराय पञ्चाक्षरमयाय ते ॥ १४ ॥

पञ्चधा पञ्चकैवल्यदेवैरर्चितमूर्त्तये।
पञ्चाचरहृदे तुभ्यं परात्परतराय ते॥ १५॥
षोड़शस्वरवक्त्राङ्गवक्त्रायाचयरूपिणे।
कादिपञ्चकहस्ताय चादिहस्ताय ते नमः॥ १६॥
टादिपादाय रुद्राय तादिपादाय ते नमः।
पादिमेढ्राय यद्यङ्गधातुसप्तकधारिणे॥ १७॥
सान्तात्मरूपिणे साचात् चदन्तक्रोधिने नमः।
लवरेफहलाङ्गाय निरङ्गाय च ते नमः॥ १८॥
सर्वेषामेव भूतानां हृदि निःस्वनकारिणे।
भ्रुवोरन्ते सदा सन्निविष्टायात्मस्वभानवे॥ १९॥
भानुसोमाग्निनेत्राय परमात्मस्वरूपिणे।
गुणत्रयोपरिस्थाय तीर्थपादाय ते नमः॥ २०॥
तीर्थतत्त्वाय साराय तस्मादपि पराय ते।
ऋग्यजुःसामवेदाय ओङ्काराय नमो नमः॥ २१॥
ओङ्कारे त्रिविधं रूपमास्थायोपरिवासिने।
पीताय कृष्णवर्णाय रक्तायात्यन्ततेजसे॥ २२॥
स्थानपञ्चकसंस्थाय पञ्चधाण्ड बहिः क्रमात्।
ब्रह्मणे विष्णवे तुभ्यं कुमाराय नमो नमः॥ २३॥
अम्बायाः परमेशाय सर्वोपरिचराय ते।
मूलसूक्ष्मस्वरूपाय स्थूलसूक्ष्माय ते नमः॥ २४॥
सर्वसङ्कल्पशून्याय सर्वस्माद्रक्षिताय ते।
आदिमध्यान्तशून्याय चित्संस्थाय नमो नमः॥ २५॥
यमाग्निवायुरुद्राम्बुसोमशक्रनिशाचरैः।
दिङ्मुखे दिङ्मुखे नित्यं सगणैः पूजिताय ते॥ २६॥

सर्वेषु सर्वदा सर्वमार्गैः सम्पूजिताय ते।
रुद्राय रुद्रनीलाय कद्रुद्राय प्रचेतसे ।
महेश्वराय धीराय नमः साक्षात् शिवाय ते ॥ २७ ॥

अथ शृणु भगवंस्तव च्छलेन
कथितमजेन्द्रमुखैः सुरासुरैश्च ।
मखमदनयमाग्निदक्षयज्ञ-
क्षपणविचित्रविचेष्टितं क्षमस्व ॥ २८ ॥

सूत उवाच ।

यः पठेत्तु स्तवं भक्त्या शक्राग्निप्रमुखैः सुरैः ।
कीर्त्तितं श्रावयेद्विद्वान् स याति परमां गतिम् ॥२८॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे देवस्तुतिर्नाम चतुरधिक-
शततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

सूत उवाच ।

यदा स्थिताः सुरेश्वराः प्रणम्य चैवमीश्वरम् ।
तदाम्बिकापतिर्भवः पिनाकधृक् महेश्वरः ॥ १ ॥
ददौ निरीक्ष्य चाक्षवः स तान् सुरोत्तमान्
अशेषदुःखहारकं सुरा मुदाश्रुलोचनाः ॥ २ ॥

भवः सुधामृतोपमैर्गिरीशवैर्गिरीशवात्।
तदाह भद्रमस्तु वः सुरेश्वरान् महेश्वरः॥ ३॥
वरार्थमीश! वीक्षते सुराग्रहं गताश्विमि।
प्रणम्य चाह वाक्पतिः पतिं गिरीश्य निर्भयः॥४॥
सुरेतरादिभिः सदा ह्यविघ्नमर्थितो भवान्।
समस्तकर्मसिद्धये सुरापकारकारिभिः॥ ५॥
ततः प्रसीदताद्भवान् सुविघ्नकर्मकारणम्।
सुरापकारकारिणामिहैष एव नो वरः॥ ६॥
ततस्तदा निशम्य वै पिनाकधृक् सुरेश्वरः।
गणेश्वरं सुरेश्वरं वपुर्दधार सः शिवः॥ ७॥
गणेश्वराय तुष्टुवुः सुरेश्वरा महेश्वरम्।
समस्तलोकसम्भवं भवाग्निवारिणं शुभम्॥ ८॥
शुभाननाश्रितं वरं त्रिशूलपाशधारिणम्।
समस्तलोकसम्भवं गजाननं तदाम्बिका॥ ९॥

ददुः पुष्पवर्षं हि सिद्धा मुनीन्द्रा-
स्तथा खेचरा देवसङ्घास्तदानीम्।
तदा तुष्टुवुर्वेष्टं तं सुरेशाः
प्रणेमुर्गणेशं महेशं वितन्द्राः॥ १०॥

तदा तयोर्विनिर्गतः सुभैरवः स मूर्त्तिमान्।
स्थितो ननर्त बालकः समस्तमङ्गलालयः॥ ११॥
विचित्रवस्त्रभूषणैरलंकृतो गजाननः।
महेश्वरस्य पुत्रकोऽभिवन्द्य तातमम्बिकाम्॥ १२॥
जातमात्रं सुतं दृष्ट्वा चकार भगवान् भवः।
गजाननाय कल्याणं सर्वाणि सर्वेश्वरः स्वयम्॥ १३॥

आदाय च कराभ्यां च सुसुखाभ्यां भवः स्वयम् ।
आलिङ्ग्याघ्राय मूर्धानं महादेवो जगद्गुरुः ॥ १४ ॥
तवावतारो दैत्यानां विनाशाय ममात्मज ! ।
देवानामुपकारार्थं द्विजानां ब्रह्मवादिनाम् ॥ १५ ॥
यज्ञश्च दक्षिणाहीनः कृतो येन महीतले ।
तस्य धर्मस्य विघ्नञ्च कुरु स्वर्गपथे स्थितः ॥ १६ ॥
अध्यापनञ्चाध्ययनं व्याख्यानं कर्म एव च ।
योऽन्यायतः करोत्यस्मिंस्तस्य प्राणान् सदा हर ॥१७
वर्णाच्युतानां नारीणां नराणां नरपुङ्गव ! ।
स्वधर्मरहितानाञ्च प्राणानपहर प्रभो ! ॥ १८ ॥
यास्त्रियस्त्वां सदा कालं पुरुषाश्च विनायक ! ।
यजन्ति तासां तेषाञ्च त्वत्साम्यं दातुमर्हसि ॥ १९ ॥
त्वं भक्तान् सर्वयत्नेन रक्ष बाल गणेश्वर ! ।
यौवनस्थांश्च वृद्धांश्च इहामुत्र च पूजितः ॥ २० ॥
जगत्त्रयेऽत्र सर्वत्र त्वं हि विघ्नगणेश्वरः ।
सम्पूज्यो वन्दनीयश्च भविष्यसि न संशयः ॥ २१ ॥
माञ्च नारायणं वापि ब्रह्माणमपि पुत्रक ! ।
यजन्ति यज्ञैर्वा विप्रैरग्रे पूज्यो भविष्यसि ॥ २२ ॥
त्वामनभ्यर्च्य कल्याणं श्रौतं स्मार्तञ्च लौकिकम् ।
कुरुते तस्य कल्याणं अकल्याणं भविष्यति ॥ २३ ॥
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैश्चैव गजानन ! ।
संपूज्यः सर्वसिद्ध्यर्थं भक्ष्यभोज्यादिभिः शुभैः ॥ २४
त्वां गन्धपुष्पधूपाद्यैरनभ्यर्च्य जगत्त्रये ।
देवैरपि तथान्यैश्च लब्धव्यं नास्ति कुत्रचित् ॥ २५

अभ्यर्चयन्ति ये लोका मानवास्तु विनायकम्।
ते चार्चनीयाः शक्राद्यैर्भविष्यन्ति न संशयः॥ २६॥
अजं हरिञ्च मां वापि शक्रमन्यान् सुरानपि।
विघ्नैर्बाधयसि त्वाचैत्रार्चयन्ति फलार्थिनः॥ २७॥
ससर्ज च तदा विघ्नगणं गणपतिः प्रभुः।
गणैः सार्द्धं नमस्कृत्वाप्यतिष्ठत्तस्य चाग्रतः॥ २८॥
तदाप्रभृतिलोकेऽस्मिन् पूजयन्ति गणेश्वरम्।
दैत्यानां धर्मविघ्नं च चकारासौ गणेश्वरः॥ २९॥
एतद्वः कथितं सर्वं स्कन्दाग्रजसमुद्भवम्।
यः पठेच्छृणुयाद्वापि श्रावयेद्वा सुखी भवेत्॥ ३०॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे विनायकोत्पत्तिर्नाम पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०५॥

षड़धिकशततमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।
कृत्यारम्भः कथं शम्भोः किमर्थं वा यथातथम्।
वक्तुमर्हसि चास्माकं सूतस्कन्दाग्रजोद्भवः॥ १॥
सूत उवाच।
दारुको असुरसम्भूतस्तपसा लब्धविक्रमः।
अदहत्सामरान् कालाग्निरिव देवान् द्विजोत्तमान्॥ २

दारुकेण तदा देवास्ताड़िताः पीड़िता भृशम् ।
ब्रह्माणञ्च तथेशानं कुमारं विष्णुमेव च ॥ ३ ॥
यममिन्द्रमनुप्राप्य स्त्रीवध्य इति चासुरः ।
स्त्रीरूपधारिभिस्तुत्यैर्ब्रह्माद्यैर्युधि संस्थितैः ॥ ४ ॥
बाधितास्तेन ते सर्वे ब्रह्माणं प्राप्य वै द्विजाः ।
विज्ञाप्य तस्मै तत् सर्वं तेन सार्धमुमापतिम् ॥ ५ ॥
सम्प्राप्य तुष्टुवुः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
ब्रह्मा प्राप्य च देवेशं प्रणम्य बहुधा नतः ॥ ६ ॥
दारुणो भगवन् ! दारुः पूर्वं तेन विनिर्जिताः ।
निहत्य दारुकं दैत्यं स्त्रीवध्यं त्रातुमर्हसि ॥ ७ ॥
विज्ञप्तिं ब्रह्मणः श्रुत्वा भगवान् भगनेत्रहा ।
देवीमुवाच देवेशो गिरिजां प्रहसन्निव ॥ ८ ॥
भवतीं प्रार्थयाम्यद्य हिताय जगतां शुभे ! ।
वधार्थं दारुकस्यास्य स्त्रीवध्यस्य वरानने ! ॥ ९ ॥
अथ सा तस्य वचनं निशम्य जगतोऽरणिः ।
विवेश देहं देवस्य देवेशी जगतामपि ॥ १० ॥
एकेनांशेन देवेशं प्रविष्टा देवसत्तमम् ।
न विवेद तदा ब्रह्मा देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः ॥ ११ ॥
गिरिजां पूर्ववच्चापि दृष्ट्वा पार्श्वस्थितां शुभाम् ।
मायया मोहितस्तस्याः सर्वज्ञोऽपि चतुर्मुखः ॥ १२ ॥
सा प्रविष्टा तनुं तस्य देवदेवस्य पार्वती ।
कण्ठस्थेन विषेणास्य तनुं चक्रे तदात्मनः ॥ १३ ॥
तां च ज्ञात्वा तथाभूतां तृतीयेनेक्षणेन वै ।
ससर्ज कालीं कामारिः कालकण्ठीं कपर्दिनीम् ॥ १४ ॥

जाता यदा कालिमकालकण्ठी
जाता तदानीं विपुला जयश्रीः।
देवेतराणामजयस्त्वसिद्धा-
तुष्टिर्भवान्याः परमेश्वरस्य ॥ १५ ॥
जातां तदानीं सुरसिद्धसङ्घा
दृष्ट्वा भयाद् दुद्रुवुरम्बिकाम्।
कालीं गरालङ्कृतकालकण्ठीं
उपेन्द्रपद्मोद्भवशक्रमुख्याः ॥ १६ ॥
तथैव जातं नयनं ललाटे
सितांशुलेखा च शिरस्युदग्रा।
कण्ठे करालं निशितं त्रिशूलं
करे करालस्य विभूषणानि ॥ १७ ॥

सार्द्धं दिव्याम्बरा देव्याः सर्वाभरणभूषिताः।
सिद्धेन्द्रसिद्धाश्च तथा पिशाचा जज्ञिरे पुनः ॥ १८ ॥
आज्ञया दारुकं तस्याः पार्वत्याः परमेश्वरी।
दानवं सूदयामास सूदयन्तं सुराधिपान् ॥ १९ ॥
संरम्भातिप्रसङ्गाद्धि तस्याः सर्वमिदं जगत्।
क्रोधाग्निना च विप्रेन्द्राः! सम्बभूव तदातुरम् ॥ २० ॥
भवोऽपि बालरूपेण श्मशाने प्रेतसङ्कुले।
रुरोद मायया तस्याः क्रोधाग्निं पातुमीश्वरः ॥ २१ ॥
तं दृष्ट्वा बालमीशानं मायया तस्य मोहिता।
उत्थाप्याघ्राय वक्षोजं स्तनं सा प्रददौ द्विजाः! ॥२२॥
स्तनजेन तदा सार्द्धं कोपमस्याः पपौ पुनः।
क्रोधेनानेन वै बालः क्षेत्राणां रक्षकोऽभवत् ॥ २३ ॥

मूर्तयोऽष्टौ च तस्यापि चेत्रपालस्य धीमतः ।
एवं वै तेन बालेन कृता सा क्रोधमूर्च्छिता ॥ २४ ॥
कृतमस्याः प्रसादार्थं देवदेवेन ताण्डवम् ।
सन्ध्यायां सर्वभूतेन्द्रैः प्रेतैः प्रीतेन शूलिना ॥ २५ ॥
पीत्वा नृत्यामृतं शम्भोराकण्ठं परमेश्वरी ।
ननर्त सा च योगिन्यः प्रेतस्थाने यथासुखम् ॥ २६
तत्र सब्रह्मका देवाः सेन्द्रोपेन्द्राः समन्ततः ।
प्रणेमुस्तुष्टुवुः कालीं पुनर्देवीञ्च पार्वतीम् ॥ २७ ॥
एवं सङ्क्षेपतः प्रोक्तं ताण्डवं शूलिनः प्रभोः ।
योगानन्देन च विभोः ताण्डवञ्चेति चापरे ॥ २८ ॥

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागे शिवताण्डवकथनं नाम
षड्धिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।
पुरोपमन्युना सूत ! गाणपत्यं महेश्वरात् ।
क्षीरार्णवः कथं लब्धो वक्तुमर्हसि साम्प्रतम् ॥ १ ॥
सूत उवाच ।
एवं कालीमुपालभ्य गते देवे त्रियम्बके ।

उपमन्युः समभ्यर्च्य तपसा लब्धवान् फलम् ॥ २ ॥
उपमन्युरिति ख्यातो मुनिश्च द्विजसत्तमाः!।
कुमार इव तेजस्वी क्रीड़मानो यदृच्छया ॥ ३ ॥
कदाचित् क्षीरमल्पञ्च पीतवान्मातुलाश्रमे।
ईर्ष्यया मातुलसुतो ह्यपिबत् क्षीरमुत्तमम् ॥ ४ ॥
पीत्वा स्थितं यथाकामं दृष्ट्वा प्रोवाच मातरम्।
मातर्मातर्महाभागे! मम देहि तपस्विनि!॥ ५ ॥
गव्यं क्षीरमतिस्वादु नाल्पमुष्णं नमाम्यहम्।

सूत उवाच।

उपलालितैवं पुत्रेण पुत्रमालिङ्ग्य सादरम् ॥ ६ ॥
दुःखिता विललापार्त्ता स्मृत्वा नैर्धन्यमात्मनः।
स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः क्षीरम् उपमन्युरपि द्विजाः!।
देहि देहीति तामाह रोदमानो महाद्युतिः ॥ ७ ॥
उञ्छवृत्त्यार्जितान् बीजान् स्वयं पिष्ट्वा च सा तदा।
बीजपिष्टं तदालोड्य तोयेन कलभाषिणी ॥ ८ ॥
ऐह्येहि मम पुत्रेति सामपूर्वं ततः सुतम्।
आलिङ्ग्यादाय दुःखार्त्ता प्रददौ कृत्रिमं पयः ॥ ९ ॥
पीत्वा च कृत्रिमं क्षीरं मात्रा दत्तं द्विजोत्तमाः!।
नैतत् क्षीरमिति प्राह मातरञ्चातिविह्वलः ॥ १० ॥
दुःखिता सा तदा प्राह सम्प्रेक्ष्याघ्राय मूर्धनि।
सम्मार्ज्य नेत्रे पुत्रस्य कराभ्यां कमलाय ते ॥ ११ ॥
तटिनी रत्नपूर्णास्ते स्वर्गपातालगोचराः।
भाग्यहीना न पश्यन्ति भक्तिहीनाश्च ये शिवे ॥ १२ ॥
राज्यं स्वर्गञ्च मोक्षञ्च भोजनं क्षीरसम्भवम्।

न लभन्ते प्रियाण्येषां नो तुष्यति सदा भवः ॥ १३ ॥
भवप्रसादजं सर्वं नान्यदेव प्रसादजम् ।
अन्यदेवेषु निरता दुःखार्त्ता विभ्रमन्ति च ॥ १४ ॥
क्षीरं तत्र कुतोऽस्माकं महादेवो न पूजितः ।
पूर्वजन्मनि यद्दत्तं शिवमुद्दिश्य वै सुत ! ॥ १५ ॥
तदेव लभ्यं नान्यत्तु विष्णुमुद्दिश्य वा प्रभुम् ।
निशम्य वचनं मातुरुपमन्युर्महाद्युतिः ॥ १६ ॥
बालोऽपि मातरं प्राह प्रणिपत्य तपस्विनीम् ।
त्यज शोकं महाभागे ! महादेवोऽस्ति चेत् क्वचित् ॥ १७ ॥
चिराद्वा ह्यचिराद्वापि क्षीरोदं साधयाम्यहम् ।

सूत उवाच ।

तां प्रणम्यैव मत्वा स तपः कर्त्तुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥
तमाह माता सुशुभं कुर्विति सुतरां सुतम् ।
अनुज्ञातस्तया तत्र तपस्तेपे सुदुस्तरम् ॥ १९ ॥
हिमवत्पर्वतं प्राप्य वायुभक्षः समाहितः ।
तपसा तस्य विप्रस्य विधूपितमभूज्जगत् ॥ २० ॥
प्रणम्याहुस्तु तत् सर्वं हरये देवसत्तमाः ।
श्रुत्वा तेषां तदा वाक्यं भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ २१ ॥
किमिदन्त्विति सञ्चिन्त्य ज्ञात्वा तत्कारणञ्च सः ।
जगाम मन्दरं तूर्णं महेश्वरदिदृक्षया ॥ २२ ॥
दृष्ट्वा देवं प्रणम्यैवं प्रोवाचेदं कृताञ्जलिः ।
भगवन् ! ब्राह्मणः कश्चिदुपमन्युरिति श्रुतः ॥ २३ ॥
क्षीरार्थमदहत् सर्वं तपसा तं निवारय ।
एतस्मिन्नन्तरे देवः पिनाकी परमेश्वरः ।

शक्ररूपं समास्थाय भक्तुं चक्रे मतिं तदा॥ २४॥
अथ जगाम मुनेस्तु तपोवनं
गजवरेण सितेन सदाशिवः।
सह सुरासुरसिद्धमहोरगै-
रमरराजतनुं स्वयमास्थितः॥ २५॥
सहैव चारुह्य तदा द्विपन्तं
प्रगृह्य बालव्यजनं विवस्वान्।
वामेन शच्या सहितं सुरेन्द्रं
करेण चान्येन सितातपत्रम्॥ २६॥
रराज भगवान् सोमः शक्ररूपी सदाशिवः।
सितातपत्रेण यथा चन्द्रविम्बेन मन्दरः॥ २७॥
आस्थायैवं हि शक्रस्य स्वरूपं परमेश्वरः।
जगामानुग्रहं कर्त्तुमुपमन्योस्तदाश्रमम्॥ २८॥
तं दृष्ट्वा परमेशानं शक्ररूपधरं शिवम्।
प्रणम्य शिरसा प्राह मुनिमुनिवराः! स्वयम्॥ २९॥
पावितश्चाश्रमश्चायं मम देवेश्वरः स्वयम्।
प्राप्तः शक्रो जगन्नाथो भगवान् भानुना प्रभुः॥ ३०॥
एवमुक्त्वा स्थितं वीक्ष्य कृताञ्जलिपुटं द्विजम्।
प्राह गम्भीरया वाचा शक्ररूपधरो हरः॥ ३१॥
तुष्टोऽस्मि ते वरं ब्रूहि तपसानेन सुव्रत!।
ददामि चेप्सितान् सर्वान् धौम्याग्रज! महामते!॥३२॥
एवमुक्तस्तदा तेन शक्रेण मुनिसत्तमः।
वरयामि शिवे भक्तिमित्युवाच कृताञ्जलिः॥३३॥
ततो निशम्य वचनं मुनेः कुपितवत् प्रभुः।

प्राह स व्यग्रमीशानः शक्ररूपधरः स्वयम् ॥ ३४ ॥
मां न जानासि देवर्षे ! देवराजानमीश्वरम् ।
त्रैलोक्याधिपतिं शक्रं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ३५ ॥
मद्भक्तो भव विप्रर्षे ! मामेवार्चय सर्वदा ।
ददामि सर्वं भद्रं ते त्यज रुद्रञ्च निर्गुणम् ॥ ३६ ॥
ततः शक्रस्य वचनं श्रुत्वा श्रोत्रविदारणम् ।
उपमन्युरिदं प्राह जपन् पञ्चाक्षरं शुभम् ॥ ३७ ॥
मन्ये शक्रस्य रूपेण नूनमत्रागतः स्वयम् ।
कर्त्तुं दैत्याधमः कश्चित् धर्मविघ्नञ्च नान्यथा ॥ ३८
त्वयैव कथितं सर्वं भवनिन्दारतेन वै ।
प्रसङ्गाद्देवदेवस्य निर्गुणत्वं महात्मनः ॥ ३९ ॥
बहुनात्र किमुक्तेन मयाद्यानुमितं महत् ।
भवान्तरकृतं पापं श्रुता निन्दा भवस्य तु ॥ ४० ॥
श्रुत्वा निन्दां भवस्याथ तत्क्षणादेव सन्त्यजेत् ।
स्वदेहं तं निहत्याशु शिवलोकं स गच्छति ॥ ४१
यो वा चोत्पाटयेज्जिह्वां शिवनिन्दारतस्य तु ।
त्रिः सप्तकुलमुद्धृत्य शिवलोकं स गच्छति ॥ ४२
आस्तां तावन्ममेच्छाया चोरं प्रति सुराधमम् ।
निहत्य त्वां शिवास्त्रेण त्यजाम्येतत् कलेवरम् ॥ ४
पुरा मात्रा तु कथितं तथ्यमेव न संशयः ।
पूर्वजन्मनि चास्माभिरपूजित इति प्रभुः ॥ ४४ ॥
एवमुक्त्वा तु तं देवमुपमन्युरभीतवत् ।
शक्रघ्नं मतिं हन्तुं अथर्वास्त्रेण सन्नवित् ॥ ४
भस्माधारात् महातेजा भस्ममुष्टिं प्रगृह्य च ।

अथर्वास्त्रं ततस्तस्मै ससर्ज च ननाद च ॥ ४६ ॥
दग्धुं स्वदेहमाग्नेयीं ध्यात्वा वै धारणां तदा ।
अतिष्ठच्च महातेजाः शुष्के न्धनमिवाव्ययः ॥ ४७ ॥
एवं व्यवसिते विप्रे भगवान् भगनेत्रहा ।
वारयामास सौम्येन धारणां तस्य योगिनः ॥ ४८ ॥
अथर्वास्त्रं तदा तस्य संहृतं चन्द्रकेण तु ।
कालाग्निसदृशश्चेदनियोगान्नन्दिनस्तथा ॥ ४९ ॥
स्वरूपमेव भगवानास्थाय परमेश्वरः ।
दर्शयामास विप्राय बालेन्दुकृतशेखरम् ॥ ५० ॥
क्षीरधारासहस्रञ्च क्षीरोदार्णवमेव च ।
दध्यादेरर्णवञ्चैव घृतोदार्णवमेव च ॥ ५१ ॥
फलार्णवञ्च बालस्य भक्ष्यभोज्यार्णवं तथा ।
अपूपगिरयश्चैव तथा तिष्ठन् समन्ततः ॥ ५२ ॥
उपमन्युमुवाच सस्मितो भगवान् बन्धुजनैः समावृतम् ।
गिरिजामवलोक्य सस्मितां सघृणं प्रेक्ष्य तु तं तदा घृणी ५३
भुङ्क्ष्व भोगान् यथा कामं बान्धवैः पश्य वत्स ! मे ।
उपमन्यो ! महाभाग ; तवाम्बैषा हि पार्वती ॥ ५४ ॥
मया पुत्रीकृतोऽस्यद्य दत्तः क्षीरोदधिस्तथा ।
मधुनश्चार्णवश्चैव दध्नश्चार्णव एव च । ५५ ॥
आज्योदनार्णवश्चैव फललेह्यार्णवस्तथा ।
अपूपगिरयश्चैव भक्ष्यभोज्यार्णवः पुनः ॥ ५६ ॥
पिता तव महादेवः पिता वै जगतां मुने ! ।
माता तव महाभागा जगन्माता न संशयः ॥ ५७ ॥
अमरत्वं मया दत्तं गाणपत्यञ्च शाश्वतम् ।

वरान् वरय दास्यामि नात्र कार्य्या विचारणा ॥ ५८

एवमुक्त्वा महादेवः कराभ्यामुपगृह्य तम्।
आघ्राय मूर्द्धनि विभुर्ददौ देव्यास्तदा भवः ॥ ५९ ॥

देवी तनयमालोक्य ददौ तस्मै गिरीन्द्रजा।
योगैश्वर्यं तदा तुष्टा ब्रह्मविद्यां द्विजोत्तमाः! ॥६०॥

सोऽपि लब्ध्वा वरं तस्याः कुमारत्वञ्च सर्वदा।
तुष्टाव च महादेवं हर्षगद्गदया गिरा ॥ ६१ ॥

वरयामास च तदा वरेण्यं विरजेक्षणम्।
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ ६२ ॥

प्रसीद देवदेवेश! त्वयि चाव्यभिचारिणी।
श्रद्धा चैव महादेव! सान्निध्यञ्चैव सर्वदा ॥ ६३ ॥

एवमुक्तस्तदा तेन प्रहसन्निव शङ्करः।
दत्वेप्सितं हि विप्राय तत्रैवान्तरधीयत ॥ ६४ ॥

इति श्रीउपमन्युचरितं नाम सप्ताधिक-
शततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥

अष्टाधिकशततमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

दृष्टोऽसौ वासुदेवेन कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा।
धौम्याग्रजस्ततो लब्धं दिव्यं पाशुपतं व्रतम् ॥ १ ॥

कथं लब्धं तदा ज्ञानं तस्मात् कृष्णेन धीमता।
वक्तुमर्हसि तां सूत! कथां पातकनाशिनीम्॥ २॥

सूत उवाच।

स्वेच्छया ह्यवतीर्णोऽपि वासुदेवः सनातनः।
निन्दयन्नेव मानुष्यं देहशुद्धिं चकार सः॥ ३॥
पुत्रार्थं भगवांस्तत्र तपस्तप्तुं जगाम च।
आश्रमस्योपमन्योर्वै दृष्टवांस्तत्र तं मुनिम्॥ ४॥
नमस्कारं तं दृष्ट्वा धौम्याग्रजमहो द्विजाः!।
बहुमानेन वै कृष्णस्त्रिः कृत्वा वै प्रदक्षिणम्॥ ५॥
तस्यावलोकनादेव मुनेः कृष्णस्य धीमतः।
नष्टमेवमलं सर्वं कायजं कर्मजं तथा॥ ६॥
भस्मनोद्धूलनं कृत्वा उपमन्युर्महाद्युतिः।
अग्निरिति विप्रेन्द्रा! वायुरित्यादिभिः क्रमात्॥
दिव्यं पाशुपतं ज्ञानं प्रददौ प्रीतमानसः।
मुनेः प्रसादान्मान्योऽसौ कृष्णः पाशुपते द्विजाः
तपसा त्वेकवर्षान्ते दृष्ट्वा देवं महेश्वरम्।
पुत्रं सगणमव्यग्रं लब्धवान् पुत्रमात्मनः॥ ६॥
तदाप्रभृति तं कृष्णं मुनयः शंसितव्रताः।
दिव्याः पाशुपताः सर्वे तस्थुः संवृत्य सर्वदा॥ १०॥
न्यच्च कथयिष्यामि मुक्त्यर्थं प्राणिनां सदा।
वर्णी मेखलां कृत्वा आधारं दण्डधारणम्॥ ११॥
वर्णी पिच्छिकचापि व्यजनं दण्डमेव च।
रः स्त्रियाथवा कार्यं मषाभाजनलेखनीम्॥ १२॥
रा कर्त्तरिका चापि अथ पात्रमथापि वा।

पाशुपताय दातव्यं भस्मोद्धूलितविग्रहैः॥ १३ ॥
सौवर्णं राजतं वापि ताम्रं वाथ निवेदयेत्।
आत्मवित्तानुसारेण योगिनं पूजयेत् बुधः॥ १४॥
ते सर्वे पापनिर्मुक्ताः समस्तकुलसंयुताः।
यान्ति रुद्रपदं दिव्यं नात्र कार्य्या विचारणा॥१५
तस्मादनेन दानेन गृहस्थो मुच्यते भवात्।
योगिनां सम्प्रदानेन शिवः क्षिप्रं प्रसीदति॥ १६।
राज्यं पुत्रं धनं भव्यं अश्वं यानमथापि वा।
सर्वस्वं वापि दातव्यं यदीच्छेन्मोक्षमुत्तमम्॥ १७।
अथ वैष शरीरेण ध्रुवं साध्यं प्रयत्नतः।
भव्यं पाशुपतं नित्यं संसारार्णवतारकम्॥ १८॥
एतद्वः कथितं सर्वं सङ्क्षेपाच्च संशयः।
यः पठेत् शृणुयाद्वापि शिवलोकं स गच्छति॥ १९

इति श्रीलैङ्गे पूर्वभागेऽष्टाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०८

इति लिङ्गपुराणे पूर्वार्धं समाप्तम्।

अथ

लिङ्गपुराणम्।

उत्तरार्द्धम्।

प्रथमोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

कथं तुष्यति केनेह सर्वदेवेश्वरेश्वरः।
वक्तुमर्हसि चास्माकं सूत! सर्वार्थविद् भवान्॥ १॥

सूत उवाच।

पुरा पृष्टो महातेजा मार्कण्डेयो महामुनिः।
अम्बरीषेण विप्रेन्द्रास्तद्वदामि यथातथम्॥ २॥

अम्बरीष उवाच।

मुने! समस्तधर्माणां पारगस्त्वं महामते!।
मार्कण्डेय! पुराणोऽसि पुराणार्थविशारदः॥ ३॥
नारायणानां दिव्यानां धर्माणां श्रेष्ठमुत्तमम्।
तत् किं ब्रूहि महाप्राज्ञ! भक्तानामिह सुव्रत!॥ ४॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा समुत्थाय कृताञ्जलिः।
परं नारायणं देवं प्रणम्य तमव्ययम्॥ ५॥

मार्कण्डेय उवाच।

शृणु भूप! यथा न्यायं पुण्यं नारायणात्मकम्।

स्तवं पूजनञ्चैव प्रणामो भक्तिपूर्वकम् ॥ ६ ॥
प्रत्येकमश्वमेधस्य यज्ञस्य सममुच्यते ।
य एकः पुरुषः श्रेष्ठः परमात्मा जनार्दनः ॥ ७ ॥
यस्मात् ब्रह्मा ततः सर्वं समाश्रित्यैवमुच्यते ।
धर्ममेकं प्रवक्ष्यामि यद्दृष्टं विदितं मया ॥ ८ ॥
पुरा त्रेतायुगे कश्चित् कौशिको नाम वै द्विजः ।
वासुदेवपरो नित्यं सामगानरतः सदा ॥ ९ ॥
भोजनासनशय्यासु सदा तद्गतमानसः ।
उदारचरितं विष्णोर्गायमानः पुनः पुनः ॥ १० ॥
विष्णोः स्थलं समासाद्य हरेः क्षेत्रमनुत्तमम् ।
अगायत हरिं तत्र तालवर्णलयान्वितम् ॥ ११ ॥
मूर्च्छनास्वरयोगेन श्रुतिभेदेन भेदितम् ।
भक्तियोगं समापन्नो भिक्षामात्रं हि तत्र वै ॥ १२
तत्रैनं गायमानन्तु दृष्ट्वा कश्चिद्द्विजस्तदा ।
पद्माख्य इति विख्यातस्तस्मै चान्नं ददौ तदा ॥ १३
सकुटुम्बो महातेजा शुश्रूषन्नं हि तत्र वै ।
कौशिको हि तदा हृष्टो गायमानस्तु हरिं प्रभुम् ।
कृष्णस्थले च पद्माख्यः काले काले विनिर्गतः ।
कालयोगेन सम्प्राप्ताः शिष्या वै कौशिकस्य च ॥ १
सप्तराजन्यवैश्यानां विप्राणां कुलसम्भवाः ।
ज्ञानविद्याधिकाः शुद्धा वासुदेवपरायणाः ॥ १६ ॥
तेषामपि तथाचार्य्यं पद्माक्षः प्रददौ [illegible] ।
शिष्यैश्च सहितो नित्यं कौशिको हृष्टमानसः ।
[illegible] हरिं तत्र [illegible] यथाविधि ।

तत्रैव मालवो नाम वैश्यो विष्णुपरायणः ॥ १८ ॥
दीपमालां हरेर्नित्यं करोति प्रीतिमानसः।
मालवी नाम भार्य्या च तस्य नित्यं पतिव्रता ॥ १९ ॥
गोमयेन समालिप्य हरेः क्षेत्रं समन्ततः।
भर्त्रा सहास्ते सुप्रीता शृण्वती गानमुत्तमम् ॥ २० ॥
कुशस्थलात् समापन्ना ब्राह्मणाः शंसितव्रताः।
पञ्चाशद्वै समापन्ना हरेर्गानार्थमुत्तमाः ॥ २१ ॥
साधयन्तो हि कार्य्याणि कौशिकस्य महात्मनः।
ज्ञानविज्ञानतत्त्वज्ञाः शृण्वन्तो ह्यवसंस्तु ते ॥ २२ ॥
ख्यातमासीत्तदा तस्य गानं वै कौशिकस्य तत्।
श्रुत्वा राजा समभ्येत्य कलिङ्गो वाक्यमब्रवीत् ॥ २३ ॥
कौशिकाद्य गणैः सार्धं गायस्वेह च मां पुनः।
शृणुध्वञ्च तथा यूयं कुशस्थलजना अपि ॥ २४ ॥
तत् श्रुत्वा कौशिकः प्राह राजानं सान्त्वया गिरा।
न जिह्वा मे महाराज! वाणी च मम सर्वदा ॥ २५ ॥
हरेरन्यमपीन्द्रं वा स्तौति नैव च वक्ष्यति।
एवमुक्ते तु तच्छिष्यो वासिष्ठो गौतमो हरिः ॥ २६ ॥
सारस्वतस्तथा चित्रश्चित्रमाल्यस्तथा शिशुः।
ऊचुस्ते पार्थिवं तद्वत्तथा प्राह च कौशिकः ॥ २७ ॥
श्रावकास्ते तथा प्रोचुः पार्थिवं विष्णुतत्पराः।
श्रोत्राणीमानि शृण्वन्ति हरेरन्यं न पार्थिव! ॥ २८ ॥
नानकीर्तिं वयं तस्य शृणुमोऽन्यां न च स्तुतिम्।
तत् श्रुत्वा पार्थिवो रुष्टो गायतामिति चाब्रवीत्।

स्वभृत्यान् ब्राह्मणा ह्येते कीर्तिं शृखन्ति मे यथा ॥२९
न शृखन्ति कथं तस्मात् गायमाने समन्ततः ॥ ३०
एवमुक्तास्तदा भृत्या जगुः पार्थिवमुत्तमम् ।
निरुद्धमार्गा विप्रास्ते गाने वृत्ते तु दुःखिताः ॥ ३१ ।
काष्ठशङ्कुभिरन्योऽन्यं श्रोत्राणि पिदधुर्द्विजाः ।
कौशिकाद्याश्च तां ज्ञात्वा मनोवृत्तिं नृपस्य वै ॥ ३२ ।
प्रसह्यास्मांस्तु गायेत स्वगानेऽसौ नृपः स्थितः ।
इति विप्राः सुनियता जिह्वाग्रं चिच्छिदुः करैः ॥३३॥
ततो राजा सुसंक्रुद्धः स्वदेशात्तान् न्यवासयत् ।
आदाय सर्वं वित्तञ्च ततस्ते जग्मुरुत्तराम् ॥ ३४ ।
दिशमासाद्य कालेन कालधर्मेण योजिताः ।
तानागतान् यमो दृष्ट्वा किं कर्त्तव्यमिति स्म ह ॥ ३५
चेष्टितं तत् क्षणे राजन् । ब्रह्मा प्राह सुराधिपान् ।
कौशिकादीन् द्विजानद्य वासयध्वं यथासुखम् ।३६॥
गानयोगेन ये नित्यं पूजयन्ति जनार्द्दनम् ।
तानानयत भद्रं वो यदि देवत्वमिच्छथ ॥ ३७ ॥
इत्युक्ता लोकपालास्ते कौशिकेति पुनः पुनः ।
मालवेति तथा केचित् पद्माचेति तथा परे ॥ ३८ ॥
क्रोशमानाः समभ्येत्य तानादाय विहायसा ।
ब्रह्मलोकं गताः शीघ्रं मुहूर्त्तेनैव ते सुराः ॥ ३९ ।
कौशिकादींस्ततो दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
प्रत्युद्गम्य यथान्यायं स्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ ४० ॥
ततः कोलाहलमभूदतिगौरवमुत्तमम् ।

ब्रह्मणाबदितं दृष्ट्वा देवानां हृपसत्तम। ॥ ४१ ॥
हिरण्यगर्भो भगवांस्तान्निवार्य सुरोत्तमान्।
कौशिकादीन् समादाय मुनीन् देवैः समावृतः ॥ ४२ ॥
विष्णुलोकं ययौ शीघ्रं वासुदेवपरायणः।
तत्र नारायणो देवः श्वेतद्वीपनिवासिभिः ॥ ४३ ॥
ज्ञानयोगेश्वरैः सिद्धैर्विष्णुभक्तैः समाश्रितैः।
नारायणसमैर्दिव्यैश्चतुर्बाहुधरैः शुभैः ॥ ४४ ॥
विष्णुचिह्नसमापन्नैर्दीप्यमानैरकल्मषैः।
अष्टाशीतिसहस्रैश्च सेव्यमानो महाजनैः ॥ ४५ ॥
अस्माभिर्नारदाद्यैश्च सनकाद्यैरकल्मषैः।
भूतैर्नानाविधैश्चैव दिव्यस्त्रीभिः समन्ततः ॥ ४६ ॥
सेव्यमानोऽथ मध्ये वै सहस्रद्वारसंवृते।
सहस्रयोजनायामे दिव्ये मणिमये शुभे ॥ ४७ ॥
विमाने विमले चित्रे भद्रपीठासने हरिः।
लोककार्य्यं प्रसन्नानां दत्तदृष्टिश्च माधवः ॥ ४८ ॥
तस्मिन् कालेऽथ भगवान् कौशिकाद्यैश्च संवृतः।
आगम्य प्रणिपत्याग्रे तुष्टाव गरुडध्वजम् ॥ ४९ ॥
ततो विलोक्य भगवान् हरिर्नारायणः प्रभुः।
कौशिकेत्याह सम्प्रीत्या तान् सर्वांश्च यथाक्रमम् ॥ ५० ॥
जयघोषो महानासीत्तदाश्चर्य्यं समागते।
ब्रह्माणमाह विश्वात्मा शृणु ब्रह्मन्! मयोदितम् ॥ ५१ ॥
कौशिकस्य इमे विप्राः साध्यसाधनतत्पराः।
हिताय सम्प्रवृत्ता वै कुशस्थलनिवासिनः ॥ ५२ ॥
मत्कीर्त्तिश्रवणे युक्ता ज्ञानतत्त्वार्थकोविदाः।

अनन्यदेवताभक्ताः साध्या देवा भवन्तिमे ॥ ५३ ॥
मत्समीपे तथान्यत्र प्रवेशं देहि सर्व्वदा ।
एवमुक्त्वा पुनर्देवः कौशिकं प्राह माधवः ॥ ५४ ॥
त्वच्छिष्यैस्त्वं महाप्राज्ञ ! दिग् बन्धो ! भव मे सदा।
गणाधिपत्यमापन्नो यत्राहं त्वं समास्व वै ॥ ५५ ॥
मालवं मालवीश्चैव प्राह दामोदरो हरिः ।
मम लोके यथा कामं भार्य्यया सह मालव ! ॥ ५६
दिव्यरूपधरः श्रीमान् शृखन् गानमिहाधिपः ।
आस्व नित्यं यथाकामं यावल्लोका भवन्ति वै । ५७।
पद्माक्षमाह भगवान् धनदो भव माधवः ।
धनानामीश्वरो भूत्वा यथाकालं हि मां पुनः । ५८ ॥
आगम्य दृष्ट्वा मां नित्यं कुरु राज्यं यथासुखम् ।
एवमुक्त्वा हरिर्विष्णुर्ब्राह्मणमिदमब्रवीत् ॥ ५९ ॥
कौशिकस्यास्य गानेन योगनिद्रा च मे मता ।
विष्णुस्थले च मां स्तौति शिष्यैरेष समन्ततः ॥ ६० ॥
राज्ञा निरस्तः क्रूरेण कलिङ्गेन महीयसा ।
सजिह्वा छेदनं कृत्वा हरेरन्यं कथञ्चन ॥ ६१ ॥
न स्तोष्यामीति नियतः प्राप्तोऽसौ मम लोकताम् ।
एते च विप्रा नियता मम भक्ता यशस्विनः ॥ ६२ ॥
श्रोत्रच्छिद्रमथाहृत्य शङ्कुभिर्वै परस्परम् ।
श्रोष्यामो नैव चान्यद्वै हरेः कीर्त्तिमिति स्म ह ।६३
एते विप्राश्च देवत्वं मम सान्निध्यमेव च ।
मालवी भार्य्यया सार्धं मल्लोके परिवत्स्यति वै ॥६४।
दीपमालादिभिर्नित्यमभ्यर्च्य सततं हि माम् ।

गानं शृणोति नियतो मत्कीर्तिं रचिताङ्कितम् ॥६५॥
तेनासौ प्राप्तवान् लोकं मम ब्रह्मसनातनम्।
यथाप्तोऽसौ दृष्टो भोग्यं कौशिकस्य महात्मनः ॥६६॥
धनेशत्वमवाप्तोऽसौ मम सान्निध्यमेव च।
एवमुक्ता हरिस्तत्र समाजे लोकपूजितः ॥ ६७ ॥
तस्मिन् क्षणे समापन्ना मधुराचरणैश्चलैः।
विपञ्चीगुणतत्त्वज्ञैश्चार्यविद्याविशारदैः। ६८ ॥
मन्दं मन्दस्मिता देवी विचित्राभरणान्विता।
गायमाना समायाता लक्ष्मीर्विष्णुपरिग्रहा ॥ ६९ ॥
वृता सहस्रकोटीभिरङ्गनाभिः समन्ततः।
ततो गणाधिपा दृष्ट्वा भृशुण्डीपरिघायुधाः ॥ ७० ॥
ब्रह्मादींस्तर्जयन्तस्ते मुनीन् देवान् समन्ततः।
उत्सारयन्तः संहृष्टाधिष्ठिताः पर्वतोपमाः ॥ ७१ ॥
सर्वे वयं हि निर्य्याताः सार्द्धं वै ब्रह्मणा सुरैः।
तस्मिन् क्षणे समाहूतस्तुम्बरुमुनिसत्तमः ॥ ७२ ॥
प्रविवेश समीपं वै देव्या देवस्य चैव हि।
तत्रासीनो यथायोगं नानामूर्च्छासमन्वितम् ॥७३॥
जगौ कलपदं हृष्टो विपञ्चीञ्चाप्यवादयत्।
नानारत्नसमायुक्तैर्दिव्यैराभरणोत्तमैः ॥ ७४ ॥
दिव्यमाल्यैस्तथा शुभ्रैः पूजितो मुनिसत्तमः।
निर्गुणस्तुम्बरुर्दृष्टो अन्ये च ऋषयः सुराः ॥ ७५ ॥
दृष्ट्वा सम्पूजितं यान्तं यथायोगमरिन्दम!।
नारदोऽथ मुनिर्दृष्ट्वा तुम्बरोः सत्क्रियां हरेः ॥ ७६ ॥
शोकाविष्टेन मनसा मन्तासृष्टैश्चैव च ।

चिन्तामापेदिवांस्तत्र शोकमूर्च्छाकुलात्मकः ॥ ७७ ॥
केनाहं हि हरेर्यास्ये योगं देवीसमीपतः ।
अहो तुम्बरुणा प्राप्तं धिङ्मां मूढं विचेतसम् ॥ ७८
योऽहं हरेः सन्निकाशं भूतैर्निर्यातितः कथम् ।
जीवन् यास्यामि कुत्राहमहो तुम्बरुणा कृतम् ॥ ७९
इति सञ्चिन्तयन् विप्रस्तप आस्थितवान् मुनिः ।
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु निरुच्छ्वाससमन्वितः ॥ ८० ॥
ध्यायन् विष्णुमथाध्यास्ते तुम्बरोः सत्क्रियां स्मरन् ।
रोदमानो मुहुर्विद्वान् धिङ्मामिति च चिन्तयन् ॥८१
तत्र यत् कृतवान् विष्णुस्तत् शृणुष्व नराधिप ॥ ८२॥

इति महापुराणे श्रीलैङ्गे उत्तरभागे कौशिकवृत्त-
कथनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

मार्कण्डेय उवाच ।

ततो नारायणो देवस्तस्मै सर्वं प्रदाय वै ।
कालयोगेन विश्वात्मा समयज्ञोऽथ तुम्बुरोः ॥ १ ॥
नारदं मुनिशार्दूलमेवं वृत्तमभूत् पुरा ।
नारायणस्य गीतानां गानं श्रेष्ठं पुनः पुनः ॥ २ ॥

गानेनाराधितो विष्णुः सत्कीर्त्तिं ज्ञानवर्च्चसी ।
ददाति तुष्टिं स्थानञ्च यथासौ कौशिकस्य वै ॥ ३ ॥
पद्माद्यप्रभृतीनाञ्च संसिद्धिं प्रददौ हरिः ।
तस्मात् त्वया महाराज ! विष्णुक्षेत्रे विशेषतः ॥ ४ ॥
अर्च्चनं गाननृत्याद्यं वाद्योत्सवसमन्वितम् ।
कर्त्तव्यं विष्णुभक्तैर्हि पुरुषैरनिशं नृप ! ॥ ५ ॥
श्रोतव्यञ्च सदा नित्यं श्रोतव्योऽसौ हरिस्तथा ।
विष्णुक्षेत्रे तु यो विद्वान् कारयेत् भक्तिसंयुतः ॥ ६ ॥
गाननृत्यादिकञ्चैव विष्णवाख्यानं कथां तथा ।
जातिस्मृतिञ्च मेधाञ्च तथैवापरमे स्मृतिम् ॥ ७ ॥
प्राप्नोति विष्णुसायुज्यं सत्यमेतत् नृपाधिप ! ।
एतत्ते कथितं राजन् ! यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ ८ ॥
किं वदामि च ते भूयो वद धर्मभृतां वर ! ॥ ९ ॥

इति श्रीमहापुराणे श्रीलैङ्गे उत्तरार्द्धे विष्णुमाहात्म्यं नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

अम्बरीष उवाच ।

मार्कण्डेय ! महाप्राज्ञ ! केन योगेन लब्धवान् ।
गानविद्यां महाभाग ! नारदो भगवान् मुनिः ॥ १ ॥

तुम्बरोश्च समानत्वं कस्मिन् काले उपेयिवान् ।
एतद्वावय मे सर्वं सर्वज्ञोऽसि महामते ! ॥ २ ॥

मार्कण्डेय उवाच ।

श्रुतो मयायमर्थो वै नारदादेव दर्शनात् ।
स्वयमाह महातेजा नारदोऽसौ महामतिः ॥ ३ ॥
सन्तप्यमानो भगवान् दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।
निरुच्छ्वासेन संयुक्तस्तुम्बरोगौरवं स्मरन् ॥ ४ ॥
तताप च महाघोरं तपोराशिस्तपः परम् ।
अथान्तरिक्षे शुश्राव नारदोऽसौ महामुनिः ॥ ५ ॥
वाणीं दिव्यां महाघोषामद्भुतामशरीरिणीम् ।
किमर्थं मुनिशार्दूल ! तपस्तपसि दुश्चरम् ॥ ६ ॥
उलूकं पश्य गत्वा त्वं यदि गाने रता मतिः ।
मानसोत्तरशैले तु गानबन्धुरिति स्मृतः ॥ ७ ॥
गच्छ शीघ्रञ्च पश्चेन गानवित्त्वं भविष्यसि ।
इत्युक्तो विस्मयाविष्टो नारदो वाग्विदां वरः ॥ ८ ॥
मानसोत्तरशैले तु गानबन्धुं जगाम वै ।
गन्धर्वाः किन्नरा यक्षास्तथा चाप्सरसां गणाः ॥ ९ ॥
समासीनास्तु परितो गानबन्धुं ततस्ततः ।
गानविद्यां समापन्नाः शिक्षितास्तेन पक्षिणा ॥ १० ॥
स्निग्धकण्ठस्वरास्तत्र समासीना मुदान्विताः ।
ततो नारदमालोक्य गानबन्धुरुवाच ह ॥ ११ ॥
प्रणिपत्य यथा न्यायं स्वागतेनाभ्यपूजयत् ।
किमर्थं भगवानत्र चागतोऽसि महामते ! ॥ १२ ॥
किं कार्यं किं मया कार्यं [illegible] किं करोमि ते ।

नारद उवाच ।

उलूकेन्द्र ! महाप्राज्ञ ! शृणु सर्वं यथाक्रमम् ॥ १३ ॥
मम वृत्तं प्रवक्ष्यामि पुरा भूतं महाद्भुतम् ।
अतीते हि युगे विद्वन् ! नारायणसमीपगम् ॥ १४ ॥
मां विनिर्धूय संहृष्टः समाहूय च तुम्बरुम् ।
लक्ष्मीसमन्वितो विष्णुरशृणोत् गानमुत्तमम् ॥ १५ ॥
ब्रह्माद्यः सुराः सर्वे निरस्ताः स्थानतोऽच्युताः ।
कौशिकाद्याः समासीना गानयोगेन वै हरिम् ॥ १६ ॥
एवमाराध्य सम्प्राप्ता गाणपत्यं यथासुखम् ।
तेनाहमतिदुःखार्त्तस्तपस्तुमिहागतः ॥ १७ ॥
यद्दत्तं यद्भुतञ्चैव यथा वा श्रुतमेव च ।
यदधीतं मया सर्वं कलां नार्हति षोडशीम् ॥ १८ ॥
विष्णोर्माहात्म्ययुक्तस्य गानयोगस्य वै ततः ।
सञ्चिन्त्याहं तपोघोरं तदर्थं तप्तवान् द्विज ! ॥ १९ ॥
दिव्यवर्षसहस्रं वै ततो ह्यश्रृणवं पुनः ।
वाणीमाकाशसम्भूतां त्वामुद्दिश्य विहङ्गम ! ॥ २० ॥
उलूकं गच्छ देवर्षे ! मानसन्तु मतिर्यदि ।
गाने चेद्वर्त्तते ब्रह्मन् ! तत्र त्वं वेत्स्यसे चिरात् ॥ २१ ॥
इत्यहं प्रेरितस्तेन त्वत्समीपमिहागतः ।
किं करिष्यामि शिष्योऽहं तव मां पालयाव्यय ! ॥ २२ ॥

गानबन्धुरुवाच ।

शृणु नारद ! यद्वृत्तं पुरा मम महामते ! ।
आश्चर्यसमायुक्तं सर्वपापहरं शुभम् ॥ २३ ॥
भुवनेश इति ख्यातो राजाभूत्धार्मिकः पुरा ।

अश्वमेधसहस्रैश्च वाजपेयायुतेन च ॥ २४ ॥
गवां कोटार्बुदे चैव सुवर्णस्य तथैव च ।
वाससां रथहस्तीनां कन्याश्वानां तथैव च ॥ २५ ॥
दत्त्वा स राजा विप्रेभ्यो मेदिनीं प्रतिपालयन् ।
निवारयन् स्वके राज्ये गेययोगेन केशवम् ॥ २६ ॥
अन्यं वा गेययोगेन गायन् यदि स मे भवेत् ।
वध्यः सर्वात्मना तस्माद्दैरोध्यः परः पुमान् ॥ २७
गानयोगेन सर्वत्र स्त्रियो गायन्तु नित्यशः ।
सूतमागधसङ्घाश्च गीतं ते कारयन्तु वै ॥ २८ ॥
इत्याज्ञाप्य महातेजा राज्यं वै पर्य्यपालयत् ।
तस्य राज्ञः पुराभ्याशे हरिमित्र इति श्रुतः ॥ २९ ॥
ब्राह्मणो विष्णुभक्तश्च सर्वद्वन्द्वविवर्जितः ।
नदीपुलिनमासाद्य प्रतिमाञ्च हरेः शुभाम् ॥ ३० ॥
अभ्यर्च्य च यथान्यायं घृतदध्युत्तरं बहु ।
मिष्टान्नं पायसं दत्त्वा हरेराचेद्य पूपकम् ॥ ३१ ॥
प्रणिपत्य यथान्यायं तत्र विन्यस्तमानसः ।
अगायत हरिं तत्र तालवर्णलयान्वितम् ॥ ३२ ॥
[illegible]संयुक्तस्तत्रैतेनान्तरात्मना ।
ततो राज्ञः समादेशाच्चारास्तत्र समागताः ॥ ३३ ॥
तदर्चनादिसकलं निधूय च समन्ततः ।
ब्राह्मणं तं गृहीत्वा ते राज्ञे सम्यङ् न्यवेदयन् ॥ ३४
ततो राजा द्विजश्रेष्ठं परिभर्त्स्य [illegible]तिः ।
[illegible] [illegible] ॥ ३५
[illegible]

ततः कालेन महता कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ३६ ॥
स राजा सर्वलोकेषु पूज्यमानः समन्ततः।
क्षुधार्त्तश्च तथा खिन्नो यममाह सुदुःखितः ॥ ३७ ॥
क्षुत्तृट् च वर्त्तते देव! स्वर्गतस्यापि मे सदा।
मया पापं कृतं किं वा किं करिष्यामि वै यम!॥३८॥

यम उवाच।

त्वया हि सुमहत्पापं कृतमज्ञानमोहतः।
हरिमित्रं प्रति तदा वासुदेवपरायणम् ॥ ३९ ॥
हरिमित्रे कृतं पापं वासुदेवार्चनादिषु।
तेन पापेन सम्प्राप्तः क्षुद्रोगस्त्वां सदा नृप! ॥ ४० ॥
दानयज्ञादिकं सर्वं प्रनष्टं ते नराधिप!।
गीतवाद्यसमोपेतं गायमानं महामतिम् ॥ ४१ ॥
हरिमित्रं समाहूय हृतवानसि तद्धनम्।
उपहारादिकं सर्वं वासुदेवस्य सन्निधौ ॥ ४२ ॥
तव भृत्यैस्तदा लुप्तं पापञ्चकृ त्वदाज्ञया।
हरेः कीर्तिं विना चान्यद् ब्राह्मणेन नृपोत्तम! ॥४३॥
न गेययोगि गातव्यं तस्मात् पापं कृतं त्वया।
नष्टस्ते सर्वलोकोऽयं गच्छ पर्वतकोटरम् ॥ ४४ ॥
पूर्वोत् सृष्टं स्वदेहं तं खादन्निन्यं निकृत्य वै।
तस्मिन् काले त्विमं देहं खादन्नित्यं क्षुधान्वितः॥४५॥
महानिरयसंस्थस्त्वं यावन्मन्वन्तरं भवेत्।
मन्वन्तरे ततोऽतीते भूम्यां त्वञ्च भविष्यसि॥ ४६ ॥
ततः कालेन संप्राप्य [illegible]

गानबन्धुरुवाच ।

एवमुक्ता यमो विद्वांस्तत्रैवान्तरधीयत ॥ ४७ ॥
हरिमित्रो विमानेन स्तूयमानो गणाधिपैः ।
विष्णुलोकं गतः श्रीमान् संवृतो गणबान्धवान् ॥ ४
भुवनेशो नृपो यस्मिन् कोटरे पर्वतस्य वै ।
खादमानः शवं नित्यमास्ते क्षुत्तृट्समन्वितः ॥ ४९
अद्राक्षन्तं नृपं तत्र सर्वमेतदमोक्षवान् ।
समालोक्याह मामाय हरिमित्रं समेयिवान् ॥ ५०
विमानेनार्कवर्णेन गच्छन्तममरैर्हतम् ।
इन्द्रस्य प्रसादेन प्राप्तं मे ह्यायुरुत्तमम् ॥ ५१ ॥
तेनाहं हरिमित्रं वै दृष्टवानस्मि सुव्रत ! ।
तदैश्वर्य्यप्रभावेण मनो मे समुपागतम् ॥ ५२ ॥
गानविद्यां प्रति तदा किन्नरैः समुपाविशम् ।
षष्टिं वर्षसहस्राणां मानयोगेन मे मुने ! ॥ ५३ ॥
जिह्वा प्रसादिता स्पष्टा ततोगानमभिज्ञयम् ।
ततस्तु द्विगुणेनैव कालेनाभूदियं मम ॥ ५४ ॥
गानयोगसमायुक्ता गता मन्वन्तरा दश ।
गानाचार्य्योऽभवं तत्र गन्धर्वाद्याः समागताः ॥ ५५
एते किन्नरसङ्घा वै मामाचार्य्यमुपागताः ।
तपसा नैव शक्या वै गानविद्या तपोधन ! ॥ ५६
तस्मात् श्रुतेन संयुक्तो गच्छस्त्वं [illegible] ।
एवमुक्तो मुनिस्तं वै प्रणिपत्य जगौ तदा ॥ ५७
[illegible]

मार्कण्डेय उवाच।

उलूकेनैव मुक्तस्तु नारदो मुनिसत्तमः॥ ५८॥
शिक्षाक्रमेण संयुक्तस्तत्र गानमशिक्षयत्।
गानबन्धुस्तदा हेदं त्यक्तलज्जो भवाधुना॥ ५९॥

उलूक उवाच।

स्त्रीसङ्गमे तथा गीते द्यूते व्याख्यानसङ्गमे।
व्यवहारे तथाहारे त्वर्थानाञ्च समागमे॥ ६०॥
आये व्यये तथा नित्यं त्यक्तलज्जस्तु वै भवेत्।
न कुञ्चितेन गूढ़ेन नित्यं प्रावरणादिभिः॥ ६१॥
हस्तविक्षेपभावेन व्यादितास्येन चैव हि।
निर्यातजिह्वायोगेन न गेयं हि कथञ्चन॥ ६२॥
न गायेदूर्ध्वबाहुत्वे नोर्द्धदृष्टिः कथञ्चन।
स्वाङ्गं निरीक्षमाणेन परं सम्प्रेक्षता तथा॥ ६३॥
सङ्कटे च तथोत्थाने कटिस्थाने न शस्यते।
हासो रोषस्तथा कम्पस्तथान्यच स्मृतिः पुनः॥ ६४॥
नैतानि शस्तरूपाणि गानयोगे महामते!
नैकहस्तेन शक्यं स्यात्तालसङ्घट्टनं मुने!॥ ६५॥
क्षुधार्त्तेन भयार्त्तेन तृष्णार्त्तेन तथैव च।
गानयोगो न कर्त्तव्यो नान्धकारे कथञ्चन॥ ६६॥
एवमादीनि चान्यानि न कर्त्तव्यानि गायता।

मार्कण्डेय उवाच।

एवमुक्तः स भगवांस्तेनोक्तैर्विधिलक्षणैः।
प्रशिक्षयत्तथा गीतं दिव्यं वर्षसहस्रकम्॥ ६७॥
ततः समस्तसम्पन्नो गीतप्रस्तारकादिषु।

विपञ्च्यादिषु सम्पन्नः सर्वस्वरविभागवित् ॥ ६८ ॥
अयुतानि च षट्त्रिंशत् सहस्राणि शतानि च।
स्वराणां भेदयोगेन ज्ञातवान् मुनिसत्तमः ॥ ६९ ॥
ततो गन्धर्वसङ्घाश्च किन्नराणां तथैव च।
मुनिना सह संयुक्ताः प्रीतियुक्ता भवन्ति ते ॥ ७० ॥
गानबन्धुं मुनिः प्राह प्राप्य गानमनुत्तमम्।
त्वां समासाद्य सम्पन्नस्त्वं हि गीतविशारदः ॥ ७१ ॥
त्वाञ्च शम्भो! महाप्राज्ञ! किमाचार्य्य! करोमि ते

गानबन्धुरुवाच।

ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मन्! मनवस्तु चतुर्द्दश ॥ ७२ ॥
ततस्त्वेकोक्यसम्प्लावो भविष्यति महामुने!।
तावन्मे त्वायुषो भावस्तावन्मे परमं शुभम् ॥ ७३ ॥
मनसा ध्याहितं मे स्याद्विषया मुनिसत्तम!।

नारद उवाच।

अतीतकल्पसंयोगे गरुड़स्त्वं भविष्यसि ॥ ७४ ॥
स्वस्ति तेऽस्तु महाप्राज्ञ! गमिष्यामि प्रसीद माम्।

मार्कण्डेय उवाच।

एवमुक्त्वा जगामाथ नारदोऽपि जनार्द्दनम् ॥ ७५ ॥
श्वेतद्वीपे हृषीकेशं गापयामास गीतकान्।
तच्छ्रुत्वा तु भगवान्नारदं प्राह माधवः ॥ ७६ ॥
तुम्बरोर्न विशिष्टोऽसि गीतैरद्यापि नारद!।
यदा विशिष्टो भविता तं कालं प्रवदाम्यहम् ॥ ७७ ॥
गानबन्धुं समासाद्य गानार्थज्ञो भवानसि।
मन्वोर्वैवस्वतस्याद्य अष्टाविंशतिमे युगे ॥ ७८ ॥

द्वापरान्ते भविष्यामि यदुवंशकुलोद्भवः।
देवक्यां वसुदेवस्य कृष्णो नाम्ना महामते! ॥ ७९ ॥
तदानीं मां समासाद्य स्मारयेथा यथातथम्।
तत्र त्वां गीतसम्पन्नं करिष्यामि महाव्रतम् ॥ ८० ॥
तुम्बरोश्च समञ्चैव तथातिशयसंयुतम्।
तावत्कालं यथायोगं देवगन्धर्वयोनिषु ॥ ८१ ॥
शिक्षयस्व यथा न्यायमित्युक्त्वान्तरधीयत।
ततो मुनिः प्रणम्यैनं वीणावादनतत्परः ॥ ८२ ॥
देवर्षिर्देवसङ्काशः सर्वाभरणभूषितः।
तपसां निधिरत्यन्तं वासुदेवपरायणः ॥ ८३ ॥
स्कन्धे विपञ्चीमासाद्य सर्वलोकांश्चचार सः।
वारुणं याम्यमाग्नेयं ऐन्द्रं कौबेरमेव च ॥ ८४ ॥
वायव्यञ्च तथेशानं संसदं प्राप्य धर्मवित्।
गायमानो हरिं सम्यग्वीणा वादविचक्षणः ॥ ८५ ॥
गन्धर्वाप्सरसां सङ्घैः पूज्यमानस्ततस्ततः।
ब्रह्मलोकं समासाद्य कस्मिंश्चित् कालपर्य्यये ॥८६॥
हाहा हूहूश्च गन्धर्वौ गीतवाद्यविशारदौ।
ब्रह्मणो गायकौ दिव्यौ नित्यौ गन्धर्वसत्तमौ ॥ ८७ ॥
तत्र ताभ्यां समासाद्य गायमानो हरिं प्रभुम्।
ब्रह्मणा च महातेजाः पूजितो मुनिसत्तमः ॥ ८८ ॥
तं प्रणम्य महात्मानं सर्वलोकपितामहम्।
चचार च यथाकामं सर्वलोकेषु नारदः ॥ ८९ ॥
ततः कालेन महता गृहं प्राप्य च तुम्बरोः।
वीणामादाय तत्रस्थो ह्यगायत महामुनिः ॥ ९० ॥

स्वरकन्यास्तु तत्रस्थाः षड्‌जाद्याः सप्त वै मताः ।
क्रीडतो भगवान् दृष्ट्वा निर्गतश्च सुसत्वरम् ॥ ९१
शिक्षयामास बहुशस्तत्र तत्र महामतिः ।
श्रमयोगेन संयुक्तो नारदोऽपि महामुनिः ॥ ९२ ॥
सप्तस्वराङ्गनाः पश्यन् गानविद्याविशारदः ।
आसीद्वीणा समायोगे न ता स्वस्थाः प्रपेदिरे ॥ ९३
ततो रैवतके कृष्णं प्रणिपत्य महामुनिः ।
विज्ञापयदशेषन्तु श्वेतद्वीपे तु यत् पुरा ॥ ९४ ॥
नारायणेन कथितं गानयोगमनुत्तमम् ।
तच्छ्रुत्वा प्राहसन् कृष्णः प्राह जाम्बवतीं मुदा ॥९५॥
एवं मुनिवरं भद्रे शिक्षयस्व यथाविधि ।
वीणागानसमायोगे तथेत्युक्ता च सा हरिम् ॥ ९६ ॥
प्रहसन्ती यथा योगं शिक्षयामास तं मुनिम् ।
ततः संवत्सरे पूर्णे पुनरागम्य माधवम् ॥ ९७ ॥
प्रणिपत्याग्रतस्तस्थौ पुनराह स केशवः ।
सत्या समीपमागच्छ शिक्षयस्व यथाविधि ॥ ९८ ॥
तथेत्युक्त्वा सत्यभामां प्रणिपत्य जगौ मुनिः ।
तद्वा स शिक्षितो विद्वान् पूर्णे संवत्सरे पुनः ॥ ९९ ॥
वासुदेवनियुक्तोऽसौ रुक्मिणीसदनं गतः ।
अङ्गनाभिस्ततस्ताभिर्दासीभिर्मुनिसत्तमः ॥ १०० ॥
उक्तोऽसौ गायमानोऽपि न स्वरं वेत्सि वै मुने ! ।
ततः श्रमेण महता वत्सरत्रयसंयुतम् ॥ १०१ ॥
शिक्षितोऽसौ तदा देव्या रुक्मिण्यापि जगौ मुनिः ।
ततः स्वराङ्गनाः प्राप्य तन्त्रीयोगं महामुने ॥ १०२॥

आहूय कृष्णो भगवान् स्वयमेव महामुनिम्।
अशिक्षयद्भिरात्मा गानयोगमनुत्तमम् ॥ १०३ ॥
ततोऽतिशयमापन्नस्तुम्बरोर्मुनिसत्तमः।
ततो ननर्त्त देवर्षिः प्रणिपत्य जनार्दनम् ॥ १०४ ॥
उवाच च हृषीकेशः सर्वज्ञस्त्वं महामुने!।
प्रहृष्य ज्ञानयोगेन गायस्व मम सन्निधौ ॥ १०५ ॥
एतत्ते प्रार्थितं प्राप्तं मम लोके तथैव च।
नित्यं तुम्बरुणा सार्धं गायस्व च यथातथम् ॥ १०६ ॥
एवमुक्तो मुनिस्तत्र यथायोगञ्चचार सः।
यदा सम्पूजयन् कृष्णो रुद्रं भुवननायकम् ॥ १०७ ॥
तदा जगौ हरिस्तस्य नियोगाच्छङ्कराय वै।
रुक्मिण्या सह सत्या च जाम्बवत्या महामुनिः॥१०८॥
कृष्णेन च नृपश्रेष्ठ! श्रुतिजातिविशारदः।
एष वो मुनिशार्दूलाः! प्रोक्तो गीतक्रमो मुनेः ॥१०९॥
ब्राह्मणो वासुदेवाख्यं गायमानो भृशं नृप!।
हरेः सालोक्यमाप्नोति रुद्रगानोऽधिको भवेत् ॥ ११०॥
अन्यथा नरकं गच्छेद्गायमानोऽन्यदेव हि।
कर्मणा मनसा वाचा वासुदेवपरायणः ॥ १११ ॥
गायन् शृण्वंस्समाप्नोति तस्मात्श्रेयं परं विदुः ११२ ॥
इत्यादि महापुराणे श्रीलैङ्गे उपरिभागे वैष्णव-

गीतकथनं नाम तृतीयोऽध्यायः। ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

वैष्णवा इति ये प्रोक्ता वासुदेवपरायणाः।
कानि चिह्नानि तेषां वै तन्नो ब्रूहि महामते! ॥ १ ॥
तेषां वा किं करोत्येष भगवान् भूतभावनः।
एतन्मे सर्वमाचक्ष्व सूत! सर्वार्थवित्तम! ॥ २ ॥

सूत उवाच।

अम्बरीषेण वै पृष्टो मार्कण्डेयः पुरा मुनिः।
युष्माभिरद्य यत् प्रोक्तं तद्वदामि यथातथम् ॥ ३ ॥

मार्कण्डेय उवाच।

शृणु राजन्! यथा न्यायं यन्मां त्वं परिपृच्छसि!।
यत्रास्ते विष्णुभक्तास्तु तत्र नारायण स्थितः ॥ ४ ॥
विष्णुरेव हि सर्वत्र येषां वै देवता स्मृता।
कीर्त्यमाने हरौ नित्यं रोमाञ्चो यस्य वर्त्तते ॥ ५ ॥
कम्पः स्वेदस्तथाक्षेषु दृश्यन्ते जलबिन्दवः।
विष्णुभक्तिसमायुक्तान् श्रौतस्मार्त्तप्रवर्त्तकान् ॥ ६ ॥
प्रीतो भवति यो दृष्ट्वा वैष्णवोऽसौ प्रकीर्त्तितः।
नान्यदाच्छादयेद्वस्त्रं वैष्णवो जगती रणे ॥ ७ ॥
विष्णुभक्तमथायान्तं यो दृष्ट्वा सम्मुखस्थितः।
प्रणामादि करोत्येवं वासुदेवे यथा तथा ॥ ८ ॥

स वै भक्त इति ज्ञेयः स जयी स्याज्जगत्त्रये ।
कृष्णाचराणि शृण्वन् वै तथा भागवतेरितः ॥ ९ ॥
प्रणामपूर्वं क्षान्त्या वै यो वदेद्वैष्णवो हि सः ।
गन्धपुष्पादिकं सर्वं शिरसा यो हि धारयेत् ॥ १० ॥
हरेः सर्वमितीत्येवं मत्वासौ वैष्णवः स्मृतः ।
विष्णोर्नेत्रे शुभान्येव करोति स्नेहसंयुतः ॥ ११ ॥
प्रतिमाश्च हरेर्नित्यं पूजयेत् प्रयतात्मवान् ।
विष्णुभक्तः स विज्ञेयः कर्मणा मनसा गिरा ॥ १२ ॥
नारायणपरो नित्यं महाभागवतो हि सः ।
भोजनाराधनं सर्वं यथाशक्त्या करोति यः ॥ १३ ॥
विष्णुभक्तस्य च सदा यथा न्यायं हि कथ्यते ।
नारायणपरो विद्वान् यस्यान्नं प्रीतमानसः ॥ १४ ॥
अश्नाति तच्छरीरस्थं गतमन्नं न संशयः ।
स्पर्शनादपि विश्वात्मा प्रीतो भवति माधवः ॥ १५ ॥
महाभागवते तत्र हृष्टासौ भक्तवत्सलः ।
वासुदेवपरं दृष्ट्वा वैष्णवं दग्धकिल्बिषम् ॥ १६ ॥
देवापि भीतास्तं यान्ति प्रणिपत्य यथागतम् ।
श्रूयतां हि पुरावृत्तं विष्णुभक्तस्य वैभवम् ॥ १७ ॥
दृष्ट्वा यमोऽपि वै भक्तं वैष्णवं दग्धकिल्बिषम् ।
उत्थाय प्राञ्जलिर्भूत्वा ननाम मधुसूदनम् ॥ १८ ॥
तस्मात् सम्पूजयेद्भक्त्या वैष्णवान् विष्णुवन्नरः ।
स याति विष्णुसामीप्यं नात्र कार्य्या विचारणा ॥१९॥
अन्यभक्तसहस्रेभ्यो विष्णुभक्तो विशिष्यते ।
विष्णुभक्तसहस्रेभ्यो रुद्रभक्तो विशिष्यते ।

रुद्रभक्तात् परतरो नास्ति लोके न संशयः ॥ २० ॥
तस्मात्तु वैष्णवश्चापि रुद्रभक्तमथापि वा ।
पूजयेत् सर्वयत्नेन धर्मकामार्थमुक्तये ॥ २१ ॥

इत्यादि महापुराणे श्रीलैङ्गे उपरिभागे विष्णुभक्त-
कथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः ।

ऋषय ऊचुः ।
ऐक्ष्वाकुरम्बरीषो वै वासुदेवपरायणः ।
पालयामास पृथिवीं विष्णोराज्ञा पुरःसरः ॥ १ ॥
श्रुतमेतन्महाबुद्धे तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ।
नित्यं तस्य हरेश्चक्रं शत्रुरोगभयादिकम् ॥ २ ॥
हन्तीति श्रूयते लोके धार्मिकस्य महात्मनः ।
अम्बरीषस्य चरितं तत् सर्वं ब्रूहि सत्तम ! ॥ ३ ॥
माहात्म्यमनुभावञ्च भक्तियोगमनुत्तमम् ।
यथावच्छ्रोतुमिच्छामः सूत ! वक्तुं त्वमर्हसि ॥ ४ ॥
सूत उवाच ।
श्रूयतां मुनिशार्दूलाश्चरितं तस्य धीमतः ।
अम्बरीषस्य माहात्म्यं सर्वं पापहरं परम् ॥ ५ ॥

त्रिषष्टोर्दयिता भार्या सर्वलक्षणशोभिता।
अम्बरीषस्य जननी नित्यं शौचसमन्विता ॥ ६ ॥
योगनिद्रासमारूढं शेषपर्य्यङ्कशायिनम्।
नारायणं महात्मानं ब्रह्माण्डकमलोद्भवम् ॥ ७ ॥
तमसा कालरुद्राख्यं रजसा कनकाण्डजम्।
सत्वेन सर्वगं विष्णुं सर्वदेवनमस्कृतम् ॥ ८ ॥
अर्च्चयामास सततं वाङ्मनः कायकर्म्मभिः।
माल्यदानादिकं सर्वं स्वयमेवमचीकरत् ॥ ९ ॥
गन्धादिपेषणञ्चैव धूपद्रव्यादिकं तथा।
भूमेरालेपनादीनि हविषां पचनं तथा ॥ १० ॥
तत् कौतुकसमाविष्टा स्वयमेव चकार सा।
शुभा पद्मावती नित्यं वाचा नारायणेति वै ॥ ११ ॥
अनन्ते त्येव सा नित्यं भाषमाणा पतिव्रता।
दश वर्षसहस्राणि तत्परेणान्तरात्मना ॥ १२ ॥
अर्च्चयामास गोविन्दं गन्धपुष्पादिभिः शुचिः।
विष्णुभक्तान्महाभागान् सर्वपापविवर्जितान् ॥ १३ ॥
दानमानार्च्चनैर्नित्यं धनैरत्नैरतोषयत्।
ततः कदाचित् सा देवी द्वादशीं समुपोष्य वै ॥ १४ ॥
हरेरग्रे महाभागा सुष्वाप पतिना सह।
तत्र नारायणो देवस्तामाह पुरुषोत्तमः ॥ १५ ॥
किमिच्छसि वरं भद्रे ! मत्तस्त्वं ब्रूहि भामिनि ! ।
सा दृष्ट्वा तु वरं वव्रे पुत्रो मे वैष्णवो भवेत् ॥ १६ ॥
सार्वभौमो महातेजाः स्वकर्म्मनिरतः शुचिः।
तथेत्युक्त्वा ददौ तस्यै फलमेकं जनार्दनः ॥ १७ ॥

सा प्रबुद्धा फलं दृष्ट्वा भर्त्रे सर्वं न्यवेदयत् ।
भक्षयामास संहृष्टा फलं तद्गतमानसा ॥ १८ ॥
ततः कालेन सा देवी पुत्रं कुलविवर्धनम् ।
असूत सा सदाचारं वासुदेवपरायणम् ॥ १९ ॥
शुभलक्षणसम्पन्नं चक्राङ्किततनूरुहम् ।
जातं दृष्ट्वा पिता पुत्रं क्रियाः सर्वाश्चकार वै ॥ २०
अम्बरीष इति ख्यातो लोके समभवत् प्रभुः ।
पितर्य्युपरते श्रीमान् अभिषिक्तो महामुनिः ॥ २१
मन्त्रिष्वाधाय राज्यं च तप उग्रं चकार सः ।
ससंवत्सरसहस्रं वै जपन्नारायणं प्रभुम् ॥ २२ ॥
हृत्पुण्डरीकमध्यस्थं सूर्य्यमण्डलमध्यतः ।
शङ्खचक्रगदापद्मं धारयन्तं चतुर्भुजम् ॥ २३ ॥
शुद्धजाम्बूनदनिभं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ।
सर्वाभरणसंयुक्तं पीताम्बरधरं प्रभुम् ॥ २४ ॥
श्रीवत्सवक्षसं देवं पुरुषं पुरुषोत्तमम् ।
ततो गरुडमारुह्य सर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ २५ ॥
आजगाम स विश्वात्मा सर्वलोकनमस्कृतः ।
ऐरावतमिवाचिन्त्यं कृत्वा वै गरुडं हरिः ॥ २६ ॥
स्वयं शक्र इवासीनस्तमाह नृपसत्तमम् ।
इन्द्रोऽहमस्मि भद्रं ते किं ददामि वरश्च ते ॥ २७ ॥
सर्वलोकेश्वरोऽहं त्वां रक्षितुं समुपागतः ।

अम्बरीष उवाच ।

नाहं त्वामभिसन्धाय तप आस्थितवानिह ॥ २८ ॥
त्वया दत्तञ्च नेच्छामि गच्छ शक्र ! यथासुखम् ।

नम नारायणो नाथस्तं नमामि जगत्पतिम् ॥ २९ ॥
गच्छेन्द्र ! मा कथास्त्वत्र मम बुद्धिविलोपनम् ।
ततः प्रहस्य भगवान् स्वरूपमकरोद्धरिः ॥ ३० ॥
शार्ङ्गचक्रगदापाणिः खड्गहस्तो जनार्दनः ।
गरुडोपरि सर्वात्मा नीलाचल इवापरः ॥ ३१ ॥
देवगन्धर्वसङ्घैश्च स्तूयमानः समन्ततः ।
प्रणम्य स च सन्तुष्टस्तुष्टाव गरुडध्वजम् ॥ ३२ ॥
प्रसीद लोकनाथेश ! मम नाथ ! जनार्दन ! ।
कृष्ण ! विष्णो ! जगन्नाथ ! सर्वलोकनमस्कृत ! ॥३३॥
त्वमादिस्त्वमनादिस्त्वमनन्तः पुरुषः प्रभुः ।
अप्रमेयो विभुर्विष्णुर्गोविन्दः कमलेक्षणः ॥ ३४ ॥
महेश्वराङ्गजो मध्ये पुष्करः खगमः खगः ।
कव्यवाहः कपाली त्वं हव्यवाहः प्रभञ्जनः ॥ ३५ ॥
आदिदेवः क्रियानन्दः परमात्मात्मनि स्थितः ।
त्वां प्रपन्नोऽस्मि गोविन्द ! जय देवकिनन्दन ! ।
जयदेव ! जगन्नाथ ! पाहि मां पुष्करेक्षण ! ॥ ३६ ॥
नान्या गतिस्त्वदन्या मे त्वमेव शरणं मम ।

सूत उवाच ।

तमाह भगवान् विष्णुः किं ते हृदि चिकीर्षितम् ॥३७॥
तत् सर्वं ते प्रदास्यामि भक्तोऽसि मम सुव्रत ! ।
भक्तिप्रियोऽहं सततं तस्माद्दातुमिहागतः ॥ ३८ ॥

अम्बरीष उवाच ।

लोकनाथ ! परानन्द ! नित्यं मे वर्त्तते मतिः ।
वासुदेवपरो नित्यं वाङ्मनःकायकर्मभिः ॥ ३९ ॥

यथा त्वं देवदेवस्य भवस्य परमात्मनः।
तथा भवाम्यहं विष्णो! तव देव! जनार्दन! ॥ ४०
पालयिष्यामि पृथिवीं कृत्वा वै वैष्णवं जगत्।
यज्ञहोमार्चनैश्चैव तर्पयामि सुरोत्तमान्॥ ४१॥
वैष्णवान् पालयिष्यामि निहनिष्यामि शात्रवान्।
लोकतापभये भीत इति मे धीयते मतिः॥ ४२॥
श्रीभगवानुवाच।
एवमस्तु यथेच्छं वै चक्रमेतत् सुदर्शनम्।
पुरा रुद्रप्रसादेन लब्धं वै दुर्लभं मया॥ ४३॥
ऋषिशापादिकं दुःखं शत्रुरोगादिकं तथा।
निहनिष्यति ते नित्यमित्युक्त्वान्तरधीयत॥ ४४॥
सूत उवाच।
ततः प्रणम्य मुदितो राजा नारायणं प्रभुम्।
प्रविश्य नगरीं रम्यामयोध्यां पर्य्यपालयत॥ ४५॥
ब्राह्मणादींश्च वर्णांश्च स्व स्व कर्मण्ययोजयत्।
नारायणपरो नित्यं विष्णुभक्तानकल्मषान्॥ ४६॥
पालयामास हृष्टात्मा विशेषेण जनाधिपः।
अश्वमेधशतैरिष्ट्वा वाजपेयशतेन च॥ ४७॥
पालयामास पृथिवीं सागरावरणामिमाम्।
गृहे गृहे हरिस्तस्थौ वेदघोषो गृहे गृहे॥ ४८॥
नामघोषो हरेश्चैव यज्ञघोषस्तथैव च।
अभवन् नृपशार्दूले तस्मिन् राज्यं प्रशासति॥ ४९
नासस्याना तृणा भूमिर्न दुर्भिक्षादिभिर्युता।
रोगहीनाः प्रजा नित्यं सर्वोपद्रववर्जिताः॥ ५०

अम्बरीषो महातेजाः पालयामास मेदिनीम् ।
तस्यैवं वर्त्तमानस्य कन्या कमललोचना ॥ ५१ ॥
श्रीमती नाम विख्याता सर्वलक्षणसंयुता ।
प्रदानसमयं प्राप्ता देवमायेव शोभना ॥ ५२ ॥
तस्मिन् काले मुनिः श्रीमान् नारदोऽभ्यागतश्च वै ।
अम्बरीषस्य राज्ञो वै पर्वतश्च महामतिः ॥ ५३ ॥
तावुभावागतौ दृष्ट्वा प्रणिपत्य यथाविधि ।
अम्बरीषो महातेजाः पूजयामास तावृषी ॥ ५४ ॥
कन्यां तां रममाणां वै मेघमध्ये शतह्रदाम् ।
प्राह तां प्रेक्ष्य भगवान् नारदः सस्मितस्तदा ॥ ५५ ॥
केयं राजन् ! महाभागा कन्या सुरसुतोपमा ।
ब्रूहि धर्मभृतां श्रेष्ठ ! सर्वलक्षणशोभिता ॥ ५६ ॥

राजोवाच ।

दुहितेयं मम विभो ! श्रीमती नाम नामतः ।
प्रदानसमयं प्राप्ता वरमन्वेषणे शुभा ॥ ५७ ॥
इत्युक्तो मुनिशार्दूलस्तामैच्छन् नारदो द्विजाः ! ।
पर्वतोऽपि मुनिस्तां वै चकमे मुनिसत्तमाः ! ॥ ५८ ॥
अनुज्ञाप्य च राजानं नारदो वाक्यमब्रवीत् ।
रहस्याहूय धर्मात्मा मम देहि सुतामिमाम् ॥ ५९ ॥
पर्वतो हि तथा प्राह राजानं रहसि प्रभुः ।
तावुभौ स च धर्मात्मा प्रणिपत्य भयार्दितः ॥ ६० ॥
उभौ भवन्तौ कन्यां मे प्रार्थयानौ कथं त्वहम् ।
करिष्यामि महाप्राज्ञ ! शृणु नारद ! मे वचः ॥ ६१ ॥
त्वञ्च पर्वत ! मे वाक्यं शृणु वक्ष्यामि यत् प्रभो ! ।

कन्येयं युवयोरेकं वरयिष्यति चेच्छुभा ॥ ६२ ॥
तस्मै कन्यां प्रयच्छामि नान्यथा शक्तिरस्ति मे ।
तथेत्युक्त्वा ततो भूयः श्वो यास्याव इति स्म ह ॥ ६३ ॥
इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलौ जग्मतुः प्रीतिमानसौ ।
वासुदेवपरौ नित्यमुभौ ज्ञानविदां वरौ ॥ ६४ ॥
विष्णुलोकं ततो गत्वा नारदो मुनिसत्तमः ।
प्रणिपत्य हृषीकेशं वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ६५ ॥
श्रोतव्यमस्ति भगवन्नाथ ! नारायण ! प्रभो ! ।
रहसि त्वां प्रवक्ष्यामि नमस्ते भुवनेश्वर ! ॥ ६६ ॥
ततः प्रहस्य गोविन्दः सर्वानुत्सार्य्य तं मुनिम् ।
ब्रूहीत्याह च विश्वात्मा मुनिराह च केशवम् ॥ ६७ ॥
त्वदीयो नृपतिः श्रीमानम्बरीषो महीपतिः ।
तस्य कन्या विशालाक्षी श्रीमती नाम नामतः ॥ ६८
परिणेतुमनास्तत्र गतोऽस्मि वचनं शृणु ।
पर्वतोऽयं मुनिः श्रीमांस्तव भृत्यस्तपोनिधिः ॥ ६९
तामैच्छत् सोऽपि भगवन्नावामाह जनाधिपः ।
अम्बरीषो महातेजाः कन्येयं युवयोर्वरम् ॥ ७० ।
लावण्ययुक्तं वृणुयाद्यदि तस्मै ददाम्यहम् ।
इत्याहवान् नृपस्तत्र तथेत्युक्त्वाहमागतः ॥ ७१ ॥
आगमिष्यामि ते राजन् ! श्वः प्रभाते गृहं प्रति ।
आगतोऽहं जगन्नाथ ! कर्त्तुमर्हसि मे प्रियम् ॥ ७२
वानराननवद्भाति पर्वतस्य मुखं यथा ।
तथा कुरु जगन्नाथ ! मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥ ७३
तथेत्युक्त्वा स गोविन्दः प्रहस्य मधुसूदनः ।

त्वयोक्तञ्च करिष्यामि गच्छ सौम्य! यथागतम्॥ ७४॥
एवमुक्ता मुनिश्रेष्ठः प्रणिपत्य जनार्दनम्।
मन्यमानः कृतात्मानं तथायोध्यां जगाम सः॥ ७५॥
गते मुनिवरे तस्मिन् पर्वतोऽपि महामुनिः।
प्रणम्य माधवं हृष्टो रहस्येनमुवाच ह॥ ७६॥
वृत्तं तस्य निवेद्याग्रे नारदस्य जगत्पते!।
गोलाङ्गूलमुखं यद्वन्मुखं भाति तथा कुरु॥ ७७॥
तत् श्रुत्वा भगवान् विष्णुस्त्वयोक्तञ्च करोमि वै।
गच्छ शीघ्रमयोध्यां वै मा वेदीर्नारदस्य वै॥ ७८॥
त्वया मे संविदं तत्र तथेत्युक्ता जगाम सः।
ततो राजा समाज्ञाय प्राप्तौ मुनिवरौ तदा॥ ७९॥
माङ्गल्यैर्विविधैः सर्वामयोध्यां ध्वजमालिनीम्।
मण्डयामास पुष्पैश्च लाजैश्चैव समन्ततः॥ ८०॥
अम्बुसिक्तास्ट्टद्वारां सिक्तापणमहापथाम्।
दिव्यगन्धरसोपेतां धूपितां दिव्यधूपकैः॥ ८१॥
कृत्वा च नगरीं राजा मण्डयामास तां सभाम्।
दिव्यैर्गन्धैस्तथा धूपैरत्नैश्च विविधैस्तथा॥ ८२॥
अलङ्कृतां मणिस्तम्भैर्नानामाल्योपशोभिताम्।
परार्ध्यास्तरणोपेतैर्दिव्यैर्भद्रासनैर्वृताम्॥ ८३॥
कृत्वा नृपेन्द्रस्तां कन्यां आदाय प्रविवेश ह।
सर्वाभरणसम्पन्नां श्रीरिवायतलोचनाम्॥ ८४॥
करसम्मितमध्याङ्गीं पञ्चस्निग्धां शुभाननाम्।
स्त्रीभिः परिवृतां दिव्यां श्रीमतीं संश्रितां तदा॥ ८५॥
सभा च सा भूमिपतेः समृद्धा मणिप्रवेकोत्तमरत्नचित्रा।

न्यस्तासना माल्यवती सुवक्त्रा तामाययुस्ते नरराज वर्गाः
अथापरो ब्रह्मवरात्मजो हि त्रै विद्यविद्यो भगवान्महात्मा
सपर्वतो ब्रह्मविदां वरिष्ठो महामुनिर्नारद आजगाम।
तावागतौ समीक्ष्याथ राजा सम्भ्रान्तमानसः ।
दिव्यमासनमादाय पूजयामास तावुभौ ॥ ८८ ॥
उभौ देवर्षिसिद्धौ तौ उभौ ज्ञानविदां वरौ ।
समासीनौ महात्मानौ कन्यार्थं मुनिसत्तमौ ॥ ८९ ॥
तावुभौ प्रणिपत्याग्रे कन्यां तां श्रीमतीं शुभाम् ।
सुतां कमलपत्राक्षीं प्राह राजा यशस्विनीम् ॥ ९० ॥
अनयोर्य्यं वरं भद्रे ! मनसा त्वमिहेच्छसि ।
तस्मै मालामिमां देहि प्रणिपत्य यथाविधि ॥ ९१ ॥
एवमुक्ता तु सा कन्या स्त्रीभिः परिवृता तदा ।
मालां हिरण्मयीं दिव्यां आदाय शुभलोचना ॥ ९२ ॥
यत्रासीनौ महात्मानौ तत्रागम्य स्थिता तदा ।
वीक्षमाणा मुनिश्रेष्ठौ पर्वतं नारदं तथा ॥ ९३ ॥
शाखामृगाननं दृष्ट्वा नारदं पर्वतं तथा ।
गोलाङ्गूलमुखं कन्या किञ्चित् त्राससमन्विता ॥ ९४ ॥
सम्भ्रान्तमानसा तत्र प्रवातकदली यथा ।
तस्थौ तामाह राजासौ वत्से ! किं त्वं करिष्यसि॥९५॥
अनयोरेकमुद्दिश्य देहि मालामिमां शुभे ! ।
सा प्राह पितरं त्रस्ता इमौ तौ नरवानरौ ॥ ९६ ॥
मुनिश्रेष्ठं न पश्यामि नारदं पर्वतं तथा ।
अनयोर्मध्यतस्त्वेकमूनषोडशवार्षिकम् ॥ ९७ ॥
सर्वाभरणसम्पन्नमतसीपुष्पसन्निभम् ।

दीर्घबाहुं विशालाक्षं तुङ्गोरस्थलमुत्तमम् ॥ ९८ ॥
रेखाङ्कितकटिग्रीवं रक्तान्तायतलोचनम्।
नम्रचापानुकरणपटुभ्रू युगशोभितम् ॥ ९९ ॥
विभक्तत्रिवलीव्यक्तं नाभिव्यक्तशुभोदरम्।
हिरण्याम्बरसंवीतं तुङ्गरत्ननखं शुभम्।
पद्माकारकरं त्वेनं पद्मास्यं पद्मलोचनम् ॥ १०० ॥
सुनासं पद्महृदयं पद्मनाभं श्रियावृतम्।
दन्तपंक्तिभिरत्यर्थं कुन्दकुड्मलसन्निभैः ॥ १०१ ॥
हसन्तं मां समालोक्य दक्षिणञ्च प्रसार्य्य वै।
पाणिं स्थितमम्मुं तत्र पश्यामि शुभमूर्धजम् ॥१०२॥
सम्भ्रान्तमानसां तत्र वेपतीं कदलीमिव।
स्थितां तामाह राजासौ वत्से! किं त्वं करिष्यसि १०३
एवमुक्ते मुनिः प्राह नारदः संशयं गतः।
कियन्तो बाहवस्तस्य कन्ये! ब्रूहि यथातथम् ॥१०४॥
बाहुद्वयञ्च पश्यामीत्याह कन्या शुचिस्मिता।
प्राह तां पर्वतस्तत्र तस्य वक्षस्थले शुभे ॥ १०५ ॥
किं पश्यसि च मे ब्रूहि करे किं वास्य पश्यसि।
कन्या तमाह मालां वै पञ्चरूपामनुत्तमाम् ॥१०६॥
वक्षस्थलेऽस्य पश्यामि करे कार्मुकसायकान्।
एवमुक्तौ मुनिश्रेष्ठौ परस्परमनुत्तमौ ॥ १०७ ॥
मनसा चिन्तयन्तौ तौ मायेयं कस्यचिद् भवेत्।
मायावी तस्करो नूनं स्वयमेव जनार्दनः ॥ १०८ ॥
आगतो न यथा कुर्य्यात् कथमस्मन्मुखं त्विदम्।
गोलाङ्गूलत्वमित्येवं चिन्तयामास नारदः ॥ १०९ ॥

पर्वतोऽपि यथान्यायं वानरत्वं कथं मम ।
प्राप्तमित्येव मनसा चिन्तामापेदिवांस्तथा ॥ ११०
ततो राजा प्रणम्यासौ नारदं पर्वतं तथा ।
भवद्भ्यां किमिदं तत्र कृतं बुद्धिविमोहजम् ॥ ११
स्वस्थौ भवन्तौ तिष्ठेतां यथा कन्यार्थमुद्यतौ ।
एवमुक्तौ मुनिश्रेष्ठौ नृपमूचतुरुल्बणौ ॥ ११२ ॥
त्वमेव मोहं कुरुषे नावामिह कथञ्चन ।
आवयोरेकमेषा ते वरयत्वेव मा चिरम् ॥ ११३ ॥
ततः सा कन्यका भूयः प्रणिपत्येष्टदेवताम् ।
मायामादाय तिष्ठन्तं तयोर्मध्ये समाहितम् ॥ ११४
सर्वाभरणसंयुक्तमतसीपुष्पसन्निभम् ।
दीर्घबाहुं सुपुष्टाङ्गं कर्णान्तायतलोचनम् ॥ ११५ ॥
पूर्ववत् पुरुषं दृष्ट्वा मालां तस्मै ददौ हि सा ।
अनन्तरं हि सा कन्या न दृष्टा मनुजैः पुनः ॥ ११६
ततो नादः समभवत् किमेतदिति विस्मितौ ।
तामादाय गतो विष्णुः स्वस्थानं पुरुषोत्तमः ॥ ११७
पुरा तदर्थमनिशं तपस्तप्त्वा वराङ्गना ।
श्रीमती सा समुत्पन्ना सा गता च तथा हरिम् ॥ ११
तावुभौ मुनिशार्दूलौ धिक्कृतावतिदुःखितौ ।
वासुदेवं प्रति तदा जग्मतुर्भवनं हरेः ॥ ११९ ॥
तावागतौ समीक्ष्याह श्रीमतीं भगवान् हरिः ।
मुनिश्रेष्ठौ समायातौ गूहस्वात्मानमत्र वै ॥ १२० ॥
तथेत्युक्त्वा च सा देवी प्रहसन्ती चकार ह ।
नारदः प्रणिपत्याग्रे प्राह दामोदरं हरिम् ॥ १२१

प्रियं हि कृतवानद्य मम त्वं पर्वतस्य हि ।
त्वमेव नूनं गोविन्द ! कन्यां तां हृतवानसि ॥ १२२ ॥
विमोह्यावां स्वयं बुद्ध्या प्रतार्य्य सुरसत्तम ! ।
इत्युक्तः पुरुषो विष्णुः पिधाय श्रोत्रमच्युतः ।
पाणिभ्यां प्राह भगवान् भवद्भ्यां किमुदीरितम्॥१२३॥
कामवानपि भावोऽयं मुनिवृत्तिरहो किल ! ।
एवमुक्तो मुनिः प्राह वासुदेवं स नारदः ॥ १२४ ॥
कर्णमूले मम कथं गोलाङ्गूलमुखन्त्विति ।
कर्णमूले तमाहेदं वानरत्वं कृतं मया ॥ १२५ ॥
पर्वतस्य मया विद्वन् ! गोलाङ्गूलमुखं तव ।
मया तव कृतं तत्र प्रियार्थं नान्यथा त्विति ॥ १२६ ॥
पर्वतोऽपि तथा प्राह तस्याप्येवं जगाद सः ।
शृण्वतोरुभयोस्तत्र प्राह दामोदरो वचः ॥ १२७ ॥
प्रियं भवद्भ्यां कृतवान् सत्येनात्मानमालभे ।
नारदः प्राह धर्मात्मा आवयोर्मध्यतः स्थितः ॥ १२८ ॥
धनुष्मान् पुरुषः कोऽत्र तां हृत्वा गतवान् किल ।
तत् श्रुत्वा वासुदेवोऽसौ प्राह तौ मुनिसत्तमौ ॥१२९॥
मायाविनो महात्मानो बहवः सन्ति सत्तमाः ।
तत्र सा श्रीमती नूनमदृष्टा मुनिसत्तमौ ! ॥ १३० ॥
चक्रपाणिरहं नित्यं चतुर्बाहुरिति स्थितः ।
तां तथा नाहमैच्छं वै भवद्भ्यां विदितं हि तत् ॥ १३१ ॥
इत्युक्तौ प्रणिपत्यैनमूचतुः प्रीतिमानसौ ।
कोऽत्र दोषस्तव विभो ! नारायण ! जगत्पते ! ॥१३२॥
दौरात्म्यं तत् नृपस्यैव मायां हि कृतवानसौ ।

इत्युक्तौ जग्मतुस्तस्मात् मुनी नारदपर्वतौ ॥ १३३
अम्बरीषं समासाद्य शापेनैनमयोजयत्।
नारदः पर्वतश्चैव यस्मादावामिहागतौ ॥ १३४ ॥
आहूय पश्चादन्यस्मै कन्यां त्वं दत्तवानसि।
मायायोगेन तस्मात्त्वां तमो ऽभिभविष्यति ॥ १३५
तेन चात्मानमत्यर्थं यथावत्त्वं न वेत्स्यसि।
एवं शापे प्रदत्ते तु तमोराशिरथोत्थितः ॥ १३६ ॥
नृपं प्रति ततश्चक्रं विष्णोः प्रादुरभूत् क्षणात्।
चक्रवित्रासितं घोरं तावुभौ तम अभ्यगात् ॥ १३७
ततः सन्त्रस्तसर्वाङ्गौ धावमानौ महामुनी।
पृष्ठतश्चक्रमालोक्य तमोराशिं दुरासदम् ॥ १३८ ॥
कन्यासिद्धिरहो प्राप्ता ह्यावयोरिति वेगितौ।
लोकालोकान्तमनिशं धावमानौ भयार्दितौ ॥ १३९
त्राहि त्राहीति गोविन्दं भाषमाणौ भयार्दितौ॥
विष्णुलोकं ततो गत्वा नारायण! जगत्पते! ॥ १४०
वासुदेव! हृषीकेश! पद्मनाभ! जनार्दन!।
त्राह्यावां पुण्डरीकाक्ष! नाथोऽसि पुरुषोत्तम! ॥ १४१
ततो नारायणश्चिन्त्यः श्रीमान् श्रीवत्सलाञ्छनः।
निवार्य्य चक्रं ध्वान्तञ्च भक्तानुग्रहकाम्यया ॥ १४२
अम्बरीषश्च मद्भक्तस्तथैतौ मुनिसत्तमौ।
अनयोरस्य च तथा हितं कार्य्यं मयाधुना ॥ १४३
आहूय तत्तमः श्रीमान् गिरा प्रह्लादयन् हरिः।
प्रोवाच भगवान् विष्णुः शृणुतां मे इदं वचः ॥ १४४
ऋषिशापो न चैवासीदन्यथा च वचो मम।

हृतो नृपाय रक्षार्थं नास्ति तस्यान्यथा पुनः। १४५
अम्बरीषस्य पुत्रस्य नप्तुः पुत्रो महायशाः।
श्रीमान् दशरथो नाम राजा भवति धार्मिकः ॥१४६॥
तस्याहमग्रजः पुत्रो रामनामा भवाम्यहम्।
तत्र मे दक्षिणो बाहुर्भरतो नाम वै भवेत्। १४७॥
शत्रुघ्नो नाम सव्यश्च शेषोऽसौ लक्ष्मणः स्मृतः।
तत्र मां समुपागच्छ गच्छेदानीं नृपं विना ॥१४८॥
मुनिश्रेष्ठौ च हित्वा त्वं इति स्माह च माधवः।
एवमुक्तं तमोनाशं तत्क्षणाच्च जगाम वै। १४९॥
निवारितं हरेश्चक्रं यथापूर्वमतिष्ठत।
मुनिश्रेष्ठौ भयान्मुक्तौ प्रणिपत्य जनार्दनम् ॥१५०॥
निर्गतौ शोकसन्तप्तौ ऊचतुस्तौ परस्परम्।
अद्य प्रभृति देहान्तमावां कन्यापरिग्रहम् ॥ १५१ ॥
न करिष्याव इत्युक्त्वा प्रतिज्ञाय च तावृषी।
योगध्यानपरौ शुद्धौ यथापूर्वं व्यवस्थितौ ॥ १५२ ॥
अम्बरीषश्च राजासौ परिपाल्य च मेदिनीम्।
सभृत्यज्ञातिसम्पन्नो विष्णुलोकं जगाम वै। १५३ ॥
मानार्थमम्बरीषस्य तथैव मुनिसिंहयोः।
रामो दाशरथिर्भूत्वा नात्मवेदीश्वरोऽभवत् १५४ ॥
मुनयश्च तथा सर्वे भृग्वाद्या मुनिसत्तमाः।
माया न कार्या विद्वद्भिरित्याहुः प्रेक्ष्य तं हरिम् ॥१५५॥
नारदः पर्वतश्चैव चिरं ज्ञात्वा विचेष्टितम्।
मायां विष्णोर्विनिन्द्यैव रुद्रभक्तौ बभूवतुः। १५६ ॥
एतद्धि कथितं सर्वं मया युष्माकमद्य वै।

अम्बरीषस्य माहात्म्यं मायाविलस्य वै हरेः॥ १५

यः पठेत् शृणुयाद्वापि श्रावयेद्वापि मानवः।

मायां विसृज्य पुण्यात्मा रुद्रलोकं स गच्छति॥ १६

इदं पवित्रं परमं पुण्यं वेदैरुदीरितम्।

सायं प्रातः पठेन्नित्यं विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात्॥ १

इत्यादि महापुराणे श्रीलैङ्गे उत्तरभागे श्रीमत्याख्यान

नाम पञ्चमोऽध्यायः।

षष्ठोऽध्यायः।

ऋषय ऊचुः।

मायाविलं श्रुतं विष्णोर्देवदेवस्य धीमतः।

कथं ज्येष्ठा समुत्पत्तिर्देवदेवात् जनार्दनात्। १॥

वक्तुमर्हसि चास्माकं लोमहर्षण! तत्वतः।

सूत उवाच।

अनादिनिधनः श्रीमान् धाता नारायणः प्रभुः॥

जगद्द्वैधमिदञ्चक्रे मोहनाय जगत्पतिः।

विष्णुर्वै ब्राह्मणान् वेदान् वेदधर्मान् सनातनान्॥

श्रियं पद्मां तथा श्रेष्ठां भागमेकमकारयत्।

ज्येष्ठामलक्ष्मीमशुभां वेदबाह्यान् नराधमान्॥ ४

अधर्मश्च महातेजा आगमैकमवाप्नुयत्।
अलक्ष्मीमग्रतः सृष्ट्वा पश्चात् पद्मां जनार्दनः॥५॥
ज्येष्ठा ते न समाख्याता अलक्ष्मीर्द्विजसत्तमाः!।
अमृतोद्भववेलायां विषानन्तरमुत्थणात्॥६॥
अशुभा सा तथोत्पन्ना ज्येष्ठा इति च वै श्रुतम्।
ततः श्रीश्च समुत्पन्ना पद्मा विष्णुपरिग्रहः॥७॥
दुःसहो नाम विप्रर्षिरुपयेमे शुभां तदा।
ज्येष्ठां तां परिपूर्णोऽसौ मनसा वीक्ष्यधिष्ठिताम्॥८॥
लोकं चचार हृष्टात्मा तया सह मुनिस्तदा।
यस्मिन् घोषो हरेश्चैव हरस्य च महात्मनः॥९॥
वेदघोषस्तथा विप्रा! होमधूमस्तथैव च।
भस्माङ्गिनो वा यत्रासंस्तत्र तत्र भयार्दिता॥१०॥
पिधाय कर्णौ संयाति धावमाना इतस्ततः।
ज्येष्ठामेवंविधां दृष्ट्वा दुःसहो मोहमागतः॥११॥
तया सह वनं गत्वा चचार स महामुनिः।
तपो महद्वने घोरे याति कन्या प्रति गृहम्॥१२॥
न करिष्यामि चेत्युक्त्वा प्रतिज्ञाय च तामृषिः।
योगज्ञानपरः शुद्धो यत्र योगीश्वरो मुनिः॥१३॥
तत्रायान्तं महात्मानं मार्कण्डेयमपश्यत।
प्रणिपत्य महात्मानं दुःसहो मुनिमब्रवीत्॥१४॥
भार्य्येयं भगवन्! मह्यं न स्थास्यति कथञ्चन।
किं करोमीति विप्रर्षे! अनया सह भार्य्यया॥१५॥
प्रविशामि तथा कुत्र कुतो न प्रविशाम्यहम्।

मार्कण्डेय उवाच ।

शृणु दुःसह ! सर्वत्र अकीर्त्तिरशुभान्विता ॥ १६ ॥
अलक्ष्मीरतुला चेयं ज्येष्ठा इत्यभिशब्दिता ।
नारायणपरा यत्र वेदमार्गानुसारिणः ॥ १७ ॥
रुद्रभक्ता महात्मानो भस्मोद्धूलितविग्रहाः ।
स्थिता यत्र जना नित्यं मा विशेथाः कथञ्चन ॥ १८
नारायण ! हृषीकेश ! पुण्डरीकाक्ष ! माधव ।
अच्युतानन्तगोविन्द ! वासुदेव ! जनार्दन ! ॥ १९
रुद्र रुद्रेति रुद्रेति शिवाय च नमो नमः ।
नमः शिवतरायेति शङ्करायेति सर्वदा ॥ २० ॥
महादेव ! महादेव ! महादेवेति कीर्त्तयेत् ।
उमायाः पतये चैव हिरण्यपतये सदा ॥ २१ ॥
हिरण्यबाहवे तुभ्यं वृषाङ्काय नमो नमः ।
नृसिंह वामनाचिन्त्य माधवेति च ये जनाः ॥ २२
वदन्ति सततं हृष्टा ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ।
वैश्याः शूद्राश्च ये नित्यं तेषां धनगृहादिषु ।
आरामे चैव गोष्ठेषु न विशेथाः कथञ्चन ॥ २३ ॥
ज्वाला माला करालञ्च सहस्रादित्यसन्निभम् ।
चक्रं विष्णोरतीवोग्रं तेषां हन्ति सदा शुभम् ॥ २४
स्वाहाकारो वषट्कारो गृहे यस्मिन् हि वर्त्तते ।
तद्धित्वा चान्यनागच्छ सामघोषोऽथ यत्र वा ॥ २५
वेदाभ्यासरता नित्यं नित्यकर्मपरायणाः ।
वासुदेवार्चनरता दूरतस्तान् विसर्जयेत् ॥ २६ ॥
अग्निहोत्रं गृहे येषां लिङ्गार्चा वा गृहेषु च ।

वासुदेवतनुर्वापि चक्रिका यत्र तिष्ठति ॥ २७ ॥
दूरतो व्रज तान् हित्वा सर्वपापविवर्जितान् ।
नित्यनैमित्तिकैर्यज्ञैर्यजन्ति च महेश्वरम् ॥ २८ ॥
तान् हित्वा व्रज चान्यत्र दुःसह त्वं ममाज्ञया ।
श्रोत्रिया ब्राह्मणा गावो गुरवोऽतिथयः सदा ॥ २९ ॥
रुद्रभक्ताश्च पूज्यन्ते यैर्नित्यं तान् विवर्जयेत् ।

दुःसह उवाच ।

यस्मिन् प्रवेशो योग्यो मे तद् ब्रूहि मुनिसत्तम ! ॥३०॥
त्वद्वाक्याद्भयनिर्मुक्तो विशाम्येषां गृहे सदा ।

मार्कण्डेय उवाच ।

न श्रोत्रिया द्विजा गावो गुरवोऽतिथयः सदा ।
यत्र भर्त्ता च भार्य्या च परस्पर विरोधिनौ ॥ ३१ ॥
सभार्य्यस्त्वं गृहं तस्य विशेथा भयवर्जितः ।
देवदेवो महादेवो रुद्रस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ ३२ ॥
विनिन्द्यो यत्र भगवान् विशस्व भयवर्जितः ।
वासुदेवरतिर्नास्ति यत्र नास्ति सदाशिवः ॥ ३३ ॥
जपहोमादिकं नास्ति भस्म नास्ति गृहे नृणाम् ।
पर्वण्यभ्यर्चनं नास्ति चतुर्दश्यां विशेषतः ॥ ३४ ॥
कृष्णाष्टम्याञ्च रुद्रस्य सन्ध्यायां भस्मवर्जिताः ।
चतुर्दश्यां महादेवं न यजन्ति च यत्र वै ॥ ३५ ॥
विष्णोर्नामविहीना ये सङ्गताश्च दुरात्मभिः ।
नमः कृष्णाय शर्वाय शिवाय परमेष्ठिने ॥ ३६ ॥
ब्राह्मणाश्च नरा मूढ़ा न वदन्ति दुरात्मकाः ।
तत्रैव सततं वत्स ! सभार्य्यस्त्वं समाविश ॥ ३७ ॥

मण्डले चोपतिष्ठन्ति तस्मात् कुर्वीत मण्डलम् ।
अन्यथा म्रियते यस्तु वृद्धो बालो युवापि वा ॥ १३ ॥
योऽन्यन्तरं न गच्छेत् स क्रीड़ते वायुना सह ।
तस्यैवं वायुभूतस्य नो श्राद्धं नोदकक्रिया ॥ १४ ॥
मम स्वेदसमुत्पन्नास्तिलास्तार्क्ष्य ! पवित्रकाः ।
असुरा दानवा दैत्या विद्रवन्ति तिलैः स्थितैः ॥ १५ ॥
एक एव तिलो दत्तो हेमद्रोणतिलैः समः ।
तर्पणे च तथा होमे दत्तो भवति चाक्षयः ॥ १६ ॥
दर्भा रोमसमुत्पन्नाः तिलाः स्वेदेषु नान्यथा ।
प्रयोगविधिना ब्रह्मा विश्वं वाप्युपजीवनात् ॥ १७ ॥
सव्ययज्ञोपवीतेन ब्रह्माद्यास्तृप्तिमाप्नुयुः ।
अपसव्येन तृप्यन्ति पितरो देवदेवताः ॥ १८ ॥
दर्भमूले स्थितो ब्रह्मा दर्भमध्ये तु केशवः ।
दर्भाग्रे शङ्करं विद्यात् त्रयो देवाः कुशे स्थिताः ॥ १९ ॥
विप्रा मन्त्राः कुशा वह्निस्तुलसी च खगेश्वर ! ।
नैते निर्माल्यतां यान्ति भोग्यमानाः पुनः पुनः ॥ २० ॥
कुशाः पिण्डेषु निर्माल्या: ब्राह्मणाः प्रेतभोजने ।
मन्त्राः शूद्रेषु पतिताश्चितायाञ्च हुताशनः ॥ २१ ॥
तुलसी ब्राह्मणा गावो विष्णुरेकादशी खग ।
पञ्चप्रवाहणान्येव भवाब्धौ मज्जतां सताम् ॥ २२ ॥
विष्णुरेकादशी गङ्गा तुलसी विप्रधेनवः ।
असारे दुर्गसंसारे षट्पदी मुक्तिदायिनी ॥ २३ ॥
तिलाः पवित्रमतुलं दर्भाश्चापि तुलस्यपि ।
निवारयन्ति चैतानि दुर्गतिं प्राप्तमातुरम् ॥ २४ ॥
हस्ताभ्याञ्च धृतैर्दर्भैस्तोयेन प्रोक्षयेद् भुवम् ।
मृत्युकाले क्षिपेद्दर्भान् कारयेदातुरस्य च ॥ २५ ॥

दर्भेषु म्रियते योऽसौ दर्भैस्तु परिवेष्टितः ।
विष्णुलोकं स वै याति मन्त्रहीनोऽपि मानवः ॥ २६ ॥
दर्भतूलीगतः प्राणी संस्थितो भूमिपृष्ठतः ।
प्रायश्चित्तविशुद्धोऽसौ संसारे सारसागरे ॥ २७ ॥
गोमयेनोपलिप्ते च दर्भस्यास्तरणे स्थिते ।
तत्र दत्तेन दानेन सर्वं पापं व्यपोहति ॥ २८ ॥
लवणं सद्रसं दिव्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ।
यस्मादन्नरसाः सर्वे नोत्कटा लवणं विना ॥ २९ ॥
पितॄणाञ्च प्रियं भाव्यं तस्मात् सर्वप्रदं भवेत् ।
विष्णुदेहसमुत्पन्नो यतोऽयं लवणो रसः ॥ ३० ॥
एतत् सलवणं दानं तेन शंसन्ति योगिनः ।
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः स्त्रीणां शूद्रजनस्य च ॥ ३१ ॥
आतुरस्य यदा प्राणान्नयन्ति वसुधातले ।
लवणन्तु तदा देयं द्वारस्योद्घाटनं दिवः ॥ ३२ ॥

इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः ।

श्रीकृष्ण उवाच । शृणु तार्क्ष्य ! प्रवक्ष्यामि दानानां दानमुत्तमम्
येन दत्तेन प्रीणन्ति भूर्भुवःस्वरिति क्रमात् ॥ १ ॥
ब्रह्माद्या ऋषयः सर्वे शङ्कराद्यामरास्तथा ।
इन्द्राद्या देवताः सर्वे दानाद्धि प्रीतिमाप्नुयुः ॥ २ ॥
देयमेतन्महादानं प्रेतोद्धरणहेतवे ।
रुद्रलोके चिरं वासस्ततो राजा भवेदिह ॥ ३ ॥
रूपवान् सुभगो वाग्मी श्रीमानतुलविक्रमः ।
विहाय यमलोकं सः स्वर्गं तार्क्ष्य । प्रगच्छति ॥ ४ ॥
तिलांश्च गां क्षितिं हेम यो ददाति द्विजोत्तमे ।

तस्य जन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ५ ॥
तिला गावो महादानं महापातकनाशनम्।
तद्द्वयं दीयते विप्रे नान्यवर्णे कदाचन ॥ ६ ॥
कल्पितं दीयते विप्रे तिला गावश्च मेदिनी।
अन्येषु नैव वर्णेषु पोष्यवर्गे कदाचन ॥ ७ ॥
पोष्यवर्गे तथा स्त्रीषु दानं देयमकल्पितम्।
आतुरे चोपरागे तु दानं देयमशेषतः ॥ ८ ॥
आतुरे दीयते दानं यावद् देहोपतिष्ठति।
जीवता च पुनर्दत्तमुपतिष्ठत्यसंवृतम् ॥ ९ ॥
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं यद्दत्तं विकलेन्द्रिये।
यच्चानुमोदते पुत्र ! तच्च दानमनन्तकम् ॥ १० ॥
अतो दद्यात् सुपुत्त्रेण यावज्जीवत्यसौ चिरम्।
अतिवाहस्तथा प्रेतो भोगांश्च लभते यतः ॥ ११ ॥
अस्वस्थातुरकाले तु देहपाते क्षितिस्थिते।
देहे तथातिवाहस्य परतः प्रीणनं भवेत् ॥ १२ ॥
तिलं लोहं हिरण्यञ्च कार्पासं लवणं तथा।
सप्तधान्यं क्षितिर्गाव एकैकं पावनं स्मृतम् ॥ १३ ॥
तारयन्ति नरं गावस्त्रिविधाच्चैव पातकात्।
हेमदानात् सुखं स्वर्गे भूमिदानान्नृपो भवेत्।
हेमभूमिप्रदानाच्च न पीड़ा नरके भवेत् ॥ १४ ॥
सर्वेऽपि यमदूताश्च यमरूपातिभीषणाः।
सर्वे ते वरदा यान्ति सप्तधान्येन प्रीणिताः ॥ १५ ॥
विष्णोः स्मरणमात्रेण प्राप्यते परमाङ्गतिम्।
भूमिस्थं पितरं दृष्ट्वा अर्द्धोन्मीलितलोचनम् ॥ १६ ॥
तस्मिन् काले सुतो यस्तु सर्वदानानि दापयेत्।
स्वस्थानाच्चलिते श्वासे दानं यच्चातुरे ददेत् ॥ १७ ॥

अश्वमेधो महायज्ञो कलां नार्हति षोड़शीम्।
धर्मात्मा स च पुत्रोऽपि देवताभिः प्रपूज्यते ॥ १८ ॥
दापयेद् यस्तु दानानि ह्यातुरं पितरं प्रति।
लोहदानञ्च दातव्यं भूमियुक्तेन पाणिना ॥ १९ ॥
यमं भीमं स नाप्नोति न गच्छेत्तस्य वेश्मनि।
कुठारं मुषलं दण्डः खड्गश्च छुरिका तथा ॥ २० ॥
एतानि यमहस्तेषु निग्रहे पापकर्मणाम्।
तस्माल्लोहस्य दानन्तु आतुरे सततं ददेत् ॥ २१ ॥
यमायुधानां सन्तुष्ट्यै दानमेतदुदीरितम्।
गर्भस्थाः शिशवो ये तु युवानः स्थविरास्तथा ॥ २२ ॥
एभिर्दानविशेषैस्तु निर्दहेयुः स्वपातकम्।
कुणिाः सार्वसूत्रापाः शुण्डा मर्कास्त्वनुर्वराः।
शबला श्यामदूताश्च लोहदानेन प्रीणिताः ॥ २३ ॥
पुत्राः पौत्रास्तथा बन्धुः सगोत्रः सुहृदः स्त्रियः।
ददन्ति नातुरे दानं ब्रह्मघ्नाः सुसमाहितम् ॥ २४ ॥
पञ्चत्वे भूमियुक्तस्य शृणु तस्य च या गतिः।
अतिवाहः पुनः प्रेतो वर्षस्य सुकृतं लभेत् ॥ २५ ॥
पादादूर्द्ध्वं कटी यावत् तावद् ब्रह्माधितिष्ठति।
ग्रीवा यावद्धरिर्नाभेः शरीरे मनुजस्य तु ॥ २६ ॥
मस्तके तिष्ठते रुद्रो व्यक्ताव्यक्तो महेश्वरः।
एकमूर्त्तेस्त्रयो भेदा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २७ ॥
अहं प्राणिशरीरस्थो भूतग्रामचतुष्टये।
धर्माधर्मे मतिं दद्यात् सुखदुःखे कृताकृते ॥ २८ ॥
जन्तोर्बुद्धिं समास्थाय पूर्वकर्माधिवासिताम्।
अहमेव तथा जीवाद् प्रेरयामि च कर्मसु ॥ २९ ॥
स्वर्गं मोक्षञ्च नरकं यान्ति च प्राणिनस्तथा।

स्वर्गस्थनरकस्थानां श्राद्धैराप्यायनम्भवेत्।
तस्माच्छ्राद्धानि कुर्वीत विविधानि विचक्षणः॥ ३०॥
मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहोऽथ वामनः।
रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्किस्तथैव च॥ ३१॥
एतानि दशनामानि स्मर्त्तव्यानि सदा बुधैः।
स्वर्गञ्चैव स वै याति च्युतः स्वर्गाच्च मानवः॥ ३२॥
लब्ध्वा सुखञ्च वित्तञ्च दयादाक्षिण्यसंयुतः।
पुत्रपौत्रसमायुक्तो जीवेत् स शरदां शतम्॥ ३३॥
आतुरे च ददेत् न्यासं विष्णुपूजाञ्च कारयेत्।
अष्टाक्षरं महामन्त्रं जपेद्वा द्वादशाक्षरम्॥ ३४॥
पूजयेच्छुक्लपुष्पैश्च नैवेद्यैर्घृतपाचितैः।
तथा गन्धैश्च धूपैश्च श्रुतिसूक्तैरनेकशः॥ ३५॥
विष्णुर्माता पिता विष्णुर्विष्णुः स्वजनबान्धवाः।
यत्र विष्णुं न पश्यामि तत्र मे किं प्रयोजनम्॥ ३६॥
जले विष्णुः स्थले विष्णुर्विष्णुः पर्वतमस्तके।
ज्वालामालाकुले विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत्॥ ३७॥
वयमापो वयं पृथ्वी वयं दर्भा वयं तिलाः।
वयं गावो वयं राजा वयं वायुर्वयम्प्रजाः॥ ३८॥
वयं हेम वयं धान्यं वयं मधु वयं घृतम्।
वयं विप्रा वयं देवा वयञ्चैव स्वर्भूर्भुवः॥ ३९॥
अहं दाता अहं ग्राही अहं याजी अहं क्रतुः।
अहं कर्त्ता अहं हर्त्ता अहं धर्मो अहङ्गुरुः॥ ४०॥
धर्माधर्मे मतिं दद्यां कर्मभिस्तु शुभाशुभैः।
यत् कर्म कुरुते क्वापि पूर्वजन्मार्जितं खग!॥ ४१॥
धर्मे चिन्तामहं कर्त्ता ह्यधर्मे यम एव च।
यतीनां कुरुते सोऽपि धर्मे मुक्तिं ददाम्यहम्॥ ४२॥

मनुजानां हितं तार्क्ष्य! अन्ते वैतरणी नदी।
तया निहत्य पापौघं विष्णुलोकं स गच्छति॥ ४३॥
बालत्वे यच्च कौमारे वयःपरिणतौ तथा।
पूर्वावस्थाकृतं यच्च यच्च जन्मान्तरेष्वपि॥ ४४॥
यन्निशायान्तथा प्रातर्यन्मध्याह्नापराह्णयोः।
सन्ध्ययोर्यत् कृतम्पापं कर्मणा मनसा गिरा॥ ४५॥
दत्त्वा वरं सकृदपि कपिलां सर्वकामिकाम्।
उद्धरेदन्तकाले सा ह्यात्मानं पापसञ्चयात्॥ ४६॥
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः।
गावो मे हृदये नित्यं गवां मध्ये वसाम्यहम्॥ ४७॥
या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवे व्यवस्थिता।
धेनुरूपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु॥ ४८॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे विंशोऽध्यायः।

एकविंशोऽध्यायः।

श्रीभगवानुवाच। ये नराः पापसंयुक्तास्ते गच्छन्ति यमालयम्।
अन्तकाले च गौर्दत्ता ह्यनन्तफलदा भवेत्॥ १॥
पादक्रमप्रमाणाब्दं स्वर्गे वसति भूमिदः।
अश्वारूढ़ाश्च ते यान्ति ददते ये ह्युपानहौ॥ २॥
अत्यातपश्रमयुता दह्यन्ते यत्र मानवाः।
छत्रदानेन वै प्रेता विचरन्ति यथासुखम्॥ ३॥
तमुद्दिश्य ददेदन्नं तेन चाप्यायितो भवेत्।
अन्धकारे महाघोरे अमूर्त्ते लक्ष्यवर्जिते।
उद्योतेनैव ते यान्ति दीपदानेन मानवाः॥ ४॥
आश्विने कार्त्तिके मासि माघे मासि मृताश्च ये।
चतुर्दश्याञ्च दीयेत दीपदानं सुखाय वै॥ ५॥

प्रत्यहञ्च प्रदातव्यं मार्गेषु विषमे नरैः।
यावत् संवत्सरं वापि प्रेतस्य सुखलिप्सया॥ ६॥
कुले मार्गे च शुद्धात्मा प्रकाशत्वञ्च गच्छति।
ज्योतिषामपि पूज्योऽसौ दीपदानरतो नरः॥ ७॥
प्राङ्मुखोदङ्मुखो दीपो देवागारे द्विजालये।
यो ददाति मृतस्येह जीवन्नप्यात्महेतवे।
स गच्छति महामार्गे सर्वक्लेशविवर्जितः॥ ८॥
आसनभाजनभोज्यं दीयते च द्विजातये।
सुखेन भुञ्जमानस्तु सुखं गच्छति वै पथि॥ ९॥
कमण्डलुप्रदानेन तृषितः पिबते जलम्।
भाजनं चान्नदानञ्च कुसुमं चाङ्गुलीयकम्॥ १०॥
एकादशाहे दातव्यं प्रेतो याति पराङ्गतिम्।
त्रयोदशपदानीत्थं प्रेतस्य शुभमिच्छता॥ ११॥
दातव्यानि यथाशक्ति प्रेतोऽसौ प्रीणितो भवेत्।
भाजनानि पदञ्चैव कुम्भाश्चैव त्रयोदश॥ १२॥
मुद्रिका वस्त्रयुग्मञ्च तथा छत्रमुपानहौ।
एतावन्तः पदार्था हि प्रेतोद्देशेन दापयेत्॥ १३॥
वृषोत्सर्गे कृते तार्क्ष्य! प्रेतो याति पराङ्गतिम्।
योऽश्वं रथं गजं वापि ब्राह्मणे यदि दापयेत्॥ १४॥
स्वमहिम्नोऽनुसारेण तत्तत् सुखमवाप्नुयात्।
नानालोकान् विचरति महिषीं यो ददाति च॥ १५॥
यमवाहस्य जननी महिषी सुगतिप्रदा।
ताम्बूलं पुष्पदानेन याम्यानां प्रीतिवर्द्धनम्॥ १६॥
तेन संप्रीणिताः सर्वे तस्मिन् क्लेशं न कुर्वते।
गोभूतिलहिरण्यादिदानानि निजशक्तितः॥ १७॥
मृतोद्देशेन यो दद्याज्जलपात्रञ्च मृण्मयम्।

...दपाश्वसहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ १८ ॥
...मदूता महारौद्राः करालाः कृष्णपिङ्गलाः।
... भीषयन्ति तं तार्क्ष्य! वस्त्रदाने कृते सति ॥ १९ ॥
...र्गे वै गच्छमानस्तु तृषार्त्तः श्रमपीड़ितः।
...टाम्बदानयोगेन सुखी भवति निश्चितम् ॥ २० ॥
...य्यातूलीपट्टयुता दद्याद्देवद्विजातये।
...या प्रेतत्वमुक्तोऽसौ मोदते सह दैवतैः ॥ २१ ॥
एतत्ते कथितं तार्क्ष्य! दानमन्त्येष्टिकर्मजम्।
अधुना कथयिष्येऽहं देहे मृत्युप्रवेशनम् ॥ २२ ॥
जातस्य मर्त्यलोकेऽस्मिन् प्राणिनो मरणं ध्रुवम्।
पूर्वकाले मृतानान्तु प्राणिनाञ्च खगेश्वर! ॥ २३ ॥
सूक्ष्मीभूत्वा त्वसौ वायुर्निर्गच्छत्यस्य तद्बलात्।
नवद्वारैरोमभिश्च जातानां तालुरन्ध्रकात् ॥ २४ ॥
पापिष्ठानामपानेन जीवो निष्क्रामति ध्रुवम्।
कुणपं पतते पश्चान्निर्गते मरुदीश्वरे ॥ २५ ॥
कालाहतः पतत्येव निराधारो यथा द्रुमः।
पृथिव्यां लीयते पृथ्वी आपश्चैव तथाप्सु च ॥ २६ ॥
तेजस्तेजसि लीयेत समीरे च समीरणः।
आकाशे च तथाकाशं सर्वव्यापी तु शङ्करे ॥ २७ ॥
तत्र कामादयो पञ्च काये पञ्चेन्द्रियाणि च।
एते तार्क्ष्य! समाख्याता देहे तिष्ठन्ति तस्कराः ॥ २८ ॥
कामक्रोधौ ह्यहङ्कारो मनस्तत्रैव नायकः।
संहारकश्च कालोऽसौ पुण्यपापेन संयुतः ॥ २९ ॥
जगतश्च स्वरूपञ्च निर्मितं स्वेन कर्मणा।
गच्छेद्देहं पुनः सोऽपि सुकृतैर्दुष्कृतैर्युतम् ॥ ३० ॥
पञ्चेन्द्रियसमायुक्तं सकलैर्विषयैः सह।

प्रविवेश नवे गेहे गृहे दग्धे यथा गृही ॥ ३१ ॥
शरीरे ये समासीनाः सम्भवे सर्वधातवः।
मूत्रं पुरीषं तद्योगाद् ये चान्ये धातवस्तथा ॥ ३२ ॥
पित्तं श्लेष्मा तथा मज्जा मांसं मेदस्तथैव च।
अस्थि शुक्रञ्च स्नायुश्च देहेन सह दह्यते ॥ ३३ ॥
एतेषां कथिता तार्क्ष्य ! संस्थितिः सर्वदेहिनाम्।
कथयामि पुनस्तेषां शरीरञ्च यथा भवेत् ॥ ३४ ॥
एकस्तम्भस्नायुबद्धं स्थूणाद्वयविभूषितम्।
इन्द्रियैश्च समायुक्तं नवद्वारं शरीरकम् ॥ ३५ ॥
विषयैश्च समाक्रान्तं कामक्रोधसमाकुलम्।
रागद्वेषसमाकीर्णं तृष्णादुर्गतिसंयुतम् ॥ ३६ ॥
लोभजालपरिच्छिन्नं मोहवस्त्रेण वेष्टितम्।
सुबद्धं मायया चैव चेतनाधिष्ठितं पुरम् ॥ ३७ ॥
षाट्कौशिकसमुत्पन्नं पुरं पुरुषसंश्रितम्।
एतद्गुणसमायुक्तं शरीरं सर्वदेहिनाम् ॥ ३८ ॥
तिष्ठन्ति देवताः सर्वा भुवनानि चतुर्दश।
आत्मानं ये न जानन्ति ते नराः पशवः स्मृताः ॥ ३९ ॥
एवमेव समाख्यातं शरीरं ते चतुर्विधम्।
चतुरशीतिलक्षाणि निर्मितानि मया पुरा ॥ ४० ॥
स्वेदजा उद्भिज्जाश्चैव अण्डजाश्च जरायुजाः।
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत् पृष्टोऽहन्त्वयानघ ! ॥४१॥

इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे
एकविंशोऽध्यायः।

द्वाविंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। कथमुत्पद्यते जन्तुर्भूतग्रामचतुष्टये।

त्वचा रक्तं तथा मांसं मेदो मज्जास्थि जीवितम् ॥१॥
पाणिपादौ तथा जिह्वा गुह्यं केशा नखास्तथा ।
सन्धिमार्गाश्च बहुशो रेखानेकविधा तथा ॥ २ ॥
कामक्रोधौ भयं लज्जा मनो हर्षः सुखासुखम् ।
चिवितं छिद्रितं वापि वसाजालेन वेष्टितम् ॥ ३ ॥
इन्द्रजालमहं मन्ये संसारेऽसारसागरे ।
कर्त्ता कोऽत्र महाबाहो ! सर्वं वद मम प्रभो ! ॥ ४ ॥
भगवानुवाच । कथयामि परं गुह्यं कालोद्धारविनिर्णयम् ।
येन विज्ञातमात्रेण सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ५ ॥
साधु पृष्टं त्वया लोके यदिदं जीवकारणम् ।
वैनतेय ! शृणुष्व त्वमेकाग्रकृतमानसः ॥ ६ ॥
ऋतुकाले तु नारीणां त्यजेद्दिनचतुष्टयम् ।
तिष्ठत्यस्मिन् ब्रह्महत्या पुराकृतसमुद्भवा ॥ ७ ॥
वेधाः शक्रात् समुत्सार्य्य चतुर्थांशेन दत्तवान् ।
तावन्नालोकयेत् वक्त्रं यावत् पापञ्च तिष्ठति ॥ ८ ॥
प्रथमेऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी ।
तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थेऽहनि शुध्यति ॥ ९ ॥
सप्ताहात् पितृदेवानां भवेद् योग्या व्रतार्च्चने ।
सप्ताहमध्ये यो गर्भस्तत्सम्भूतिर्मलिम्लुचा ॥ १० ॥
युग्मासु पुत्रा जायन्ते स्त्रियोऽयुग्मासु रात्रिषु ।
पूर्वसप्तकमुत्सृज्य ततो युग्मेषु संविशेत् ॥ ११ ॥
षोड़शर्त्तुनिशाः स्त्रीणां सामान्यात् समुदाहृताः ।
या चतुर्दशमी रात्रिर्गर्भस्तिष्ठति तत्र चेत् ॥ १२ ॥
गुणभाग्यनिधिस्तत्र पुत्रो जायेत धार्मिकः ।
सा निशा तत्र सामान्यैर्न लभ्येत कदाचन ॥ १३ ॥
प्रायशः सम्भवन्त्यत्र गर्भास्त्वष्टाहमध्यतः ।

पञ्चमेऽह्नि नारीणां गौल्यमाधुर्य्यभोजनम् ॥१४॥
कटुक्षारञ्च तीक्ष्णञ्च साज्यं युवतिभोजनम्।
स्त्री चेत्रमौषधी पात्रं वीजं वाप्यमृताशनम्॥ १५॥
तत्र वप्ता नरः सम्यक् जन्तुस्तत्र निषिच्यते।
तस्यास्चैवातपो वर्ज्यः शीतलं केवलं चरेत्॥ १६॥
ताम्बूलगन्धश्रीखण्डैः समं सङ्गः शुभेऽहनि।
निषेकसमये यादृङ् नरचित्ते विकल्पना॥ १७॥
तादृक्स्वभावसम्भूतिर्जन्तुर्वसति कुक्षिगः।
शुक्रशोणितसंयोगे पिण्डोत्पत्तिः प्रजायते॥ १८॥
वर्द्धते जठरे जन्तुस्तारापतिरिवाम्बरे।
चैतन्यं वीजरूपे हि शुक्रे नित्यं व्यवस्थितम्॥ १९॥
कामं चित्तञ्च शुक्रञ्च यदा ह्येकत्वमाप्नुयुः।
तदा द्रवमवाप्नोति योषागर्भाशये नरः॥ २०॥
रक्ताधिक्ये भवेन्नारी शुक्राधिक्ये भवेन्नरः।
शुक्रशोणितयोः साम्ये गर्भः षण्डत्वमाप्नुयात्॥ २१॥
अहोरात्रेण कलिलम्बुद्बुदं पञ्चभिर्दिनैः।
दशमेऽह्नि भवेन्मांसमिश्रधातुसमन्वितम्॥ २२॥
घनमांसञ्च विंशाहे गर्भस्थो वर्द्धते क्रमात्।
पञ्चविंशतिपूर्णाहे वलं पुष्टिश्च जायते॥ २३॥
तथा मासे तु सम्पूर्णे पञ्चतत्त्वानि धारयेत्।
मासद्वये तु सम्पूर्णे त्वचा मेदश्च जायते॥ २४॥
मज्जास्थीनि त्रिभिर्मासैः केशा गुल्फाश्चतुर्थके।
कर्णौ च नासिकाकुक्षी जायेते मासि पञ्चके॥ २५॥
कण्ठरन्ध्रं तथा पृष्ठं गुह्याख्यं मासि सप्तमे।
अङ्गप्रत्यङ्गसम्पूर्णो गर्भो मासैरथाष्टभिः॥ २६॥
नवमे मासि सम्प्राप्ते गर्भस्थस्य रतिः स्वयम्।

इच्छा सञ्जायते तस्य गर्भवासविनिःसृतौ ॥ २७ ॥
नारी वाथ नरो वाथ नपुंसकं वाभिजायते।
नवमे दशमे वापि जायते यश्च भौतिकः ॥ २८ ॥
प्रसूतवायुनाक्रष्टः पीड़या विह्वलीकृतः।
क्षितिर्वारि हविर्भोक्ता पवनाकाशमेव च ॥ २९ ॥
एभिर्भूतैः पीड़ितस्तु निबद्धः स्नायुबन्धनैः।
त्वचास्थिनाड्यो रोमाणि मांसञ्चैवात्र पञ्चमम् ॥ ३० ॥
एते पञ्चगुणाः प्रोक्ताः मया भूमेः खगेश्वर!।
यथा पञ्चगुणा आपस्तथा शृणु च काश्यप! ॥ ३१ ॥
लाला मूत्रं तथा शुक्रं मज्जा रक्तञ्च पञ्चमम्।
अपाम्पञ्च गुणाः प्रोक्ता ज्ञातव्यास्ते प्रयत्नतः ॥ ३२ ॥
क्षुधा निद्रा च तृष्णा च आलस्यं कान्तिरेव च।
तेजः पञ्चगुणं तार्क्ष्य! प्रोक्तं सर्वत्र योगिभिः ॥ ३३ ॥
धावनं श्वसनञ्चैव आकुञ्चनप्रसारणम्।
निरोधः पञ्चमः प्रोक्तो वायोः पञ्च गुणाः स्मृताः ॥ ३४ ॥
रागद्वेषौ तथा लज्जा भयम्मोहस्तथैव च।
इत्येतत् कथितं तार्क्ष्य! वायुजं गुणपञ्चकम् ॥ ३५ ॥
घोषश्छिद्राणि गाम्भीर्य्यं श्रवणं सर्वसंश्रयः।
आकाशस्य गुणाः पञ्च ज्ञातव्यास्तार्क्ष्य! यत्नतः ॥ ३६ ॥
श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासा बुद्धीन्द्रियाणि च।
पाणिपादौ गुदं वाक् चोपस्थं कर्मेन्द्रियाणि च ॥ ३७ ॥
इड़ा च पिङ्गला चैव सुषुम्ना च तृतीयका।
गान्धारी गजजिह्वा च पूषा चैव यशा तथा ॥ ३८ ॥
अलम्बुषा कुहश्चैव शङ्खिनी दशमी तथा।
पिण्डमध्ये स्थिता ह्येताः प्रधाना दशनाड़यः ॥ ३९ ॥
प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च।

नागः कूर्मश्च क्रकरो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ ४० ॥
इत्येते वायवः प्रोक्ता दश देहेषु संस्थिताः।
केवलं भुक्तमन्नञ्च पुष्टिदं सर्वदेहिनाम् ॥ ४१ ॥
नयति प्राणदो वायुः शरीरे सर्वसन्धिषु।
आहारो भुक्तमात्रस्तु वायुना क्रियते द्विधा ॥ ४२ ॥
सम्प्रविश्य गुदे याति पृथगन्नं पृथक् जलम्।
ऊर्द्ध्वमग्नेर्जलं कृत्वा तदन्नञ्च जलोपरि ॥ ४३ ॥
अग्नेश्चाधः स्थितः प्राणो ह्यग्निन्तन्तु धमेच्छनैः।
वायुना धम्यमानोऽग्निः पृथक्किट्टं पृथग्रसम् ॥ ४४ ॥
मलैर्द्वादशभिः किट्टं भिन्नं देहात् पृथग्भवेत्।
कर्णाक्षि नासिका जिह्वा दन्ता नाभिर्गुदं वपुः ॥ ४५ ॥
नखा मलाश्रयश्चेदं विण्मूत्रं वेत्यनन्तरम्।
शुक्रशोणितसंयोगाद्देहः षाट्कौशिकः स्मृतः ॥ ४६ ॥
रोमकोटिस्तथा तिस्रो ह्यर्द्धकोटिसमन्विता।
द्वात्रिंशद्दशनास्तत्र सामान्याद्विनतासुत ! ॥ ४७ ॥
विंशतिस्तु नखाः केशास्तिलचं सुखमूर्द्धजाः।
मांसम्पलसहस्रैकं सामान्याद्देहसंस्थितम् ॥ ४८ ॥
रक्तं पलशतं तार्क्ष्य ! बद्धमेतत् पुरातनैः।
पलानि दश मेदश्च त्वचा चैव तु तत्समः ॥ ४९ ॥
पलं द्वादशकं मज्जा महारक्तं पलत्रयम्।
शुक्रं द्विकुड़वं ज्ञेयं शोणितं कुड़वं स्मृतम् ॥ ५० ॥
श्लेष्मणश्च षड़ंशश्च विण्मूत्रं तत्प्रमाणतः।
एष पिण्डः समाख्यातो वैभवं सम्प्रचक्ष्महे ॥ ५१ ॥
ब्रह्माण्डे ये गुणाः सन्ति शरीरे ते व्यवस्थिताः।
पातालभूधरालोकास्तथा द्वीपाः ससागराः।
आदित्याद्या ग्रहाः सर्वे पिण्डमध्ये व्यवस्थिताः ॥ ५२ ॥

पादाधस्तु तलं ज्ञेयं पादोर्द्ध्वं वितलं तथा ।
जानुभ्यां सुतलं विद्धि जङ्घासु च तलातलम् ॥ ५३ ॥
तथा रसातलञ्चोर्व्वोर्गुह्यदेशे महातलम् ।
पातालं कटिसंस्थन्तु पादतो लक्षयेद्बुधः ॥ ५४ ॥
भूर्लोकं नाभिमध्ये तु भुवर्लोकन्तदूर्द्ध्वतः ।
स्वर्लोकं हृदये विन्द्यात् कण्ठदेशे महस्तथा ॥ ५५ ॥
जनलोकं वक्त्रदेशे तपोलोकं ललाटके ।
सत्यलोकं महारन्ध्रे भुवनानि चतुर्द्दश ॥ ५६ ॥
त्रिकोणे संस्थितो मेरुरधःकोणे च मन्दरः ।
दक्षिणे चैव कैलासो वामकोणे हिमाचलः ॥ ५७ ॥
निषधश्चोर्द्ध्वभागे तु दक्षिणे गन्धमादनः ।
रमणो वामरेखायां सप्तैते कुलपर्व्वताः ॥ ५८ ॥
अस्थिस्थाने स्थितो जम्बुः शाकं मज्जासु संस्थितम् ।
कुशद्वीपः स्थितो मांसे क्रौञ्चद्वीपः शिरःस्थितः ॥ ५९ ॥
त्वचायां शाल्मलीद्वीपो गोमेदो रोमसञ्चये ।
नखस्थं पुष्करद्वीपं सागरास्तदनन्तरम् ॥ ६० ॥
क्षीरोदश्च तथा मूत्रे क्षीरे क्षीरोदसागरः ।
सुरोदधिः श्लेष्मसंस्थो मज्जायां घृतसागरः ॥ ६१ ॥
रसोदधिं रसे विन्द्यात् शोणिते दधिसागरम् ।
स्वादूदकञ्च विट्स्थाने गर्भोदं शुक्रसंस्थितम् ॥ ६२ ॥
नादचक्रे स्थितः सूर्य्यो विन्दुचक्रे तु चन्द्रमाः ।
लोचनाभ्यां कुजो ज्ञेयो हृदये च बुधः स्मृतः ॥ ६३ ॥
विष्णुस्थाने गुरुं विन्द्यात् शुक्रे शुक्रो व्यवस्थितः ॥ ६४ ॥
नाभिस्थाने स्मृतो मन्दो मुखे राहुः स्मृतः सदा ।
पादस्थाने स्मृतः केतुः शरीरे ग्रहमण्डलम् ॥ ६५ ॥
विभक्तञ्च समाख्यातं आपादतलमस्तकम् ।

उत्पन्ना ये हि संसारे म्रियन्ते ते न संशयः॥ ६६॥
बुभुक्षा च तृषा रौद्रादाघोद्भूता च मूर्च्छना।
यत्र पीड़ास्त्विमा रौद्राः सर्ववृश्चिकदंशजाः॥ ६७॥
तप्तवालुकमध्येन प्रज्वलद्वह्निमध्यतः।
केशग्राहैः समाक्रान्ता नीयन्ते यमकिङ्करैः॥ ६८॥
पापिष्ठास्त्वधमास्तार्क्ष्य! दयाधर्मविवर्जिताः।
यमलोके वसन्त्येव कुर्व्यां जन्म च विद्यते॥ ६९॥
एवं सञ्जायते तार्क्ष्य! मर्त्ये जन्तुः स्वकर्मभिः।
आयुः कर्म च वित्तञ्च विद्या निधनमेव च।
पञ्चैतानि हि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः॥ ७०॥
कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते।
सुखं दुःखं भयं क्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते॥ ७१॥
अधोमुखं चोर्द्ध्वपादं गर्भाद्वायुः प्रकर्षति।
जन्मतो वैष्णवी माया सम्मोहयति सत्वरम्॥ ७२॥
स्वकर्मकृतसम्बन्धो जन्तुर्जन्म प्रपद्यते।
सुकृतादुत्तमो भोगी भाग्यवान् सुकुले भवेत्॥ ७३॥
यथा दुष्कृतकर्मा हि कुले हीने प्रजायते।
दरिद्रो व्याधितो मूर्खः पापकृद् दुःखभाजनः।
उत्पत्तेर्लक्षणं जन्तोः कथितं स्त्वपिपुत्त्वक!॥ ७४॥

इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे
द्वाविंशोऽध्यायः।

त्रयोविंशोऽध्यायः।

तार्क्ष्य उवाच। यमलोकं कियन्मात्रं त्रैलोक्ये सचराचरे।
विस्तारं तस्य मे ब्रूहि अध्वा चैव कियान् स्मृतः॥१॥
कैः कैः पापैः कृतैर्देव! केन वा शुभकर्मणा।

गच्छन्ति मानवास्तत्र कथयस्व जनार्दन ! ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच। षड़शीतिसहस्राणि योजनानां प्रमाणतः।
यमलोकस्य चाध्वानं ह्यन्तरा मानुषस्य च ॥ ३ ॥
आततताम्रमिवातप्तो ज्वलन् दुर्गो महापथः।
तत्र गच्छन्ति पापिष्ठा मानवा मूढ़चेतसः ॥ ४ ॥
कण्टकास्तीक्ष्णकाश्चैव विविधा घोरदारुणाः।
तत् तु वर्त्म चितिर्व्याप्तं हुताशश्च तथोल्वणः ॥ ५ ॥
वृक्षच्छाया न तत्रास्ति यत्र विश्रमते नरः।
गृहीतकालपाशैस्तु कृतैः कर्मभिरुल्वणैः ॥ ६ ॥
तस्मिन् मार्गे न चान्नाद्यं येन प्राणान् प्रपोषयेत्।
जलं न दृश्यते तत्र तृषा येन विलीयते॥ ७ ॥
क्षुधया पीड़ितो याति तृषया च महापथि।
शीतेन कम्पितः क्वापि यममार्गेऽतिदुर्गमे ॥ ८ ॥
यद् यस्य यादृशं पापं स पन्थास्तस्य तादृशः।
सुदीनाः कृपणा मूढ़ा दुःखैर्व्याप्तास्तरन्ति वै ॥ ९ ॥
रुदन्ति करुणं केचित् केचिद्रौद्रं वदन्ति वै।
आत्मकर्मकृतैर्दोषैस्तप्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ १० ॥
ईदृग्विधः स वै पन्था विज्ञेयो दारुणः खग !।
वितृष्णा ये नरा लोके सुखं तस्मिन् व्रजन्ति ते ॥११॥
यानि यानि च दानानि दत्तानि भुवि मानवैः।
तानि तान्युपतिष्ठन्ति यमलोके पुरःसरम् ॥ १२ ॥
पापिनां नोपतिष्ठन्ति दत्ताः श्राद्धजलाञ्जलिः।
भ्रमन्ति वायुभूताश्च ये क्षुद्राः पापकर्मिणः ॥ १३ ॥
ईदृशं वर्त्म वै रौद्रं कथितं तव सुव्रत !।
पुनश्च कथयिष्यामि यमलोकस्य या गतिः ॥ १४ ॥
याम्यनैरृतयोर्मध्ये पुरं वैवस्वतस्य च।

सर्वं वज्रमयं दिव्यमभेद्यं यत् सुरासुरैः ॥ १५ ॥
चतुरस्रं चतुर्द्वारं सप्तप्राकारतोरणम्।
स्वयं तिष्ठति तस्यान्तर्यमो दूतैः समन्वितः ॥ १६ ॥
योजनानां सहस्रं हि प्रमाणेन तु दृश्यते।
सर्वं रत्नमयं दिव्यं विद्युज्ज्वालार्कवर्चसम् ॥ १७ ॥
तद् गृहं धर्मराजस्य विस्तीर्णं काञ्चनप्रभम्।
पञ्चविंशप्रमाणेन योजनानि समुच्छ्रितम् ॥ १८ ॥
वृतं स्तम्भसहस्रैस्तु वैदूर्य्यमणिमण्डितम्।
मुक्ताजालं गवाक्षन्तु पताकाशतभूषितम् ॥ १९ ॥
घण्टाशतनिनादाढ्यं तोरणानां शतैर्वृतम्।
एवमादिभिरन्यैश्च भूषणैर्भूषितं सदा ॥ २० ॥
तत्रस्थो भगवान् धर्म आसने नियमे शुभे।
दशयोजनविस्तीर्णे नीलजीमूतसन्निभे ॥ २१ ॥
धर्मज्ञो धर्मशीलश्च धर्मयुक्तहितो यमः।
भयदः पापयुक्तानां धर्मिणाञ्च सुखप्रदः ॥ २२ ॥
मन्दमारुतसंयोगैर्विविधैरुत्सवैस्तथा।
व्याख्याभिर्बहुभिर्युक्तः शङ्खवादित्रनिस्वनैः ॥ २३ ॥
पुरमध्ये प्रवेशे तु चित्रगुप्तस्य वै गृहम्।
पञ्चविंशतिसंख्यानां योजनानां प्रमाणतः ॥ २४ ॥
दशोच्छ्रितं महादिव्यं लोहप्राकारवेष्टितम्।
प्रतोलीशतसञ्चारं पताकाशतशोभितम् ॥ २५ ॥
दीपिकाशतसंकीर्णं गीतध्वनिसमाकुलम्।
चित्रितं चित्रकुशलैश्चित्रगुप्तस्य वै गृहम् ॥ २६ ॥
मणिमुक्तामये दिव्ये आसने परमाद्भुते।
तत्रस्थो गणयत्यायुर्मानुषेष्वितरेषु च ॥ २७ ॥
न मुह्यति कथञ्चित् सः सुकृते दुष्कृतेऽपि च।

जन्मनोपार्जितं यावत् सदसद्देति तस्य तत् ॥ २८ ॥
दशाष्टदोषरहितं कृतं कर्म लिखत्यसौ।
चित्रगुप्तगृहात् प्राच्यां ज्वरस्यास्ति महागृहम् ॥ २९ ॥
दक्षिणे चापि शूलस्य लूताविस्फोटकस्य च।
पश्चिमे कालपाशस्य अजीर्णस्यारुचेस्तथा ॥ ३० ॥
मध्यपीठोत्तरे ज्ञेया तथा चान्या विसूचिका।
ऐशान्यां वै शिरोऽर्त्तिः स्यादाग्नेय्यां चैव मूर्च्छना ॥ ३१ ॥
अतिसारस्तु नैर्ऋत्यां वायव्यां दाहसंज्ञकः।
एभिः परिवृतो नित्यं चित्रगुप्तः स तिष्ठति।
यत् कर्म क्रियते यैश्च तत् सर्वं तु लिखत्यसौ ॥ ३२ ॥
धर्मराजगृहद्वारि दूतास्तार्क्ष्य ! तथा दिशि।
तिष्ठन्ति पापकर्माणः पीड़यन्तो नराधमान् ॥ ३३ ॥
यमदूतैर्महापाशैस्ताड्यमानाश्च मुद्गरैः।
बध्यन्ते विविधैः पाशैः पूर्वकर्मकृतैर्नराः ॥ ३४ ॥
नानाप्रहरणैश्चैव नानायन्त्रैस्तथापरैः।
पीड्यन्ते पापकर्माणः क्रकचैः काष्ठवद्विधा ॥ ३५ ॥
अन्ये च ज्वलमानैस्तु अङ्गारैः परितो भृशम्।
पूर्वकर्मविपाकेन ध्मायन्ते लोहपिण्डवत् ॥ ३६ ॥
छिन्नाश्चान्ये धरापृष्ठे कुठारेण च कर्त्तिताः।
क्रन्दमानाश्च दृश्यन्ते पूर्वकर्मविपाकतः ॥ ३७ ॥
केचिन्निगड़पाशैश्च तैलपाकैस्तथापरे।
हन्यन्ते यमदूतैश्च पापिष्ठाः सुभृशं नराः ॥ ३८ ॥
ऋणानि प्रार्थयन्त्यन्ये देहि देहीति कोटिशः।
यमलोके मया दृष्टाः स्वमांसं भक्षयन्ति हि ॥ ३९ ॥
इत्येवं बहवस्तार्क्ष्य ! नरकाः पापिनां स्मृताः।
किमेभिर्विस्तरप्रोक्तैः सर्वशास्त्रेषु भाषितैः।

दानोपकारं वक्ष्यामि यथा तत्र सुखं भवेत् ॥ ४० ॥

इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे
त्रयोविंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

श्रीकृष्ण उवाच। शृणु तार्क्ष्य! यथान्यायं धर्माधर्मस्य लक्षण
सुकृतं दुष्कृतं नृणामग्रे धावति धावति ॥ १ ॥
कृते तपः प्रशंसन्ति त्रेतायां ज्ञानसाधनम् ।
द्वापरे यज्ञदानञ्च दानमेकं कलौ युगे ॥ २ ॥
गृहस्थानां स्मृतौ प्रोक्तान् धर्मानालपतां तथा ।
इष्टापूर्त्तं स्वया शक्त्या कुर्वतां नास्ति पातकम् ॥ ३ ॥
वृक्षास्तु रोपिता येन तड़ागादि जलाशयाः ।
कृता येन हि मार्गेऽस्मिन् सुखं याति स मानवः ॥ ४
हिमे तुषारशीताभ्यां पीड्यते न यमालये ।
तप्यमानः सुखं याति इन्धनानि ददाति यः ॥ ५
हृष्टा विभूषिताश्चैव गन्धपुष्पसमन्विताः ।
भूमिदानैः सुखं यान्ति सर्वकामैश्च पूरिताः ॥ ६ ।
सुवर्णमणिमुक्तादिवस्त्राण्याभरणानि च ।
तेन सर्वमिदं दत्तं येन दत्ता वसुन्धरा ॥ ७ ॥
यानि यानि च दानानि कृतानि भुवि मानवैः ।
यमलोकपथे तानि तिष्ठन्त्यग्रे समीपतः ॥ ८ ॥
व्यञ्जनानि विचित्राणि भक्ष्यभोज्यानि यानि च ।
विधिना ददते पुत्त्रैः पित्रे तदुपतिष्ठति ॥ ९ ॥
आत्मा वै पुत्त्रनामा हि पुत्त्रस्त्राता यमालये ।
नरकात् पितरं त्रायेत्तेन पुत्त्र इति स्मृतः ॥
अतो देयञ्च पुत्त्रेण आद्यमाजीवितावधि ।

प्रतिवाहस्तदा प्रेतो भोगांश्च लभते हि सः॥ ११॥
दह्यमानस्य प्रेतस्य स्वजनैर्यैर्जलाञ्जलिः।
दीयते प्रीतरूपोऽसौ प्रेतो याति यमालयम्॥ १२॥
अपक्के मृण्मये पात्रे दुग्धं दद्याद्दिनत्रयम्।
काष्ठत्रयं गुणैर्बद्धा प्रेतप्रीत्यै चतुष्पथे॥ १३॥
प्रथमेऽह्नि द्वितीये च तृतीये च तथा खग!।
आकाशस्थः पिबेद् दुग्धं प्रेतो वायुवपुर्धरः॥ १४॥
चतुर्थे सञ्चयः कार्य्यः सर्वैस्तु सह गोत्रजैः।
ततः सञ्चयनादूर्द्ध्वं गङ्गास्पर्शो विधीयते॥ १५॥
द्वितीये च तृतीये च चतुर्थे वापि साग्निकैः।
अस्थिसञ्चयनादूर्द्ध्वं प्रदद्यादञ्जलिं ततः॥ १६॥
न पूर्वाह्णे न मध्याह्ने नापराह्णे च सन्धिषु।
प्रातः प्रथमयामेषु दद्यादाद्यजलाञ्जलिम्॥ १७॥
पुत्त्रेण दत्तैस्तैः सर्वैर्गोत्रजैः सह बान्धवैः।
स्वजात्यैः परजात्यैश्च देय आद्यजलाञ्जलिः॥ १८॥
गन्तव्यं नैव विप्रेण दातुं शूद्रे जलाञ्जलिम्।
निवृत्ताश्च यदा तीराल्लोकाचारस्ततो भवेत्॥ १९॥
पञ्चत्वञ्च गते शूद्रे यः काष्ठं नयते चिताम्।
अनुव्रजेत्तथा विप्रस्त्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥ २०॥
त्रिरात्रे तु ततः पूर्णे नदीं गत्वा समुद्रगाम्।
प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति॥ २१॥
शूद्रो गच्छति सर्वेषु वैश्यस्त्रिषु द्वयेऽपरः।
गच्छति स्वेषु वर्णेषु विप्रो दातुं जलाञ्जलिम्॥ २२॥
अधरोत्तरवस्त्राभ्यां वस्त्रग्रन्थिञ्च दापयेत्।
एकवस्त्रो प्रदद्यात् तु सदर्भञ्च तिलाञ्जलिम्॥ २३॥
यदा दातुञ्च गच्छन्ति दन्तधावनपूर्वकम्।

त्यजन्ति गोत्रजाः सर्वे दिनानि नव काश्यप ! ॥ २४ ॥
जलाञ्जलिं यदा दातुं गच्छति द्विजसत्तम ! ।
यस्मिन् स्थाने मिलेद् यस्तु अध्वन्यपि गृहेऽपि वा ॥२५॥
विश्लेषस्तु ततः स्थानात् पादाद्याद्विहितो बुधैः ।
स्त्रीजनश्चाग्रतो गच्छेत् पृष्ठतो नरसञ्चयः ॥ २६ ॥
तत आचमनं कार्य्यं पाषाणोपरिसंस्थितैः ।
यवांश्च सर्षपान् दूर्वां पूर्णपात्रे विलोकयेत् ॥ २७ ॥
प्राशयेन्निम्बपत्राणि गेहस्नानं समाचरेत् ।
गोत्रजेन च कर्त्तव्यं गृहान्नं नैव भोजयेत् ॥ २८ ॥
भुञ्जीत मृण्मये पात्रे उत्तानञ्च विवर्जयेत् ।
मृतकस्य गुणा ग्राह्या यमगाथां समुच्चरेत् ॥ २९ ॥
शुभाशुभौ च ध्यायन्तः पूर्वकर्मोपसञ्चितौ ।
अलब्धेन च देहेन भुङ्क्ते सुकृतदुष्कृते ॥ ३० ॥
वायुरूपो भ्रमत्येव वायुः कुट्यां स गच्छति ।
दशाहे कर्म क्रियते जायते तेन सा कुटी ॥ ३१ ॥
क्षुधाविभ्रममापन्नो दशाहे यो न तर्पितः ।
पिण्डैस्तस्य तदाऽन्नञ्च आकाशे भ्रमते तु सः ॥ ३२ ॥
दिनत्रयं वसेत्तोये अग्नौ चापि दिनत्रयम् ।
आकाशे च वसेत् त्रीणि दिनमेकञ्च वासवे ॥ ३३ ॥
गृहद्वारे श्मशाने वा तीर्थे देवालये तथा ।
यत्रादौ दीयते पिण्डस्तत्र सर्वान् समापयेत् ॥ ३४ ॥
एकादशाहे यच्छ्राद्धं तत् सामान्यमुदाहृतम् ।
चतुर्णामपि वर्णानां शुद्धये स्नानमिष्यते ॥ ३५ ॥
स्नात्वा चैकादशाहन्तु पुनः स्नात्वा शुचिर्भवेत् ।
न भवेच्च यदा गोत्री परोऽपि विधिमाचरेत् ॥ ३६ ॥
स्त्री वापि पुरुषः कश्चिदिष्टये कुरुते क्रियाम् ।

श्राद्धं कृतं तु वैकल्ये स्वामि त्यक्ता गृहं विशेत्॥ ३७ ॥
अगोत्रश्च सगोत्रो वा नरो नार्यप्यथापि च।
प्रथमेऽहनि यः कुर्य्यात् स दशाहं समापयेत्॥ ३८ ॥
अशौचं यावदेव स्यात्तावत् पिण्डोदकक्रिया।
चतुर्णामपि वर्णानामेष एव विधिः स्मृतः॥ ३९ ॥
एकादशाहे प्रेतस्य दद्यात् पिण्डं समन्त्रकम्।
सिद्धान्नं तस्य दातव्यं शर्करापूपकादयः॥ ४० ॥
द्वादशप्रतिमास्यानि श्राद्धान्येकादशे तथा।
त्रिपक्षं सञ्चयश्चैव द्वे रिक्ते खग! षोड़श॥ ४१ ॥
मासं प्रति प्रदातव्यं मृताहे या तिथिः स्मृता।
स मासः प्रथमो ज्ञेय श्चहरेकादशन्तु यः॥ ४२ ॥
सा तिथिर्मासिके श्राद्धे मृतो यस्मिन् दिने नरः।
रिक्तासु च त्रिपक्षे च तां तिथिं नाचरेद्बुधः॥ ४३ ॥
पूर्णमास्यां मृतो योऽसौ चतुर्थी तस्य ऊनका।
चतुर्थ्याञ्च मृतो योऽसौ नवमी तस्य चोनका॥ ४४ ॥
नवम्याञ्च मृतो योऽसौ तिथिरूना चतुर्दशी।
एता रिक्ताश्च विज्ञेया अन्वेष्टौ कुशलेन च॥ ४५ ॥
एकादशाहोच्चरितं प्रेतोद्देशेन पाचितम्।
चतुष्पथे त्यजेदन्नं पुनः स्नानं समाचरेत्॥ ४६ ॥
शय्यादानं प्रशंसन्ति सर्वे देवा द्विजोत्तम!।
अनित्यं जीवितं यस्मात् पश्चात् कोऽनु प्रदास्यति॥ ४७ ॥
तावद्बन्धुः पिता तावद् यावज्जीवति मानवः।
मृतानामन्तरं ज्ञात्वा क्षणात् स्नेहो निवर्त्तते॥ ४८ ॥
आत्मा वै ह्यात्मनो बन्धुरात्मा चैवात्मनो रिपुः।
जीवन्नपीति सञ्चिन्त्य पूर्वं धर्ममनुस्मरेत्॥ ४९ ॥
मृतानां कः स्मृतो शय्यां कुशमय्यां सतूलिकाम्।

एवं जीवति सर्वस्वं स्वहस्तेनैव दापयेत् ॥ ५० ॥
तस्माच्छय्यां समासाद्य सारदारुमयीं शुभाम्।
दन्तपत्रचितां रम्यां हेमपट्टैरलङ्कृताम् ॥ ५१ ॥
रक्ततूलिप्रतिच्छन्नां शुभशीर्षोपधानकाम्।
प्रच्छादनपटीयुक्तां गन्धधूपाधिवासिताम् ॥ ५२ ॥
तस्यां संस्थाप्य हैमञ्च हरिं लक्ष्म्या समन्वितम्।
घृतपूर्णञ्च कलशं तत्रैव परिकल्पयेत् ॥ ५३ ॥
ताम्बूलं कुङ्कुमाक्षोदं कर्पूरागुरुचन्दनम्।
दीपकोपानहौ छत्रं चामरासनभाजनम् ॥ ५४ ॥
पार्श्वेषु स्थापयेद्भक्त्या सप्तधान्यानि चैव हि।
शयनस्थस्य भवति यच्च स्यादुपकारकम् ॥ ५५ ॥
भृङ्गारकादर्शपञ्चवर्णवितानशोभितम्।
शय्यामेवंविधां कृत्वा ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ५६ ॥
सपत्नीकाय सम्पूज्य स्वर्लोकसुखदायिनी।
वस्त्रैः सुशोभनैः पूज्य चोलकं परिधापयेत् ॥ ५७ ॥
ततोऽर्घ्यश्च प्रदातव्यः पञ्चरत्नजलाक्षतैः।
यथा कृष्ण! त्वदीया हि अशून्या क्षीरसागरे ॥ ५८ ॥
शय्या भूयान्ममापीयं तथा जन्मनि जन्मनि।
एवं तल्पं तथा कृष्णं क्षमाप्य च विसर्जयेत् ॥ ५९ ॥
एकादशाहे सम्प्राप्ते विधिरेषः प्रकीर्त्तितः।
ददाति यदि धर्मार्थं बान्धवो बान्धवे मृते ॥ ६० ॥
तैस्तैराप्यायितः प्रेतः परलोके सुखी भवेत्।
विशेषमत्र पक्षीन्द्र! कथ्यमानं मया शृणु ॥ ६१ ॥
उपयुक्तन्तु तस्यासीद् यत्किञ्चिद्धि गृहे पुरा।
तस्य गात्रे च यल्लग्नं वस्त्रं भाजनवाहनम् ॥ ६२ ॥
अभीष्टं यच्च तस्यासीत् तत् सर्वं परिकल्पयेत्।

पुरन्दरपुरे चैव सूर्य्यपुत्त्रालये तथा ॥ ६३ ॥
उपतिष्ठेत् सुखं जन्तुः शय्यादानप्रभावतः ।
पीड़यन्ति न तं याम्याः पुरुषा भीषणाननाः ॥ ६४ ॥
न घर्मेण न शीतेन बाध्यते स नरः क्वचित् ।
शय्यादानप्रभावेण प्रेतो मुच्येत बन्धनात् ॥ ६५ ॥
अपि पापसमायुक्तः स्वर्गलोकं स गच्छति ।
विमानवरमारूढ़ः सेव्यमानोऽप्सरोगणैः ॥ ६६ ॥
आभूतसंप्लवं यावत् तिष्ठेत् पातकवर्जितः ।
नवकं षोड़शश्राद्धं शय्यां संवत्सरक्रियाम् ॥ ६७ ॥
भर्त्तुर्या कुरुते नारी तस्याः श्रेयो भवेदिह ।
उपकाराय सा भर्त्तुर्जीवन्ती च मृता तथा ॥ ६८ ॥
उद्धरेज्जीवमाना सा पतिं सत्यवती सती ।
स्त्रियो दद्याच्च शयने पुत्त्रो वापि गुणान्वितः ॥ ६९ ॥
प्रेतस्य प्रतिमां हैमीं कुङ्कुमञ्चैवमञ्जनम् ।
वस्त्रं भूषांस्तथा शय्यामेवं कृत्वा च दापयेत् ॥ ७० ॥
उपकारकरं स्त्रीणां यद्भवेदिह किञ्चन ।
भूषणस्तत्र संलग्नं वस्त्रभोगादिकञ्च यत् ॥ ७१ ॥
तत् सर्वं मेलयित्वा तु स्वे स्वे स्थाने निधापयेत् ।
पूजयेल्लोकपालांश्च ग्रहदेवान् विनायकम् ॥ ७२ ॥
ततः शुक्लाम्बरः स्नात्वा गृहीतकुसुमाञ्जलिः ।
इममुच्चारयेन्मन्त्रं विप्रस्य पुरतो बुधः ॥ ७३ ॥
प्रेतस्य प्रतिमा ह्येषा सर्वोपकरणैर्युता ।
सर्वरत्नसमायुक्ता तव विप्र ! निवेदिता ॥ ७४ ॥
आत्मा शम्भुः शिवा गौरी शक्रः सुरगणैः सह ।
तस्माच्छय्या प्रदातव्या एष आत्मा प्रसीदतु ॥ ७५ ॥
आचार्य्याय प्रदातव्या ब्राह्मणाय कुटुम्बिने ।

गृहीत्वा ब्राह्मणः शय्यां कोदादिति च कीर्त्तयेत् ॥ ७६ ॥
बहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ।
विभक्तदक्षिणा ह्येते दातारं पातयन्ति ते ॥ ७७ ॥
एवं यो वितरेत्तार्क्ष्य ! शृणु तस्य च यत् फलम् ।
साग्रं वर्षशतं दिव्यं स्वर्गलोके महीयते ॥ ७८ ॥
यत् पुण्यञ्च व्यतीपाते कार्त्तिक्यामयने तथा ।
द्वारकायाञ्च यत् पुण्यञ्चन्द्रसूर्य्यग्रहे तथा ॥ ७९ ॥
प्रयागे नैमिषे यच्च कुरुक्षेत्रे तथार्वुदे ।
गङ्गायां यमुनायाञ्च सिन्धुसागरसङ्गमे ॥ ८० ॥
शय्यादानप्रभावेण मर्त्त्यस्तत्फलमवाप्नुयात् ।
यत्रासौ जायते जन्तुर्भुङ्क्ते तत्रैव तत् फलम् ॥ ८१ ॥
कर्मक्षये क्षितौ जातो मानुषः शुभदर्शनः ।
महाधनी च धर्मज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ८२ ॥
पुनः स याति वैकुण्ठं मृतोऽसौ नरपुङ्गवः ।
दिव्यं विमानमारुह्य अप्सरोभिः समावृतः ।
श्राद्धेऽसौ हव्यकव्येषु पितृभिः सह मोदते ॥ ८३ ॥
इति गारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे चतुर्विंशोऽध्यायः ।

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

गरुड़ उवाच । अपरं मम सन्देहं कथयस्व जनार्दन ! ।
पुरुषस्य च दृष्ट्वा वै मातरं मृतिमागताम् ॥ १ ॥
पितामही जीवति च तथैव प्रपितामही ।
वृद्धप्रपितामही तद्वत्तस्य च पिता तथा ॥ २ ॥
पितामहप्रपितामही वृद्धप्रपितामहः ।
केन सा मेल्यते माता एतत् कथय मे प्रभो ! ॥ ३ ॥
श्रीकृष्ण उवाच । पुनरुक्तं प्रवक्ष्यामि सपिण्डीकरणं खग ! ।

उमा लक्ष्मीर्महावाणी सैवाभिर्मलयेद्‌ भुवम् ॥ ४ ॥
त्रयः पिण्डभुजो ज्ञेयास्त्याजकाश्च त्रयः स्मृताः ।
त्रयः पिण्डानुलेपाश्च दशमः पंक्तिसन्निधः ॥ ५ ॥
इत्येते पुरुषा ख्याताः पितृमातृकुलेषु च ।
तारयेद्‌ यजमानस्तु दशपूर्वान् दशापरान् ॥ ६ ॥
सपिण्डः स भवेदादौ सपिण्डीकरणे कृते ।
अन्त्यस्तु त्याजको ज्ञेयो वृद्धस्तु प्रपितामहः ॥ ७ ॥
अन्त्यस्तु त्याजको यस्तु लेपकः प्रथमो भवेत् ।
लेपकस्त्वन्तिमो यस्तु स भवेत् पंक्तिसन्निधः ॥ ८ ॥
यजमानो भवेदेको दशपूर्वे दशापरे ।
इत्येते पितरो ज्ञेया एकविंशतिशाश्वताः ॥ ९ ॥
विधिना कुरुते यस्तु संसारे श्राद्धमुत्तमम् ।
ददते नात्र सन्देहः शृणु तस्यापि तत्फलम् ॥ १० ॥
पिता ददाति पुत्रान् वै गोधनञ्च पितामहः ।
हेमदाता भवेत् सोऽपि यस्तस्य प्रपितामहः ॥ ११ ॥
कृते श्राद्धे गुणा ह्येते पितॄणां तर्पणे स्मृताः ।
दद्याद्विपुलमन्नाद्यं वृद्धस्तु प्रपितामहः ॥ १२ ॥
यस्य पुंसश्च मर्त्त्ये वै विच्छिन्ना सन्ततिः खग ! ।
स वसेन्नरके नित्यं पङ्के मग्नः करी यथा ॥ १३ ॥
योन्यन्तरे हि यो जातो वृक्षः पक्षी सरीसृपः ।
न सन्ततिविनाशेऽपि मुच्यते नरकाद्‌ ध्रुवम् ॥ १४ ॥
आचार्य्यस्तस्य शिष्यो वा दूरतोऽपि हि गोत्रजः ।
नारायणबलिं कुर्य्यात्तस्योद्देशेन भक्तितः ॥ १५ ॥
विमुक्तः सर्वपापेभ्यो मुक्तः स नरकाद्‌ ध्रुवम् ।
स्वर्गे च स वसेन्नित्यं नात्र कार्य्या विचारणा ॥ १६ ॥
आदौ कृत्वा धनिष्ठाञ्च एतन्नक्षत्रपञ्चकम् ।

रेवत्यन्तं सदा तस्य चाशुभं सर्वदा भवेत् ॥ १७ ॥
दाहस्तत्र न कर्त्तव्यो विप्रादिसर्वजातिषु।
दीयते न जलं तत्र चाशुभं सर्वदा भवेत् ॥ १८ ॥
लोकयात्रा न कर्त्तव्या दुःखार्त्तः स्वजनो यदि।
पञ्चकानन्तरं तस्य कर्त्तव्यं सर्वमन्यथा ॥ १९ ॥
पुत्राणां गोत्रिणां तस्य सन्तापो ह्युपजायते।
गृहे हानिर्भवेत्तस्य ऋक्षेष्वेषु मृतस्य च ॥ २० ॥
तथापि ऋक्षमध्ये तु दाहश्च विधिपूर्वकः।
मानुषाणां हितार्थाय सद्य आहुतिकारणात् ॥ २१ ॥
सद्यआहुतिदं पुण्यं तीर्थे तद्दाह्यमुत्तमम्।
विप्रैर्नियमितः कार्यो मन्त्रैस्तु विधिपूर्वकम् ॥ २२ ॥
शवस्य तु समीपे च क्षिप्यन्ते पुत्तलास्ततः।
दर्भमयाश्च चत्वार ऋक्षमन्त्राभिपूजिताः ॥ २३ ॥
ततो दाहश्च कर्त्तव्यो तैश्च पुत्तलकैः सह।
सूतकान्ते ततः पुत्रः कुर्याच्छान्तिकमुत्तमम् ॥ २४ ॥
पञ्चकेषु मृतो योऽसौ न गतिं लभते नरः।
तिलान् गाश्च हिरण्यञ्च तस्योद्दिश्ये घृतं ददेत् ॥ २५ ॥
विप्राणां दीयते दानं सर्वोपद्रवनाशनम्।
सूतकान्ते सुतैरेवं स प्रेतो लभते गतिम् ॥ २६ ॥
भोजनोपानहौ छत्रं हेम मुद्रा च वाससी।
दक्षिणा दीयते विप्रे भवपातकमोचनी ॥ २७ ॥
यूनो वृद्धस्य बालस्य पञ्चकेषु मृतस्य च।
विधानं यो न कुर्वीत विघ्नस्तस्य प्रजायते ॥ २८ ॥
अष्टादशैव वस्तूनि प्रेतश्राद्धे विवर्जयेत्।
आशिषो द्विगुणा दर्भाः स्वस्त्यस्तु प्रणवस्तथा ॥ २९ ॥
अग्नौकरणमुच्छिष्टं श्राद्धं वै वैश्वदेविकम्।

विकिरश्च स्वधाकारः पितृशब्दो न चोच्यते ॥ ३० ॥
अनुशब्दं न कुर्वीत नावाहनमथोल्मुकम्।
आसीमान्तं न कुर्वीत प्रदक्षिणविसर्जनम् ॥ ३१ ॥
न कुर्य्यात्तिलहोमञ्च द्विजः पूर्णाहुतिं तथा।
न कार्य्यो वैश्वदेवश्च कर्त्ता गच्छत्यधोगतिम्।
मलिनश्राद्ध एतानि पूर्वं षोड़श काश्यप! ॥ ३२ ॥
स्थाने चार्द्धपथेऽतीते चितायां शवहस्तके।
श्मशानवासिभूतेभ्यः पञ्चमः प्रातिवेश्यकः ॥ ३३ ॥
षष्ठः सञ्चयने प्रोक्तो दशपिण्डा दशाह्नि च।
श्राद्धं षोड़शकञ्चैव प्रथमं परिकीर्त्तितम् ॥ ३४ ॥
अन्यत् षोड़शकं तत्र द्वितीयं तार्क्ष्य! मे शृणु।
कर्त्तव्यानीह विधिना श्राद्धान्येकादशैव तु ॥ ३५ ॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्यञ्च तथान्यच्छ्राद्धपञ्चकम्!
एवं षोड़शश्राद्धानि विदुस्तत्त्वविदो जनाः ॥ ३६ ॥
द्वादशप्रतिमास्यानि श्राद्धान्येकादशे तथा।
त्रिपक्षसम्भवञ्चैव हे रिक्ते खग! षोड़श ॥ ३७ ॥
आद्यं शवविशुद्ध्यर्थं कृत्वान्यच्च तु षोड़श।
पितृपंक्तिविशुद्ध्यर्थं शतार्द्धेन च योजयेत् ॥ ३८ ॥
शतार्द्धश्राद्धहीनस्य मेलितः पितृभाग् न हि।
चत्वारिंशद्भिरष्टाभिः श्राद्धैः प्रेतत्वसाधनम् ॥ ३९ ॥
सकृदूनशतार्द्धेन न भवेत् पितृसन्निधिः।
मेलनीयः शतार्द्धेन सद्भिः श्राद्धेन तत्त्वतः ॥ ४० ॥

अथ शवविधिः।

शवस्य शिविकायाः करच्छेदेन सहितं करचरणयोर्बन्धनं तत्र कर्त्तव्यम् ॥ ४१ ॥

एवञ्चैव विधानं विधीयते तत्र पिशाचपरिभवम्।

सञ्जायते रजन्यां शवनिर्गमने खेचरादिभयम् ॥ ४२ ॥
शून्यं शवं न मुञ्चेत संस्पर्शाद् दुर्गतिर्भवेत् ॥ ४३ ॥
ग्राममध्ये स्थिते प्रेते ह्यन्नं भुङ्क्ते यदिच्छया।
तदन्नं मांसवद् ज्ञेयं तोयञ्च रुधिरोपमम् ॥ ४४ ॥
ताम्बूलं दन्तकाष्ठञ्च भोजनं ऋतुसेवनम्।
ग्राममध्ये स्थिते प्रेते वर्जयेत् पिण्डपातनम् ॥ ४५ ॥
स्नानं दानं जपो होमस्तर्पणं सुरपूजनम्।
ग्राममध्ये स्थिते प्रेते तदर्थं ज्ञातिधर्मतः ॥ ४६ ॥
ज्ञातिसम्बन्धिनामेवं व्यवहारो खगेश्वर!।
विलुप्य ज्ञातिधर्मञ्च प्रेतपापेन लिप्यते ॥ ४७ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे पञ्चविंशोऽध्यायः।

षड्विंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। कस्मादनशनं पुण्यमक्षयं गतिदायकम्।
स्वगृहन्तु परित्यज्य तीर्थे वै म्रियते तु यः ॥ १ ॥
अप्राप्य तीर्थं म्रियेत गृहे मृत्युवशङ्गतः।
भूत्वा कुटीचरो यस्तु स कां गतिमवाप्नुयात् ॥ २ ॥
सन्यासं कुरुते यस्तु तीर्थे वापि गृहेऽपि वा।
कथं तस्य प्रकर्त्तव्यं अप्राप्ते निधने तथा ॥ ३ ॥
नियमे यत्कृते देव! चित्तभङ्गो हि जायते।
केन तस्य भवेत् सिद्धिर्यत्कृतैरन्यथाकृतैः ॥ ४ ॥

श्रीभगवानुवाच।

कृत्वा निरशनं यो वै मृत्युमाप्नोति कोऽपि चेत्।
मानुषीं तनुमुत्सृज्य मया तुल्यो विराजते ॥ ५ ॥
यावन्त्यहानि जीवेत व्रते निरशने कृते।
क्रतुभिस्तानि तुल्यानि समग्रवरदक्षिणैः ॥ ६ ॥

तीर्थे गृहे वा सन्न्यासं नीत्वा चेन्म्रियते यदि ।
प्रत्यहं लभते सोऽपि पूर्वोक्ताद्द्विगुणं फलम् ॥ ७ ॥
महारोगोपपत्तौ च गृहीतेऽनशने मृतः ।
पुनर्न जायते रोगी देववद्दिवि मोदते ॥ ८ ॥
आतुरः सन् स सन्न्यासं गृह्णाति यदि मानवः ।
पुनर्जातश्च संयुक्तो भवेद्रोगैश्च पातकैः ॥ ९ ॥
अहन्यहनि दातव्यं ब्राह्मणानाञ्च भोजनम् ।
तिलपात्रं यथाशक्ति दीपदानं सुरार्चनम् ॥ १० ॥
एवं दत्तस्य दह्यन्ते पापान्युच्चावचानि च ।
मृतोऽमृतत्वमाप्नोति यथा सर्वे महर्षयः ॥ ११ ॥
तस्मादनशनं नृणां वैकुण्ठपददायकम् ।
स्वस्थावस्थेन देहेन साधनं मोक्षलक्षणम् ॥ १२ ॥
पुत्त्रद्रव्यादि सन्त्यज्य तीर्थं व्रजति यो नरः ।
ब्रह्माद्या देवतास्तस्य तुष्टिपुष्टिप्रदायकाः ॥ १३ ॥
यस्तीर्थसम्मुखो भूत्वा व्रते ह्यनशने कृते ।
यो म्रियेदन्तरालेऽपि ऋषीणां मण्डले वसेत् ॥ १४ ॥
व्रतं निरशनं कृत्वा स्वगृहे म्रियते यदि ।
स्वकुलानि परित्यज्य एकाकी विचरेद्दिवि ॥ १५ ॥
धनं चैव तथा तोयं परित्यज्य नरो यदा ।
पीत्वा मत्पादतोयं स न पुनर्जायते क्षितौ ॥ १६ ॥
त्यक्ताशनं तीर्थगतं रक्षन्ति कुलदेवताः ।
यमदूता विशेषेण न याम्यास्तस्य यातनाः ॥ १७ ॥
तीर्थसेवी सदा यस्तु सर्वकिल्बिषनाशनः ।
म्रियते तत्र दैवात् स तीर्थफलभाग् भवेत् ॥ १८ ॥
तीर्थसेवी सदा तीर्थादन्यत्र म्रियते यदि ।
शुभे देशे कुले धीमान् स भवेच्च द्विजः ॥ १९ ॥

ज्ञात्वा निरशनं तार्क्ष्य! पुनर्जीवति यः पुमान्।
ब्राह्मणान् स समाहूय सर्वस्वञ्च परित्यजेत्॥ २०॥
चान्द्रायणञ्चरेत् कृच्छ्रमनुज्ञातश्च तैर्द्विजैः।
अनृतं न वदेत् पश्चात् सर्वतो धर्ममाचरेत्॥ २१॥
तीर्थे गत्वा तु यः कोऽपि पुनरायाति वै गृहे।
अनुज्ञातः शुभैर्विप्रैः प्रायश्चित्तमथाचरेत्॥ २२॥
दत्त्वा सुवर्णदानानि गोमहीगजवाजिनः।
तीर्थं यदि लभेद् यस्तु मृत्युकाले स भाग्यभाक्॥ २३॥
गृहात् प्रचलितस्तीर्थं मरणे समुपस्थिते।
पदे पदे तु गोदानं हिंसा नो वर्त्तते यदि॥ २४॥
स्वगृहे यत् कृतं पापं तीर्थस्नानैर्विशुध्यति।
तत्र देयानि दानानि ह्यक्षयानि सदा खग!॥ २५॥
कुरुते तत्र चेत् पापं वज्रलेपसमं हि तत्।
क्लिश्यते पापैर्न सन्देहो यावच्चन्द्रार्कतारकम्॥ २६॥
आतुरे सति देयानि निर्धनैरपि मानवैः।
गावस्तिला हिरण्यञ्च सप्तधान्यं विशेषतः॥ २७॥
दानवन्तं नरं दृष्ट्वा हृष्टाः सर्वे दिवौकसः।
ऋषिभिः सह धर्मेण चित्रगुप्तेन वै तथा॥ २८॥
स्वतन्त्रं हि धनं यावत् तावद् विप्रे समर्पयेत्।
पराधीनं मृते सर्वं कृपया को हि दास्यति?॥ २९॥
पित्रुद्देशेन यैः पुत्रैर्धनं विप्रकरेऽर्पितम्।
आत्मनः साधनं तैस्तु कृतं पुत्रप्रपौत्रकैः॥ ३०॥
पितुः शतगुणं पुण्यं सहस्रं मातुरुच्यते।
भगिन्यै शतसाहस्रं सोदर्ये दत्तमक्षयम्॥ ३१॥
यदि लोभान्न यच्छन्ति काले ह्यातुरसंज्ञके।
मृताः शोचन्ति ते सर्वे कदर्य्याः पापिनस्तथा॥ ३२॥

अतिक्लेशेन लब्धस्य प्रकृत्या चञ्चलस्य च।
गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः॥ ३३॥
मृत्युः शरीरगोप्तारं वसुरक्षं वसुन्धरा।
दुश्चारिणीव हसति स्वपतिं पुत्रवत्सलम्॥ ३४॥
उदारो धार्मिकः सौम्यः प्राप्यापि विपुलं धनम्।
तृणवन्मन्यते तार्क्ष्य! आत्मानं चित्तमित्यपि॥ ३५॥
न चैवोपद्रवस्तस्य मोहजालं न चैव हि।
मृत्युकाले न च भयं यमदूतसमुद्भवम्॥ ३६॥
समाः सहस्राणि च सप्त वै जले
दशैकमग्नौ तपने च षोड़श।
महाहवे षष्टिरशीतिगोग्रहे
अनाशके भारत! चाक्षया गतिः॥ ३७॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे षड्विंशोऽध्यायः।

सप्तविंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। उदकुम्भप्रदानं मे कथयस्व यथातथम्।
विधिना केन दातव्याः कुम्भास्ते कतिसंख्यया॥ १॥
किंलक्षणाः केन पूर्णाः कस्मै देया जनार्दन!।
कस्मिन् काले प्रदातव्याः प्रेतहृप्तिप्रदायकाः॥ २॥
श्रीभगवानुवाच। सत्यं तार्क्ष्य! प्रवक्ष्यामि उदकुम्भप्रदानकम्।
प्रेतोद्देशेन दातव्यमन्नपानीयसंयुतम्॥ ३॥
मानुषस्य शरीरे तु अस्थ्नामेव तु सञ्चयः।
संख्यातः सर्वदेहेषु षष्ठ्यधिकशतत्रयम्॥ ४॥
उदकुम्भेन पुष्टानि तान्यस्थीनि भवन्ति हि।
एतस्माद्दीयते कुम्भः प्रीतिः प्रेतस्य जायते॥ ५॥
द्वादशाहे च षण्मासे त्रिपक्षे वाथ वत्सरे।

उदकुम्भाः प्रदातव्याः मार्गे तस्य सुखाय वै ॥ ६ ॥
सुलिप्ते भूमिभागे तु पक्वान्नजलपूरिताः।
प्रेतस्य तत्र दातव्यं भोजनञ्च यदृच्छया ॥ ७ ॥
सुप्रीतस्तेन दानेन प्रेतो याम्यैः सह व्रजेत्।
द्वादशाहे विशेषेण घटान् द्वादशसंख्यकान् ॥ ८ ॥
एकापि वर्धनी तत्र पक्वान्नजलपूरिता।
विष्णुमुद्दिश्य दातव्या सङ्कल्प्य ब्राह्मणाय वै ॥ ९ ॥
एका वै धर्मराजाय तेन दत्तेन मुक्तिभाक्।
चित्रगुप्ताय चैकान्तु गतस्तत्र सुखी भवेत् ॥ १० ॥
षोड़शार्घ्याः प्रदातव्या माषान्नजलपूरिताः।
उत्क्रान्तिश्राद्धमारभ्य श्राद्धे षोड़शके कृते ॥ ११ ॥
षोड़श ब्राह्मणांश्चैव एकैकं विनिवेदयेत्।
एकादशाहात् प्रभृति देयो नित्यं घटान्दकः ॥ १२ ॥
पक्वान्नजलसम्पूर्णां यावत्-संवत्सरं दिनम्।
एकाञ्च वर्द्धनीं तत्र वंशपात्रोपरिस्थिताम् ॥ १३ ॥
वस्त्रैराच्छादिताञ्चैव संयुक्ताञ्च सुगन्धिभिः।
ब्राह्मणाय विशेषेण जलपूर्णां प्रदापयेत् ॥ १४ ॥
अहन्यहनि सङ्कल्प्य विधिपूर्वं घटं खग!।
ब्राह्मणाय कुलीनाय वेदव्रतयुताय च ॥ १५ ॥
सत्पात्राय प्रदातव्या न मूर्खाय कदाचन।
समर्थो वेदवित्ताव्यस्तरणे तारणेऽपि च ॥ १६ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे सप्तविंशोऽध्यायः।

अष्टाविंशोऽध्यायः।

तार्क्ष्य उवाच। दानतीर्थाश्रितं मोक्षं स्वर्गञ्च वद मे प्रभो!।
केन मोक्षमवाप्नोति केन स्वर्गं व्रतेश्वरम्।

केनासौ च्यवते जन्तुः स्वर्लोकात् सप्तलोकतः ॥ १ ॥
श्रीभगवानुवाच । मानुष्यं भारते वर्षे त्रयोदशसु जातिषु ।
सम्प्राप्य म्रियते तीर्थे पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २ ॥
अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका ।
पुरी द्वारावती ज्ञेयाः सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥ ३ ॥
सन्न्यस्तमिति यो ब्रूयात् प्राणैः कण्ठगतैरपि ।
मृतो विष्णुपुरं याति पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ४ ॥
सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम् ।
बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनम्प्रति ॥ ५ ॥
कृष्ण कृष्णेति कृष्णेति यो मां स्मरति नित्यशः ।
जलं भित्त्वा यथा पद्मं नरकादुद्धराम्यहम् ॥ ६ ॥
शालग्रामशिला यत्र पापदोषक्षयावहा ।
तत्सन्निधानमरणान्मुक्तिस्तत्र न संशयः ॥ ७ ॥
शालग्रामशिला यत्र यत्र द्वारावती शिला ।
उभयोः सङ्गमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः ॥ ८ ॥
रोपणात् पालनात् सेकात् नमःस्पर्शनकीर्त्तनात् ।
तुलसी दहते पापं नृणां जन्मार्जितं खग ! ॥ ९ ॥
ज्ञानह्रदे सत्यजले रागद्वेषमलापहे ।
यः स्नातो मानसे तीर्थे न स लिप्येत पातकैः ॥ १० ॥
न काष्ठे विद्यते देवो न शिलायां न मृत्सु च ।
भावे हि वसते देवस्तस्मात भावो हि कारणम् ॥ ११ ॥
प्रातः प्रातः प्रपश्यन्ति नर्मदां मत्स्यघातिनः ।
न तेषां शुद्धिमायाति चित्तवृत्तिर्गरीयसी ॥ १२ ॥
यादृशी चित्तवृत्तिः स्यात्तादृक्कर्मफलं नृणाम् ।
परलोके गतिस्तादृक् प्रतीतिः फलदायिका ॥ १३ ॥
गुर्वर्थे शास्त्रार्थे च स्त्रीणां बालवधेषु च ।

प्राणत्यागपरो यस्तु स वै मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १४ ॥
अनशने मृतो यस्तु विमुक्तः सर्व्वबन्धनैः।
दत्त्वा दानानि विप्रेभ्यो स वै मोक्षमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥
एते वै मोक्षमार्गाश्च स्वर्गमार्गास्तथैव च।
गोग्रहे देशविध्वंसे देवतीर्थविपत्सु च ॥ १६ ॥
जीवितं मरणञ्चैव उभयोः श्रेष्ठमुच्यते।
जीवितं दानभोगाभ्यां मरणं रणतीर्थयोः ॥ १७ ॥
उत्तमाधममध्याश्च बध्यमानाश्च प्राणिनः।
आत्मानं सम्परित्यज्य स्वर्गवासं लभन्ति ते ॥ १८ ॥
हरिक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे भृगुक्षेत्रे तथैव च।
प्रभासे श्रीफले चैव अर्वुदे च त्रिपुष्करे ॥ १९ ॥
भूतेश्वरे मृतो यस्तु स्वर्गे वसति मानवः।
ब्रह्मणो दिवसं यावत्ततः पतति भूतले ॥ २० ॥
वर्षवृत्तिञ्च यो दद्याद् ब्राह्मणे व्रतसंयुते।
स सर्वं कुलमुद्धृत्य स्वर्गलोके महीयते ॥ २१ ॥
कन्यां विवाहयेद् यस्तु ब्राह्मणे वेदवित्तमे।
इन्द्रलोके वसेत् सोऽपि स्वकुलैः परिवेष्टितः ॥ २२ ॥
महादानानि दत्त्वा च नरस्तत्फलमाप्नुयात्।
वापीकूपतडागानामारामसुरसद्मनाम् ॥ २३ ॥
जीर्णोद्धारं प्रकुर्वाणः पूर्वकर्त्तुः फलं हि यत्।
तस्यैव द्विगुणं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥ २४ ॥
कर्णकण्ठाङ्गुलीयाद्यैर्भूषणैश्चित्रवर्णकैः।
गृहोपकरणैर्युक्तं गृहं धेनुसमन्वितम् ॥ २५ ॥
शीतवातातपहरमपि यत्र कुटीरकम्।
कृत्वा विप्राय विदुषे प्रददाति कुटुम्बिने ॥ २६ ॥
तिस्रः कोट्यर्द्धकोटीश्च समाः स्वर्गे महीयते।

या स्त्री सवर्णा संयुक्ता कृतम्पृतिमनुव्रजेत् ।
सा मृता स्वर्गमाप्नोति वर्षाणां पूर्वसंख्यया ॥ २७ ॥
पुत्रपौत्रादिकं हित्वा स्वपतिं याधिरोहति ।
स्वर्गं लभते तौ चोभौ कुलैस्त्रिभिः समन्वितौ ॥ २८ ॥
कृत्वा पापान्यनेकानि भर्तृद्रोहे मतिः सदा ।
प्रक्षालयति सर्वाणि या स्वं पतिमनुव्रजेत् ॥ २९ ॥
महापापसमाचारो भर्त्ता चेद्दुष्कृती भवेत् ।
तस्याप्यनुव्रता नारी नाशयेत् सर्वकिल्बिषम् ॥ ३० ॥
ग्राममात्रन्तु यश्चान्नं नित्यदानं करोति यः ।
छत्रचामरसंयुक्ते स विमानेऽधिगच्छति ॥ ३१ ॥
यत् कृतं हि मनुष्येण पापञ्च मरणान्तिकम् ।
तत् सर्वं नाशमायाति वर्षवृत्तिप्रदानतः ॥ ३२ ॥
भूतं भावि वर्त्तमानं पापं जन्मत्रयार्जितम् ।
प्रक्षालयति तत् सर्वं विप्रकन्याविवाहनात् ॥ ३३ ॥
दशकूपसमा वापी दशवापीसमं सरः ।
दशानां सरसां साम्यं प्रपा तास्व ! विनिर्जले ॥ ३४ ॥
प्रपापि निर्जले देशे यद्दानं निर्धने द्विजे ।
प्राणिनां यो दयां धत्ते स भवेल्लोकनायकः ॥ ३५ ॥
एवमादिभिरन्यैश्च सुकृतैः स्वर्गभाग् भवेत् ।
सर्वधर्मफलं प्राप्य प्रतिष्ठां परमां लभेत् ॥ ३६ ॥
फल्गुकार्य्यं परित्यज्य सततं धर्मवान् भवेत् ।
दानं सत्यं दयाञ्चेति सारमेतज्जगत्त्रये ॥ ३७ ॥
दानं साधु दरिद्रस्य शून्ये लिङ्गस्य पूजनम् ।
अनाथप्रेतसंस्कारः कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ ३८ ॥
इति श्रीगारुडे महापुराणे प्रेतकल्पे षष्टाविंशोऽध्यायः ।

ऊनत्रिंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। सूतकानां विधिं ब्रूहि दयां कृत्वा ममोपरि।
विवेकाय हि चित्तस्य मानवानां हिताय च ॥१॥
श्रीभगवानुवाच।
मृते जन्मनि पक्षीन्द्र! सपिण्डानां हि सूतकम्।
चतुर्णामपि वर्णानां सर्वकर्मविवर्जनम् ॥ २ ॥
उभयत्र दशाहानि कुलस्यान्नं विवर्जयेत्।
दानं प्रतिग्रहं होमं स्वाध्यायञ्च निवर्त्तयेत् ॥ ३ ॥
देशकालं तथात्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम्।
उपपत्तिमथावस्थां ज्ञात्वाशौचं प्रकल्पयेत् ॥ ४ ॥
मृते पती वनस्थे च देशान्तरमृतेषु च।
स्नानं सचेलं कर्त्तव्यं सद्यःशौचं विधीयते ॥ ५ ॥
स्रावगर्भाश्च ये जीवा ये च गर्भाद्विनिःसृताः।
न तेषामग्निसंस्कारो नाशौचं नोदकक्रिया ॥ ६ ॥
कारवः शिल्पिनो वैद्या दासीदासास्तथैव च।
राजानो राजभृत्याश्च सद्यःशौचानुकारिणः ॥ ७ ॥
सव्रती मन्त्रपूतश्च आहिताग्निर्नृपस्तथा।
एतेषां सूतकं नास्ति यस्य चेच्छन्ति ब्राह्मणाः ॥ ८ ॥
प्रसवेन गृहस्थानां न कुर्य्यात् सङ्करं द्विजः।
दशाहात् शुध्यते माता अवगाह्य पिता शुचिः ॥ ९ ॥
विवाहोत्सवयज्ञेषु अन्तरा मृतसूतके।
पूर्वसङ्कल्पितं द्रव्यं भोज्यं तन्मनुरब्रवीत् ॥ १० ॥
सर्वेषामेवमशौचं मातापित्रोस्तु सूतकम्।
सूतकं मातुरेव स्यादुपस्पृश्य पिता शुचिः ॥ ११ ॥
अन्तर्दशाहे चेत् स्यातां पुनर्मरणजन्मनी।
तावत् स्यादशुचिर्विप्रो यावत्तस्य दशाह्निकम् ॥ १२ ॥

क्षुधिते नियमाद्दानं चार्त्ते विप्रे निवेदयेत्।
तथैव ऋषिभिः प्रोक्तं यथाकालं न दुष्यति ॥ १३ ॥
दानं परिषदे दद्यात् सुवर्णं गां वृषं द्विजः।
क्षत्रियो द्विगुणं दद्याद्वैश्यस्तु त्रिगुणं तथा ॥ १४ ॥
चतुर्गुणन्तु शूद्रेण दातव्यं ब्राह्मणे धनम्।
एवञ्चानुक्रमेणैव चातुर्वर्ण्यं विशुध्यति ॥ १५ ॥
सप्ताष्टमन्तरे शीर्णे व्रतसंस्कारवर्जिते।
अहानि सूतकं तस्य अब्दानां संख्यया स्मृतम् ॥ १६ ॥
ब्राह्मणार्थे विपन्ना ये नारीणां गोग्रहेषु च।
आहवेषु विपन्नानामेकरात्रं हि सूतकम् ॥ १७ ॥
अनाथप्रेतसंस्कारं ये कुर्वन्ति नरोत्तमाः।
न तेषामशुभं किञ्चिद्विप्रेण सहकारिणा।
जलावगाहनात्तेषां सद्यःशुद्धिरुदाहृता ॥ १८ ॥
विनिवृत्ता यदा शूद्रा उदकान्तमुपस्थिताः।
तदा विप्रेण द्रष्टव्या इति वेदविदो विदुः ॥ १९ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे एकोनत्रिंशोऽध्यायः।

त्रिंशोऽध्यायः।

तार्क्ष्य उवाच। भगवन्! ब्राह्मणाः केचिदपमृत्युवशङ्गताः।
कथं तेषां भवेन्मार्गः किं स्थानं का गतिर्भवेत्? ॥ १ ॥
किञ्च युक्तं भवेत्तेषां विधानञ्चापि कीदृशम्?।
तदहं श्रोतुमिच्छामि ब्रूहि मे मधुसूदन!।
प्रेतीभूते द्विजातीनां संभूते मृत्युवैकृते ॥ २ ॥
श्रीभगवानुवाच। तेषाम्मार्गं विधिं स्थानं विविधं कथयाम्यहम्।
शृणु तार्क्ष्य! परं गोप्यं कृतं दुर्मरणे तु यत् ॥ ३ ॥
लङ्घनैर्ये मृता विप्रा दंष्ट्रिभिर्घातिताश्च ये।

कण्ठग्राहिविलग्नाश्च श्रीणाश्च गुरुघातिनः ॥ ४ ॥
वृकाग्निविषविप्रेभ्यो विसूच्या चात्मघातकाः।
पतनोद्बन्धनजले मृताश्च शृणु संस्थितिम् ॥ ५ ॥
यान्ति ते नरके घोरे ये च म्लेच्छादिभिर्हताः।
श्वशृगालादिभिः स्पृष्टा अदग्धाः कृमिसङ्कुलाः ॥ ६ ॥
उच्छिष्टमृता ये च महारोगैश्च ये मृताः।
लोकेऽसत्यास्तथा व्यङ्गा युक्ताः पापेन योषितः ॥ ७ ॥
चाण्डालादुदकात् सर्पाद् ब्राह्मणाद् वैद्युतादपि।
दंष्ट्रिभ्यश्च पशुभ्यश्च वृक्षादिपतनान्मृताः ॥ ८ ॥
उदक्यासूतकशूद्ररजकादिविदूषिताः।
तेन पापेन नरकान्मुक्ताः प्रेतत्वभागिनः ॥ ९ ॥
न तेषां कारयेद्दाहं सूतकं नोदकक्रियाम्।
न विधानं मृताद्यञ्च न कुर्य्यादौर्द्धदेहिकम् ॥ १० ॥
तेषां तार्क्ष्य! प्रकुर्वीत नारायणबलिक्रियाम्।
सर्वलोकहितार्थाय शृणु पापभयापहाम् ॥ ११ ॥
षण्मासं ब्राह्मणस्याथ त्रिमासं क्षत्रियस्य च।
सार्द्धमासं तु वैश्यस्य सद्यः शूद्रस्य सा भवेत् ॥ १२ ॥
गङ्गायां यमुनायाञ्च नैमिषे पुष्करेषु च।
तड़ागे जलपूर्णे वा ह्रदे वा विमले जले ॥ १३ ॥
वाप्यां कूपे गवां गोष्ठे गृहे वा प्रतिमालये।
कृष्णाग्रे कारयेद्विप्रैर्विधिं नारायणात्मकम् ॥ १४ ॥
पूर्णे तु तर्पणं कार्य्यं मन्त्रैः पौराणवैदिकैः।
सर्वौषधिकृतैश्चैव विष्णुमुद्दिश्य तर्पयेत् ॥ १५ ॥
कार्य्यं पुरुषसूक्तेन मन्त्रैर्वा वैष्णवैरपि।
दक्षिणाभिमुखो भूत्वा प्रेतं विष्णुमिति स्मरेत् ॥ १६ ॥
अनादिनिधनो देवः शङ्खचक्रगदाधरः।

अव्ययः पुण्डरीकाक्षः प्रेतमोक्षप्रदो भव ॥ १७ ॥
तर्पणस्यावसाने तु वीतरागो विमत्सरः।
जितेन्द्रियमना भूत्वा शुचिमान् धर्मतत्परः ॥ १८ ॥
दानधर्मरतश्चैव प्रणम्य वाग्यतः शुचिः।
यजमानो भवेत्तार्क्ष्य ! शुचिर्बन्धुसमन्वितः ॥ १९ ॥
भक्त्या तत्र प्रकुर्वीत श्राद्धान्येकादशैव तु।
सर्वकर्मविधानेन एककार्य्यसमाश्रितः ॥ २० ॥
तोयव्रीहिपदान् दद्याद् गोधूमांश्च प्रियङ्गवान्।
हविष्यान्नं शुभां मुद्रां छत्रोष्णीषञ्च चैलकम् ॥ २१ ॥
दापयेत् सर्वशस्यानि क्षीरक्षौद्रसमन्वितम्।
वस्त्रोपानहसंयुक्तं दद्यादष्टविधं पदम् ॥ २२ ॥
दापयेत् सर्वविप्रेभ्यो न कुर्य्यात् पंक्तिवञ्चनम्।
भूमौ स्थितेषु पिण्डेषु गन्धपुष्पाक्षतान्वितम् ॥ २३ ॥
दातव्यं सर्वविप्रेभ्यो वेदशास्त्रप्रमाणतः।
शङ्खे पात्रेऽथवा ताम्रे तर्पणञ्च पृथक् पृथक् ॥ २४ ॥
वाताधारेण संयुक्तो जानुभ्यामवनौ गतः।
स चादौ दापयेदर्घ्यं एकोद्दिष्टं पृथक् पृथक् ॥ २५ ॥
आपो देवी मधुमती आदिपिण्डे प्रकल्पिता।
उपयामगृहीतोऽसि द्वितीये च निवेदयेत् ॥ २६ ॥
येनापावकवामत्क तृतीये पिण्डकल्पना।
ये देवा सः चतुर्थे तु समुद्रं गच्छ पञ्चमे ॥ २७ ॥
अग्निर्ज्योतिस्तथा षष्ठे हिरण्यगर्भश्च सप्तमे।
यमाय त्वष्टमे श्रेयं यज्जाग्रत् नवमे तथा ॥ २८ ॥
दशमे याः फलिनीति पिण्डे चैकादशे ततः।
भद्रं कर्णेभिरिति च कुर्य्यात् पिण्डविसर्जनम् ॥ २९ ॥
कृत्वैकादशदैवत्यं श्राद्धं कुर्य्यात् परेऽहनि।

विप्रानावाहयेत् पश्चादर्घ्यं दद्याद्विशारदः ॥ ३० ॥
विद्याशीलगुणोपेतान् स्वकीयस्वकुलोत्तमान्।
अव्यङ्गांश्च प्रशस्तांश्च न हि वर्ज्यान् कदाचन ॥ ३१ ॥
विष्णुः स्वर्णमयः कार्य्यो रुद्रस्ताम्रमयस्तथा।
ब्रह्मा रौप्यमयस्तत्र यमो लोहमयो भवेत् ॥ ३२ ॥
सीसकन्तु भवेत् प्रेते अथवा दर्भकस्तथा।
यमाय त्वेति मन्त्रेण सहितं सामवेदिनम् ॥ ३३ ॥
अग्न आयाहि मन्त्रेण गोविन्दं पश्चिमे न्यसेत्।
अग्निमीलेति मन्त्रेण पूर्वेणैव प्रजापतिम् ॥ ३४ ॥
ईषे त्वा इति मन्त्रेण दक्षिणे स्थापयेद् यमम्।
मध्ये च मण्डलं कृत्वा स्थाप्यो दर्भमयो नरः ॥ ३५ ॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रो यमः प्रेतस्तु पञ्चमः।
पृथक्कुम्भे ततः स्थाप्यं पञ्चरत्नसमन्विते ॥ ३६ ॥
वस्त्रयज्ञोपवीतानि पृथक्मुद्रायुतानि च।
जपं कुर्य्यात् पृथक् तत्र ब्रह्मादौ देवतासु च ॥ ३७ ॥
पञ्चश्राद्धानि कुर्वीत देवतानां यथाविधि।
जलधारां ततः कुर्य्यात् पिण्डे पिण्डे पृथक् पृथक् ॥ ३८ ॥
शङ्खे वा ताम्रपात्रे वा अलाभे मृण्मयेऽपि वा।
तिलोदकं समादाय सर्वौषधिसमन्वितम् ॥ ३९ ॥
आसनोपानहौ छत्रं मुद्रिकाञ्च कमण्डलुम्।
भाजनं भोज्यधान्यञ्च वस्त्राण्यष्टविधं पदम् ॥ ४० ॥
ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं सहिरण्यं सदक्षिणम्।
दद्याद् ब्राह्मणमुख्याय विधियुक्तं खगेश्वर! ॥ ४१ ॥
ऋग्वेदपाठके दद्याज्जातशस्यवसुन्धराम्।
यजुर्वेदमये विप्रे गाञ्च दद्यात् पयस्विनीम् ॥ ४२ ॥
सामगाय शिवोद्देशे प्रदद्याद् वस्त्रधौतकम्।

यमोद्देशे तिलान् लोहं ततो दद्याच्च दक्षिणाम्॥ ४३॥
पश्चात् पुत्तलकः कार्य्यः सर्वौषधिसमन्वितः।
पलाशस्य च वृन्तानां भागं ज्ञात्वा च काश्यप!॥ ४४॥
कृष्णाजिनं समास्तीर्य्य कुशैश्च पुरुषाकृतिम्।
शतत्रयषष्टियुतैर्वृन्तैः प्रोक्तोऽस्थिसञ्चयः॥ ४५॥
विन्यस्य तानि बध्नीयात् कुशैरङ्गे पृथक् पृथक्।
चत्वारिंशच्छिरोभागे ग्रीवायाञ्च दश न्यसेत्॥ ४६॥
विंशत्युरःस्थले देयं विंशतिर्जठरे तथा।
बाहुद्वये शतं दद्यात् कटिदेशे च विंशतिः॥ ४७॥
ऊरुद्वये शतञ्चापि त्रिंशद् वा जङ्घयोर्द्वयोः।
दद्याच्चतुष्टयं शिश्ने षड् दद्याद् वृषणद्वये।
दश पादाङ्गुलीभागे एवमस्थीनि विन्यसेत्॥ ४८॥
नारिकेलं शिरःस्थाने तारं दद्याच्च तालुके।
पञ्चरत्नं मुखे दद्याज्जिह्वायां कदलीफलम्॥ ४९॥
अन्त्रेषु वालुकां दद्याद् वाह्लीकं घ्राणे चैव हि।
वसायां मृत्तिकां दद्याद्गोमूत्रं मूत्रके तथा॥ ५०॥
गन्धकं धातवे देयं हरितालं मनःशिलाम्।
यवपिष्टं तथा मांसे मधु शोणिते चैव हि॥ ५१॥
केशेषु च जटाजूटं त्वचायाञ्च मृगत्वचम्।
पारदं रेतसः स्थाने पुरीषे पित्तलं तथा॥ ५२॥
मनःशिलां तथा गात्रे तिलकल्कञ्च सन्धिषु।
कर्णयोस्ताड़पत्रञ्च स्तनयोश्चैव गुञ्जकौ॥ ५३॥
नासायां शतपत्रञ्च कमलं नाभिमण्डले।
वृन्ताकं वृषणे दद्याल्लिङ्गे स्याद् गृञ्जनं शुभम्॥ ५४॥
घृतं नाभ्यां प्रदेयं स्यात् कौपीने च त्रपु स्मृतम्।
मौक्तिकं स्तनयोर्मूर्ध्नि कुङ्कुमेन विलेपनम्॥ ५५॥

कर्पूरागुरुधूपैश्च शुभैर्माल्यैः सुगन्धिभिः।
परिधाने पट्टसूत्रं हृदये रुक्मकं न्यसेत् ॥ ५६ ॥
ऋद्धिवृद्धिभुजौ द्वौ च नेत्रयोश्च कपर्द्दिकाम्।
सिन्दूरं नेत्रकोणेषु ताम्बूलाद्युपहारकैः ॥ ५७ ॥
सर्वौषधियुतां प्रेतपूजां कृत्वा यथोदिताम्।
साग्निकैश्चापि विधिना यज्ञपात्राणि विन्यसेत् ॥ ५८ ॥
शन्नोदेवी पुनन्तु मे इमं मे वरुणेति च।
प्रेतस्य पावनं कृत्वा शालग्रामशिलोदकैः ॥ ५९ ॥
विष्णुमुद्दिश्य दातव्या सुशीला गौः पयस्विनी।
महादानानि देयानि तिलपात्रं तथैव च ॥ ६० ॥
ततो वैतरणी देया सर्वाभरणभूषिता।
कर्त्तव्यं वैष्णवं श्राद्धं प्रेतमुक्त्यर्थमात्मना ॥ ६१ ॥
प्रेतमोक्षं ततः कुर्य्याद्धरिं विष्णुं प्रकल्पयेत्।
त्वं विष्णुरिति संस्मृत्य प्रेतं तं मृतमेव च ॥ ६२ ॥
अग्निदाहं ततः कुर्य्यात् सूतकन्तु दिनत्रयम्।
दशाहं गतपिण्डाश्च कर्त्तव्या विधिपूर्वकैः।
सर्वं वर्षावधिं कुर्य्यादेवं प्रेतः स मुक्तिभाक् ॥ ६३ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे त्रिंशोऽध्यायः।

एकत्रिंशोऽध्यायः।

श्रीकृष्ण उवाच। यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम्।
एवं पूर्वकृतं कर्म कर्त्तारमनुगच्छति ॥ १ ॥
आदित्यो वरुणो विष्णुर्ब्रह्मा सोमो हुताशनः।
शूलपाणिश्च भगवानभिनन्दति भूमिदम् ॥ २ ॥
नास्ति भूमिसमं दानं नास्ति भूमिसमो निधिः।
नास्ति सत्यसमो धर्मो नानृतात् पातकं परम् ॥ ३ ॥

ग्नेरपत्यं प्रथमं हिरण्यं भूर्वैष्णवी सूर्य्यसुताश्च गावः ।
लोकत्रयं तेन भवेत् प्रदत्तं यः काञ्चनङ्गाञ्च महीं प्रदद्यात् ॥४॥
त्रीण्याहुरतिदानानि गावः पृथ्वी सरस्वती ।
नरकादुद्धरन्त्येते जपवापनदोहनात् ॥ ५ ॥
कृत्वा बहूनि पापानि रौद्राणि विपुलान्यपि ।
अपि गोदानमात्रेण भूमिदानेन शुध्यति ॥ ६ ॥
अकर्त्तव्यं न कर्त्तव्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि ।
कर्त्तव्यमेव कर्त्तव्यमिति वेदविदो विदुः ॥ ७ ॥
अधर्मप्रवर्त्तने वै पापं गोसहस्रवधतुल्यम् ।
वृत्तिच्छेदेऽपि तथा वृत्तिकरणे लक्षधेनुफलम् ॥ ८ ॥
वरमेकापि सा दत्ता न तु दत्तं गवां शतम् ।
एकां हृत्वा शतं दत्त्वा न तेन समता भवेत् ॥ ९ ॥
स्वयमेव तु यो दद्यात् स्वयमेव तथा हरेत् ।
स पापी नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १० ॥
न चाश्वमेधेन तथा पूतः स्याद्दक्षिणावता ।
अवृत्तिकर्षिते दीने ब्राह्मणे रक्षिते यथा ॥ ११ ॥
न तद्भवति वेदेषु यज्ञेच बहुदक्षिणे ।
यत् पुण्यं दुर्बले विप्रे ब्राह्मणे परिरक्षिते ॥ १२ ॥
ब्रह्मस्वरसपुष्टानि वाहनानि बलानि च ।
युद्धकाले विशीर्य्यन्ति सिकतासेतवो यथा ॥ १३ ॥
स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम् ।
षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते कृमिः ॥ १४ ॥
ब्रह्मस्वं प्रणयाद् भुक्तं दहत्यासप्तमं कुलम् ।
तदेव चौर्य्यरूपेण दहत्याचन्द्रतारकम् ॥ १५ ॥
लोहचूर्णाश्मचूर्णञ्च विषञ्च जरयेद् बुधः ।
ब्रह्मस्वं त्रिषु लोकेषु कः पुमान् जरयिष्यति ॥ १६ ॥

देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥ १७ ॥
ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति विप्रे विद्याविवर्जिते ।
ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य भस्मन्यपि न हूयते ॥ १८ ॥
संक्रान्तौ यानि दानानि हव्यकव्यानि यानि च ।
सप्तकल्पक्षयं यावत् तावत् स्वर्गे महीयते ॥ १९ ॥
प्रतिग्रहाध्यापनयाजनेषु प्रतिग्रहं श्रेष्ठतमं वदन्ति ।
प्रतिग्रहाच्छुध्यति जाप्यहोमैर्न याजकं कर्म पुनन्ति वेदाः ॥२०
नित्यजापी सदा होमी परपाकविवर्जितः ।
रत्नपूर्णामपि महीं प्रतिगृह्य न लिप्यते ॥ २१ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे एकविंशोऽध्यायः ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

श्रीकृष्ण उवाच । जलाग्निविधिना भ्रष्टाः प्रव्रज्यानाशकच्युताः ।
इन्द्रियाणां विशुध्यर्थं दत्त्वा धेनुं तथा वृषम् ॥ १ ॥
ऊनद्वादशवर्षस्य चतुर्वर्षाधिकस्य च ।
प्रायश्चित्तं चरेन्माता तथान्योऽपि च बान्धवः ॥ २ ॥
अतो बालतरस्यास्ति नापराधो न पातकम् ।
राजदण्डो न तस्यास्ति प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ३ ॥
रजस्य दर्शने जाते आतुरा स्त्री भवेद् यदि ।
चतुर्थे ह्रिविधं स्पृष्ट्वा वस्त्रं त्यक्त्वा विशुध्यति ॥ ४ ॥
आतुरे स्नानमुत्पन्नं दश कृत्वा ह्यनातुरः ।
स्नात्वा स्नात्वा स्पृशेदेनं ततः शुद्धः स आतुरः ॥ ५ ॥
प्रत्यब्दं श्राद्धमथ ते कथयामि खगोत्तम ! ।
प्रत्यब्दं पार्वणेनैव कुर्य्यातां क्षेत्रजौरसौ ॥ ६ ॥
एकोद्दिष्टं प्रकुर्य्यातां प्रत्यब्दं प्रतिकेन तु ।

यदयं हि मृतः साग्निः पुत्रो वापि तथाविधः ॥ ७ ॥
प्रत्यब्दं पार्वणं तत्र कुर्य्यातां क्षेत्रजौरसौ।
अनग्नयः साग्निका वा पितरोऽपि तथा मृताः ॥ ८ ॥
एकोद्दिष्टं तथा कार्य्यं क्षयाह इति केचन।
दर्शकाले क्षयो यस्य प्रेतपक्षेऽथवा पुनः ॥ ९ ॥
प्रत्यब्दं पार्वणं कार्य्यं तेषां सर्वैः सुतैरपि।
एकोद्दिष्टमपुत्राणां पुंसां स्याद् योषितामपि ॥ १० ॥
कर्त्तव्ये पार्वणे श्राद्धे अशौचं जायते यदि।
आशौचगमने प्राप्ते कुर्य्याच्छ्राद्धं ततःपरम् ॥ ११ ॥
एकोद्दिष्टे च सम्प्राप्ते यदि विघ्नः प्रजायते।
मासेऽन्यस्मिंस्तिथौ तस्यां कुर्य्याच्छ्राद्धं तथैव हि ॥ १२ ॥
तूष्णीं श्राद्धं शूद्राणां भार्य्यायास्तत्सुतेन वा।
कन्यायाश्च द्विजातीनां मनुरेतद्विचक्षते ॥ १३ ॥
एककाले गतासूनां बहूनामथवा द्वयोः।
मन्त्रेण स्नपनं कुर्य्याच्छ्राद्धं कुर्य्यात् पृथक् पृथक् ॥१४॥
पूर्वकस्य मृतस्यादौ द्वितीयस्य ततः पुनः।
तृतीयस्य ततः पश्चात् सन्निपातेष्वयं क्रमः ॥ १५ ॥

इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे प्रत्यब्दप्रकरणं
नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः।

अथ त्रिंशोऽध्यायः।

अथ नित्यानि श्राद्धानि।

श्रीभगवानुवाच। नित्यश्राद्धे हि गन्धाद्यैर्द्विजानभ्यर्च्य शक्तितः।
सर्वान् पितृगणान् सम्यक् सदैवोद्दिश्य पूजयेत् ॥ १ ॥
आवाहनं स्वधाकारं पिण्डाग्नौ करणादिकम्।
ब्रह्मचर्य्यादिनियमान् विश्वेदेवांस्तथैव च ॥ २ ॥

नित्यश्राद्धे त्यजेदेतान् भोज्यमन्नञ्च कल्पयेत्।
न दद्याद्दक्षिणाञ्चैव नमस्कारैर्विसर्जयेत् ॥ ३ ॥
देवानुद्दिश्य मिष्टादीन् दद्याच्च द्विजभोजनम्।
नित्यश्राद्धं तदेवेति देवश्राद्धं तदुच्यते ॥ ४ ॥
मातुः श्राद्धन्तु पूर्वं स्यात् कर्माह्नन्येव पैतृकम्।
उत्तरेऽहनि वृद्धस्य मातामहगणस्य च ॥ ५ ॥
पृथग्दिने न शक्तश्चेदेकस्मिन्नेव वासरे।
श्राद्धत्रयं प्रकुर्वीत वैश्वदेवव्रतन्त्रिकम् ॥ ६ ॥
पितृभ्यः कल्पयेत् पूर्वं मातृभ्यस्तदनन्तरम्।
मातामहेभ्यश्च ततो दद्यादित्थं क्रमेण तु ॥ ७ ॥
मातृश्राद्धे तु विप्राणामलाभे तु कुलान्विताः।
पतिपुत्त्रान्विताः साध्व्यो योषितोऽष्टौ च भोजयेत् ॥८॥
इष्टापूर्त्तादिकारम्भे तदा श्राद्धं समाचरेत्।
उत्पातादिनिमित्तेषु नित्यश्राद्धवदेव तु ॥ ९ ॥
नित्यं दैवं तथा वृद्धं काम्यं नैमित्तिकं तथा।
श्राद्धान्युक्तप्रकारेण कुर्वन् सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ १० ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः।

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। सुकृतस्य प्रभावेण स्वर्गो नानाविधो नृणाम्।
भोगसौख्यादिरूपश्च बलं पुष्टिः पराक्रमः ॥ १ ॥
सत्यं पुण्यवतां देव! जायतेऽत्र परत्र च।
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं देववाक्यन्तु नान्यथा ॥ २ ॥
धर्मो जयति नाधर्मः सत्यं जयति नानृतम्।
क्षमा जयति न क्रोधो विष्णुर्जयति नासुरः ॥ ३ ॥
एतत् सत्यं मया ज्ञातं सुकृताच्छोभनं भवेत्।

यथोत्कृष्टतमं पुण्यं तथा कृष्णपरो भवेत् ॥ ४ ॥
एकञ्च श्रोतुमिच्छामि पापयोनिश्च जायते ।
येन कर्मविपाकेन यथा निरयभाग् भवेत् ॥ ५ ॥
यां यां योनिमवाप्नोति यथारूपः प्रजायते ।
तन्मे वद सुरश्रेष्ठ ! समासेनापि काङ्क्षितम् ॥ ६ ॥
श्रीकृष्ण उवाच। शुभाशुभफलैस्तार्क्ष्य ! भुक्तभोगा नरास्त्विह।
जायन्ते लक्षणैर्यैस्तु तानि मे शृणु काश्यप ! ॥७॥
गुरुरात्मवतां शास्ता राजा शास्ता दुरात्मनाम् ।
इह प्रच्छन्नपापानां शास्ता वैवस्वतो यमः ॥ ८ ॥
प्रायश्चित्ते ष्वजीर्णेषु यमलोके ह्यनेकधा ।
यातनास्ते विमुक्तास्ते अनेकां जीवसन्ततिम् ॥ ९ ॥
गत्वा मानुषयोनौ तु पापचिह्ना भवन्ति ते ।
तान्यहं तव चिह्नानि कथयिष्ये खगोत्तम ! ॥ १० ॥
गद्गदोऽनृतवादी स्यात् मूकश्चैव गवानृते ।
ब्रह्महा च क्षयी कुष्ठी श्यावदन्तस्तु मद्यपः ॥ ११ ॥
कुनखी स्वर्णहारी च दुश्चर्मा गुरुतल्पगः ।
संयोगी हीनवर्णः स्यात् काकोऽनिमन्त्रभोजनात् ॥१२॥
दिगम्बरा दुराचारा सर्वदेवावनिन्दकाः ।
यान्ति ते नरके घोरे ये च मिथ्या वदन्ति हि ॥ १३ ॥
अन्नं पर्य्युषितं विप्रे प्रयच्छन् कुब्जतां व्रजेत् ।
मात्सर्य्यादपि जात्यन्धो जन्मान्धः पुस्तकं हरन् ॥१४॥
फलानि हि हरन्नित्यं म्रियते नात्र संशयः ।
मृतो वानरतां याति तन्मुक्तो गलगण्डवान् ॥ १५ ॥
अदत्तभक्षमश्नाति अनपत्यो भवेन्नरः ।
वणिक् चैव महामूढः सर्वदर्शननिन्दकः ॥ १६ ॥
घोरसागरे पतति न जानाति धर्मतत्त्वम् ।

हरन् स्वर्णं भवेद्गोधा गरदः पवनाशनः ॥ १७ ॥
प्रव्रज्यागमनात् पक्षिन्! भवेन्नरपिशाचकः।
चातको जलहर्त्ता च धान्यहर्त्ता च मूषकः ॥ १८ ॥
अप्राप्तयौवनां सेव्य भवेत् सर्प इति श्रुतिः।
गुरुदाराभिलाषी च कृकलासो भवेद् ध्रुवम् ॥ १९ ॥
जलप्रस्रवणं यस्तु भिन्द्यान्मत्स्यो भवेन्नरः।
अविक्रेयान् विक्रयन् वै विकटाक्षो भवेन्नरः ॥ २० ॥
कुयोनिनिन्दको हि स्यादुलूकः स्त्रीप्रवञ्चनात्।
मृतस्यैकादशाहे तु भुञ्जानः श्वाभिजायते ॥ २१ ॥
प्रतिश्रुत्य द्विजेभ्योऽर्थमदद‌न् जम्बूको भवेत्।
सर्पं हत्वा भवेद्दुष्टः शूकरो विड्वराहकः ॥ २२ ॥
परिवादाद् द्विजातीनां लभते काच्छपीं तनुम्।
लभेद्देवलकस्तार्क्ष्य! योनिं चाण्डालसंज्ञकाम् ॥ २३ ॥
दुर्भगः फलविक्रेता वृषश्च वृषलीपतिः।
मार्ज्जारोऽग्निं पदा स्पृष्ट्वा रोमवान् परमांसभुक् ॥ २४
सोदर्य्यागमनात् षण्ढो दुर्गन्धश्च सुगन्धहृत्।
यद्वा तद्वापि पारक्यं स्वल्पं वा यदि वा बहु।
हृत्वा वै योनिमाप्नोति तैत्तिरीं नात्र संशयः ॥ २५ ॥
एवमादीनि चिह्नानि अन्यान्यपि खगेश्वर!।
स्वकर्मविहितान्येव दृश्यन्ते मानवादिषु ॥ २६ ॥
एवं दुष्कृतकर्त्ता हि भुक्त्वा च नरकान् क्रमात्।
जायते कर्मशेषेण भुक्त्वास्तेतासु योनिषु ॥ २७ ॥
ततो जन्मशतं मर्त्यः सर्वजन्तुषु काश्यप!।
जायते नात्र सन्देहः समीभूते शुभाशुभे ॥ २८ ॥
स्त्रीपुंसयोः प्रसङ्गे च विशुद्धे शुक्रशोणिते।
पञ्चभूतसमोपेतः सुपुष्टः परमः पुमान् ॥ २९ ॥

धारणा प्रेरणं दुःखं इच्छा संहार एव च।
प्रयत्नाकृतिवर्णाश्च रागद्वेषौ भवाभवौ ॥ ३० ॥
तस्येदमात्मनः सर्वमनादेरादिमिच्छतः।
स्वकर्मवशस्य तदा गर्भे वृत्तिं हि विन्दति ॥ ३१ ॥
पुरा मया यथा प्रोक्तं तव जन्मोर्हि लक्षणम्।
एवं प्रवर्त्तते चक्रं भूतग्रामे चतुर्विधे ॥ ३२ ॥
समुत्पत्तिर्विनाशश्च जायते तार्क्ष्य! देहिनाम्।
ऊर्द्ध्वा गतिस्तु धर्मेण अधर्मेण ह्यधोगतिः ॥ ३३ ॥
जायते सर्ववर्णानां स्वकर्माचरणात् खग!।
देवत्वे मानुषत्वे च दानभोगादिकाः क्रियाः ॥ ३४ ॥
यद् यत् दृश्यं वैनतेय! तत् सर्वं कर्मजं फलम्।
कुकर्मविहितो घोरे कामक्रियार्जितेऽशुभे।
नरके पतितो भूयो यस्योत्तारो न विद्यते ॥ ३५ ॥
इति श्रीगारुड़े महापुराणे प्रेतकल्पे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः।

गरुड़ उवाच। भगवन्! देवदेवेश! कृपया परया वद।
दानं दानस्य माहात्म्यं वैतरण्याः प्रमाणकम् ॥ १ ॥
श्रीभगवानुवाच। या सा वैतरणीनाम्नी यमद्वारे महासरित्।
यत्प्रमाणा च सा देवी शृणु तां मे भयावहाम् ॥ २ ॥
शतयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वे सा महानदी।
दुर्गन्धा दुस्तरा पापैर्दृष्टमात्रभयावहा ॥ ३ ॥
पूयशोणिततोयाढ्या मांसकर्दमसङ्कुला।
पापिनं त्वागतं दृष्ट्वा नानाभयम् समागतम् ॥ ४ ॥
दृश्यते सत्वरं तोयं पात्रमध्ये यथा घृतम्।

कृमिभिः सङ्कुलं पूयं वज्रतुण्डैः समावृतम् ॥ ५ ॥
शिशुमारैश्च मत्स्याद्यैर्वज्रकर्कटिकायुतैः ।
अन्यैश्च जलजीवैश्च हिंसकैर्मांसभेदिभिः ॥ ६ ॥
तपन्ते द्वादशादित्याः प्रलयान्ते यथा हि ते ।
पतन्ति तत्र वै मर्त्याः क्रन्दमानास्तु पापिनः ॥ ७ ॥
हा भ्रातः ! पुत्र ! मातेति प्रलपन्ति मुहुर्मुहुः ।
वितरन्ति निमज्जन्ति तत्र गच्छन्ति जन्तवः ॥ ८ ॥
चतुर्विधैः प्राणिगणैर्दृष्ट्वा सा महानदी ।
तरन्ति तत्र दानेन चान्यथा ते पतन्ति वै ॥ ९ ॥
मातरं येऽवमन्यन्ते आचार्य्यं गुरुमेव च ।
अवमन्यन्ति ये मूढास्तेषां वासोऽत्र सन्ततम् ॥ १० ॥
पतिव्रतां धर्मशीलां व्यूढां धर्मे विनिश्चिताम् ।
परित्यजन्ति ये मूढास्तेषां वासोऽत्र सन्ततम् ॥ ११ ॥
विश्वासप्रतिपन्नानां स्वामिमित्रतपस्विनाम् ।
स्त्रीबालविकलादीनां छिद्रमन्वेषयन्ति हि ।
पच्यन्ते पूयमध्ये तु क्रन्दमानास्तु पापिनः ॥ १२ ॥
प्राप्तं बुभुक्षितं विप्रं यो विघ्नायोपसर्पति ।
कृमिभिर्भक्ष्यते यत्र यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १३ ॥
ब्राह्मणाय प्रतिश्रुत्य यथार्थं न ददाति यः ।
यज्ञविध्वंसकश्चैव राज्ञीगामी च पैशुनी ॥ १४ ॥
कथाभङ्गकरश्चैव कूटसाक्षी च मद्यपः ।
आहूय नास्ति यो ब्रूते तस्य वासोऽत्र सन्ततम् ॥ १५ ॥
अग्निदो गरदश्चैव स्वयन्दत्तापहारकः ।
क्षेत्रसेतुविभेदी च परदारप्रधर्षकः ॥ १६ ॥
ब्राह्मणो रसविक्रेता तथा च वृषलीपतिः ।
गोधनस्य तृणार्थञ्च विभेदं कुरुते तु यः ॥ १७ ॥

कन्याविदूषकश्चैव दानं दत्त्वा तु तापकः।
शूद्रस्तु कपिलापायी ब्राह्मणो मांसभोजकः।
एते वसन्ति सततं मा विचारं कृथाः क्वचित्॥ १८॥
कृपणो नास्तिकः क्षुद्रः स तस्यां निवसेत् खग !।
सदामर्षी सदा क्रोधी निजवाक्यप्रमाणकृत्॥ १९॥
परोक्तच्छेदको नित्यं वैतरण्यां वसेच्चिरम्।
यस्त्वहङ्कारवान् पापः स्वविकत्थनकारकः।
कृतघ्नो विश्वासघाती वैतरण्यां वसेच्चिरम्॥ २०॥
कदाचिद्भाग्ययोगेन तरणेच्छा भवेद् यदि।
सानुकूला भवेद् येन तदाकर्णय काश्यप !॥ २१॥
अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये।
चन्द्रसूर्य्योपरागे च संक्रान्तौ दर्शवासरे॥ २२॥
अयने पुण्यकालेषु दीयते दानमुत्तमम्।
यदा कदा भवेद्वापि श्रद्धा दानं प्रति ध्रुवम्।
तदैव दानकालः स्याज्जाता सम्पत्तिरस्थिरा॥ २३॥
अस्थिराणि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः।
नित्यं सन्निहितो मृत्युः कर्त्तव्यो धर्मसञ्चयः॥ २४॥
कृष्णां वा पाटलां वापि दद्याद् वैतरणीं शुभाम्।
हेमशृङ्गीं रौप्यखुरीं कांस्यपात्रोपदोहनीम्॥ २५॥
कृष्णवस्त्रयुगच्छन्नां सप्तधान्यसमन्विताम्।
कार्पासद्रोणशिखरे आसीनं ताम्रभाजने॥ २६॥
यमं हैमं प्रकुर्वीत लोहदण्डसमन्वितम्।
इक्षुदण्डमयं बद्ध्वा तूडुपं दृढबन्धनैः॥ २७॥
उडुपोपरि तां धेनुं सूर्य्यदेहसमुद्भवाम्।
कृत्वा विकल्पयेद्विद्वान् छत्रोपानत्समन्विताम्॥ २८॥
अङ्गुरीयकवासांसि ब्राह्मणाय निवेदयेत्।

इमसुच्चारयेन्मन्त्रं संगृह्य सजलान् कुशान् ॥ २८ ॥
यमद्वारे महाघोरे श्रुत्वा वैतरणीं नदीम् ।
तर्त्तुकामो ददाम्येनां तुभ्यं वैतरणीञ्च गाम् ॥ ३० ॥
विष्णुरूप ! द्विजश्रेष्ठ ! भूदेव ! पङ्क्तिपावन ! ।
सदक्षिणा मया तुभ्यं दत्त्वा वैतरणी च गौः ॥ ३१ ॥
गावो ममाग्रतः सन्तु गावो मे सन्तु पृष्ठतः ।
गावो मे हृदये सन्तु गवां मध्ये वसाम्यहम् ॥ ३२ ॥
धर्मराजस्य सर्वेषां वैतरण्याख्यकान्तु गाम् ।
सर्वं प्रदक्षिणीकृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ३३ ॥
पुच्छं संगृह्य धेनोश्च अग्रे कृत्वा तु वै द्विजम् ।
धेनुके ! त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महाभये ॥ ३४ ॥
उत्तारणार्थं देवेशि ! वैतरण्यै नमो नमः ।
अनुव्रजेद्द्विजं यातं सर्वं तस्य गृहं नयेत् ॥ ३५ ॥
एवं कृते वैनतेय ! सा सरित् सुखदा भवेत् ।
सर्वान् कामानाप्नुवन्ति ददते ये च मानवाः ॥ ३६ ॥
सुकृतस्य प्रभावेण सुखस्येह परत्र च ।
स्वस्थे सहस्रगुणितं आतुरे शतसम्मितम् ॥ ३७ ॥
मृतस्यैव तु यद्दानं परोक्षे तं समं स्मृतम् ।
स्वहस्तेन ततो देयं मृते कः कस्य दास्यति ॥ ३८ ॥
दानधर्मविहीनानां कृपणं जीवितं क्षितौ ।
अस्थिरेण शरीरेण स्थिरं कर्म समाचरेत् ।
अवश्यमेव यास्यन्ति प्राणाः प्राघूर्णिका इव ॥ ३९ ॥

इतीदमुक्तं तव पक्षिराज !
विडम्बनं जन्तुगणस्य सर्वम् ।
प्रेतस्य मोक्षाय तदौर्ध्वदेहिकं
हिताय लोके

[illegible] सर्व[illegible] प्रभविष्णुना ।

[illegible] ॥ ४१ ॥

[illegible] पुनः [illegible]म् ।

[illegible] सर्व[illegible]म् ॥ ४२ ॥

[illegible] वै [illegible] प्रभ[illegible]दिकम् ।

[illegible] वै सुतौ [illegible]हिकम् ।

मिदानं [illegible] लोकानां [illegible]षधम् ४३ ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।

येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ ४४ ॥

विष्णुर्माता पिता विष्णुर्विष्णुः स्वजनबान्धवः ।

येषामेवं स्थिरा बुद्धिर्न तेषां दुर्गतिर्भवेत् ॥ ४५ ॥

मङ्गलं भगवान् विष्णुर्मङ्गलं गरुडध्वजः ।

मङ्गलं पुण्डरीकाक्षो मङ्गलायतनं हरिः ॥ ४६ ॥

हरिर्भागीरथी विप्रा विप्रा भागीरथी हरिः ।

भागीरथी हरिर्विप्राः सारमेतज्जगत्त्रये ॥ ४७ ॥

अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।

यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ ४८ ॥

[illegible]भगवानुवाच ।

[illegible]सुखो[illegible] सर्वशास्त्रार्थमण्डनीम् ।

[illegible] पीत्वा ऋषयस्तुष्टिमाप्नुयुः ॥ ४९ ॥

[illegible] सर्वार्थदर्शिनाम् ।

[illegible] ॥ ५० ॥

[illegible] निर्भयाः ।

[illegible]भाग्भवेत् ॥ ५१ ॥

[illegible]

[illegible]रायकवीशासि ब्राह्मणाय निवे[illegible]यम् ।

क्रतुकरणगतानां नैमिषे सन्मुनीनां
श्रवणगतमकुर्वन् किं विजानाति मर्त्यः ॥ ५ ॥

इति श्रीगारुडे महापुराणे प्रेतकल्पे
पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

समाप्तमिदमुत्तरखण्डम् ।

